

Jorge
Semprun

NE GÜZEL
BİR PAZAR

YERİNDEN KALDIRILAN

JORGE SEMPRUN NE

GÜZEL BİR PAZAR

10 Aralık 1923'te Madrid'de doğdu. 1937'de ailesi Fransa'ya sürgün gitti. Sorbonne'da felsefe eğitimi gördü. 1941'de Direniş'in Komünist bir koluna katıldı. Ertesi yıl İspanya Komünist Partisi'ne girdi. 1943'te Gestapo tarafından tutuklandı ve Buchenwald toplama kampına kapatıldı. Paris'e 1945'te döndü. 1952 yılına kadar UNESCO'da çevirmen olarak çalıştı. Bu tarihten itibaren Franco rejimine karşı Komünist parti yeraltı faaliyetlerinde önemli görevler üstlendi. 1962 yılına kadar kod adı Federico Sanchez'di. "Büyük Yolculuk" romanı 1963'te Fermentor Ödülü'nü kazandı. Ertesi yıl komünist partiden ihraç edildi. "La deuxième mort de Ramon Mercader" 1969'da Femina Ödülü kazandı. 1988-1991 arasında İspanya'da kültür bakanı olarak hükümette çalıştı. 1996 yılında Goncourt ödülü jürisine seçildi. Paris'te yaşıyor.

Thomas'a,
İleride, daha sonraları, anıyı hatırlayabilmesi için.

1

"...insanın iktidara karşı mücadelesi, belleğin unutmaya karşı mücadelesidir." MILAN
KUNDERA

"Rus kamplarında, Alman kamplarında olduğu gibi, en zorlu kadere maruz kalan Ruslar omuştur. Bu savaş bize, sonuç olarak bu dünyada Rus olmaktan daha kötü bir şey olmadığını gösterdi." ALEKSANDR SOLJENTSIN

"İsimleri istemekte, yalnızca ve yalnızca kendi kendine açılıp kapanan, anahtarını aramak zorunda olmadığımız kapılara benzeyen kitaplarla ilgilenmeye devam etmekte ısrar ediyorum. Çok şükür ki romanesk uydurmacalarla dolu psikolojik edebiyatın günleri artık sayılı."

ANDRE BRETON

1

SIFIR

Belli belirsiz bir ses duymuş gibi geldi. Bir çeşit hışırtı, yerdeki kann hışırtısı. Orada, kışlalara doğru giden yolun kavşağında, belki bir kamyonun tekerlekleri altında. Ağaçların arasında, belki birkaç askeri aracın tekerlekleri altında parıldayan bir kar yığını. Taze kann üzerinde kayıp giderken, karları yumuşatan tekerleklerin altında.

Anlık bir hışırtı, hepsi bu. Manzara, hareketsizliğin sessiz gürültüsüne yeniden dönüvermişti.

Takip ediliyormuşçasına bir durgunluk içinde birkaç adım attı. Birkaç adım, istemsiz bir hareketle, düşünmeksizin atılmış birkaç büyük adım. Sonra yolun ortasında durdu. Durması için hiçbir neden yokken.

Yürüyüşünün düşsel yolunda uyanmış olarak.

Sessizlik sonsuza dek sürebilirdi, mümkündü bu.

Biraz önceki o son insan sesinden, o belirsiz hareketten sonra manzara bomboş ve terk edilmiş kalabilirdi. Ağzının hemen önünde bir buharın oluşmakta olduğunu görüyordu. Çizmelerinin sert derisi içinde şişmiş ayak parmaklarını oynattı. Mavi kumaştan kabanının ceplerine sıkıdığı yumruklarını bastırıyordu.

Bundan sonra hiçbir şey olmayabilir, hiç kimse gelmeyebilirdi. Yol hiçbir yere çıkmayabilirdi. Kışın buzdan, berrak yalnızlığı uzayıp gidebilirdi. Daha sonra, belirsiz ama tahmini bir gelecekte kar erimeye başladılar. Ormanın her yanı derelerle, su akıntılarıyla dolardı. Hem ağaçlar hem toprak öz sularıyla, tohumlarla donanırdı. Bir gün her taraf yeşerecekti. Yemyeşil, bolluk içinde. Bütün bunları özetlemek için bir tek sözcük yetiyordu: Bahar.

Sonra solunda, o karlı sonsuzluğun içinde bir ağaç gördü.

Bayırın, yüksek lambalar dizisinin, anıtsal sütunlar topluluğunun ötesinde bir ağaç. Bir kayın galiba! Ya da ona öyle geldi. Tıpkı bir kayına benziyordu. Karmakarışık kayınlar yığından kopmuş, bomboş bir alanın ortasında muhteşem bir yalnızlık içinde. Ormanı görmeyi engelleyen kayındır belki, kimbilir? Muhteşem kayın! Üç adım yanında duruyor ve çok komik görünüyordu. Ancak bunun kendi hayal gücünün ürünü olmasından, ağacı düşünde yaratmış olduğundan kuşkulandı. Hayır, değil herhalde: Edebi bir serap. Gülümsedi, yana doğru birkaç adım daha attı.

Herhangi bir amacı olmadan, rasgele bir yürüyüşle yolun karşı tarafına geçecek gibiydi.

Başka hiçbir ağaç anımsamıyordu. Merakı, geçmişe duyulan bir özlem değildi. Bir kan akışıyla uyanıveren bir çocukluk anısı bile yoktu. Yakalanması olanaksız bir şeyi, geçmişte kalmış bir anı bulmaya çalışmıyordu. Merakını besleyen eski bir mutluluk yoktu. Yalnızca, tahmin edilen adı bile hiç önemli olmayan bir ağacın güzelliği. Bir kayın herhalde ya da belki bir meşe, bir incir, bir salkımsöğüt, bir akçaağaç, bir dişbudak, bir sedir, bir demirhindi...

Fakat kar ve demirhindi bir arada, pek mantıklı değil. Saçmalıyordu. Neşesi aklını başından almıştı. Altı üstü bir ağaç, şimdi- ki zamanın şeffaf hareketsizliği içinde hemen göz alan çarpıcı-ğıyla bir ağaç.

Bayın geçti, yumuşak, bembeyaz karın üstünde yürüdü.

Ağaç oradaydı, uzanıp dokunabileceği uzaklıkta. Gerçekte, dokunulabilirdi.

Elini uzattı, rüzgârın kayın gövdesi üzerinde biriktirdiği buzlanmış karı kazıyarak ağacın kabuğuna dokundu. Sonra daha iyi görebilmek için geri çekilip biraz uzaklaştı. Gözlerinin altında küçük bir manzaranın tamamı vardı. Nefesini üfleyerek parmaklarını ısıttı, ellerini mavi kabanın cebine iyice soktu. Yukarı doğru baktı. Aralık göğü, neredeyse renksiz bir cam gibi solgundu. İnsan güneşi hayal edebilirdi.

Zaman geçecekti. Kayın ağacı, karlı mantosundan soyunacaktı. Sağır bir titremeye ağacın dalları gözenekli, kırılğan demetler halinde toprağa dökülecekti. Zaman da üstüne düşeni yapacaktı, güneş de. Yapmaya da başlamışlardı zaten. Zaman, parlak ihtişamını kışın içine yaymaktaydı. Ama huzurlu mevsimin buzdan kalbinde yeşil bir tomurcuk, belli belirsiz öz suları ile beslenmekteydi.

Orada hareketsiz durmuş, tepeden tırnağa dikkat kesilmiş, tomurcuğun kışı, çiçeğin tomurcuğu, meyvenin çiçeği nasıl inkâr ettiğini düşünüyordu. Bu temel diyalektiği fark edince kahkahalarla gülmeye başladı; çünkü bu henüz elle tutulamayacak kadar küçük, narin tomurcuk; zamanın karlı karnında açan bu yeşil, nemli bitki, kışı yalnız olumsuz kılmakla kalmıyor, onun bitişini de gösteriyordu. Yaşlı Hegel haklıymış. Parlak kar, parlak yeşille biter.

Karla kaplı kayına baktı. Yeşil gerçekliğini şimdiden görebiliyordu. Aralıktan sonra, daha beklenecek kaç ay var? Belki de kendisi o zamana kadar ölmüş olacaktı. Tomurcuk patlayacak, kışın derin gerçekliğine son verecekti. O ise ölmüş olacaktı. Hayır yalnız ölmüş bile değil, tamamen yitmiş olacaktı. O yok olacak, toz ve dumana karışacak, tomurcuk ise öz suları ile dolu bir top gibi patlayacaktı. Hayal etmek büyüleyiciydi. Güneşe, ağaca, manzaraya, kendi yokluğunun olası ve uzak fikrine güldü. Ne olursa olsun her şey sona erecekti. Kışın sonu da bolluk olacaktı.

Soğuktan kaskatı olmuş deri botlarının içinde ayak parmaklarını oynattı. Mavi kabanının cepleri içinde sıkıttığı ellerini oynattı.

Ne de olsa henüz Talmud'u okumamıştı. Talmud, "Güzel bir ağaç görürsen durma, yoluna devam et," der. O ise durmuş, güzel ağaca kadar yürümüşü. Dünyanın gelip geçici güzelliklerini inkâr ederek kendi varlığını onaylamaya hiçbir zaman ihtiyaç duymamıştı.

Talmud'u okumamıştı, bu muhteşem bir kayındı ve o kendini mutlu hissediyordu.

O sırada bir metal şıkırtısı dikkatini çekti. Başını çevirdi. Yaklaştığını hiç duymamıştı ama şimdi karşısında bir astsubay vardı. Astsubay tabancasını kırmızı deri kutusundan çıkardı. Namluya bir mermi sürdü. Bu metalik ses berrak berrak yankılandı.

Kendisine doğrultulmuş olan tabancaya baktı. Astsubayın bakışında bir şaşkınlık, hatta biraz endişe vardı. Sesinde hayretle karışık bir öfke seziliyordu. "Was machst Du hier?" diye sordu.

Sesi şaşkınlıktan ya da kızgınlıktan titriyordu. Bu da anlaşılabilir bir şeydi. Orada, kullanılan yolun dışında, bir ağacın yanı başında, yüzünde memnun bir ifadeyle aptal aptal gülen biri dayanılır gibi değildi.

Bir saniye düşündü. Ne söylediğine dikkat etmeliydi.

"Das Baum," dedi sonunda, "so ein rvunderschönes Banm!"

Yapılabilecek tek açıklama buydu.

Bu beklenmedik yerde bulunuşunun gerçek nedenini, kısaca ve özlü biçimde, üstelik Almanca olarak ifade edebilmiş olmak hoşuna gitti. Ağaç gerçekten de mucizevi güzellikteydi. Yine de aynı açıklamayı Fransızca yapsa, resmi ve yapmacık duracaktı. Bu ağaç mucizevi güzellikte, diyecekti.

Astsubay başını çevirdi ve ilk defa olarak ağaca baktı. O ana dek kayın ağacını fark etmemişti. Zaten görseydi bile yoluna devam ederdi. Üstelik Talmud'u okumuş olması da çok küçük bir olasılıktı. Tabancanın namlusu, karlı toprağa doğru düşey bir hareket yaptı.

Bir saniyelik kendisini, astsubayın ağacı kendi gördüğü gözle gördüğünü hayal ederken yakaladı. Belki de astsubayın gözleri, gördüğü güzellik karşısında kamaşmış, zayıflamıştı. Ağacın bütün o beyazlığı, kütlesinin kalınlığıyla

mavimsileşme-si, dantel gibi kenarlarındaki renkleri, belki de onun bakışlarındaki karanlığı eritmişti. Yere sarkıttığı kolunun ucunda duran tabancayla, bütün dikkatini vermiş ağaca bakıyordu. Belirsiz, bulanık bir olasılık beliriyor gibiydi. İki orada öylece yan yana durup, bu karlı güzellik hakkında konuşabiliirdi.

Astsubayın yakasının iki ucunu süsleyen siyah dörtgenin üstüne gümüşle işlenmiş çift S harfinin parıltısını görebiliyordu, ama nedense bu ona bir engel değilmiş gibi geldi. SS astsubayı, az önce kendisinin yaptığı gibi birkaç adım uzaklaştı. Astsubay, kayına ve manzaraya mavileşmiş bir gözle bakıyordu. Her şey çok masum görünüyordu, en azından belirsiz bir olasılıktı bu.

Astsubay başını sallayarak ona doğru dönebilirdi. Tatsach-lich, ja, Mensch, ein wunderschb'nes Baum, diyebilirdi. Her ikisi de başlarını sallayarak ağaca bakarlardı. Fırsattan istifade, bir SS

astsubayına, ülkesinin bir filozofunun çarpıcı görüşlerinin karmaşıklığını duyarlılıkla açıklayabilirdi.

Ağacın önünde hareketsiz duruyorlardı. Biraz güneş görünüyordu, gökyüzü solgundu, kar bütün gürültüleri boğuyordu ve uzakta bir duman yükselmekteydi. Aralık ayında bir pazar günü, saat sabahın onuydu.

Herhalde bu böyle sürüp gidebilirdi.

Ama biraz sonra bitti.

SS astsubayı ona doğru üç adım attı. Tabanca yeniden göğsüne doğrulmuştu. Astsubayın yüzü öfkeden ya da nefretten kıpkırmızıydı. Biraz sonra bağırma başlayacaktı.

Ama o, birden çizmelerinin topuklarını birbirine vurarak esas duruşa geçti. Karın kayganlığı yüzünden bu pek kolay olmamıştı. Yine de yapmayı becerdi. Topuk sesi kusursuzdu. Ani bir hareketle beresini çıkardı. Başını ilerde, dümdüz durarak, gözleri solgun gökyüzünün kör boşluğunda, bağırma başladı. Haykırmaya hazırlanan SS astsubayından önce davranıp, onun ağzını açık bırakmıştı. Kurallarda yazılı olduklarından daha da uygun biçimde sıra numarasını, kendisine verilen görevi ve kamp sınırları dışında bulunmasının nedenlerini sıraladı.

"Haftling, vier-und-vierzig-tausend-neun-hundert-vierr diye bağırıldı. uVon der Arbeitsstatistikl Zur Mibau kommandiert!"

Uzaktaki sakin duman, krematoryumdan yükseliyordu.

SS astsubayının ismi Kurt Kraus'tu. Hakkında tek söyleyebileceğimiz bu.

Üzeri Hitler kartallarıyla süslenmiş sütunların çevrelediği yolun açığına, tek başına bir kayın ağacını hayranlıkla seyrederken Kurt Kraus tarafından yakalanan Numara 44904, kimliğini açıkladı: Numara 44904. Bu sayı, beyaz kumaştan bir dikdörtgenin üstüne siyah renkte basılarak, mavi kabanının sol tarafına, tam kalbinin üstüne dikilmişti. Aynı sayı ikinci bir dikdörtgenin üstüne de basılarak, bu kez de sağ bacağının sağ kenarına, baldırının üstüne dikilmişti. Her bir dikdörtgenin üstünde kırmızı

kumaştan birer ikizkenar üçgen vardı. Bu kırmızı üçgenlerin üzerine silinmez mürekkeple S harfi yazılmıştı. Bilmeyen biri kolaylıkla yanılabilir, bunun tamamen bir rastlantı olduğuna inanmayabilirdi. Sanki astsubayın yakasındaki siyah fon üzerine gümüşle işlenmiş ve aynı zamanda süslü -çift parıltılı, çift parlak yankılı- çift S ile, Numara 44904'ün giysilerindeki kırmızı fon üstüne siyah, tek S arasında hiyerarşik bir ilişki varmış sanılabilirdi. Tekle çift arasındaki gibi. Ama hiç de öyle değildi. Elbette ki bir hiyerarşi vardı. SS astsubayı Kurt Kraus ile Numara 44904 arasında ölüm hakkı kadar bir mesafe vardı. Ancak mesafe ve hiyerarşiyi tekten çifte, S'ten SS'e geçiş simgelemiyordu. Tek S'in yerine başka bir harf de olabilirdi. F, R, T: Franzose, Russe, Tscheche örneğin. İkizkenar üçgenin üzerine yazılan harf, numarayı taşıyanın milliyetini gösteriyordu yalnızca. Bu durumda S'in anlamı Spanier, yani İspanyol. Ayrıca numara sahibiyse SS astsubayı Kurt Kraus arasındaki hiyerarşik mesafe, sözü geçen numara sahibinin milliyetiyle belirlenmi-yordu. Ölüm hakkı, milliyeti ne olursa olsun numara taşıyan herkese uygulanabilirdi. Hatta sözü geçen numara sahibinin var oluşu, üzerinde taşıdığı simgeleyici harf hangisi olursa olsun, yönetimin çıkarlarına bağlıydı. Saat sabahın onuydu. Pazar günüydü. Aralık ayının sonuydu. Her yer karla kaplıydı. Ettersberg tepesi üstünde bulunan ve adını Buchenwald denen yere veren kayın ormanı, Weimar'a birkaç kilometre uzaklıktaydı.

Weimar kentinin birkaç yıl öncesine dek hiç de kötü bir şöhreti yoktu. Genel olarak saygın kabul edilen tarihsel kaynaklara inanacak olursak 9. yüzyılda kurulmuştu ve 1140 yılına dek Or-lamünde kontlarına aitti. Kent, 1345'te Thuringe prenslerinin toprağı haline gelmiş, bir sonraki yüzyılda, tam olarak 1485'te de Saksonyalı Wettin hanedanının en büyük koluna bırakılmıştı. 1572'den sonra Weimar, bu dukalığın sürekli ikametgâhı olmuştu. Charles-Auguste ve selefleri zamanında kent, özgür bir sanat ve edebiyat merkezine dönüşmüştü.

Şehrin bu son özelliği, Ettersberg toplama kampına ait belgelerin bir dökümünde özellikle altı çizilerek, biraz da üstü örtülü bir hamasetle belirtilmiştir:

"Şimdiye dek Weimar bütün dünyada, Yaşlı Lucas Cranach, Johann Sebastian Bach, Christoph Martin Wieland, Gottfried Herder, Friedrich von Schiller, Johann Wolfgang von Goethe ve Franz Liszt'in yaşadığı ve ölümsüz eserlerini yarattığı şehir olarak tanınıyordu. Goethe bu tepede, kayın ağaçlarının arasında gezinirdi. Wanderers Nachtlied burada tasarlanmıştı. We-imar'ın bütün aydın çevresi, Goethe'yle birlikte Ettersberg'in üstünde toplanıp, dinlenmeyi, temiz hava almayı severdi."

Weimar'daki yaşama bu pastoral yaklaşım, bizzat Goethe tarafından da onaylanmıştır. 26 Eylül 1826 tarihinde Eckermann'la yaptığı konuşmalarında., Ettersberg üzerinde yapılan bir gezintinin samimi anlatımına rastlayabiliriz.

J. Chuzeville'in çevirisinden hareketle, sadık ancak gösterişsiz çevrim yazarı Eckermann'a kulak verelim. "Goethe bu sabah beni Etter Dağı'nın batı zirvesi olan Hot-telstedt Tepesi'ne, oradan da Ettersberg av köşküne doğru bir araba gezintisine davet etti. Hava çok güzel ve sıcaktı, sabah erken saatte Saint-Jacques kapısından yola çıktık... Şimdi tepeye varmıştık ve hızla ilerliyorduk. Sağ tarafımızda meşeler, kayınlar ve daha başka yapraklı ağaçlar vardı. Weimar arkamızda gözden kaybolmuştu..."

"Burası iyi,' diyerek arabayı durdurdu, Goethe. 'Bu temiz havada kahvaltı etmek nasıl olacak bakalım.'" "Arabadan inip, birkaç dakika boyunca sayısız fırtınadan eğ-rilmiş, cılız meşelerin arasında, sert toprağın üzerinde boydan boya yürüdük. Bu sırada Frederic kahvaltayı bayırın çimleri üze-10

rine yaymaktaydı. Bu noktadan manzara, güz güneşinin sabah aydınlığında gerçekten de göz alıcıydı. "Sırtımızı meşelere vererek oturduk ve böylece yemeğimizi yerken Thuringe'nin yansını içine alan sonsuz manzara gözümüzün önünde kaldı. Bir çift kızarmış keklük ve beyaz ekmeği yiyip, bir şişe çok kaliteli şarap içtik. Goethe'nin bu tip gezintilerde yanında taşımayı alışkanlık edindiği kırmızı deri kılıf içinde, altından, güzel bir katlanabilir kadehi vardı..."

Ancak bütün bu soylu anıların inceliğine rağmen Weimar, Goethe'nin zamanında beş-altı bin kişilik küçük bir kasabadan başka bir yer değildi. Hayvanlar çamurlu sokaklarda salınıyordu. En bilgili yazarların anlattıklarına göre şehirde, doğru dürüst yol yoktu. Sokaklarda yürürken insanın düşüp kemiklerini kırması işten bile değildi.

Beş yıl sonra, 1779'da Dük Charles-Auguste tarafından danışman ve Savaş ve Köprüler-Yollar bakanlıklarının yöneticisi olarak atanan Goethe, kentlin durumunu düzeltmeye çabaladı. Ancak gelişmenin fazla hızlı olmadığı anlaşılıyor. Stendhal, Rusya'ya imparatoru ziyarete giderken bu bölgeden geçtiği sırada kız kardeşi Pauline'e yazdığı 27 Temmuz 1812 tarihli bir mektupta, Thuringe yolu üzerinde atlı yolculuğunu yavaşlatan "Alman yavaşlığı"ndan şikâyet ediyor. Manzaranın Stendhal'i, Goethe ve Eckermann'ı büyülediği ölçüde etkilemediği anlaşılıyor. Pauline'e şöyle yazmış: "Weimar'da sanatı seven bir prensin varlığı hissediliyor. Ancak tıpkı Gotha'daki gibi burada da doğa hiçbir şey yapmamış. Burada doğa Paris'teki kadar yavan."

Ne olursa olsun, bazı aydın kişiler buna pek katılmasalar da, doğal güzellikler açısından Weimar'ın hiç de kötü bir şöhreti yoktu. 1919'da Hohenzollernlerin düşüşünden sonra Weimar Cum-huriyeti'ni kuracak olan ulusal meclis de burada toplanmıştı.

Bir öykünün, karşılıklı olarak birbirini etkileyen, aralarında karanlık bağlar olan bir olaylar dizisi ya da silsilesinin gerçek

11

başlangıcını kesin olarak belirlemek çok güç, hatta bazen olanaksızdır. Özellikle de bu olaylar ilk bakışta ilgisiz, hatta olasılık dışı görünüyor, daha sonra sıkıca birbirine bağlanıyor ve en sonunda kesinliğin parlaklığını -ne kadar yanıltıcı da olsa- kazanacak derecede belirgin bir tutarlılığa ulaşıyorsa. Ancak bizim durumumuzda 3 Haziran 1936 tarihi kesin gibi gözüküyor.

Tam o gün, toplama kampları genel müfettişi ve müfrezeler şefi SS Totenkopf, Theodor Eicke, Berlin'de, Wilhelmstrasse'de-ki bürosunda, soyadının baş harfi olan tek bir büyük E ile imzaladığı GİZLİ mührü taşıyan resmi duyuru aracılığıyla gelişecek olan hikâyeyi başlatmıştı. Bir bakalım.

Theodor Eicke şöyle yazıyor: "Reichsführer SS Himler Lich-tenburg (Prusya) toplama kampının Thuringe'ye taşınmasına onay vermiştir. Bu nedenle söz konusu bölgede uygun bir alan bulunarak üç bin tutuklu için bir kamp inşa edilecek ve çevresi de İkinci Bölük SS Totenkopf kışlalarıyla sarılacaktır. Operasyonun maliyeti bir milyon iki yüz bin mark olarak belirlenmiştir."

3 Haziran 1936 tarihli bu gizli belge, uzun süredir Thuringe'nin Gauleiter'si olan Fritz Sauckel'e gönderilmişti. Sauckel 1942'de Reich'in ve işgal edilen bölgelerin çalışma bakanı oldu ve çeşitli adlar altında milyonlarca işçinin Almanya'ya getiril-mesini organize etmekle sorumlu tutuldu. Bu sorumluluk nedeniyle de 1946'da Nuremberg mahkemesi tarafından yargılandı ve ölüme mahkûm edilerek asıldı. Mektubu imzalayan Theodor Eicke ise ancak iki yıl önce Brigadeführer olmuştu.

Stadelheim hapisanesinin 474 numaralı hüccesine, SA şefi Ernst Röhm'ün kapaDıdığı yere girmişti. Güvenilir kaynakların belirttiğine göre hava sıcaktı ve Rohm hüccesinde üstü çıplak olarak oturuyordu. Avam Nazilerin şefi Ernst Röhm, Maliye Bakanlığı ve Genelkurmay'daki beyefendilerin takdirini kesin 12

olarak kazanmak isteyen Hitler'in kişisel emriyle Theodor Eicke tarafından öldürüldü. Daha sonra ise, 1943'te Eicke doğu cephesinde can verdi.

Ama biz bütün bu ölümlerin anlatımımızı bölmesine izin vermeyelim.

Bunlar bizi, 1936 yılındaki o haziran gününün nemli Berlin'ini hayal etmekten alıkoyamaz. Wilhelmstrasse'deki bürosunda oturmakta olan Theodor Eicke, bir sekreterin az önce önüne koyduğu, Fritz Sauckel'e gönderilecek mektubu gözden geçirdi. İlk sayfanın sağ üst köşesinde, tarihin ve diğer alışıldık bilgilerin (Berlin SW 68, den 3 Juni 1936, Wilhelmstr. 98/IV) hemen altında, parantez içinde GEHEİMyazılmışa. Daha önce de söylediğimiz gibi: "Gizli"

Theodor Eicke kalemini eline aldı ve mektubun alt tarafına, Heil Hitler! ibaresi ile kendi unvanlarının (Der Inspekteur der Konz. - Lager u. Führer der SS-Totenkopfrerbande, SS-Gruppen-führer) hemen altına büyük harfle, soyadının baş harfini yerleştirdi: E. Sekreter daktiloda yazılmış sayfaları geri aldı ve özel idari postanın kırmızı maroken dosyasına koydu. Gruppenföh-rer'le birkaç kelime konuştuktan; havaların nasıl gittiği, birbirlerinin sağlığı ve Baltık kıyısındaki plajlarda yapmayı planladıkları tatil projeleri üzerine iki çift laf ettikten sonra bürodan ayrıldı. Böyle hayal edebiliriz.

Her ne olursa olsun bu mektubun yazılıp postaya verildiği o gün, Leon Blum'ün böyle bir mektubun varlığından haberdar olması bile olanaksızdı. Hele bu mektubun, onun kaderi üzerinde nasıl bir etki yapacağını hiç bilemezdi.

31 Mayıs'ta toplumsal çatışmaya ve CGT'nin ortamı sakinleştirmek yönündeki çabalarına karşın giderek artan fabrika işgallerine bir çözüm bulmak amacıyla çalışma bakanı Ludovic-Oscar Frossard -Komünist Parti'nin Tours kongresinden sonra göreve gelen eski sekreteriydi ve aynı zamanda Zinoviev ve Troçki'nin yazılarda olduğu gibi, Humbert Droz'un anıları ve

13

raporlarında da fazla övgüyle sözü edilmeyen merkezci akımın yöneticiliğini yapmış ve Dördüncü Komintern Kongresi'ni takiben Fransız Komünist Partisi'nden (FKP) istifa ettikten sonra 1935 Haziranı ile 1936 Haziranı arasında Laval ve Sarraut kabinelerinde çalışma bakanı olmuştu- tarafından, toplanmış olan işveren ve işçi sendikaları karma konferansı, 3

Haziran 1936 günü görüşmelerin başarısızlığıyla sona ermişti. Bu durumda 4 Haziran Perşembe günü Leon Blum, bakanlığını başkan Lebrun'e sundu. "Eski bakanlık," dedi Lebrun Blum'e, "durumu öyle vahim görüyor ki görevi devralmanız için yarını bile beklememenizi istiyor. Sizden bu akşam saat dokuz itibarıyla İçişleri ve Çalışma bakanlıklarının başına geçmenizi rica ediyor." Leon Blum bu ricayı yerine getirdi ve aynı akşam içinde bir gün önce sol delegasyonunda yaptığı konuşmada, "İşçi teşkilatlarını yönlendirmekle görevli olanlar üstlerine düşeni yapmalıdırlar. Bu adaletsiz kargaşaya bir son vermek için acele etmelidirler. Bana göre seçim düzen ile anarşi arasındadır. Kim ne derse desin benim yolum düzeni korumaktan geçecektir," demiş olan Roger Salengro İçişleri bakanlığında ve Jean Le-bas da çalışma bakanlığında görevlere getirildiler.

3 Haziran 1936 günü, Theodor Eicke'den Fritz Saucke'ye gizli mühürle gönderilen mektuptan Leon Blum'ün haberi bile olamazdı. Eğer bazı mucizevi rastlantılar sonucu böyle bir mektuptan haberdar olmuş olsa bile, o mektubun kendi varoluşu üzerindeki sonuçlarını tahmin edebilmesi çok küçük bir olasılıktı. O günlerde bakanlığının kuruluşuyla, 6 Haziran cumartesi günü yapılması öngörülen göreve atanması sırasında mecliste yapacağı konuşmayı hazırlamakla ve toplumsal çatışmaların çözülmeye çalışılmasıyla meşgul olan Leon Blum'ün otuz beş yıl önce bizzat yazdığı Goethe'nin Eckermann'la Teni Konuşmalarım hatırlaması da yine küçük bir olasılıktı. Theodor Eicke'nin, Fritz Saucke'ye yazdığı resmi duyurunun altına imzasını koyduğu anda, o zaman için bile geçmişte kalmış o yazıyı düşünüyor olması ise kesinlikle

14

olası değildi. Bu mektubun sonucunda Goethe'nin Eckermann'la konuşmalarını yaptığı o canım arazide bir toplama kampı kurulacak, ve birkaç yıl sonra kendisi de bu kampa kapatılacaktı.

Bu hikâyenin diğer başkahramanına, yani Anlatıcı'ya gelince, bilimsel bir eleştirinin bundan sonra bu metne yükleyeceği özerklik ne olursa olsun, Anlatıcı, 3 Haziran 1936 günü yalnızca on iki yaşındaydı. Yıl sonu sınavlarından birinde başarısız olmuştu. Ama korkmayın, başarısız olduğu yalnızca matematikti. Anlatıcı, insani bilimlerde her zaman çok parlak bir öğrenci olmuştu. Başka türlü olabilir miydi ki? Büyük olasılıkla o öğleden sonra Anlatıcı, erkek kardeşlerinden ikisiyle Madrid'deki Retiro parkında gezmeye çıkmıştı. Ancak o sıralar Retiro da artık kaynak sularının oluşturduğu gölcükler, gül bahçeleri ve Kristal Sa-rayı'nın müzeleriyle çevrili o sakin, huzurlu ve duygulan harekete geçirici yer olmaktan çıkmıştı. Vallecas banliyölerinden gelerek Madrid'in merkezine doğru yürümekte olan, kalabalık ve çoğunlukla gürültücü işçi grupları Retiro'dan hiç eksik olmuyordu. Çünkü bu savaştan önceki son Haziran ayıydı. İç savaştan önceki, bütün savaşlardan önceki...

Kısacası 3 Haziran 1936 Çarşamba günü, iyi planlanmış bütün trajedilerde olduğu gibi kader kendini göstermeye, hafiften, ama yönlendirici bir biçimde başlamıştı ve kahramanlarımızdan hiçbiri henüz onun yüzünü, her şeyin farkında olan gülümsemesini ve alaycı ya da merhametli göz kirpisini tanııyordu. Theodor Eicke tarafından Fritz Saucke'ye gönderilen mektup, burada ayrıntısıyla anlatılamayacak kadar yoğun bir idari yazışma sürecini harekete geçirdi. Kesin olan bir tek şey var: Kampın Lichtenburg'dan Thuringe'ye taşınması işi zaman alacaktı. Sonunda 5 Mayıs 1937 tarihli (yani mektubun üzerinden bir yıla yakın zaman geçtikten ve asal planda belirlenmiş olan süre aşıldıktan sonra) ve Thuringe İçişleri Bakanlığı danışmanı Gommlich'in imzasını taşıyan bir nottan öğrendiğimize göre

15

Eicke, Weimar yakınlarındaki Etter Tepesi, yani Ettersberf'in bu iş için seçilmesini onaylıyor. Bunun sonucunda 16 Temmuz 1937'de üç yüz tutukludan oluşan ilk grup, yörenin ağaçsızlan-dırılarak gerekli baraka ve kışlaların inşaatına hazırlanması amacıyla yola çıkıyordu. Bu çalışmalara komuta edecek olan SS-Obersturmbannführer Koch'un karısı ilse, sonraki yıllarda buradaki tutukluların derilerinin rengini çok beğenerek, bunlardan yaptığı abajurlarla tanınacaktı.

Yeni kampa verilen ilk resmi ad, K.L. Ettersberg, kimi tartışmalara neden oldu. 24 Temmuz 1937 tarihinde Himmler'e yazdığı bir mektupta Eicke, Weimar Nasyonal-Sosyalist Kültür Derneği'nin bu ada kesinlikle karşı çıktığını, "çünkü Ettersberg adının Goethe'nin hayatı ve eserleriyle yakından ilgili" olduğunu ve bu adın bir eğitim (Umschulungslager) kampına, yani toprağın tortularının bir araya getirileceği bir yere verilmesinin şairin anısını kirleteceğini anlatıyordu.

Ancak yine Eicke'ye göre, kampa en yakın köy olan Hottels-tedt'in adının verilmesi de olanaksız değildi, çünkü bu durumda da garnizonun SS'leri büyük bir maddi önyarginin kurbanı olacaktı. Böyle bir durumda subayların lojman tazminatları -yönetmelikler uyarınca- Hottelstadt'taki hayat pahalılığına göre hesaplanacaktı. Oysa bir SS, göreceli olarak daha pahalı bir kent olan Weimar'ın fiyatlarının dikkate alınmasını hak ediyordu. Bu nedenle de Eicke kampa K.L. Hochwald adının verilmesini öneriyordu. Dört gün sonra Himmler sorunu çözdü. Kampa K.L. Buc-henwald/Weimar adı verildi. Böylelikle de hem bölge burjuvalarının kültürel bilinci yaralanmamış oldu, hem de SS askerleri toplumsal konumlarına layık olan lojman tazminatını alabildiler.

Leon Blum'ün yazdığı Goethe'nin Eckermann'la Teni Konuşmaları, ilk kez 1901 yılında Revue Blanche yayınlan tarafından, yazar ismi yazılmamış olarak yayımlanmıştı. Ancak aynı Leon

16

Blum'ün 7 Haziran 1936 Pazar günü öğleden sonra saat üçte tarihe Matignon antlaşmaları olarak geçecek bir anlaşmayla sona erecek olan görüşmeleri aynı adlı otelde başlatırken, bu gençlik yazısını hatırlamış olması pek de mümkün olmasa gerek. Oysa birkaç yıl sonra Buchenwald'de, Goethe'nin dolaştığı, Eckermann'la ünlü gezintilerini yaptığı yerdeki Falkenhof villasına kapatıldığı sırada, bu yazıyı hiç kuşkusuz birden fazla kez düşünenecekti. Yine de Leon Blum Matignon anlaşmalarıyla sonuçlanacak görüşmeleri yapmak üzere masaya oturduğu sırada, o tarihte bile geçmişte kalmış sayılabilecek bu yazıyı haürlüyor olması pek olası değildi. Oysa aynı gün bütün öğleden sonra boyunca, bir gün önce, 6 Haziran Cumartesi günü temsilciler meclisinde Xavier Val-lat'nın kendisine yönelttiği sözleri sağır ve kederli bir öfkeyle düşünüyor olmalıydı: "Sayın Konsey Başkanı, sizin iktidara gelişiniz, tarihimizde karşı çıkılmayacak derecede önemli bir dönüm noktasını işaret ediyor. Bu eski Galya-Roma ülkesi ilk kez bir Yahudi tarafından yönetilecek." Bu sözler

dolaylı yoldan da olsa bizi yine bu hikâyenin başlangıç noktasına, Theodor Eicke'nin daha önce de sıkça sözü geçen ve o öğleden sonra Matignon Oteli'nde, aynı adla tarihe geçecek anlaşmayı imzalamak üzere bir masanın çevresine toplanmış olan kimselerin haberdar bile olmadıkları o mektubuna geri götürüyor. Aynı Leon Blum, Fransa'yı yönetecek ilk Yahudi olmasından otuz beş yıl, bu ünlü konuşmaların yapıldığı yerleri bizzat tanimasından kırk iki yıl önce, Goethe'nin Eckermann'la Teni Konuşmaları" n&z şöyle yazıyordu: "3 Temmuz 1898, Goethe'yle yemek yedim. Bana Racine'den tek sözcüklük bir alıntı yaptı. Phedra'nın taslağını tamamladıktan sonra Racine bir arkadaşına şöyle demiş: 'Oyunum bitti. Bana sadece dizeleri yazmak kaldı.'" Yazalım.

17

BİR

"Çocuklar, ne güzel bir pazar!" dedi çocuklardan biri.

Gökyüzüne baktı ve çocuklara bunun çok güzel bir pazar olduğunu söyledi. Oysa gökte, gökten başka bir şey gözükmüyordu. Göğün karanlığından, göğün gecesinden ve projektörlerin ışığında dönüp duran kar tanelerinden başka hiçbir şey. Dans eden, buzdan bir ışık içinde...

Bu cümleyi kocaman bir kahkahayla birlikte, sanki "hassik-tir" der gibi söylemişti. Ama hassiktir dememişti. Fransızca olarak, 'çocuklar ne güzel bir pazar,' demişti, sabahın saat beşinin karanlık göğüne bakarak. Kendi kendine kocaman bir kahkaha atmış ve hassiktir dememişti. Zaten hassiktir demek istese bile diyemezdi, Scheisse demesi gerekirdi. Çünkü önemli sözcükler Fransızca olamazdı. Ya Sırpça, ya Flamanca, ya da Norveççe.

18

Hatta Rusça bile, ama çok güçlü bir sözcük olan machorka dışında. Scheisse denirdi, ya da Arbeit, Brot... Bütün önemli sözcükler Almanca söylenirdi. Ekmek, iş, hassiktir: bütün gerçek sözcükler. Bir de yine gerçek bir sözcük olan machorka, tütün anlamında ya da daha doğrusu içilen acı ot.

Ne olursa olsun çocuklar gökyüzüne bakacaklar, göğün gecesini, göğün karını, göğün elektrik ışıklarını görecekler ve canları hassiktir demek isterse Scheisse diye bağıracaklardı. Scheisse dediğinizde herkes sizi anlayabilirdi ve insanın canı hassiktir diye bağırarak ve duyulmak istediğinde anlaşılabilir olmak önemli olmalı. Çocuğun gülüşü göğün gecesine, güzel pazarın şafak karanlığına doğru yükseldi ama kısa sürdü. Çocuk başka bir şey söylemedi. Hayat hakkında ne düşünüyorsa bir cümlede söyleyiver-miştii herhalde, sonra sustu ve karlı geceye, kendisini çağıran yere doğru uzandı. Yalnızca tipi altında kıvrılarak koşmakta olan bir gölgeydi artık. Diğer gölgeler de "Ne güzel bir pazar!" diye bağırarak çocuğun gölgesinin ardından koşmaya başladılar.

Niçin konuşmuştu? Karlı gökyüzüne doğru haykırırken sesindeki o umutsuz alaycılık nedendi? Kaputunun yakasını kaldırdı. Kaputun arka tarafında yeşil boya izleri görünüyordu, yarı silinmiş harfleri çevreleyen belirsiz şeritler. K harfi hâlâ okunabiliyordu. B ve U da tahmin ediliyordu. Blok girişi önünde durmuş, kar fırtınasından korunmak için birinci kata çıkan çift merdivenin oluşturduğu çıkıntının altına girmiş, kaputunun yakasını kaldırmış, dışarıda projektör ışıklarıyla yer yer aydınlanan pazar şafağını izliyor, günün ilk yoklamasına toplanmaları için çocukları uyaran düdük seslerini dinliyordu.

Sonra birden bağırırdı, kendi kendine, yüksek, berrak, umutsuz, alaycı -daha doğrusu kendiliğinden alaycılığa dönüşen- bir sesle bağırırdı: "Çocuklar, ne güzel bir pazar!" Herhalde bir anı, eski zamanlardaki güzel pazarların anısı, az

19

sonra kar fırtınasına dalıp gitmesine neden olacak bir anı, onu böyle bağırtmış, ona bu umutsuz kahkahayı attirmişti.

"Ne güzel bir pazar çocuklar, Marne Nehri'nin kıyılarında!" Ettersberg Tepesi'nde kar fırtınasına dalıp gitmişken birdenbire belleğine giriveren, Marne Nehri kıyılarında bir zamanlar geçirdiği o güzel pazarın anısına karşı koyamamış olmalıydı. Belki de bu dünyanın şu kabul edilemez aptallığını, bir yanda Marne Nehri pazarları dururken -başka yerde, uzakta, geçmişte, öbür tarafa, dışanda- bir yanda da Ettersberg'in bu yumak yumak, inatçı kar yığınının olması fikrini düşündü. Belki de bu aptallıktan öcünü almak için haykırdı, en azından o aptallığı dolaylı yoldan da olsa dile getirmek için. Eğer "Marne'da pazar güzeldir" diye bağırırsaydı, kimse ne demek istediğini anlamayacaktı.

Yoklama yerine doğru yalpalayarak yürüyen kalabalığa katılmadan önce, son dakikaya kadar harekete geçmeyen gecikmişler grubuna karışmış bekliyordu. Gökyüzüne bakmış ve bağırıyordu. Kendi için, bir anda geri gelen anısı için, çevresindeki gölgeler için, Ettersberg'in karı için, onu bekleyen yarım günlük iş için, birazdan bağınıp çağırarak kapdar için, Marne Nehri'nin ilkbaharı için bağırıyordu. Çünkü ilkbaharla ilgili bir tek anı, onu bu inatçı kar altında birdenbire ele geçirebilmişti. "Ne güzel bir pazar!" diye haykırdı. Sonra yana doğru iki adım ata, bir ışık demeti yüzünü profilden aydınlattı. Barizon'du bu. Fernand Barizon.

Kar fırtınasının içine doğru koşmaya başlamış ve onun gecenin içine dalması, diğerlerini, bütün geç kalmışları da harekete geçirmişti. Barizon, gölgeler kalabalığına doğru aceleyle koşan bir gölgeydi ve bu kalabalığın yürüyüşü birazdan ritmini bulacak ve güzel pazarın başlangıcını selamlayacaktı. Kuşkusuz biraz sonra 40. bloktan yoklama yerine doğru uzanan yerde, bu bloğun mahkûmlarının oluşturacağı dikkörtgen sıradaki yerini aldığı anda da Barizon, Marne Nehri'nin kıyılarını

20

hatırlamaya devam edecekti. O kalabalık, hareketsiz, hazır olda duran dikkörtgen sırayı oluşturan adamların çoğu ölüyor, dumana dönüşüyor ve buradan geçmiş olduklarına dair arkalarında bıraktıktan tek iz 40. bloktan yoklama yerine uzanan yerdeki bu kalabalık, hareketsiz ve içi boş şeklin sürekliliği oluyordu. İçi boş şekil, ortadan kaybolanlar olunca yerlerine getirilen yeni mahkûmlarla yeniden ve yeniden dolduruluyordu. Hoparlörlerden gelen keskin emirlerin böldüğü

sessizlikte Barizon, bu hatıranın bütün ayrıntılarını zihninde özgürce can-landırabilecekti: Geçmişte kalmış bir ilkbahann o pazar gününde havanın nasıl olduğu, ağaçların yapraklarıyla genç kızların elbiselerinin rengi, şarabın tadı, bir sigara yakmak ya da yanındaki genç hanımın ellerini kendi avuçlarının içine alabilmek için bir köşyde bırakılmış küreklerin yanı başından akan suyun ılıkılığı. Elbette ki dondurucu soğuk duyulmanı keskinleştireceğinden, Marne Nehri kıyıları hatırlamaya dalmış olan Barizon, buradan mutluluğun kınlanlığına varacak, dışandaki yaşamın ilkel mutlulukları üzerine sıradan düşüncelere kapılacaktı. Çok yazık; yaşamın bize neler getirebileceğini bilseydik, kendi içinde sakladığı ölümcül zenginliklerden haberimiz olsaydı, Marne kıyılarındaki o küçücük mutluluklarla yetinecek kadar aptal olmazdık. Onun yerine çok daha büyük bir mutluluğun peşinden koşardık. Ne bugünkü kann, ne Gustlojfun kaposunun, ne de gözlüklü SS'lerin yok edemeyeceği kadar büyük ve çılgın bir mutluluk.

Aslında bize Fernand Barizon'un, Marne Nehri kıyıları hatırladığını düşündüren tek belirti, koşmaya başlamadan önce haykırdığı sözcüklerdi. Kabul etmek gerekir ki fazla bir şey değildi bu. "Ne güzel bir pazar, çocukları!" İşte, pazar! Pazar günleri nasıldı?

Marne Nehri'ni kastetmiyorum. Bir keresinde bir kıızı gölden, Boulogne ormanına kadar götürmüştüm.

Kayıkla gezinti

21

hem güzel bir eğlence yoluydu, hem de çok pahah değildi. Ancak her kız da temiz havadan ve yol boyunca sürdürülen parlak kültürel sohbetlerden hoşlanmazdı. Hatırladığım kadarıyla o kız, hiç olmazsa bunları fark etmemişti. Belki de Marne kıyıları daha baştan çıkarıcıydı.

Bilemiyorum, çünkü Marne kıyıları hiç hatırlamıyorum. Sabah sigaramı günlük gazeteye sararak yakıyorum. Machorkcfnın acı dumanı boğazımı yakıyor. Mavi kabanımın yakasını kaldırmış, birinci kata çıkan dış merdivenin altında duruyorum. Ayaklarımın ucu çorabın deliklerinden dışarı çıkıyor, çizmemin pürüklü derisi parmaklarımı kesiyor. Topuklarımı 40. bloğun girişindeki taşlara vuruyorum. 40. bloğun şefi Emil geliyor, başında denizci kasketiyle, heybetli, yüzü asık, gözü lavanta mavisini. Emil, yatakhanelerin boş olup olmadığını kontrol ediyor olmalı. Kimse içeride kalmamasını diyor. Geçerken homurdanarak selam veriyor, sonra karlı karanlıkta kayboluyor.

Marne Nehri mi? Hiçbir şey. Hiçbir şey hatırlamıyorum. Projektörlerin ışığında parıldayan kara bakıyorum. Dans eden, buzdan bir ışık. Artık Arbeitsstatistik barakasına çıkmam gerek, yoklama saati yaklaşıyor. Ama bu anı uzatıyorum. Tek başıma, ağzımda machorkcfnın hoyrat tadıyla. Bir çeşit huzur içinde, kimse bana bakmıyor: sessiz, sakin, kırılmalı bir mutlak yalnızlık mekânı.

İki yıldır başkalarının uykularıyla uyuyordum. Bankın üzerinde birkaç santimlik bir alana yerleşip akşam çorbasından içebilmek için bir arkadaşımın çorbasını bitirmesini bekliyordum. Hemen yanı başımda ise başka arkadaşlar benim bitirmemi bekleyeceklerdi. Tuvaletlerin ılık fayanslarında en az on başka adamla birlikte yan yana oturuyordum. Sıra halinde, başkalarıyla omuz omuza yürüyordum. Kocaman, ilkel ve topal bir böceğin ayaklarından biri gibiydim. Düşün suyu vücudumla beraber yüzlerce kılı bacağı, yumuşamış, morarmış erkeklik organının,

22

şişmiş karnın, içine çökmüş göğsün de üzerinden akıyordu. İki yıldır solumalarla, iç organların iğrenç gürültüleriyle dolu bir evrene atılmıştım.

İşte bu yüzden böyle sabah anlarını, yalnızlık anlarını uzatıyordum: ilk sigara, dans eden buzdan ışık, geçici sessizlik, var olmanın muhteşem kesinliği.

Peki Marne Nehri'ni, onun pazar neşelerini düşünmek neden? Doğruyu söylemek gerekirse Marne Nehri'yle ilgili hiçbir şey bilmiyordum. Az önce Fernand Barizon pazarla ilgili o sözünü haykırdığında, Marne kıyıları hatırlamıştım; daha doğrusu belleğim bana ait olmayan bir anıya kapılmıştı. Sanki başka biri benim belleğimde bir anısını hatırlıyormuş gibi. Savaşın önceki, yani iki savaş arasındaki son yaz, 1939 yazında, her öğleden sonra sinemaya gidiyordum. Gerçi bu önceden karar verilmiş bir şey değildi. Ama her gün aynı şey tekrar yaşanıyordu: her gün aynı şaşırtmaca, hep aynı büyüleniş.

Soufflot Caddesi'ne kadar gelip Sainte-Genevieve Kütüphanesi'nin önünde duruyordum. İçeri girmem gerekiyordu, benden beklenen buydu, çalışkan bir genç adam gibi davranmalıydım. Basamakların üstünde öylece hareketsiz durup, boş meydana gezinmekte olan ılık, karamelayı andıran havayı sinsice içime çekiyordum. Sanki kütüphanenin sıkıntılı havasızlığına dalmadan önce son bir nefes almış gibi. Ancak bütün varlığını, oluklar boyunca akarak Seine Nehri'ne doğru inen gri bir yağmur damlası gibi beni aşağı çekiyordu.

Meydana bakıp iç geçiriyordum. Başımı sola çevirdiğimde, ağustos ayının aydınlık ve keskin ışığında Saint-Etienne-du-Mont'un ön cephesini görüyordum. Bir an daha orada kalsam kütüphaneye girecektim. Karar verilmişti, artık geri dönüş yoktu. Sonra kalbim hızla çarparak, Valette Caddesi'ne koşarak iniyor, bu arada da artık arkamda kalmış olan Pantheon'un kör ön cephesine son bir bakış fırlatıyordum. Suçlu ama rahatlamış bir bakış...

23

Rivoli Caddesi'ndeki bütün sinemalar bir seansta iki film birden oynatıyordu. Bazen bir salondan çıkıp bir diğerine giriyor, bir öğleden sonra içinde dört film izliyordum. Filmlerin çoğunda Arletty vardı ve Marne Nehri kıyıları bir mutluluk yeri gibi görünüyordu. Marne Nehri, kahvehaneleri, pernod,* yuvarlaklıkların üzerinde teklifsizce dolaşan çılgın eller: İşte mutluluğun sinema perdesinden yansıyan görüntüsü. Perdedeki Marne, teknelerin içine gömüldüğü gölge dehlizleriyle, çok solgun ama parlak bir grilikteydi. Sanki bir tür limonlu çay, ama kısa sürecek bir pazar günü cennetinin girişinde. Bu yüzden de az önce Barizon'un alaycı sesi güzel pazarlara duyduğu özlemi haykırdığında aklıma doğal olarak Marne Nehri kıyıları gelmişti. Vals, tekneler ve pernod. Tiz bir kadın kahkahası. Eteklerin altına giren bir el; burada bir böcek varmış oyunu.

İşte Marne Nehri'ni böyle başkalarının belleğinden hatırlıyorum. Üstelik tanıdığım gerçek kişilerin bile değil, o yaz gördüğüm filmlerin yapay ve gelip geçici kahramanlarının belleğinden. Sanki 1944'ün Aralık sonunda bu pazar günü, Etters-berg'in karı altında, Michel Simon'un ya da Arletty'nin hayaletleri iki kişilik bir bisiklete binip yeryüzüne inmişler ve benim belleğimde kendi anılarını hatırlamaya koyulmuşlar. Arletty, genizden gelen o güzel sesiyle, Barizon'un geçmişi güzel pazar-lanıyla ilgili söylediklerine cevap verecektir. Onun bu konuda söyleyecek bir şeyleri kesinlikle vardır. Ama machorka'mın son nefesinde dudaklarımı yakıyorum. Tepenin üzerinden hafif bir gürültü yükseliyor. Saat geldiğine göre herkes yoklama yerinde toplanmış olmalı. Yani yoklamaya, çalışma yerinde girmeyenlerin hepsi. Ben yoklamaya Arbeit barakasında giriyorum. Bu da benim ayrıcalıklarımın biri. Artık oraya gitmeliyim. Mahkûm sayımı birazdan başlar. *) Anasonlu bir tür içki. (ç.n.) 24

Bir kere daha karanlığa, parıldayarak dönüp duran kara bakıyorum. Ellerimi ceplerimden çıkarıp koşmaya başlıyorum. Marne Nehri'nde ilkbahar ne kadar güzeldi! Kendi kendime gülüyorum, sanki oraya gidip gelmişim gibi.

Elbette ki arkadaşlar bundan söz ediyorlardı. Birkaç gündür bundan başka bir şey konuşmuyorduk. Arbeitsstatistik bürosuna girdiğimde, bir yandan yoklamayı beklerken, bir yandan da küçük gruplar halinde bunu konuşuyorlardı. Barakanın girişinde, tepenin tam üstünde, aşağı yukarı krematoryumun karşısında, çizmelerimi merdivenin ayağındaki demir çubuklara vurduğum. Mavi kabanımın üzerinde biriken karları silkeledim. Barakaya girip sola döndüm. Sağda Schreibstube, yani sekreterlik merkezi vardı. Tam karşıda kütüphane, solda ise Arbeit.

Bütün arkadaşlar içerideydi, aralarında bu konuyu konuşuyorlardı. Yalnız Meiners yoktu, siyah üçgen böyle şeyleri umursamazdı.

Başlangıçta kimileri bunun bir yalan olduğunu düşünmüşlerdi. Elbette. Halkın moralini yükseltmek amaçlı Nazi propagandasının bir uydurması. Alman radyosunun bütün hoparlörlerden yayınlanan haber bültenlerini dinliyor ama inanmıyordu. Alman halkının moralini yükseltmek için bir numarayı bu, kesinlikle öyleydi. Ancak bir süre sonra işin aslı anlaşılmaya başladı. Müttefiklerin radyolarını gizlice dinlediğimiz zaman, haberi onların da doğruladığını gördük. Artık kuşku yoktu: İngiliz birlikleri Yunan direnişini tamamen ezmekteydi. Atina'da çarpışmalar çok şiddetli geçiyor, İngiliz birlikleri, şehri ELAS kuvvetlerinden semt semt geri alıyordu. Mücadele eden taraflar eşit güçte değildi; ELAS'ın ne cephanesi ne de uçağı vardı. Ancak Moskova radyosu bu konuda hiçbir şey söylemiyor ve bu sessizlik farklı şekillerde yorumlanıyordu. 25

Günlerdir bundan başka hiçbir şey konuşmuyorduk. 1944 Aralığı'nda, Ettersberg'in kar fırtınaları içinde konuştuğumuz tek şey Yunanistan'dı. Savaş henüz bitmemişti ve Hitler karşıtı ittifakın kendi içinde yeni bir çatışma çıkmıştı. Daha Hitler tamamen yenilgiye uğratılmadan, İngiliz tankları Komünist partizanları ezmeye başlamıştı. Elbette ki konuşacağımız çok şey vardı. Günlerdir bundan başka bir şey konuşmuyorduk. "Baksana!" dedi Daniel. "Evet," dedim ona.

"Sana söyleyecek iki çift lafim var," dedi Daniel. "Hadi söyle." "Biraz sonra," dedi Daniel. Bir hareketle etrafın çok kalabalık olduğunu işaret etti. Benimle yalnız konuşmak istiyordu. Ne demek istediğini anlamıştım. Anladığımı göstermek için başımı salladım.

Hepimiz Arbeitsstatistik bürosunun girişinde bulunan boş alanda toplanmış, yoklamayı yapacak SS astsubayının gelmesini bekliyorduk.

İçeri girilince bu boş alan karşınıza geliyor. Biraz ileride bir barikat, bu alanı daha geniş başka bir alandan ayırıyor. Bu ikinci alan masalar, iskemleler, dolaplar, dosyalar, fiş kutuları, raflarla dolu. Tam ortada bir de soba var. İçinde kuru odun yaktıkları, büyük, yuvarlak bir soba. Kısacası bir idare merkezi. Bürokratik bir yerin sessiz nemliliği.

İdare merkezinin en gerisinde idari nesnelere yığılı: fiş kutuları, dosyalar, kayıtlar; masa ve raflar bunları koymak için kullanılıyor, iskemleler bütün bu idari ıvır zıvır karşısında kıcımızı koymamız için, büyük dolaplar, idari ıvır zıvırdan en değerli olanları kilit altında tutabilmek için. Arkada iki kapı var. Sağdaki Arbeit

kaşosu WiUi Seifert'in odasına açılıyor. Aslında bu oda sadece bir büroymuş, idari büro diyebiliriz. Ama Seifert buraya

26

bir de yatak koydurmuş. Burada, sessiz sakin uyuyor. SS'ler bu küçük kural ihlalini görmezden geliyorlar. Soldaki kapıysa bir çeşit ortak salona açılıyor, ya da bir tür yemekhane gibi bir şey. Canımız isterse biraz uzaklaşıp burada bir sigara içebilir, bir arkadaşla biraz gevezelik edebilir, hayal kurabilir ya da pencereden karı, güneşi veya yağmuru seyredebiliriz. Dekor hakkında söylenebilecek bundan başka pek bir şey de yok.

Bir yıl kadar önce karantinaya ayrılmış olan Küçük Kamp'ta-ki 62. blokta birkaç hafta geçirdikten sonra buraya, Arbeit bürolarında çalışmak üzere getirilmiştim. Bütün bunlar benim iradem dışında gelişmişti. Bir çeşit zorunlu mekanizma.

Gelişimden iki gün sonra, karantina koğuşundaki yatağıma uzanmış ne uyumaya ne de döşeğimin üzerinde kaynaşan haşarattan kendimi kurtarmaya çalışmadığım bir sırada biri adımla söyledi. Yani gerçek adımla, İspanyol adımla, resmi kayıtlarda yazılı olan adımla. Compiègne'den hatta Auxerre ve Dijon hapisanelerinden beri etrafımda bulunan Fransızlar bana Gerard derlerdi. Bu benim savaş adım olmuştu.

Koğuştaki yerim en köşede, üçüncü ve en üst sıradaydı. Adımı söyleyenin kim olduğunu görmek için başımı kaldırdım.

Asık suratlı bir herif benimle İspanyolca konuşuyordu. "Evet, o bendim," dedim. Hepimiz gibi kafası tıraşlı, elbiseleri dar ve birbirleriyle uyumsuz bir adamdı. Yüzü kemikli, gözleri berraktı. Adam benimle konuşmak istiyordu.

Yatağın üzerinden sıyrılarak aşağı indim. Bloğun ana koridoruna doğru birkaç adım yürüdük. Her zamanki gibi ana baba günüydü. Adam benle konuşmaya başladı. Öylesine, pek bir anlamı olmayan sorular, cümleler.

Tek isteğinin bağlantı kurmak olduğunu anladım. Bu bakışı, 27

bu ihtiyatlılığı, bu inatçı canlılığı tanıyordum. Hepsi bana teşkilatı hatırlatıyordu. Konuştuk, sanki havadan sudan konuşurcası-na, ama hayır öyle değil. Belirginleşiyoruz. Yavaş yavaş, küçük adımlarla yaklaşıyoruz. Tıpkı bir iskambil oyunu gibi. Oynayıp oynamamak benim elimde. Kartları ya alırsın, ya bırakırsın. Kartları aldım, birkaç ipucu verdim ama hepsini birden değil. Yavaş hareket etmeli. Bu bir kural, bu bir tören, bu bir oyun. Benim verdiğim ipuçlarından hareket ederek gerisini yoldaş kurdu. İşte, parti karşımda.

Ben tek basmayım, yalnız iki gözüm var; partinin bin gözü var. Ben tek basmayım, yaşayacak yalnız bir saatim var, yalnız şu an; partinin bütün saatleri var, bütün zamanları, geleceği. Ben tek basmayım, yalnız kendi ölümümü yaşayabilirim; parti hepimizin ölümlerini yaşayabilir ve kendi ölmez. Aşağı yukarı Brecht'teki gibi. Ama o zamanlar henüz Brecht'i okumamıştım. Durum o kadar da edebi değildi. Yalnızca parti teşkilatı beni tekrar göreve çağırıyordu.

Yoldaş cebinden üç sigara çıkarıp bana verdi, bir de parola. Üç sigara ve bir parola, daha fazlası yok. Bir daha gelemeyebirdi, yerine bir başkası gelirdi, parola sayesinde birbirimizi tanıyabilecektik. Daha sonraları, Falco'yu daha yakından tanıdığımda, İspanyol Komünist yeraltı örgütünün yönetiminde çalıştığını öğrendiğimde de ona bu haberi nasıl ve kimden aldıklarını sormayı hep unuttum. "62'ncide biri var. Yirmilerinde bir İspanyol, Bo-urgogne koruluğundan gelmiş. Bir yoldaş olabilir. En azından eskiden FTP ile çalışmış. Gidip bir görün." Bu soruyu sormayı unuttuysam nedeni fikra gibi oluşundandır. Bundan sonrası çok kolay oldu.

İspanyol mahkûmlar arasında Almanca bilen yalnız ben vardım. Yeri gelmişken, üzerine titrenmiş bir çocukluğun Almanca öğretmenleri Fraulein Grabner ve Fraulein Kaltenbach'a buradan

28

birer teşekkür! Böylece İspanyol parti teşkilatı Alman Komünistlerinden beni Arbeitsstatistik'e aldıklarını istedi. Bir gün bir çağrı aldım. Kar bütün kampı kaplamıştı. Karantina dönemimin sonlarıydı. Arbeit kaposu Seifert beni kabul etti. Beni özel bürosunda -sağdaki kapı- kabul etti ve benimle uzun uzun konuştu. Seifert sakın, kararlı ve otoriterdi. Daha doğrusu yalnız görevinden değil, doğasından da kaynaklanan bir otoritesi vardı. Bu kamp dünyasında bir derebeyi olduğu hemen anlaşılıyordu. Yirmi altı yirmi yedi yaşlarındaydı. Tam üzerine göre biçilmiş ceketinde kırmızı üçgenin üstünde fazladan küçük bir de kırmızı şerit vardı. Rückfulliger. sabıkalı. Sahip olduğu makam, bu fazladan kırmızı şerit, yaşı düşünüldüğünde bütün bunlar insana onun geçmişini merak ettiriyordu.

Sonradan yavaş yavaş öğrendim. Komünist Gençlik örgütü, yeraltı faaliyetleri, hapis, geçici salıverilme, yeniden yeraltı faaliyetleri, kamplar. Daha sonraları, bir ilkbahar gününde Seifert'in doğası haline gelmiş bu otoriteyi nasıl edindiğini de anladım.

O bahar günü, bir SS astsubayı, DAW (Deutsche Ausrüstungs Werke) çalışma komandolarından birinin şefi büroya gelmişti. Sabah yoklamasından sonraydı. Olanca dikkatimizle fişlerimizi, listelerimizi düzenliyorduk. Ayrıca o gün barikatın önündeki boş alanda çeşitli milliyetlerden on kadar tutuklu yeni çalışma alanlarını öğrenmek için bekliyorlardı. SS astsubayı içeri girdiğinde, biri haykırdı: "AchtungV Bu sesle hepimiz birer makine gibi ayağa kalkıp hazır ola geçtik ve iskemlelerimizin yanı başında hareketsiz durduk. Kural buydu. Seifert sakın bir tavırla bürosundan çıktı. Zorunlu duyuruyu yaptı. SS astsubayı bize işlerimize dönmemizi emretti: "WeitermachenV Seifert iki eliyle barikata dayanmış, astsubayın tam karşısında duruyordu. Astsubay şikâyete gelmişti. Öfkeli bir sesle, kesik kesik Seifert'e Arbeitsstatistik'm kendi çalışma kommandosuna yeterli sayıda mahkûm yollanmadığından yakınıyordu. "Yeteri kadar adamım

29

yok," diye bağıriyordu, "böyle devam edemem!" Üretim planında sürekli geri kaldığını söylüyordu.

Seifert, sakın sakın onun sözünü bitirmesini bekledi. Sonra SS astsubayıyla aynı tonda, sesinde aynı öfke ve aynı şiddetle -ama kesiksiz, sürekli olarak ve kontrollü bir şekilde- SS astsubayına bütün gün adamlarını copla hırpalamaya devam ettiği sürece, ona daha fazla adam vermeyeceğini açıklamaya koyuldu.

"Ne diye adamları size, coplanmaya göndereyim? Rahat edecekleri onca komando var. Adamlarımı dövmeyi bırakırsanız, yeterli işçiniz de olacaktır!"

Seifert avazı çıktığı kadar bağıriyordu ve ben bu işin sonunun kötüye varacağını düşünmeye başlamıştım. Ancak SS astsubayı bağırmayı kesti. Başını salladı, söyleyecek bir şey bulamadı ve topukları üstünde dönüp gitti.

Seifert bağırdı: "AchtungV Bir kere daha kığımızı iskemleden kaldırdık. Kural buydu. Astsubay büronun kapısını arkasından kapayarak çıktı. Hepimiz Seifert'e bakıyorduk ve o gülüm-süyordu. Otoritesinin nereden geldiğini o gün anladım. Kampın vahşi ormanında geçen sinsi savaş yılları, bu demirden iradeyi bükülmez hale getirmişti. Hepimiz ayakta dikilmiş Seifert'e bakıyorduk ve o, uzun boyuyla hepimize hükmediyordu. Tam bir derebeyi gibi.

Ancak daha sonra, çok daha sonra, yüzünün nasıl darmadağın olduğunu da gördüm.

Bu kez, gece ekibindeydim. Bu gece ekibi de Seifert'in buluşuydu. Aslında, on iki saatlik günlük çalışma iyi sonuç veriyordu. Kampın sahip olduğu işgücünün tamamının idaresi sağlanmıştı. Alman verimliliğiyle hazırlanmış, iyi bir idare. Ancak Seifert dinlenebilmemiz için, her birimizin üç haftada bir katıldığı bu gece ekibini kurmuştu. Akşam yoklamasından sonra, ışıklar söndürme saati geldiğinde gece ekibi, Arbeit barakasında toplanıyordu. Gece ekibinde okuyabilir, uyuyabilir, sohbet edebilir,

30

hayal kurabilirsiniz: yaşıyormuş gibi yapabilirsiniz. Gün ağann-ca, sabah yoklamasından sonra bloktaki yatakhaneye dönüp dilediğiniz gibi uyuyabilirsiniz. Akşam komandolar dönene dek gün boyunca yatakhaneler boş olduğundan, bütün koğuştta tek başınıza, sessizlik içinde uyumak mümkündü. Bir keresinde gece ekibindeydim, Seifert ve yardımcısı Weidlich ile sohbet ediyordum. Herbert Weidlich 1933'ten sonra Almanya'dan ayrılmayı başarmıştı. Prag'da sürgünde yaşamıştı. Laf nasıl açıldı hatırlamıyorum ama o gece Weidlich bize Prag'daki anılanın anlatıyordu. Lafın nasıl açıldığı da hiç önemli değil aslında çünkü Weidlich her fırsatta Prag anılanını anlatırdı. Prag'la ilgili pek çok güzel anısı vardı. En azından Nazi işgaline kadar.

Seifert'in bana verdiği bir sigarayı içiyordum. Üstelik bu, gazete kâğıdına sanılmış machorka da değil, Doğu tütününden yapılmış, gerçek Alman sigarasıydı. Dikkatle Weidlich'i dinliyordum. Bana Prag'ı sevdiiren hiç kuşkusuz Weidlich'in anılan olmuştı. On yıl sonra, 1954'te oraya ilk gittiğimde, şehir bana çok tuhaf bir biçimde tanıdık geldi.

Herbert Weidlich belli bir tarihte Prag'da, avluya bakan bir odada yaşamış. Yaz olduğundan komşulann çoğu tatildeymiş. Gece olunca Weidlich ışıklan söndürüp, boğucu sıcaklıkta bir günün ardından biraz nefes alabilmek için pencereye çıkmış. Daha kendini gecenin karanlığına bıraktığı anda, avlunun öbür ucunda bir yatak odası aydınlanmış. Komşular tatilden dönmüş olmalılar, diye düşünmüş. Olgun yaşta bir çift. Yani erkek kırk-ılandı, kadınsa belki biraz daha genç. Aydınlik bir oda, perdeler açık, herhalde gecenin serinliğini içeri alahUmek için. Yakınlardaki ırmaktan yükselen havayla perdeler hafif hafif kımıldıyor. Weidlich kadınlı adamın, onun gölge halindeki varlığına al-«dırmaksızın yatağa, girdiklerini görmüş. Yan yana iki yatakta erkek bir gazete açmış, kadınsa bir kitap okumaya koyulmuş. Tek . kelime etmeden okuyorlarmış. Biraz sonra adam gazetesini

31

özenle katlamış. Yüzünü kansına doğru çevirmiş, kadın da ona bakmış. Belki bir-iki söz etmişler, Weidlich duyamayacak kadar uzaktaymış. Konuşmuşlarsa bile fazla uzun sürmemiş: Bir işaret, bir emir, bir çağrı. Adam gazetesini özenle katlamış, hafif, yazlık ayak örtüsünü aşığı kaydırıp, beyaz kumaştan kılıfına sokmuş. Aynı anda kadın da benzer bir hareketle üstünü açmış. Adam iki yatağın arasındaki daracık aralıktaki, yarı çıplak, ayakta duruyordu. Olanca heybetiyle kadına doğru yaklaşmış, lambanın ışığında kalçalarıyla erkeklik organı görünüyordu. Kadınsa yatağında uzanmış, bacaklarını ve karnını açmış, geceliği kaysın diye vücudunu eğiyordu. Görüldüğü kadarıyla tam bir sessizlik içinde. Belki de kadının üstüne eğilmiş olan adam alçak sesle bir şeyler fısıldıyordu. Weidlich'in anlattığına göre kadın az sonra kahkahalara boğulduğundan, konuşacak hali yokmuş. Artık çırılçıplak kalmış olan kadın, yatakta yan doğrulmuş, bir dirseği üstüne dayanarak yüzünü kocasının bacakları arasına gömmüş. Erkekse dizlerini karısının yatağının kenarına dayamış, karnı gergin ayakta duruyordu. "Kadın konuşamazdı ki," diyordu Weidlich yılışık bir gülüşle. "Ağzı doluydu herhalde!"

Weidlich'i dinlerken hayallere dalmıştım. Görüntüler kafamda canlanıyordu.

Weidlich, her şeyi en küçük ayrıntısına kadar betimliyordu. Kadının ağzının adamın erkekliliği üzerindeki çalışmasını, kadının ellerinin adamın böbrekleri üstünde kasılışını, adamın genizden gelen, kısa çığlıklarını ve sonra devamını, duruşlarını ve birden kadının bitmek bilmez, tiz, yırtıcı, delicesine şen kahkahalarını. Ben hayallere dalmış onu dinlerken, bakışım tesadüfen Se-ifert'in yüzünde kalmış. Tarıfsız bir acının, sonsuz bir kederin etkisi altında Seifert'in yüzü darmadağın olmuştu.

Ben bir hayalciydim, yoksunluk nedeniyle abartılan erkekçe sohbetin karanlık suç ortaklığında kendi kişisel sinemamı yaratıyordum. İşte o sırada tesadüfen Seifert'in yüzünü fark ettim.

32

Sanki bütün kanı çekilmişti. Yüzündeki hüznü açıkça okunabiliyordu. İnsan her şeyi hayal edebilirdi. Weidlich, röntgencilik macerasını en küçük ayrıntısına kadar anlatmayı sürdürüyordu. Seifert ona baktığımi fark etmiş olmalı ki başını öteki tarafa çevirdi, eliyle yüzünü kapattı. Hepsi bu kadar. On beş yıl sonra, 1960'a doğru, bir kez daha, Seifert'in o geceki yüzünü hatırlayacaktım. O tarihte İspanyol Komünist Partisi'nin siyasi bürosunda çalışıyordum. Bayağlılığı nedeniyle hoşuma giden bir takma adım vardı. Sanchez diyorlardı bana. Zaten hep böyle olur, Fransızlar da bana Dupont derlerdi. 1954'te merkez komitesine girdiğimde, bu adı bana kimin seçtiğini hatırlamıyorum, herhalde bizzat Carrillo idi. Ama bu geçmişli olmayan, neredeyse anonim isim hoşuma gidiyordu. İspanya'da sık sık, uzun militan geçmişli olan yoldaşlarla gizlice iletişim kurmam gerekiyordu. İç savaşı yapmışlar, parti teşkilatını ele geçirmişler, o korkunç yıllarda hapis yatmışlardı. Zaferler, sırlar ve kuşkuyla doluydular. Yüzüme bakıyorlardı. Benim merkez komitesi, siyasi bürodan "Sanchez" olduğumu biliyorlar ve beni dinliyorlardı. Ama ben ilk karşılaşmada, bakışlarından benim kim olduğumu, nereden çıktığımi merak ettiklerini anlıyordum. "Sanchez" mi? "Sanchez" de neymiş? Tarihe geçmiş bir yönetici değildim. Onların savaşına katılmış olabilecek yaşta da değildim. Aynı referanslara sahip değildik, aynı karanlık ve trajik suç ortaklığını paylaşmıyorduk, aynı zafer ya da sefalet anılarımız da yoktu. Unutuşlarımız bile aynı değildi. Uzun ve kanlı bir tarihin belli bölümlerini unutmak konusunda ortak bir irademiz bile yoktu.

"Sanchez" mi? Eski savaşçılar başlarını sallıyorlardı. Bu beni rahatsız etmiyordu. Onların anlattıklarını dinlemeyi, onlarla ortak bir bellek yaratmayı seviyordum. Ancak "Sanchez" olmayı daha da çok seviyordum. Bütün bu geçmişten kopuk olmayı, kavgamızın geleceğine ait olmayı.

33

Her neyse, 1960'ta bazı sorunları halletmek için Doğu Berlin'e gitmiştim. Yalnızdım. Alman partisinin üyelerine ayrılmış bir otelde kalıyordum. Katılmam gereken toplantılara giderken siyah bir Limuzin. gelip beni alıyordu. Hiç de heyecan verici değildi. Son gün Alman merkez komitesinin bana eşlik etmekle görevli memuru, bir arzum olup olmadığını sordu. O anda birdenbire çok uzakta kalmış o gecenin anısı zihnimde canlandı. "Willi Seifert ya da Herbert Weidlich'le görüşebilir miyim?" diye sordum. Başta ne dediğimi anlamadı. Ona bir zamanlar Buc-henwald'de tutuklu olduğumu, Seifert'i, Weidlich'i, Arbeitssta-tistik'i anlatmam gerekti. Anlattıklarım onu çok şaşırttı.

Yani ben Buchenwald'de mi bulunmuştum? Sıradan, kibar ama önemsiz bir konuşmanın ortasında bir İngiliz'e eskiden Oxford'da okuduğunuzu söylediğinizde İngiliz nasıl heyecanlanırsa, o da aynen öyle heyecanlandı. Buchenwald! Ama bunu neden daha önce söylememiştim ki? Bana hemen Weimar'a, kamp alanına arabayla bir gezi düzenlemeyi önerdi. Hayır, Allah kahretsin! Tam on beş yıl boyunca bir "kazazede" gibi yaşamamaya gayret etmiştim. Eski mahkúmları bir araya getiren derneklerin, yardım kuruluşlarının hiçbirine katılmamayı başarmıştım. Eski mahkúmlarla onların ailelerini eski kamp alanlarına götürmek için düzenlenen ve adına da hac denen o gezilerden hep nefret etmiştim. Onun için de anlamsız bir sesle birkaç sudai bahane mırıldandım. Acelem vardı, hemen Batı'ya dönmeliydim. Parti işleri böyleydi işte.

Ancak merkez komitesi memuru, olanca iyi niyetiyle ısrar ediyordu. Gerçekten de o zamandan beri Buchenwald'e hiç gitmemiş miydim? Hayır, hiç. Bsjını salladı. Bana o bölgede yapılan güzelleştirme çalışmalarını anlatmaya başladı. Bir anıt, Alman Demokratik Cumhuriyeti buraya muazzam bir plastik zenginliğe sahip bir anıt dikmişti. Başımı salladım. Fotoğraflarını görmüştüm, iğrenç bir şeydi. Bir kule, öbek öbek heykeller, biraz mermer, alçak kabartma kaplı

34

duvarlarla çevrili bir yürüyüş yolu, anıtsal basamaklaır. Tek kelimeyle iğrenç. Bu düşündüklerimi ona söylemedim tabii ki. Utangaç bir tavırla ona eski hayalimi anlatmaya koyuldum: Kamp, doğanın yavaş işleyişine bırakılıyor. Ormana, ağaç köklerine, yağmura, mevsimlerin muhteşem erozyonuna... Ve bir gün eski kampın binalarını, ağaçların karşı konulmaz yeşilliğiyle kaplanmış olarak buluyoruz. Beni hayretle dinledi. Ama hayır, bir anıt eğitsel, siyasi bir anlam taşıyan bir şeydi ve bu yüzden inşa edilmişti. Hem zaten bu da Bertolt Brecht'in fikriydi. Eski Buchenwald toplama kampının tam karşısına, Weimar tarafındaki bayıra bu görkemli anıtı dikmeyi Brecht önermişti. Hatta anıtta temsil edilecek kişilerin gerçek boyutlarından daha büyük olmasını, taştan oyulmalarını ve hiç süslenmemiş bir kaide üstüne oturtularak, bir amfiteatrın soylu hatlarına benzetilmesini de istemişti. Bu amfiteatrdaki her yıl, mahkûmların anısına bir festival düzenlenecekti. Burada oratoryolar, şan korolarıyla hazırlanan zimbirtılar sergilenecek, halk seminerleri yapılacak, siyasi bildiriler okunacaktı.

Ağzım bir karışık açık, SED memurunu dinliyordum. Brecht'in zaman zaman ne kadar zevksiz olduğunu bilirdim ama bu kadarı onun için bile fazlaydı. Yine de bir şey söylemedim. Onunla bunları tartışmak canımı sıkıyordu. Weimar'a gidecek zamanım yoktu, hepsi bu kadar işte. Bu da beni çok üzüyordu. Öte yandan eğer beni Willi Seifert ya da Herbert Weidlich'le görüştürebilirse, bunun için ona minnettar kalırdım. "Tabii eğer bu herhangi bir sorun yaratmayacaksa", diye de ekledim.

Tekrar o donuk, ifadesiz idareci havasına geri döndü. Bu konuda bilgi edinmesi gerektiğini söyledi. Bilmediğini, bakacağını söyledi.

Öğleden hemen sonra, merkez komitesinin memuru geri geldi. Partiye ait otelin salonunda kahvemini yudumlayarak, dört gün öncesinin Huma gazetesini okuyordum. Eğlenmek için

35

bunun çok incelikli bir yol olmadığını farkındayım bunun ama Doğu Berlin'de Berliner-Ensemble1 m muhteşem geceleri bir tarafa bırakılacak olursa, eğlence namına başka ne yapılabilirdi ki? Hele parti örgütü tarafından görevli gönderilmişseniz.

Alman yoldaş geldiğinde gözleri ışıl ısıldı. Buna karşın bana getirdiği tek haber, Seifert'le de YWeidlich'le de görüşmemin olanaksız olduğuydu. İkisi de Berlin'de değildiler.

Neşesinin başka bir nedeni olmalıydı. Ona Seifert ile Weidlich'ten söz ettiğim sırada, bu isimler karşısında bakışlarının ne kadar ilgisiz kaldığını fark etmiştim. Ya ondan, beni sonu kötü olmuş kişilerle görüştürmesini istediysen? Nazizm altında, bir toplama kampında birkaç yıl geçirmiş olmamız, bizi siyasi sapkınlıklara karşı bağımsız kılmaz ki! Ya görüşmek istediğim kişiler partinin baba ocağından (ana ocağı da diyebilirdim, parti bir hünsa, bir erselik olabilir, kimbilir?) reddettiği kişilerse? Belki de bunlar, partinin hapse attığı ya da astırdığı kişilerdir. Bakışından nasıl bir sıkıntı geçtiğini çok iyi hatırlıyorum. Geçmiş eşelemek her zaman tehlikelidir. İşlerin neden kötüye vardığını açıklamak zorunda kalmak, her zaman can sıkıcıdır.

Oysa biraz sonra bütün kuşkularım yersiz çıktı. Merkez komitesinin memuru, Seifert ve Weidlich'in Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde parlak birer kariyere sahip olduklarını öğrenmişti. Özellikle Seifert'in; ki bu da hiç şaşırtıcı bir şey değildi. Hiç kuşkusuz iki parlak kariyer... Weidlich polis komiseri olmuştu. Seifert'e gelince -bu noktada memurun sesi, o çok iyi bildiğimiz, taklit edilemez idareci heyecanına bürünmüştü- Willi Seifert Volkspolizefde tuğgeneral olmuştu. Ancak ne yazık ki her ikisi de Berlin'de değillerdi. Gizli kalması koşuluyla bana Weidlich'in taşrada bir yerlerde görevde olduğunu söyleyebilirdi. Seifert ise -burada idareci heyecanı siyasi bir tatminle katlanıyordu- Tarihsel (ve aynı zamanda Diyalektik herhalde) Materyalizm konulu, halk ordusu ve halk polisinin subaylarına yönelik bir seminerdeydi. Seifert'in yüzündeki o tarif edilemez hüzün aklıma geldi.

36

Çok gerilerde kalmış bir gecede, Buchenwald'deki Arbeit barakasında, Herbert vıcık vıcık bir sesle tesadüfen başlayıp, hevesle devam eden röntgencilik macerasını anlatırken Seifert'in yüzünde beliren o paramparça ışık. Yüzünden apaçık okunan geçmişle ilgili bir sır, birdenbire o her zaman taktığı derebeyi maskesini parçalayıvermişti.

Biraz hesap yapmak yeterliydi aslında. Seifert ilk yakalandığında on beş yaşında olmalıydı. Hayatı boyunca hiçbir kadın tanımamış olabilirdi. Bütün hayatını hapislerin, kampların, kısacası erkekliğin kuru, karanlık, belalı evreninde geçirmişti. Weidlich'in anlattıklarının çağırıştırdığı meşru bir zevk anına ait o görüntüler, bir gece lambasının huzurlu ve terbiyeli ışığında, bitişik yataklarına uslu uslu uzanmış o meçhul kadın ve erkek arasında önceden hazırlanmaksızın, aniden yaşanan o patlama, her türlü baskıdan kurtulmuş o zevk tutkusunun ani padaması, iki bedenini birbirine hayvani boyun eğişi, birbirleri üstünde kurdukları o yumuşak egemenlik, adamın kesik sözcüklerinin ya da kadının bitmek bilmeyen, tiz, çılgınca, gözlerinden yaş getiren kahkahalarının işaret ettiği ilkel ve kaba neşenin tek amacını oluşturan o zevk isteği; Weidlich'in anlattığı bütün bu Prag görüntüleri tek bir şeyi, dışarıdaki hayatı çağırıştıırıyordu. Dışarıdaki hayatın iç parçalayıcı ve muhteşem varlığını.

Ancak sonuçta Seifert, dışarıdaki hayatın varlığına hiç kavuşamayacaktı ya da daha doğrusu dışarının varlığını bütün riskleri ve çelişkileriyle birlikte reddedecekti.

Daha Buchenwald'den çıkar çıkmaz, Ruslann kendi işgal bölgelerinde kurdukları polis teşkilatına katıldı. Böylece aynı baskı evreninin sıcakından uzaklaşmamış oldu. Burada kalmayı seçti; ancak bu sefer iyi olan tarafta, güçlü olan tarafta. Buchenwald'in genç Komünisti şimdi bir polis memuru olmuştu. Dahası polislikte kariyer de yapmıştı. Volkspolizet'de

tuğgeneral olmuştu. Oysa Doğu Berlin'de, Ulbricht'in ve Rus gizli servislerinin sopası altında, önce Stalinizm'in son günlerinin entrikaları,

37

komploları ve tasfiyelerinin ortasında, daha sonra ise bürokrasinin Stalinizm'den arındırılması sürecinin büklümleri içinde, kariyer yapabilmek için insanın gerçekten de her şeye hazır olması gerekirdi. Her türden alçaklığa, her çeşit yozlaşmışlığa ödün vermeye. Güçlü olan tarafta kalabilmek için şarttı bu. Aksi takdirde ani bir virajda arabadan düşürmek işten bile değildi.

1952'de topun ağzına geldiğini fark etmiş olmalıydı Seifert. Her gece en kötüsüne hazırlanarak, korku içinde haftalar geçirmiş olmalıydı. Kendini unutturmaya çalışmış, halk polisindeki meslektaşlarının kuşkulu, alaycı ya da merhametli bakışlarını görmezden gelmeye çabalamış olmalıydı. Ancak Stalin'in ölümünden sonra Seifert rahat bir nefes almış olmalıydı.

1952'nin Kasım ayında Josef Frank, Prag'da sanık sandalyesinde oturuyordu. Sürmekte olan ve Rudolf Slansky adıyla tanınan bu dava, Stalin döneminin geniş kitlelerce izlenen son da-vasıydı. Stalin'in güvenlik servislerinin yirmi yıllık, neredeyse kusursuz araştırma ve çalışmalarının bir sonucuydu; ama aynı zamanda da Doğu Komünist hareketinin yirmi yıllık koşulsuz boyun eğişinin ve cılız büyülenişinin bir sonucuydu. Biri olmadan diğeri tek başına bir işe yaramazdı.

Josef Frank, Buchenwald'den arkadaşımızdı. Arbeitsstatis-tik'le birlikte çalışırdık. Çek arkadaşları ona "Pepikou" derlerdi. Şahsen ben bu kısaltmayı kullanmazdım. Frank pek coşkulu biri değildi. Kendisw'e başkaları arasına aşılması güç setler çekerdi. Yine de onunia aram gayet iyiydi. Josef Frank'ı severdim. Eski savaş anılarını anlatmaya meraklı olanlardan değildi. Kamptaki diğer Komünist yöneticilerin çoğunun tersine, bürokrasinin efendisi olmanın verdiği bir kibirliliği yoktu. Daha sonraları, özgürlüğüne kavuştuktan sonra Josef Frank, Çekoslovak Komünist Partisi'nin genel sekreter yardımcısı olmuştu. Ancak 1952 Kasım ayında, Prag'da sanık sandalyesinde oturuyordu. Birkaç gün sonra da asıldı. Külleri karlı bir yolda rüzgâra savruldu.

38

Mahkeme karşısında Josef Frank, dimdik ayakta durarak, önceden hazırlayıp ezberlediği metni okumuştur: "1939-1945 yılları arasında toplama kamplarında bulunuşum sırasında fırsatçılık ve ihanet batağına saplanmışım. Yine bu yıllarda savaş suçları da işledim."

Ancak savcı, doğal olarak daha fazla ayrıntı istedi. Daha önce defalarca denenmiş olan halka açık sorgulama senaryosu, mükemmel bir şekilde hayata geçirildi ve beklenen sonuçları verdi. Frank konuya bu şekilde genel bir giriş yaptıktan sonra, kendinden beklenen ayrıntıları anlatmaya koyuldu. "Buchenwald toplama kampındayken, 1942'de Arbeitssta-tistik servisinde sekreter ve çevirmen olarak görevlendirildim ve bu tarihten sonra kampın Nazi yönetiminin yararına bu görevde hizmet verdim." Ancak bu kadarı da yeterli değildi. Frank'ın daha da ileri gitmesi gerekiyordu. Kamu davasının bütün pedagojik korku mekanizmalarını harekete geçirmesi, itiraflardan doğacak utancı, skandalı yaratması gerekiyordu. Zavallı halkın, dürüstlüğü parlak hakikatiyle aydınlatığı doğru yoldan ayrıldığımızda nerelere kadar gidebileceğimizi görmesi gerekirdi. Gösterinin metni, işte bu amaç doğrultusunda özenle yazılmış, düzeltilmiş, prova edilmişti.

Böylece Frank "savaş suçları"nın somut içeriğini anlatmasa bile, savcı sözcükleri azar azar ağzından alacak, dava senaryosu gerilim mekanizmasını çalıştıracak, suçlunun vicdanında gizlenen korkunç gerçek efsanesi ortalığa yayılacak, parti Sokrates'in yöntemini kullanarak bu korkunç gerçeği bilgece gün ışığına çıkaracaktı. Pra0 Esrarı adını alıveren dava bir roman tefrikası gibi bölümler halinde, radyolar aracılığıyla bütün halka yayılıyordu.

Frank'ın; bazen ezberlediği metinleri okumakta zorlandığında, bazı kelimelerde duraksadığında, işlediği suçlardan duyduğu utancın konuşmasını güçleştirdiği düşünülüyordu. Herkes bu korkunç gerçekleri itiraf etmenin verdiği utancın onu böyle ke-

39

kelettiğini düşünürken, aslında konuşmasını şaşırmasının nedeni bu yalanları söylemek zorunda kalmanın verdiği utançtı.

1952'nin o Kasım gününde savcı, Frank'tan yalancı itiraflarının korkunç ayrıntılarında daha ileri gitmesini istemişti. "İşlediğiniz savaş suçları nelerdi?" diye sordu.

Josef Frank cevap verdi: "Görevimi yerine getirirken Nazilerin, mahkûmları çeşitli dış kumanda merkezlerine göndermelerine yardımcı oldum. Bu merkezlerde yaşam ve çalışma koşulları, esas olarak kampın içinden daha sertti. Böylece gönderilen mahkûmların büyük kısmı bir daha geri dönmüyorlardı. Üstelik, görevlerimi yerine getirdiğim sırada birkaç kez mahkûmlara vurarak da savaş suçu işledim."

Ancak savcı, Frank'tan daha da fazlasını istiyordu. Savcı bir soru daha sordu. Hiç kuşku yok ki son bir soru: "Kimin emriyle ve hangi yollarla mahkûmları ölüme gönderdiniz?" diye sordu savcı. Josef Frank bu son soruya şöyle yanıt verdi: "Nakil emirleri, kampın Nazi yönetiminden geliyordu. Ben bu emirleri, nakledilecek mahkûmların listesini bana ileten kapo Willi Se-ifert aracılığıyla alıyordum." İşte söyledi. İşte bu yüzden 1952 yılının Kasım ayında Willi Seifert topun ağzına geldiğini hissetmiş olmalı. Doğu Avrupa'nın bütün gazeteleri, tam bir örnek niteliğindeki Prag davasının tutanaklarını her gün yayınlıyordu. Günün birinde Seifert, gazetelerde kendi adına rastlamıştı. Hem de nasıl bir konuda! Halk polisinin yüksek rütbeli subayı, Buchenwald'de mahkûmların yok edilmesi yönündeki Nazi emirlerini Frank'a iletmekle dolaylı yoldan suçlanmaktaydı. Seifert bunun ne anlama geldiğini gayet iyi bilecek konumdaydı. Gerçeği ortaya çıkarmaya çalışmanın ne kadar yararsız olacağını, hatta onu gülünç duruma düşüreceğini çok iyi biliyordu.

Buchenwald'deki durumun gerçekte nasıl olduğunu, Nazilerin isteklerine karşı koyma olasılığının ne kadar olduğunu, yine bu istekler doğrultusunda çeşitli ulusal dire-

niş örgütleri arasında bir stratejinin, ortak bir anlaşmanın, geliştirilmiş olduğunu hatırlatmak neye yarardı? Josef Frank'ın Arbe-itsstatistik\c mahkûm nakillerinin düzenlenmesinde hiç çalışmadığını hatırlatmak neye yarardı? Josef Frank'ın asla, ama asla bir mahkûma vurduğunun hiç kimse tarafından görülmediğini hatırlatmak neye yarardı? Seifert gayet iyi biliyordu ki Prag davası baştan sona bir kurguydu ve bu yüzden de onlar için önemli olan neyin gerçek olduğu değil, neyin gerçek gibi görüldüğüydü. Frank'tan onun adını vermesini niçin istediklerini de çok iyi biliyordu: Stalin'in güvenlik servislerinin daha önce denenmiş yöntemlerinden biriydi bu. Görülmekte olan davaya doğrudan karışmamış militanların isimlerini davada geçirecek, bundan sonra yeni davalar açılabilmesi için açık kapı bırakmak. Adı geçenlerin üzerine de korku salmak.

Böylelikle 1952 Kasımı'ndaki bu davada Seifert'in adını geçirecek, Stalin'in güvenlik servisleri Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin devlet örgütünde de yeni bir tasfiye hareketini başlatabileceklerini belli etmişlerdi. Ne zaman? Ne zaman olursa, bulunabilecek ilk fırsatta. SSCB dış politikasının alacağı en küçük bir virajda, Doğu Bloğu ülkelerindeki en küçük bir yön değişikliğinde. Neden? Hiçbir nedenle, ya da daha doğrusu sadece bir mutlak gücün iktidarını kötüye kullanışını yasal yollardan ve akılcı biçimde haklı göstermesine hiç de ihtiyacı olmadığını kanıtlamak için. Korkunun hiçbir zaman bitmeyeceği, bir yerden sonra kendi kendini besleyeceği, kendi keyfi iktidarının sonu olmayan uygulamasından güç alacağı açıkça görülsün diye.

Her ne olursa olsun Willi Seifert, bundan beş ay sonra, Stalin'in öldüğü gün rahat bir nefes alabilecekti. Bu süre içinde eminim ki itaatkârlığını daha da bilemiş, Doğru Düşünce'ye olan saygısını daha da güçlendirmiş ve her türden siyasi sapkınlara karşı acımasızlığını daha da arttırmıştır. Beş ay sonra Stalin'in öldüğü gün, halk Moskova'daki Sütunlar Salonu'nda yatan Efendi'nin balmumuyla kaplanmış yüzünü son bir kez gö-

41

rebilmek için birbirini ezmekteyken; Seifert hiç kuşkusuz, Rus Politbüro'sunun elinden kurtulanlarla birlikte derin bir oh çekmekteydi. Aslında bu kaçakların, Gürcü'nün ölümünü kutlamak için fazla zamanları da yoktu. Stalin sonrası dönemde birbiri ardına entrikalar, bastırılan devlet darbeleri, idamlar, kurulan ve bozulan ittifaklarla boğuşmak zorunda kalacaklardı.

1944 Şubatı'nda, karantina dönemimin sonunda Arbeitssta-tistik'e ilk geldiğimden beni Seifert kabul etmişti. Bürosunun penceresinden elektrikli tellerle çevrili olan DAW (Deutsche Ausrüstungs Werke) binaları görünüyordu. Biraz eğilerseniz krematoryumun bacasını da görebilirdiniz. Sakince tütmekteydi. Seifert masasının başına oturmuş, uzun bir cetvelle oynuyordu. Bana oturmamı söyledi. Kılığımı biraz hoşnutsuzlukla inceledi. Kampa geldiğim gün beni dezenfekte ettikten sonra kafama geçirdikleri sararmış, yumuşamış fötr şapkayı ne yapacağımı bilemiyordum. Bu şekilsiz fötr şapkayı önce parmaklarımın arasında bir süre çevirdim, sonra da masanın üstüne koydum. Seifert fötr şapkaya iğrenerek bakıyordu. Zaman geçti, sessizlik sürdü. Bu beni rahatsız etmiyordu, sessizliği severim. Dışarı bakıyordum. Karların üstünde parlayan güneş ışığına. DAW binalarının ötesindeki kayın ormanına. Başımı biraz eğdim ve krematoryumu da gördüm. Solgun gri bir duman göğe yükseliyordu. Sonra Seifert konuştu.

"Evet, krematoryum," dedi. "Onu biz inşa ettik. Buradaki her şeyi biz inşa ettik."

Omuzlarını kaldırdı.

"Bugün bu kamp bir sana'dan farksız!"

Sanatoryum anlamına gelen bir kısaltmaydı bu tabii ki. Bir çeşit konuşma biçimi. Bu da beni rahatsız etmedi. Kısaltmalara, bu tür konuşma biçimlerine alışkındım.

42

Seifert mekanik bir biçimde masasının üstündeki belgeleri düzenlemeye koyuldu.

Kampın bugünkü haliyle, bir sanatoryuma dönmüş olmasıyla ilgili bu giriş cümlesinden sonra, eski askerlerin kızgın ve küçümser bir tavırla anlatmaya bayıldıkları bu konuyu geliştirmesini bekliyordum. Ein Sanatorium! Das Lager ist nur ein Sanatorium beute! Bir aydır bütün eskiler bu nakaratı tekrar edip duruyorlardı. Evet bugün artık bu kamp olsa olsa bir sanatoryuma dönmüştü. Eskiler küçümseyerek, "Siz burayı eski güzel günlerinde görecektiniz," diyorlardı. O eski güzel günlerle ilgili hikâyeler, ekinlerin üstüne düşen dolu gibi bizim üstümüze düşüp duruyordu.

Seifert'in tam karşısına oturmuş, rengi solmuş şapkamı masasının üstüne bırakmış, bu kampın bugün bir sana'ya döndüğünü, oysa eski güzel günlerde bundan çok daha fazlası olduğunu bir kez de ondan dinlemeyi bekliyordum. Ama hiç de öyle olmadı.

"Galiba bu büroda ilk kez bir felsefe öğrencisi ağırlıyorum. Genellikle bana gönderilen yoldaşlar prolo* olur." Die Kumpel die zu mir jeschickt werden sind Proleten. Bu cümlemin içinde daha önce hiç duymadığım iki Almanca sözcük vardı.

Kumpel ve Proleten. Bilinmeyen ancak hemen anlaşılabilen, tanınan, şeffaf

sözcükler. Sizi anında tanıdık bir evrene sürükleyen, yabancılara kapalı ve evrensel bir dilin dünyasına sokan sözcükler. Bizler de Laroche-Migennes'e doğru giden gece trenlerinde, Contrescarpe çevresindeki meyhanelerde, Semur yakınlarındaki korularda birbirimizi arkadaş diye değil "yoldaş" diye çağırırdık ve kendimizi görevinin dünyayı değiştirmek olduğuna inandığımız bu karanlık, içine girilmesi güç ve göz alıcı güçle, işçi sınıfı olarak tanımlamamız gerektiğinde, FTP ya da MOI'den tanıdığımız bu *) Proleter, (ç.n.) 43

sınıfın temsilcilerinden söz ederken biz de "prololalar" derdik.

Kumpel ve Proleter, yoldaşlar ve prololar: bunlar aynı sözcükler, aynı ideolojik uzlaşma isteği, bir gün, yakın gelecekte evrensel olacak gizli topluma ait olmaktan gelen aynı kibirdi.

Ancak dışarıda güneş kar birikintilerinin üzerine mavi boyalar sürerken, krematoryumun her zamanki dumanı sakince göğe yükselirken, Seifert'in ağızından işittiğim bu sözcükler bana Komünizmin kardeşçe ve hiyerarşik, açık ve törensel evrenine girmemi yasaklıyor gibi gelmişti. Artık ben sadece bir felsefe öğrencisiydim. Toplumsal kökenim, okyanus

kıyısındaki bir plajda suda şişmiş, yosunlarla, balçıkla kaplanmış bir cesedin yüzeye çıkıp esrarengiz bir boğulma olayını ortaya çıkarması gibi birdenbire su yüzüne çıkıvermişti. Cesedim su yüzüne bir etiketle, bir felsefe öğrencisi olarak çıkmıştı: Eskimiş toplumdun kalma genç bir ceset.

1944 yılının o karlı ve güneşli Şubat gününe kadar, toplumsal kökenlerimle ilişkimi tam bir saflık içinde yaşamıştım. Kendimi asla, hiçbir zaman suçlu hissetmemiştim. Tam tersine kendimin farkında oluşum, içten içe bir haz bile veriyordu. Kim olduğum, nerede olduğum, nereden geldiğim hoşuma gidiyordu. İspanya İç Savaşı çocukluğumda başlamıştı. Bu savaş, yaşayabileceğim bütün sorunları bir çırpıda ortadan kaldırmıştı, yoksa hepsinin tek tek çözülmesi gerekecekti. Büyük tarihsel bunalımların ani aydınlatmasıyla tarafları belirlemişti. Tarih bütün kurnazlığı ve vahşetiyle sorunlarımı benim yerime ele almış, benim için geçici olarak çözümlenmişti. Tarihin kendi yaşadığı bunalım, beni ergenlik bunalımından korumuştun. Buna karşılık daha sonra 1956'da orta yaş bunalımımı da o çıkaracaktı. Atalarımın inancından, ahlâki değerlerinden fiitınaların, afetlerin geçici masumiyetleri sayesinde kurtulmamı, o yılların kritik tarihi sağlamıştı. Hayır, gerçekten de hiç suçluluk duymuyordum. Yirmi yaşında, kendimle tamamen barıştım.

44

Ancak o gün Seifert çok sakin bir sesle, beni kendi tekilliğime, yani sınıfsal kökenlerimin kuşkulu evrenselliğine hapsediyordu. İstersem bir yoldaş, ein Kumpel olabilirdim, ama hiçbir zaman bir prolo, ein Prolet olamayacaktım. Asla, kesinlikle. Böylece, az önce bana içinde herkesin yalnız kendi edimlerine göre değerlendirileceği, yalnız kendi ihtiyaçlarına göre davranış göreceği kardeşçe bir evrenin kapılarını açan birer parola gibi gözükten o sözcükler, birdenbire benim aleyhime döndüler. O sözcükler beni ontolojinin sülfürden cehennemine yolladılar. İşte ben artık edimlerle değerlendirilmeyen, varoluşuma göre, hem de varoluşumun benliğimin en dışındaki yanına göre sınıflandırılıyordum. Benliğimin en hantal, en yapışkan ve sorumluluğunu asla üstüme alamayacağım bir yanına göre, sosyal varlığıma göre.

Orada oturmuş, Seifert'in sakin sesiyle anlattıklarını dinlerken, bütün atalanm, büyük toprak sahipleri, savaşçı derebeyleri, değerli taş ticaretinden, doğu baharatlarından, Hint madenlerinin işlenmesinden servet yapmış maceracı burjuvalar, İspanya'nın sefil ve barok zaferi ya da sadece kendi özgürlüğü uğruna, Aklın ışığının gelişmesi için -öylesi de vardı- savaşmış bütün atalarım unutulmuşun gölgesinden, eskimiş fotoğrafların sepya rengi hüznünden; akaju ve pelesenk -caoba y palosanto!- mobilyaları, mat tenli, melankolik tavırlı karılan, faytonları, üstü açı-labilen İspanyol arabaları, san taştan kemerleri olan kare şeklindeki meydanlardaki güzel kır kahvelerinde, dobra dobra cümleleriyle birlikte dışarı çıkıp beni ayaklanmdan tutarak kurtulduğumu sandığım o ontolojik cehenneme doğru çekmeye başladılar. Ben Seifert'i dinlerken bütün atalanm sırtıyorlardı: Sana daha önce de söylemiştik, asla onlardan biri olamayacaksın! Seifert'in benim nasıl da kuraldışı bir tek vaka olduğumu açıkladığını dinliyordum. Parti teşkilatı daha önce hiç ama hiç Arbeitsstatistik\c çalışmak üzere bir felsefe öğrencisi göndermemişti. İçten içe bir felsefe öğrencisinin nasıl olup da gerçek

45

bir Komünist olabileceğini merak ettiğini hissediyordum.

Bense dışarıdaki karı izlemeye devam ediyordum. Başımı biraz eğersenem krematoryumun bacasını, düzenli ve sakin dumanını görebileceğimi biliyordum. Ama istesem de kendimi suçlu hissedemiyordum. Galiba bu duygu konusunda yetenekli değilim.

46

İKİ

Fernand Barizon yoklama sahasındaydı.

40. blok mahkûmlarının oluşturduğu sıranın tam ortasında, diğer mahkûmlardan kesinlikle ayırt edilemeyecek biçimde ve hem önden hem arkadan hem de yanlardan mahkûm sıralarıyla iyice korunmuş olarak duruyordu.

Barizon, burada işlerin nasıl döndüğünü anlamaya başlamıştı.

Sözcüğün hem gerçek hem de mecazi anlamıyla, öne çıkmamak gerektiğini biliyordu. Eğer en ön sırada durursanız, mahkûmları saymakla görevli SS sizin önünüzde durabilir, bir düğmenin eksik olduğunu, göğsünüze işlenmiş numaranın kusursuz olarak okunmadığını ya da duruşunuzun kurallara tam uymadığını fark edebilirdi. Eğer niyeti bozursa, çatacak yer arıyorsa, herhangi bir şeyi fark edip bağırılmaya başlayabilirdi. Fark edi-47

lecek bir şeyler her zaman vardır. Sonra suratınıza bir yumruk, birkaç cop darbesi, belki fazladan bir iş, herhangi bir ceza.

Fernand Barizon, mahkûmlar kalabalığının tam ortasında saklanıyordu. Kalabalığa karışıyor, kayboluyor, kendini unutturuyordu. İş öğrenmişti.

Kar devam ediyordu, boktan bir pazardı bu.

Ballı İspanyol'sa, Arbeit barakasının sığağında yoklamaya girmişti. Az önce koşmaya başlamadan 40. bloğun önünde başını çevirdiğinde Barizon, İspanyol'u hemen arkasında üst kata çıkan merdivenin köşesinde görmüştü.

İspanyol, Bourgogne'daki bir direniş hücrelerinden gelmiş diyorlardı. Partinin yoldaşlarındandı. Ona Gerard diyorlardı. Herhalde bu ismi ona hücrede vermişlerdi. Barizon'un onun hakkında bütün bildiği buydu. Başka herhangi bir isim duymamıştı. Yıllar sonra, Buchen-wald'den on beş yıl sonra Gerard'ı yeniden gördüğünde, adım artık Gerard değildi. Artık bana Sanchez diyorlardı. Zaten Barizon da beni tanımamıştı. On beş yıl sonra şatonun girişindeki basamakları çıkmıştım. Şato, gerekli yerlerinde taş kullanılmış, tuğladan büyük bir binaydı: Bilmemkaçıncı Louis taklidi, ancak kaliteli bir taklit, sağlam ve gösterişli bir taklit. Birkaç hektar genişliğinde ağaçlık bir parkın ortasına kurulmuş olan şato, tatil zamanlarında, Paris banliyösünden Komünist bir belediyenin çocukları için tatil yeri olarak kullanılıyor olmalıydı. Fransız yoldaşlar, Endülüs ve Estremadura'nın kırsal bölgelerinde yeraltı faaliyetlerini sürdüren İspanyol partisinin kadroları ve yöneticileriyle birkaç günlük bir toplantı düzenleyebilmemiz için bu malikâneyi biz kullanalım diye ayırmışlardı.

Hava kararıyordu, basamakları çıkarken bir sigara yaktım. Toplantı çok heyecanlı geçmişti. "Yiğit İspanya'nın en yiğitleri..." Belleğimde Hugo'dan birkaç dize dolanmaktaydı. Her zaman ve her durumda belleğimde çayırlar üzerindeki sabah sisi gibi birkaç 48

küçük şiir parçası uçuşur. Hatta bunlar bazen durumla hiç ilgisi olmayan şeyler de olabilir. Masumca bir takıntı olsa gerek. Üstelik yararlı da. Hapiste ya da yeraltındaki uzun bekleyişlerde, hep kendi kendime şiir mırıldanarak zaman geçiririm.

Basamakları çıkıyordum, sigara yakmıştım, hava kararıyordu. Bahçede birkaç otomobil, yoldaşları küçük gruplar halinde Paris'e götürmek için bekliyordu. Şoförler de orada gevezelik ediyorlardı. Kararmakta olan havada, sigaralarının kızıl ateşini seçiyordum ve birden Barizon'un sesini duydum, Fernand Barizon'un. Homurdanıyordu Fernand. Toplantının teknik organizasyonundan sorumlu İspanyol yoldaşa çıkışıyordu. Belirlenmiş olan çalışma saatleri ona uymuyordu. Bu yüzden kızıştı. Fernand hiç değişmemişti.

Buchenwald pazarlarından on beş yıl sonra, bütün kanımı donduran bir anda, Barizon'un homurdanan sesini tanıdım. Merdivenlerden inip bahçede bir-iki adım attım. Hafif bir elektrik ışığı şoförler grubunu aydınlatıyordu. Fernand Barizon'un, uzaktaki bir lamba tarafından hafifçe aydınlanan asılmış yüzüne baktım. İçimden ona yaklaşmak, onu kollarımın arasına alıp, hiç değişmediğini söylemek geldi. "Hiç değişmemişsin Fernand!" Buchenwald'deki pazar sohbetlerimizi ona hatırlatmak istedim. Buchenwald öğleden sonralarından Zarah Leander'in şarkılarını hatırlıyor muydu acaba?

Daha sonra, Paris'e dönerken tesadüf eseri kendimi onun sürdüğü arabada buldum. Şehrin kapılarından birinde arabadan indim. Metro istasyonuna gitmek üzere ayrılırken Barizon'un elini sıktım. Gözlerimin içine bakıp, "Selam yoldaş," dedi ama beni tanımadı. Bunun için onu suçlayamazdım. Ben bile eski bir fotoğrafta yirmi yaşındaki halimi gördüğüm zaman kendimi ta-ruyamıyordum. Bu karşılaşmadan birkaç ay sonra, Fernand Barizon tekrar yoluma çıktı. 49 Şu an ne olduğunu hiç mi hiç hatırlamadığım acil bir iş için Prag'a gitmem gerekiyordu. Zaten o yıllarda her şey bize acil ve hayati görünüyordu. Kaybedecek bir dakikamız bile yoktu. Karaciğerin safra salgılaması gibi yeraltı politikasının uygulamaları da bu acil ve hayati ideolojisini salgılıyordu. Kısacası acil olarak Prag'a gitmem gerekiyordu.

Bir otomobilin beni Cenevre'ye kadar götürmesi kararlaştırılmıştı. Oradan trenle Zürih'e geçecek, Zürih'ten de Prag'a uçacaktım. İzlerimi saklayabilmek için İsviçre'ye Fransız kimliğiyle girecek, Zürih'ten uçağa binerken Güney Amerika pasaportu kullanacaktım. Her zamanki düzen.

Beni Cenevre'ye götürecek arabayı sürmekle Fernand Barizon görevlendirilmişti.

Fernand arabayı çok hızlı sürüyordu. Sadece birkaç sözcük konuşmuştuk. Ona o yolculuk sırasında kullandığım kimliğimi vermiştim. Belleğim beni yanıltmıyorsa bu kez adım Salagnac'tı, Camille Salagnac. Sınırdaki karşılaşabileceğimiz beklenmedik bir durum olursa diye yolculuğun sahte nedenleri konusunda aramızda anlaşmıştık. Sonra ben her zamanki gibi kendi hayallerime dalmıştım.

Nantua'ya girerken Fernand ayağını gaz pedalından kaldırdı. Yüzünde kocaman, sevimli bir gülümsemeyle bana döndü. "Karnımızı doyursak mı?" diye sordu.

Başımı salladım. "Neden olmasın?"

"Nantua sosunu bilir misin?" diye sordu Fernand.

Nantua sosunu bilmiyordum ama Nantua belleğimde belli belirsiz bir şeyi ya da birini çağırıyordu. Biraz sonra Fransa Otel'i'nin lokantasına oturduk. Barizon, Nantua soslu kerevit ismarlarken, ben de Nantua'da bir kolejde İngilizce öğretmenliği yapan biriyle tanışmış olduğumu hatırladım. Ama Nantua'daki bu İngilizce öğretmeni kim olabilirdi?

50

Bu kadar belirgin bir ayrıntıyı hatırlayıp da onun kime ait olduğunu çıkaramamak pek de alışıldık bir şey değildi. Hatırlamaya çalıştım ama aklıma ne bir isim ne de bir yüz geliyordu.

Her ne olursa olsun Nantua bana, ilk kez o gün tanıştığım Nantua sosunu hatırlatmıyordu. Tadını çıkarmaya erkenden başlamak için Barizon sosun nasıl yapıldığını tam bir çeşneci ke-sinliğiyle ve bana ilkokul problemlerini çağırıştırarak miktarlar kullanarak anlatmıştı: İki desilitre kremayı alınız, bunu bir litre be-şamel sosuna ilave ediniz, üçte birini alınız ve böylece devam edip gidiyor.

Barizon'un Nantua'daki bu gastronomik duraklamayı önceden titizlikle planladığını, Paris'ten yola çıkışımızdan başlayarak arabanın hızını buna göre hesapladığını, böylece Nantua'ya vardığımızda bana dönüp, ağız kulaklarında, bütün masumiyetiyle, sanki o an aklına gelmiş gibi "Karnımızı doyurmak için biraz dursak mı usta?" diyebileceğini düşünmek bayağı hoşuma gitti. Öyle ya tam o sırada karnımızı doyurma saati de gelmişti.

Ancak Barizon o gün, Fransa Otel'i'nin lokantasında Nantua sosundan bir daha hiç söz etmedi. Karşımda otururken Barizon birdenbire Buchenwald'deki müthiş açlığını hatırlamıştı. Nantua sosu birdenbire az sonra bize sunulacak yemeğin garnitürü olmaktan çıkmış, Buchenwald'deyken kurulmuş bir hayalin gerçekleşmesine dönüşmüştü. Buchenwald'deki açlığın yol açtığı nostaljik ve hastalıklı hikâyelerin üstüne dökülecek, kremadan, beşamelden ve kerevit yağından yapılmış bir hayal.

Sosun kokusuyla dili çözülen Barizon, bana Buchenwald'deki hayatını anlatmaya başladı. Başımı sallıyor, bir zamanlar benim de hayatım olan o hayati anlatmasını dinliyordum. Barizon beni hâlâ tanımamıştı. Tek bildiği, Camille Salagnac takma adı altında yolculuk eden İspanyol bir Komünist lideri olduğumdu. Nantua sosunun zengin ve ağır kokusu eşliğinde, Barizon bana Buchenwald'deki hayatımızı anlatıyordu. Ama bu bizim hayatımız mıydı?

51

Onu dinliyor, başımı sallıyor ve hiç konuşmuyordum. Oysa aslında içimden müdahale etmek, bazı yerleri düzeltmek, unuttuğunu sandığım bazı bölümleri hatırlatmak geliyordu.

Örneğin Barizon, Zarah Leander'den hiç söz etmedi. Oysa Buchenwald, Zarah Leander olmadan Buchenwald olamazdı!

Barizon Gustlojtz, ben Arbeitsstatistik'te, aynı zamanda gece ekibine kaldığımız zamanlarda, bütün sabah uyuduktan sonra öğleden sonra boş yemekhanenin sessizliğinde onunla uzun uzun konuştuğumuz olurdu. Üzerine zar gibi margarin sürülmüş bir dilim siyah ekmeği beraber yedik. Konuşurduk. Hoparlörlerden hafif hafif müzik çalardı. Kontrol kulesindeki SS, Zarah Leander'in şarkılarına zaafi olan biriydi herhalde. Arka arkaya onun plaklarını çalardı. Kontrol kulesinde görevli SS astsubayını şöyle hayal ederdim: Bir koltuğa oturmuş, ayaklarını masaya uzatmış. Tepenin eğiminden bütün kampa hâkim bir manzarası var. Elektrikli dikenli tellerin dışında olanca yaygınlığıyla, üzerinde beyaz çiftlikleri, huzurlu küçük köyleriyle ova uzanıyor.

Görevli astsubayın apaçık bir manzarası var. Goethe'nin manzarası bile bu kadar güzel değildi herhalde; çünkü kamp inşa edilirken kesilen büyük ağaçlar onun zamanında manzarayı engelliyor olmalıydı. Thuringe Ovası'nın öbür ucunda yükselen mavi dağlara bakarken, yanında ölümsüz fikir alışverişleri yapabileceği bir Eckermann olmadığı için astsubay, Zarah Leander'in plaklarını koyuyordu. Kampın bütün hoparlörleri bu bakır titreşimlerinden geçip gelen, karanlık sesi, yalnız ve yalnız aşktan söz eden o sesi yayınlıyordu: Schön war die Zeit da wir uns so geliebt...

Buchenwald'in sakin öğleden sonralarında plak tekrar ve tekrar dönüp durdu.

52

Barizon ve ben 40. bloğun birinci kat, C kanadındaki boş yemekhanesinde karşılıklı otururduk. Bu ayrıcalıklı an için, gece ekibine kaldığımız zamanların ertesi gününün bu göreceli sessizliği, öğleden sonranın bu rahatlatıcı telaşsızlığı için özel olarak sakladığımız bir ince dilim siyah ekmeğimizi yedik. Sanki hayat bir dizi minik zevkten, iç parçalayıcı hatıralardan, kristal gibi çınlayan duygulardan ibaretmişçesine yalnız ve yalnız aşktan söz eden Zarah Leander'in derinden gelen sesini dinlerdik. So stelle ich mir die Liebe vor, ich bin nicht mehr allein...

Bir yandan Zarah Leander'in derinden gelen, karanlık, madeni sesini dinlerken konuşmaya devam ederdik. Bazen Barizon'a Völkischer Beobachter'den ya da haftalık Das Reich dergisinden bir makale çevirirdim. Savaşın, devrimin geleceğinden konuşurduk. Bazen de ekmeğin dilimi gerçekten çok, çok ince olurdu, biz de yapacak başka bir şey olmadığından ekmeği yavaş yavaş özenle çiğner, küçücük topaklar halinde yuvarlayıp, dilimizin altına, dişlerimizin arasına yerleştirirdik; ama ne yaparsan yap sonunda ekmeğin eridi, sanki hiç var olmamış gibi. Böyle günlerde biz de sürekli birbirimize tıkinma hikâyeleri anlatırdık. Aslında bunları anlatan daha çok Barizon olurdu. Tıkinma konusunda ne belleğim iyi çalışır ne de hayal gücüm.

Aslında benim hiç tıkinma anım yoktur. Yalnızca tıkinmayla uzaktan uzağa ilgisi olan birkaç çocukluk anım var. Madrid'deki pazar günlerinin süslü pastaları. Tatil günlerinde San Jeroni-mo'da ayın sonrası kahvaltılarının börekleri ya da Fernand'ı tam anlamıyla sersemleten, ailece çekilen bir haftalık nohutlu sığır haşlaması ziyafetinin gevrekleşmiş anısı. Boktan bir sığır haşlamasının nohutlarını şefkat ve merhametle hatırlamam, Bari-zon'un nefesini kesmişti. Bunu bana açıkça söylemekten de çekinmedi. Onun tıkinma anılan çok daha incelikliydi ve üstelik 53

Barizon bir prolo iken, ben bir burjuva ailesindendim. Zaten bu her halimizden de belliydi.. Fernand bunu her fırsatta bana hatırlatmaktan hiçbir rahatsızlık duymuyordu. Örneğin ben bir hikâye anlatırken babamın arabalarından, De Dion-Bouton'lar-dan, üstü açılabilen Oldsmobile'lerden, Berlin Graham-Page'la-rından, hatta Hispano-Suiza'lerden söz ettiğimde. Bir insanın böylesine şımartılmış bir çocukluk yaşadığından sonra, boktan bir sığır haşlamasının nohutlarını böyle özlemlerle hatırlıyor olması, Barizon'un önünde insan ruhunun karmaşıklığı üzerine yeni ufuklar açıyordu.

On beş yıl sonra, Nantua'da, Fransa Otel'i'nin yemek salonunda Barizon'un hikâyelerini dinlerken başımı sallıyor ve hiç konuşmuyordum. İlgileniyormuş gibi görünmeye çalışıyor ama pek de başarılı olamıyordum. Fernand, hayatını doğru anlatmıyordu. Birbiri ardı sıra dizilmiş anılar, tam bir karmaşa içinde. Hikâyesinde hiçbir vurgu yoktu. Üstelik en önemli şeyleri unutuyordu.

Örneğin, Brötanya kaçamağını anlatmayı unuttu. Juliette'le birlikte yaptıkları geziyi anlatmayı unuttu. Oysa Buchenwald'de, ikimiz de gece ekibine, Nachtschicht'e katıldığımız için 40. bloğun boş yemekhanesinde bulduğumuz günlerde; ekmeğin diliminin ancak küçük parçalar halinde çiğnenebilecek kadar ince olduğu, şeker emermiş gibi küçük parçaları emmek için nafile uğraştığımız günlerde Zarah Leander'in şarkılarının yapışkan fısıltıları içinde mutlaka bir an gelir ve Fernand, Juliette adındaki bir genç kadınla Brötanya'ya yaptığı küçük kaçamağı anlatırdı. Barizon'un ayrıcalıklı anısıydı bu, hayali yaşanmışlığın bulanık ve uzak dünyasındaki fetişiydi. Her seferinde aynı şey olurdu.

Açlığın verdiği heyecan, yarı çiğnenmiş, neredeyse gerçek bir varlıktan bile yoksun, yarı erimiş esmer ekmeğin diliminin bıraktığı yoksunluk duygusuyla Barizon, her seferinde Juliette'le birlikte Brötanya'ya yaptığı geziyi hatırlardı. Anlaşılır bir şeydi bu.

54

Her ikisi de birkaç günlük mutlak bir özgürlük yaşamışlar, bu sürenin de yansını sofrada, yansını yataкта geçirmişlerdi. "Ho-mini gırtlak, tumba yatak," derdi Barizon. Böylece bu mutlu anının etkisiyle zevkle dolup taşan Fernand, en ağgözlü arzularını açığa çıkarmaya başladığı. Geçmişin büyük tıkinma hikâyeleri, her seferinde açık havada yapılan zevk alemlerinin hastalıklı betimlemelerine dönüşürdü. Barizon'un belleğinde Juliette, geçmişte kalmış mutlulukları simgeliyordu.

Sonunda Juliette'le ilgili her şeyi öğrenmiştim. Sanki onu kendim becermişim ya da daha doğrusu kendimi ona becermişim gibi yakından tanıyordum. Bacaklarının uzunluğunu, göğüslerinin biçimli kıvrımlarını, ağzının iştahlı ve işini bilir yumuşaklığını, kahkahasını ve zevk anlarındaki çığlıklarını. Juliette düşlerimizin can yoldaşı olmuştu. Onun bedeni Buchenwald öğleden sonralarında, Zarah Leander'in sesi titremekteyken, Fernand'ın bana sunduğu saf ve muhteşem bir armağandı.

Ama on beş yıl sonra, Nantua'da, Nantua soslü kerevitlerimizi bitirirken Barizon, Buchenwald anılan arasında Zarah Leander'le birlikte, Juliette'i de unutmamıştı. Biraz içim kararmış, beni ısrarla hatırlamayan ve Juliette'le Zarah Leander'i de unutmamış görünen Barizon'a bakarken düşünüyordum, ben bütün bunları gerçekten yaşadım mı?

Bir kez daha bu şaşırtsmacalı soruyla karşılaşıyorum. Buchen-wald'deki hayatım bir hayal miydi? Ya da tam tersine Buchen-wald'den sonra yaşadıklarımın hepsi bir hayalden ibaret olabilir miydi? On beş yıl önce ölmüş muydum ve bütün bunlar, Nantua, Nantua soslu kerevit ve Prag, Pinkas'taki eski Yahudi mezarlığı ve bu siyasi etkinliğin narin örgüsünün, atıldıkça tekrar çözülen ilmikleri, bunların hepsi Ettersberg tepesindeki gri dumanın geleceği gören düşleri olabilir miydi? Barizon'a bakıyor, başımı sallayarak hikâyesini dinliyor ve bu yaralayıcı, hayati soruya ne cevap vereceğimi gerçekten bilemiyordum. Hiçliğin yerine ne diye bütün bunlar olmuştu? Saydam

55

kış göğünün kör hiçliğinde hafif bir krematoryum dumanının yerine bütün bunlar...

Herhalde Juliette bu soruya yanıt verebilirdi. Öyle olmasını umuyordum en azından, hem de ümitsizce... Mutlaka söyleyecek bir şeyleri olacaktır. Ancak o gün Nantua'da Juliette bizi terk etmiş gibiydi ve ben ne söyleyeceğimi bilemiyordum. Bu soruya verecek hiçbir cevabım yoktu.

Başımı sallıyordum, Barizon'un anlattıklarını pek dinlemiyordum artık. Yakın zamanda buna benzer başka bir durumla karşılaştığımı hatırlamıştım.

Barizon'la bu Cenevre yolculuğunu yaptığımız sırada, 1960 yılında, Madrid'de İspanyol Komünist Partisi'ne ait bir apartman dairesinde gizli olarak oturuyordum. Ventas adında kalabalık b'.r semtte, Concepcion-Bahamonde Caddesi'nde. Çocukluğumda şehir burada biterdi. Daha ötede gri ve kahverenginde, boynu bükük bir kır vardı. Vadilerle oyulmuş yüksek bir Kastilya platosu, içinde inşaat şirketlerinde iş aramaya gelmiş tarım işçilerinin üst üste yaşadığı, küflü gecekonduların, kerpiç ve paslı sacdan yapılmış barakaların arka arkaya dizildiği bir manzara. Bu toz toprak içindeki kırsalda birkaç yeşil vaha da vardı: Bostancıların, artezyen kuyularının ya da kaynak sularının yakınlarında inşa edilmiş, iklim koşullarına karşı azimle korunan sebze ve meyve bahçeleriyle süslü, parlak beyazlıktaki evleri. Ama Madrid, çocukluğumdan beri çok değişti. 1960'da ben Ventas banliyösündeki Concepcion-Bahamonde Caddesi'nde yaşadığım sırada, hâlâ cüzam lekeli gibi duran birkaç gecekonduyla birkaç bostancı evi vardı. Ancak şehirleşme seli bütün alanı kaplamıştı. Yeni kurulmuş anonim semtler, geçmişin bu kalıntılarından tamamen arınmıştı. Concepcion-Bahamonde Caddesi, eski kent çekirdeğinin sınırını oluşturan eğimli bulvann biraz açığında kalan küçük sakin bir caddeydi. Evler üç katlıydı ve dövme demirden balkonları vardı.

56

Akşamları Concepcion-Bahamonde Caddesi'ne dönüşlerimde, en yakın metro durağı olan "Manuel-Beccara"da inmezdim. Daha uzaktaki bir durakta inmeyi tercih ediyordum. Örneğin, "Goya"da. Taksiyle geldiğim zamanlarda da aynı şeyi yapıyordum. Şoförden beni sokağımdan biraz uzak bir yerde indirmesini istiyordum. Böylece her seferinde kendime yeni ve kaprisli bir yürüyüş yolu icat edebiliyordum. Girmem gereken sokağı kasten geçiyor sonra geri dönüyor, çevredeki kahvelerden birinin önünde biraz duruyordum. Takip edilip edilmediğime bakmak, kimsenin beni gözetlemediğinden emin olunca yoluma devam etmek için. Concepcion-Bahamonde Caddesi'nde oturduğum iki odalı apartman dairesi, Maria ve Manuel Azaustre adlarındaki militan bir çift tarafından, İKP hesabına satın alınmıştı. 1939'da, iç savaşın sonunda Maria ve Manuel Fransa'ya sürülmüşlerdi; ancak Franco'nun polisleri tarafından tanınmamayı başararak, İspanya'ya tamamen yasal yollardan geri dönmüşlerdi. İspanya'daki hiçbir siyasi etkinliğe karışmamışlardı. Kendilerine verilen tek görev, Madrid'de parti hesabına bir daire satın alıp, bu dairenin yeraltı teşkilatının hizmetinde kalmasını sağlamaktı. Manuel özel şoför olarak çalışıyor, Maria da daireyle ilgileniyordu. Bazı akşamlar Manuel ve Maria'yla birlikte yemek yerdim. Böyle akşamlarda, yemekten sonra kahve içerken, anıların kaçınılmaz olarak geri geldiği zamanlarda Manuel bana Mauthausen'de-ki hayatını anlatırdı. Nazi konsantrasyon sisteminin en sert uygulandığı yerlerden biri olan bu kampta beş yıl geçirmişti. 2 Ocak 1941 tarihinde, gizli (Geheim!) mührü altında, Nazi güvenlik polisinin şefi olan Reinhard Heydrich toplama kamplarının sınıflandırılmasına ilişkin bir not yazmıştı: Einstufung der Konzentrationslager. Birinci kategori en hafif vakalar, eğitilerek daha iyi hale getirilebilecek olan (unbedingt besserungsfähige Schutzhaftlinge) mahkûmlar için öngörülmüştü ve Dachau, Sachsenhausen ve Auschwitz 1 kamplarını içeriyordu. İkinci ka-57

tegori, daha tehlikeli, ancak yine de eğitime ve iyileştirilmeleri mümkün (jedoch noch erziehungs- und besserungsfähige Schutz-haftlinge) mahkûmlar için öngörülmüyor ve Buchenwald, Flos-senbürg, Neuengamme ve Auschwitz 2'yi kapsıyordu. Üçüncü kategoriye gelince; bu da en ciddi vakalar, topluma kazandırılması ya da eğitilebilmesi pek olanaksız olan (ka-um noch erzieh-bare Schutzhaftlinge) mahkûmlar için öngörülmüştü ve yalnızca bir kampı, Mauthausen'i içeriyordu.

Elbette ki suç ve cezaların bu tam bürokrasiye özgü, gereksiz ussallaştırması kelimesi kelimesine uygulanmamıştı. Bir yandan Yahudi mahkûmların, Polonya'daki kamplara taşınarak kitleler halinde imha edilmelerini sağlayacak bu kamplara yerleştirilmeleri yoluyla Yahudi sorununun nihai çözüme ulaştırılması, öte yandan savaş sanayiinin gerekleri ve mahkûm işgücünün verimli dağıtımı kaygısı, özellikle 1942'den sonra, Reinhard Heydrich'in talimatlarının uygulanışını sürekli altüst etti. Ancak buna karşın Mauthausen, sonuna kadar Nazi baskı sisteminin en zorlu kamplarından biri olarak kaldı.

Neyse, Concepcion-Bahamonde Caddesi'nde kahve içiyorduk, Manuel Azaustre de bana Mauthausen'deki hayatını anlatıyordu.

Tabii ki Manuel geçmişim konusunda hiçbir şey bilmiyordu. Tek bildiği benim bir parti yöneticisi olduğumdu. Beni Rafael adıyla tanıdığı. Rafael Bustamonte galiba. Rafael Artigas da olabilir, hatırlayamıyorum. Benim de toplama kampında bulunduğumu bilmiyordu. Ben de tek kelime etmeden, onun beceriksizce, bu tür hikâyelerin doğasından gelen gereksiz uzatmalarla anlattığı, bitmek bilmez kamp hayatı anılarını dinliyordum. Bazen her şey iyice karışıp içinden çıkılmaz bir durum aldığı anda; içimden araya girmek, lafa kaşıp bir şeyler eklemek geliyordu ama hiçbir şey söyleyemedim ki gizliliğimi korumam gerekiyordu. İşte bundan birkaç ay sonra 1960 güzünde Nantua'dayım. 58

Nantua'daki Fransa Oteli'nde yemeğimizi bitirmek üzereyiz ve ben hâlâ başımı sallayarak, Fernand Barizon'un anlattıklarını dinliyorum.

O da Buchemvald'i, Concepcion-Bahamonde Caddesi'nde-ki yemek odasında Manuel Azaustre'nin Mauthausen'i anlattığından daha iyi anlatmıyordu. Belki de hataları, toplama kampındaki hayatı inandırıcı biçimde anlatamıyor olmaları değildi. Belki tek hatası orada bulunmuş olmak ve oradan sağ çıkmış olmağı. Yine de her şey bu kadar basit değil. Gerçekten de başkalarına anlatmayı beceremediğimiz, en küçük bir gerçekliğini bile yeniden vücuda getirmeyi başaramadığımız ve hakkında ancak bu şekilde konuşabildiğimiz bir şey mi yaşadık biz? Kişisel bir deneyimi yaşamak, onu bilincimizin bir parçası haline getirmek ve böylece geleceğe yönelik bir tasarıya da dönüşmesi mümkün olan, hatırlanan bir yaşanmışlığa dönüştürmek değil midir? Peki, dilimizde bile hâkim olmayı beceremediğimiz bir deneyimin sorumluluğunu üstlenebilir miyiz? Peki ya tarih, hikâyeler, anlatılar, anılar, tanıklıklar: Bunlar yaşam olabilir mi? Bunlar yaşamın içeriği, hatta dokusu, kumaşı olabilir mi?

Nantua'da, Fernand Barizon'un çorbaya çevirdiği hikâyesini dinlerken düşünüyordum: Neden tarihi anlatanlarla tarih yapanlar aynı kişilerdir? Tamam! O gün Nantua'da, tarihi yapanın kitleler olduğunu biliyordum. Bunu bana öyle değişik tondan tekrarlamışlardı ki! Bazen keskin ve azarlayıcı hatta bazen parçalayıcı tonlarda. Bazen de pastel tonlarda; büyük ittifakların, uzanan dost ellerin, birbiri ardına açan yüzlerce çiçeğin zamanlarında, biçerdöverlere, oraklara, kesilen çiçekler ve ellere dönmeden hemen önceki zamanlarda. Tarihi, daha doğrusu kendi tarihlerini, kitlelerin yaptığını o kadar çok duymuştum ki sonunda ben de kendimi bu saçmalığı tekrarlarken, bu görkemli salaklığa inanmış gibi yaparken bulmuştum. Yanılısama günlerimde ya da sadece ideolojik incelik günlerim de diyebiliriz, Marx'ın biraz -

59

cık da olsa gözü açılmış, zafer sarhoşluğundan biraz da olsa ayıl-mış bir formülüne tutunmuştum; kitlelerin tarihi yaptığına, ancak yaptıkları tarihin farkında olmadıklarına inanıyordum. Arif olanın anlayacağı biçimde buradan çıkan sonuç da kitlelerin istedikleri, diledikleri, düşledikleri ve yapmakta olduklarına inandıkları tarihi yapmadıklarıydı. O halde onlar tarihi yapmıyorlar, başka bir şey yapıyorlar. Buradan da bu metafiziksel olduğu kadar totolojik de olan sorgulamanın başladığı noktaya geri dönüyoruz: Gerçek tarihi kim yapıyor? Nantua'da, Barizon'un az önce iştahla soframıza davet ettiği Nantua soslu kerevitin kokusu altında, bu soruyu, geçici bir uzlaşma formülünün yardımıyla parantez içine almaya karar verdim: Tarihi kitleler yapıyor olabilir ama onu anlatan kesinlikle kitleler değil. Tarihi anlatan egemen azınlıklardır; yani solcuların deyişle "öncüler", sağcılarının, hatta merkezdekilerin deyişle de "doğal seçkinler". Ve gerek duyulduğunda, ki bu gereklilik onların egemen bakış açılarına göre sıkça duyulur, tarihi yazan da yine onlardır. Egemen azınlıklar kendi tarihlerini, ihtiyaçlarını karşılamış gibi yaparlar. Manuel Azaustre ile Fernand Barizon'un karmakarışık hikâyelerine dönersek, kamp hayatı anlatılması kolay olan bir şey değildi. Ben de bu işin içinden nasıl çıkacağımı pek bilemiyorum. Ben de anlattıklarımı karmakarışık ediyorum. Aslında ben ne anlatıyorum ki? 1944'te, Stalin'in soğukkanlı bakışları altında İngiliz birlikleri Yunan Komünist direnişini ezmekteyken, Buchenwald'de yaşanan bir pazar gününü mü? Yoksa 1960'ta Barizon'un arabasıyla Paris'ten Nantua'ya, Nantua'dan Prag'a yaptığımız yolculuğu ve bunun belleğimde uyandırdığı anıları mı? Alın işte, şu anda bile Nantua'da, Fernand Barizon'un anlattıklarını dalgınlıkla dinlerken bile, bir anda Nantua'da bir kolejde çalışan İngilizce öğretmenin kim olduğunu hatırlayıver-dim. Adı Pierre Courtade idi. Tabii eğer gerçekten kurguyu birbirine karıştırmıyorsam. Belki de Nantua'da öğretmenlik yapan,

60

Courtade'ın romanlarından birinin kahramanıydı. Her ne olursa olsun ya Pierre'in kendi geçmişle ilgili anlattığı bir hikâye ya da onun yaratmış olduğu hayali bir kişi aracılığıyla, Nantua, belleğimde Pierre Courtade'la bağlantılı bir yer edinmişti.

O gün, Nantua'daki o yemek molası sırasında, birdenbire aklıma gelen Courtade hakkında, ne düşündüğümü tam olarak hatırlamam olanaksız elbette. Bunları o günden on beş yıl sonra yazıyorum. Fikirler, duygular, yargılar, bugünkü görüşlerim tarafından kurulmuş kronolojik bir tabakanın üzerinde üst üste yığılı duruyor. Hiç kuşkusuz 1960'ta Pierre Courtade hakkında bugün düşündüklerimi düşünmüyordum. Zaten 1960'ta kendim hakkında düşündüklerimin ya da düşündüğümü sandıklarımın çoğu kısmını da bugün düşünmüyorum. Hem de en önemli kısımları.

Bu yüzden de Nantua'daki molayı size, sanki şu an oraday-mışız, siz de oradaymışsınız gibi anlatmaya çalışmayacağım. Çünkü artık orada değiliz. Bir daha o günkü halimizle orada hiç olmayacağız. Pierre

Courtade öldü. Ben de öldüm. En azından Federico Sanchez adındaki, o yolculukta Fernand Barizon'un yanında olan o geçmişte kalmış hayalet öldü. Peki ya Barizon? Yaklaşık on beş yıldır Barizon'dan hiç haber almadım. Oysa onu 1964'te son gördüğümde, tekrar görüşmek üzere sözleşmiştik. Pierre Courtade'ı düşünerek, dalgınca Barizon'u dinliyordum.

O yaz Sovyetler Birliği'nde tatil yapmaya hak kazanmıştım. Bu İKP'nin yöneticiler sınıfı olarak bize iki yılda bir sağlanan bir ayrıcalıktı. (Yöneticiler sınıfı, ne güzel bir deyim! Bilgi ve iktidarın sonsuz uzamında azamette yükselen o dışarıdakilere kapalı evren, o cennet mertebesi!)

Temmuz ayını Kırım'ın Foros kentinde, Rus partisi merkez komitesinin işbirlikçileriyle, yabancı partilerin yöneticilerine ayrılmış bir dinlenme evinde geçirmiştim. Yabancı partilerden söz

61

edilirken "Kardeşlerimiz," derlerdi: Herhalde Habil ve Kabil gibi kardeşler.

Bu dinlenme evinin ana binası, Kırım'ın en uç noktasında, Sivastopol'ün güneydoğusunda bulunan, biraz tozlu, çok eskimiş ama lüks bir eski dapa idi. XIX. yüzyılda bir Rus derebeyi ya da sanayicisinin sayfiye eviymiş. Benim kaldığım dönemde bile banyo sulan, gri bezden elbiselere sannmış yaşlı ve sessiz hizmetçiler tarafından, emaye demirden hazneler içinde, büyük odun ateşlerinin yardımıyla ısıtılıyordu. Söylenenlere göre Gorki, hayatının son yıllarında burada uzun süreli tatiller geçirmişti. Anlaşılabılır bir şey. Doğal çevre ve iklim ona Capri'yi anımsatmış olmalı.

1960 Temmuzunda ailelerimizle tatil yapmak üzere Fo-ros'ta buluşmuştuk. Dolores Ibarruri, Santiago Carrillo, Enrique Lister ve ben. Nam-ı diğer Federico Sanchez.

Rus Merkez Komitesi'nin (MK) görevlileri, plaja inmek yerine dinlenme evinin küçük gölcükler, çakıl taşları ve nilüferlerle süslü büyük, romantik parkında gezinmeyi tercih eden "Pasi-onaria"nın siyah renkli silüetini izlemekteydi. Akşamları yemekten sonra Lister, her zamanki içtenliğiyle, bininci kez iç savaş sırasında kumanda ettiği Cumhuriyet Ordusu on birinci bölüğünün ya da beşinci müfrezesinin maceralarını anlatırdı. Carrillo ise o yaz çok mutluydu. Kısa süre önce yapılan İKP'nin VI. Kongresi'nde Pasionaria'nın yerine genel sekreter olarak atanmıştı. Pasionaria içinse, partinin onursal başkanı olarak özel bir makam yaratmıştık. Böylece Carrillo'nun hayattaki en büyük iki isteğinden biri gerçekleşmiş oluyordu, ikincisi yani toplum tarafından ve özellikle de yüksek sosyete tarafından tanınmak, kabul görmek ise henüz gerçekleşme olasılığı bulamamıştı.

Foros'ta davetli bulunan yabancılar arasında, bizim İspanyol grubundan başka bir de Adam Schaff ve ailesi vardı. Bu ünlü Polonyalı filozof, o tarihte birleşik işçi partisinin MK'sine hâlâ üyeydi. Tatilde okumak üzere yanında, benimle aynı kitabı ge-62

tirmişti: Sartre'm Diyalektik Aklın Eleştirisi. Bu tesadüf bizi ya-kınlıştırmıştı. Plajda kendi partilerimizin sorunları ve Komünist hareketin durumu üzerine saatlerce fikir alışverişinde bulunduğumuz oluyordu. O yaz Rusya ile Çin arasında gizli den gizliye sürmekte olan anlaşmazlık, açıkça patlak vermişti. En azından Komünist hareketin yüksek mertebelerinde (bir kez daha "mertebe"!). Haziran ayında, Rumen partisinin kongresi sırasında Kruşçev ve Peng Chen sertçe yumruklamışlardı. "Stalin'in kılıcını istiyorsanız alın," diye haykınyordu Nikita Sergeyeviç. "Zaten kanla kaplı! Hatta üstüne, size onun cesedini de verelim. Stalin'in mumyası sizin olsun." Bu kışımanın ayrıntılarını bize Lister anlatmıştı. Rumen partisinin kongresinde İKP'yi o temsil etmişti.

Öte yandan Pekin'deki Dünya Sendikalar Federasyonu toplantısının kulislerinde de bu kez Çinliler saldırganlaşmış, Kruş-çev'in politikasına karşı çıkarak, "Leninizme dönüş" nutukları atmışlardı. Kırım'a gelmeden önce birkaç gün kalmak üzere Moskova'ya vardığımızda, Zagladine ve Ponomarev'in sorumluluğu altında Rus merkez komitesinin İspanyol sorunlarıyla ilgili memuru olarak çalışan Kolomiez bizi karşılamaya gelirken, Rus partisiyle Çin partisi arasındaki ilk tartışma belgelerini de yanında getirmişti. Elbette ki bunlar gizli belgelerdi. Bunları okuduğumuz için bizi bir odaya kapatabilirlerdi. Belgelerle ilgili not almaya da iznimiz yoktu. Okumayı bitirir bitirmez Kolomiez, kâğıtları elimizden aldı. Kolomiez neşeli bir adam, iflah olmaz bir votka tutkunuydu. Onu 1954 yılında, Bohemya'da Mochovo Gölü kıyılarında gizli olarak yapılan V. İKP kongresinde tanımıştım. Çok akıcı bir İspanyolca'sı vardı ve İspanya'daki durum hakkında oldukça bilgili sayılırdı. Buchenwald'deki Ruslarla yaşadığımız toplama kampı günlerinden beri fikir alışverişinde bulunduğum ilk Rus parti üyesi oydu. 63

Bu karşılaşma sayesinde Ekim Devrimi'nden otuz beş yıl sonra, Rus Komünistlerin siyasi düzeylerinin ne kadar acıklı, zihinsel dünyalarının ne kadar kasvetli ve küçük hesaplarla dolu olduğunu bir çırpıda anlamıştım. 1951'de Katalanya'da, işçi sınıfının on yıl boyunca uğramış olduğu büyük bozgunların sonunda yaşanan grevlerden söz ederken Kolomiez bana, Katalan işçilerinin bu kitlesel grevlerinde İngiliz İstihbarat Servisi ajanlarının ne kadar rolü olduğunu tahmin ettiğimi sordu. Sersemlemiş bir halde sorusunu tekrar etmesini istedim. Hayır, yanlış duymamışım. Kolomiez'e göre İngiliz istihbaratının ajanları, bu grevlerde mutlaka bir rol oynamıştı. Başka türlü olamazdı. Ona nazikçe ve siyasi yollardan düşüncesinin ne kadar saçma olduğunu kanıtlamaya çalıştım ama bir türlü ikna edemedim. Sözcükleri birbirinin aynı olan iki farklı dil konuşuyor gibiydik. İki farklı evrende yaşıyorduk sanki. Kolomiez'e göre sosyal sınıflar, kitleler, üretici güçler, öznel bir mücadeleye iradesinin etrafında yapılmış topluluklar; bütün bunlar atıl ve şekilsiz bir magmadan ibaretti, belli araçlarla harekete geçirilebilirlerdi, ancak kendiliğinden yaratıcı olmaları olanaksızdı. Katalan parti örgütü de 1951 grevlerini kışkırtacak ve örgütleyecek kadar güçlü olmadığına göre bu işte başka bir teşkilatın parmağı olmalıydı. Buradan, bunun bir istihbarat servisi ağının işi olduğu sonucunu çıkarmak ve neden Katolik kilisesinden ya da Fransız masonlarından kuşulanmamak gerektiği ise aydınlatmaya hiç kalkışmadığım bir sır olarak kaldı.

Kolomiez'i ikinci kez, Carrillo'yu parti genel sekreteri yaptığımız VI. Kongre'nin kapanışında görmüştüm. CarriUo terfisini kutlamak için doğu partilerinin delegelerini (kardeşlerimiz, elbette ki) yemeğe davet etmişti ve benden de, belki de yalnız başına sıklıkla korkarak kendisine eşlik etmemi istemişti ya da belki bu yalnızca politik bir seçimdi. Uzak arayla İKP yönetim komitesinin en genç üyesi bendim. Üstelik ben burjuva kökenli bir entelektüeldim ve İspanyol yeraltı örgütünde çalışıyor-64

dum. Belki de kendisine eşlik etmek üzere beni seçerek Carril-lo, bütün o Rus, Rumen, Doğu Alman ve Bulgarlara İKP yönetim kadrosunun gençleşme isteğini ve ufuk genişliğini göstermek istemişti. Çünkü, Büyük Dümenciler'in adı üstünde, aydınlık zorbalıklarının ışığa ihtiyacı vardı ve Büyük Dümenciler, CarriUo gibi kendi kendini yetiştirmiş ve teşkilat tarafından biçimlendirilmiş kişiler olduğunda, iktidarın sofalarında, aydınlık zorbaların yatak odalarında mum tutma işi de entelektüellere kalmaktaydı. Bazıları kendi büyü gösterilerinin büyülenmiş seyircileri olarak o mumu hayatlarının sonuna dek tutmaya devam ederler. Sorduğunuzda, bahaneleri Dava'ya (işçi sınıfına, halka, ezilmiş ve aşağılanmışlara) sadakat olacaktı; oysa onlar gerçekte yalnızca birbiri ardına gelen zorbalarına ve kendi özlendeki sadakat yoksunluğuna sadıktırlar. Bazılarıysa günün birinde, ama ne yazık ki geç kalmış olarak, ruhlarını kurtarmaya, yeniden kendileri olmaya dönmeye karar verirler. Mumu söndürür ve yapayalnız arayışlarının karanlığına geri dönerler.

Her neyse, o akşam votka ve şarap su gibi akıyordu. Daha ana yemek sofraya gelmeden Kolomiez körkütük sarhoş olmuştu. Konuşmaları birbirini tutmamaya başlamıştı. Daha doğrusu her söylediği ancak tek başına tutarlıydı. Rumen politik bürosundan bir yoldaş, sapıkça bir zevk alarak, Rus'un kadehini boşaldıkça dolduruyordu. Derken yemeğin ortasına doğru, bütün frenlerinden boşalmış, bütün kontrol gücü uçup gitmiş olan Kolomiez, paslı bir sesle bize çatmaya başladı. Stalin'i övmeye, bizi onu geri getirmekle tehdit etmeye koyuldu. Evet yakında Stalin, onun yokluğunda yolunu şaşırılmış yığınların karşısına yeniden çıkacaktı. Yoldaş Stalin, o büyük dev, bizleri yeniden ait olduğumuz yere koyacaktı.

Bizler onun o güçlü ellerinde birer saman çöpünden başka bir şey değildik. O dağların kartalıydı, bizlerse gözü açılmamış kedi yavruları. Kolomiez giderek daha da paslanan sesiyle aşağılamalarına devam etti.

65

Hepimizin üzerine bir ölüm sessizliği çökmüştü. Hepimiz o ölümcül sessizlikte geçmişten gelen ve hâlâ var olan o sesi dinliyorduk. Rumen politik bürosundan gelen yoldaş, Kolomiez'e taş kesilmiş gibi bir yüzle bakıyordu. Bakışında küçümseme, iğrenme ve gözkapaklarını titreten telaşlı ve büyülenmiş bir endişe birbirine karışıyordu. Rumen yoldaş bize döndü. "İşte!" demek istiyordu sanki, "İşte efendilerimiz! İşte geleceğimizi belirleyen adamlar!" Rumen yoldaşın yüzü taş kesilmiş, parmaklan kadehinin çevresine kenetlenmişti. Birden Kolomiez yıkıldı, iskemlesinden aşağı yuvarlandı. Rumen yoldaş onu ayağıyla masanın altına doğru iterek kadehini kaldırdı ve berrak, umutsuzluk kadar keskin bir sesle, "Uzun uykular yoldaş Stalin!" dedi. Hepimiz kadehlerimizi kaldırıp, Gürcü'nün ölümüne, ebedi ölümüne içtik. 1960 yazında Foros'ta, bu Kırım plajında Adam Schaffla uzun sohbetler etmişim. Olanca serbestliğimizle Komünist hareketin bütün sorunlarını konuşmuştuk. Ben bütün saflığımla -Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (SBKP'nin) XX. Kongre-si'nin ortaya attığı reformcu yanlısamlardan çıkamamış olduğumdan -Rus-Çin anlaşmazlığının, Avrupa Komünist partilerinin içinde bulunduğu ideolojik sıkışmayı gevşeteceğini düşünüyordum. Böylece bu partilerin Komünist hareketin geleceğinde daha etkin bir rol oynayabileceğine inanıyordum. Ancak benden daha uyanık olan Adam Schaff tam tersini düşünüyordu. Ona göre Rus-Çin çaiuşması, yeni bir ideolojik buzlanma dönemini başlatacaktı. Olasılıkla Birlik yakında yıkılacaktı. Ancak Bir'in İki'ye, ayrılması hiçbir diyalektik aşama olasılığı sunamayacaktı. Olsa olsa tek parçalı ve tek tanrılı bir çifte söylem yaratacak, bu da Ortodoks tekçiliğin ikiye bölünmesinden ya da ikiye katlanmasından başka bir şey olmayacaktı. Bunun ilk sonucu olarak her iki tarafta da az ya da çok bir sertlikte yönetim yeniden dü-

66

zenlenecekti. Üstelik Polonya, Rus tarafındaydı. Bunun sonuçlan yakında görülmeye başlayacaktı. Adam Schaff pek de iyimser biri değildi. Bitmek bilmez tartışmalarımızın üçüncü gününde Carrillo yanıma geldi. Biraz utanıp sıkılarak Sovyet yoldaşların, benim Schaffla sohbetlerime pek iyi gözle bakmadıklarını söyledi. Bu adamın 1956'daki Ekim olayları öncesinde açıkça Sovyet karşıtı düşünceleri olduğunu unutup muydum? Tabii ki şu an Polonya merkez komitesi üyesiydi ama bu da yeterli bir garanti sayılamazdı. 1956'dan beri Polonya'da ancak Leh partisi sayesinde yiyecek içecek bulunabiliyordu. Sovyet yoldaşlar böyle söylüyorlardı. Carrillo'ya, bu konuda kişisel olarak onun ne düşündüğünü sordum. Carrillo kendisinin bu konuda kişisel bir düşüncesinin olmadığını, yalnızca Sovyet yoldaşların gözlemlerini bana ilettiğini söyledi. Kişisel olarak, benim gibi bir entelektüel olan Schaffla konuşmak istememi anlıyordu. Ancak şu an SSCB'de olduğumuzu ve buraya Sovyet yoldaşların davetiyle geldiğimizi unutmamalıydım. Böyle ikincil bir konu için yanlış anlamalara, kalp kırmalara yol açmaya da gerek olmayabilirdi. Sonuçta karar vermek bana kalmıştı. Böyle dedi Carrillo, her anlama gelebilecek bir gülümsemeyle.

Ben de gidip Schaff'ı bulmaya ve neler olduğunu, ona aynn-tısıyla anlatmaya karar verdim. Tarifsiz derecede şaşırıldığını söyleyemeyeceğim. Bu tür bir Rus müdahalesi, ona son derecede mantıklı geliyordu. "Bu adamları asla değiştirenleyiz," dedi; ancak yine de sohbetlerimize son vermenin daha doğru olacağına inanıyordu. Küçük de olsa yanlış anlamalara, çatışmalara yol açmanın yaran yoktu. Hem üstelik önemli olanı zaten konuşmuştuk. Böyle söyledi.

Kırım'daki o yazın bütün olaylarını anlatacak değilim. Amacım bu değil. Belleğim bu Kırım yolculuğunu, Sovyetler Birli-ği'ne bu son gidişimi, Pierre Courtade aracılığıyla geri getirmiş-

67

ti. Birazdan Pierre Courtade'a, Nantua'daki Fransa Otel'i'nin yemek salonunda birden karşıma çıkan anısına döneceğim. Rusya'yla ilgili anlatacaklarım bittiğinden değil. Tam tersine, bu konuda daha saatlerce konuşabilirim. Uzun geceler boyunca. Sesim kısılınca, nefesim kesilinceye, mantığımı kaybedin-ceye kadar. Zaten Rusya hakkında konuşmak için üslubu zorlamaya gerek yok. Sıfatları çoğaltmaya, sözleri parlatmaya hiç gerek yok. Size ölçülü, belli bir ahlâklılıktan da nasibini almış, sonsuz nehirlerin, uçsuz bucaksız ovaların üzerinde uzanan şeffaf, incecik Rus göğünün gümüş renginde, gri görünüşlü bir hikâye anlatabilirim. İlk bakışta grimsi görünen ancak içten içe alacalarla, beklenmedik renk cümbüşleriyle, duyguların ve dilin küçücük havai fişekleriyle dolu bir hikâye.

Ancak benim anlatımım, Manuel Azaustre'ninki ya da Fer-nand Barizon'unki kadar saf, samimi ve dolayısıyla da karmaşık değil. Rusya öykümü şimdi anlatmak isteseydim, onu suyun akıntısına bırakmazdım. Bir gezi yazısı gibi inşa edilmiş olurdu. Hiçbir şey yazıdan daha az masum olamaz. Ben de bu yüzden yazımın tam ortasına, ikincil önem taşıyan bölümleri bir mıknaş gibi kendine çekecek, açık havada bir akşam eğlencesi koyardım. Dekor, Foros'ta kaldığımız yeri çevreleyen, dikenli teller ve güvenlik kuvvetlerinin silahlı askerleri tarafından sıradan ölümlülere yasaklanmış olan dinlenme evlerinden biri olurdu. Danslı bir balo örneğin. Bitki örtüsünün baş döndüren reçineli kokusunda, gece karanlığında, geniş bir terasta, kocaman hareketsiz servilerin adak mumları arasında bir orkestra dans müziği çalmaktadır; ancak elbette ki her müzik uygun olmaz. Bedenlerin birbirine dokunmasını gerektirecek türden müzikler çalınmaz. Bedenin tutkuları ve düşleri, sosyalizmin gerekleri ile bir arada bulunamaz, bilinen bir şeydir bu. Beden, üretim makinesinin çark düzeneğinden başka bir şey değildir ve onunla ancak bu niteliği altında ilgileniriz; onu besleriz, onun tıbbi bakımını teoride bedava, an-68

cak işlevde yetersiz önlemlerle sağlayarak çalışma kapasitesini ağır aksak yenilemesine yardımcı oluruz. Ancak vücudun çılğınca fantezilerini uyandırmamız, arzu israfına doğru karşı konulmaz bir sapmaya kendimizi bırakmamız doğru değildir. O halde şehvetli danslar yok. Tensel temaslar da. Bu güzel kokulu, mavi Kırım gecesinde durup dinlenmeden çalan dans müziği de, üretkenliğin mutlak emirlerine eşlik eden ve aynı zamanda onları yücelten bu Viktorya çağı ahlâk anlayışının en sıkı ölçütlerine uygun olarak seçilmeliydi. Bütün bunlar bana aynı dönemde ama kuşkusuz çok farklı amaçlarla, gençliğin yararlanması için haile agarrado, yani vücut vücuda dansın, şeytani dürtülerin

kaynağı olduğunu yazan broşürler hazırlamakla meşgul İspanyol papazlarını hatırlatıyordu. İspanyol papazlar mutlu olabilirler. Kırım'ın müzikli eğlencelerinde vücut ' vücuda dans yok.

1960 yılında en çok rağbet gören dans, bir çeşit münüet olan ve adına da -kesinlikle uydurmuyorum- pas de grâce (zerafet adımları) denen bir danstı. Ruslar bu adı, ne anlama geldiğini, kökeninin ne olduğunu bilmeden polka, tango, çarliston der gibij yayım yamalak telaffuz ediyorlardı. Halk eğlencelerinin sorumluları, şık figürleri iffetli bir hava içinde uzayıp giden bu toplu dansı, Monarşi Fransa'sının tarihinde çok aramış olmalıydılar. Elbette ki bu reveranslı dansın ihtiyatlı adımları göz boya-macadan, yeni adamın niteliklerinin serpilip gelişeceği bir toplumun erdemlerini, yine Viktorya çağına özgü biçimde ikiyüzlüce ilan etmekten başka bir şey değildi. Sonuçta yeni ya da eski adamlar, iffetli ve üretken cennetinin Havva'sı, bu dinlenme evlerinde eski rejimden kalma bir taşkınlıkla yatıyorlardı. Çünkü bürokrasinin üst kadrolarının tatil erotizmi, ancak evliliğin yasal sınırları dışında gerçekleşebilirdi. Birkaç sayılı durum dışında, karı ve kocalar ücreti ödenen izinlerini bir arada geçiremezlerdi. Her birinin izni kendi amiri tarafından karşılanır ve farklı dinlenme evlerine gönderilirlerdi. Böylelikle de Karadeniz ya da

69

Baltık kıyısındaki birkaç haftalık yaz tatilleri, boş zamanları düzenleme sorumluları tarafından evlilik hayatının gündelik sıkıntılarından uzaklaşmanın zararsız ve sonuç itibarıyla olumlu bir yolu olarak tasarlanmış gibi görünen bir biçimde, bir tür kurumsal zina hareketine dönüşürdü. Hem böylece zina bile sosyal disiplinin ve işgücünü ödüllendirme sisteminin yeni bir mekanizmasına dönüşüyordu.

Böyle bir akşamda, taşlık bir terasta, servilerin ortasındaki onlarca uyumsuz çiftin pas de grâce figürlerini geliştirmelerini izliyordum. Birdenbire her şeyi anladım.

Pas de grâce yapmakta olan bu adam ve kadınlara bakıyordum. Görünüşte mutluydular. Görünüşte güçlü kuvvetliydim, sağlıkları yerindeydi. Partinin, sendikaların, devlet yönetiminin ya da sanayinin memurlarıydı bunlar. Aralarında bilim adamı, tanınmış bir ressam ya da yazar yoktu. Onlar uzun bir süredir başka bir evrende, başka bir bölgede yaşıyorlardı. Onların kendi özel dağaları vardı. Rus işçilerin ürettiği artı değer kendilerine düşen kısmını kendi başlarına tüketiyorlardı. Oysa dinlenme evlerindeki tatilciler bu artı değerden, Rus işçilerin fazla çalışmasından kendilerine düşen payı hep birlikte tüketiyorlardı. Onlara bu ayrıcalıklı ancak anonim, ortak tüketim hakkını, görevleri, teşkilat hiyerarşisindeki konumları veriyordu. Yalnız gözden düşecek olurlarsa, bu hakkı kaybedecekler ve başkaları, onlar kadar anonim ve birbirinin yerini alabilecek nitelikte başka birileri onların yerini alacaktı. Ama bu oluncaya kadar onlar pas de grâce dansıyla meşgul oluyor ve mutluydular.

Disiplinleriyle, sessizlikleriyle, pragmatizmleyle, Doğru Düşünce'ye, bütün o çelişkili dönemlere karşı değişmeyen boyun eğişleriyle mutlu olma hakkını kazanmışlardı. Kuşkusuz bir de cesaretleriyle. Onlara bu ayrıcalıklı sağlamış olan toplum için korkusuzca savaşmışlardı.

İlk önce Beyazlara ve müdahalecilerle karşı bu yeni doğmakta olan, profili henüz belirsiz toplum adına savaşmışlardı.

Daha

70

sonra köylünün ya da onların deyişle "nepmen"lerin derdinden hiç anlamayan solcu siyasi sapmacılara karşı savaşmışlardı. Daha sonra, ilkinden daha kanlı ikinci bir iç savaşta, köylüleri ve "nepmen"leri kırıp geçirerek, bunların sorunlarına hızlı ancak yanılsayıcı bir çözüm bulmayı denemişlerdi. Daha sonra bütün bu düşmanlara karşı kan ve ter akıtarak galibiyet kazandıktan sonra, 30'lu yılların ortasına doğru yeniden çarpışmaya başla-maları, bu kez bizzat Komünistleri imha etmeleri gerekmişti. Onlara diyalektiğin gizemleri açıklanmıştı, onlar da anlamışlardı; (düşman sınıflar ortadan kaldırıldığına göre...) denmişti onlara, bundan sonra sınıf mücadelesi partinin kendi içinde devam edecekti. Bu kadar basitti, üstünde biraz düşünmek yeterliydi. Zaten bütün parti de bu çözümlenin geçerliliğinde hemfikir gözüküyordu: İmha edilmeye uslu uslu boyun eğmişlerdi. Daha sonra, Stalin'in diyalektik olarak kardeşçe uzattığı ele tüküren Alman işgalcilerle karşı savaşmaları gerekmişti. Kısacası sık sık, cesaretle savaşmışlardı. Kırım plajlarında yaşanan otuz beşle elli arasında olan erkeklerin vücutlarındaki yara izlerini görmek, nasıl cesaretle savaşmış olduklarını anlamak için yeterliydi. Diğerleri, iç savaşların izleri ise görünür değildi.

1960 yazında onlar pas de grâce yaparken izliyordum. Onlar Büyük Parti ve Devlet Mekanizmasının küçük çarkları, küçük vidalanydılar ve Almanya'ya karşı zaferin kazanıldığı gün Stalin onların sağlığına kadeh kaldırmıştı. Ancak bu zafer yeterli olmamıştı. Her türden yeni düşman karşılarına dikilmişti, hem daha tehlikeli hem daha sinsi düşmanlar, Sovyet iktidarına karşı ne düşmanlık, ne isyanlar, ne çekinceleri olduğunu kendileri de bilmeyen düşmanlar. Düşmandılar işte, hepsi bu. Nazi kamplarından sağ çıkmış yüz binlerce savaş esiri Gulaglar'da, güya suçlarının ne olduğunu bile anlamadan -işte bu kadar düzenbazdılar-çürüyeceklerdi. Sovyet iktidarının koruyucu baba elinin uzanabildiği yerlerin dışında onca zaman, yeniden geri alınabilmek için mücadele etmiş, acı çekmiş bütün o siyasi mahkûmlar,

71

çalışma mahkûmları. Şu uğursuz ve gerici ulus kurma, onu koruma ve inşa etme fikirleri içlerine işlemiş olan Ukraynalılar, Le-tonyalılar, Litvanyalılar, Estonyalılar, Tatarlar ve son olarak Yahudiler, hep küstahça başkaldıran ebedi düşmanlar.

Büyük Mekanizma'nın küçük vidalarıyla çarklarının dansını izlerken, birdenbire Adolfo Bioy Casares'in Morel'in İcadı adlı romanında anlattığı hayali gerçekliği yaşadığımı hissettim. Bütün bu insanlar bana çok uzun süre önce ölmüş göründüler. Hareketleri, gülüşleri, pas de grâce dansları, Bioy Casares'in romanındaki icada benzer, geçmişini yeniden yaratan bir makinenin ürettiği yanılsamalardan başka bir şey değildi. Birden kendimi bir ölüler dansını izlerken bulmuştum. Belki de Rusya ölmüştü ve bu müzik, bu dans, bu nafile ve kanlı, kan denizlerine batmış mutluluk, bazı

akşamlar koro halinde yükselen bu iç parçalayıcı, bu güzel sesler ölmüş bir yıldızın yansıtmakta olduğu son ışıktan başka bir şey değildi.

Ancak 1960 yılında o akşam, son bir sorunun eşliğinde durup kalmıştım. Eğer Rusya öldüyse, onu kim öldürdü? Ama ben Pierre Courtade'a geri dönmeye söz vermiştim.

Kırım tatilinden üç ay sonra Nantua'da, Fransa Otelinin yemek salonundayım. Pierre Courtade'ın Nantua'da bir kolejde İngilizce öğretmenliği yaptığını biraz önce hatırlamıştım. Bana Kırım tatiliyle ilgili birkaç silik görüntüyü hatırlatan da Pierre Courtade'ın anısı olmuştu zaten. Foros'tan ayrılmamızdan iki-üç gün önce, Pierre Courtade'ın geleceğini haber vermişlerdi. O yıllarda Humanite'mn Moskova temsilcisiydi ve Foros'a da tatil için geliyor olmalıydı. Bu rastlantı çok hoşuma gitmişti. Pi-erre'i 1945'ten beri tanıyordum. Onu o zamana kadar her türlü yerde görmüştüm ancak Sovyetler Birliği'nde, Rus merkez komitesinin bir dinlenme evinde ilk kez görecektim. Onunla hararetli tartışmalar yapmaya hazırlanıyordum. Ancak sonuçta nedendir bilmiyorum, gelişi gecikti. Onu göremeden Foros'tan ayrıldık. Ölmeden önce onu bir daha başka bir yerde gördüm mü? Hatırlamıyorum. Buchenwald'den dönüşümden kısa bir süre sonra Georges Szekeres beni Pierre'le tanıştırmıştı. Ya Szekeres? Onu nasıl tanıdım?

Fernand Barizon'un monologunu dalgınlıkla dinliyordum. On beş yıl öncesinin ilkbahar güneşinde, Saint Germain Bulvanının kaldırımındaydım. Buchenwald'den dönüşümden iki üç gün sonraydı. Michel Herr'le birlikte Flöre kahvesine giriyordum. On beş yıl öncesinin o ilkbahar güneşinde, Flöre kahvesinin girişinde Michel Herr beni Georgez Szekeres ile tanıştırmıştı.

Michel'in üstünde 1. Ordu'nun yüzbaşı üniforması vardı. Paris'e birkaç günlüğüne gelmişti, izinli ya da görevli olarak mı gelmişti, hatırlamıyorum. Bir önceki akşam oturup uzun uzun, Jo-igny'deki tutuklanmamdan başlayarak son iki yılın hesabını yapmıştık. Montparnasse'da şafak vaktine kadar girip çıktığımız barlarda, gece kulüplerinde takındığı erkekçe bir kendinden emirlik maskesinin altında Michel'i sinirli ve acı verecek kadar gergin bulmuştum. Petit Schubert'de 1942 yılındaki sürpriz partilerimizden beri hâlâ aynı madeni ve derinden gelen müzikleri çalıyorlardı. Jimmy's'te, Michel masamıza iki kız çağırırdı. Sıkı içiyorlardı ama galiba çok sıkıldılar, çünkü Michel bana sürekli Hegel'den ve tarihin anlamından söz ediyordu. Gece bitmek üzereydi, yorgunluğumun sisleri üzerinde yıldızlar pırıldıyordu. Birden kızlardan biri hafif okşama larla elini saçımda gezdirmeye başladı. "Seni tıraş etmişler!" dedi. "Yoksa Almanlarla mı yattın?" Michel bana baktı. İkimiz de kahkahayı koyuverdik. Gerisi biraz karışık. Bundan sonrasını anlatabileceğimden emin değilim. Anlatmayı istediğimden bile emin değilim. Hayır, Michel ve Jimmy's'in kızlarıyla geçirdiğim o gecenin sonunu anlatmaya hiç mi hiç niyetim yok.

Birkaç saat sonra, Flöre kahvesinin girişinde Michel beni Georges Szekeres ile tanıştırdı.

Szekeres'i dört yıl sonra belki de aynı günde, 1949'un ilkbaharında yine aynı yerde gördüm. Bu süre içinde arkadaş olmuştuk. Ancak o baharda, 1949 yılında, Roger Vailland'dan bir telefon almıştım. Courtade adına anyordu. Bana söylediğine göre bütün arkadaşlara haber vermekten o sorumluydu. Szekeres Paris'teydi ancak onunla konuşmamak gerekirdi. Szekeres bir hain, demişti bana. Macaristan'ın Roma Büyükelçiliği'ndeki işinden ayrılmıştı ve Macar partisinin Budapeşte'ye geri dönmesi yolundaki çağırısına cevap vermeyi reddediyordu. Bana iletmesi gereken bu habere, Vailland birkaç kişisel yorum da ekledi. Szekeres'in bu tavrı onu pek de şaşırtmamıştı. Yoksa ben Szekeres'in aristokrat bir ruha sahip olduğunu, derinlerde bir yerde halkı hep küçümsediğini fark etmemiş miydim? O sıralarda Macaristan'da Laszlo Rajk davası hazırlanmaktaydı. Batıya göç etmiş bir Komünist olan ve Direniş yıllarında Fransa'da müttefik ağların ajanlarıyla ve her türden grupla bağlantılar da kurmuş bulunan Georges Szekeres bundan sonraki davalarda rol oynamak için ideal bir adaydı. Neyin hazırlanmakta olduğunu anlayan Szekeres elçilikteki görevinden ayrılmış ve Fransa'dan sığınma hakkı istemişti. Fransız polisi onunla pazarlığa girişmişti. DST için muhbirlik yapması koşuluyla ona sığınma hakkı tanıyacaktı. Aksi takdirde sınır dışı edilerek, kendi ülkesinin yetkililerine teslim edilecekti. Szekeres bu pazarlığı reddetti. Almanya'daki Sovyet işgal bölgesinin sınırına kadar götürülerek, burada Rus güvenlik kuvvetlerine teslim edildi.

73

Yıllar sonra karşılaştığımızda, bu hikâyenin devamını bizzat Szekeres'ten dinledim. Ancak 1960'ta Nantua'dayken henüz onunla tekrar karşılaşmamıştım. Bu hikâyenin sonunu ayrıntılı olarak bilmiyordum. Tek bildiğim 1956'da serbest bırakıldığı ve Budapeşte'de çalışmakta olduğuydu. 1960'ta Nantua'da Szekeres'le o zamana kadar olan son karşılaşmamızı, 1949 baharında Saint-Germain Bulvanı'nda, Deux-Magots kahvesinin önündeki gazete bayii nin yakınlarındaki rastlaşmamızı hatırlamıştım.

74

Vailland'ın telefonundan birkaç gün sonraydı; gazete alıyordum. Başımı çevirdiğimde Szekeres'i hemen yanımda gördüm. Ona uzun uzun baktım, onunla göz göze geldim. Onu görmemiş gibi davranmak istemiyordum. Onu gördüğümü ama görmezden geldiğimi anlamasını istiyordum. Bakışım ve sessizliğim, onu cehenneme götürsün istiyordum. Hatta daha da iyisi, hiçliğe götürsün.

Kendimi bir melek gibi hissediyordum. Saint-Germain Bulvanı'nın kaldırımlarında yavaşça kanat çırpıyor, Bolşevizmin cıvımsı gökyüzüne doğru uçuyordum. Son birkaç saniyedir, hümanizmin bütün baştan çıkancılıklarına boyun eğen burjuva kökenli bir entelektüel değildim artık. Bir parti adamıydım ve kendimi kararlılıkla, hiçbir sahte duygusalığa kapılmadan proleter pozisyonların üzerine yerleştiriyordum. Bir hareketle, kaybedecek ve bağışlanacak hiçbir şeyi olmayan ezilmişler kalabalığına katılmıştım. Artık bütün değerleri partinin ruhuna göre tartacaktım. İşte bu kadar basitti. Bu adamla arkadaş mıydım ben? Demek ki bu arkadaşlık benden daha sert bir tavır almamı gerektiriyordu. Ve eğer biri gelip de davranışımı ayıplasa, beni yaptığımdan utandırmaya çalışsa, ona vereceğim cevabı aramama bile gerek yoktu. Cevap zaten yazılmıştı, o haddini bilmezsin yüzüne çarpacağım cevap! Tek yapacağım yazılı cevabı tekrar etmek, onun yüzüne fırlatmaktır. Ona haykırarak partinin ayıklamayla güçleneceğini söyleyecektim! Devrimin bir akşam yemeği daveti

olmadığını! Ya da belki, kültürlü ve hassas bir entelektüel olduğuma göre o haddini bilmezsin yüzüne Mayakovski'den birkaç dize çarpacaktım. Ya da belki Ara-gon'dan. Ya da belki iyice arılayabilsin

diye heceleyerek ona Brecht'in şu cümlesiyle haykıracaktım: "Komünizm için savaşan kişi - savaşmayı ve savaşmamayı - gerçeği söylemeyi ve söylememeyi - hizmet etmeyi ve hizmet etmeyi reddetmeyi - sözlerini tutmayı ve tutmamayı - tehlikeye atılmayı ve tehlikeden kaçmayı -kendini tanıtmayı ve görünmez olmayı bilmelidir - Komünizm uğruna savaşan kişi - bütün erdemler içinde yalnız birine sahip ol-75

malıdır - Komünizm için savaşma erdemine." İşte o haddini bilmezsin suratına böyle haykıracaktım. Ve yalnız kültürlü ve hassas değil aynı zamanda da dil bilen bir entelektüel olduğum için Almanca haykıracaktım. Werfiir den Kommunismus kampft hat von ailen Tümenen nur eine: dass erfür den kommunismus kampft. Ancak öyle bir haddini bilmez çıkmadı. Saint-Germain Bulvarı'ndaki gazete bayinin önünde, aşağı yukarı dört yıl önce tanıştığımız yerde Szekeres ve ben yalnızdık. Sessizce birbirimize bakıyorduk. Szekeres benimle konuşsaydı ne yapacaktım? Bu fikir beni içten içe titretiyordu. Szekeres'in sesini duymak fikri beni titretiyordu. Çünkü hiç kuşku yok ki muhteşem özgüvenim eriyip gidecekti. Daha onun sesini duymaz meleksî makamımın kaidesinden tıptış tıptış aşağı inecektim.

Aşağı yukarı aynı günlerde, benzer bir durumda Robert A., Rennes Caddesi'nde üzerime doğru yürümüştü. Beni kolumdan yakalamış, "Böyle çekip gidemezsin," demişti. "Beni ya öldür, ya da konuş benimle." Tabii ki onunla konuşmuştum. Bo-naparte'a oturmaya gidip uzun uzun konuşmuştuk. Ona parti ruhunun gerekliliklerini neden her şeyin, hatta uzun süreli dostlukların bile üzerine koyduğumu anlatmıştım. Robert A. umutsuzluk içinde beni dinlemişti. Hayır, dostluğumu yitirmiş olmanın umutsuzluğu değil, bu ikincil bir şeydi. Benimle birlikte, benim yüzümden en azından kısmi olarak, Komünizme bağladığı umudu yitirmişti. Robert A. meleksi zırhında bir delik bulmaya çalışmıştı. Rajk'ın suçlu olduğuna inanmanın akılcı olarak mümkün olmadığını anlatmayı denemişti. Ancak ben doğal olarak onun bu sahaya girmesine izin vermedim. Bir kere Rajk suçluydu. Pierre Courtade davaya bizzat katılmıştı ve Rajk'ın suçlu olduğuna beni hiç kuşku kalmayacak biçimde ikna etmişti. Bazı ortak arka-76

daşlanımızla bu konuda yaptığı sohbetlerde, bu kadar kesin konuşmadığım ben de biliyordum. Ancak ben yalnız kendi adıma konuşabilirdim. Budapeşte'den dönüşünde kendisiyle konuştuğumda Courtade bana Rajk'ın suçluluğunu kesin olarak bildirmişti. Ancak Robert A.'nın bu konuyu eşelemesine izin veremezdim. Çünkü Rajk suçsuz olsa bile, bunun için partiyi terk etmek gerekmez diyordum Robert'e. Bu tavrı diyalektik açıdan temize çıkarmak için bir cümlemiz vardı. Evet ya diyalektik açıdan. Partiyi beraber yanılmak, ona karşı ya da onun dışında haklı olmaktan daha iyidir derdik. Çünkü parti küresel gerçeği, tarihsel haklılığı temsil ediyordu. Partinin yapacağı herhangi bir hata, ancak kısmi ve geçici olabilirdi. Tarihin kendi akışı bu hatayı düzeltirdi. Partiyi karşı olan bir gerçek de ancak kısmi ve geçici olabilirdi. Tarihsel haklılığın küresel gerçeğini bulandırmak, karartmak, aşındırmak tehlikesi taşıdığı için kısır ve uğursuz olacaktı. Ormanı görmenizi engelleyen tek ağaç, Gerçek'i görmenizi engelleyen ve böylece yalana dönüşen küçük gerçek, banyo suyuyla birlikte atılan çocuk. İşte böyle kanıtların.

Yıllar sonra, Bohemya krallarının eski şatosunun büyük salonunda, İKP'nin siyasi bürosundan ihraç edildiğim sırada, Santiago Carrillo aynı cümleyi benim yüzüme çarpmıştı: "Partiyi birlikte yanılmak, partinin dışında haklı olmaktan iyidir!" Neredeyse gülmeye başlayacaktım. İşte düğme iliklenmiş, vida yerine girmiş, diyalektiğin ipi boynuma sarılmıştı.

Ancak 1949'da, Saint-Germain Bulvarı'ndaki gazete bayii-nin önünde Szekeres hiçbir şey söylemedi. Sessizce birbirimize baktık. Yüzünde kasılmış bir gülümseme vardı, bakışı hüzünlüydü. Başımı öte yana çevirip, Szekeres'i hiçlik içinde bıraktım. Ben bir Bolşevik'tim. Çelikten bir adamdım. Kısacası tam bir Stalin yanlışıydım.

Sonra 1960'da, Nantua'da bu anının etkisiyle öfkeli, Fer-nand Barizon'un yüzüne bakıp monologunu böldüm:

77

JİP

"Söylesene, Buchenwald'de hiç İspanyol tanımadın mı?"

Fernand sabit bir bakışla yüzüme baktı:

"İşte şimdi abarttın Gerard," dedi anlamsız bir sesle, "hem de ne abarttın!"

Ağzım açık Barizon'a bakakaldım.

Demek beni tanıdı. Peki ne zaman tanıştı?

"İlk akşam tanıdım. Altı ay önce şatonun basamaklarından aşağı indiğinde." "Peki

neden bir şey söylemedin Fernand?" Omuzlarını kaldırdı.

"İlk adımı atmak sana düşerdi," dedi. "Sen artık yağlı biri olmuşsun!"

Güldüm.

"Yağlı mı?"

"Ne yani, yağlı değil misin?" diye üsteledi.

"Yağım ateş üstünde," dedim.

Tekrar omuzlarını kaldırdı. Bir sigara yaka.

"Hâlâ eskisi kadar tuhafsın," dedi. "Bu da ne demek şimdi?"

"Şu demek ki, zamanımın çoğunu İspanya'da, yeralanda geçiriyorum."

Yüzüme bakıp başını salladı.

"Bu halin beni hiç şaşırtmıyor," dedi. "Sen hep yaramazlık yapmayı severdin." Bu da

onun bakış açısıydı. Gülmeme engel olamadım. Buluşmanın verdiği sıcaklıkla Fernand

konyak söyledi.

"Bana gelince," dedi. "Uzun zamandır senin ülkende söylenen bir atasözünü uyguluyorum: Del amo y del burro manto mas lejos mas seguro!"

Telauffuz pek iç açıcı değildi ama ne dediği anlaşılıyordu. Patrondan ve eşekten ne kadar uzaksan o kadar rahat edersin. Ama birden konuyu değiştirdi.

"Söylesene," dedi. "Hepsi tamamen unuttun mu? Bir saattir seni harekete geçirmek için Buchenwald'i anlaap duruyorum."

78

"Bozulmaca yok ama arkadaş, doğrusu hiç de güzel anlatmıyordun! En önemli şeyleri unutuyorsun."

Belki bozulmadı ama şaşırıdı.

"Hangi önemli şeyleri unuttuğum?" diye sordu.

"Örneğin, Juliette'i unuttun."

Fernand'ın rengi soldu.

"Juliette'i haırlıyor musun?" diye sordu, tamamen değişmiş, tüü"eyen bir sesle.

Elbette Juliette'i hatırlıyorum. Juliette'i nasıl unatabilirim ki? Hayaamın onca yılını kanlı canlı kadınların bana yaşattığı gerçek sayılan zevkleri, Juliette fantezilerinin bende yarattığı hayali ve görkemli zevkle karşılaşarak geçirdim. Barizon'a Juliette'i neden haarladığımı anlatmaya koyulmuştum ama Barizon artık beni dinlemiyordu. Barizon, kendisine Juliette'den söz eden İspanyol'a bakıyor, İspanyol'un söylediği tek bir sözcüğü bile duymuyordu. İnsan nasıl başı dönerek rüyaya dalarsa, Barizon da aynen öyle kendi geçmişine dalıp gitmişti. Barizon şu an 1944 Aralığının bir gününde,. Ettersberg'in inatçı kan alanda, Buchenwald'in yoklama yerindeydi.

İspanyol'un yoklamaya Arbeit barakasının sıcaklığında gireceğini düşünmekteydi.

Barizon, adına Gerard dedikleri bu İspanyol hakkında ne düşüneceğinden çoğu zaman emin olamazdı. İspanyol yirmisindeydi ve her şeyi oldukları gibi kabul eden, yirmisinde bir arkadaşına sahip olmak çok da kötü bir şey değildi. Hayır, İspanyol'da bulunup da onu ara sıra rahatsız eden şey, nasıl derler, bir çeşit kanşımı. Evet, evet. Hoppaca bir havailikle büyümüş de küçülmüş bir çokbilmişliğin kanşımı. Havailiği, düzenli olarak her şeye karşı, alaycı bir tavır alışından geliyordu. Her şey, hatta en kutsal olanlar bile onun için şaka konusu olabilirdi. En kötüsü de Gerard'ın şakalan karşısında Barizon gülmeden duramıyor ama hemen arkasından da yapağına pişman oluyordu. Neyse ki

79

Fernand, Lenin'in bir sözünü anımsıyor ve kafasının içinde onu bir cop gibi İspanyol'a çarpıveriyordu: Büyük derebeylerinin anarşizmi... İşte, her şeye karşı alaycı olmanın temelinde bu yatmaktadır. Çokbilmişliğe gelince, bunu tanımlamak biraz zordu. Gerard bilgisini satmaya çalışanlardan değildi. İyi eğitim aldığı kuşkusuzdu ama bununla öğünmezdi. Hatta daha çok bu ayrıcalığı için özür diler gibiydi. Zaten çoğu zaman dinlemeyi tercih ederdi.

Hayır bunu anlatmak daha zor. Öğleden sonraları, Zarah Leander'in aşkla, aşkın lezzetli umutsuzluğuyla ilgili şarkılarını dinlerken yaptıkları konuşmaların bazı anlarında, Gerard durup dururken Marx'tan, Lenin'den, Barizon'un daha önce hiç duymadığı ve çoğu zaman da aklını karıştıracak nitelikte olan alıntılar yapıverirdi. Konuya uygun düşsünler diye bunları uyduruyor muydu? Barizon bunu iddia edecek kadar ileri gidemezdi. Ama yine de bu can sıkıcı bir şeydi. Bunun da ötesinde Gerard, düşüncelerle bir hokkabaz gibi oynamasını sağlayan, kendisine keskin bir özgüven veren bir bilgi hazinesinin anahtarlarına, sözcüklere, formüllere, Barizon için söz konusu bile olamayacak bir söz söyleme tutarlılığına sahipmiş gibi görünüyordu. Hayır, üstünlük taslayan ya da küçümseyen bir tonda konuştuğu için değil. Sanki kendiliğinden gelen nesnel bir özgüven. Böylesi daha da kötüydü. İnsan, doğru da olsa yanlış da olsa, karşı çıkamayacağı, yanına bile yaklaşamayacağı bu bilgi karşısında kendini tam bir salak gibi hissediyor, söyleyecek bir şey bulamıyor ve derin bir rahatsızlık duyuyordu. Çünkü bu bilgi sorgulayabileceği-miz, araştırabileceğimiz bir deneyimden değil, doğrudan bilginin kendisinden geliyordu. Bu, Kutsal Ruh'un yardımıyla kendi kendini çoğaltan türden bir bilgiydi. Entelektüellere özgü bir ayrıcalık, kuşaktan kuşağa aktarılan ve hatta belki de kalıtsal olan bir çeşit sınıfsal ayrıcalıktı. Yoklama yerinde ısınabilmek için Fernand Barizon ayaklarını yere vurdu. Ellerini birbirine sürttü.

80

İspanyol kaygısızca, hiç acele etmeden Arbeit'e çıkmış olmalıydı. Yoklamaya sıcak sıcak girebilmek için. Torpilli işte, ne olacak!

Oysa o kadar da basit değildi. Düşünmek gerekirdi. "Düşünmek gerek Fernand," dedi kendi kendine, fısıltıyla. Böyle kendi kendine fısıltıyla konuşmak, hücredeyken, yalnız değilmiş gibi hissetmek için edindiği bir alışkanlıktı.

Hemen sağındaki mahkûm, ona hızlı bir bakış attıktan sonra başını hemen öbür yana çevirip gözünü kontrol kulesinde sabitleştirerek, hazır ol konumunun ceset gibi hareketsizliğine geri döndü. Sağındaki mahkûm, Fernand'ın kendi kendine ne fısıldadığını anlayamazdı, çünkü Alman'dı. 40. bloktakilerin neredeyse hepsi Alman'dı. Üstelik de tutuklu Alman aristokratları. Komünist teşkilatın yüksek kadroları, 1920'lerin isyancı grevlerinin yürütücüleri, uluslararası tugaylardan sağ kalanlar. Tek sözcükle kalburüstü kişiler. 40. blokta eski Alman Komünistlerinden, yani bu kampı inşa etmiş, o eski güzel günleri yaşamış, şimdi de kampı yönetmekte olan eskilerden başka, bir avuç da yabancı vardı. Birkaç Fransız, birkaç İspanyol, bir iki Belçikalı. Sıradan Belçikalılar değil ama. Bir Belçikalının 40. blokta kalabilmesi için partinin milletvekili ya da merkez komitesi üyesi ya da en azından maden sendikası sekreteri olması gerekirdi. Ancak 40. blokta çok az Polonyalı vardı, Rus ve hele Macar'sa hiç yoktu. Çünkü bunlar kampın ayaktakımı sayılıyorlardı. Gördüğünüz gibi oldukça karmaşık bir işti bu. Düşünmek gerekirdi, Fernand.

Her sabah yoklama yerinde, mahkûmları sayacak SS gelmeden önceki birkaç dakika boyunca Fernand Barizon, içerideki hayatın zevklerini tatmaya çalışırdı. Düş kurar, anılarına dalar, di şünürdü. Kendini korumakta olan kalabalığın içinde yiterek yalnız kalırdı. Böyle düşüncelere dalıp gitme lüksü çok hoşuna gidiyordu. Böyle şeyler için başka uygun zaman bulunamadığı-81

nı da söylemek gerek. Yoklamadan sonra, gürültü patırtı başlayacak, kapolann bağırıışlarını askeri müzik takip edecek, ondan sonra komandolar hareket edecek, Gustlojf fabrikalarına giden yol yürünecek, zincirleme çalışma başlayacak, on dört saat sonra bitkinlik içinde geri dönülecek, akşam yemeğinden sonra da mümkün olduğunca çabuk yatılacaktı. Tabii eğer o akşam parti örgütünün toplantısı ya da uluslararası askeri teşkilatın savunma gruplarının gizli çalışması yoksa. İşte bu yüzden sabahları, yoklama yerinde Fernand Barizon kendini koyuverirdi. Bu, onun için bir nefes alma anıydı. İster inanın ister inanmayın, sabah sabah düşüncelere böyle dalıp gitmeyi mümkün kılan da kıştı. Hatta kar yağdığında bile.

Orada öylece dururken soğuktan uyuşuyordunuz. Vücudunuz kendi hesabına pamuk gibi yumuşacık bir ölüm anı yaşamaya başlıyordu. Az sonra vücudunuzu hissetmemeye başlıyordunuz. Ya da onu uzaklarda, başka yerlerde, sizden kopmuş olarak hissediyordunuz.

Vücudunuz bir kumaşlar ve damarlar magmasına dönüşüyordu. Birden vücut anaçlaşıyor, paradoksal olarak sizi, koruyucu bir uyuşma kozasıyla sıcak tutuyordu. Artık siz, belleğin tek başına yanan küçücük bir alevinden başka bir şey değildiniz, yol gösterici bir tek lambadan başka her şeyin söndüğü, karanlık bir yerde. Basmakalıp sözcüklerle ifade etmek gerekirse, o yere ruh dememiz gerekir herhalde.

Sonuç olarak kışın, soğuğa ve uyuşmaya karşın, iç dünya her sabah birkaç dakikalığına canlanabilir duruma geliyordu. SS, 40. bloğun önünde sıralanmış mahkûmları saymak için gelinceye kadar.

Baharda bunu yapmak olanaksızdı.

Diyelim ki mayıs ayında, daha saat sabahın beşiyken, güneş ağaçların tepelerinde gezinmeye başladıldı. Kampı üç tarafından çevreleyen kayın ormanı güneş altında uyanırdı. Ormandan buğular yükselirdi. Hoparlörlerden gelen bağırıışlar, çizmelerin gü-

82

rültüsü ve askeri müzikler arasında bir ya da iki saniyelik bir sessizlik olduğunda, doğanın çeşitli sesleri duyulurdu. İşte bu sesler içinizi parçalar, sizi küçücük duygu parçalarına böler, damarlarınızda atar, hareketsiz iç organlarınız boyunca bir özsu gibi yükselir, sizi bir sarmaşık, bir asma gibi her yandan sarıp, nefesinizi keser, sizi her yandan kuşatır, içinizi eritip, sizi sersem-leştirir, uzakta kalmış çocukluğunuzla kurduğunuz nostaljik bağlarınızdan koparır, hiçbir şey düşünemez hale getirirdi.

Mayıs ayında, saat sabahın beşinde, Thuringe Ormanı'nı aydınlatan güneşin altında, yaşamının mutsuzluğu, canlı olmanın mutluluğu sizi her çeşit derin düşünceden alıkoyardı. Vücudunuz sizi binbir kök ve kökçükle ebedi doğaya, mevsimlerin döngüsüne, ölümün uçsuz bucaksızlığına, yenilenisin organik mırıltılarına bağlayan bulanık ve nemli bir aracıdan başka bir şey değildi artık. Diyelim ki mayıs ayında, Buchenwald'de güneşin şeytani ılıkığı altında insan âdeta deliye dönerdi. Ancak biz aralıktayız. Fernand düşünebilir.

Evet, İspanyol, yoklamasını Arbeit barakasının sığağında geçiriyordu. Ama öyle bile olsa, Arbeit kaçıp sığınan kendisi olmamıştı. Onu oraya parti teşkilatı yerleştirmişti. Üstelik de belli bir amaçla, kamptaki İspanyolların çıkarlarını koruması için.

Burada hiç kimse tek başına yakasını sıyıramazdı. Ya da belki hem çok sağlıklı, hem çok şanslı, inanılmayacak kadar da işini bilir olması gerekirdi. Sert olmak, kurnaz olmak, acımasız olmak. Kapolann, sivil ustabaşlıların kıçını yalamaya hazır olmak; dikkat çekmek için arkadaşlarından daha hızlı çalışmaya

hazır olmak ve bu arada fazla hızlı çalıştığın, arkadaşların tarafından görüldüğü için ellerine demir çubuklarla vurulmasına hazır olmak; tabii ki otlakçılığa ve hırsızlığa da hazır olmak.

Burada hırsızlığa organisieren deniyordu.

Barizon kar altında yoklamanın bitmesini beklerken, düşün-

83

çelerinin sessizliğine dalmış, içinden organisieren diyordu. Hırsızlık için bundan başka sözcük yoktu. Barizon etimolojiyle fazla ilgilenmezdi. Hem nasıl ilgilenebilirdi ki? Sözcükleri duyduğu şekilde kabul ederdi: Önemli şeyler için Almanca sözcükler. Onlar olmasa insan kaybolur. Çünkü bunlar, anlaşılabilir işaretler koyarak gündelik hayatı anlaşılır hale getiriyorlardı. Arbeit, Scheisse, Brot, Revier, Schnell, Los, Schonung, Achtung, Antreten, Abort, Ruhe. Bütün gerekli sözcükler. Ve bir de organisieren.

Barizon sözcükleri olduğu gibi kabul ederdi ama organisi-eren sözcüğünü ilk duyduğunda elinde olmadan, içten içe irkilmişti. Organisieren mi? Hassiktir! Amma saygısızlık! O güne kadar "organize" sözcüğü ona hep ciddi, önemli, hatta bazen tehlikeli ama ne olursa olsun olumlu şeyler çağırırtmıştı. Aslında Barizon'un bütün siyasi belleği, bu sözcük etrafında dönüyordu.

"Siyasi çizgi bir kez belirlendikten sonra, her şeye organizasyon karar verir," diyen Maurice değil miydi? Belki de Maurice değil Stalin'di. Evet, bunu ilk söyleyen Stalin olmalıydı. Zaten her şeyi ilk söyleyen o olurdu. Hadi bakalım Fernand, biraz gayret et; her şeye organizasyonun karar verdiğini Stalin ne amaçla söylemişti?

Ettersberg karı altında görüntüler, anı kırıntıları yağmaya başlıyordu.

1929'da "sınıfa karşı sınıf sloganının yaygın olduğu dönemde Barizon, Saint-Denis'te bir konferansa katılmıştı. Bu toplantıdan aklında kalan, sosyal demokrasinin ve anarşist sendikacılık geleneklerine, parti için zararlı olan bu iki geleneğe karşı mücadele etmek gerektiği olmuştu. Ve özellikle, bu iki zararlı ancak proleterler arasında çoktan kök salmış geleneğin sınır çizgisinin, ayrılma noktasının, organizasyon kavramının Leninist yaklaşımının çevresinde kurulmuş olduğu gerçeği. Yani hatırladığı aşağı yukarı böyle bir şeydi.

84

Stalin'in her şeye organizasyonun karar verdiğiyle ilgili cümlesi, Saint-Denis'teki bu tartışma sırasında mı geçmişti? Barizon pek iyi hatırlayamıyordu. Tarihleri ve toplantıları karıştırıyor olabiliirdi. Çünkü o tarihlerde bir de VI. Komünist Enternasyonal Kongresi'nin sonuçları üzerine yerel bir toplantıya katılmıştı. Buchenwald'in yoklama yerinde, Barizon, yüzünde koskoca bir gülümsemeyle duruyordu. Nedenini biraz sonra anlayacaksınız.

Yayımlar bürosunun hazırladığı broşürü çok iyi hatırlıyordu. Kırmızı kapakta siyah harflerle kocaman bir başlık: SINIFA KARŞI SINIF. Broşür, VI. Enternasyonal Kongre ile IX. Yürütme Toplantısındaki Fransız sorununa ilişkin tartışma ve kararları içeriyordu. Fransız partisinin sorunlarıyla ilgili bu tartışmaya Ercoli'nin müdahale ettiğini de hatırlıyordu. İki gelenek teorisini geliştiren de oydu. Daha sonraları Barizon, Ercoli'yle İspanya'da karşılaşmıştı. O sıralar adı Alfredo'ydu. Ercoli'nin adı buydu elbette, Barizon'un değil. IX. Yürütme Toplantısı'nın hararetli tartışmaları sırasında Barizon'un aklı Maurice'in bir cümlesine takılmıştı. Bu durumda artık kuşku kalmıyordu. Cümle Stalin'e değil Maurice'e aitti. Maurice, Fransız partisinin yapığı hataların nedenlerini sayarken; Komünistlerin demokrasiyle fazla güçlü bağlarla sarıldıklarını, demokrasinin parti üzerinde kurmuş olduğu baskıdan kurtulamadıklarını söylemişti. Partinin eylemlerini engelleyen en büyük etkenlerden biri, bu eylemlerin demokrasiyle dolup taşan bir ülkede gelişiyor olmasıydı. Maurice böyle söylemişti. O an için Barizon da bu görüşü çok haklı ve sağlam bulmuştu. Burjuva demokrasisi ne demektir? Burjuva devleti, burjuvazinin diktatörlüğü. İşte devrilmesi, yıkılması gereken buydu. İşte bu, düzeltmek, içerden iyileştirmek istediğimizde elimize, yüzümüze yapışıp kalacak bir şeydi. Ancak bu apaçık gerçek, anında görülebilecek nitelikte değildi. Kitlelerin gündelik sosyal deneyimlerinin içine gizleniyor, gözden kayboluyordu. Patatesin

85

kendisini yavaşça kızartmakta olan yağın içinde yüzmesi gibi kitleler de burjuva demokrasisinin içinde yüzüyorlardı.

Daha sonraları, Halk Cephesi zamanında ve özellikle de Ar-les Kongesi sonrasında demokrasi, partinin eylemleri için bir engel olarak görülmekten çıkıp, tam tersine bir sıçrama tahtasına dönüşmüştü. Demokrasinin konumunun bu şekilde tam tersine dönmesi diyalektikti, Barizon'a böyle açıklamışlardı. Hem zaten o günlerde, 1937'de Fernand Barizon'un kendine teorik sorular soracak kadar boş zamanı yoktu. İspanya'daki tugaylarda çarpışıyor.

Ancak elbette ki az önce Barizon'un yüzüne o kocaman gülümsemeyi yerleştiren ne Ercoli'yi hatırlamış olması, ne IX. Yürütme Toplantısı'ndaki tartışmalar, ne de Maurice Thorez'in cümlesiydi. Onu gülümseten Juliette'ti.

Juliette uzun masanın öteki tarafında, onun tam karşısında oturuyordu. Paris bölgesel toplantısının yemek arasındaydılar. Juliette büyük bir ciddiyetle ona giyim sendikasındaki işinden söz ediyordu. Juliette gözlerinin tam içine bakarak bir elma soyarken, ona sendikadaki işini anlatıyordu. Sonra Barizon birden masanın altında Juliette'in ayağının sol bacağı boyunca yükseldiğini, iki bacağının arasına girip, onları ayırarak, erkekliğine ulaşmaya çalıştığını hissetti. Juliette ciddi ciddi konuşmaya devam ediyordu. Ancak ayağı Barizon'un bacak arasından kaymış, onun, alışık olmadığı bir okşamanın etkisiyle sertleşmiş erkekliğine yumuşakça sürtünmekteydi. Juliette'in ayağı çıplaktı. Oysa Barizon daha önce Juliette'in çorap giymiş olduğunu fark etmişti. Daha doğrusu Juliette'in uzun bacaklarının yapay ipekten bir kılıfa sannmış olduğu dikkatini çekmişti. Fernand'ın erkekliğine daha iyi sürtünebilmek için, çoraplarından birini sıyrırmış mıydı? Bunu yapmış olabiliirdi, küçük yosma. Her ne hal ise Fernand, pantolonunun kumaşı üzerinde bu çıplak ayağın capcanlı sıcaklığını hissediyordu. Juliette, dört küçük parçaya böldüğü elmasını yiyordu. Ken-86

dinden emin, akli başında bir tavırla sendikadan söz ediyordu. Ne söylediğini bilerek konuşuyordu. Ancak capcanlı, sıcacık ayağı Fernand'ın erkekliğini mıncıklamaktaydı. Bir an başparmağı, Barizon'un pantolonun iki düğmesinin arasına girdi. O da bu davete karşı koyamadı. Sofrada yoldaşlar şamata içinde yemeklerini bitirirlerken, masanın altından, beceriksizce pantolonunun düğmelerini çözdü. Juliette'in çıplak ayağıyla sürtünmesinden kabarmış erkekliğini dışarı çıkardı.

Juliette hâlâ sendikadan söz ediyordu ama şimdi konuşmasının temposu hızlanmıştı. Barizon'sa tek kelime edecek halde değildi.

Her neyse, şu organizasyonun her şeye karar vermesi konusunda Barizon'un her zaman kuşkulanan olmuştu. Açıkça söze dökmeyi beceremediği, belli belirsiz bir rahatsızlık hissetmişti.

Ancak şunu da kabul etmek gerekirdi ki organizasyonla ilgili sorular, her şey yolunda giderken değil, başımız dara düştüğünde aklımıza gelirdi. Parti yalnız bırakıldığında, sloganlarımız kitlelere ulaşmadığında, gelgit dönemlerinde organizasyon sorunları ön plana çıkar, her şeye onun karar vermesi beklenirdi. Gelgit dönemleri... İşte Barizon'un çok sevdiği bir laf. Gelgit, reyon sekreterlerinin ağızlarında sürekli geveleyip durdukları bir sözcük. Gelgit, çok belirgin bir sözcük, insanda çok belirgin çağrışımlar yapıyor. Ne zaman bir toplantıda gelgit sözcüğünü duysa, onu her yönden saran görüntülerle karşılaşırırdı. Toplantıda konuşulanlar ne kadar ciddi olursa olsun gelgit sözcüğünü duymak, ona Juliette'le yaptıkları birkaç günlük bir Brötanya kaça- ' mağını anımsatırdı. Tam bir çılgınlıktı. Dönüşte kıcına tekme basmışlardı: tam iki ay işsizlik! Ama yine de o ne geziydi öyle! Anılan kafasının içinde, Tröne panayının koca çarkı gibi dönmeye devam ediyordu hâlâ. Birlikte yattıkları, sürekli tıkindıkla-n, gelgitlerin ortaya çıkardığı o koca kumsalda yürüyüşler yap-tıkları beş güzel gün. Yatak, sofrası ve okyanus. Geri dönüşte iş-

87

sizlik varmış, ne gam! O beş günü patronlar asla yaşayamayacaklar! Gelgit sözcüğü bir toplantıda ortaya atıldığında -ki ortaya atacak biri her zaman çıkar, bu gelgitlerden kurtulmamız gerektiğini söylerdi-Barizon'un birden içi ısınırırdı.

Aslında organizasyonun hiçbir şeye karar verdiği yoktu ama insanın bu acı gerçeği kendine saklaması gerekirdi. Barizon, Leninist organizasyon sorununu ön plana koymanın parti adına ileri doğru en küçük bir adım atılmasını sağladığına bir kez olsun tanık olmamıştı. Buna karşın, her şey yolunda olduğu zaman, akıntı bizi alıp götürdüğünde her şey çok kolaylaşırdı. Dikkat et Fernand, öykünmecilik yok! Parti asla kendini akıntıya bırakmaz, o hep akıntının önündedir. Bir adım önünde, daha fazla değil, kitlelerle temasını kaybetmeyecek kadar. Öncüler ve kitleler: Bunu öğretmeye, daha

semt okullarından başlarlardı. Ama bir dalga, bir gelgit gibi yayılan hareket tarafından taşınmak, götürülmek, arkadan itilmek, hiç de kötü bir şey değildi ki!

Böyle zamanlarda; yani 1935-36 yıllarında, çünkü Barizon bundan başka yükselme dönemi tanımamıştı, organizasyon sorunları birden ikincil duruma gelindi. Bu zamanlarda parti kendi kendine, kitlelerle birlikte, onlarL aynı zamanda, onlar için ve onlar tarafından organize olurdu ve Leninist organizasyon teorisini sürekli ağızda gevelemeye gerek kalmazdı. Hem zaten 1917'nin Nisanı'yla Ekimi arasında Lenin partinin Leninist tanımını kaç kez hatırlatmıştı? Bir kez bile değil, çocuklar! Ağızınız bir karış açık kaldı öyle değil mi? Yeterince belirgin olmayan, belli belirsiz bir rahatsızlık yaratan da buydu işte. Sanki ilerleme anlarında, kitleler harekete geçtiğinde, parti öncü olmayı bırakıyormuş gibiydi. Artık kitlelerin önünden gidilmiyordu, hem de bir adım bile; hatta arkasından koşuluyordu. Üstelik arkasından koşulmasının nedeni de onları öne doğru çekmek değil, tutmaya çalışmak oluyordu. "Her şeyi yapmak mümkün değildir." "Bir grevi bitirmeyi de bilmek gerekir." Sanki parti sadece hiçbir şeyin kıvıldamadığı

88

ya da en azından IC yöneticilerinin öngördüğü yönde kıvıldamadığı zamanlarda öncülük yapıyordu. 1936 Ekimi'nde bu rahatsızlık, Barizon için her şeyi bırakıp, Tugaylarda savaşmak üzere İspanya'ya gitmesine yetecek kadar güçlü hale gelmişti.

Ne olursa olsun organisicren sözcüğünü Buchenwald'de ilk duyduğunda ve ne anlama geldiğini fark ettiğinde, bu onun üzerinde çok etkisi yaratmıştı. Ancak ne yapabiliirdi ki? Bir süre sonra bu konuşma biçimine de alıştı. Sözcükleri olduğu gibi kabul etmek gerekirdi. Fernand Barizon yoklama yerindeydi.

Kar durmuştu. Blokların önündeki mahkûm sıralanılın üzerindeki gece şimdi daha da karanlıktı. Projektör ışıkları artık dönüp duran kar tanelerini parılatamıyordu. Mahkûmların sayımı sona erdi.

SS astsubayları blokların şefleriyle birlikte rapor kâğıdında yazılı rakamları, yoklama yerinde şu an bulunan mahkûmların sayısıyla aynı olup olmadığını kontrol ettiler. Sonra da SS astsubayları kontrol kulesine çıktılar. Rapportführer blok blok, komando komando kontrol edilmiş bütün rakamları bir araya getirecek, onları toplayarak bugünkü toplamı bulacaktı. Bundan sonra yapılacak tek bir işlem kalıyordu. Son yoklamada yani dünkü akşam yoklamasında ulaşılan toplamdan, krematoryuma girişlerin sayısını düşmek. Sonuçlar aynı çıkarsa işlem tamamlanacaktı. Yaşayanlar ve ölümler ayrı ayrı hesaplanarak, doğru biçimde toplanan ve çıkarılan sayılar doğru sonucu verdiğinde yoklama sona erecekti. Komandolar, bakırların uğultusu eşliğinde çalışmaya gideceklerdi. Kamp orkestrası, büyük kapının yanında yerini almıştı bile. Müzisyenlerin üniforması gözalcıydı: yeşil kenarlıklı kırmızı binici pantolonu, san işlemeli yeşil kısa ceketler, siyah çizmeler. Tabii ki onlar da mahkûmlardı.

40. blok mahkûmlarının sırasının tam ortasında duran Barizon ısınmak için silkelendi. 89

Marne Nehri kıyılarını kesinlikle hatırlamadığı açıkça görülüyordu. Marne Nehri kıyıları, bu kıyılardaki ilkbahar pazarları, bunların hepsi onu yoklama yerine doğru koşarken gören ve az önce "Çocuklar, ne güzel bir pazar!" diye bağırdığını duyan İspanyol'un varsayımlarından başka bir şey değildi. Hepsı uydurmaydı: Roman yazmıştı. Barizon hiç de Marne'ı ve onun cazibesini, yeşilliklerini düşünmüyordu. Çok açıkça belliydi ki hiç de Marne Nehri'ni hatırlamamıştı. İspanyol ne düşünürse düşünsün, Barizon sadece "Çocuklar, ne güzel bir pazar!" diye bağırmıştı, hepsi bu. Sanki "hassiktir" demek ister gibi. Ve şimdi Fernand Barizon ısınmak için silkeleniyordu.

Her şey, İspanyol'un yoklamaya Arbeit barakasında kuru ve sıcak gireceğini bir an için düşünmesiyle başlamıştı. Ah şu torpilli! Yine de o kadar basit değildi. Parti tarafından, parti adına çalışmak için torpilliydi. Hem üstelik Barizon'un kendisi de torpilli değil miydi? O da parti tarafından torpilliydi. Tamam, yoklamaya açıkta, yeri geldiğinde karın altında giriyordu. Ancak Gustloffda şimdiye kadar gördüğü bütün kulübelerin benzeri olan ve G-43 otomatik filintalarının monte edildiği bir kulübedi. Barizon hikâye anlatmaya pek meraklı değildi. Citroen ya da Göring -asında Feldmarschall Gustlojfun hissedarlarından biriydi- makinenin üstünde, gürültü patırtının içindeyken ne fark ederdi ki? Yani evet, aslında farkı vardı, ama fark daha çok kafa-nızdaydı, işin kendinde değil. Bundan çok daha hızlı çalışma gerektiren işler görmüştü. Cehennemlik denen türden.

Gustlojftz yeraltı örgütü duruma hâkimdi: Dalgacının, şaşkınının ya da kış yalayıcının birinin normları doldurmayı aklından geçirmesi bile olanaksızdı. İşler yavaş yürütülüyordu: İy haftalarda, üretim planının yüzde kırkı. Ya da kötü haftalarda.

Hangi taraftan baktığınıza bağlı. Alman Meister'ler, sivil ustabaşları, uzun zamandır üretim planından, verimlilik normlarından umudu kesmişlerdi. İşte Barizon da böyle bir torpilliydi.

90

Torpilli olmak ne anlama geliyordu? Kampın fabrikalarından birinde (Gustloff, MIBAU, DAW vs.) çalışmanız, sıcak ve diğerlerine göre biraz daha rahat bir işinizin olması. En azından ma-denciyseniz ve zincirleme çalışmaya alışkınsanız. İmha komandolarından birine Dora S-III'e örneğin, nakledilecekler listesine adınızın yazılmaması sağlardı bu. Bu kadar basit işte. Compi-egne'den buraya, Buchenwald'in bu muhteşem ve hayal edilmesi güç dünyasına sersemlemiş olarak gelirdiniz. Sağdan soldan çekiştirilirken, yapayalnız olduğunuzu hissederdiniz. Karantina, angaryalar, haşarat, SS'lerin, yeşil kapoların, hatta bazen kızıl kapoların dayağı. Çoğu zaman yanınızdakilerden korumak için yumruklarınızı kullandığınız incecik ekmek dilimi. Çok baktandır! Yanınızdaki, dürüst bir büro memuru, Fransız ordusunun bir albayı, bir medeni hukuk profesörü, kısacası bir insan, ağçözlü, yırtıcı, acımasız bir hayvana dönüşmüştür; tek derdi hayatta kalmak olan, fazladan bir lokma ekmek, bir yudum çorba için her şeyi yapmaya hazırmış gibi duran insanlar! Ve iki gün, üç gün, on beş gün sonra, nihayet temas! Parti sizi koruması altına alır.

Buchenwald'in büyük sürprizi de buydu: yeraltında bir parti teşkilatının varlığı. Bu da Alman yoldaşların çalışmalarının sonucuuydu elbette. Onları kaba, kibirli ve dar görüşlü bulsak da hatta içlerinden birçoğu delirmiş olsalar bile, Alman yoldaşlar, Komünist teşkilatlanmayı korumuş ve yeniden kurmuşlar, böylece de dayanışma ve ortak strateji belirleme olanağını sağlamışlardı. Tek tek bakıldığında, pek de işe yarar değildiler belki ama teşkilatları çok sıkıydı.

Böylece Barizon da karantina döneminin sonunda Gustloff a alınmıştı. Sıcacık, rahat rahat, bütün bir zincir boyunca omuz başında bulunan ve onu Alman Meisteierin, gücü hiçbir şeye yetmeyen o sivillerin öfkeli bakışları, çaresizlik içinde kafa sallayışları karşısında saklayan arkadaşlarıyla beraber, neşe içinde G-43 otomatik filintalarının parçalarını bozmak için çalışıyordu.

91

İşte organizasyon buydu!

Tabii ki hiçbir şey karşılıksız değildi. Bu göreceli huzura karşılık, onun da üretimin sistemli ve akılcı biçimde sabote edilmesine katılması gerekiyordu. Hele gerçek anlamda kalifiye bir işçi değilseniz, sizi bir parçayı mahvederken yakalamaları çok mümkündü. Her an bir işgüzar ya da sivil MeisteAcrdcn biri sizi SS nöbetçilerine ihbar edebilirdi. Yüzde kaç şansınız vardı ki? Ancak Gustloffxa zincirin en başından, en uçta silahların denetlendiği yere kadar her taraf yoldaşlar tarafından hazırlanmış, örgütlenmişti. GustloffTA. yakalanma riski en aza indirilmişti. Yakalanmak için bir Rus kadar çılgın olmak gerekirdi. Ruslar!

Barizon, Rusları anlayabilmek için ne yapması, onlara nasıl yaklaşması gerektiğini hiç bilemiyordu. Sosyalizmin anavatanında yaşayan bu insanlar, sanki başka gezegenden gelmiş gibiydiler. Oyunun kurallarını kabul etmeye yanaşmayan genç serserilerden oluşmuş, kalabalık, mesafeli, düşman tavırlı bir grup. Canlan sabote etmek isteyince, kendi kendilerine ve yalnız kendi hesaplarına sabote ediyorlardı. Sanki zevk için yapıyorlarmış gibi. Organizasyonun kurallarına hiç "saygıları yoktu. Ne zaman adamlardan biri apaçık sabotaj halinde yakalansa, bu, her zaman bir Rus oluyordu. Çoğu zaman yirmisinde bile olmayan, sırtıkan bir çocuk olurdu bu, kendisini tutmaya çalışan MeisteAede SS 'lerin suratına küfürler yağdırır, onlara analarını düzmelerini, babalarına arkadan vermelerini söylerdi. (Barizon'un sürekli duyarak sonunda anlamayı başardığı yegâne Rusça cümleler, hep ana-babayla çocuklar, ya da kardeşler arasındaki cinsel edim etrafında dönyordu.) Ne zaman yoklama yerinde toplanan mahkûmların karşısında bir adam asılsa, bu da hep bir Rus oluyordu.

Buna katlanmak gerekiyordu. Kampın özel bir bölümünde, kapalı tutulmakta olan Sovyet savaş esirleri bir yana bırakılacak olursa, Ruslarda ne organizasyon duygusu ne de organizasyona

92

saygı görülüyordu. Her şeyden çok anarşistti bu Ruslar.

Her ne kadar sözcüğün olumlu anlamıyla organizasyon duyguları olmasa da, organizacrcn konusunda rakipsizdiler. Ekmek ve tütünle takas etmek üzere çatal ve kaşık yapmak için atölye -lerdeki artık demirleri yürütüyorlardı. Mahkûmların giyiminden sorumlu komandalardan deri, fötr ve kumaş artıkları yürütüp, yeraltı takas pazarında kolayca paraya çevrilebilecek çizmeler, kasketler ve ceketler yapıyorlardı. Kısacası kamptaki küçük ticaret, tamamen Rusların elindeydi. Büyük ticaretiyse bizzat SS'ler yürütüyorlardı. Küçük Kamp'ın derinliklerinde karanlık ve nereden geldiği belirsiz bir otorite kurmuş olan Ruslar, değiş tokuş işlerini kontrol edebilmek için çeteler halinde gruplaşmışlar, her çetenin başına da yirmi yaşlarında, kılıkları sayesinde rahatlıkla diğerlerinden ayırt edilebilen şefler getirmişlerdi: Binici pantolonları, yumuşak deriden çizmeler, asker ceketleri ve daha yüksek dereceden liderler için de kampın giyecek dükkânından sağlanmış, sınır bekçisi ya da NKVD birliği şapkalı. Akşamaları, ışıklan söndürme zamanı geldiğinde, umumi helaların dumanlı, kocaman binasında, Stubendienst kulübeciklerinde, sakatlar bloğunun en geride yer alan yatakhanesinde, Küçük Kamp esrarengiz biçimde hummalı ve amansız bir hareketliliğe bürünürdü. Değiş to-kuşlar, hesaplamalar, hastaneden araklanan 90 derecelik alkol kullanılarak gizlice üretilmiş sert içkilerin dağıtılması...

Siyasi sorunlara karşı tuhaf bir biçimde tamamen kayıtsız kalan Ruslar, Buchenwald'in dünyasında hiç de yabancıymış gibi durmuyorlardı. Sanki geldikleri toplumsal çevre onları bu deneyime hazırlamış ve bu dünyanın gizli anahtarlarını vermiş gibiydi. Gizemli bir biçimde ulusal bütünlüklerini sağlayan bir hiyerarşiye sahip bu gençlik çetelerinden başka, hiçbir organizasyon biçimini kabullenmiyorlardı. Bu gençlik çeteleri karşısında SBKP'nin küçücük teşkilatı, bir çeşit ideolojik otoriteyi koruyabilmek uğruna sürekli ödünler vermek zorunda kalıyordu. Rus

93

mahkûmlar bu teşkilata, bir çeşit güvensizlikle birlikte, sivil toplumun yeterince örgütlenmemiş ve çok zayıf olduğu ülkelerde, polis otoritesine karşı gösterilen ihtiyatlı bir saygı ve hatta bir tür kölelik duygusuyla yaklaşıyorlardı.

Ancak yine bu aynı çete liderleri, aynı elebaşları, 12 Nisan 1945'te, Buchenwald'in özgürlüğünün ertesi gününde Rusların işgal ettiği bütün barakaların üzerine kocaman Stalin portreleri asarak Barizon'u hayrete düşüreceklerdi.

Şaşkınlıktan ağız bir karışık açık kalan Barizon, bir gecede yapılmış ve sosyalist gerçekçiliğinin en olgun üslubunu taşıyan bu koskoca Stalin portreleri sergisini hayranlıkla izleyecekti. Mareşalin ne bıyığının tek bir kılı eksikti, ne de general ceketinin tek bir düğmesi. Gece boyunca küçük şefler, gecenin buzdun maviliği içinde, NKVD kasketleri ve pınl pınl çizmeleriyle iki dirhem bir çekirdek giyinmiş olarak, Büyük Şefin, Büyük Lider'in onuruna bu portreleri hazırlamış olmalıydılar. Çok kısa süre sonra Büyük Şef, baba elini onlara uzatacak ve Nazi kamplarında başlamış olan eğitime süreçlerini tamamlamaları için onları Büyük Kuzey çalışma kamplarına gönderecekti.

Ancak Barizon, o gün bunu tahmin edemezdi elbette. Herhalde küçük şefler de edemezlerdi. Yani Barizon, ne zaman Rusları düşünecek olsa, onu hakkında ne düşüneceğini bilemezdi. "Rusları hatırlıyor musun?" dedi Barizon, on altı yıl sonra Nantua'da. Juliette'i hatırlamanın yarattığı uzun dalgınlığın sessizliğinden yeni çıkıyordu.

Dakikalardır sessizce konyasını yudumlamaktaydı. Anlatıcı da bundan yararlanıp eski bir zamanda, on altı yıl öncesinde kalmış bir pazar günün olaylarını anlatmaya devam etmişti. "Rusları hatırlıyor musun Gerard?" diye sordu Fernand Ba-

nzon.

94

Biraz önce Barizon bana bu adla ilk seslendiğinde yerimden sıçramıştım. Gerard mı? Uzun zamandır kimse bana Gerard de-niyordu. Beni yerimden sıçratmayacak bin türlü takma adım olmuştu. Ama Gerard adı beni sıçratabiliyordu. Niçin?

Belki bu ad, diğerlerinden daha fazla gerçeği saklamakta kullanılmış olduğu için. En önemli gerçekleri ya da tam tersi: Bu bana en uzak takma adım olduğu için.

Zaten zamanında da Gerard bu adı kendi seçmemişti. Bir gün MOI'den bir yoldaş, o zaman dediğimiz gibi benim bağlantım, bana bu adı uydurmuştu. "Adın Gerard olacak," demişti bana. Peki, adı Gerard olacaktı. Daha sonraları, Joigny'de benim için sahte bir kimlik düzenleyecekleri zaman, bu ada bir de soyadı eklemek gerekmişti. Onu da Gerard seçmemişti. Michel Herr'di seçen. "Sorel," demişti Michel. "Gerard Sorel." Neden olmasın? Böylece o bölgede sahte bir kimlik kartıyla, bahçıvan Gerard Sorel olarak dolaşmaya başladım. Bu onu güldürdü. Bahçıvan ha!

Hayatımı kurtarabilmek için Gestapo'yu ikna etmek adına bile olsa, bir bahçede küpeçiçeğini petunyadan, yıldızçiçeğini begonyadan ayıramazdım. Ancak sonuçta bu pek de önemli değildi. Auxerre'deki Gestapo villasının bahçesinde yalnızca güller vardı ve ben de gülleri tanıyabiliyordum. Bu tuhaf meslek sayesinde Gerard, kendini Giraudoux'nun romanlarından fırlamış bir çobana benzetti.

Joigny'den Auxerre'e ve Auxerre'den Toucy'e yanımda bahçıvan çuvalı, bisikletle giderdim ve bu avare bisikletçinin Giraudoux'nun bir romanından çıkmış olduğunu düşünürdüm. Ağırlık ve ölçüler kontrolörü daha uygun düşerdi herhalde. Ancak Giraudoux'daki kontrolörlere benzemek için ne yaşıma uygundu, ne de öyle ciddi bir havam vardı. O yüzden ben de sonbahar yollarında gezinen bir bahçıvan olmakla yetiniyordum. Yanımda Sten marka bir makineli taşıyor ve onu bahçıvan çuvalımda saklıyordum. Bu da pek şaşırtıcı değildi aslında. Giraudoux-

95

ux'nun bahçıvanlarının da gizli bir numarası mutlaka olurdu.

Buchenwald'de adım artık Gerard Sorel değildi. Yalnızca beni Auxerre ve Dijon hapishanelerinden ve Compeigne seçme kampından taniyanlar bu adı kullanıyorlardı. Oradayken artık bahçıvan da değildim. Kampa geldiğim ilk gece kendimi bir masanın başına oturmuş, önüne kalemler ve fişler yığılı bir adamın karşısında buldum. İki dakika öncesine kadar çırılçıplak olarak ve yine çırılçıplak olan yüzlerce kişiyle birlikte labirent gibi merdivenleri olan çimento koridorlarda koşmuştum. Sonra bizi Effektenkammer salonuna, giyecek dükkânına doldurmuşlardı. Üstümüze hiçbiri birbirine uymayan pılı pırtılarla, kayışlı nalınlar fırlatmışlardı. Nalınımın tahta tabanı, yeni bir odanın çimento tabanına çarpıyordu şimdi ve kendimi sorgu masasının karşısında bulmuştum.

Adam bana her zamanki kimlik bilgilerini sorup bir fişe kaydetti. Gerard'ın akıcı biçimde Almanca konuşuyor olması, çok hoşuna gitmişti. Böylece işi kolaylaşıyordu. Ona makine gibi cevap veriyordum. Buchenwald'e vans gecesine özgü katılma töreninin upuzun bir bölümünden sonra, şu an işlemin hangi aşamasında olduğumdan emin değildim. Soyunma, duş, dezenfekte edici banyo, kırılma, ham çimentodan koridorların çınlayan labirentinde anadan üryan koşu. Bana sorular soran adama bakıyor ve makine gibi cevap veriyordum. Bitirirken mesleğimi sordu. "Beruf?" dedi. Artık bahçıvan olmadığımı göre ona öğrenci olduğumu söyledim. Adam omuzlarını kaldırdı. "Das ist doch kein Beruf." diye çıkıştı. Bunu meslekten saymamıştı. İçimden bir cinas yapmak geldi. "Kein Beruf nur eine Berufung," diyecektim. Meslek değil sadece yetenek. Bu cinas Almanca'da daha güzel oluyor, hem fonetik, hem de semantik olarak. Ancak kendimi bu Almanca söz oyununu yapmaktan alıkoydum. Öncelikle, bu sözün içeriği pek de doğru olmadığı için. Öğrenci olmak, yeteneğin ötesinde belli bir sosyolojik ağırlığa sahip olmanın sonucuydu. Bir de daha önemlisi, beni sorgulayan ada-

96

kim olduğunu bilmiyordum. SS olmadığı açıkça belliydi. Ancak yine de dikkatli olmakta yarar vardı. Ben de bu yüzden belirsiz cinasımı kendime sakladım ve öğrenci niteliğimde ısrar ettim. Bunun üzerine adam hiç acele etmeden bana, Buchenwald'de elinle çalışacağın bir mesleğe sahip olmanın daha yararlı olduğunu açıklamaya koyuldu. Mesela elektrikten hiç mi anlamıyordum? Bu oldukça basit bir iş değil miydi? Olumsuz anlamda başımı salladım. Peki ya mekanik? Ondan birazcık çakıyor muydum? Başımı sallamaya devam ettim. Ya tahta? Tahtacılık işleri hakkında bir şeyler biliyor muydum? Artık rende tutmayı da biliyor olmalıydım, öyle değil mi? Adam neredeyse kızmaya başlamıştı. Her ne pahasına olursa olsun, karşısında bir ahmak gibi her şeye kafasını sallayan bu yirmilik öğrencide bir çeşit elle çalışabilme kapasitesi keşfetmek istiyor gibiydi. Gerard o zaman, kabaca da olsa nasıl yapılacağını bildiği, elle yapılan tek işin teröristlik olduğunu fark etti. Silahları, en azından hafif olanları, Fransız ordusunda kullanılan makineli tüfeklere kadar tanıyordum. Onları kullanmayı, sökmeyi, temizlemeyi ve tekrar takmayı biliyordum. Plastik silahları da bilirdim. Aşağı yukarı bütün patlayıcıları, ateşleme fitillerini, Bick-ford kordonlarını, trenleri raydan çıkarmak için gereken her şeyi biliyordum. Bir de kamyonları, lokomotifleri, barikatları havaya uçurmakta kullanılan manyetik mayınları tanırdım. İşin gerçeği, karşımda sinirlenmekte olan bu adama bildiğimi söyleyebileceğim, elle yapılan tek iş, teröristlikti. Ancak hiçbir şey söylemedim ve o da durumun yarattığı umutsuzluk içinde beni öğrenci olarak kaydetti.

Böylece Buchenwald'de, bahçıvan olmaktan çıkmıştım. Artık adım da Gerard Sorel değildi. Epizy'de, Joigny'nin bir banliyösünde tutuklandığım gün üzerimde gerçek İspanyol kimliğim vardı. O akşam bağlı bulunduğum ağın şefi olan "Paul" ile buluşmak için Paris'e geçmem gerekiyordu. Paris'te Yonne'lu bahçıvan kimliğim kuşku uyandırabilirdi. Pek de Yonne'lu bir 97

bahçıvana benzer bir halim yoktu. Zaten kimlik kartım da tam olarak gerçek bir Yonne kimlik kartına benzemiyordu ve azıcık dikkatli olan kontrol polislerine, Giraudoux'dan söz etmenin de pek bir yararı olmazdı herhalde.

Böylece tesadüf eseri, gerçek kimliğimle yakalanmış oldum. Yine de Fransızlar bana hâlâ Gerard diyorlardı. Beni daha önceden Auxerre ve Dijon hapishanelerinde, Compiegne kampında, nakil treninde bu adla çağırmaya alışmışlardı. Eğer Semur'lü adam gerçekten var olsaydı, o da Büyük Yolculuk vagonunda bana Gerard derdi. Ve Fernand Barizon da Buchenwald'de bana Gerard diyordu.

Ancak on altı yıl sonra Nantua'da, Barizon'un bana hâlâ Gerard demesi, beni yerimden sıçratmıştı. Sanki birden kendim olmayı, Ben olmayı bırakmış, benle ilgili bir hikâyenin kahramanı olmuştum. Sanki bu öykünün Ben'i olmayı bırakıp, O'su haline gelmişim. Ama hangi O? Bu öykünün iplerini elinde tutan Anlatıcı olan O mu? Ya da öykünün kişilerinden biri olan, herhangi bir üçüncü şahıs olan O mu? Hangisi olursa olsun, sonuçta bütün bunların ve de O'nların hilekar Allah

Baba'sı olduğuma göre, böyle bir şeye izin vermeyeceğim elbette. O halde dolaylama yoluyla Birinci Kişi. Üç'e bölünen Bir konusundaki Hegel-ci görüşün kılığına girip saklanmış olsa da... Çünkü böylesi, anlatıcı hilelerine karşı duyarlı okuyucunun yüksek zevkine daha uygundur. Okuyucunun, hassas diyalektik sorunu üzerindeki görüşü ne olursa olsun! "Gerçekten hatırlıyor musun Gerard?" diye soruyordu Fernand Barizon, on altı yıl sonra, Nantua'da. "İsviçre sınırında sakın unutma," dedi Gerard, "benim adım Gerard değil Camille: Camille Salignac." Barizon öfkeyle omuzlarını kaldırdı. "Bana ne senin adından! Bir kere ben senin gerçek adını hiçbir zaman öğrenmedim zaten. Tabii eğer bir gerçek adın varsa.

98

Adın bugün Salagnac'sa yarın Tartempion olur: Bana ne bundan! Ben sana Gerard diyeceğim. Eski, sağlam, garantili. Ama sınır konusunda endişe etme. Bu işlere alışkınım." Bakışı çok kızgındı. Konyak kadehini bir dikişte bitirdi. "Gerçek adım Sanchez," dedi. Gerard.

"Öyle mi?" dedi Barizon. "Benimkini de biliyorsun: Du-pont, şeyimin Dupont'u." Birlikte güldük. Gerard ona neyi hatırlaması gerektiğini sordu. "Neyi gerçekten hatırlıyor muyum?" Barizon boşalmış kadehine baktı.

"Artık yağlı biri olduğuna göre," dedi, "yol masraflarından bana bir kadeh konyak daha ısmarlar mısın?" Başıyla evet dedim ve garsonu çağırdım.

"Kampı," dedi, Barizon. "Kampı, gerçekten de başına gelmiş bir şey gibi hatırlıyor musun sahiden? Bazen bütün bunları rüyanda görmüşsün gibi gelmiyor mu sana da?" Ona baktım.

"Hiç de değil," dedi, Gerard. "Evet, bazen her şey sanki bir rüyaymış gibi geldiği oluyor ama o rüyayı benim gördüğümünden hiç emin olamıyorum. Belki de bir başkasının rüyasıydı."

Düşüncüklerimi olduğu gibi söylemedim. O başka birinin bir ölü olabileceğini söylemedim.

Barizon az önce sofraya gelen ikinci konyak kadehinden kocaman bir yudum aldı. Sonra öne eğildi.

"İşte bu!" dedi. "Tam bu işte! Peki ama neden?"

"Belki de gerçekten öyle olduğu içindir," dedi Gerard.

Bir sigara yaktım ve hafifçe güldüm.

Belki gerçekten öyleydi. Belki de ben, Gerard adında, yirmisinde genç bir ölünün Buchenwald'de, Ettersberg tepesinde duman olarak havaya karışırken gördüğü bir rüyaydım. Ancak bunlar, anlatması kolay şeyler değildi. Zaten ben de Barizon'a bundan hiç söz etmedim.

99

Ona baktım.

"Evet, çok iyi hatırlıyorum," dedi Gerard.

İlk bakışta çelişkili gibi de gelse, bellek en iyi kurtarıcıdır. Hatırlamanın verdiği kasvete, terk edilmişliğe, o tanıdık ve sağır çılgınlığa karşı en iyi kurtarıcı... Bir ölünün hayatını yaşamamanın o suçlu çılgınlığına karşı... "Anlatabilir misin?" diye sordu Barizon. Anlatılabilir miydim?

Birkaç ay önce Madrid'de, Concepcion-Bahamonde Cadde-si'nde Manuel Azaustre'nin ipe sapa gelmez öyküsünü dinlerken, anlatabileceğimi düşünmüştüm. Hiç olmazsa ondan daha iyisini yapabildim. Bugün, Nantua'da Fernand Barizon'u dinlerken de aynı duyguya kapılmıştım. En azından Juliette'i ve Zarah Leander'i unutmazdım. Ancak insan yanılısamaya kapılmamalı: Hiçbir zaman her şeyi söyleyemezsin. Buna bir ömür yetmezdi. Mümkün olan bütün anlatılar, sonsuz bir öykünün, sözcüğün gerçek anlamıyla bitmek bilmeyecek bir öykünün, dağınık parçaları olabildi ancak. "Anlatabilirim galiba," dedi Gerard.

"Tabii ya!" dedi Barizon, biraz acı bir sesle. "Anlatanlar hep aynıdır." "Bu doğru olsa bile," dedi Gerard, "sorunun ancak bir kısmı olabilir."

"İşte!" diye bağırdı Barizon. "Yine aynı yere döndük! Yağlı biri olmuşsun ama hiç değişmemişsin. Hâlâ kılı kırk yarıp, sorunları ikiye bölüyorsun. Zaten bu yüzden yağlı olmuşsun ya! İçin'ler ve karşı'lar, olumlular ve olumsuzlar, bir yanda olanlar ve öte yanda olanlar. Peki sorunun öteki kısmı neymiş bakalım aslanım?" Rahatlatıcı bir adamdı Barizon. Elimde olmadan gülümsedim, rahatlamıştım. "Sorunun öteki kısmı şu," dedi Gerard. "Kime anlatabilirsin?" 100

Barizon başını sallayıp, işaretparmağını kaldırdı. "Kimseye," dedi. "Kimse anlayamaz. Hiç denedin mi?" "Sen anlayabilirsin," dedi Gerard. Barizon abartıyla omuzlarını kaldırdı.

"Tabii ama neye yarar?" dedi. "Beni bana anlatırsan, ya da tam tersi, bu bir anlatı olmaz ki. Gevezelik olur." Kabul etmek zorundaydım. Eğer onu ona anlatırsam, bu bir anlatı olmaz, eski defterleri karıştırmak olurdu. Eğer o bana kendini anlatırsa, bu da gevezelik olurdu. Hem de en berbatından. Ben de zaten gevezeliği ve eski defterleri karıştırmayı sevmediğim için eski savaşımlarla görüşmüyorum.

"Ya Juliette?" dedi Gerard. "Ya Juliette'e anlatsak?"

Juliette'in öldüğünü biliyordum. Fernand biraz önce, anımsama ya da anma sessizliğine gömülmeden önce söylemişti bunu. Direniş sırasında Juliette güneydoğuda, FTP'nin bölgeler arası sorumlularından birinin bağlantı ajanı olarak çalışmış. Ancak Barizon, Buchenwald'e dönüşünde Juliette'in ölümü konusunda öğrendiklerini anlatmakta kararsız kalmıştı. Eliyle bir hareket yapıp "Neyse," demişti. "Juliette ölmüş. Hepsini bu!" Juliette artık ölmüş olduğu için Barizon da Buchenwald'den dönüşte meşru karısını, çocuklarının annesi ve sonsuza dek eşi olan kadını arayıp bulmuş. "Neyse," demişti Barizon, bir el hareketiyle konuyu kapatarak, "işte böyle!"

Juliette'in öldüğünü biliyordum. Ancak ben Nantua'da, Fernand konyak kadehlerini avuçları içinde ısıtırken, Juliette'in hayaletini düşünüyordum. Sizi seven, hayattayken sizi sevmiş olan, ölümcül hayat macerasından dönüşünüzü bekleyen bir kadının hayaletini düşünür gibi. Beatrice'i, Penelope'yi, Laura'ya, Dul-cinea'ya düşünür gibi...

Barizon ne demek istediğimi anladı.

"Belki," dedi zor duyulur bir sesle. "Belki Juliette'e anlatabilirim." Peki ya ben? Ben kime anlatacaktım? Sen Gerard, sen kime

101

anlatacaktın? Senin hayatında bir Juliette var mıydı?

Ancak Barizon yumruğunu masaya indirerek, bu iç sorgulamayı yanda kesti.

"Şimdi gördün mü nasıl bir adam olduğunu?" diye bağırdı. "Sana soracak gayet belirgin bir sorum vardı. Ve şimdi yolumu kaybettim. Hiç çaktırmadan kafamı kanştırdm, bana tuzak kurup, beni metafiziğe batırdın!" Bu fırsatı kaçıramazdım.

"Metafizik nedir Fernand?" diye sordu Gerard.

Barizon kuşkuyla yüzüne baktı. Tuzak kokusu almış olmalıydı. Sonra gözünü karartıp, kendinden emin bir tavır takındı.

"Buraya baksana aslanım," dedi. "Bizim zamanımızda bunu ilkokulda öğretirlerdi. Diyalektiğin tam tersidir. Diyalektik de onun tam tersi."

"Tabii öyle," dedi Gerard yatıştıncı bir tonda. "Ama diyalektik nedir? Hiç

duraksamadı Fernand. Gözlerimin tam içine baktı. "Her zaman dört

ayağının üstüne düşme sanatıdır aslanım!" Gözleri parladı. Konyak kadehini

sağlığıma içer gibi kaldırdı.

Başımı salladım. Hiç de kötü bir tanımlama değildi. Olayların akışını haklı çıkarma sanatı kuşkusuz. "Peki şu belirgin sorun neydi?" diye sordu Gerard. "Ruslar!" dedi Barizon.

On altı yıl önce, Buchenwald'de, Rus sorunuyla ilgilenmek, bu sorunu çözmeye çalışmak gerekiyordu. Bir açıklama bulmak gerekiyordu. Ve mümkünse, Barizon'un dediği gibi diyalektik bir açıklama. Yani olumlu ve olumsuz faktörlerin geçerli bir hiyerarşisini taşıyacak bir açıklama. Elbette ki faktörlerden olumlu olanlar, olumsuz olanlardan üstün olmalıydı ki diyalektik döngü olumsuzlaşmanın karamsarlığına kapılmasın ve olumsuzun olumsuzlaşmasının iyimserliği içinde kalsın. Bir şekilde bu Rus barbarlığını, tamamen kaba kuvvet üzerine kurulmuş, yazı-

102

h olmayan ama zorlayıcılığı olan bir yasaya göre işleyen bu gençlik çetesi terörünü anlayabilmenin bir yolunu bulmak gerekiyordu.

Aramızda birkaç teori geliştirmiştik. Bunlardan birine göre Rus sorunu aslında bir Ukrayna sorunu. Bütün iş, Buchenwald'de bulunan Rus vatandaşların çoğunluğunun Ukraynalı oluşundaydı. Sonraki yıllarda Eugen Kogon'un da Nazi kamp-ın üzerine yazdığı Organize Cehennem adlı denemesinde aynı görüşü savunduğuna tanık oldum. "Ruslar," diye yazıyordu, "birbirinden tamamıyla farklı iki gruba ayrılmışlardı: Rus sivillerle savaş esirleri bir yanda, Ukraynalılar diğer yanda. Bu ikinci grup ezici çoğunluğu oluşturuyordu. Savaş esirleri oldukça disiplinli, kolektif çıkarlarına büyük bir beceri ve aynı zamanda da adalet duygusuyla sahip çıkan birimler oluştururken (stalaglar-da yapılan tercihle, kamplara temsil ettikleri davanın bilincinde olan Komünistler gönderilmişti), Ukraynalılar kitlesi nitelendirilmesi güç bir sürü oluşturmaktaydı. Başlangıçta Alman yoldaş-ın tarafından o kadar kaynıyorlardı ki bir Rus'a karşı en küçük bir şikâyetle bulunmak bile olanaksız gibiydi. Ancak aralardan büyük bir kısmının küstahlığı, tembelliği ve yoldaşlık duygusu eksikliği, kısa sürede durumun bütünüyle değişmesine neden oldu; bunun sonucunda da önemli mevkilere getirilmeleri yasaklandı. Buchenwald'deki son bir yıl boyunca Rus savaş esirle-riyle birkaç Ukraynalı genç ve parlak Komünist, bu çok karmaşık yapılı ve genellikle doğal eğilimlerine hiçbir sınır tanımayan topluluğun kullanılabilir bir bölümünü eğiterek, onları çoğunluğa kazandırmaya çalışmışlardır."

Eugen Kogon, Nazi toplama kampları sisteminin titiz bir gözlemcisiydi. Üstelik Buchenwald'deki işi, ona kamp hayatının ve Nazi karşıtı direnişinin gizli yönlerini tanıma şansı da vermişti. Son olarak bir Marksist değil, Hıristiyan demokrat olduğu için de gözlem ve analizleri, Diyalektik'in önceden kurulmuş, kan kurallarına uydurulmak zorunda kalmamıştı. Objektif ola-

103

bilirdi. Objektif olmaları zorunlu değildi ama mümkündü. Yine de şurası kesin ki Buchenwald'deki Rus barbarlığı ile ilgili açıklaması tatmin edici değildi. Ukraynalılar neden Stalin'in çokuluslu imparatorluğunun diğer vatandaşlarından daha kötü ol-sunlardı? Zaten bizzat onun öne sürdüğü kanıtlar daha ayrıntılı olarak incelendiğinde, bu ulusçu (hatta yarı yarıya ırkçı) açıklamanın dışında, toplumsal nitelikli bir açıklamanın unsurlarını da içlerinde taşıdıkları görülebilirdi.

Aslına bakılacak olursa, Kogon'un Rus savaş esirleriyle Ukraynalı mahkûmları birbirinden ayırmak için kullandığı o kesin çizgi, uluslarıyla ilgili değildi. Bu yalnızca görünürdeki durumdu. İşin aslı, savaş esirlerinin "oldukça disiplinli birimler" kurmuş olması ve dahası "temsil ettikleri davanın bilincinde olan Komünistler" den meydana geliyordu. Gerçekte sorun Ruslarla Ukraynalılar arasındaki farktan değil, Stalin Rusya'sındaki belirli bir toplumsal yapının kadrolarıyla (ya da seçkinleriyle) kitleleri (ya da en aşağı toplulukları) arasındaki farktan kaynaklanıyordu.

Aramızda geliştirdiğimiz ikinci ve daha çok kabul gören teori ise, bu toplumsal farklılığı ele alıp açıklamaya çalışıyordu. Bu teoride Barizon'un diyalektik tanımı, her zaman dört ayağının üstüne düşme sanatı bütün ayrıcalıklarını buluyordu. Buna göre Rusya'daki devrimin yeni adamı, sosyalizmin yeni ahlâki değerlerini içselleştirip bireyselleştirmiş adamı yaratacak zamanı henüz bulamadığını varsaymak gerekiyordu. Şunu kabul etmek gerekirdi ki yeni adam henüz doğmamıştı. Buna karşılık devrim şimdilik yalnızca yeni toplumun kadrolarında, şok işçileri, entelektüeller, Kızıl Ordu'nun subayları ve benzerlerinde; vücuda gelip kişileş-miş olan yeni toplumsal yapılan, yeni üretim ilişkilerini ortaya koymaya başlamıştı. Oysa bu toplumsal yapı, Almanlar tarafından işgal edilmiş topraklarda bozulmaya uğramıştı ve bu bölgelerden gelen Rus mahkûm kitleleri, biraz da genç yaşlarının etkisiyle, hâlâ eskinin yeni üzerinde hüküm sürdüğü bir düzensizliğe kendilerini bırakıyorlardı ki bu durum da çelişkili değil, diyalektikti.

104

Böylece de Barizon'un dediği gibi, dört ayağımızın üstüne düşüyorduk.

Bu kuramsallaştırmanın rahatlatıcı erdemleri her ne olursa olsun, Marksist Bilim'in gayretli savunucularını tatmin etmeye yetmiyormuş gibi geliyor bana. Kuşkusuz onlar gerçekliği tamamen aklamayı başaramayan, onu çelişkileri içinde açıklamaya çalışmayı yeğleyerek bu çelişkileri çözmeye ya da aşma (Aufhebung yoldaşlar, Aufhebung!) zaferine ulaşamayan bu açıklamayı, yeterince diyalektik bulmayacaklardır. Hem zaten bildiğim kadarıyla, Buchenwald'deyken ürkütücü Rus gerçeğini ussallaştırmayı denemek için oluşturduğumuz bu açıklama, daha sonraları hiçbir yerde açıkça dile getirilmedi. Buchenwald'deki Ruslarla ilgili bütün kuşkularımızı ve sorgulamalarımızı, kendi kalbimizin sırlarına sakladığımız gibi bu açıklamayı da kendimize sakladık.

Elbette ki bugün bu karanlık işaretler okunur hale geliyor, tutarlı bir bütün oluşturuyorlar. Buchenwald'deki Rusların davranış biçimlerinin çözümlenmesi sonucunda, o dönemin Rus toplumu hakkında diyalektik olmayan, gerçekçi bir fikir veriyorlar. Belki de bu işaretler 1944 yılında, Buchenwald'de de anlaşılabilir durumda, Rus gerçekliği hakkında bir fikir edinmeye izin verecek nitelikteydiler. Belki de. Ancak bunun için Diyalektik'in vaazlarını terk etmek, akılcı ve eleştirel deneyelliğin kötücül kusuruna düşmek gerekiyordu. Horribile dictum Bu genç Rusları oldukları gibi, yalnızca birer insan olarak, elbette ki gizemli ama iletişim kurulması mümkün varlıklar olarak görmek, onları yeni üretim ilişkilerinin ve sosyalizmin yeni değerlerinin örnek taşıyıcıları olarak ele almamak gerekiyordu. Onlara sorular sormak, ne söyleyeceklerini dinlemek, aslında vücut dilleriyle, hareketleriyle, gülünç kılıklarıyla, hayvanca gülüşleriyle, buram buram sıla özlemi kokan akordeonlarıyla, güce duydukları saygıyla, erkekçe şefkatleriyle, doğu rüzgârı ülkelerinin büyük nehirlerinin buğusunu getirir getirmez, nerede, nasıl ve ne zaman olursa olsun kaçmaya çalışmalarına neden olan bahar çıl-105

gınlıklarıyla, ne söylemekte olduklarını dinlemek yeterdi. Kötü sorulmuş sorulara basmakalıp, hazır cevaplar aramak yerine onları dinlemek yeterdi.

Elbette ki bugün, Buchenwald'deki Rus barbarlığının ne anlama geldiğini bildiğimi sanıyorum. Buchenwald'deki genç Rus ve Ukraynalıların, Eugen Kogon'un sözünü ettiği "küstahlığı, tembelliği ve yoldaşlık duygusu eksikliği"nin ne anlama geldiğini bildiğimi sanıyorum.

Ama henüz orada değiliz. Şu anda 1960 yılında, Nantua'da-yız ve belki size bunu söylemeyi unuttuğumdur ama bu öyküyü kronolojik sırayla anlatmaya karar vermiştim. Bu sıraya uygun davranabilmek için de şimdi size Fernand Barizon'un, az önce Nantua'daki Fransa Otelinin tuvaletinden geldiğini söylemem gerek.

"Baksana aslanım," dedi. "Gece olmadan Cenevre'ye varmak istiyorsan yola çıksak iyi olur."

Aynı fikirdeydim. Biz de böylece Nantua'daki Fransa Ote-li'nden çıktık ve yola koyulduk.

İki saat sonra ise Cenevre'de, tam olarak Cornavin Garı'nın büfesindeydik. Zürih treninin kalkmasını bekliyordum.

Eğer sade ve alçakgönüllü bir davranışla Buchenwald'deki, çok uzaklarda kalmış bir pazar gününü anlatmak yerine hayatımı anlatıyor olsaydım şu an, Cenevre şehri üzerine -kuşkusuz dokunaklı, hatta belki de parlak-bir anlatı yapmak üzere konudan ayrılanın tam sırası olurdu. Çünkü benim için sürgün Cenevre'de başladı, Marx denen şu "aç köpeğin" dediği gibi die schaflose Nacht des Exits. Benim için sürgünün uykusuz gecesi 1936 yılının sonunda Cenevre'de başladı. Bitmiş gibi görünse de hâlâ bitmemiş olan bir gece bu. Herhalde hiç bitmeyecek bir gece. Tabii ki yalnızca kendi adıma konuşuyorum.

Belki biraz daha kesin konuşmalıyım. Kesinlik, kronolojik sıraya zarar vermez. Belki de sürgünün aslında Bayonne'da, Fran-

106

ko'nun ordularından kaçan Bilbaolu mültecileri taşıyan Galerna, adlı Basklı balıkçı teknesinin Bayonne limanına varışıyla başladığını söylemeliyim. Ancak Bayonne'un hatırası çoktan yok olmuştu. 1953'ten beri Bayonne'dan sayısız kez geçmiş, aynı sokaklarda, Adour rıhtımındaki aynı çiçek tarhlarıyla süslü meydana sayısız kez dolaşmışım ama çocukluğumun acı veren hatıraları yok olup gitmişti. 1953'ten beri İspanya'ya giderken hep Bayonne'dan geçiyordum. Önce Adour'un üzerindeki köprüden, sonra da adını hiçbir zaman öğrenemediğim diğer nehrin üzerindeki ikinci köprüden geçiyordum. Bu yol sonunda çiçek tarhlarıyla, müzik çalan gazete bayiiinin olduğu büyük meydana çıkıyordu. Tıpkı eskisi gibi. Ve sonbahardayken aynı güz güneşinin altında. Tam orada bir yol tabelası vardı: İspanyol sınırı şu kadar kilometre. İşte evime dönüyordum. Bayonne'la ilgili çocukluk hatıram, benim için sürgünün başladığı, kızıl bir İspanyol olduğumu ilk keşfettiğim o günün hatırası yok olup gitmişti. Evime dönüyordum, hâlâ kızıl bir İspanyol'dum; ancak beni evime götüren arabanın direksiyonunda bu kez Barizon yoktu. Ama olmayı isterdi. 1960 yılındaki o gün, Nantua ile Cenevre arasında bana, evime yaptığım yolculuklardan birinde bana eşlik etmek istediğini söylemişti.

Ayrıntılara önem verir ve kronolojik sırayı takip edersek, Bayonne'dan sonra, Lestelle-Betharram geliyordu. Bu küçük Bearn köyü bir hac yeriydi. Piskoposluk kilisesi, haçlı bir tepesi ve pek çok dini binası vardı: piskoposluk kurulu binası, manastır ve bunun gibi yerler. Bir de geçmişte, içinde mucizevi bir olayın meydana geldiği söylenen bir mağara. Ne olduğunu hatırlamıyorum. Ancak Bearn civarındaki mağaralarda Meryem Ana'nın sıklıkla görünmekte olduğu düşünülünce, Lestelle-Betharram'ı bir hac yeri yapan da herhalde Kutsal Bakire'nin görünüşlerinden biri olmalıydı. Ancak Bayonne'daki oldukça kısa süreli, yalnızca bir günlük o ilk sürgünden sonraki ikinci sürgünün burada, Lestel-le-Betharam'da olmasının nedeni bu mucizevi olay değildi. Bu-107

nun nedeni Soutou ailesinin burada bir evi olması ve benimkileri -yani benim ailemi- bu evde ağırlamış olmalarıydı. Sürüldüğümüz sırada meteliksizdik ve Soutou ailesi bizi evlerinde konuk etmişlerdi. Jean-Marie, Soutou ailesinin büyük oğluydu ve "Ruh" hareketine dahildi. Babamsa bu hareketin İspanya'daki genel sorumlusuydu. İç savaşın başlangıcında, 1936 yılının yaz tatilini geçirmekte olduğumuz sırada, bizi yakalayan olayların başladığı bir Bask köyü olan Lekeitio'da, Bearnlı Jean-Marie Soutou birden karşımıza çıkmıştı. "Ruh" hareketi adına, babamla bağlantı kurmaya gelmişti. Pirene Dağları'ndan Adour ve Ga-ronne nehirlerine akan şelalelerin, kutsal suların yüzyıllar içinde cilaladığı çakıllar üzerinden dökülürken çıkardığı sesleri andıran nağmeli ve boğuk bir aksanla konuşan, gencecik bir adamdı. Zaman içinde aksanı

yitip gitti, ancak yirmili yaşlarının Bearn'a özgü ateşliliği yerinde kaldı. Her neyse, cebimizde beş kuruş olmadan Bayonne'a varıp, biraz şaşkına dönmüş bir halde Fransa'nın banş halini -müzik çalan gazete bayii, renkli tarhlar, pastane vitrinleri, çiçek açmış genç kızlar- hayran hayran seyrederken, aklımıza Jean-Marie Soutou'dan yardım istemek gelmişti. O da anında yanımızda belirlip, duruma el koymuştu. Lestelle-Betharram etabı oldukça uzun sürdü. Kardeşlerim ve ben yollarda koşuşturup dururken, kuru taş duvarların üstünde kertenkeleler güneşte ısınmaya çalışıyorlardı. Bir gün şelaleye çıkan bozuk yollardan birinde, Betharram manastırının keşişlerinden biri bizi durdurmuştu. Kardeşlerimle beni kilisede gördüğünü söylüyordu, bizi tanıyordu. Bizi kilisede görmüş olduğu için Frankist (Franko yanlısı) olduğumuzdan kesinlikle emindi. Hayır bu anakronizm oldu ve kronolojik sıraya önem verilen anlatılarda anakronizm hoş karşılanmaz. "Frankist" sözcüğü daha sonraları ortaya çıkmıştı. Bunun yerine o dönemde sağcılar Milliyetçi, solcularsa Faşist demeyi tercih ediyorlardı. Ya da Asiler; çünkü Cumhuriyetçilerin yasal hükümetine karşı, silahlı bir ayaklanma başlatmışlardı. Bütün bu adlandırmaların bizi bir za-108

manlar nasıl sersemliğe ya da en azından sıkıntıya sürüklediğini çok iyi hatırlıyorum. Dillerin karmaşası, sürgünün ilk deneyimlerinden biridir. Sürgünde uykusuz bir gece Babil gecesi gibidir. Betharram manastırının keşişine dönecek olursak; bizi kilisede görmüştü ve bu yüzden de bizim milliyetçi olduğumuzu sanıyordu. Kardeşlerimle birlikte, sadistçe bir neşeyle kertenkeleleri taşlamakta olduğumuz bozuk şelale yolunda bizi sevinçle ve gururla durdurmuştu. Bizi İspanyol olduğumuz, Marksist hainlere karşı açılmış bu haçlı seferinde, İnanç'ın savunuculuğunu korkusuzca sürdüren bu halka ait olduğumuz için kutladı. Masmavi gözleri, yoldan çıkmış müminleri demir ve ateş kullanarak Hak yoluna sokmak için öfkeyle ve ilahi aşkla parıldıyordu. Başımızı önümüze eğmiş, onun nutkunu dinliyorduk. Bizi çok korkutmuştu, tek söz etmeye cesaretimiz yoktu. Sanrılara kapıl- mış gözlerindeki kutsal parıltı ödümüzü patlatıyor, söylediklerine karşı gelmeye cesaret edemiyorduk. Sonra buna pişman olacaktık. Pau şelalesinin bozuk yolunda karşımıza çıkıp İnanç'ın küçük düşürücü, sözlü kılıcını savurup duran bu din adamının karşısında duyduğumuz çocukça korkumuzdan utanacaktık.

Buchenwald'deki bir pazar gününü anlatmak yerine kendi hayatımı anlatmaya başladığıma göre şunu da söyleyebilirim ki Betharram manastırının keşişiyle karşılaştığımız o günden sekiz yıl kadar sonra, Lestelle-Betharram'daki günlerimin en önemli olayının, bu karşılaşma olmadığını itiraf etmek zorunda kalacaktım. Bu en önemli olay, Joseph Kessel'in Gündüz Güzelini okumam olacaktı. Anıtsal bir anlatının bu çift anlamlı maceraya her çeşit gönderme yapmaktan kaçınması gerektiğini gayet iyi biliyorum. Bu macerayı gizleyip, siyasi sürgünün sıkıntılarını yaşayan, kökünden koparılmış olmanın acısıyla boğulan bir çocuğun, dokunaklı tasviriyle yetinmem gerektiğini biliyorum. Ancak çocuk aynı zamanda ergenliğin belalarıyla da karşılaşmaya başlamaktaydı. Çocuk yakında on üç yaşını dolduracaktı ve bu arada bir vatana, bir aileye, bir kültürel çevreye ait olmanın be-109

lirlerini -belki de sonsuza dek- yitiriyor, bedeninin istekleri doğrultusunda, kimliğini, erkekliliğini, gerçek benliğinin akla hayale sığmayan, gözü dönmüş dışavurumunu keşfediyordu. Tarih onu bütün şiddetiyle olası kimliğinin kökenlerinden koparıp alırken, o bedeninin, cinselliğinin büyüleyici keşfi sırasında, artık nesnel olmayan bir arzusun özerkliği içinde kendisi olmaya, bir Ben, bir Özne olmaya çalışıyordu. Elbette ki bütün bunları bilinci dışında yaşamakta olan, ancak yine de canını acıtan, içini parçalayan görüntüler, soluğunu kesen düşler, tarif edemeyeceği fiziksel sıkıntılar içinde bulunan çocuk, Lestelle-Betharram'da, Soutoular'ın aile kütüphanesinde Gündüz Güzelinin bir sayısını bulmuş ve kabinlerin görevleri sessizliğindeki tutkulu ve öğretici okuma alanında yavaş yavaş tüketmeye başlamıştı.

Kuşkusuz bu pek de yakışık alan bir şey değil. Zaten, Lestelle-Betharram'daki o çocuk, sonradan bu yazının ve belleğin lu-naparkındaki dönme dolapları gibi, saplantılı bir biçimde hep aynı temalar çevresinde dönüp duran başka yazıların da Anlatıcı'sı olduğunda, ilk tepki olarak bu bölümü unutmuş, Gündüz Güzelinin okunuşuyla ilgili bu anıyı bir kez daha sansürlemek istemişti. Anlatıcı sonraları çocukluğu, Claude Pin ve Betharram manastır keşişinin dilini öğrenişleriyle ilgili sorular yanıtlanırken okuduğu ilk Fransızca kitapların Cocteau'nun Kötü Çocuk-lar'ı, Maurice Thorez'e atfedilen Halkın Oğlu olduğunu söyleyecekti. Bu pek de doğru sayılmazdı. Adı geçen bu iki kitabın okunması daha geç bir zamana, birkaç ay sonrasına rastlıyordu. Bu 1937'de Lahey'de, sürgünün bir başka ayağında, Hollanda'daki İspanya Cumhuriyeti orta elçiliğinin bahçesinde manolyalar çiçek açarken olacaktı. Ancak bu iki okuma arasında, Gündüz Güzeli ile Kötü Çocuklar ve Halkın Oğlu okumaları arasında da bir bağ vardı. Bu bağ Jean-Marie Soutou idi. Tabii ki dolaylı bir bağ, hatta istemsiz, bağlantıyı kuran kişi tarafından bilinmeyen bir bağ. Çünkü Lahey'de adı geçen iki kitabı bana okutan Jean-Marie Soutou idi ama Gündüz Güzelinden o so-

110 değildi. Onu Soutoular'ın Lestelle-Betharram'daki aile kütüphanesinde tesadüfen bulmuş ve kayda değer bir önseziyle okumaya karar vermiştim.

Ama ben 1960 yılında Cenevre'deyim ve kendi hayatımı, yani sonunda, KessePin romanının belalı ve dahicesine bereketli anısı-yla birlikte yeniden ben olan bu on üç yaşındaki çocuğun hayatını anlatmıyorum. 1944 yılında Buchenwald'de bir pazar gününü ve onun yanında da 1960 yılında Paris'ten Prag'a yapılan bir yolculukla bu yolculuğun Nantua, Cenevre ve Zürih'teki, uzunlukları belleğimde belirsiz olan molalarını anlatıyorum. Daha doğrusu hem çoğul hem de tek anlamlı olacak şekilde sonunda bana dönüşen Sorel, Artigas, Salagnac ve Sanchez'in belleğinde...

Yeniden Fernand Barizon'la Cornavin gannın büfesindeyim.

Bira içiyor ve kaşlarını çatarak bana bakıyor.

"Peki şimdi adın ne?" diye sordu.

"Barreto," dedim. "Ramon Barreto. Uruguaylıyım."

Alaycı bir tavırla güldü.

"Şimdi bana, benim, La Courneuvellü prolo Barizon'un, bu seçkin Uruguaylıyla birlikte şu yerin dibine batası Cenevre şehrinde ne işim olduğunu söyler misin?" Omuzlarımı kaldırdım. "Kimse bunu sormaz," dedim.

"Tabii ya," dedi Fernand. "Bizi kimse takmaz zaten. Peki ya sen aslanım, bütün bu kimlik değiştirmeler arasında kim olduğunu şaşırıyor musun?"

Fernand'a kimlik değiştirmedeğim zamanlarda bile bazen kim olduğumu şaşırıldığımı söylemek istedim. Zaten kimlik değiştirmedeğim zaman var mıydı? Kendi kimliğimi ne zaman buluyordum, gerçekte o da başka birinin kimliği değil miydi? Ama bir şey söylemedim. Şimdi beni yine metafizik karmaşalarla suçlayacaktı. Hayır, hiç gereği yoktu.

Cenevre'de, Zürih trenine binmeden önce Barizon'dan ayrılırken ne Lestelle-Betharram'ı, ne de Bayonne'u anımsıyordum.

111

Aklım bir an önce tuvalete gidip, Michel Salagnac isimli Fransız pasaportumu seyahat çantamın gizli bölmesinden içeri kaydınp, oradan Barreto isimli Uruguay pasaportumu çıkarmaktaydı. Bu Güney Amerika pasaportlarının boktan yanı imzalarıydı. Bu pasaportların asıl sahiplerinin imzalan çoğu zaman karmaşık olur ve havaalanıyla otellerdeki polis kayıtlarını doldururken bunlan taklit etmekte zorlanırsınız. Süslü imzalar, yeraltı hayatını boşu boşuna zorlaştıran, kibirli bir Güney Amerika geleneğidir. Cornavin gannın tuvaletinde seyahat çantamın gizli bölmesini kapatırken, aşağı yukarı bunun gibi şeyler düşünüyordum. Dı-şandan da açıkça görülebileceği gibi hiç de Bayonne'u ya da Les-telle-Betharram'ı düşünmüyordum. Sadece yeniden Cenevre'de olduğumu ve geçmişte Cenevre'nin, çocukluğumun sonunda, gerçek sürgünümün başladığı yer olduğunu düşünüyordum.

Ancak 1960'da, Cornavin garının tuvaletinde, seyahat çantamın gizli bölmesine Michel Salagnac isimli kimliğimi saklarken üzgün değildim. Neden üzgün olacaktım ki? Barizon'la hoş bir gün geçirmiştim. Hayatta yapmak istediğim işi yapıyordum. Şu an olduğum şey olmam için kimse beni zorlamamıştı. Onu ben kendi kendime arayıp bulmuşum. Özgür irademle, İKP'nin yeraltı örgütünün hizmeti uğruna kişisel özgürlüğümün vazgeçmişim. Ve 1960 yılında hâlâ Rus siyasi sisteminin iyileştirilebilir olduğuna ve yakında Franko rejimini yıkacağımıza inanıyordum. Sürgünün sonunda da yirmi dört yıl önce başladığı zamanla aynı şeyleri düşünüyordum. Gündüz Güzeln'i, kendi kendimi keşfetmenin uzakta kalmış sıkıntılarını unutmuşum. Üzgün ya da İspanyolca'da dendiği gibi desanimado yani hareketsiz, coşkuz değildim. Canlıktan, ruhtan, anima'dzn, kısacası yaşama sevincinden yoksun değildim. Hayır 1960'ta henüz coşkuz değildim.

"Nasıl anlatırdın?" diye sordu Barizon birdenbire. Ona baktım.

Birkaç ay önce Madrid'de, Manuel Azaustre'nin sürekli ken-112

dini tekrar eden, çapraşık hikâyesini dinlerken ben de bunu düşünmüştüm.

"Buchenwald'de bir pazar gününü anlatırdım," dedim. "Pazar mı?"

"Evet ya! Hatırlasana, en salak gün pazardı. Hiçbir özelliği olmayan, sıradan bir pazar gününü anlatırdım. Uyanma, çalışma, erişteli pazar çorbası, pazar öğleden sonrası, kendi kendine geçirdiğin saatler, arkadaşlarla sohbetler. Al işte, ikimizin uzun uzun konuştuğumuz bir kış pazarı, örneğin." "Ne yani?" dedi Barizon. "Hikâyende ben de mi olacağım?"

Evet anlamında başımı salladım.

"Tabii ki! Hatırlıyorum, o pazar, yoklamadan hemen önce, seninle ben 40. bloğun önündeydik. Kar yağıyordu ve kar taneleri projektörlerin ışığında panldayarak dönüp duruyorlardı. Dans eden, buzdan bir ışık. Sen bağırıydın: 'Çocuklar, ne güzel bir pazar!' ya da buna benzer bir şey. Sonra da yoklama yerine doğru

koşmaya başlamıştın. İşte oradan başlayarak bütün pazar gününü anlatırdım. Merak etme, adını değiştiririm.

Böylece eğer hikâyemde kendini tanımasan, kitapta olmadığını söyleyebilirsin."

"Bana ne ad verirdin?" diye sordu kuşkuyla.

"Barizon," dedim. "Ama ön adını değiştirmedim: Fernand Barizon."

Bir saniye düşündü. Başını salladı.

"Evet," dedi. "Fena değilmiş."

Bir hoparlörden Zürih yönüne gidecek hızlı trenin ikinci perona girdiği anons edildi. Ancak Barizon Zürih'e gitmiyordu. Zaten o şu anda Cornavin gannındaki Zürih treni anonsunu değil, Buchenwald'de, yoklamanın bittiğini bildiren anonsu duyuyordu. Kontrol kulesinin hoparlöründen Rapportführer'm sesini duyuyordu ve bugün, geçmişte kalmış bu pazar gününde, yollama yerinde Barizon ne özel olarak Rusları düşünüyor, ne de Marne nehri kıyıları anımsıyordu. Açıkça belliydi bu. 113

Bugün onun kafasını meşgul eden, az önce ani ve kurnaz bir endişe ve açık bir rahatsızlıkla bilincine vardığı tuhaf gerçek, bambaşka bir şeydi. Az önce yoklamanın aydınlatıcı uyuşması sırasında, birdenbire Buchenwald'de Komünist olmanın, insanı ayrıcalıklı bir konuma koyduğunu fark etmişti. Nazi Almanya'sının göbeğinde, SS'lerin gözlerinin önünde parti üyesi olmak insanı ayrıcalıklı kılıyordu. Elbette bunun belli riskleri de vardı. Ancak bu olağandı. Bir sosyal fonksiyon olarak çalıştığı sürece her çeşit ayrıcalık, bir zorunluluklar ve riskler bütününü de yanında taşırdı. Hiçbir şey karşılıksız değildi. Yine de bir Nazi kampında, Komünist olduğunuz için ayrıcalıklı olmanız ilk anda çelişkili görünüyordu. İşte bu gerçeğe çıkmıştı Barizon'un düşüncelerinin yolu.

Çünkü Komünist olmak ona ilk kez böyleleri bir ayrıcalık sağlıyordu. Hemen İspanya'yı hatırladı Barizon. Jarama Savaşı sırasında, cephe Mağripli süvarilere teslim olmuşken, çember, Madrid'i elinde tutan cumhuriyet ordusunun iletişim hatları üzerine tamamen kapanacak kadar daralmışken, tugayın siyasi komiseri kutusundan çıkan bir şeytan gibi yerinden fırlamış ve makineli tüfek ateşlerinin öfkeli gürültüsünü bastırarak gürlemişti: "Komünistler ön safa!" Bunun üzerine, o ana kadar havan topu deliklerine saklanmış, dişlerini ve kışkırlarını sıkarak bekleyen Komünistler ayağa dikilmişler, duman, sis ve cesetlerle kaplı alanda boydan boya dizilmişlerdi. Komünistler, Mağripli süvarilere ve İtalyan tanklarına doğru ilerlemeye başlamışlardı. Komünistler, dumanla ve kışın pusuyla kaplı havada, kimsenin, kendilerinin bile duymadığı bir çığlıkla ağızları açık Mağripli süvarilerle İtalyan tanklarının arasına kanşıp, düşman piyadeleriyle vücut vücuda çarpışmaya başlamışlardı. Komünistler, Jarama Vadisi'nde, el bombalarıyla beyaz orduya yol açmışlardı. Komünistler ön safa. Normaldi bu, onlar buraya bunun için gelmişlerdi.

Peki ya bugün ön saf neredeydi? Gustloff'ta sıcak, G-43 otomatik filintalarının parçalarının bozmakta mıydı? Yoksa dışındaki

114

çok daha sert kamplarda, Dora S-III'te örneğin, Buchenwald merkez kampından nakledilen mahkûmların çoğunlukla yalnız başlarına bırakılarak, yeşil kapolarla, SS astsubayların doğrudan egemenliğine terk edildiği yerlerde mi? Buchenwald'deki işgücünün idaresini kontrol eden yeraltı Komünist örgütü, partinin üyelerinin, asıl direnişçilerin, öngörülemez kaza durumları dışında bu kamplara gönderilmemesinin bir yolunu buluyordu.

Başını salladı Barizon. Tartışılması gereken bir meseleydi bu, pek açık değildi. İspanyol'la konuşmalıydı. Ancak Rapportführer'in sesi kontrol kulesinin hoparlöründen hazır ol emrini verdi. Das Ganze, stand! Barizon anında hazır ola geçti. Yoklama yerinde toplanmış otuz bin mahkûm anında hazır ola geçtiler. Hazır ol kusursuzdu. Mützen ab! Otuz bin mahkûm, belirli bir hareketle yeni başlayan günü selamlamak üzere şapkalarnı çıkardılar. Mützen auf! Otuz bin mahkûm kendi ölümlerini selamladıktan, gelecekteki cesetlerinin karşısında şapka çıkardıktan sonra, berelerini yeniden başlarına geçirdiler. Yoklama bitmişti. Ve müzik başladı. Vurmalılar, ziller, fifeleler, trompetler, trombonlar, tam bir sirk gibi. Blokların önündeki sıralar, bir tür girdap gibi döne döne bozuldu.

Fernand Barizon, Gustloff kommandosunun sıraya girdiği yere doğru koştu. Kamptan ilk çıkan kommandolardan biriydi onunki. Müzisyenler, kontrol kulesinin altındaki giriş kapısının yanında duruyorlardı. Yeşil kenarlıklı, kırmızı, kabarık panto-lonlar ve işlemeli ceketleriyle. Bakırlan üflüyorlar, davullara vuruyor, zilleri titretiyorlardı. Medrano'dan bile daha iyiydi! Juliette sirklerden hoşlanmazdı. Sevişmekten hoşlanırdı. Oysa palyaçolar onu ağılatır, kaplanlar korkuturdu. İp cambazlarına hiç gelmeyelim. Onlar çıkınca gözlerini kapardı. Kısacası Juliette, durumun gülünçlüğü'nün tadını çıkarmayı bilmezdi. Yine de bu, boktan bir pazardı. 115

üç

Bu öyküyü kronolojik sırayla anlatmaya karar vermişim. Basitleştirmek için değil, kronolojik sıradan daha karmaşık hiçbir şey yoktur. Gerçekçilik kaygısıyla da değil, çünkü kronolojik sıradan daha gerçekdışı bir şey de yoktur. Bu bir tür soyutlama, kültürel bir konvansiyon, geometrik ruhun bir fethidir. Tıpkı tekeşlilik gibi zamanla doğal bulmaya başladığımız bir şey.

Kronolojik sıra, dünyanın karmaşası üstündeki nüfuzunu göstermek isteyenler için onun üzerindeki etkilerinin altını çizmenin bir yoludur. Tann'yı oynamaktır. Hatırlayın: Birinci gün O şunu yarattı, ikinci gün O bunu yarattı, böyle devam edip gider. Kronolojik sırayı icat eden Yehova'dır.

Bu öyküyü kronolojik sırayla anlatmaya, bir pazarın bütün saatlerini birbiri ardına sıralamaya, böylesi daha karmaşık oldu-

116

ğu için karar verdim. Ve gerçekdışı. Beni çeken havailiği olmuştu. Sözcüğün, sözlüklere göre yaygın olan her iki anlamıyla: İlki "ciddiyetten uzak, kendi derdinde," ikincisi, "havaıyla ilgili olan." Bu fikir hoşuma gitmişti. Kronolojik sıranın havailiği, havai fişeklerle patlıyor.

Kısacası bu öyküyü kronolojik sırayla anlatmayı seçmemin nedeni, kendini beğenmişliğimdi ve 1944 Aralık'ındaki o pazar sabahı, kontrol kulesine Henk Spoaney'le birlikte çıktığımızda saat sabahın dokuzuydu. Henk de benim gibi yirmi yaşındaydı. Hollandalıydı. Yumuşak huylu, her zaman sakın görünen biriydi. Arbeitsstatistik\c-ki en hassas mevkilerden birini işgal ediyordu: Bizim servisle, bizim çalışmamızı denetlemekle görevli SS bürosu olan Arbeitseinsatz arasındaki günlük bağlantıyı o sağlıyordu. Aslında Henk'in işi bizim kapomuz olan Seifert ile Arbeitseinsatz SS'i Schwartz arasındaki bağlantıyı sağlamaktı. Henk ve ben iyi anlaşırđık.

Saat sabahın dokuzuydu ve keskin bir soğuk vardı. Ancak güneş manzaramızın üzerinde parıldamaya başlamıştı. Doğru rüzgârı havayı bulutlardan temizlemişti. Henk ve ben, kontrol kulesindeki SS muhafız subayına kendimizi tanıtıyorduk.

On beş dakika önce büyük fiş kutusunun durduğu masanın başındaki yerimde oturmaktaydım. Sakin bir gündü, görünürde ne gidiş ne geliş yönünde hiçbir nakil yoktu. Kaydedilecek ceset sayısı da fazla değildi. Makul bir ortalamaydı yalnızca. Bu yüzden ben de çeşitli kommandolardan, hastaneden ve krematoryumdan gelen günlük raporlarda yazılı bilgileri küçük fişlerime geçirme işimi çoktan bitirmiştim. Düşlere dalmıştım, bir güneş ışını, solumdaki cama vuruyordu.

"Ne bok yiyorsun?"

Henk arkamda duruyordu. Ona yan döndüm. "Hiç," dedim. "Bugün yenecek hiçbir bok yok." Ejiyle bana dışarıdaki güneşi gösterdi.

117

I

"Bir tur atmaya gelir misin? Mibau'dz halledecek bir işim var." "Seifert'e sormam gerek," dedim. Başını salladı.

"Ben sordum," dedi. "Madem yapacak hiçbir bokun yok, haydi kırılım!" Kırdık.

Walter'e, "Spoenay'la çıkıyorum," dedim. Walter de benim gibi dosyalarda çalışıyordu. Ne anlama geldiği belli olmayan bir hareket yaptı, umurunda değildi. Völkischer Beobachter'in pazar sayısını okuyordu.

Dışarı çıkıp barakanın arkasından dolaşarak, şimdi bomboş kalmış olan yoklama yerinden geçtik. Sessizlik az rastlanı nitelikteydi. Hem yoğun hem de unufak olabilecekmiş gibi kırılıyordu. Sessizliğin yoğunluğu öyle bir boyuttaydı ki en küçük bir ses bile berrakça duyulabiliyordu. Yoklama yerini çevreleyen tahtadan barakalar, sevimli bir yeşile boyanmıştı. Krematoryumun dumanıysa soluk bir griydi. Duman bu kadar az olduğuna göre, krematoryumda fazla iş yoktu. Ya da belki bugünkü ölümler iyi yanıyordu. Yeterince kuru ölümler, arkadaşların bağ sarmaşıklarının dallan gibi cesetleri. Bize solgun, hafif, gri bir buluttan son bir çiçek

yapıyorlardı. Dostların dumanı, pazarın dumanı.

"Gerçek değil bu," dedim.

Henk bana bakıp gülümsedi.

"Hayır gerçek değil," dedi. "Bir düş bu."

Yoklama yerinde, bir düşün içinde yürüyorduk.

"Ne?"

"Nasıl?"

Yüzü bana dönüktü. Hâlâ yürüyorduk.

"Bir düş olan ne?" dedim. "Bu mu? Yoksa geri kalan mı?"

"Hangi geri kalan?" diye sordu Henk.

"Dışarısı."

Henk güldü.

118

"Ya her şey bir düşse?" dedi. "Burası, dışarısı, hayat?" "Olmayacak şey değil," dedim. Gülmeyi kesti. "Fazla kafanı yorma," dedi. "Bir işe yaramaz." Giriş kapısına çok yaklaşmıştık. Nöbetçi SS bize bakıyordu.

"Belki ölüm bile." "Nasıl?"

"O da bir düştür," dedim. "Bunu yakında anırsınız," dedi Henk. Ancak bu derin konuşmayı kesmemizin zamanı gelmişti. Nöbetçi SS'in üç metre yakınındaydık. Kuralların belirlediği uzaklık buydu. Hazır ola geçtik, topuklarımızı vurduk, berelerimizi çıkarttık ve kendimizi tanıttık. Daha doğrusu kayıt numaralarımızı haykırdık, kendini tanıtmanın başka yolu yoktu.

Nöbetçi subay giriş kapısının tepesinin tam altına kurulmuş olan camlı bölmesinden dışarı çıktı. Elinde rapor defteri vardı. SS subayı Henk'i tanıyordu tabii ki. Onu her gün, günde birkaç kez görüyordu. Ona nereye gittiğini sordu. Neşeyle, havanın düzelmiş olduğundan söz etti. Konuşurken, Henk'in numarasını rapor defterine kaydetti. Sonra bana döndü.

"Kırk dört bin dokuz yüz kırk," dedi yüksek sesle, göğsümün üzerinde işlenmiş olan numarayı okuyarak. Henk araya girip, Arbeitsstatistik'te çalıştığımı ve Mibau'yz kadar ona eşlik edeceğimi söyledi. SS subayının bakışı, göğsümün üzerindeki kırmızı üçgenin içine yazılmış olan İ harfinde takılıp kalmıştı. "İspanyol ha?" dedi şaşkınlıkla.

"Arbeitsstatistik'te?" Yüzüme baktı. Çok şaşırılmış gibiydi. "Ben de Hollandalıyım," dedi. Henk alçak sesle. SS subayı omuzlarını kaldırdı. İspanyol olmakla Hollandalı olmak aynı şey değil, demek ister gibiydi.

Henk hızla bana döndü. Suç ortağımızı gibi göz kırptı. "Bilirsiniz İspanyollar," dedi Henk, "sıradan bir millet değil-

119

dirler. Bütün Avrupa'ya egemen olmuşlardı. Hatta uzun bir süre benim ülkemi de işgal etmişlerdi." SS, ikna olmamış gibi ona bakıyordu.

"Hollanda ulusal marşı nasıl başlar bilir misiniz?" diye devam etti Henk.

Anlaşıldığına göre SS subayı bunu bilmiyordu.

Ben hâlâ hazır olda durmuş, gülmek için kendimi zor tutuyordum. Bu ulusal marş hikâyesi, Henk'le benim aramızda bir şakaydı.

"Een prinsen van Orcrnje been ik altijd geweest-De

konink van Spanje heb ik altijd geerd" dedi Henk,

marşın ezgisiyle birlikte.

Anlamı şuydu: "Ben her zaman bir Oranj prensi oldum - İspanya Kralı'nı her zaman selamladım." Tarihsel olarak bu doğru değildi, en azından ikinci yarısı.

Ama bu ikimizin arasında bir şakaydı. Henk'e iyi bir Hollandalı olarak, her ne kadar ben kral olmasam da yine de beni selamlaması gerektiğini söyledim. O da cevap olarak, "Oranj hanedanına da sıçayım, İspanya Kralı'nın ağzına da," derdi.

SS subayının bizim kendi aramızdaki bu mahrem şakadan haberdar olması mümkün değildi. Sersemlemiş görünüyordu.

"Hatta bir İspanyol bir keresinde Almanya İmparatoru da olmuştu," diye ekledi Henk sakince.

"Almanya İmparatoru mu? Hadi oradan!"

SS subayı öyle iğrenmişti ki kendini tutamamıştı.

"Şariken yok mu?" dedi Henk.

SS ikna olmamıştı. Ama Henk konuyu değiştirdi. Bazı sınırlan aşmamak gerekirdi.

İfadesiz bir sesle SS subayına, benim örnek bir memur olduğumu, Almanca dahil pek çok dil bildiğimi ve böylece her milletten mahkûmla ilgili işlerin görüldüğü Arbeitsstatistik'te çok işe yaradığımı söyledi. SS bana döndü ve gerçekten Almanca bilip bilmediğimi sordu.

120

Ben de hazır ola geçerek, mükemmel bir Almanca'yla ona Almanca'yı mükemmelen konuştuğumu söyledim. Rahatlamış gibiydi. Başını salladı ve bize geçmemizi söyledi.

Kapıdan geçip öbür tarafa çıktık. Uzun ve karlı yol boyunca yürüdük. Karlı yolun çevresinde, üzerlerinde Hitler kartalları ya da sadece imparatorluk kartalları bulunan yüksek granit sütunlar vardı. "İspanyol değildi," dedim.

"Nasıl?"

"Şariken," dedim. "Flaman'dı."

"Hay Allah kahretsin!" dedi "Henk. Doğru."

Güldü, güldük.

Uzun yol boyunca yürüdük. Hava buz gibiydi.

Yalnız döndüm, Henk Mibau'dz kaldı. İlgilenmesi gereken iş, tahmin ettiğinden uzun sürmüştü. Onu

bekleyemeden yalnız dönmem gerekiyordu.

Yol bomboştu. Yavaş yavaş yürüyor, çevreme bakmıyordum.

Biraz önce aynı yoldan geçerken', Henk de çevresine bakınıyordu.

"Tüysek mi?" demişti.

Çevremizdeki kayın ormanına bakmıştık. Daha ileride, çift taraflı bir caddenin ucundaki SS kışlasının kocaman binalarına bakmıştık. Bütün çevrede, ağaçları ve kışlaları kaplamış olan kara bakmıştık. Doğuda Rus ovalarından, batıda Ardennes dağlarına kadar bütün Avrupa'yı kaplamış olan kara. "Hişş!" demiştim ona. Henk omuzlarını kaldırmıştı.

"Buradan çıkmanın hiç yolu yok," demişti.

Esas kamp alanını çevreleyen elektrikli tellerin dışına çıkmıştık; ancak bütün bu fabrikaları, depolan, kışlalan, idare binalarını -SS Totenkopf bölümünün lojistik üssünü- çevreleyen ikinci bir sıra dikenli tel daha vardı. Bunun da ötesinde, bütün kirlilik

121

alandaki gezici nöbet devriyeleri gidip geliyorlardı.

Avrupa'yı örten kara bakıyordum. "Ruslar tüyüyorlar

ama," demiştim. Henk yine omuzlarını kaldırmıştı.

"Ruslar baharda tüyüyorlar," diye mırıldanmıştı. "Hem zaten Ruslar deli." Ruslar

baharda tüyüyorlardı, doğrudu bu. Ruslar deliydi, bu da doğrudu.

Havalar güzelleşmeye başlar başlamaz, yol veya demiryolu inşaatında, taraçalamada, taşocağında, açık havada yapılan herhangi bir işte çalışan Ruslar da tüymeye başlıyorlardı. Bahar geliyordu, nisan ayıydı.

Goethe faytonunu hazırlatmış, Eckermann'ı Ettersberg yollarında, yetişkin uluağaçlar arasında gezinmeye çağırmıştı. Manzaranın güzelliği ve kuşların yaşamına ilişkin küçük ayrıntılar konusunda yorumlar yapacak, bu yorumların arasına derin ve keskin düşüncelerle, Schiller ve Hegel, hatta belki Napolyon'la ilgili anılar da katacağı. Eckermann da onu ağız bir kanş açık, olanca hayranlığıyla dinleyecek, her bir sözcüğü aklına not edebilmek için bütün gücünü harcayacaktı. Çünkü onun bu dünyadaki varlığının tek nedeni, Goethe'nin bu saçma sapan sayıklamalarını yazıya dökmektir. Thuringe'in o güzelim ormanlarına bahar geliyordu!

Kısacası bahar gelir gelmez, daha bu kırılğan baharın ilk kırılğanı görünür görünmez, Ruslar tüymeye başlıyorlardı. Önceden hazırlanmış bir planlan yoktu, firarlarını tasarlamıyorlardı. Tüyüyorlardı sadece. Hep aynı şekilde oluyordu. Birden bir Rus çalışmayı bırakıyordu. Baharın ılıklığında, hafif bir soluğun az önce üflediği bir buğu gibi havaya yayılan bahar kokusunda, kazmasına ya da küreğine dayanıyordu. Bu duygu, bir çeşit sarhoşluk gibi içinde yükselip başına vuruyordu. Rus doğruluk çevresindeki manzaraya bakıyor, küreğini bir kenara fırlatıp tüyüyordu.

122

Bu bir firar değil, bir yürek çarpıntısıydı ve insan bu tür çarpıntılara karşı koyamazdı. Bu güzel kokulu, hafif buğu havaya yayılmıştı. Rus, bakışlarını yukarı kaldırdı. İlerdeki çit yeşildi, küçük koru yumuşacık filizlerle doluydu. Rus orada durup, toprağa kürek sallamaya devam edemezdi, çok salakça olurdu bu. Tüyecekti. Küreğini fırlattı, bayırı aştı ve çite, koruya, olmamış buğdaylara, yeni açan filizlere, mırıldanan su akıntısına, dışardaki hayata doğru koştu. Bahar güneşinin altında çılıncasına, ülkesinin uzaktaki uçsuz bucaksız ovalarına koşuyordu.

Bazen Rus, sırtına bir kurşun yiyerek ölüyordu. Ancak tatlı bir ölümdü bu, bahar kokuyordu, onun yüzünü otların arasına gömüyordu. Bazen de kaçığı, birkaç saatlik bir çalı özgürlüğünün sonunda yakalıyorlardı. Bu kez de yoklama yerinde asılmış haldeyken yüzünde hâlâ çocukça, ölçsüz bir neşenin yansıması görülüyordu.

Havalar güzelleşince Ruslar tüyerlerdi. Bilinen bir şeydi bu.

"Ruslar deli," demişti Henk.

Kuşkusuz deliydiler. Bu Rus deliliği, kalp atışlarını hızlandırıyordu.

Yıllar sonra, Varlam Şalamov'un Kolyma Hikâyeleri'm okurken kanım beynime sıçramıştı. Bütün kanım çekilmiş gibi, sanki bir hayalet gibi, başka birinin belleğinde geziniyordum gibi hissetmişim. Ya da belki Şalamov bir hayalet gibi benim belleğimde geziyordu. Ne olursa olsun ikimizinki ikiye ayrılmış tek bir bellekti. Şalamov'un anlattığına göre Kolyma'da da bahar gelir gelmez, Rus köylüleri tüymeye başlıyorlardı. Ancak oradan kaçmak için hiç şansları yoktu. Peşlerinde av komandolan olduğu halde, yüzlerce kilometrelik taygayı geçmeleri gerekirdi. Yine de Büyük Kuzey'in o bir görünüp bir kaybolan, uçucu bahan gelir gelmez tüyüyordu Rus köylüleri. İçişleri Bakanlığı özel av bölü-123 müne bağlı komandolar onları yakalıyor, firari kafalarını kesiyor, kaçakları yakaladıklarını kanıtlayıp ikramiyelerini alabilmek için, onları bir kutuya koyup getiriyorlardı.

"Rus köylülerinin kesik kafaları, Kolyma'daki kommandatu-ra barakasının önünde sıralanıyordu," diyordu Şalamov.

"Gözleri açık. Soluk mavi, buz grisi, deli bakışlı gözleri, ilkbaharın ani ve ölümlü canlılığını yansıtan küçük göller gibiydi.

Rus çılgınlığıyla delirmiş gözleri. Buchenwald'dekiyle aynı çılgınlık. Hitler'in ve Stalin'in kamplarında, Rus köylülerinin aynı yaşama çılgınlığı." Artık masum bellek yok. Benim için yok.

Londra'da Varlam Şalamov'un Kolyma Hikâyeleri'ni okuyordum. 1969 baharının sonlarıydı. En küçük bir yararı olsaydı, kesin tarihi de verebilirdim. Bazı yıllar, bellekten neredeyse tamamen silinir. Benim belleğimden demek istiyorum. Bazı olayların bıraktığı doğrulanabilir izlerden ve belgelere geçmiş bilgilerden yararlanarak onları yeniden kurmak, kimi zaman çok zor ve acı verici olabilir. Ancak o yıl, belleğimde olanca şeffaflığıyla ve her şeyiyle, bütün ayrıntıları ve girdi çıktısıyla yer bırakmıştı.

Her neyse, 1969 yılında, Mayıs ayının sonunda Londra'daydım ve Kolyma Hikâyeleri'ni okuyordum. Dean Caddesi'ndeki bir film şirketinin bürosunda her sabah iş randevularım oluyordu. Otelimden yürüyerek, Picadilly ve Shaftesbury Caddesi yoluyla büroya geliyordum. Sokağın girişinde, Old Compton'un köşesinden itibaren, mobilya cilası, tahta talaşı, İngiliz birası gibi sert ve uyancı kokuların birbirine karıştığı pubhrh, geleneksel olarak daha çok göçmenlerin

oturduğu bu Soho semtinde sayılan çok olan ve ekspressolanyla çok davetkar gözükten İtalyan usulü kahveler arasında bir tercih yapabilirdim.

Sabahlan elbette ki İtalyan kahvelerini tercih ederdim. Zaten İtalyan göçmenler toplumsal düzende birkaç basamak yükselmiş

124

olduklarından bu kahveler, her iki cinsiyetten İspanyollarla dolu olurdu.

Bu sabah molalannın bana çifte yaran oluyordu. Öncelikle bir fincan, hatta bazen birden çok fincan gerçek kahve içebilmek. Beni aralıklarla bir yıl boyunca oyalayan ve sonunda hiç gerçekleşmeyen bir film projesiyle ilgili uzun tartışmalardan önce, kahveye gerçekten ihtiyacım oluyordu. Gerçi proje gerçekleşmemişti ama ben de bu durumdan bazı ikincil yararlar sağlamıştım. En başta da bu oldukça sık Londra gezileri. Ancak bu ekspreso ziyafetine, daha sonraki saatlerde daha çok ihtiyacım oluyordu. Sözde film yapımcıların bürosunda kahve namına soluk renkli, ılık, aroma ve kafeinden neredeyse tamamen yoksun bir sıvıdan başka bir şey almayı asla başaramadım. Bu sabah molalannın bana ikinci yaran ya da avantajı ise, kadın ve erkek garsonların çoğuyla, neredeyse hepsiyle İspanyolca konuşabilmemdi. En sınırlı ve en teknik biçimine indirgenmiş, bir siparişin ya da bir isteğin, tam olarak bir fincan kahve istemenin, basitçe iletilmesinden ibaret de olsa iletişim bu sayede çok kolaylaşıyordu. Ancak iş bu kadarla da kalmıyordu. İspanyol sözcükleri ve aksanlarının, kısaca özetlenen ya da yalnız tahmin edilen hikâye kınntıların, İspanyol yaşamına ilişkin kimi olaylar, özellikle de spor haberlerini yorumlamanın tadı da işin içine karışıyordu.

Bir Londra coffee-house'unda, tezgâha dayanmış, az önce kendisine İspanyolca olarak koyu bir kahve ısmarladığımda en küçük bir şaşkınlık belirtisi göstermeyen bir garsonun, son derecede kendinden emin hareketlerle çalışmasını seyrediyordum. Herhalde o da artık hiçbir şeye şaşırmayan ve kendi ülkelerindeki gündelik hayatın eskimiş, taşra alışkanlıklarından sonsuza dek kurtulmuş yeni kuşak İspanyollardan biriydi. Daha sonra garson kahve fincanını önüme koyarken bana bir İspanyol gazetesi, tam olarak da bir spor gazetesi olan Marca'yı önerdiğinde, bu öneriyi kabul ederken -gazete önerisini tabii ki; yoksa hiçbir koşul altında kahve ısmarlamazlardı- Madrid'deki eski günleri hatırlamıştım. 125

Eskiden Madrid'deki kahvelerde saatler geçirirdim. 50'li yılların başlarıydı. Henüz gerçek bir yeraltı adresim yoktu. Yine takma adlarla yaşıyordum elbette, ama şurada burada, genellikle memurların ya da vatan uğruna ölmüş subayların -İspanyol ordusunda subaysanız, yatağınızda bile ölseyiz vatan uğruna öldürdünüz-dul eşlerinin evlerindeki, içinde tuvaleti olan ya da banyoya açılan bir kapısı bulunan bir odayı ikinci elden kiralarak. Bu dullar, genellikle geniş ve harap durumda olan dairelerinin odalarından bir ya da birkaçını ikinci elden kiralarak, çok az olan dul maaşlarını beslemeye çalışıyorlardı. Her oda ve semt değiştirdiğimde ad ve soyadları düzenli olarak değişen, ancak her seferinde beni bir Santanderli yapan, kusursuz sahte kimlik kâğıtlarım vardı. Bütün çocukluğum, yani çocukluk tatillerimin uzun ayları burada geçmiş olduğu için Santander'i, ev sahibelerimin bana sorduğu ilgili, hatta bazen mahrem, ancak kuşkuyla uzaktan yakından ilgisi olmayan, sırf yalnız kadın meraklılığın-dan ileri gelen sorularını yanıtlayabilecek kadar tanıyordum. Uzak taşra kenti Santander'den Madrid'e gelişimin nedenini, bu menopozlu hanımefendilere, sosyoloji profesörü olarak bir işe alınmak üzere girmem gereken bir sınav olduğunu söyleyerek açıklıyordum. Nedendir bilmem ama sosyolojinin, bütün bu asker ya da bayındırlık bakanlığı memuru eşleri üzerinde olumlu bir etkisi oluyordu. Sözde gireceğim sınava hazırlanmak için uzun saatlerimi kütüphanelerde ya da üniversite seminerlerinde geçirmem gerekiyordu; ya da daha doğrusu rolünü inandırıncı biçimde oynamam gereken hayali kişinin bunu, yapması gerekiyordu. Bu, benim için zor bir işti çünkü sabah evden çıktuktan sonra günde birkaç kez, gizli randevularıma hazırlanmak için eve dönmek kuşku uyandırabilirdi. Bu yüzden de gizli randevularımı olabildiğince bir araya getirmeye çalışıyor ve böylece müstakbel sosyoloji profesörünün sıkı ve düzenli bir programa göre çalıştığı izlenimini vermek istiyordum. Ancak yine de boş zamanları, bekleyişleri, iki randevu arasındaki kayıp dakikaları

126

tamamen ortadan kaldırmak mümkün olmuyordu. Böylece ben de sonunda asıl konuya geliyorum. 50'li yılların başında uzun saatlerimi Madrid kahvelerinde geçirmek zorunda kalıyordum. O yıllarda beni tanımayanlar, buna inanmayacaklardır ama şimdi çok gerilerde kalmış olan o ellili yıllarda futbolla hiç mi hiç ilgilenmiyordum. Öylesine ilgisizdim ki dirseklerimi tezgâha dayayıp* içine bir damla süt katılmış bir fincan kahvenin karşısında saatlerimi geçirmek zorunda kaldığım o yerlerde; futbol konusundaki cehaletim her seferinde belli belirsiz bir güvensizliği de içeren üzüntülü bir şaşkınlığa, hatta bazen samimi bir kuşkuya yol açıyordu. Eğer bir masaya oturup açıkça belli ederek, hatta bazen de biraz düşmanca bir tavırla tek başınıza okumaya, ya da gayretle bir mektup veya resmi bir dilekçe falan yazmaya dalmamışsanız, Madrid'de bir kahvede Madridlilerin aşırı içtenliğine, doğuştan gelen iletişim kurma ihtiyacına ve hoşsohbetliğine maruz kalmadan, birkaç dakikadan fazla oturmanız mümkün değildir, ya da değildi; ne de olsa yalnızca o dönemi kastederek konuşuyorum. Üstelik bütün sohbetler de zorunlu olarak futbol teması üzerine geliştirilirdi. Real Madrid'in Avrupa kariyerinin başlamakta olduğu, her pazar radyoda ve her pazartesi ve salı yazılı basında konunun uzmanı olan gazetecilerin, Di Stefano'nun basanlarını uzun uzun yorumladıkları yıllardı. La saeta rubia -San Ok- adını taktıkları bu Arjantinli forvet, fanatik İspanyol taraftarlarını duruma göre büyük mutluluklara ya da kahrılara sürüklüyordu (Markajdan kurtulmak için şu çalımları yok mu! Ya şu daha top ayağında bile değilken depara kalkıp karşı tarafın savunmasını şaşırtmacalar! Ya bu hava pasla-nndan, usta bir dansçıyı andıran hareketlerle attığı goller!). San Bernardo meydanındaki Cafe ingeW'vn. tezgâhında, samimi bir sohbet sırasında yanımda oturana yalnız bir gün önceki futbol şampiyonasının sonucuyla hiç ilgilenmediğimi söyleme ihtiyatsızlığında bulunmakla kalmayıp, Di Stefano adının da benim için pek bir şey ifade etmediğini itiraf ettiğim gün; çevremdeki 127

buz gibi sessizliğin, tam kıvamına ulaşmakta olan bir mayonez gibi yavaş yavaş koyulaştığını hissetmişim. Bir an için kendimi, bozguncu amaçlarla yeryüzüne gönderilen ancak gündelik hayatın herhangi bir yönüne karşı duyarsızlığı nedeniyle dünyalılar tarafından maskesi düşürülen bir Marslı gibi hissettim. Oysa bir Marslı gibi görünmem, kendi tekiliğim içinde maskemin düşürülmesi çok tehlikeli bir şeydi. Tam tersine benim erimem, kalabalığa kaşmam, sıradan

ve basit olmam gerekiyordu. O an birden anlamıştım ki Gento'nun at gibi koşturmaları, Di Stefa-no'nun oyununun incelikleri, Luis Suarez'in biraz yaratıcılıktan uzak da olsa kusursuz tekniği ve bunun benzeri şeyler hakkında uzun uzun ve parlak sözlerle ahkam kesmem gerekiyordu. Futbol tutkusunun İspanya'da, sağduyulu insanların söylediğine göre, kitleleri hareketsiz kılmanın, politikadan uzaklaştırmanın bir unsuru olarak kullanıldığı bir dönemde, bu biraz çelişkili görünecek; ama sizin de gördüğünüz gibi beni bu ayak-topu oyunuyla ilgilenmeye iten şey yalnızca politikaydı. Tabii ki artık bugün, eskiden kendi gözümde tamamen saygıdeğer olan bu bahaneyle ihtiyacım kalmadı. Artık futbolla, herhangi bir bahane, bir aklama nedeni olmadan ilgileniyorum. Sırf seyir zevki için.

Her neyse 1969 baharının sonunda Londra'da, Dean Caddesi ya da komşu caddelerden birindeki bir kahvedeyim ve garson bana bir Marca, kendi ülkemden bir spor gazetesi uzattı. Kısaca ama ustalıkla İspanyol birinci lig şampiyonasındaki sonuçları yorumladı. Yorumundan hem kökeni hem de tercihleri açıkça belli oluyordu. Hiç kuşku götürmeyecek şekilde Baskhy-dı ve o sabah canını sıkıyan da San Sebastian kulübü Real Soci-edatFm birkaç gün önceki performans düşüklüğüydü.

Küçük yudumlarla acı ve sıcak kahvemi içiyor ve Pasajes'li garsonla sohbet ediyordum. Bu bölük pörçük ve tutarsız, ancak bana geçmişteki aydınlık Madrid günlerini anımsatan erkek erkeğe muhabbet içimi ısıtıyordu. 128

Ancak Londra'daydım ve Varlam Şalamov'un Kolyma Hikâ-yeleri'ni okuyordum.

Buchenwald'de de Ruslar baharda firar ederlerdi. Buna firar da denemez aslında. Tüylerlerdi. Birdenbire ellerindeki kazmayı, küreği bir yana atıverir, yerlerinde doğrulurlardı. Bazen baharın bütün bitki özlerinin, öz sulannın kokusunu taşıyan ılık bir rüzgâr, yakınlardaki bir ağacın yapraklarını hışırdatırdı. Bazen kuşların gırtlaklarını paralayarak öttükleri duyulurdu. Her ne kadar dört bir yanı görkemli bir kayın ormanının karanlık ve kibirli yığı-nıyla çevrili de olsa, Buchenwald'in kamp sınırları içinde hiç kuş ötüşü duyulmaz, hiç kuş görülmezdi. Ettersberg tepesinde hiç kuş yoktu. Belki de kuşlar krematoryumun yoğun dumanıyla birlikte manzaranın üzerine kustuğu yanmış et kokusuna dayanıyorlardı ya da belki SS müfrezelerine ait kurt köpeklerinin havlamalarından hoşlanıyorlardı. Her ne olursa olsun baharda, kampın sınırları dışında çalışan taraçalama komandolarından herhangi birinde çalışan yirmi yaşlarında genç bir Rus'un birden yerinde doğrulmasına neden olan, beklenmedik bir kuş ötüşünün, o büyüleyici ses titreşiminin yarattığı tuhaf ve iç burkan özlem duygusu olabilir. Kuşun ötüşünü, sanki sonsuzluğun askıya alınmış gibi olduğu bir an boyunca dinlerdi. Dudaklarında gülümsemeyle... Sonra birden elindeki kazmayı ya da küreği bir tarafa fırlatır ve fark edilmeden geçip gitmesi gerekirken, apaçık firarına bir de tüy dikmek için, tiz bir çığlıkla, dahası Siu yerlilerinin savaş alanındaki nidalarına benzeyen, vahşi bir sevinç nidasıyla koşmaya başlardı. Size Ruslann bu bahar firarlarını, sanki görmüşüm gibi anlatıyorum ama aslında görmedim. Hiçbir Rus'un firanna tanık olmadım. Bir keresinde Sebastian Manglano tanık olmuş. Bunu da bana o anlatmıştı. Hem de çok güzel anlatmıştı.

Sebastian Manglano, Madrid'in, Cava Baja tarafındaki en kalabalık semtlerinden birinde doğmuştu. Madridli genç bir horozun bütün o erkeksi palavracılığına, gülünçlüğüne ve tekdüze, 129

külhansı aksanına sahipti. Ama daha yeni yetmeyken iç savaşa katılmış, cumhuriyet ordusunun, Komünistler tarafından komuta edilen ve İKP propagandasının gözbebeği olan beşinci kolundaki bir askeri birlikte savaşmıştı. Bu iki farklı biyografik unsurun karışımı daha çok olumlu sonuç vermiş; ancak Komünist eğitim Sebastian Manglano'nun halka özgü, ve hatta daha çok ayaktakımına özgü, ama haksızlıklara ya da gücün kötüye kullanılmasına karşı hep adaletli kalmış olan doğallığını boğamamıştı.

Tek sözcükle Sebastian Manglano çekilmez bir arkadaş değildi. Ondan yana tek şikâyetim, karantina döneminden sonra, çalışması için gönderildiği Gustlojftz bitlenmiş olmasıydı. 40. bloktaki koşu yataklarımız yan yana olduğu için temizlik yönetmeliği gereğince, her ikimiz de dezenfekte edilmeye gönderilmiştik. O giysilerinde bit bulunduğu için, ben de onun yanında yattığım için. Mahkûmlar aristokrasisinin kaymak tabakasının önemli bir kısmını barındıran 40. Blokta, bizim yanımızda yatanlardan bazıları, dezenfekte edilmeye gönderilmemişlerdi. Çünkü onlar Alman'dı. Manglano ve benim gibi uzaktaki, ne idüğü belirsiz, pis Akdeniz ülkelerinden geliniyorlardı. Görünürdeki sonuçlara bakılacak olursa, İspanyolların üzerindeki bit, bir Alman mahkûmun pembe, pürüzsüz, gergin ve iyi beslenmiş, kısacası Ari tenindeki bide aynı şey sayılmıyordu. Sonuç olarak dezenfekte edilmeye yalnızca, kanı her türlü pisliği anında reddedecek kadar temiz olmayan yabancıları göndermişlerdi. Tabii buradaki "gönderenler" SS'ler değildi. Onlar, gündelik hayatın bu kadar bayağı bir ayrıntısıyla ilgili bir işe karışmaya gerek görmezlerdi. Buradaki "gönderenler" blok şefiyle yardımcılarıydı.

Kısacası Manglano ve ben, dezenfekte edilmeye gönderilmiştik. Arbeitssta-tistik'x.e çalışıyor olmam, yani yönetici siyasi bürokrasiden oluşum, beni dezenfekte edilmeye gönderilmekten ve kafamın kampa ilk geldiğimizdeki gibi tıraş edilerek, iğrenç bir kirli yeşil antiseptik banyosuna başımızı mümkün olan 130

en uzun süreyle su içinde tutmaktan hoşlanıyormuş gibi görünen Rusların eliyle batırılmasından kurtaramamıştı. Ayaktakımına özgü dezenfekte edilme işleminden yırtmak için "torpilli" olmak yetmiyordu demek, Alman olmak gerekiyordu. Belki Çek olmak da yeterdi.

Ancak öykünün bu kısmını hiç de üzüntüyle hatırlamıyorum. Bir kere o zamanlar her şeyi merak ediyordum ve fiziksel acıya karşı da neredeyse duyarsızdım. Sonra dıştan gelen ve nesnel olan hiçbir şey beni küçük düşüremezdi. Bu gerizekâli, şişko Rusların, Nazi kamplarında yurttaşlarının çektiklerine karşılık bizden adice ama yine de bir yere kadar anlaşılabilir bir şekilde ölç almak için yaptıkları beni etkilemiyor, küçük düşüremiyordu. Beni ancak ben, kendim küçük düşürebilirdim. Demek istediğim, beni küçük düşürebilecek tek şey ancak kendi yaptığım utanç verici bir işin anısı olabilirdi. Oysa ben dezenfekte edici banyonun pis kokan yeşilimsi suyuna, kimsenin kafasını batırmamıştım. Beni küçük düşürebilecek tek şey kendimi cellatların, tuzu kuruların, çıkarıcıların tarafında bulmak olabilirdi ve ben kesinlikle onların tarafında değildim. Her neyse, dezenfektasyon binası, Buchenwald kampının batı sınırında DAW (Deutsche Ausrüstungs Werke) alanının tam karşısında, 40. blokla aynı sırada ve onun biraz uzağında bulunuyordu. Duşların bulunduğu binayla

Effektenkammer'm, giyecek dükkânının hemen arkasındaydı. Manglano ve ben, bize söylenen saatte oraya gittik. Bize kapının önünde beklememizi söylediler. Kış ortasıydı, bu yaşlı savaşın son kışı. İnsanın ruhunu donduracak bir soğuk vardı. Eğer Manglano her zamanki canlılığı ve düş gücüyle gençlik maceralarını anlatarak bizi ısıt-masaydı, herhalde ruhumuz donardı. Geçen bahar taraçalama kommandosunda çalışırken tanıştığımız, bir Rus mahkûmun aniden kaçıverişinin hikâyesini de o gün, dezenfekte edilmeyi beklerken anlatmıştı. "O gün keyfim yerindeydi," demişti Manglano. "Bir önceki

131

akşam karantina bloğuna beni görmeye gelmiştin, hatırlıyor musun? Bana bir parça tütün getirmiştin.

Aileden..."

Aile, partiydi elbette. Lafamilia. Bazısı açık, tarihsel neden-'lere dayanan ve bu yüzden ortaya çıkarması kolay, bazısı ise oldukça karanlık birçok neden yüzünden, İspanyol Komünistler uzun bir süre boyunca, her türlü namahrem ve belki de kötü niyetli kulağın, kısacası düşman kulağının uzağında geçen, kendi aralarındaki özel konuşmalarında bile partiyi adlı adınca telaffuz etmekten kaçınmışlardır. Bir yoldaştan söz ederken, Es de la familia, ya da belki Es de casa derdik bilgiççe ve imalı bir tavırla. "Ailedendir" ya da daha da özlü ve daha açıklayıcı biçimde "Bizim evdendir". Kuşkusuz bu çok yerleşmiş alışkanlığın kökenleri tarihe dayanıyordu. Her şeyden önce İKP, varlığının çok uzun bir süresi boyunca hep yeraltında çalışmıştı. Bu dolaylı ifade, herhangi bir komploya karşı önlem olarak kullanılıyordu. Daha sonraları, iç savaş sırasında, İKP, toplumdaki yaygınlık oranının çok üstünde önem taşıyan siyasi bir rol oynamıştı ve bu da bir dizi dış etkene, en çok da Sovyet askeri yardımına ve bu yardımın kolaylaştırması sayesinde devlet organlarına Komünistlerin el koymasına bağlı olarak gerçekleşmişti. Bu dönemde İKP, bütün teşkilatlarda, bütün kurumlarda ve özellikle de asker ve polis örgütlerinde çığırına bir çekirdeklenme ve sızma, kısacası içten ele geçirme taktiği uygulamıştı. Aslında İKP, iç savaş döneminin başından beri Komünist partiden başlayarak, her türden İspanyol teşkilatlanmasının içine sızmakta olan Sta-lin'in özel servisleriyle, bir yerde aynı taktiği uyguluyordu. Bütün bunlar da taktik ve kamuflaj nedenleri yüzünden herkese açıklanamayacak olan partiye ait olma durumunu, dolaylı ve mecazi bir yolla dile getirme alışkanlığını güçlendirmişti. Ancak bu gizlilik duygusunun bütün nedenleri, tarihsel kökenlerle ilgili değildi tabii ki. Daha derin bir şeyler de taşıyordu içinde. Gizli olanla kutsal olan arasındaki ilişkinin altını çiziyordu. Parti adını boş yere ağızımıza almamız gereken, ancak bilinçli olanların adını telaffuz edebilecekleri ve sırrına vakıf olmayanların yanında varlığının açığa çıkarılması söz konusu bile olamayacak, nurdan bir zafiyetti. Bu yüzden de kendisinden söz edilmesinin zorunlu gözüktüğü durumlarda bu işi, bu türden dolaylamalar aracılığıyla yapmak alışkanlığı gelişmişti. Manglano bana, geçen baharda o gün keyfinin neden yerinde olduğunu anlatıyordu. Yalnızca önceki gün ona Komünist dayanışmasından tütün tayıni getirmiş olduğum için değil. Aynı zamanda o sabah, keskin uyandırma düdüklarının çaldığı sırada, Küçük Kamp'taki barakasında coşkun bir duygusallıkla, erkekliğini henüz tamamiyle kaybetmemiş olduğunu fark etmişti. Oysa haftalardır bunun sıkıntısı içindeydi. "Anlıyor musun?" diyordu Manglano. "Onu o kadar uzun zamandan beri elime almıyordum ki! Zavallı Gustave ölmüş gibiydi, sonsuza dek uykuya dalmış gibi. Sabahları uyandıgımda hiçbir şey yok! Oysa ben, övünmek gibi olmasın ama eskiden sabahları eşekler gibi uyanırdım. Haftalardır hiçbir şey yoktu. Ne zaman uygun bir an bulsam zamazingoyu yokladım, salladım, gıdıkladım, hırpaladım; attırarak hiçbir şey gelmedi. Sonra o sabah uyandıgımda, birdenbire, sessiz sedasız, Gustave'cık! Güzel, cici, bronz kule, çeşme gibiydi mübarek!"

Anlaşılabileceği üzere burada, Manglano'nun o gün kullandığı bolca uydurmaca ve Madrid ağız içeren hercai İspanyolcanın, yaklaşık bir çevirisini verebilmek için çaba harcıyorum.

Dezenfektasyon binasının kapısının önünde duruyorduk ve Manglano'nun anlattığı hikâyenin sıcaklığı, bizi sarıp sarmalayan buz gibi soğuğu unutmamıza yardımcı oluyordu. On metre kadar ileride, önümüzde Effektenkammer'h duşların olduğu binanın arasında uzanan açıklığın öbür ucunda, Goethe'nin ağacını görüyordum ya da daha doğrusu o ağaçtan geriye kalan kireçleşmiş kütüğü. Gerçi SS'ler Buchenwald'i inşa ederken ona dokunmamışlardı ama 1944 Ağustosundaki bombardıman sırasında, fosforlu bir Amerikan bombası onu ateşe vermişti. Söy-

133

lendiğine göre bu ağacın gövdesinde Goethe'nin ve Ecker-mann'ın adlarının baş harfleri bıçakla kazınmıştı. Doğrusu buna inanmak istiyorum.

O kış sabahının soğuşunda benim vücudum uyuşmaya, Manglano'nun, yirmisinde genç bir Rus'un, geçen yıl tanıştığımız çalgınca bahar firarıyla ilgili hikâyesiyse tutarsızlaşmaya, kendini tekrar etmeye başlamıştı. Manglano'nun hikâyesindeki Rus, üçüncü defadır yerinde doğruluyor, gözü etrafta, dudaklarında gülümsemeyle -mutluluk dolu bir gülümseme, diyordu Manglano, üçüncü defadır- kazmasını bir kenara fırlatıyor ve bir Siu yerlisi gibi savaş çıktığı kopararak, küçük koruluğa doğru koşmaya başlıyordu. "Neden Siu?" diye sordum belirgin bir kötü niyetle. "Nasıl?" dedi hızlı anlatısı aniden kesilen Manglano. Kaşlarını çattı.

"Neden Siu olmasın?" dedi suratını asarak. "Ne yani?" diye bağırdım, "sen şimdi Siulann, Apaçilerin, Komançilerin, Navaholann ya da bilmemkimlerin savaş çıktıklarını birbirinden ayırabiliyor musun?" Ancak bu ilginç nokta üzerinde fazla tartışmadık. Dezen-fektasyon binasının kapısı açıldı ve kırmızı suratlı şişman bir herif yüzümüze havlayarak, içeri girmemizi emretti.

Böylece ve önceden planlanmamış kaçışı sırasında adını bile bilmediğimiz bir Rus'un, tamamen gerek yere attığı savaş çıktığının ait olduğu yerli kabilesinin belirlenmesiyle ilgili bu yararsız, son tartışmaya rağmen; Varlam Şalamov'un Buchen-wald'deki yurttaşlarının bahar firarlarıyla ilgili birinci elden bir tanıklığı dinlemiş oldum.

Ancak bütün Ruslar, ilkbaharda tepeleri attığı, yürekleri hızlı çarptığı için kaçıyorlardı. Kolyma'da olduğu gibi, Buchen-wald'de de uzun uzun hazırlanan, üstünde düşünülerek olgun-laştıran firarlar oluyordu.

134

Londra'daydım, Kolyma Hikâyelerinde Yarbay Ianovsky ve grubunun kaçışını okuyor ve Piotr'u hatırlıyordum. Buchenwald'de ona Pedro derdik. Ama aslında Rustu. İspanya'da zırhlı araçlarda çarpışmıştı ve çok iyi İspanyolca konuşuyordu.

Piotr, bir toplama kampında çürümenin çok aptalca olacağına karar vermişti. İnsan burada, hele bir de Rus oldu mu, sırf önemsiz ve kindar bir SS astsubayının sinirine dokunduğu için krematoryumu boylayabilirdi. Oysa savaşın bitmesi birkaç aya bakıyor-ken, duman olup havaya kanşma fikri Piotr'a iyice aptalca geliyordu. Bu yüzden Buchenwald'den firar etmeye karar verdi. Burada ne zaman, nasıl olursa olsun, baharın acı-tatlı ilk nefesinde tüymek yerine firar etmek deyişini özellikle kullanıyorum. Gerçek bir firar, hazırlık gerektirir.

Buchenwald'de dikkat edilmesi gereken ilk şey, şansını sınamamak gerekliliğiydi. Kampın asıl sınırları içinden ve hatta kampın hemen dışında bulunan ve mahkumlann her akşam yoklama için kamp sınırlarına geri döndükleri çalışma kommandolann-dan kaçmak neredeyse olanaksızdı. Piotr bu yüzden, koşullann en fazla elverişli olduğu dış kommandolardan birinden grup halinde kaçmak için bir plan geliştirmişti. İşte bu yüzden de gelip beni bulmuştu. Arbeitsstatistik'teki işim sayesinde ona en uygun kaçış yerini belirlemede yardımcı olacaktım.

Piotr en sonunda Müttefiklerce bombalanmış olan demiryollarını tamir etmekle görevli ve demiryolları boyunca hem hapishane, hem atölye işlevi gören özel bir trenle, bir Eisenbahn-bnubrigmie ile yolculuk eden

gezici bir kommandoda karar kıldı. Özel olarak seçtiği on beş kadar genç Rus gönüllüyle birlikte bu kommandoya yazıldı. İlkbaharda değildik. Güz sonlann-daydık. Kış, en uzun ve en soğuk kış, savaşın son kışı başlamak üzereydi. Birkaç hafta sonra Arbeitsstatistik'e. bir rapor geldi. Baubrttfade'dz toplu bir firar olmuştu. Piotr ve arkadaşlan başarmışlardı. Birkaç gün sonra firarilerden ikisi yakalandı. SS ra-

135

poru tek satırda iki genç Rusun yakalandıklarını ve hemen serbest bırakıldıklarını yazıyordu: entlassen. İdam edildiklerini belirtmek için kullanılan alışılmış, resmi formüldü bu. Yeryüzündeki ağır ve sefil varoluşlarından azat edildiler. Buchenwald'de-ki kayıtlarının üzerine hemen bir çizgi çekilmeliydi. Sonraki günlerde ve haftalarda, buna benzer başka raporlar da elimize ulaştı. Piotr'un firar grubundan bir kaçak, şurada ya da burada yakalandı ve idam edildi: entlassen. Bu raporlar Rusların yakalandıkları yerleri açıkça belirttiğinden, Piotr ve grubunun izledikleri yolu, Avrupa'yı aşarak, Doğuya, Kızıl Ordu'ya doğru gidişlerini takip edebiliyorduk. Son bir rapora göre grup, Slovakya'da, Macaristan sınırının yakınlarında olmalıydı. Daha sonra ise bu konuyla ilgili tam bir sessizlik hâkim oldu. Piotr'la birlikte dört ya da beş kişi daha sağ kalmış olmalıydı. Avrupa boyunca geceleri yürüyerek, ilerlemelerine devam mı ediyorlardı? Kızıl Ordu sınırlarına girmeyi başarmışlar mıydı?

Sonralan Piotr'un firarı ve hatta bizzat Piotr beni uzun süre büyüledi. Kişisel mitolojimde Piotr, Sovyet insanının, yeni adamın, gerçek adamın, bir çeşit canlı örneğine dönüşmüştü.

Suzanne'ın Pasifik'teki adasında yalnızlığını avutmak için Marne'ı düşlemesi gibi - Giraudoux'nun bu sayfalarını ezbere biliyordum, 1969'da Dean Caddesi'ndeki bir kahvenin tezgâhına dirseklerimi dayamışken onlan seslendire bilir ya da 1944'te Buchenwald'de Fernand Barizon'u ürkütmeyi göze alarak geceye doğru haykırabilirdim, hatta onlan şimdi burada bile tekrarlayabilirim: "Küfük İzcfnin bütün satırları altında bir tek Mar-ne adı, bir köprünün gözenekli tahtalannın altından görünen nehir gibi akmaktaydı." Bu merhemi kendi üstümde denermiş gibi, gayri ihtiyari, yüksek sesle haykırdım: "O şimdi adasında yalnız ama Marne var! Ve birden bana bütün berraklığıyla Cha-renton'u nehir kıyısında neşe içindeki bir balıkçıyla beraber göstererek, gerçekten de Marne bana dönüşümü vaat etti." Suzanne'ın Marne'ı düşlemesi gibi, ben de Piotr'un anısını düşünüyör-

136

dum. Neşesini, cesaretini, kardeşlik duygusunu. Daha sonralan, soğuk savaşın bazı zorlu anlarında -sınıfa karşı sınıf, bilime karşı bilim, onlann ahlâkı ve bizim ahlâkımız- Piotr'u düşünerek rahatlamaya, gevşemeye çalışacaktım. Elbette ki Fourgeon'un tabloları eşsiz değildi, hatta laf aramızda iğrençtiler ve ben de bunu biliyor, onlara aldanmıyordum ama Piotr vardı; Sovyet insanı, yeni ve gerçek adam. Tabii ki Komünist filozoflar birliğinin 1950 Kasımı'nda Teni Eleştirimde yayımlanan metni sapkın-caydı: "HegeFe dönüş", "üniversite revizyonizminin son sözcüğü" olarak uzun uzun tanımlanıyor ve şu cafcıflı ve tiksindirici sözlerle bitiyordu: "Hegel'e bu Büyük Geri Dönüş emperyalizmin yazdığı son bunalımla birlikte revizyonizmin aldığı yeni özgül karakter, yani faşist karakterli revizyonizmin Marx'a pare-sizce karşı koymasından başka bir şey değildir."" Bu değerlendirmeyi, şizofren iç dünyanın sessizliğinde tamamen sapkınca buluyordum ve yapacak hiçbir şeyim yoktu ama bana umut vermek için Piotr vardı, Piotr'un hatırası vardı. Savaşmamızın nedeni, en azından ben, bahtsız sersemim, savaşma nedeni Mark-sizmin Hegel'le ilişkileri sorununa bir son vermek ya da Fouge-ron ve Braque'tan, hangisinin daha değerli olduğuna karar vermek değildi: Savaşmamızın, benim savaşmamın nedeni Piotr'un hiç solmayan neşesi, sessiz cesareti ve adil kardeşlik duygusuyla yarının insanı olabilmelerini sağlamaktı. Ancak 1969'da, Londra'da, Dean Caddesi'ndeki o küçük kahvede artık ne bu masala ne de böyle büyülenmelere ihtiyacım vardı. Artık yeni insan efsanesinin, tarihi efsanelerin kanayan tarihindeki en kanlı mitlerden biri olduğunu biliyordum, ikinci bir kahve ısmarladım. Pasajer'li bir Bask olan garsonla konuşuyordum. Artık futboldan söz etmiyorduk. San Sebastian kulübü Real Sociedad'ın geçenlerdeki yenilgisiyle ilgili yorumlar bizi birden konunun özüne getirmişti. Tabii ki bu da politikaydı, ülkemizin tarihiydi. Ülkelerimizin demem daha doğru olur sanırım.

137

Londra'da, boğazım düğümlenmiş olarak, Kolyma Hikâyelerini okuyordum. Piotr'un sonunun ne olduğunu artık biliyordum. Örnek bir sondu hiç kuşkusuz, ancak Piotr'un firarının güzel ve dokunaklı öyküsünü, Piotr ile arkadaşlarının Avrupa'nın bir ucundan bir ucuna, gece karanlığında, dağlan, ormanları aşarak yaptıkları uzun yürüyüşü anlattığım yıllarda beklediğim yönde bir son değildi. Örnek bir sondu, çünkü Piotr'un sonu bir Gulag kampında gelmiş olmalıydı.

Hatta belki yolu Kolyma'da Varlam Şalamov'la da kesişmiştir. Piotr'u, Stalin'in kamplarından birine nakledilmek için ideal bir aday haline getirecek bütün koşullar mevcuttu. İspanya'da savaşmamış mıydı? Bir Nazi kampından kaçmamış mıydı? Hiç kuşkusuz bütün koşullar tamamdı. Acaba Piotr Kolyma'da da Şalamov'un sözünü ettiği Yarbay lanovsky gibi firar etmeyi denemiş miydi? Şalamov'un Rusça'dan çevrilmediği için okuyamadığım, ancak Michel Heller'in Toplama kampı dünyası ve Sovyet edebiyatı üzerine yazdığı, vazgeçilmez denemede duygusallıkla sözünü ettiği Binbaşı Pugatpevh Son Dövüşü adlı öyküsünde kahramanca ölümünü anlattığı, bir Nazi kampından kaçtıktan sonra Kolyma'ya gönderilmiş Sovyet subayı o muydu yoksa? Ya da Komünizmin yıktığı bir Komünist olarak, soğuktan, açlıktan, insanlıkdışı çalışmadan tükenip, nedenini anlayamadan, kendi kendine nerede hata yaptığını, işlerin ne zaman, nasıl ve niçin tersine döndüğünü sorarak mı ölmüştü? Ya da belki, bunu düşünmek acı verici olsa bile, gerçek olması imkânsız değildi; bu gerçek, yeni adam, bu hakiki, örnek, sadık Komünist bir zorunlu çalışma stakono-visti, acımasız bir çavuş, Doğru Düşünce'nin nefret dolu, öfkeli bir robotu, mahkûm edilen yoldaşları için bir baş belası haline gelmişti.

Her ne olursa olsun 1969 yılında Piotr'u, İspanya'da savaşmış olduğu için ona taktığımız adla Pedro'yu anımsamak, beni hiç mi hiç rahatlatmıyordu. Tam tersine canımı yakıyordu. 138

Ancak ben Dean Caddesi'nde, daha önce birkaç kez sözünü ettiğim film şirketinin bürosunun bulunduğu binanın önündeyim. İçeri girmek üzereyken, başımı çevirip caddenin hareketli kalabalığına son bir kez bakmak istedim. Tam karşıdaki evde, çift numaraların tararında, Karl Marx'ın bir zamanlar orada yaşamış olduğunu hatırlatan bir tabela gördüm. Kuşkusuz bu hiçbir anlamı olmayan bir rastlantı değildi.

Yirmi beş yıl önce Buchenwald'de kimi zamanlar, ölümsüz ve efsanevi, tek sözcükle Goethe'ye Goethe'nin, Ettersberg tepesinde yanında Eckermann'la, o seçkin geri zekâlıyla gezinmesini hayal ederdim. Bir tür entelektüel sapıklıkla, Goethe ve Eckermann'ın Buchenwald kampı hakkında yapacakları konuşmayı uydururdum. Sözelimi aralık ayında bir pazar günü, Goethe kartallı yol boyunca yürürken kampın dev parmaklıklarının üzerinde, demirden dövülmüş Jedem das Seine ibaresini görse ne derdi? "Herkesin borcu kendine!" 1944'te ben elbette ki o sıralarda Kolyma toplama alanında bir yerde bulunan Varlam Şalamov'un çok yakında, bu demirden ibareden söz edildiğini duyacağını bilemezdim. Sonradan Büyük Kuzey'e kapatılmış olan çok sayıda Rus vatandaşı, Buchenwald mahkûmlarından biri -kimbilir, belki de Piotr- bu ibareden söz edecekti. Ve kulaktan kulağa yayılan hikâyelerde, çoğu zaman neredeyse kaçınılmaz olarak görüldüğü gibi ibarenin anlamı yavaş yavaş değişecekti. Şalamov şöyle yazıyordu: "Söylendiğine göre Alman toplama kamplarının girişinde, Nietzsche'den bir alıntı yazılıymış: Herkes kendi içindir." Kolyma'da bir barakada Buchenwald'deki maceralarını anlatmakta olan Ruslar tarafından yayılan hikâyelerde Jedem das Seine, Jeder für Sich halini almıştı. "Herkesin borcu kendine" yerine "Herkes kendi içindir". İkisi arasında hiçbir ilişki yok, bunu kanıtlamaya kalkmak bile gereksiz. Aslında bütün bu hikâyede bir parça da olsa şaşırtıcı olan tek unsur, Şalamov'un "milletlerin bilgeliği" denen şeyi gösteren^A çok eskilerden kalma

139

bu bayağı bencillik ifadesini, Herkes kendi içindir'i Nietzsche'ye mal etmesiydi. Neden Nietzsche? Bunu kendime hâlâ sorarım.

Her neyse, 1944 yılında, sapıkça bir zevkle, Goethe'nin bu ibare Herkesin borcu kendine -sinekçesine eşitlikçi bir deyiş- hakkında ne zıvalar yumurtlayacağını hayal ederken, Varlam Şalamov'un ileride Ettersberg'le ilgili bu uyduruk diyaloglara gerçek bir muhatap olacağını bilmiyordum. Varlam Şalamov'u bile tanıımıyordum. Kolyma hakkında da hiçbir şey bilmiyordum. Aslında bilseydim bile bilmemiş olmayı isterdim.

Ancak o gün, 1969'da, Dean Caddesi'ndeki bir evin ön cephesindeki bir tabelada, Karl Marx'ın orada yaşamış olduğunu hatırladığım -ve ayrıca Liebknecht'in tanıklığına inanacak olursak, neşeli aile kervanı da oradan hareket ederek, gürlütcü bir yaya yolculuğuyla Hampstead parkının çimenli vadilerine gidiyordu; Marx 1850'den 1856'ya dek burada, Dean Caddesi 28 Numara'da yaşamış, Louis Bonaparte'm On Sekiz Brumaire'i ile yüzlerce makale ve siyasi denemeyi de burada yazmıştı- o gün-se, Kolyma'yı yeterince biliyordum ve işte bu yüzden de Goethe'yi sorguya çekmekle, burjuva hümanizmini kendi tarihsel ikiyüzlülüğünün tuzağına düşürmek için fazlasıyla rahat, neredeyse kendinden gelen ancak her zaman iyileştirici etki yapmayan girişimlerde bulunmakla zaman yitirmiyordum. O gün, Marx'ın, yıpranmış redingotu içinde, o caddedeki 28 numaralı binadan çıkışını görmeyi düşünüyordum. Varlam Şalamov'a ne derdi acaba? Bir önceki akşam otelimde, tekrar Kolyma Hikâyelerini okumaya başlamıştım. 87. sayfadaydım ve "Her şey nasıl başladı?" başlıklı kısa bir metni okuyordum.

Birden bir cümlemin başında, kanım önce beynime sıçradı, sonra yüzümden ondan sonra da ellerimden çekildi, deli gibi çarpan kalbimde dondu kaldı. Şunu okumuştum: "Geceleri maden yatağını aydınlatan projektörlerin üçgen ışığında kar tanelikleri,

yir güneş ışınındaki toz zerrecikleri gibi dans ediyorlardı" Projektörlerin ışığında dans eden kar taneleri! Biz, birkaç bin eski mahkûm (Böyle söylemek de hoşuma git-niyor aslında. Eski mahkûm! Eski savaşçılar gibi mi? Ama başka ne denebilir ki? Ölüm kampından sağ çıkanlar mı? İfadenin gülünç tumturaklılığı bir yana, "sağ çıkanlar" deyişi insanın aklına daha çok bir doğal afeti getiriyor. Depremden sağ çıkanlar, selden sağ çıkanlar... Başka? Kurtulanlar mı? Bu hiçbir anlamı olmayan bir deyiş. Yani belirgin, geçerli bir anlamı olmayan. Neden kurtulanlar? Ölümünden mi? İşte bu çok hoş: İnsan kendi ölümünden kurtulamaz ki. Ölüm hep orada, pusuya yatmış, sabırlı bir kedi gibi tortop olmuş, saatini bekliyor. Başkalarının ölümünden mi o halde? Bu da çok bayağı: Başkaları ölürken hayatta kalmak için kampta olmaya gerek yok ki. Ölüm deneyimi toplumsaldır, türün bir intikamı ya da zaferidir. Aşağı yukarı böyle diyordu Dean Caddesi'ndeki bir bina tabelasıyla Londra'daki varlığım anımsadığımız Doktor Marx), biz batıda birkaç bin, doğudaysa birkaç yüz bin kadın ve erkek -bu sayılan vermekle bilimsel kesinlik taslamaya çalışmıyorum, basit bir büyüklük sırası, görece bir oranlama vermeye çalışıyorum- projektörlerin ışığında döne-nen kar tanelerini bir daha asla kanımız çekilmeden, kalp atışlarımız hızlanmadan, belleğimiz uyuşmadan hatırlayamayacaktık. Bu benim başıma 1963 yılının Nisan ayında, Lyon Garı'nda geldi. Lyon Gan ha?

Ama bu kez gizli bir yolculuktan dönmüyordum. Öyle görünüyör ki bir daha asla gizli yolculuklardan dönmeyeceğim. Her neyse, İspanya'dan gelmiyordum. Zaten Lyon Garı'ndan ne İspanya'ya gidebilir ne de oradan gelebilirsiniz. 1962 Aralık ayından beri İspanya'da yeraltında çalışmayı bırakmışım. Kendi isteğimle yeraltı hayatından vazgeçmişim. Kendi kimliğime, yani idari belgelerin, resmi kayıtların bana atfetmiş göründükleri kimliğe geri dönmüştüm. 141

Yanlış hatırlamıyorsam o gün, özellikle herhangi bir şeyi düşünmüyordum. Tek derdim bir an önce bu yapış yapış, aceleci yolcu kalabalığından kurtulup, garın kapısına varabilmek için pergelleri açmaktı. Beklenmedik bir kar fırtınasının havada dönüp duran taneciklerine yakalandığımda rıhtımın üstü açık kısmına inmişim. Boğuk bir ses, hoparlörden bir şey duyurdu. Herhalde bir trenin kalkışını ya da varışını... Garlarda sürekli bunları anons ederler. Birden başımı kaldırdım. Nedenini bilmiyordum ama kalbim hızla çarpıyordu. Sonra projektörlerin ışığında parlayan kar taneciklerinin döndüklerini gördüm, dans eden buzdan bir ışık gibi. Tir tir titreyerek, olduğum yerde, donmuş gibi hareketsiz kalakaldım. Dans eden buzdan bir ışık, dans eden bir ışık, bir ışık...

Ayakta, hareketsiz, gelişi-gidişlerin, kavuşmaların karmakarışık şamatası içinde, projektörlerin ışığında dans etmekte olan kar tanelerine bakıyordum. Dans eden buzdan bir ışık. İçimde, bu sözleri söyleyen kimdi? Nereden geliyordu bu ses? Ben kendim değilsem, bu sözleri kim söylüyor, kim fısıldıyordu? Benliğimin derinliklerinden değilse nereden geliyorlardı?

Kuşkusuz kendimi tutabilir, alçak sesle kendi kendimi azarlamaya başlayabilirdim. Kendime ortada büyütülecek bir şey olmadığını söyleyebilirdim. Daha önce de herhangi bir vesileyle, hatta ortada bir vesile bile olmadan Buchenwald'den bir anının yakama yapıştığı olmuştu. Kar, projektörler: Pekâlâ, bunda büyütülecek hiçbir şey yok. Başkalarına anlatılması mümkün olmayan bir am işte. Buna alışmışım. 1963 Nisanındaki o gün Buchenwald'i anımsamıyordum. Sorun buydu işte.

Hiç bulunmadığım bir yeri anımsıyordum. Lyon Gan'nda, kann dönüp duruşunu görmüş ve hiç kapatılmadığım bir kampı anımsamışım. İşte bu yüzden bu anıdan, daha önce defalarca yaptığım gibi bir hareketle, bir sözle kurtulamıyordum. Ne 142

kadar ağır, ne kadar yapışkan da olsa Buchenwald'e ait bir anıyı dışarı atmam için bir hareket, bir söz yeterli oluyordu. Bir hareket, bir söz o anıyı da bitip tükenmek bilmez, ölümcül bir zenginliğe sahip olan ve sahip olduğunun ancak kırıntılarını başkalarıyla paylaşabilen bir belleğin çölündeki yerine yerleştirmeye yetiyordu. Ancak benim anımsadığım, Buchenwald değildi. Adını bile bilmediğim, bilinmedik bir kampı ammsıyordum. Ivan Denisoviç Şukhov'un -bana göre ezelden beri ve ebediyete dek- kapatıldığı özel kampı. Solyenitsin'i birkaç gün önce okumuştum ve o gün hâlâ bu okumanın saplantılı dünyasında yaşamaktaydım. Lyon Gan'nın lambalarının ışığında dönüp duran kan fark ettiğimde, baharın bu beklenmedik tipisini gördüğümde, Buchenwald'i, bir kış gününde, belki bir pazar günü, sabahın saat beşini hatırlamamış-tun. Gününün henüz başında, hava hâlâ karanlık ve iki projektör kamp*alanını hâlâ iki resim fırçası gibi bölüyorlarken, revir yolunda olan İvan Denisoviç'i hatırlamışım. Uzaklarda kalmış bir Buchenwald anısında, Gerârd'ın yerinde değildim. SSCB'de bir yerlerdeki özel bir kampta, şu anda yaşamakta olan Şukhov'un ya da daha da üzücüsü, belki de tanıdığım Sen-ka Klevşin'in yerindeydim.

Ayakta, hareketsiz, gelişi-gidişlerin, şamatanın ortasında, bir kez daha gerçekdışı bir daha önce yaşanmışlık duygusuyla sarılmışım.

Ancak şu konuda anlaşalım. Bana gerçek dışı gelen Lyon Garı, kalabalık, ani bahar tipisinin dönüp duran kar taneleri, kısacası beni çevreleyen dış dünya değildi. Gerçek dışı olan bendim. Beni bir düşün gerçek dışılığın bağlayan, kendi hafızamdı. Hayat bir rüya değildi. Hayır! Rüya olan bendim. Dahası bu, uzun süre önce ölmüş birinin rüyasıydı. Bütün o anlamlandırılmaz patavatsızlığına rağmen, geçen yıllar boyunca zaman zaman üstüme saldıran bu duygunun adını koymuştum ben. Geçmişte

143

kalmış genç bir ölünün düş gören hayaletinden başka bir şey olmamanın verdiği, huzurlu ve bütünüyle umutsuz kesinlik. O akşam Lyon Gan'nda, projektörlerin ışığında dönüp durmakta olan kar tanelerinin, dans eden buzdan ışığı, bana kısa süre önce okuduğum Solyenitsin'i anımsattığı sırada, beni gözümün yaşına bakmadan yapayalnız bir çılgınlığa; bu yüzyılı küle çevirmiş olan barbar yangının bir yansımasından başka bir şey olmayan, kendi deliliğimin titrek alevine doğru götüren tünelde yeni bir adım daha atıyor, yeni bir yola daha iniyordum. Birazdan bir ölünün hatırası olmaktan, belki de aslında ben olan, herhangi bir isim altında, örneğin bahçıvan Gerard Sorel takma adı altında ben olmuş olabilecek, geçmişte kalmış genç bir ölünün umutsuz ve belirgin rüyası olmaktan çıkacaktım. Gerçekdışı olan, kendi varlığını terk edecek ve başka bir hayatı yaşamaya ya da daha doğrusu başka bir hayat tarafından yaşanmaya başlayacak, başka bir bellek tarafından kuşatılacaktım. En başta Ivan Denisoviç'in, daha sonra ise, geçen zaman içinde, okuduklarımin yardımıyla, bellekleri ve isimleri çeşitli anlatılar ve tanıklıklarla günümüze ulaşmış olan Gulag kamplarındaki bütün zerlerin belleği tarafından... Ve belki de ölümün ya da deliliğin sınırına dek, ortak ve dilsiz bir benliğin, herkesin unuttuğu, dünya üzerindeki bütün anılardan silinmiş, meçhul bir zekın, en küçük umut ışığından, merhamet olasılığından yoksun, yavan ve harap, çamurlu ve donuk belleğinin korkunç işleyişinin kuşatması altında kalacaktım. Belki de, neden olmasın? Ve kuşkusuz bu büyük kasveti kökünden koparıp atmanın da bir yolu vardı. Rüyaı gören her kimse, onu ortadan kaldırarak, rüyaı ortadan kaldırmak mümkündü. Böylece Buchenwald anısının iyi niyetli masumiyeti içinde, uğruna mücadele ettiğimi sandığım fikirler, uğruna savaştığıma inandığım adalet aynı sırada haksızlıkların en köktenini, kötülüklerin en mutlağını aklamak için kullanılmaktayken; hiç kuşku duymadan haklı olanla-144

rın tarafına ait olmanın masum hatırası içinde yaşamış olmanın verdiği suçluluk duygusunu da ortadan kaldırmak mümkündü. Çünkü haklı olanların tarafı, Kolya'daki kampları yaratmış ve yönetmişti. Hiç kuşkusuz intihar her zaman mümkündü. Fade-yev intihar etmişti. Kanı temizlemenin tek yolu kan dökmektir. Benim belleğimde de kan var mıydı? Soljenitsin'i okuduktan sonraki günlerde, belleğimle sıkı bir hesaplaşmaya girişmişim. Yaşıyormuşum gibi yapmaya devam ediyordum elbette. Bana sorulan soruları tabii ki yanıtlıyordum. Hatta metro merdivenlerinde yaşlı hanımlara kapı

da tutuyordum belki. Sofrada benden ekmeği ve tuz isteyenlere, ekmeği ve tuzu uzatıyordum. Hatta ara sıra bir espri patlattığım, şu film ya da bu kitap hakkında alaycı bir yorum yaptığım da oluyordu. Ama bunların hepsi yüzeyseldi: yaşamın yüzeyindeki kabarcıklar. Benliğimin en derin yerlerinde, sorgulamalara geri dönme anlarına özgü saplantılı titizlikle, belleğimin çözümlenmesine devam ediyordum. Belleğimde kan yoktu.

Kastettiğim şu: Belleğim kanla doluydu. Belleğim, bu yüzyılın tarihini gözden geçirdiğinde kan içinde kalıyordu. Bu yüzyıl da tarihin bütün diğer yüzyılları gibi kana bulanmıştı. Belki de kanlı tarihin diğer bütün yüzyıllarından daha fazla kana. Ama bu kabullenebileceğim bir kandı. Aynı zamanda, bundan sonra bu yüzyılın çarpışmalarına katılmayı reddederek, geri çevirebileceğim bir kan. Benim kastettiğim bu kan değil. Kana bulanmış bir tarihten sızmakta olan kanı kastetmiyorum. Benim kastettiğim, Stalin döneminde Komünizmin cephelerinde savaşanların belleklerinde ve hatta ellerinde taşıdıkları, o silinmeyen kan. Ve sanki Gürcü'den önce ya da ondan sonra hiç kan dökülmemiş gibi bir yanılsamayla yalnızca Stalin dönemini de kastetmiyo-run. Özellikle bu dönemden söz ediyorum çünkü benim Komünist oluşum bu döneme rastlıyor, her ne kadar İKP'de yönetici oluşum, Stalin'in ölümünden hemen sonraya rastlasa da. 145

Kastettiğim kan, solun kam, kime ait olursa olsun, Komünist bir yönetici olduğumuz için, mutlak gücün, dedikleri gibi yaşam veya ölüm gücünün bir parçasına, üstelik yalnızca küçük bir parçasına da olsa sahip olduğumuz için bazen doğrudan bazen de daha incelikli olarak, kendinden, sapkın ve erdemli gerçekliğinden emin, terörist bir ideolojinin görünürde mantıklı yollarının aracılığıyla akıttığımız masum kan. Benim belleğimde bu kan yoktu. Hoş olmayan pek çok şey vardı; gülünç olan, utanç veren, tiksindiren, bir tür kötü-iyi niyetle yapılmış, şizofrence bir ideolojiden, içi boş, teröristçe bir sertlikten kaynaklanan ve sabırla buda-nıp atılması gereken pek çok şey. Belleğimin çalılar ateşe verilmeliydi ama benim belleğimde kanla temizlenecek kan yoktu. Öte yandan bunda gurur duyulacak pek bir şey de yoktu. Belki bu yalnızca bir yaş sorunuymdu. Belki de belleğimde ve ellerimde kan olmamasının tek nedeni beş ya da on yaş genç olmamdı. Belki de masumiyet, bir yaş sorunundan başka bir şey değildir. Beş ya da on yaş büyük olsaydım, belleğimde PO-UM'un kam, Gabriel Leon Trilla'nın kanı, masum devrimcilerin kam olacaktı. Olmayacağına yemin edebilir miyim? Her ne olursa olsun, bu yalnızca biyografik bir rastlantı da olsa, sonuçta benim belleğimde temizlenmesi için kan dökmeyi gerektirecek bir kan yoktu. Bana verilmiş olan, ya gerçekten be-- nim ya da yirmi yıl önce Buchenwald'de ölmüş birinin olan bu hayatı yaşamaya devam edebildim. İvan Denisovip'in Bir Gü-»w'nü okumanın görünmez biçimde, ancak kökten değiştirdiği bu hayatı yaşamaya devam edebildim. İşte 1963 Nisanı'nda, Lyon Gan'nda, projektörlerin ışığında dönüp duran kan gördüğümde her şey böyle başladı.

Ancak ben birkaç yıl sonra Londra'da, bir zamanlar Kari Marx'in yaşadığı evin karşısındayım. Daha On Sekiz Brumaire'in, hiç kuşkusuz Dean Cadde-

146 si'nde yaşadığı dönemde yazdığı eserlerin en önemlisinin, ilk satırlarından başlayarak Marx, Hegel'e atıfta bulunuyor. Kuşaklar boyunca seçkin Marksistlerin ona biçtiği kadere rağmen, yalnızca sonucu olmayan takılmalar şeklinde atıfta bulunur. Takılma, Engels'le onun arasında samimi bir şaka ya da espri, bir private joke idi. Çünkü Marx'in, Hegel'e göre tarihin kişileri ve olaylarının her zaman iki kez tekrarlandığı, ancak Hegel'in bunlardan ilkinin trajedi ikincisinin komedi şeklinde yaşandığı eklemeyi unuttuğuna ilişkin ünlü cümlesi, aslında Engels'e aitti. 3 Aralık 1851 tarihli, yani Louis Bonaparte'in devlet darbesinin ertesi günü yazılmış bir mektubunda Engels, arkadaşına bu olayı yorumluyor. Yiğit Engels, o gün tam formundaymış. Mektubu seçkin, parlak ve yakıcı. Öte yandan tamamen de yanlış. İmparatorluğun devlet darbesinin tarihsel anlamına ilişkin yargıları, tam bir gaflet içinde. Her ne olursa olsun Engels şu meşhur tarihsel tekrar fikrini ilk kez bu mektupta, güçlü ve alaycı bir açıklıkla dile getirmiş; Marx da daha sonra bu fikri alıp edebi söylemini yumuşatmış ve bu arada da fikre, herhalde Engels'in aklından bile geçmeyen genişlikte bir açılım kazandırmış.

Ancak şu an beni ilgilendiren, Engels değil Hegel. Aralarındaki özel mektuplaşmalarda Marx ile Engels'in takılmalarına, parlak doğaçlamalarına ya da incelmış çözümlenmelerine konu olan yaşlı Hegel, bugünkü Althusser'ciler gibi o çağın küçük üs-tatlannın da "aç köpek" dedikleri Hegel, bundan yaklaşık iki yüzyıl önce, -işe bakın ki 18 Brumaire ile yani 1799 Kasımı'yla yaklaşık aynı günlerde- gelecekte yaşanacak olan toplama kampı sisteminin özünü birkaç satırda özetlediğinde, gencecik bir adamdı.

Yazdığı bir fragmanda, daha doğrusu, Bern ve Frankfurt'tayken tuttuğu okuma notlarında Hegel, hukukçu Carmer'in bir kitabı dolayısıyla Gefagniswesen\, hapisane hayatını çözümlüyor ve şu sonuca vanyor: Mil kaltem verstande die Menschen bald als arbeitende undproduzierende Wesen, bald als zu bessern-

147

de Wesen zu betrachten und zu bej"ehligem, wird die argste Tyran-nei, well das Beste des Ganzen alsZweck ibnen fremd ist, wenn es nichtgerecht ist. Yani: "İnsanları soğuk bir akıl yürütmenin sonucunda kâh çalışkan ve üretken varlıklar, kâh iyileştirilmesi gereken varlıklar olarak görmek ve onlara komuta etmeyi istemek en korkunç zorbalığa dönüşür; çünkü Amaç olarak tasarlanan Totalite'nin İyileşme'si, adalet temeli üzerine kurulmadığı zaman onlara yabancı olur."

Nazi ve Sovyet baskı sistemlerinin ortak özü, bundan daha az sözcükle ifade edilebilir mi? Çalıştırmak ve zorunlu çalışma yoluyla düzeltmek, eğitmek; tarihsel ve hatta coğrafi koşullara bağlı farklar ne olursa olsun, her iki sistemde de ortak olan temel bu değil mi?

1934'te Hitler'in İçişleri Bakanlığı, toplama kamplarına idari kapatılmaların normlarını belirlemektedirken, aynı sistem SSCB'de on beş yıldır işlemekteydi. 1919 Şubatındaki Pan-Rus merkez Yürütme Komitesi'nin sekizinci toplantısında Çerjinski açıklıyordu: "Toplama kamplarının, mahkûmların, düzenli bir işi olmayanların, belirli bir baskı altında bırakılmadan çalışmayacak olan herkesin çalıştırılması amacıyla kullanılmak üzere korunmasını öneriyorum." (Ah ne güzel bir cümle! Bugüne kadar kim az çok belirli bir baskı altında kalmadan çalışmış ki? Hangi proleter, onu işgücünü özgürce satmaya zorlayacak, belirli bir ekonomik ve ekonomik ötesi baskı olmaksızın fabrikaya gidip çalışmış? Ancak Çerjinski'nin formülü en mutlak keyfiyete yolu açmanın ötesinde, çalışma ideolojisinin içinde bulunan diyalektik ikiye bölünme de gizliyor. Çalışma ideolojisi, Bolşevik devrimin zaferinden bu yana çalışanlar için bir onur meselesi,

devrime bağlılığını göstermenin bir yolu olarak görüldü. Çalışma karşısında gösterilen her türlü çekince, bir kabahat ya da en azından bir tür kötü niyet ifadesi olarak yargılanabiliirdi. Yarım yüzyıl sonra, Küba'da, Fidel Castro'nun Tembellik Karşısı Ya-sa'sı da aynı ideolojik söylemi geri getiriyordu. Marx'in Küba

148

doğumlu damadı ve Tembellik Hakkı üzerine saygısızca bir hicvin yazan olan Paul Lafargue, mezarında ters dönmüştür herhalde.) Çerjinski devam ediyor: "Yönetimleri düşünecek olursak bu tedbir" -kampların korunmasını kastediyor-, "çalışma isteği eksikliğini, işlerin geç kalışını vs. yaptırımlandıracaktır. Memurlarımızı yola getirmemizi sağlayacaktır. Biz bu yolla bir çalışma okulu kurmayı öneriyoruz." İşte asıl sözü söyledi: Okul! Yaşlı Hegel ne kadar haklıymış: Daha 18. yüzyılın sonunda reddettiği ve özü insanları bald als arbeitende und produzierende Wesen, bald alszu bessernde Wesen, görmeye dayanan bu pedagojik terör yoluyla, üretici ve yeniden eğitici bir zorunlu çalışmanın aracılığıyla Lenin ve Çerjinski, yeni doğmuş sovyet toplumunu beslemek için bütün asalakları, bütün miskinleri, bütün zararlı böcekleri kitleler halinde yola getirmeye karar vermişler. Tabii bir de istedikleri. Lenin'in siyasi rakiplerinden söz ederken ağzından da, kaleminin ucundan da düşürmediği bir sözcüktü bu. Tedaviedilmesi gereken hastalar. Le-nin'den sonra gelenler de bu söylemi ihmal etmediler.

1934'te Hitler'in İçişleri Bakanlığı idari tutuklamaları Gesta-po'nun sorumluluğuna verirken (Zur Anordnung der Schutzhaft ist ausschliesslich das Geheime Staatspolizeiamt zustandijj), Çerjinski'nin az önce sözü geçen konuşmasından bir cümleyi de neredeyse kelimesi kelimesine tekrarlıyordu: "Toplama kamplarına kapatma hakkı Çeka'ya aittir." O tarihte, Bolşevik devriminin başlangıç aşamalandayken ateşli bir karşı ve diktatörce uygulamalarının apaçık bir eleştiricisi olan Gorki'nin, yeni baskı sisteminin nakaratını söylemesinin üzerinden yıllar geçmişti: "Bence sonuç çok açık: Solovki benzeri kamplar kaçınılmaz." Bunu söylediğinde yıl 1929'du. Üstelik, Çerjinski'nin sözlerini de bilmeden tekrarlayarak, Solovki kamplarının "bire hazırlık okulu" olarak düşünülmesi gerektiğini de ekliyordu. Koly-ma'dan önce Solovki'yi de tanımış olan Varlam Şalamov'un aynı fikirde olmadığını söylemeye gerek var mı? Ancak tabii ki Şa-

149

lamov toplumcu-gerçekçi bir yazar değildi. Bir zihin mühendisi değildi. Belki de Solovki kamplarının Kolyma cehennemi için bir "hazırlık okulu" olduğunu anlamak gerekiyordu. Çok başvurmanın olduğu, ancak çok azının alındığı zorlu bir okul! Her neyse, 1937'de Almanya'daki çeşitli başka kamplardan gelen ilk mahkûmlar, Ettersberg'in yükseklerinde Buchenwald'i inşa etmeye başladıkları sırada; Gulag toplama kampları sistemi zirvesine ulaşmıştı bile. Ama bu Gulag sözcüğünü kullanmamız meşru mu? Bazı Marksistler, bütün diğer Marksistler içinde en ahmak, en ikiyüzlü ve en sinsî olanlar, tabii ki FKP'nin Marksistlerinden söz ediyorum, Gulag sözcüğünü kullanmamızı yasaklamak isteyeceklerdir. Sonraları yeniden "genel olarak olumlu" hale dönüşmüş olan "gerçek sosyalizm"e karşı mesafeli bir tavır almanın moda olduğu bir dönemde, FKP'nin yöneticileri öne çıkıp, diğerlerine örnek olmak için SSCB ve Biz adında acınacak bir eser kaleme almışlardı. Bu kitapta, isimlerini unutmayı tercih ettiğim entelektüeller şu paragrafı yazmışlar: "Gulag sözcüğünün kullanılması da aynı türden düşünceleri çağırıştırıyor." -Bundan önce niçin Stalinci sıfatını kullanmayı reddettiklerini açıklıyorlardı da-"Bu sözcük bir kısaltmadır. "Eğitici çalışma kamplarının devlet-sel yönetimi" -bir kez daha bravo sana yaşlı Hegel!- sözcüklerinin Rusça'daki baş harflerinden oluşmuştur ve 1956 yılına dek kampların yönetimini belirtmek için kullanılmıştır. Solyenitsin bu tuhaf ve tedirgin edici iki hecenin tanıyabileceği duygu değerini anlamıştı; kitle iletişim araçları ise bunun çevresinde devasa ve akıldan çıkmayan bir orkestrasyon kurdular. Böylece sözcük "Orta Batı ile" -Orası da neresi? Hangi melezlemeyi kastediyorlar?- "sosyalist dünyanın evrimi ve gerçekliğine ilişkin her çeşit akılcı görüşün arasına girdi."

italik yazılmış olanlar bana ait elbette. Böyle bir metni yazabilmiş olan entelektüelleri -çünkü tekrarlıyorum, bunu yazanlar entelektüellerdi- heyecana kapıma-

150

dan, soğukkanlılıkla nasıl tanımlayabilirsiniz? Sinikler mi, meczuplar mı, geri zekâlılar mı? Yoksa onlar mı bizi geri zekâlı, meczup ya da sinik yerine koyuyorlar? Gulag sözcüğü bir kısaltmadır, evet. Her zaman da öyle oldu, Soljenitsin'in kaleminde de çok daha önceleri, Gustav Herling'in, ya da David Rous-set'nin kaleminde de, Snecma, Urssaf, Inserm gibi bir kısaltma. Bu iki hecenin taşıyabileceği duygu değeriyse, metafizik bir gökyüzünden düşüyor herhalde, semantik bir kader değil bu. Bu iki hecenin "tuhaf ve tedirgin edici" olmaması için SSCB'de kamp olmaması yeterliydi, bu kadar basit işte! Çünkü o "duygu değeri", Gulag sözcüğünün ne anlama geldiğini artık biliyor olmamızdan geliyor. Yalnızca Soljenitsin sayesinde değil elbette ama sonuçta, bu konudaki gerçeğin bilinmesine onun katkıları hayati derecede önemli oldu. Ve Soljenitsin, FKP entelektüellerinin iğrenç bir ikiyüzlülükle söyledikleri gibi, bu iki hecenin taşıdığı "duygu değeri"ni "anlamış" olmadan önce, onu yaşamıştı. Sekiz yıl boyunca Gulag'ın "duygu değeri"ni yaşamıştı. Var-lam Şalamov ise bu "duygu değeri"ni yirmi yıl boyunca yaşamıştı. Eğer Gulag sözcüğünün bu iki hecesi bir anlam ifade ediyorsa, bunun nedeni aşağı yukarı bütün açıklığıyla bir tarihsel deneyimi düşündürmeleridir. Sorun fonetikte değil. Artık hepimiz, az ya da çok, bu deneyimin neyi içerdiğini biliyoruz. Ve eğer medya bu bilginin yayılmasına katkıda bulunduyorsa, yaşasın medya! Yine de bana sorarsanız bu bilgi hâlâ yeterince yaygın, yeterince anlaşılabilir değil. Daha çok bayağılaşma, silikleşme eğiliminde (bunun da sorumlusu yine aynı medya. O halde ölsün medya! Diyalektik olmayı da bilirim, kuşkunuz olmasın) çünkü Doğu'nun gerçeğine karşı Batı'nın sağırlığı, çok güçlü sosyolojik ve politik kökenlere sahip. Soykırım dizisi Avrupa televizyonlarında -ya da Orta Batı televizyonlarında- yayınlanırken şöyle bir metin yayınlansa: "Gaz odası ve krematoryum fırını sözcüklerinin taşıyabileceği duygu değerini anlamış olan Yahudiler -ya da belki Siyonisüer de de-

151

nebilir- bunun çevresinde, kitle iletişim araçları yoluyla devasa ve akıldan çıkmayan bir orkestrasyon kurdular." FKP'nin entelektüelleri buna ne derlerdi acaba? Rezalet diye haykırırlardı herhalde. (En azından böyle ümit edecek kadar

cesaretimiz hâlâ var.) Oysa kendi yapakları da tamamen aynı şey. Ohlann yaptığı da alçaklık konusunda bundan aşağı kalmıyor.

Kısacası FKP'nin tarihçileri, iktisatçıları, eleştirmenleri -evet ya! bunu yapanlar onlardı- bize Gulag sözcüğünü kullanmayı yasaklamak isterlerdi. Zaten birbirlerine yasaklıyorlar. Belki de onu ifade eden sözcüğü sansürleyerek, kampların gerçeğini ya da en azından bu gerçeğin etkilerini ortadan kaldırmaya çalışıyorlar. İşte bu, Marksist olmaktan gurur duyan Marksistler için gerçek bir idealizmin kanıtı olurdu. Her ne olursa olsun, argümanları bu.Gulag sözcüğünün "Orta Batı ile sosyalist dünyaya ilişkin her çeşit akılcı görüşün" arasına giriyor olmasıydı. Bana sanki çok yararlı bir sıfatı unutmuşlar gibi geliyor. "Diyalektik" sıfatını unutmuşlar. Akılcı ve diyalektik bir görüş: İşte bize gereken bu. Bu bilgece formülden çıkarım yaparsak, bekçi köpeği entelektüellerimize göre demek ki bir "sosyalist dünya" mevcut. Üstelik bu dünya, bu güzel dünya herhangi bir küçük düşürücü sıfatla da nitelenmemiş. "Gerçek", "ilkel" ya da "tamamlanmamış" değil. Bu dünya sosyalist, ne fazlası, ne eksigi var. Ancak biz o dünyada yaşamıyoruz. Aynı dünyada bile yaşamıyoruz.

1937'de ilk Alman mahkûmlar, kayın ormanlarını kesmek için Ettersberg'in üzerinde toplandıkları sırada; eğitici çalışma kamplarının toplama sistemi, yani Gulag, SSCB'de, o korkunç yılın muazzam fırtınasıyla boğuşuyordu.

SSCB'deki Terör tarihi, çeşitli aşamalardan geçmişti. Stalin döneminde Terör'ün zirvesine ulaşmadan önce pek çok eşik aşılmıştı. Hiç kuşkusuz 1937 yılı da bu eşiklerden biriydi.

Şalamov'un dün okuduğum metni -dün derken şu an yazı yoluyla yeniden kurmakta olduğum, 1969'da Londra'da Kari

152

Marx'la ilgili tabelayı fark ettiğim, sonra konudan oldukça uzaklaşmamıza neden olan bu anlatıyı tetikleyen o günün bir öncesini kastediyorum-, Kolyma. Hikâyelerinden "Her Şey Nasıl Başladı?" başlıklı o metin de tam olarak Terör'ün tarihsel evreninde, Gulag'ın kendi tarihçesinde 1937 yılında aşılın eşikten bahsediyordu. "Bütün 1937 yılı boyunca," diyordu Varlam Şalamov, "iki ya da üç binlik resmi nüfus içinde yalnızca iki kişi, bir mahkûm ve özgür bir adam, Partisan madeninde (Kolyma'daki maden bölgelerinden biri) hayatını kaybetti. Onları bir höyüğün altına yan yana gömdük. Belli belirsiz iki dikilitaş -mahkûmunki biraz daha küçük- mezarlarında yükseliyordu. 1938'de ise bütün bir birlik sürekli çalışarak mezar kazıyordu." Çünkü 1937 yılının sonunda, bütün Sovyet toplumuyla birlikte Kolyma kamplarının da üzerinde kasırga patlak vermişti. Albay Garanin'in emirleri altında -ki Garanin daha sonraları Japon casusu olarak suçlanıp kurşuna dizilecekti, tıpkı ustası Yejev gibi; ki o da daha önce kurşuna dizilmiş olan Yagoda'nın yerine NKVD'nin başına geçmiş ve o kurşuna dizildikten sonra yerine Beria gelmişti, ki o da... - Albay Garanin, Dalstroy'da Kolyma'nın toplama kampı bölgesi içinde, 1937 yılının çılgın kasırgasını başlatmıştı.

Albay Garanin'in emriyle, Büyük Kuzey'in kamplarında binlerce mahkûm kurşuna dizildi. Kurşuna dizilmelerinin nedeni ise "karşı devrimci faaliyetler"di. Bir Gulag kampında, karşı devrimci faaliyet ne olabilirdi? Varlam Şalamov şöyle cevaplıyor: "Yüksek sesle çalışmanın dayanılmaz olduğunu söylemek, Stalin'e yönelik en masum bir eleştiriyi fısıldamak, mahkûmlar toplu halde 'Yaşasın Stalin!' diye bağırırken sessiz kalmak... Bunlar kurşuna dizilmeniz için yeterdi. Bazen susmak, karşı devrimci bir faaliyet oluyordu." "Nöbetçiye hakaret" suçuyla kurşuna dizdiler. "Çalışmayı reddetmek" suçuyla kurşuna dizdiler. "Metal hırsızlığı" suçuyla kurşuna dizdiler. Ancak Şalamov'un dediğine göre, "Mahkûmları dalgalar halinde kurşuna

153

dizmelerini sağlayan gerekçelerin sonuncusu ve en yaygınıysa, kurallara uymamayı. Bu suç koca birlikleri bir bütün halinde toplu mezarlara yolluyordu. Otoriteler, bu konuyu düzenlemek için teorik bir temel hazırlamışlardı. Bütün ülke için hazırlanmış olan beş yıllık plan her bir fabrika, her bir kurum için belirli rakamlara ayrılmıştı. Kolyma'da da her bir maden ocağı, her bir el arabası, her bir külünk için istenen miktarlar belirlenmişti. Beş yıllık plan, yasaydı! Plan'a uymamak karşı devrimci bir suçtu. "Plan'a uymayan köpekleri hendeğe atın!"

Sovyet toplumunun üstünlüğünün gözle görünür kanıtı olduğu söylenen Plan, kapitalist üretimin bunalımlarını ve anarşisini önlemeye yarayan Plan, neredeyse mistik bir kavram olan Plan; yalnızca, dedikleri gibi sivil toplumda da değil, bu hiç de sivil olmayan, girişim despotizminin doruk noktasına vardığı -işçi fabrikasına, mahpusu hapisanesine bağlar gibi bağlıyordu çünkü- Gulag kamplarının içinde bile terörü ikiye katlayan bir araç görevi görüyordu. Plan da en az Albay Garanin kadar katildi. Zaten biri olmadan diğeri bir işe yaramazdı.

Şalamov anlatmaya devam ediyor, " Merzloto'nun sonsuza dek donmuş taşı ve toprağı, ölüleri içine almayı reddediyordu. Kayaları dinamitle ya da kazmayla açmak gerekiyordu. Mezar kazmakla, altın madenlerini kazmak için aynı işlemler, aynı aletler, aynı malzeme ve aynı işçiler gerekiyordu. Bütün bir birlik günlerini, mezar açmak ya da daha doğrusu isimsiz ölülerin kardeşçe üst üste yığılacağı geniş çukurlar kazmak için çalışarak geçiriyordu. Bütün ölüler, altın dişleri kırılarak çıkarıldıktan sonra, gömme tutanaklarına kaydedilerek, çırılçıplak üst üste yığılıyorlardı. Çukurlara ölümler ve taşlar kanşık olarak boşaltılıyordu, ama toprak ölümleri reddediyor, Büyük Kuzey'in her zaman buz tutmuş olan zemininde, çürümeden, sonsuzluğa mahkûm ediyordu..." Dün -yani dün değil, üstünden on yıl geçtikten sonra bugün, hatıramda yeniden canlandırmakta olduğum, Londra'daki o bahar gününün öncesindeki gün- bu satırları okurken, bu gö-

154

rüntü gözlerimi yaktı: Büyük Kuzey'in çukurlarında, ebedi buzlar içinde hiç bozulmadan kalmış, binlerce çıplak cesedin görüntüsü. Bu çukurlar bir zamanlar yeni adamın şantiyeleri idi, hatırlarsak! Moskova'da Kızıl Meydanı'nın mozolesinde inanılmaz kalabalıklar, gözlerine inanamayarak, Lenin'in bo'zulmayan cesedinin önünden geçmeye devam ediyorlar. Bu mozoleyi ben de 1958'de ziyaret etmişim. O dönemde Stalin'in mumyası da Vladimir İlyiç'e eşlik ediyordu. İki yıl önce SBKP XX. Kongresi'nin gizli bir oturumunda Nikita Sergeyeviç Kruşçev, bütün arkadaşları gibi bir zamanlar tapındığı, hakkında övgüler düzdüğü bu ilahı yakmıştı. İki yıl sonra Bükreş'te Kruşçev, Peng Chen'e Stalin'in kanlı mumyasını Çin'e götürmesini önerecekti; mumya da SBKP'nin XXII. Kongresi'nden sonra sonunda mozolede kaldırılacaktı.

Ama 1958 yazında, Stalin, Lenin'in yanında, kızıl mermerden mezarında yatıyordu; ben buna tanığım. Her ikisini de gördüm. Huzur içinde, bozulmamış, çürü-memiş: Bir tek konuşmaları eksikti. Neyse ki konuşmaları eksikti. Her ikisi de bir akvaryum ışığı içinde, bir muhafız alayının koruması altında, bronzdan heykeller gibi hareketsiz, sakin sakin yatıyorlardı.

On yıl sonra Londra'da, Varlam Şalamov'un bu satırlarını okuyunca Kızıl Meydan'daki mezarı hatırladım. Devrim'in asıl mozolesinin Büyük Kuzey'de, Kolyma'da olduğunu düşündüm. Sosyalizmin ceset çukurlarının -şantiyelerinin- ortasına galeriler kazabilirdi. Ebedi ölümün buzu içinde bozulmadan donmuş binlerce çıplak mahkûm cesedinin önünden geçerdiler insanlar. Muhanz alayına gerek yoktu; bu ölümlerin korunmaya ihtiyacı yok. Müziğe de gerek yok; sessizce çalınan resmi cenaze marşları da olmazdı. Sessizlikten başka bir şeye gerek yok. Galeriler labirentinin ucunda, toplu mezarlardan birinin buzundan oyulmuş, her yanından kurbanların kör bakışlarıyla çevrili bir amfiteatrdaki Batılı Marksistleri temsilen seçkin bir topluluğun

155

da katılımıyla, "Stalin sapmacılığının" sonuçlarına ilişkin bilimsel toplantılar düzenlenirdi. Ancak Rus kampları, Alman kamplarının Hitlerci olduğu anlamda Marksist değildi. Nazi teorisiyle bunun baskıcı uygulaması arasında tarihsel bir ardışıklık, mutlak bir şeffaflık var. Hitler iktidara, kitleleri ideolojik olarak harekete geçirerek, genel oyla, hiçbir yanlış anlamaya yer bırakmayacak, apaçık bir teori adına gelmişti. Kendi fikirlerini kendi uygulamaya koymuş, bunlar aracılığıyla da Alman gerçekliğini yeniden oluşturmaya çalışmıştı. Karl Marx'ın durumuysa XX. yüzyılın tarihinden ve hatta bu tarih içinde onun adına yapılanlardan belirgin biçimde farklı. Aslında Ekim Devrimi sırasında Bolşeviklerin karşıtları da, ya da en azından karşıtlarından önemli bir kısmı da en az Bolşevikler kadar Marx'a sahip çıkıyorlardı. Yalnız Menşevikler değil, Alman aşın solunun kuramcıları da Ekim Devrimi'nden itibaren SSCB'de yayılan yetkecilik ve terörü, ideolojik tek sesliliği ve toplumsal eşitsizliği eleştiriyorlardı.

Bu yüzden de Rus kampları, doğrudan ve tek anlamlı olarak Marksist kamplar sayılamaz. Ama sadece Stalina kampları da denemez. Bunlar Bolşevik kamplarıdır. Gulag, doğrudan doğruya ve tartışmasız biçimde Bolşevizmin bir ürünüdür.

Aslında bir adım daha da ileri gidebiliriz. Marx'ın teorisi içinde sonradan Doğru Düşünce denen ölçsüz barbarlığın -eğitici çalışma kampları da buradan doğacaktır-, Tek Tip olma çılgınlığının ve Büyük Dümenciler'in cezalandırıcı, buzdan diyalektiğinin sızıp içeri gireceği çatlağı da bulabiliriz. 5 Mart 1852 tarihinde Karl Marx, Joseph Weydemeyer'e yazıyor. Bu kişi o sıralarda New York'ta belirsiz aralıklarla çıkan Die Revolution adlı bir dergi yayımlıyor. Finansal güçlükler nedeniyle o dönemde pek çok sosyalist yayın, belirsiz aralıklarla çıkarmış. Marx Londra'da, kış sonunun yağmurlu günlerinde bitirmeye çalıştığı, On Sekiz Brumaire üstüne makalelerini Wey-demeyer'in bu dergisi için yazmış. Sonunda bu yazılar Die Re-156

olution'un bir sayısında Weydemeyer tarafından Deutsche Vere-ins-Buchhandlunjj von Schmidt und Helmich 191, William Street belirgesiyle ve çok az değiştirilmiş bir adla yayımlanmış: Der 18te Brumaire des Louis Napoleon. Bonaparte yerine Napoleon. 1852'nin bu Mart gününde Karl Marx, Weydemeyer'e yazıyor. İki gün önce Frederic Engels'in kendisine Manchester'dan yolladığı beş sterlini almış. O hafta Marx ailesi en fazla bastırılan alacaklılar olan doktorun ve bakkalın borcunu ödedikten sonra, karınlarını tıka basa doyurmuş olmaları. Karl Marx, az önce dairesinin penceresinden dışarıya şöyle bir baktı. Her zaman hareketli olan caddenin canlılığını seyretti. Bakışı tam karşısındaki binanın kapısının dar köşeliğine kaydı. Görünürde dikkat çekecek bir şey yoktu. Henüz o binanın içine yerleşmiş bir film şirketi de yoktu. Çalışma masasına gidip oturdu. Okunması neredeyse olanaksız olan yazısıyla sayfanın sağ üst köşesine tarihi yazdı. Tarihin altına da adresini ekledi: 28, Dean Street, Soho, Londra.

Marx, sınıflar ve sınıf çatışmasıyla ilgili teoriye kişisel katkısını bu mektupta belirginleştirmiştir. Bu mücadelenin tarihsel gelişimini, burjuva tarihçilerinin kendinden önce ortaya koyduklarını ve bunun ekonomik anatomisini de burjuva iktisatçıların çözümlediklerinin altını çizdikten sonra Marx, teoriye kendisinin ne kazandırdığını açıklıyor: was ich neu tat. "Benim getirdiğim yenilik", diyor, "1) Sınıfların varlığının yalnızca üretimin tarihsel gelişiminin belli aşamalanna bağlı olduğunu, 2) sınıf çatışmasının mutlaka proleteryanın diktatörlüğüne varacağını, 3) ve bu diktatörlüğün bütün sınıfların ortadan kalkmasına, sınıfsız bir topluma doğru bir geçiş aşaması olduğunu göstermek."

Herkesin bildiği, zaman içinde içine her türlü sos katılmış, bilgin yorumculann kuşaklar boyunca açılmıdıktan, bir asırdan fazla zamandır en parlak ve en çarpıcı tartışmacıların sürekli birbirlerinin yüzüne fırlatıp durdukları bir metin. Yine de ona hâlâ geri dönebiliriz. Hâlâ üzerinde düşünebiliriz. Hâlâ yeni bir yanını keşfedebiliriz: etwas neues.

157

m

Peki Marx'ın teorisine, tarihin ve tarihi yapan sınıf mücadelesinin somut düzlemine getirdiğini söylediği yenilik nedir? Birkaç noktayı göstermek - ya da kanıtlamak: Marx her iki anlamda da kullanılabilecek nachweisen fiilini kullanıyor, ancak her iki anlamda göre de Marx, bu fiili ters anlamda kullanıyor; çünkü birazdan göreceğimiz gibi öne sürdüklerini ne gösteriyor ne de kanıtlıyor.

Birinci noktayı, sınıfların varlıklarının tarihselliğiyle ilgili olanı bir yana bırakalım. Bu sorun şu an hiç ilgilenmediğim bir tarih felsefesinden ileri geliyor. İnsanlığın sınıfsız bir toplumdaki, ilkel Komünizmin toplumundan, aynı türden ancak daha gelişmiş ve bolluk içinde yüzeceği bir başka topluma ulaşmak için azgın ve sonu belirsiz -öte yandan da her seferinde Marx'ın kendinden başlayarak, bütün Marksist kuramcıların öngördüğünden farklı sonuçlar doğuran- sınıf mücadeleleri tarihinin uzun süreli arafından geçmek zorunda olduğu fikrine hiçbir zaman ısınmamışım. Tarihin derinliklerinde huzur içinde yaşayan ideal toplumlar, devletsiz insan topluluklarının var olmuş olması ve bu yüzden bunların gelecekte de var olabileceği fikri, artık kimseyi bağlamıyor. Bu fikri Marx'ın birinci noktasında ifade ettiği şekliyle kenara ayırmanın, biraz keyfi bir hareket olduğunu biliyorum. Marx'ın birinci noktasının içeriğine temel oluşturan alt-Hegelci tarih felsefesinin, aynı zamanda diğer iki noktaya da temel sağladığını biliyorum ve buraya daha sonra döneceğim. Ancak salt

yöntem kaygılarıyla şu andaki çözümlememizin bu ilk noktasını bir kenara ayırabilir, geçici olarak parantez içine alabiliriz.

Tarihsellik sorunu ve sınıfların varlığının göreliliği her ne olursa olsun, Marx'ın sıraladığı bundan sonraki iki noktanın tarih biliminden değil -böyle bir bilimin var olduğu ölçüde- yalnızca öngörüden kaynaklandığını görmek kolaydır. Ya da kehanetten. Hatta belki de dinsel vaazdan. Sınıf çatışmasının mutlaka proleteryanın diktatörlüğüne varacağı varsayımından ya da

158

belki sofuca bir dilekten başka bir şey olamaz. Ancak ne bu varsayımın doğrulandığı, ne de bu sofuca dileğin yerine geldiği, gerçek tarihin hiçbir yerinde görülmemiştir. Dünyanın hiçbir yerinde kavramın Marksçı anlamına göre bir proleterya diktatörlüğü görülmedi. Marx'ın Weydemeyer'e yazdığı mektuptan yüzyıl sonra", bu saptamayı yapabiliriz. Bu noktada, salonun arka tarafından, seçkin Marksistlerin gücenmiş yaygaralarını duyuyoruz tabii ki. (Yazarken her zaman, az çok bir gösteri yapıyor gibiyizdir. Hâlâ bunu inkâr etmekte ısrarlı olan bir iki geri zekâlı kaldıysa da böyle bu. Ve eğer bir gösteri yapıyorsak, salonu da gözümüzde canlandırabiliriz.) Bütün Marksistler hep bir ağızdan bağıırıp çağırmaya başlıyorlar.

Çılgılık çılgıca Paris Komünü adının geçtiğini duyuyorum, onu unutuyor muydum? Frederic Engels'in şu cümlesinin kesin bir sesle yinelenildiğini duyuyorum: "Bu diktatörlüğün nasıl bir şey olduğunu bilmek mi istiyorsunuz baylar? Paris Komünü'ne bakın. İşte o bir proleterya diktatörlüğüydü." Paris Komünü'ne bakın baylar, ama iyi bakın. Onun içinde çok heyecan verici, çok öğretici şeyler bulacaksınız. Ama proleterya diktatörlüğünü asla bulamayacaksınız. Engels'i unutan ve onun olaylardan yirmi yıl sonra, Marx'ın Fransa'da, İp Savaf ma. yazdığı önsözü, güzel bir sonla bağlamasını sağlayan cıfcaflı cümlesini unutan. Engels edebiyatını bir tarafa bırakarak tarihin kaba gerçeklerine geri dönün. Orada proleterya diktatörlüğünü bulamayacaksınız. Dönemin metinlerini okuyun. Elbette ki Komün seanslarının tutanaklarından başlayarak. Göreceksiniz ki Paris Komüncülerinin adil bir toplum isteğiyle yoğrulmuş ve en belirsiz ideolojilerle kemi-rilmiş, yüce ve gülünç, kahramanca ve alçakça girişimlerinin proleterya diktatörlüğüyle uzak yalan, hiçbir ilgisi yoktur.

Ancak bunu kanıtlamaya devam etmeme izin vermezler. (Nachweisunj diyordu Marx: Ancak benim onda olmayan bir avantajım var, sırtımı tarihe dayayabilir, tarihi tanık gösterebili-

159

rim, hayal kurmaya ihtiyacım yok; bu yüzden de kanıtlayabilirim, yani tarihin kanıtladıklarını gösterebilirim.) Hep bir ağızdan yükselen sesler sözümü kesiyor.

Neyse başka zaman, belki başka bir yerde devam ederim. Ancak ne kadar gürültü patırtı, her çeşitten Marksist sesin ne kadar bağıırıp çağırışı olsa da, sesimi biraz daha yükseltmem gerekse de, Marx'ın üçüncü noktası üzerine de iki çift laf edeceğim. Proleterya diktatörlüğünün yalnızca, sınıfsız bir topluma, bütün sınıfların ortadan kalkışına bir geçiş dönemi -devlet karşıtı bir devlet yani- olacağına ilişkin görüşü üzerine. Yine burada da bir koyuda, bir kanıtsamayla karşı karşıyayız. Gerçek tarih bunun tam tersini kanıtladı -nachgewiesen. Devletin sürekli ve yeri doldurulmaz biçimde güçlendiğini, ortadan kaldırılmak şöyle dursun kutuplaştınlar daha da belirgin hale getirilen sınıf mücadelesinin şiddetle yoğunlaştığını kanıtladı. 30'lu yılların başında SSCB'de köylülere karşı başlatılan asıl iç savaşın yanında, Batıdaki sınıf mücadeleleri yemek daveti gibi kalır. SSCB'deki toplumsal ayrıcalıklar tabakalaşmasının yanında -kişiye değil, statüye bağlı fonksiyonel ayrıcalıklar tabii ki- batıdaki toplumsal adaletsizlik, yani milli gelirin dağıtımındaki eşitsizlik, peri masalı gibi kalır.

Tek sözcükle, Marx'ın sınıflar ve bunların mücadelesi teorisine getirdiğini iddia ettiği yenilik; teorik olmaktan, gerçeği aydınlatarak, üzerinde oynamaktan öteye gitmiyor. Kısacası bu iyi niyetli bir tahminden, Londra'nın Soho'sundaki Dean Caddesi 28 Numara'da sıkça kullanılıyor olması gereken ifadesiyle wishful thinking'den başka bir şey değil.

Ve işte Marx'ın proleterya diktatörlüğünü sınıfsız topluma geçişin kaçınılmaz adımı olarak gören bu kuramı, Bolşevizmin cezalandırma çılgınlığının doğuşuna zemin hazırlıyor. Terör, kökenlerini bu kuramsal zeminde bulup, buradan besleniyor. İşte Marx'ın 1852 Mart ayında bir gününde kuru kuruya, sanki kendiliğinden

geliyormuşçasına sıraladığı bu noktalar hakkında,

160

bütün Büyük Dümenciler, proleterlerin yerine düşünmeye -ve daha kötüsü bunları geceleri rüyalannda görmeye-başladılar. Proleteryanın bu tarihi misyonu adına, milyonlarca proleter, özgür ya da zorunlu, ama her seferinde eğitici, çalışma yoluyla ezildi, mahkûm edildi, dağıtıldı.

Marx'ın bir noter gibi sıraladığı bu noktaların -bu teorik yeniliklerin- temelinde yatan bir fikir var. Bütün diğer sınıfların kayboluşu anlamına gelen, diğer bütün sınıflar kaybolmadan ortaya çıkmayacak olan evrensel bir sınıfın varlığı fikri. Genç Marx'ın 1843'ten başlayarak; Dean Caddesi'nde değil, Paris'teki Vaneau Caddesi'ndeyken yazmış olduğu Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Giriş adlı metninde, titrek bir sesle haykırdığı proleteryanın 6 Ocak yortusunu hatırlıyoruz. Ancak bu evrensel sınıf ortada yok. Bu yüzyılın bizi Marx'tan ayıran dersi şu oldu: En azından günümüz proleteryası bu sınıf değil. Sonsuz pratik sonuçlar doğuran bu kuramsal kurmacayı korumaya devam ediyoruz. Çünkü meydan, proleteryanın partilerine, proleteryanın diktatörlüklerine, proleteryanın şeflerine, proleteryanın eğitici çalışma kamplanna ait. Kısacası meydan, ağız tıkanmış proleteryanın sessizliğinde onun adına, onun sözde evrensel misyonu adına, yüksek sesle, bağııra çağıra ve çoğu zaman da kestirip atan bir tavırla (bu, söylenebileceklerin en hafifi!) konuşanlara ait.

Proleteryanın adına konuşmayacak, kendini yalnızca sürekli bozuiup yeniden yapılan, proleteryanın sesini dinleyip, söylediklerini dikkate alarak ona organik bir ağırlık, maddi bir güç kazandırmayı amaçlayan geçici bir yapı olarak görececek yeni bir devrimci partinin ilk görevi; doğuracağı bütün sonuçlarla birlikte, evrensel bir sınıfın var olmadığı yolundaki teorik gerçeği yerine oturtmak olmalıdır.

Ancak Marx'in kuramındaki, XX. yüzyılın sapkın gerçekliklerine yol açan bu kör nokta, aynı zamanda kuramın göz kamaştırıcı noktası. Devrim'in bütün o yüce yanılması bu noktada parlıyor. Bu hatalı evrensel sınıf kavramı olmasaydı, Marksizm

161

hiçbir zaman, eskiden olduğu ve bugün de kısmen olmaya devam ettiği gibi dünyayı kökünden değiştirip, daha da yaşanmaz bir yer haline getiren maddi güç olamazdı. Gözümüz bununla kamaşmasaydı Marksist olmazdık. Yalnızca artı değer üretiminin mekanizmalarını çözümlenmek için Marksizmin vazgeçilmez olduğu ticaret toplumunun fetişizmini açığa çıkarmak için hiçbirimiz Marksist olmazdık. Belki öğretmen olurduk. Oysa bizim yaşama nedenimiz haline gelen evrensel bir devrimci pratiğin teorisi olarak gördüğümüz Marksizmin, derindeki akılsızlığıydı bu. En azından benim yaşama nedenim haline gelen. Bu yüzden de artık yaşama nedenim yok. Nedensiz yaşıyorum.

Ama herhalde bu da normal bir şey. En azından diyalektik, öyle değil mi?

"Diyalektik her zaman dört ayağının üstüne düşme sanatıdır, aslanım!"

Dokuz yıl öncesinde, Nantua'da Fernand Barizon gözümün içine bakıyordu. Elindeki konyak kadehini yüzünün hizasına kaldırmıştı.

O gün Londra'da, diyalektik yüzünden Barizon'u hatırladım.

O günlerde Fernand'ı sık sık hatırlıyordum tabii. Yani Kolya Hikâyeleri'ni okumakta olduğum 1969 bahar sonlarında. Anlaşılır bir şey bu. Ancak Barizon'la ilgili anılar belleğimin arka planında, biraz bulanık, belirsiz olarak kalmıştı. Ön planday-sa hep kar vardı. Ettersberg pazarlarının karı, Magadan ya da Kargopol üzerindeki kar.

Ancak bu kez diyalektik nedeniyle Barizon'un hatırası daha belirgindi. Hatta tamamen belirgindi. 1960'ta Fernand'la Nantua ve Cenevre'de molalar vererek, Paris'ten Prag'a yaptığımız yolculuğu hatırladım. Aslında Prag'a giden yalnız bendim, Barizon gelmiyordu. Zürih'te de durmuştum ama henüz orada değiliz. Daha sonra geleceğiz.

Her neyse, Cenevre'deyiz, Cornavin Gan'nın büfesinde. Ar-

162

tık konuşmuyoruz, birazdan ayrılacağız. Hoparlörden Zürih'e gidecek hızlı trenin 2 numaralı perona girdiğini anons ettiler. Barizon hâlâ sessizdi. "Söylesene aslanım!" dedi sonra birden. Ona baktım.

"Seninle Zürih'e gelsem ne dersin?"

"Zürih'e mi?" dedim biraz afallayarak. "Benimle trene binmek mi istiyorsun?"

Omuzlarını kaldırdı.

"Tren mi? Trene ne gerek var? Benim dört tekerle devam ederiz. Uçağının yarın öğleden sonra kalkacağını söylememiş miydin? Çok zamanımız var." Gerçekten de zamanımız vardı.

Barizon'a baktım, birazcık sarsılmış gibiydim. Yalnız yolculuk etmeyi severim. Yani trene ya da uçağa binerken yalnız olmayı. Dinlendirici olur. Ayrıca bana fikirler de verir. Yalnız yolculuğun geçici hava değişikliğinde kafam iyi çalışır. Öte yandan onunla sohbet etme fikri de hiç fena değildi. Bu tür yolculuklarda bazen canınızın hiç konuşmak istemediği yol arkadaşlarınız olur. Zaten onlara anlatacak hiçbir şeyiniz de yoktur. On beş gün önce San Sebastian ve Vitoria'ya kısa bir yolculuk yapmıştım. Yanımda da Bayonne'lu bir Fransız militan vardı, ya da belki Saint-Jean-de-Luz'lü, hatırlamıyorum. Onunla sohbet etmem hiçbir şekilde mümkün değildi. Geçimsiz ve kasıtlıydı. Üstüne üstlük de vejeteryendi. Hiç durmadan yemeklerden şikâyet ediyordu; oysa Bask mutfağı Allah için tam bir harikadır. Dönüşte hesap yaparken, benden, önceden konuşulduğu gibi ve gayet normal olarak benzin parasını ödememi istedi. Ancak bununla birlikte arabasının amortismanı için de kilometre başına bilmem kaç santim vermemi istiyordu. Ağzım açık kaldı, ama hiç de şaka yapmıyordu. Bana bizim için, yani İKP'nin yeraltı örgütü için yaptığı bütün yolculuklarda, küçük özel arabasının amortisman payı olarak, kilometre başına belli bir miktar

pa-

163

ra istediğini açıkladı. İşte o zaman, iki üç yıl önce onu terk etmiş olan karısını anladım ve içimden kadına hak verdim. Bunu bana Vitoria'da bir akşam, özel olarak zeytinyağına, genel olarak kadınların ahlâksızlığına verip veritirirken söylemişti. Ancak Barizon'la durum böyle değildi.

"Doğru," dedim. "Çok zamanımız var. İstersen Zürih'e arabayla gidelim." İstiyordu.

Başım salladı. Çok mutlu görünüyordu.

"Yalnız bir şey var," dedim. "Yola çıkmadan önce Fransız kimliğimi almalıyım." Bir açıklama bekler gibi yüzüme baktı.

"Tabii ya!" dedim. "Az önce sen de fark ettin ya. Salagnac ve Barizon, iki Fransız, hiç sorun değil. Ancak bir Uruguaylı ve bir Fransız yan yana, bu biraz kafa karıştırıp, küçük bir tatsızlığa neden olabilir. Sözelimi Zürih'teki otelde. Küçük bir risk, ama başka seçeneğimiz varken niye üstümüze alalım ki?" Yüzüme bakıp, dişlerinin arasında ısıklık çaldı.

"Her şeyi düşünüyorsun Gerard," dedi, biraz alayla. "Neden yağlı biri olduğunu şimdi anlıyorum." Başımı salladım.

"Hayır," dedim. "Onca yıldan sonra neden kodeste olmadığımı anladın." Fernand yüzüme baktı.

"Böyle devam et aslanım!" dedi ölçülü bir tavırla. Bir yudum bira içip kadehimi kaldırdım. "Sen merak etme Fernand! Ben ölümsüzüm!"

Ertesi gün Zürih Gölü üzerinde gezinti yapan gemilerden birinin güvertesindeydik. Güz güneşi parlıyordu. Manzarayı seyrediyorduk: beyaz köpüklerle süslenen mavi göl suyu, yeşil çayırlar, sakin köyler, güz güneşiyle kızıllanmış dağlar. Prag uçağını beklerken yapılan bu göl gezileri, neredeyse bir gelenektir. Bazen tek başıma yapardım, bir yol arkadaşım olduğunda da yol arkadaşımınla birlikte.

Bugün Barizon'la yapıyorduk, geçmişte Carrillo'yla yaptığım da olmuştu. Bir kez onunla birlikte Zürih yoluyla Doğu'ya gitmiştik. O zaman arabayı kullanan Fernand değil Rene idi. Her neyse, bu göl yolculuğunu da Carrillo'yla beraber yapmıştık. Yolculuk sırasında çok rahattı, anılarını, kendi hayatının ve Komünist hareketin az çok bilinen bölümlerini hatırlıyordu. Stalin'in ölümünden sonra Kruşçev ve SBKP Prezidyum'unun öteki üyelerinin Beria'yı nasıl ortadan kaldırdıklarını da burada, Zürih Gölü üzerinde gezinen bir gemide mi anlatmıştı? Tam emin değilim. Bu hikâyeyi bana bir yolculuk sırasında anlattığını hatırlıyorum. Yolculuklar insanı gençleştirir, bilinen bir şeydir bu. Bazen de yolcuların dilini çözerler. Neden böyledir bilmem ama böyledir işte. Yolculuklar, yaşlı Komünistlerin bile dilini çözer. Yani, biraz çözerler. Bu da az şey değildir.

Kruşçev 1957'de Moskova'da düzenlenen Komünist Partiler Konferansı sırasında belli sayıda delegeyi, Kremlin'in şatafatlı salonlarından birinde akşam yemeğine davet etmiş. Davetliler arasında Carrillo da varmış. Sıra tatlıya geldiğinde Kruşçev, Be-ria'nın ölümünün hikâyesini anlatmış. Şaşkınlık içindeki bütün o Avrupalı Komünistlere, Stalin'in ölümünden sonraki bir Prezidyum seansında, Beria'dan kurtulmayı nasıl başardıklarını anlatmış. Aralarında gizli olarak Beria'yı devreden çıkarmak, onu fiziksel olarak ortadan kaldırmak için anlaşmışlar. Bu pek kolay değilmiş, çünkü Stalin'in sağlığından kalma bir alışkanlıkla toplantı salonunun girişinde bütün Prezidyum üyelerinin üzerleri KGB'nin adamları tarafından aranıyormuş. Kremlin'in Prezidyum toplantılarına ayrılmış olan salonuna silah sokmak olanaksız gibiymiş. Yine de bu güçlüğü aşmışlar. Çünkü ordunun generalleri toplantı salonuna girişte aranıyorlarmış. Böylece mareşal rütbesindeki Bulganin, başka bir yüksek rütbeli generalin işbirliğiyle salona birkaç otomatik tabanca sokmayı başarmış. Aslında ordudan yüksek rütbeli birkaç subay da Beria'ya karşı oluşturulan gizli komploya dahilmiş ve sonrasında olabileceklere karşı birkaç askeri birim alarm durumunda bekletiliyormuş. Sonuçta Bulganin, Kremlin Sarayı'nda, Stalin'in varislerinin Prezidyum toplantılarını yaptıkları salona birkaç küçük silah sokmuş. Daha toplantı başlar başlamaz, komplocular silahlarına davranıp Beria'yı yere sermişler. Kimse bir şeyden kuşkulandıktan Kremlin'den çıkarabilmek için Beria'nın cesedini bir halıya sarmışlar. Sonra da bir telefonla harekete geçirilen seçkin askeri birimler, Beria'nın başlıca işbirlikçilerini ve Stalin'in son polis şefinin kayıtsız şartsız adamları oldukları düşünülen İçişleri Bakanlığı özel birliklerinin komutanlarını tutuklamışlar. Kremlin'in kocaman salonunda, altın kaplamalar ve cilalarla parıltıyan bir lüks içinde Kruşçev, kardeş delegelere verdiği yemekte, her zamanki belagatiyle, Lavrenti Beria'dan kurtulmayı nasıl başardıklarını böyle anlatmış. Anlatırken belki biraz süslemiştir. Yapmayacağı şey değil. Ya da belki gerçekte her şey daha karmaşık ve daha adiceydi. Ancak davetlilerin üzerine kalın, buzdan bir sessizlik çökmüş. Deyim yerindeyse, ölüm sessizliği. Kardeş delegeler birbirlerinin yüzüne bakmaya bile cesaret edemiyorlarmış. Sonra yaşlı Gollan, Büyük Britanya Komünist Partisi sekreteri, yanındakinin kulağına eğilip fısıldamış: "A gentlemen's affair, indeed!3"

Bana bu hikâyeyi Carrillo anlatmıştı. Kremlin'de kardeşler yemeğinin sofrasında, GoUan'ın yanında oturuyormuş. Ve öyle sanıyorum ki Carrillo bu hikâyeyi bana Zürih'te, göl gezintisi yapan gemilerden birinde anlatmıştı. Hâlâ emin değilim ama öyle sanıyorum.

Ancak bugün göl gezintisini Santiago Carrillo ile yapmıyorum. Bugün yanımda Fernand Barizon var. Mavi gölün üstünde, güz güneşinin altında, Wadenswil köyünün tam karşısındayız. "Hareket ettiğimizde rıhtımda duran adama dikkat ettin mi?" dedim Barizon'a. "Hangi adam?" dedi kaşlarını çatarak.

166

1

"Keçi sakallı, melon şapkalı, bodur bir adam." Melon şapka, belleğinde bir şeyler uyandırdı sanki. "Melon şapka mı? Evet, bir melon şapka gördüğümü hatırlıyorum," diye bağırdı Barizon. "Ama şapkanın altındaki adamı hatırlamıyorum." "Lenin'di," dedim.

Barizon'un sigarasının dumanı boğazına kaçtı. Öksürmeye başladı, neredeyse boğuluyordu. Sırtına vurdum. İsviçre'nin temiz havası hemen Barizon'un normal nefesine kavuşmasını sağladı. "Tabii ya, ben de Napoleon'um," dedi Fernand, nefesi yerine gelir gelmez.

"Bak sen!" dedim. "Ne tarihi bir buluşma! Tanık olmak isterdim. Lenin ve Napoleon strateji üzerine tartışıyorlar. 'Girişelim, sonrasını görürüz.' Her iki durumda da gördük zaten." Ancak Barizon zırvalamalarını, ilgisiz bir kuşkuyla dinliyordu.

"Adam gerçekten Lenin'e benziyor muydu?" diye sordu. "Dikkat etmemişim." Başımı salladım.

"Lenin'di," dedim. "Zaten bunda şaşılacak bir şey yok. Hayaleti gelip, bir zamanlar mutlu olduğu yerleri ziyaret ediyor." Barizon dönüp uzaktaki tepenin alanda uzanan Zürih şehrine baktı.

"Lenin, Zürih'te mutlu mu olmuş?" diye sordu. Başımı salladım.

"Tabii ki", diye yanıtladım. "Burada Inessa varmış. Hem sonra bütün zamanını kütüphanelerde felsefe ve ekonomi politik kitapları okuyarak geçirirmiş. Devrimciler için en iyi zaman kütüphanelerde geçirdikleri zamandır."

Barizon hoşnutsuz bir tavırla bana doğru döndü. "Hayır ama!" dedi. "Devrimciler için en iyi zaman devrim yaptıkları zamandır."

167

"Laf!" dedim. "Bir kere kabul et ki öyle zamanlar çok enderdir. Hem sonra işler çok çabuk tersine döner. Hiç beklenmeyen şeyler olur."

Barizon bir süre göl manzarasını seyrettikten sonra bana döndü.

"Söylesene Gerard! Artık yaşlı biri olduğuna ve çok gezdiğine göre belki bana cevap verebilirsin. Ruslar nasıl insanlar?"

"Ruslar deli!" demişti Henk Spoenay, on altı yıl önce.

Kartallı yolda, karların üzerinde yürüyorduk. Ruslar hakkında, onların ilkbaharda kaçışları ya da tüyüşleri hakkında konuşmuştuk. Farkına varmadan durmuşum. Karlı manzaraya bakıyordum ama aslında onu görmüyordum bile. Hayal kuruyordum.

Ne de olsa baharda değildik. Aralık ayındaydık. 1944'ün Aralık sonunda bir pazar günü. Pedro dediğimiz, Piotr'u düşünüyordum. Avrupa boyunca Doğu'ya, Kızıl Ordu'ya doğru uzun yürüyüşüne devam ediyordu. Buchenwald'de aramızda başka bir Pedro daha vardı. Ve üstelik o da İspanyol değildi. Slovaktı. Her iki Pedro da İspanya'da çarpışmışlardı. Slovak olan uluslararası tugaylarda, Rus olansa Sovyet askeri uzmanlarıyla birlikte tanklarda. Her ikisi de çok iyi İspanyolca konuşurlardı.

Rus tankçısı Piotr'un soyadını hiç öğrendim mi bilmiyorum, öğrendiysem de unutmuşum. Oysa Slovak piyade eri Pedro'nun soyadını çok iyi hatırlıyorum. Kaliarik'ti. Ancak çok daha sonra- lan bunun da bir takma ad olduğunu öğrendim. Aslında adı ne Pedro ne de Kaliarik'miş. Gerçek adı Ladislav Holdos'muş. Ancak

bunu tam yirmi yıl sonra öğrendim. 1945 Nisan'ında Slovak Pedro'dan ayrılırken adını Kaliarik sanıyordum, sonradan tekrar Holdos adını alacağını bilmiyordum. Kısaca vedalaşıp "Salud, suerte, hasta la vista!" demiştik. Bir daha görüşmek için yirmi yıl bekleyeceğimizi bilmiyorduk. Birbirimizin ismini, ad-

168

resini de almamıştık, ne gereği vardı ki? Bir kere her ikimizin de adresi yoktu. Yalnızca birbirimizin çizmelerini almıştık, çok iyi hatırlıyorum.

11 Nisan 1945'te ve bunu izleyen günlerde, Buchenwald'in yeraltı direnişinin çarpışma gruplarında birlikte bulunmuştuk. Tabii ki Kaliarik'in yeraltı askeri örgütünde benden daha önemli bir sorumluluğu vardı. Öncelikle benden yaşça büyüktü, en az on yaş. Hem sonra İspanya'da ve Fransız direnişinde savaştım, kıdemliydi. Onca Komünist kuşağın ortak paydasını, tartışmasız hazinesini oluşturan şeye, savaş deneyimine sahipti. Biraz durup düşüncecek olursak, XX. yüzyıl tarihi boyunca Komünistlerin en çok etkili oldukları yer, iç ya da dış savaş alanlarıydı. Hatta zaman zaman bu alanlarda parladıkları bile olmuştu. Sanki askeri ruh, XX. yüzyıl Komünizmi için vazgeçilmez bir unsur-muş gibi. O kadar ki özünde Marksizme çok uzak, hatta neredeyse karşıt olan bazı hareketler, örneğin Castroculuk ve Latin Amerika'daki bütün türevleri, sırf bu savaşçılık unsuru, bu askeri ve hatta militarist ruh nedeniyle kendilerine, Komünizmin Kutsal Kilisesi'nin cemaatinde, müteveffa Mareşal Stalin'in vârislerinin sıkışık savaş saflarında yer buldular. XX. yüzyıl Komünizmi, ilham verdiği ya da egemen olduğu bütün devrimleri yerine getirir getirmez başarısızlığa uğradı, ancak savaşlarda birkaç parlak- zafer kazanmayı başardı. Üstelik bu iş henüz bitmiş değil. Çok uzak olmayan bir gelecek, bu kehaneti haklı çıkaracak. Görmeyi bilen için yeterince şeffaf olan günümüz, bunu her geçen gün biraz daha açıklıkla kanıtıyor. Zaten bunu anlamak da çok zor değil: Devrimin başarısızlığı, yani toplumun yeniden düzenlenmesi konusundaki başarısızlık, kaçınılmaz olarak silahlı yarılmacılığı getiriyor. Afrikalı, Kübalı, Arap ya da san ırktan askerler aracılığıyla.

Her neyse, Kaliarik, 11 Nisan 1945'te SS bozguna uğratıldığı sırada Buchenwald'in kontrol kulesini işgal eden, Gustloff fabrikasında parça parça takılmış otomatik tüfeklerle donanmış

169

f

çok gruplarından birine komuta ediyordu. "Ünlü kuleye karşı ilk saldırı dalgası, Pedro dedikleri bir Çek'in emri altında başlamıştı," diye yazıyor Olga Wormser-Migot kitabı Müttefikler Kapıyı Affıymda..."dz. Gerçi o Slovaktı ve sonradan bunun ağırlığını hayatında çokça hissedecekti; ancak sonuçta bu Pedro, benim Pedro idi. Arkadaşım Kaliarik. Bense ancak ikinci dalgada, makineli tabancalar, Panzeraust'lar -bazuka denen ve tanklarla, zırhlı araçlara karşı kullanılan bir tür tekil motorlu- ve SS muhafız kulübelerinden alınan diğer silahlarla kampın kapısına yerleştiren birlikte yer alabilmişim. Böylece Kaliarik ve ben, o ünlü 11 Nisan gecesi, Weimar'a giden yolda, Goethe'nin sevgili kayın ormanında karşılaşmıştık. O gece Weimar'ı çevreleyen ormanın içinde bol bol İspanyolca konuşmuştuk.

Ancak birkaç gün sonra birbirimizden ayrılırken uzun uzun vedalaşmamıştık. Birbirimize adreslerimizi verememiştik, çünkü adresimiz yoktu. Ancak birbirimize çizmelerimizi vermiştik. SS kışlarındaki dükkândan aldığım deri çizmelerin, benden çok kendisine yakıştığını düşünüyordu. Buna karşılık, onun aynı yerden aldığı çizmeler de bana daha iyi oluyordu. Bu önemli gerçeği, savaşın bitmesinden birkaç gün sonra, nisan ortasında bir günde, 40. bloğun önünde yürüştü otururken keşfetmişim. Bu yüzden de çizmeleri değiş tokuş ettik. 1 Mayıs 1945 günü Paris'e, 1 Mayıs yürüyüşüne katılmak için tam zamanında vardığımda, ayağımda Kaliarik'in çizmeleri vardı. Zaten aklımda da o vardı. Yalnızca benimkilere karşılık, bana verdiği o yumuşak çizmeler yüzünden de değil. O 1 Mayıs günü, Millet Meydanı tarafında 1 Mayıs yürüyüşünün kalabalığı dağılmak üzereyken, Paris'in üzerine düşen hafif kar fırtınası yüzünden. Yağmakta olan karın havada dönüp duran tanelerine baktım ve tabii ki arkadaşlarımı hatırladım.

Bundan yirmi yıl sonra, 1964'te Kaliarik'i yeniden gördüm ve bu kez gerçek adının Ladislav Holdos olduğunu öğrendim.

Voltaire Bulvan'ında, arkadaşlarımın evinde, o sıralar tanıma-170

diğim Londonlar'la buluşmak için randevum vardı. 1945'te Buchenwald'den dönüşümde Paris'te Arthur London'la bir kez, bir toplantının çıkışında karşılaşmıştım. Benim yanımda Michel Herr vardı ancak bizi tanıştırmış mıydı, yoksa Mauthausen'den gelen bu uzun boylu, zayıf ve kamburu çıkmış adamın, MOI'nin efsanevi yöneticisi "Gerard" olduğunu ben kendim mi çıkarmıştım, şimdi hatırlamıyorum. Ancak tanıştınldıy-sak bile, bütün sahne ancak birkaç saniye sürmüştü.

1964'te Voltaire Bulvan'ında arkadaşlarımın evinde, gerçekten tanıştığımızda London bize nefeslerin tutulduğu, nefret ve kasvet dolu uzun saatler boyunca Çekoslovakya'da tutuklanışının, yargılanışının ve hapsedilişinin öyküsünü bütün düğüm noktalarıyla anlatmıştı. Bu anlatı, en azından benim belleğime kazınmış haliyle, aynı olayların anlatıldığı ve London'un yıllar sonra yayınlayacağı İtiraftan çok daha amansız, her türlü kendini aklama istediğinden çok daha arınmıştı. Ancak şimdi İtiraftan söz etmenin sırası değil. Kronolojik sıraya dikkat ettiğimi unutmayalım. Belleğin sinsiyi yılankavi dönemeçlerine, sinema dilinde kullanılan deyişten esinlenirsek "geriye dönüşlü" işleyişine, gerçek adı Holdos olan Kaliarik'in kaybolan ve yeniden bulunan izlerine, bütün bu apaçık geliş ve gidişlere karşın; hâlâ 1944 Aralığında, Buchenwald'de bir pazar gününü yeniden yaşamaktayız. İtirafın, bu yeniden yaşanan deneyimde henüz bir

yeri yok. 1964 gznde, Voltaire Bulvan'nda, Jean Pronteau'nun evinde, Artur London'un birkaç yıl sonra itirafa konu olacak hikâyesini bize anlattığı o gecede, şu an beni ilgilendiren tek şey Pedro Kaliarik'in varlığı. Çünkü o, Buchenwald'de söz konusu pazan ve başka birçok pazan daha benimle paylaşmıştı.

Bir akşam Jean Ponteau'nun, Voltaire Bulvarı'ndaki evine giriyorum. İçeride Londonlar var. Ayrıca bir de görür görmez tanıdığım bir adam. Pedro, Buchenwald'deki Slovak arkadaşım. Kaliarik'i bulmak benim için bir bayram olabilirdi. Neden ol-
171

masın? Yirmi yıl sonra, tamamen rastlantı eseri, bir arkadaşınızla karşılaşıyorsunuz. Hatırlayacak ne çok şeyimiz, ne çok anımız vardı. Değiş tokuş ettiğimiz şu izmelerden başlardık. SS dükkânından aldığımız o çizmeleri hatırlıyor musun? Pedro'ya, daha sonra o izmelere ne olduğunu anlatabilirdim. Sonra da kamptan kurtuluşumuzdan sonraki o nisan günlerini anımsardık. O gece Weimar yolunda devriyelerimizden birinin yakaladığı o Nazi ailesini hatırlıyor musun Pedro? Pedro hatırlayacaktı. Belleğin bir yerlerinde uyumakta olan, ancak uyanmaya, yeniden doğmaya hazır daha pek çok şey bulup çıkaracaktık. Bütün bu geri gelen anılara aptal aptal glecektik. Tabii ki üzerimizde duman olup havaya karışmış arkadaşlarımızın gölgesi de olacaktı. Gölge bir an için hafifçe, kardeşçe üzerimizden kayıp geçecekti. Belleğin derinliğindeki o güneşli nisan resminde, krematoryumun bacası da olacaktı elbette. Ancak biz, ölümün gölgesine, krematoryumun dumanına rağmen yine de glecektik. Pedro gibi bir arkadaşı yirmi yıl sonra tesadüfen bulmanın tadını çıkarmak ve onunla birlikte geçmişin parlak masumiyetini anmak, hayattan çok fazla şey beklemek de sayılmazdı. Ancak bu mümkün olmadı. Geçmişi anamadık. Hayır, aslında geçmişi andık ama Buchenwald'deki geçmişi değil. Masumiyetin geçmişini değil. Çünkü Kaliarik 1945'te evine dönmüş ve yeniden Ladislav Holdos oldu. Bu ad, yani gerçek adı altında Slovakya Komünist Parti'sinin sekreterliğine ve Prezid-yum'una ye oldu. Daha sonra ise Slovakya Milli Konseyi'ne milletvekili ve başkan yardımcısı oldu. Ancak 1951'de, yılın başında Holdos tutuklanmıştı. Clementis'in yanında, bir Slovak milliyetçi-burjuva grubuna katılmakla suçlanmıştı. 21 şubat 1951'de Çekoslovakya KP'sinin merkez komitesine Clementis ve Slovak KP'si içindeki parti karşıtı milliyetçi-burjuva. hizipfi grubunun casusluk ve sabotaj faaliyetlerinin ortaya, ıkarılışım dair bir rapor sunulmuştu. Sonraki aylarda ise dava senaryosu değişmişti. Sonuçta Clementis, korkuyla bir araya toplanmış

172

halkın karşısında, Slovak milliyetçiliğinin canavarlarının maskelerinin düşürüleceği bir kamu davasının yıldızı, baş aktörü olmaktan çıkmıştı. Clementis, Slansky davasında yalnızca ikincil bir rol oynayacaktı. 1952'de onunla birlikte idama mahkûm edilecekti. İdam edildikten sonra da külleri, Prag yakınlarındaki buz tutmuş bir yoldan rüzgâra savrulacaktı. Clementis ve Josef Frank'ın külleri bir arada ve birbirine karşmış olarak, Bohem-ya'daki karlı bir yolun üzerine savrulacaktı.

Clementis'in suç ortağı olmakla sulananlarsa, ki aralarında Holdos'la birlikte Novomesky, Okali, Horvath ve Husak - evet ya Hsak! Stalin'in zindanlarından çıktıktan sonra, 1968 Ağustosundan itibaren Stalin'in varislerinin baskı politikasını acımasızca uygulayacak olan Husak- yüksek makamların davalarının senaryolarını sonlandırması, yaptıkları hareketin titizez hazırlanan protoklnn tamamlanması ve itiraf metinlerinin yazılması için birkaç yıl daha beklemek zorunda kalacaklardı. Nihayet 1954'n 21-24 Nisan günlerinde Bratislava'da yargılanacaklardı. On yıl sonra 1964 gznde, Paris'te, Voltaire Bulvan'nda Pedro'yu dinliyordum. Umutsuz bir öfke beni tamamen kaplamıştı. Pedro'nun sesini titreten de aynı fkeydi herhalde.

Birçok hafta önce, Nikita Sergeyeviç Kruşçev devrilmişti. Tarihte bir sayfa daha kapanmıştı. Tarihin, siyasi sistemini yeniden kurmak için -yaygın ve kargaşa içinde bir isyanın kanlı çatışmaları olmadan, askeri bir i çarpışmanın toplu kıyımları olmadan-Komünizme tanıdığı tek ve benzersiz fırsat kaçırılmıştı. Bir daha böyle bir tarihsel fırsat asla ortaya çıkmayacaktı. Hiç kuşkusuz Nikita Sergeyeviç de her şeyden çok kendi çelişkilerinin, kendi belirsiz stratejisinin kurbanı oldu. Reformcu bir strateji olarak, ancak demokratik bir kitle hareketinin yayılmasıyla başarıya ulaşabilecek ve bu arada da kendi kendini olumsuzlaş-tıran bir kendini aşma sürecinin tohumlarını da içinde taşımakta olan girişiminin, tarihsel olarak belirlenmiş sınırlarına karşı di-renememişti. Bunu daha önce Polonya'da ve Macaristan'da 173

gördük. şimdi de Çin'de görmeye başlıyoruz. Ancak Nikita Ser-geyevi yalnızca Terör'n yeni yönetici sınıfının, en azından bu Terör'n sınıf haline getirdiği kesimin mutlak iktidarını yeniden kurmak için Kruşçev'in ortadan kaldırılmasını gerekli gören yandaşlarının kurbanı olmamıştı; aynı zamanda uluslararası Komünist hareketin büyük çoğunluğunun anlayışsızlığına, saldırılarına, bozguna uğratma ve kökünden yıkma çabalarına da yenik düşmüştü. Bir kez daha, çok karanlık ve itiraf edilmeyen -itiraf edilemeyecek-ancak burada yapılması mümkün olmayacak kadar derin bir zlemeyi hak eden sonuçlarla, bir bütün olarak Komünist hareket, birçok ilginç istisnaya karşın, aslında oynamak için yaratılmış olduğu zararlı rolü oynamıştı. Neye inanmış grnrsek grnelim! Bu hareket, bu yüzyılın 30'lu yıllarında kayıtsız koşulsuz, aşağılık bir boyun eğişle bütün sistemin Stalincileştirilmesine izin vermişti. Yirmi yıl sonra, 50'li yıllarda uluslararası Komünist hareket SBKP'nin XX. Kongre -si'nin yarattığı şok dalgasının yayılmasını engelleyecekti. Batıda Fransız KP'sinin, doğudaysa Çin KP'sinin itmesiyle durumu, ulusal örgütler için kabul edilebilir bir seviyede tutacaktı.

Ancak 1964 gznde, Voltaire Bulvan'nda, Ladislav Hol-dos'la yemden buluştuğum o apartman dairesinde Nikita Serge - yevi'in indirilmesine zlmeyecektim. O dönemde ne herhangi bir şeye üzülüyordum ne de bir şey umabiliyordum. İKP'nin yönetici örgütünün zirvesinde kişisel savaşımımın -onur mücadelemin: bu ifade kulağıma ilk kez haklı geliyordu- sonuna kadar gitmiştim. Çok kısa bir süre önce 3 Eylül 1964'te Yürütme Ko-mitesi'nin bir delegasyonu tarafından ağırılmıştım. Bana gleden sonra ikide Aubervliers belediyesinin önünde randevu vermişlerdi.'Yıllar boyunca İKP'nin gizli yönetim toplantılarım yaptığımız bu semtin bütün apartmanlarını, bütün evlerini tanıdığım için bu seferki toplantının hangisinde yapılacağını tahmin edebilirdim. Hatta zaman kazanmak için bana doğrudan, bu apartmanlardan birinde de randevu verebilirlerdi. Ancak işler

öyle yürümez. Bütün Komünist partilerde "devrimci titizliği" gibi ikiyüzlü bahanelerle kendimizi aklamaya çalıştığımız polisiye refleks buna izin vermez. O gün o saatte, 3 Eylül 1964'te saat öğleden sonra ikide, çağırılmış olduğum o toplantının öncesinde hâlâ İKP yönetiminin, parti merkez komitesinin bir üyesiydim, Yürütme Komitesi'ndense siyasi sapmaların incelenin-ceye kadar geçici olarak uzaklaştırılmıştım. Ancak daha şimdiden fiilen bir düşman, bir hain davranışı görüyordum. Yalnızca bana randevuyu, doğrudan toplantıyı yapacağımız yerde vermemekle de kalmamışlardı; üstelik bir de Aubervilliers belediyesinin önünden beni almaya gelen araba bizi takip eden birilerini şaşırtmak ya da bana yön duygumu kaybettirmek için aynı yerlerden tekrar tekrar geçiyordu. Bu hain komedide canımı en çok yakansa, arabanın şoförüne eşlik eden ve görevi benim sağ salım toplantı yerine varmamı sağlamak olan yoldaşın, Madrid'deki eski yeraltı günlerimden bir arkadaş olmasıydı. Zaten "Bernardo" da gitgide daha tedirgin görünüyordu. Ben de onu iyice bunaltmak için üstüne bir dizi alaylı söz yağdırdım. Ne kadar tutarsız olduklarını, bir işi ciddiyetle yerine getirmekten ne kadar uzak olduklarını bir kez daha kanıtladıklarını söyledim. Çünkü ikisinden biri olmalıydı: Ben ya bir düşmandım ya da değildim. Bana polis gibi yaklaşmalarından, düşman olduğuma karar verdikleri anlaşılıyordu. Hatta belki bir polis olduğuma. Ama bu durumda gerçekten çok salaktılar. Çünkü ben bir polis idiysem, uzun zamandır öyle olmam gerekirdi. İnsan bir sabah dişlerini fırçalarken polis olmazdı ki. Bütün bu gidiş geliş komedisine rağmen beni götürmekte oldukları apartmanın adresini daha önceden vermiş olabilirdim. Hatta daha pek çok adres vermiş olabilirdim. "Burada ve bütün İspanya'da kaç tane yeraltı adresi biliyorum, haberin var mı Bernardo?" demiştim. "Benim verebileceğim ve senin de ne yaparsan yap korumayı başaramayacağın sırların neler olduğu konusunda en küçük bir fikrin var mı? Bak, sen bile bilmiyorsun, peki sana Madrid'deki bütün giz-

li basımevlerimizin adreslerini ve parolalarını vermeme ister misin?" "Bernardo"nun tedirginliği gitgide artıyordu. Şoförün de öyle. Giderek daha dikkatsiz sürüyordu ve ben de buna dikkatini çekmekten geri kalmıyordum. "Bak 'Bernardo'", diye devam ediyordum, "Carrillo'nun gizli adresini bilmediğinden eminim. Biz bilenlerin sayısı çok azdır. Sana bunu söyleyeyim mi? Telefon numarasını da ister misin?" Ancak "Bernardo" çılgına dönmüş gibi benden susmamı istiyordu. "Neden susayım ki 'Bernardo'? Ne ağzımı tıkadın, ne gözlerimi bandedin. Tutarlı bir adam olsaydın bunları yapman gerekirdi. Nereye gideceğimizi zaten bildiğime göre, bütün bu gidiş gelişler ne işe yarayacak? Bundan sonra hiç kimse konuşmamı yasaklayamayacağına ve zaten sizin ödünüzü bokunuza karıştıran da bu olduğuna göre susmamı istemek ne işe yarayacak?" Her neyse, 3 Eylül 1964 günü İKP'nin bir delegasyonu bana Merkez Komitesi'nin, Yürütme Komitesi'nden ihraç edilmeme onayladığını ve benden hatalı fikirlerimi düzeltmemi beklediklerini söyledi. Ama ben bir kez daha -ve son kez- Stalinci özeleştirmenin rahatlatıcı ve güven verici mazoşist uygulamasına girmeyi reddettim. Böylece bu iş, birkaç sözlü çekişmeden sonra burada kapandı. Birbirimizi tanımış, ne yapmamız gerektiğini anlamıştık.

Bu nedenle, 1964'ün o güz akşamında, Voltaire Cadde-si'nde Pedro ile karşılaştığımda, öteki tarafa geçmişim artık. Hiçbir şeye üzülüyor, hiçbir şey beklemiyordum. Ancak yine de Pedro'nun anlattıklarını dinlerken kapkara, yararsız bir öfke -çünkü tamamen umutsuz, herhangi bir eyleme dönüşmekten tamamen uzak bir öfke- içimi kaplamıştı.

1954 Nisanı'nda Pedro, Bratislava'da mahkeme önüne çıkarılmıştı. Dava Çekoslovak KP'sinin Merkez Komitesi sekreterliğinin kurduğu senaryoya göre gelişmişti. Pedro, yani Ladislav Holdos, otuz yıl hapse mahkûm olmuştu.

Dava 21 Nisan 1954'te başlamıştı. Günü gününe tam dokuz

176 yıl önce, 21 Nisan 1945'te Pedro ile ben, Buchenwald'de çizmelerimizi değiştirmiştik. Tam yerine düşen bu hatıranın kesinliği şaşırtıcı olabilir. Ancak bu kesinlik, bayağı da olsa tartışmasız. Çünkü Kalierik ve ben, yumuşak deriden, güzel çizmelerimizi, Rodhain manastırının askerleri yurdarına geri götürmekle görevli kamyonlarından biriyle Buchenwald'den ayrılışımın iki gün önce değiş tokuş etmiştik. Buchenwald'den ayrılışımın tarihi 23 Nisan'dı. Bu Saint-Georges günü olduğu; Buchenwald'den ayrılışımın aynı adlı süvari alayının kutsal efendisinin ve Katalonya'nın daha da yüce efendisinin gününe denk gelmesi beni hayli eğlendirmiş olduğu için bu tarihi çok iyi hatırlıyorum. Demek ki çizmelerimizi de 21'inde değiştirmiştik. Günü gününe tam dokuz yıl sonra da Bratislava'da Ladislav Hol-dos'un davası açılacaktı.

Onca yıl sonra, Buchenwald'le vedalaşmamdan neredeyse yirmi yıl sonra Voltaire Bulvanı'nda, Pedro'nun anlattıklarını dinlerken bunları düşünüyordum. Ayrıca Pedro'nun dâvasının Stalin'in ölümünden bir yılı aşkın bir zaman sonra yapıldığını da düşündüm. Stalin'in; öldükten sonra bile öldürmeye, hapsedmeye, iftira atmaya ve hayadan mahvetmeye devam ettiğini dü- şündüm. 1954'te Buchenwald'de, özgürlükten sonra da mahkûmların ölmeye devam ettiklerini düşündüm. Auschwitz'den sağ çıkan Yahudiler, Buchenwald'in Küçük Kamp'ında ölmeye devam ediyorlardı. Stalin'in tek başına koca bir toplama kampı gibi, ideolojik bir gaz odası gibi, Doğru Düşünce'nin krematoryumu gibi, yok olduktan sonra bile öldürmeye devam ettiğini düşünüyordum. Özellikle de Stalin'in belleğimizin olası masumiyetini nasıl paramparça ettiğini düşünüyordum. Çünkü Pedro ve ben o akşam, Jean Ponteau'nun Voltaire Bulvanı'ndaki evinde birbirmizin boynuna sarılabıldık. Eskiden tanıdığın bir arkadaşının, hiçbir art niyetinin, hiçbir karışık ya da kafa karıştırıcı anıyı paylaşmadığın bir arkadaşının boynuna sarılmak. Değiş tokuş ettiğimiz çizmeleri, Buchenwald'deki o eski mutluluğu-177

muzu anabilirdik. Haklı bir dava uğruna verilen bir mücadelede özgürce yer almış olmanın, bütün riskleri ve sıkıntılı anlarıyla, bütün o küçücük umut ve neşe kıvılcıklarıyla bir yer almış olmanın mutluluğu. Ancak bu artık mümkün değildi. Evet yine de birbirmizin boynuna sarılmıştık ama 21 Nisan 1945 günü değiştirdiğimiz yumuşak deriden çizmeleri anmak için değil. Günü gününe tam dokuz yıl sonra Bratislava'da açılan davayı anmak için. Birbirmizin boynuna sarılmıştık ama her ikimizin içini de kapkara bir öfke kaplıyordu. Yararsız ve suçlu bir öfke. Yararsız bir öfke çünkü kim ne derse desin, umutsuz bir mücadelede ve başansız mücadelede ayak diremekten başka hiçbir şey üretmeyen bir ideolojik hareketin içinde, artık umut edilecek hiçbir şey kalmamıştı. Suçlu bir öfke çünkü Pedro, kuşkusuz ağzından zorla alınan itirafları hatırlıyordu; bense geçmişteki huzur verici sessizliklerimi ve bir zamanlar arkadaşım olan bazı zavallıların çığlıklarına bile isteye ve kölece kulak tıkayışımı. Artık masum bellek yoktu. Bizim için yoktu.

Ancak ben 1944 Aralığı'nda Buchenwald'deyim. Aralık sonunda bir pazar günü. Henk Spoenay'la birlikte kamptan çıkmıştık. Henk Mibau'dz kaldığı için ben tek başıma dönüyorum. Biraz önce, bir sonsuzluk önce, gidiş yolundayken, belleğimdeki bütün bu ileri gidişlerden önce, Henk ve ben Ruslardan söz ediyorduk. "Ruslar delil!" demişti Henk. Henüz Kolyma'dan söz edildiğini hiç duymamıştım.

Karlı yolun öbür ucunda kampın anıtsal giriş kapısı yükseliyor, onun üzerinden de kontrol kulesi görünüyordu. Güneşte yavaş yavaş yürüyordum.

"Bu bir rüya," demişti Henk az önce yoklama yerindeyken.

Ama rüya olan neydi? Mavimsi beyazlıktaki kan, solgun güneşi, uzaktaki sakın dumanıyla bütün bu manzara, benim gördüğüm bir rüya mıydı? Yoksa ben mi bu manzaranın gördüğü,

178

bu manzarada görülen, uzaktakinden ancak biraz daha yoğun bir duman gibi bir rüya mıydım? Ben gelecekteki dumanın bir rüyasından, ölüm ya da yaşam denen bu dumanlı tutarsızlığın düşsel bir görüntüsünden başka bir şey değil miyim? Ya da bütün bunlar, bu kampın bütün dünyası ve arkadaşlar, Fernand Barizon, Henk, Yehova'nın Şahidi, Jiri Zak'ın orkestrası, bütün bu kalabalık, benim de yalnızca kahramanlarımdan biri olduğum ve kendisini görmekte olan kişinin bir gün uyanabileceği bir rüyadan başka bir şey değil mi? Geri kalan her şey, dışarı, eskiden yaşanmış olanlar ve ileride yaşanacak olanlar, bir rüyadan başka bir şey değil mi?

Bu kış rüyasının solgun güneşi altında bir an başım dönüyor. Telaş edecek bir şey yok. Hoşuma bile gidiyor.

Artık gerçekliğe dair hiçbir ölçüt yok. Varlığını kanıtlamak için kendimi çimdikleyecek kadar aptal değilim.

Çimdiğin vereceği o kısa, belirgin, keskin acının hiçbir şey kanıtlayamayacağını biliyorum.

Gerçekliğe dair hiçbir ölçüt yok, her şey mümkün. Birkaç adım daha atıp duruyorum.

Yolun öbür ucunda karşıma, Goethe ve yanında sıfır numara salak, sadık Eckermann'ı çıkabilir. Onların en sevdikleri gezinti yeri burası değil miydi? Goethe ve Eckermann, üzerinde görkemli kartal armaları bulunan sütunlarla çevrili yolda.

Falkenhof'taki ağaçların arasından karşıma çıkabilirler.

"Bugün," diye yazardı Eckermann daha sonra, "keskin soğuğa rağmen Goethe, Ettersberg üzerinde gezmek istediğini belirtti."

"Bu sabah," dedi, Goethe, "bu, güzel ormanlardaki bütün anılanının sonbaharın, geçmekte olan yırtıcı ılıklığıyla ya da ilkbaharın yeşilliğin yaklaşmakta olduğunu hissettiren, emeklemekte olan canlılığıyla mühürlü olduğunu fark ettim. Sanki bütün Ettersberg, anılanın mayıs ve eylül aylarının renklerini, yalnızca iki mevsimin kokularını taşıyor. Oysa bu güzel ağaçların arasına

179

kış ortasında da kızak gezintileri yapmak için hatta bazen gece karanlığında, neşeli fener ışıklarıyla gittiğimden eminim. Ancak bu hatıralar çok bulanık. Galiba," diye ekledi Goethe, "yaşlandıkça daha yumuşak anıların sıcaklığına sığınıyorum."

"Goethe'nin yaşlanmaktan söz edişini duyunca gülümsemeden edemedim. Soylu majestenin yüzünde öyle bir canlılık, öyle bir ruh gençliği okunuyordu ki! İnsan bu hayranlık uyandıran adamın, bu Goethe'nin dahinin yakında ikinci asrını devireceğine nasıl inanırdı?

"Bu durum aklıma, biraz melankolik bir düşünce getirdi. Bu savaş beş yıl içinde bitmeliydi ki 1949'da üstadımın iki yüzüncü doğum günü, baş içinde, uzlaşmış bütün Avrupa halklarının bu vesileyle bir araya geleceği büyük şölenlerle kutlanabilirdi! Bu gerçekleşmezse ne büyük bir felaket, insanlık için ne büyük bir kayıp olacak!

"Goethe'den başka kim Weimar'da, iki yüzüncü doğum-gününü kutlamaya gelmiş olan bu dünyanın büyüklerini evrensel bir Barış Kongresi'nde bir araya getirebilirdi? Reich'in kaçınılmaz ve zaten yaklaşmakta olan yenilgisinden -Goethe'ye göre Alman ulusunun yeni bir yükseliş için güç toplayacağı bir yeniliği olacak bu- Alman tarihini ve Alman bilgeliliğini, Goethe'den daha iyi hangi Alman devlet adamı simgeleyebilirdi? Avrupa'nın yeniden inşa edilme sırasında Başkan Roosevelt, Mareşal Stalin, Başbakan Winston Churchill ve General De Gaulle'ün karşısında, Alman ulusunun çıkarlarını Goethe'den daha iyi kim koruyabilirdi? "Her neyse, bu sabah çalışma odasına girdiğimde Goethe'yi, oldukça heyecanlı ve hatta biraz da ateşli bir halde buldum. Doğu cephesinde çarpışmakta olan Albay Von Sch.'ın gönderme nezaketinde bulunduğu ve kendisinin de büyük bir ilgiyle bağlandığı Rus ikonlarını dalgın dalgın seyretmekteydi. Ona pazar gazetelerinin özetini yapmaya başlamıştım ki ani bir hareketle bu usandırıcı işi yanda kesti. 180

"Bir an için, dedi, dünya işlerini bir yana bırakalım. Benim sevgili Eckermannım, aziz dostum, Valmy'de bulunmuş, Fransız Devrimi'nin yayılışına tanıklık etmiş, Napoleon'un zaferinin doğuşunu ve sönüşünü görmüş benim için güneşin altında yeni bir şey olabilir mi hiç? Hayır, ne yazık ki tarih sürekli kendini yineliyor. Bu konuda eski dostum, Profesör G.W.F. Hegel ne kadar haklıymış! Siz Hege'ye 1827 senesinde Weimar'dan geçmekteyken, onuruna verdiğim çay davetinde tanışmıştınız. Ancak şu an hatırladığım o yıllarda, o lütfen yıllarında henüz benim yanımda değildiniz Eckermann'ı! Lena, uygar dünyanın merkeziydi cancağızım! Oranın hatırasını belleğimde tam bir göz kamaşmasıyla canlandırıyorum, hem bazı kötü kalplilerin' iddia ettikleri gibi sadece küçük Minna Herzlieb'in, Minche-nim'in yüzünden de değil. Hiç de değil! O sıralar Tena, Gran-dük'ün yanındaki görevim nedeniyle ilgilinmek zorunda olduğum üniversitesiyle yüzünlü en önemli Alınanlarından bazılan-nın yaşadığı ve çalıştığı bir yerd. Geçen yüzünlü demek istiyorum tabii ki. Schiller ve Fichte, Schelling ve Hegel, Humboldt, Schlegel Kardeşler, Brentano, Tieck, Voss ve şimdi aklıma gelmeyenler! Bütün bu insanlar çok sefil koşullar altında çalışıyorlardı, çünkü Almanya'da ruh zenginliği çoğu zaman maddi sefaletin besleyici toprağında çiçek açmıştır. Hatırlıyorum da bir keresinde Hegel öyle dardaydı ki ortak bir dostumuzdan, yiğit Knebe'Fden, profesöre on gümüş para vermesini istemek zorunda kalmıştım.'

"Ancak bu zarif olduğu kadar, üzücü de olan anıları bir hareketle uzaklaştırarak haykırdı Goethe: 'Bugün sizi Ettersberg'e çıkarmak istiyorum. Kış doğasını incelemek bize kimbilir ne çok konuşulacak konu verecektir.' "Bu sözleri onaylarken

içimden de Goethe'nin sabırsızlığının nedeni gerçekten bu muydu acaba diye düşündüm. Bundan kuşkuluydum ama nedenini bilmiyorum. Çok gecikmeden kızığı hazırlamalannı söyledim ve bir kürk yığınınına sıkı sıkıya sarın-

181

miş olarak, tırıs kalkmış iki sorguçlu gürbüz atın önderliğinde Ettersberg'in bayırlarına doğru yola çıktık. Ne yazık ki bu güzel tepe, çeşitli milletlerden suçluların kapatıldığı bir eğitici çalışma kampı, bir Umschulungslagher'm inşası sırasında epey zarar görmüştü." Solumdan gelen bir ses, beni bu hayallerden uyandırdı.

Kışların tarafında, ağaçlardan oluşan bir perdenin ardında parlamakta olan bir kar demeti. Herhalde bir askeri kamyonun tekerlekleri, taze kar üzerinde kaymış olacaktı. Yalnızca bir saniye sürdü. Boğuk ama berrak bir ses. Sonra sessizlik geri geldi.

Madem öyle, Goethe'nin arabasının ileride, karları uçuşturarak aniden durduğunu hayal etmemem için bir neden yok. Belki de Goethe Falkenhofn ziyaret etmek istemiştir.

O aralık pazarının soğuk güneşi altında hareketsizce durmuş, Hitler kartallarıyla çevrili yolun öbür ucunda Goethe ve Ecker-mann'ı hayal etmekteyim.

Biraz kımıldanıyorum, ayaklarımı yere, kar yığınlarının üstüne vuruyor, parmaklanma üflüyorum. Yol hâlâ bomboş.

Ettersberg Tepesi'ndeki bu tarihi manzara içinde, bu aralık pazarında, insan ne isterse hayal edebilir. Erfurt görüşmelerinin ardından Grandük Charles-Auguste burada Napoleon'un onuruna bir av partisi düzenlemişti. Bir patikanın dönemecinde Na-poleon'u Erfurt'ta Goethe'yi kabul ettiği gün giydiği Muhafız avcısı üniforması içinde hayal edebilirdim. "İşte gerçek bir adam!" derdi Goethe'den söz ederken, oldukça bayağı bir anlatımla. Daha sonra ise Weimar'da, Talleyrand'ın alaycı bakışları altında hırslı ve köle ruhlu bütün küçük Alman soylularının koşu koşu gelerek katıldıkları görkemli davet sırasında, Goethe'ye sonradan tarihe geçecek ve bazı kara cahillerin Malraux'ya attetikleri şu sözü söylendi: "Kader siyasettir." Birden ağacı gördüm.

182

Solumda bayırın ötesinde, karlı ağaçlar yığınınından uzakta, tek başına, ormanı görmemi engelleyen bir tek ağaç. Herhalde bir kayın. Yolu geçip, bayın tırmandım, taze ve yumuşak, bembeyaz kann üzerinde yürüyüp, ağaca dokunabilecek kadar yaklaştım. Dokundum. Bu ağaç hayal ürünü değildi.

Güneşin altında, ağacı aptal aptal seyrederek öylece kaldım. İçimden gülmek geldi, güldüm. Bir saniyelik bir kopuş asırlar sürdü. Kendimi bu ağacın güzelliğine bıraktım. Bugünkü karlı güzelliğine. Ama aynı zamanda da yakın gelecekte, kaçınılmaz olarak ve benim ölümüne rağmen gelecek olan yeşil güzelliğine. Mutluluktan bu, mutluluğun keskin ve vahşi bir biçimi.

Ancak az önce duyduğum ses de hayal ürünü değildi. Ya da bana sertçe soru soran şu ses: " Was machst Du hier? » Döndüm.

Bir SS astsubayı, dokuz milimetrelik mavzer tabancasını bana doğrultmuştu. Az önce duyduğum sesin ne olduğunu anlamak artık çok kolaydı. SS, tabancanın namlusuna bir kurşun getirmişti. Az önce duyduğum, sürgü kolunun metalik sesiydi.

Ona ne cevap vermeliydim? Orada ne yaptığımı soruyordu. Peki ben orada ne yapıyordum? Açık ve ayntıb bir cevap bizi fazla uzağa götürürdü. SS astsubayına Hans'tan, MichePden, okumalanımızdan, Port-Royal Bulvan'ndan söz etmem gerekirdi. Ona Hegel'den söz etmem gerekirdi. O bölümü ezberle biliyorduk. Die Knospe verschwin-det in dem Hervorbrechen der Blüte... Ancak bu bizi fazla uzağa götürürdü. Büyük olasılıkla SS astsubayı beni sonuna kadar dinlemezdi. Hele ayntılı bir hikâyenin içereceği çok sayıdaki olayı, konudan sapmaları, kestirme yollar düşünmek olursak... Sonuna kadar dinlemezdi. Herhalde ben daha bitirmeden kafama kurşunu sıkardı. Yazık olurdu. Bu yüzden ben de daha sınırlı bir cevapla yetindim. Kayın

183

yüzünden, bu muhteşem ağaç yüzünden burada olduğumu söyledim.

"Diese Buche" dedim, "50 ein wunderschones Baum!"

Belki bu kadarı da fazla kısa kaçtı. Çünkü yüzüme bir geri zekâlı gibi bakıyordu. Yani ben bir geri zekâhymışım gibi.

Sonra bir anda döndü. Kayına doğru yürüdü, ne demek istediğimi anlamaya çalışır gibi uzun uzun onu inceledi. Gözle görünür bir çaba harcıyordu ama çabası verimsiz görünüyordu. Tekrar bana yaklaştı. Tabancasını bir kez daha göğsüme doğrulttu. Bağırmağa başlayacaktı. Ancak bana bir şey olmayacağını anlamıştım. Henüz saati gelmemişti.

Silahıyla beni tehdit ederken SS astsubayının yüzü, nefret dolu bir ifadeyle gerilmişti. Şimdi bağırmağa başlayacaktı, ölümü haber veren işaretleri hiçbir yerde görmüyordum. SS, beni izin verilen yolların dışında yakalamıştı, firar etmeye kalkıştığımı düşünüyor olmalıydı, beni yere sermek için her türlü hakkı ve hatta zorunluluğu vardı ama ben hiçbir yerde ölümün hafif ve aydınlık gölgesini görmüyordum. O anda ölümün doymak bilmez, gözenekli, tanıdık gölgesinin yokluğu o kadar belliydi ki SS, nefreti, tabancası, öldürme hakkı, hepsi birden komikleşiyordu. Yunan trajedisi oynamaya soyunan, kaderin puslu ve ağgözlü gölgesine benzemek için didinen bu SS, olsa olsa acınacak haldeydi. Ölüm, bu SS astsubayının yüzünü taşııyordu. Hem de hiç.

Ölümü tanımayı Giraudoux'dan öğrenmiştim. Zaten o çağlarda, yirmili yaşlarımda neredeyse her şeyi Giraudoux'dan öğrenmiştim. Yani asıl olan her şeyi. Tabii ki ölümü nasıl tanıyacağımı da. Ayrıca hayatı nasıl tanıyacağımı, manzaraları, ufuk çizgisini, bülbülün ötüşünü, bir genç kadının sızlayan bitkinliğini, bir sözcüğün anlamını, yalnız bir akşamın meyveli tadını, bir sıra kavağın gece boyunca titreşmelerini, ölümün puslu gölgesini: Hep buraya dönüyorum. 1943'te Othe ülkesinin çiftliklerin-

184

de bir yabancı, doğuştan şehirli olan ben, bize kapılarını açan, İslazi zulmünün risklerine karşın barınaklarında ve sofralarında yer veren köylülerle nasıl konuşacağımı biliyordum. Onlarla Gi-raudoux'nun sözcükleriyle konuşuyordum ve

onlar beni anlı-yorlardı. Hatta benim için edebiyatın en süslüsü olan bu dil, onlara tamamen doğal geliyordu. Artık bir yabancı olmaktan, çocukluğunun sözcükleri ve manzalarından sürülmüş biri olmaktan çıkmıştım. Giraudoux'nun sözcükleri bana Fransız köylüleriyle, üzüm bağcılarının belleğine giden yolu açmıştı. Giraudoux'nun sözcüklerini kullanarak onlarla ekmekten, tuzdan ya da mevsimlerden konuşabiliyordum. Beni kendi topluluklarına kabul ettiklerini göstermek için olacak, bana "yurtsever" diyorlardı. Ben bir "yurtsever"dim ve onların belleklerinin, onların üzüm bağlarının ve buğday tarlalarının geleceği için savaşıyordum. Othe ülkesinin, Châtillonais'nin, Auxois'nin çiftliklerinde, lamba ışığında koyu kıvamlı ve lezzetli çorbalarından içiyor ve aile reislerinin beni bir "yurtsever" olduğum için kutlamaları karşısında başımı sallıyordum. Giraudoux'yu düşünüyordum. Simon ve Sigfried'in, Suzanne ve Juliette'in bana göz kırptıklarını hayal ediyordum. Onlar da ben de mutluyduk.

1944'teki o gün, aralık güneşi altında, yüksek sütunlarla çevrili yolun açığındaki, karla kaplı o ağacın yanında, Giraudoux'dan öğrendiklerim bana zamanın henüz gelmediğini söylüyordu. Dedikleri gibi benim saatim gelmemişti.

Tuhaftır, ölümü çoğu zaman sakın ve huzurlu yerlerde tanı-mışım: kalabalık balolarda, nehir boyunca uzanan bir rıhtımda, sonbaharda orman içlerindeki düzlüklerde. O beni hiç fark etmedi elbette, yoksa şu an bu hikâyeyi anlatıyor olamazdım. Onun dikkatini çekmek için bütün kendini beğenmiş çabaları boşa gitti. Hiçbir seferinde benimle işi olmadı. Ölüm, beni görmeden yanımdan geçen genç bir kadındı ve ben buna bozuluyordum.

Yıllar boyunca yavaş yavaş, varlığını bulup çıkarmayı öğrendim. Yeryüzündeki görünüşünü terk ederek, rüzgânın nefesine,

185

berrak bir suyun yüzeyindeki kürek seslerine, bir atın adımlarına, bir ağacın yapraklarını titretişine, olgun başakların dalgalanmasına saklandığı zamanlarda bile onu tanıyordum. Tamamen manzaraya dönüşse, bir kavşakta trafik ışığı, bir sofrada durgun bir fincan da olsa, onu tanıyordum. 1975 güzünde, Paris'te onu tanıdım.

Görüyorsunuz ya kronolojik sıra ne kadar karmaşık bir şey. Sizi kendimle birlikte 1944 Aralığında Buchenwald kampının anıtsal giriş kapısına çıkan, imparatorluk kartallarıyla çevrili yolda gezdiriyordum. Sonra birdenbire, Varlam Şalamov ve onun Kolyma Hikâyeleri yüzünden 1969 ilkbaharında, Londra'ya şöyle bir sapmak zorunda kaldım. Şimdi de Paris'teyiz, bu kez Şalamov'un değil, Giraudoux'nun yüzünden. Dört yıl önce, yani 1975'te, bugünden dört yıl önce. Demek ki 1944 Aralığından otuz bir yıl sonra. Bellek bir ileri bir geri gidiyor, çılğınca bir şey bu. 1975'te Paris'te, sonbahardayız.

Bu kez ölüm bana XVI. bölgede bir birahane göründü. Yer biraz uygunsuz gelebilir ama saat çok elverişliydi: tam gece yansı.

Dört kişiydik, bir gösteriden çıkmıştık. Yanımızdaki masada gürültücü bir grup, şampanya eşliğinde yemek yiyordu. Var olduklarını kanıtlamak için havaya sözcükler ve kahkahalar savuran bir grup kadın ve erkek. Sanki en küçük bir sessizlikte, aralarından ilk şeytan geçtiğinde, paramparça dağılmaktan, yok olmaktan korkuyorlarmış gibi. Konuşma sırasında birdenbire bir sessizlik anına tepe üstü düşselerdi, neye benzerlerdi acaba? Çürümekte olan şekilsiz et yığınlarına, sebze eşeklerine, temizlenmesi için kovalar dolusu su gerekecek çöp birikintilerine. Her neyse onlara benzeyeceklerdi sonuçta: Bacon'un bir tablosunun kişilerine. Bu arada puro dumanlarının, çılğınca gevezeliklerin arasında

186

dimdik ayakta durarak hayatlarının neşeli olduğuna, yaşama sıkıntısına katlanmaya değdiğine kendilerini inandırmak için umutsuzca bir çaba harcıyorlar, ancak bunda tam anlamıyla başarılı olamıyorlardı. Çünkü onları hareleyen -ancak onlardan gelmeyen, çok uzakta, yüzyıllarca öncesinde sönmüş bir yıldızın yortusal yansımından başka bir şey olmayan- bu fosforlu, parlak ışık, aslında yalnızca bir gaz aleviydi. Yan masadan ceset kokusu geliyordu.

İşte onun orada olduğunu böyle anladım. Birahaneden içeri girerek, yiyecek kokulan ve gürültü patırtısının arasından geçen bir genç kadın gelip yan masaya oturduğunda, şaşkınlık ve sevinç, sesleriyle karşılandı. "Daisy, buradasın ha! Ne mutluluk!"

Demek o gece ölümün adı Daisy idi. Ne yapabiliydim ki? Daisy adındaki ölüm, siyah ve beyaz ipekleri uçuşturarak yan masaya oturdu. Uzun bacakları ve kendisini saran kumaşın altında, narin ve biçimli bir kemik yapısı olduğunu düşündüren kalçaları vardı. Yüzü fazlasıyla beyaza boyanmıştı, dudakları kan kırmızı, göz kapakları maviydi. Gözlerimi kapadım ve açtım.

Hâlâ oradaydı, hatta konuşuyordu. Yan masanın davetlilerini gözlerinden yaş gelene kadar güldüren bir hikâyeyi anlatıyordu. Benimse hiç güleceğim yoktu. Ölümün konuşma yeteneğine sahip olmasını hiç mi hiç komik bulmuyordum. Hatta adı Daisy olan ölümün o gece dile gelip olanca kendine güveniyle konuşması beni korkutuyordu.

Ölümün ne söylediğini duymamaya çalıştım. Ancak o yüksek sesle, berrak bir biçimde ve kontralto çıkışlar yaparak konuşuyordu. Hikâyesini anlatırken dilleri birbirine kaşınıyor, Fransızca'nın içine yer yer, adilik derecesinde kaba İngilizce deyimler serpiştiriyordu. Ölüm olacak orospu, çiğ, neşeli, edepsizce konuşmayı seviyordu. Üstelik de birkaç dil biliyordu. Bir bu eksikti doğrusu.

187

Konuştuklarını unutmak için Daisy'nin uzun bacaklarına baktım. Bacaklarının beyaz kıvamının siyah ve beyaz ipeğin altında uzanışını, cinsel organının yakındaki, girilebilir, içinde yü-zülebilir halicine dek vanşını hayal ettim. Roller tersine çevirmek için zavallıca bir hile bu. Çünkü açık olan, ardına kadar açılmış olan bendim ve benim içime girecek olan da ölümdü.

Tam bu noktada, ansızın bana döndü. Uzun uzun yüzüme baktı, bakışımı kaçırmadım. Biraz sonra geniş çerçeveli, siyah, bakalit gözlüklerini takarak gözlerini sakladı. Daisy maskesini takmıştı.

Böylece o gece, XVI. bölgedeki bir birahane ölüm ilk kez, dolaylı da olsa benimle konuştu. Ya da belki sadece ben artık ölümün sesini duyabildiğimiz bir yaşa gelmişim. Tabii ki içsel-leştirilmiş bir ses.

Daisy'nin sesinin kontralto çıkışlarıyla içimde gidip geldiğini ve izini bırakmakta olduğunu duyuyordum. Titriyordum, soluksuz kalmıştım. Evet, hayatta ilk kez korkudan titriyordum.

Ertesi gün evimde telefon alışık olmadığım bir saatte çaldı. Derinden gelen, bezgin, acıya boğulmuş bir ses bana Domingo'nun "Dominguin" in Guayaquid'e, kafasına bir kurşun sıkıldığını söyledi. Madrid yeraltındaki en iyi arkadaşım Domingo. Kardeşim Domingo. Ölüm orospusu bu sefer kazanmıştı. Ancak otuz yıl önce, 1944'te, Aralık güneşi altında, bir zamanlar Goethe'yle Eckermann'ın gezinmeyi sevdikleri karlı ormanda, ölümün varlığını bildiren en küçük bir işaret yoktu. S Eli tetikte, mavzer tabancasını üstüme doğrultmuş SS'e baktım. Bağırmaya başlayacaktı. Ancak ölümün gölgesini hiçbir yerde görmüyordum. Bence Giraudoux'nun kendi de bundan emin olurdu. Göğün renginde hiçbir değişme olmadı, manzarada bir yaprak bile kımıldamadı, hiçbir yerden hayalet bir hayvan sürüsünün çanları duyulmadı. SS'e baktım ve çevresinde hayat belirtilerinden başka bir şey

188

göremedim. Kayın karlı kefeninden soyunmuş gibiydi. Buzlanmış tepenin içinde bahar akıntıları mırıldanmaya başlıyor gibiydi. Hatta neredeyse böceklerin yazlık vızıltılarını bile duyabiliyordum. SS'e baktım ve ilerde doğacak sansın çocuklarının güneşte yanmış yüzlerini, gülen gözlerini gördüm. Ona bu çocukları verecek ışıl ışıl bakışlı kadının bacakları açık, kalçaları anaç silüetini gördüm. Hatta bir yerlerde bir piyano sesi duydum, bir tür küçük sonat çalıyordu. SS'e baktım ve içimden gülmek geldi. Yüzüne haykırmak: "Bırak be dostum! Kendini yorma, yeterince ağır değilsin! Hiçbir zaman, ölümün hafif dumanın ağırlığını taşıyamayacaksınız! Bugün değil, daha saati gelmedi." Sonunda, aslında sıradan bir aile babası olduğu halde kendini kaderin yerine koyan bu hantal SS'le giderek gülünçleşmeye başlayan durumumuza bir son vermek için hazır ola geçtim ve sıra numaramı haykırmakla kendimi tanıttım. Gözlerimi boşluğa, solgun gökyüzünün kör hiçliğine, ölümün en küçük bir izinin bile olmadığı havaya dikmişim.

Yani benim ölümümün hiçbir izinin olmadığı. Krematoryumun dumanıysa hâlâ sakince tütmekteydi.

189

DÖRT

"Beni mi görmek istedin ahbab?"

Arbeitsstatistik bürosunda Daniel'e sordum. Gülümseyerek bana doğru döndü.

Çoğu zaman gülümserdi Daniel. Daha doğrusu ben onu çoğu zaman gülümserken gördüm. Ama sanıyorum ki gülümsemediği zamanlar da olurdu. Ara sıra olurdu herhalde. Gerçeklik kaygısıyla, her zaman gülümserdi demiyorum, yalnızca, çoğu zaman gülümserdi diyorum. Ben gerçekçi bir yazarım, kuşkunuz olmasın. "Duyduğuma göre tüymüşsün!" dedi Daniel. Evet, Henk Spoenay ile tüymüştüm.

Beni koca kayının yanında yakalayan SS, sonunda, mavzeri-190

nin namlusu sırtıma dayalı, beni götürüp kampın kapısına bırakmaya karar verdi. Bu komik operada onun rolü ölüm meleği değildi. Bunu son dakikada fark etmiş olmalıydı.

Beni kampın kapısına götürdüğünde, bir saat önce Henk'le benim geçmemize izin veren nöbetçi subay, bürosundan dışarı çıktı. Beni kontrol kulesinin zemin katında penceresiz bir odaya taktılar. Her ikisi de bağırıp çağırıyor, rapor defterine bakıyorlardı, öfkeden kıpkırmızı olmuşlardı.

Birazdan suratıma birkaç yumruk yiyecektim, bu çok belliydi.

Ancak tam o sırada Hauptsturmführer Schwartz geldi ve duruma el koydu.

O odaya girince bir kez daha kendimi tanıtmam gerekti. Dümdüz durup, başımı dimdik tutarak sıra numaramı, kommandomun adını ve kamp alanının dışına çıkma nedenimi söyledim. Hiç kuşkusuz, mükemmel bir kendini tanıtmama. Bu küçük oyunda giderek ustalaşıyordum.

Hauptsturmführer Schwartz, kuru bir sesle sorgulamamı ele aldı. Ben de ona aynı kurullukla cevap «'eriyordum. Görev görevdir. Bütün askerler kısa ve özlü anlatımı severler, ama SS'ler buna bayılıyorlardı. Schwartz, bir saat önce Henk Spoenay'la birlikte kamptan çıktığımı nöbetçi subaya doğrulattı. Numaralarımızı ve kamptan çıkış nedenimizi rapor defterinden kontrol etti. Bana neden tek başıma döndüğümü sordu. Spoenay'ın Mibau'dz öngörülenden uzun kalmasının gerektiğini ve beni de Arbeitsstatis-fr'&'teki işimin başına dönmek üzere kampa geri yolladığını söyledim. Başım sallıyordu. Bütün bunlarda yanlış bir şey yoktu.

Sonra sıra sorgulamanın en hassas noktasına geldi. Kendimi buna hazırlamıştım. "Yoldan niçin ayrıldın?" diye sordu.

Tam yüzüne bakıyordum. Bakışındaki masumiyeti görmesi gerekiyordu. 191

"Ağaç yüzünden, Hauptsturmführer!" dedim. Ona SS hiyerarşisindeki tam rütbesiyle seslenmemin de olumlu bir puan olduğunu biliyordum. SS'ler rütbelerinin karışıklığında ayaklarımızın birbirine dolaşmasından hoşlanmazlardı. "Ağaç mı?" dedi.

"Diğerlerinden biraz uzakta tek bir ağaç vardı. Bir kayın, çok güzel bir ağaç. Birden bunun Goethe'nin ağacı olabileceğini düşünüp, ona doğru yaklaştım." Çok ilgilenmiş görünüyordu. "Goethe!" diye bağırdı. "Goethe'nin eserlerini bilir misiniz?" Alçakgönüllülikle başımı önüme eğdim. Belki farkında bile olmadan, bana "siz" demişti. Goethe'nin eserlerini tanıyor oluşum, anında ton değiştirmesine neden olmuştu. Kültür güzel şey ne de olsa!

"Hem zaten," dedi Hauptsturmführer Schwartz, "Alman-ca'nız da çok iyi. Nerede öğrendiniz?"

Sanki bu anı daha önce yaşamışım, bu soruya daha önce de cevap vermişim gibi hissettim.

Evet ya, yaklaşık bir buçuk yıl önceydi. Julien'le birlikte Les Laumes'a giden trendeydik. Bir Alman kontrolü olmuştu ve subay bütün yolcuların kimlik kartlarına baktıktan sonra bagajlara bir göz atmıştı.

"Bu valiz kimin?" diye sormuştu duraksayan bir Fransızca'yla.

Baktığımda, benim valizimi göstermekte olduğunu gördüm. Semur'e götüreceğim ve içinde parçalan birbirine takılmamış Sten marka makineli tabancalar ve dolu şarjörler bulunan bavulu. Julien'in de benzer bir bavulu vardı ve o da başının üstündeki bagaj filesinde duruyordu. Julien'e bakmadım. Tıpkı benim gibi onun da pantolonunun 192

kemerinde bir Smith & Wesson 11,43 taşıdığını biliyordum.

Wehrmacht subayına doğru döndüm.

"Dasgehört mir!" dedim.

Ona valizin benim olduğunu söyledim.

"Ach so!" dedi sevinçle. "Sie sprechen Deutsch!"

Görünüşe bakılırsa Almanca biliyor olmam, onu çok mutlu etmişti.

"Also bitteschön" dedi subay kibarca, "was haben Sie in di-esem HandkofferV

Valizin içinde ne olduğunu bilmek istiyordu. Bu olabileceklerin en hafifiydi.

Hatırlamaya çalışıyormuş gibi boşluğa baktım.

"Zwei öder drei İdemde," dedim; "ein Paar braune Halbschu-he, eingrauer Anzug, und soweiter. Nur persönliche Sacken!"

Valizimde taşıyabileceğim bütün kişisel eşyaları sıraladım. Subay sevinçle başını salladı.

"Sie sprechen ganz nett Deutsch, dedi. Wo haben Sie's ge-lerntV

Bu kadar iyi Almanca konuşmayı nerede öğrendiğimi sordu. Bunun üzerine biraz üstünlük taslayarak: "Bei uns zu Hause haben wir immer ein deustches Fraülein gehabt!" dedim. Subay bana onaylar gibi, hatta neredeyse suç ortağımız gibi gülümsedi. "Dankeschön!" dedi, başını öne eğip selam vererek.

Ailemde sürekli Alman öğretmenlerin olduğunu söylemem, ulusal gururunu okşamış gibiydi. Sanki bu durum onu benim adıma rahatlatmıştı. Üstelik artık valizin içeriğini de merak etmiyor, valizi açtırmayı gereksiz bir formalite olarak görüyordu. Alman öğretmenlerin yetiştirdiği bir genç adam, valizinde yasak bir şeyler taşıyabilir miydi hiç?

Subay bana büyük bir selam verdikten sonra kompartimandan çıktı.

193

İçerdeki bütün yolcuların bana kuşkuyla baktıklarını fark ettim. Julien de bana bakıyordu ama kuşkuyla değil, hayranlıkla. "Ne yani, onların dilini biliyor musun?" dedi bana doğru eğilerek. "Ne yaparsın? Hayat bu!" "Peki ona ne anlattın?" "Sadece gerçeği," dedim. Julien kahkahayı bastı. "Örneğin?"

"Valizimde ne olduğunu söyledim. Bilmek istediği buydu."

Julien bana doğru biraz daha eğildi. Gülmesini engelleyemi-yordu.

"Peki ne var, koduğumun valizinde?"

"Hiç, dedim, iki-üç gömlek, gri bir takım, bir çift ayakkabı, kişisel eşyalar işte."

Julien gülmekten boğulacaktı neredeyse. Bacaklarına vurup duruyor, gülmesini tutamıyordu. Diğer yolcular hâlâ bize bakıyorlardı. Şimdi daha çok endişeyle...

Ancak bu olay bir buçuk yıl kadar önce, Julien ve beni Jo-igny'den Les Laumes'a götüren trende olmuştu. Bugün Hauptsturmführer Schwartz da bana aynı soruyu soruyordu. Almanca'yi nerede öğrendiğimi bilmek istiyordu. Ona aynı cevabı verdim.

"Bei uns zu Hause haben wir immer ein deustches Fraülein gehabt!"

Hauptsturmführer'e İspanya'dayken, evimizde her zaman Alman öğretmenlerin bulunduğunu söyledim. Almanca'yı çok küçük yaşta öğrenmişim ve öğrencilik hayatım boyunca da sürekli kullanmaya devam etmişim. Evet, Goethe'nin eserlerini tanıyordum, hatta bununla yakından ilgiliydim. Schwartz bana bakıp kaşlarını çattı. Sanki bir sorun var gibiydi.

194

"Alman öğretmenler ha?" diye haykırdı. "İyi bir ailedensiniz! O halde burada ne işiniz var?" İşte Schwartz'in sorunu buydu. Bu kadar iyi sosyal kökenlere sahip olan benim nasıl olup da burada bütün bu serserilerin, teröristlerin arasında, kısaca bariyerin kötü tarafında bir yer edinebildiğimi merak ediyordu. Söylemek zorundayım, sosyal kökenlerim canımı sıkıyorsa başlamıştı. Daha doğrusu onların bana karşı kullanılma, yüzüme çarpılma biçimi canı sıkıyordu. Bugün Hauptsturmführer Schwartz, bu kadar iyi sosyal kökenlerim olmasına rağmen niçin burada, bir çalışma ve eğitim kampında bulunduğumu anlamı -yordu. Goethe'yle ilgileniyor olmamı anlamıyordu. Bu onun kafasındaki, direniş faaliyetleri nedeniyle tutuklanmış kızıl İspanyol fikriyle uyuşmuyordu. Kaşlarını çatıyordu Schwartz, apışıp kalmıştı. Bu durum ona bulanık görünüyordu.

Geçen günse Seifert, sosyal kökenlerime rağmen beni Arbe-itsstatistik'ç. kabul etmelerinin ne kadar nazik bir davranış olduğunu, kasılarak anlatıyordu. Burjuva ailesinden gelen bir felsefe öğrencisi ha, Aman Yarabbi, Seifert böylesini bürosunda ilk kez görüyordu. Buna belirgin biçimde benim dikkatimi de çekmişti. Sanki yalnızca bir süre denemek için kabul ediliyormuşum gibi bir izlenime kapılmışım. En küçük bir hatamda beni cehennemde sonsuza dek yanmak üzere, sosyal kökenlerimin kazanına yollayacaklardı. Daha sonraları da bütün siyasi hayatım boyunca, aynı şey devam etti. En küçük ve uygunsuz düşüncem yüzünden üzerime sıçrayıp yakama yapışmak üzere, sosyal kökenlerim karanlığın içinde pusuya yatmış, bekliyordular. Sürekli içimden sosyal kökenlerimi azarlayarak yaşıyordum. Onlarla evcil hayvanlarla konuşur gibi konuşuyordum: "Uzanın, uzanın. Konukların canını sıkmayın." Ama adil olalım. Sosyal kökenlerim bazen de yoldaşlar parti-195

nin etkisinin, parlaklığının ve açılımının altını çizmek istediklerinde, olumlu olarak ve hatta belli bir ısrarla değerlendiriliyordu. Bakınız bayanlar, baylar, partimiz ne kadar açık fikirlidir, bir dirhem bile dar kafalılık yoktur bizde. İşte yoldaşımız Sanchez, aristokrasiyle bile bağları olan bir büyük burjuva ailesindedir. Kuzenleri arasında dükler, düşesler bile var! Yoldaş Sanchez bir entelektüel, doğru değil mi? Buna karşın büyük ve güzel İspanyol Komünist partimizde en yüksek sorumluluklara kadar yükselmiştir.

Bir doğum günü fotoğrafı çektirir ya da bir ödül almışım gibi bilgece ve alçakgönüllü bir tavır takınırdım. Çevremde tombul yanaklı küçük melekçiklerin uçtuğunu, sosyal kökenlerimin trompetler çaldığını duyardım. Tam bir Murillo tablosu gibi!

Ama bu coşkun mutluluk hali sonsuza dek sürmezdi. Bu hayatta her şeyin bir sonu vardır. Sosyal kökenlerim en kara pılı pırtılara bürünmüş olarak, Macbeth'in cadıları gibi tekrar karşıma çıkarlardı. Yeniden kuşkuyu, kararsızlıkları, olumsuz bakan ruhu, güven eksikliğini, büyük derebeyi anarşisini özünde taşıyan, burjuva kökenli bir entelektüel olurdum. Kurtlu meyve, ne olacak!

1964'ün Mart ayında, eskiden Bohemya krallarına ait olan bir şatoda, uzun bir masanın başına oturarak bir mahkeme heyetine dönüşmüş bulunan yoldaşlarımın, beni ihraç etmek yönünde verdikleri kararı dinliyordum. Kendimi hiç suçlu hissetmiyordum. İyi ailelerin Boston'da Mayflower'dan indikleri gibi ya da maymunun ağaçtan indiği gibi işçi sınıfından inmiş olan bu yeni püritenlere bakıyordum. Beni güldürüyorlardı. Hem de gözümde yaş gelinceye kadar.

Bu halk çocuklarının, en azından çoğunluğunun, neye dönüştüklerini çok iyi biliyordum. Gözleri her an örgütün koridorlarında, odalarında, haremlerinde esen rüzgârda olan ödelek ve kaypak memurlara dönüşmüşlerdi. Onlara işçi sınıfından çık-

196

mış bütün yöneticileri Thorezleri, Rakosileri, Ulbrichtleri, Gottwaldları ve daha bir çoklarımı alıp münasip bir yerlerine sokmalarını söylemek isterdim. Ama onlara bunu açıklamaya çalışmak hiçbir işe yaramazdı. Orada, ihracıma karar verdikleri o uzun masanın başına sert ama adil havariler gibi oturmuşlardı: Asalarının üzerinde küçük bir alev parlıyor, Kutsal Ruh kel kafalarının üzerine iniyordu, çünkü onlar işçi sınıfındandı. Bana düşense, kendi cehennemime dönmekti.

Ancak henüz oraya gelmedik. Bugün bana sosyal kökenlerimi hatırlatan Seifert de değil Carrillo da. Hauptsturmführer Schwartz. Bu sosyal kökenlere sahipken, Buchenwald'de olmama, bariyerin kötü tarafında yer almama şaşıyor.

Her iki taraftan bakıldığında da, birbirine ters ancak denk nedenlerle şüpheli görünüyordum. Günün birinde hem bir taraftakilere, hem de öbür taraftakilere entelektüel bir Komünistin ne olduğunu açıklamam gerekecek. Hatta bu kitabın sonuna gelmeden beni asıl ilgilendiren, benim varlık nedenim olan şeyin bu kuşkulu tarafım olduğunu daha ayrıntılı olarak açıklamalıyım. Kuşkulu olmasam burjuvaziden çıkmış Komünist bir entelektüel değil, bir burjuva entelektüeli olurdum. Kuşkulu olmasam, entelektüel bir bekçi köpeğinden, bilgili bir ayıdan başka bir şey olmaz, ideolojik çalışmalarımın, burjuva tarzı üretim biçiminin devamına katkıda bulunurdum. Eğer kuşkulu biriysem, bu kendi sınıfıma ihanet ettiğim içindir. Ancak bu benim için geçici bir ihanet değil, temelde duran, asal bir ihanet. Sınıfıma ihanet ettim çünkü benimkiyle birlikte bütün sınıflara, sınıflar toplumunun tamamına ihanet etmek için yönelimim, isteğim ve kapasitem -bir de şansım- vardı; çünkü benim rolüm (burada birinci tekil kişi kullanmamın tek nedeni dil kolaylığı, çünkü burada kendimden değil, genel olarak entelektüel Komünistten söz ediyorum) bir entelektüel Komünist olarak sınıfları ve hangi görünüm altında olursa olsun sınıflar toplumunu her şeyiyle yadsımak; dedikleri gibi aşamaları atlamak, Realpoli-

197

tik'in, yani siyasetin gerçekliği ve gerçekliğin siyasetinin, inceliklerini anlayamamak pahasına da olsa. Tabii ki bu yalnızca muhafazakar siyaset için geçerli, çünkü devrimci siyaset özü gereği gerçekliğin olumsuzlaşmasını, meşru düzenin, tarihin doğal akışının altüst edilerek yeniden yaratılmasını gerektirir. Kuşkulu karakteri de buradan gelir. Eğer kuşkulu değilsem, olumsuz ruhunun şeytani suç ortağı, sosyal ilişkiler bütünü'nün sürekli eleştiricisi değilsem, hiçbir şey değilim demektir. Ne entelektüel, ne Komünist, ne de kendim olabilirim.

Ancak bunları, en azından bu sözcüklerle, Hauptsturmführer Schwartz'a açıklamam kolay olmazdı. • Bu yüzden sorusunu yanıtlamaktan kaçındım.

"Bence o, Goethe'nin ağacıydı Hauptsturmführer," dedim. "Bu yüzden de gidip yakından bakma isteğime karşı koyamadım."

Schwartz anlayışla başını salladı.

"Yanılmışsınız," dedi. "Goethe'nin ağacı, üzerine adının baş harflerini kazındığı ağaç, kamp alanının içinde, mutfaklarla Effek-tenkammer arasındaki boşlukta bulurdur. Üstelik kayın da değil, meşedir!"

Bunları zaten biliyordum elbette, ancak bu güzel haberi sanki o an öğrenmiş ve hoşnut olmuşum gibi bir mimikle yakın ilgi gösterdim.

"Ah, o mu?"

"Evet," dedi Schwartz. "Tepedeki ağaçları keserken Goethe'nin anısına hürmeten ona dokunmadık."

İşte şimdi Alman kültür geleneğine, Nasyonal Sosyalistler'in gösterdiği saygı üzerine uzun bir söylev geliyordu. Hâlâ hazır ol konumunda, tam yüzüne bakıyordum, yapmam gerektiği gibi. Ama onu dinlemiyordum. Goethe'yle Eckermann'ın bunları duymaktan ne kadar hoşlanacaklarını düşünüyordum. Kartallı yoldaki kayının görkemli güzelliğini düşünüyordum. Biraz önce Daniel'in bana bir şey söylemek istediğini ama benim onunla konuşmadan Henk'le birlikte dışarı çıktığımı düşünüyordum.

198

Günlerden pazar olduğunu, HauptsturmführerSchnwaxt'ın sinsisi bir salak olduğunu, Atina'da İngiliz birliklerinin ELAS partizanlarını nasıl ezdiğini düşünüyordum. O an tüymek istediğimi düşünüyordum.

O sırada, üç SS ve benim içinde bulunduğumuz odanın kapısı vuruldu. Bir görüntü şimşek gibi çaktı: Kapı açılıyor ve Jo-hann Wolfgang Goethe majesteleri içeri giriyorlar.

Kapı gerçekten de açıldı.

Ancak içeri Goethe değil, arkadaşım Henk Spoenay girdi.

"Duyduğuma göre tühmüştün!" dedi Daniel. Arbeitsstatistik

bürosundaydık.

Daniel'in yumuşak, sakin, neredeyse mutlu bir gülümsemesi vardı. Yumuşak, sakin, neredeyse mutlu gülümsemeler çoğu zaman aptal gülümsemelerdir. Oysa Daniel'inki tanıdığım en zeki gülümsemelerden biriydi. Belki de bu yumuşak, sakin, neredeyse mutlu gülümsemenin üzerinde parlayan tanıdığım en keskin bakışlardan biri olduğu içindir. Evet bu yüzden olmalı.

"Evet, tündüm," dedim Daniel'e. "Eckermann ve Goethe ile randevum vardı."

Daniel olanca doğallığıyla sordu:

"Peki nasıllarmış?"

Şaşkınlığım gözle görünür olmalıydı. Hatta belki de ağızım açık kalmıştır.

"Ne var?" dedi Daniel. "Goethe ve Eckermann'la randevun olmasında ne gibi bir olağanüstülük var ki?"

Onlann Ettersberg tepesinde gezme adetleri olduğunu herkes bilir."

Yenildiğimi itiraf etmemeye çalıştım.

"Belki ne hakkında konuştuğumuzu da biliyorsundur?"

Daniel yüzüme bakıp başını salladı, kendinden emin bir tavırla:

"İnsan Goethe'yle, Goethe'nin kendinden başka ne hakkında konuşabilir ki?" dedi.

199

Sonra birbirimize bakıp kahkahayı koyuverdik, o pazar günü.

Daniel terziydi. Eskiden Saint-Denis Sokağı'nda sipariş üzerine çalışıyormuş. Terzilerin, tıpkı kitap basımcıları gibi çok düşünen insanlar olduğunu herkes bilir. Çalışmalarının ritmi, onlara okuyacak, düşünecek zaman bulma olanağı verir. Bütün XIX. yüzyıl boyunca işçi hareketinin kadrolarında bu iki meslekten yüzlerce kişinin bulunmuş olması rastlantı değildir. Elbette ki genel olarak onların temsil ettiği gelenek, devrimci sendikacılık geleneğiydi. Ancak eğer Marksizm -ya da onun kılıfına girmiş olan her neyse-Fransız işçi sınıfında hiçbir zaman derinlere kök salamadıysa, bu terzilerin ya da kitap basımcılarının suçu olamaz. Başka bir açıklaması olmalı.

Yani Daniel terziydi. Ayrıca da Yahudi'ydı. Ancak burada bulunmasının nedeni Yahudi olması değildi. Burada öldürülen bütün Alman Yahudileri'nin nasıl öldüklerini anlatmak için bugün hâlâ yaşayan birkaç Alman Yahudi'si gibi, san üçgen üzerine ters olarak işlenmiş kırmızı üçgenden oluşan bir Davut yıldızı taşııyordu o. Burada bulunmasının nedeni Komünist olmasıydı.

Hem Yahudi hem de terzi olduğundan, mizah duygusuna sahip olmak için gereken bütün özellikler Daniel'de birleşmişti.

"Kazandın ahbab!" dedim Daniel'e. Arbeit

barakasında, onun yanına oturdum.

Yüzüme baktı ve cebinden dörde katlanmış, minicik bir kâğıt parçası çıkardı. Kâğıt parçasını elime verdi. "FTP'den üç arkadaş," dedi. Daniel. "Polonya'daki bir kamptan gelmişler. Karantinalan bitince parti çalışmak için nereye gönderileceklerine karar verecek. Bu arada yanlışlıkla bir nakil yoluyla gönderilmelerini önlemek lazım. Parti kampta kalmalarını istiyor. Bir bak bakalım, ne yapabilirsin?" Başımı sallayıp tamam dedim ve ayağa kalktım.

Merkez dosyasının uzun masasının başında Walter hâlâ Völ-kischer Beobachter'in pazar sayısını okumaya dalmış durumday-

200

di. Tabii eğer önünde gazete açıken hayallere dalmadıysa. Bu da olanaksız değildi. Walter Arbeifta deli olmayan az sayıdaki eski Alman Komünistinden biriydi. Yani saldırganlık anlamında deli olmayan. O da delilikten nasibini almıştı aslında ama tatlı bir delilikti bu. Walter konuşkandı. Zaman zaman çevresinde insanlar olduğunun farkına vardı sanki. Hatta bazen bizimle konuşur, bize soru sorardı. Eski Alman Komünistlerin birçoğu ise bizi görmezlerdi bile.

Biz diyorsam, elbette ki bunun içinde bazı nüanslar ve bir tür hiyerarşi var. Aramızda en görünmez olanlarsa gerçekten bizdik, yani Batı Avrupa'nın işgal edilmiş ülkelerinden Buchen-wald'e getirilenler. Aşağı yukarı 1943'ten beri oradaydık. Onlara göre on yıl gecikmiştik ve bu farkı kapatmamızın da çaresi yoktu. 1943'te onlar kamplara ve hapisanelere kapatılalı on yıl olmuştu bile. Onlann hayatı, saplanDlan hakkında ne bilebilirdik ki biz? Onlan delirten şeyin ne olduğunu nasıl anlayabiliydik? Biz dışarda bira içerken, onlar içerideydiler. Biz dışarıda, Montsouris Parkı'nda gezinirken onlar içerideydiler. Biz dışarıda genç kızların kalçalannı, omuzlannı, gözkapaklannı okşar-ken, onlar içerideydiler.

On yıllık gecikme, çok fazlaydı. Bu bizi şeffaf yapıyordu. Bize bakıyorlar ama bizi görmüyorlardı. Bize söyleyecek hiçbir şeyleri yoktu.

Bizden biraz daha az görünmez olan, çok küçük bir gerçek varlık taşıyanlar ise Çekoslovakya'dan gelen mahkûmlardı. Ya da daha doğrusu Bohemya-Moravya Protektorası'ndan gelenler. Bunlar imparatorluk sınırları içinde ve kısmen Cermentleştirilmiş bir Avrupa'dan gelmekle kalmıyorlardı, üstelik 1939'dan beri oradaydılar. Bu da az zaman sayılmazdı. O eski güzel günlerin son dönemini, kampın bir sahaya dönmeden önceki halini görmüşlerdi.

201

Bir de diğerleri vardı. Polonyalılar, Ruslar, Doğulular. Bunlar kampların en alt tabakasını oluşturuyorlardı. Ama Walter konuşkandı. Hepimizle konuşurdu. Belçikalılarla, hatta yeri geldiğinde Macarlarla bile. August de onun gibiydi doğrusu. Ancak August tam bir eski Alman Komünisti sayılmazdı. Hem tam bir eski Komünist, hem de tam bir Alman'dı ama Nazilerin iktidara gelmesinden hemen önce Arjantin'e göç etmişti. İspanya'da, Tugaylar'da savaşmak için geri dönmüştü. Sonunda 1939'da Vernet kampına kapatılmıştı. Vernet'deyken, Vichy polisi onu Gestapo'ya teslim etmişti.

Sonuçta August, deyim yerindeyse biraz kozmopolit sayılırdı. Zaten her ne kadar Alman mahkûmlar gibi, üzerine milliyetini belirten siyah harflerden hiçbiri kazanmamış bir kırmızı üçgen taşııyorsa da August, idari açıdan bir yabancı, kızıl bir İspanyol, bir Rostpanier sayılıyordu. Ben ve bütün diğer kızıl İspanyollar gibi. İdari açıdan Alman ulusal topluluğundan çıkarılmış olmak, August'un hiç umurunda değil gibiydi. Hatta August kızıl bir İspanyol olmaktan gurur duyuyordu. Kısa boylu, top gibi yuvarlacık, hiç yaşlanmayan, gözlük camlarının ardından bakışları keskin keskin parlayan bir adamdı ve çok iyi İspanyolca konuşuyordu. Aslında, Arjantin İspanyolca'sı.

Görölmeye değer bir manzaraydı: August, Arbeit bürosundaki hoparlörlerden biriyle aynı hizaya gelebilmek için bir iskenlerin tepesine çıkmış, Webrmacbfm resmi bildirilerinin matemli bir tonla Rus tanklarının Polonya'yı geçtiğini duyurmasını dinliyordu. "Macanudo" diye. bağıryordu, "macanudo Ancak bu sizi güldürmeyecek sanırım. Benimle birlikte bu sahneye gülmek için İspanyolca bilmek gerekiyor. Ya da daha çok Arjantin İspanyolca'sı. Ancak o zaman Buchenwald'deki bu eski Alman Komünistinin ağzında bu sözcüğün nasıl alışılmadık bir sevimliliğe büründüğü anlaşılabilir. Adolfo Bioy Casares bu küçük hikâyeye kesin gülerdi. "Macanudo, macanudoT Rus tankları Polonya'yı geçmiş. 202

Her neyse August de tıpkı Walter gibi konuşkandı. Her kuralın istisnaları vardır.

Tarihleri, anılan, yolculukları birbirine kaştınıyorsun. Doğu Berlin'de August'le karşılaştığın yolculuk bu seferki değildi. Daha önce, bir başka seferdi. Bu sefer, son yolculuğunda, normal olarak, gerçek bir pasaportla, resmen kabul edilen, doğrulanabilir kimliğine yolculuk ediyordun. DEFA'dan arkadaşlar, Go-ya'nın yaşamı üzerine bir film hazırlıyorlardı, senden de senaryo üzerinde tartışmak, senin fikrini almak için gelmeni istemişlerdi. Zaten bu son yolculuğun kanıtlarını da saklamıştın. Artık bunu yapmaya hakkın olduğı için, artık hayatın gizli olmadığı için, değişik polislerden saklayacak hiçbir şeyin (neredeyse hiçbir şeyin) olmadığı için, varlığının en küçücük kamtanm bile manyakça bir açgözlülükle saklamıştın; sanki varlığından emin olmak istemiş gibi, sanki kaybettiğin zamam böyle telafi edermiş gibi. Sanki belleğinin tiyatro biletlerinden, kartpostallardan, sararmış fotoğraflardan oluşmuş bir yığın karton parçasıyla yıllar, ülkeler ve yolculuklar boyunca, cisimleşmesine ihtiyacın varmış gibi. Tek yapman gereken, çekmeceyi açıp oradan sararmış bir zarf çıkarmak. Nr. 17/5/7657

EINREISE - und WIEDERAUSREISE VISUM zur
einmaligen Einreise nach und Wiederausreise aus der
Deutschen Demokratischen Republik

über die Grenzstellen zur Einreise : Schönfeld und Ausreise Gültig vom bis zum
Reisezweck Berlin, den : Schönfeld : 6 Dez. 1965

: 21 Dez. 1965

: Berlin u. Babelsberg :

6 Dez. 1965 203

Alman Demokratik Cumhuriyeti'ne tek bir gidiş-dönüş yol- j culuğı için geçerli olan bu vizeye bakıyorsun. Bu vizenin üstüne basılmış kaşelere bakıyorsun. İki kırmızı, dikdörtgen kaşe, Schönfeld havaalanındaki sınır polislerine ait. Bir siyah, yuvarlak kaşe, Dışişleri Bakanlığı'na ait, bedava bir vergi puluyla birlikte: Gebührenfrei. Ancak asıl önemli olan tarih: Aralık, 1965. 21 Aralık'a kadar da kalmamıştın zaten, 11 'inde dönmüştün Doğu Berlin'den. Bunu bu kadar açıklıkla hatırlamak için bir nedenin de var. Bir önceki gün, 10 Aralık, doğum günündü.

Ancak August'ü gördüğün yolculuk bu değildi. O yıllar önceki bir başka yolculuktu.

Aralık 1965'teki bu son yolculuğun maddi izleri sararmış zarfta duruyor. Onlara hayran hayran bakıyorsun. Mctgistrat von Gross"Bertirt'den bir kredi kartı sayesinde, iki yüz marka kadar alışveriş yapabilirsin. O kartı hiç kullanmadın, kart daha damga yüzü görmedi. Doğu Berlin'deyken yanında her zaman iki yüz mark bulunmalı. Tiyatroların program dergileri. Berliner En-semble'da Die Tragedie des Coriolan ve Der aufhaltsame Auf-teijj des Arturo Ui. Anılar, görüntüler bulanıklaşıyor. Deutsches Theater'da Yevgeni Schwarz'ın Der Drache'si, Benno Besson sahneye koymuş. Program dergilerini karıştırıyorsun. Schwarz'ın Ejderha'sini 10 Aralık'ta görmüştün, dönüşünden bir gün önce. Doğu Berlin'deki son akşamın, bir daha oraya dönmeyeceksin. Üç tane de kâğıt para. Bir tane beş marklık, yüzlerinden birinde Aleksander Von Humboldt'un resmi var. Gülümsüyorsun, Malcolm Lowry'yi hatırladın! Cuernavaca'da-ki Humboldt Sokağı'nı, kendi kendine gülüyorsun. İki tane de yirmi marklık. Onlara bakınca daha çok gülüyorsun. Rastlantılar yakını bırakmıyor gibi. İtiraf et ki bu seferkini hiç beklemiyordun. Yirmi marklık banknotların bir yüzünde Johann Wolfgang Goethe'nin resmi, bir yüzünde de Weimar Ulusal Tiyatro Binası'nın ön cephesi var. Rastlantı çok iyi işliyor, itiraf et! Ken-204

di kendine gülüyorsun. Yirmi marklık banknotlara bakıyorsun. Goethe'nin geniş, açık, Goetheyen alınına. Hayatın bütün renklerini görmüş bir adamın yüzü bu: insancıl, anlayışlı, Goetheyen. İşte gerçek bir adam! diye haykırmıştı Napoleon. Kesinlikle evet, gerçek bir adam. Dahası bir hümanist: İnsanlığı meslek edinmiş bir adam, insan doğasının görevli memuru olan bir adam. Bu iş seni yoruyor. Yirmi marklığı eline alıp, ışığa doğru tutuyorsun. Banknotun sol üst köşesinde, üzerinde seri numarası yazılı beyaz bir alan var: CF 378575. Altındaki filigranda, arkadan vuran ışığın aydınlığında bir kez daha Johann Wolfgang Goethe'nin yüzü beliriyor. Arkadan vuran ışıkta Goethe'nin yüzünün yansımına bakıyorsun. Bir duman, bir sis, bir buğı, cisimsiz bir düş: Burjuva hümanizminin filigrana yansıyan hayaleti. Bu demokratik paranın gerçekliğini işte bu hayalet güvence altına alıyor. Bu iş seni yoruyor, yirmi marklık banknotları, 1965'te, Doğu Berlin'e yaptığın o son yolculuğun diğer anılarıyla birlikte sararmış zarfa koyuyorsun. Ama August'ü gördüğün yolculuk bu değildi. Yıllar önce başka bir yolculuktu o.

Alman partisinin konuklarına ayrılmış olan otelin salonun-daydı. Alman MK'sinin memuru sana Seifert vc Weidlich'in Berlin dışında olduklarını, onlarla görüşemeyeceğini haber vermişti. Buchenwald'den, görmeyi arzu ettiğin başka Alman arkadaşın olup olmadığını sormuştu. Aklına August gelmiş, onun adını söylemiştin. August'ün izini çok çabuk bulmuşlardı. Evet, Berlin'de yaşıyordu. Onu görebilirdin.

Bir saat sonra Rus yapımı siyah bir Limuzin -ön, arka ve yan camlarına kalın tür perdeler çekilmiş olarak-

"Nasıl, nasıl? demişti Barizon, geçmişte kalmış o pazar günü Buchenwald'de.

Az önce söylediğim cümleyi bir daha tekrarladım.

"Haklı savaş vardır, masum ordu yoktur!"

Kuşkuyla yüzüme baktı.

205

"Şimdi bunun Lenin'den olduğunu söyleyeceksin!" dedi. Olumsuz anlamda başımı salladım.

"Hayır," dedim, "Garcia'dan."

"O hangi Komünistmiş bakalım?"

Barizon gardım almıştı. Kömür gibi kaşlarının altındaki bakışı kötüleşmişti. "Ne?"

Garcia'yı tanımıyor musun?" Sarsılmış gibi yaptım.

"Garcia klasiklerimizden biridir! Marx, Engels, Lenin ve Garcia!"

Öfkeden patlamak üzereydi.

"Açtırma ağzımı şimdi Gerard!" diye gürledi.

Gerard güldü, Fernand'ı sakinleştirmek için bir çini onun omuzuna attı. Güneş parlıyordu. Kuru ve keskin bir ayaz vardı.

Yarım saat önce, yoklamadan hemen sonra 40. bloğun yemekhanesinde buluşmuşlardı. "Yemekten sonra ortadan

kaybolma," demişti Barizon. "Konuşmamız lazım, bana bir şeyi açıklaman lazım." Yarım saat önce Gerard ıslık çalmıştı.

"Vay canına! İşçi sınıfı entelektüel küçük burjuvadan açıklama istiyor ha! Bu büyük bir olay!"

Fernand Barizon buna alıştı. Hiç sarsılmadan omuzlarını kaldırdı.

"İşçi sınıfın koysun sana aslanım! Ama pazar günü olduğu için seni başlıyorsun."

Sonra kaşlarını sıkıca çattı. "Küçük burjuva ha?" dedi. "Aniden bu beklenmedik alçakgönüllülük de nereden çıktı böyle?"

Çocukluğunla ilgili anlattıklarına bakılırsa sen kuduğumun büyük burjuvasının kuduğumun oğlu değil misin?" Birlikte güldüler.

"Hem de nasıla dedi Gerard. "Kuzenlerim arasında bir sürü düğ ve düşes bile var." Barizon bunun bir tek sözcüğüne bile inanmıyordu tabii ki.

206

İspanyol insanı uyutmak için ayaküstü hikâyeler uydururdu.

"Daha fazla ekleme aslanım," dedi Barizon. "Sosyal kökenin şu haliyle bile yeterince üzücü."

Yine birlikte güldüler.

"Sorunun ne peki?" diye sordu Gerard.

Barizon bir el hareketi yaptı.

"Bir dakika," dedi. "Önce sakin sakin şu boktan çorbayı tı-kınalım. Sonra konuşuruz." 40. bloğun birinci katındaki Flügel C'nin yemekhanesindey^A diler. Şu boktan çorbanın dağıtılmasını bekliyorlardı. Ama pazar günleri o boktan çorba, diğer günlere göre daha az boktan olurdu. Neredeyse içilebilirdi. Kötü bir hayatın çorbası olmazdı: Neredeyse size yaşama sevinci verirdi. Boktan bir tatil günü için boktan bir çorba. Bunu neye borçluyduk? Yahudi-Hıristi-yan hümanizminin Nazi sisteminin tam göbeğine sinsice yuvalanmış çıkmak bilmez bir lekesine mi? Pazarın, dedikleri gibi, Efendi'nin günü olmasına mı? Yoksa yalnızca üretim verimliliğinin zorunluluklarına mı? İşgücünün yeniden kendini bulabilmesi için böyle bir dinlenmeyi, bir pazar ikramiyesini, pazarlık bir şımartmayı gerekli gören sinsice yapılmış bir üretim zamanı hesabına mı? İşçilerin pazarını Tanrı mı icat etmişti, yoksa bizzat işin kurnaz ve Nuh nebiden kalma zorbalığı mı?

Her ne olursa olsun, Buchenwald'de pazar günleri çorba, diğer günlerden daha koyu olurdu. Zor bir şey değildi bu kahşusuz ama neredeyse gerçek bir çorba gibiydi. Gerçek sebzelerin gerçek parçalarıyla: gerçek şalgamlar, gerçek lahana eşelekleri. Gerçek et lifleri, hem de çıplak gözle görünür cinsten, tabii eğer çok aç değilseniz ya da çok aç olduğunuz için yemeğin daha uzun sürmesi umuduyla yemeğinize bakıyorsanız görebilirsiniz. Hele o gerçek hamurlar. Büyük, beyaz, doğrusu biraz yumuşak hamur topaklan.

Fernand haklıydı. Pazar gününün erişteli çorbası önemli bir şeydi. Ciddiyetle içilmeliydi. Bir yandan gevezelik ederek ol-

207

f

mazdı. Konuşma dikkatimizi dağıtırdı. Sofrada sohbet etmek zenginlerin keyfiydi. Bir yandan parlak bir kültürel fikir alışverişi yaparken bir yandan da tabağa bir çatal daldırıyorlardı. Eğer açsanız, eğer yoksulsanız, eğer bir zek iseniz (siktir! kazetler diyecektim) yemek keyif değil, ihtiyaçtır. Ve ihtiyaç olduğu için de, bir törene dönüşebilirdi. Bu yüzden de, Marsilya'da, Cabu-celle adı verilen işçi mahallesindeki bir evde Gerard'ın benim kafamın içinde ne düşündüğü rahatça anlaşılabilirdi. Cabucel-le'de Livi ailesinin evinde pazar günleri hamur yemeğini baba yapardı. Ve pazar günleri Livi ailesinin babasının pişirdiği hamur yemeğinin, duruma çok yakışan, bir eldiven gibi uyan bir de adı vardı: la pasta della domenica. Pazar onlar için beyaz gömlek günüydü. Mutfağa el koyanın babanın, bir tutam latin ciddiyetiyle pişirdiği pasta'nın günüydü. Faşizmden önce, sürgünden önce, Monsumano'dayken, onun babası da, babasının babası da böyle yapardı. Beyaz gömlekli erkekleri ve sepya renkli eski aile fotoğraflarındaki gibi elleri dizinde oturmuş pazar keyfi yaparak, babanın hazırlamakta olduğu hamur yemeğini bekleyen kadınlarıyla pazar günü, Cabucelle'deki Livilerin evinde bir bayram günüydü.

Ama Buchenwald'de, 1944 Aralığı'nda ne Gerard'ın, ne de Barizon'un Livi ailesinden haberi bile yoktu. Çocuklarından birinin yanında Yves Montand olacağını da bilemezlerdi. Yine de törenselliği ve ciddiyetiyle, kahkahaları ve birden patlatılıp hemen sonra kesilen opera ezgileriyle bu pazar yemeği hikâyesi, daha sonraki yıllarda yeri geldiği zaman birbirlerine anlatacakları ve onları birbirine yakınlaştıracak bir hikâyeydi. Tam bir sürgün hikâyesi. Ama zaten bu sürgünleri ve sürgün hikâyelerini birbirlerine daha sonraları anlattılar. Pazar yoklamasından hemen sonra, 40. blok C kanadının ye-mekhanesindeydiler. Cubucelle'de değil, Buchenwald'de bir pazar günüydü. Gerard ve Barizon, pazar gününün erişteli çorbasının dağıtılmasını bekliyorlardı. 208

Şu boktan çorbayı sessizce, ciddiyetle içtikten sonra (pazar çorbasını içmenin gerçekte nasıl bir şey olduğunu anlatmaya çalışmayacağım çünkü unuttum; geçmişte kalmış o anın gerçekliğini yeniden kuramayacağım, ancak uydurabilirim; ya da belki Şa-lamov'un, Soljenitsin'in, Herling-Grudzinski'nin ya da Robert Antelme'in yazılarında anlattıkları açlığı

hatırlayabilirim; kuşkusuz onların sayesinde doğru sözcükleri, yerli yerine oturacak cümleleri bulabilirim; ancak ben, kendim unuttum; Büyük Yol-culuk'ta şöyle yazmıştım: "Tek bir gerçek yemekle açlık hemen soyut bir şeye dönüşmüştü. Ve buna rağmen çevremde binlerce adam sırf bu soyut fikir yüzünden ölmüşlerdi. Vücudumdan memnunum, bence o harika bir makine. Bir tek akşam yemeği bu artık gereksiz hale gelmiş, soyutlaşmış şeyin, bizi neredeyse öldürecek olan açlığın izlerini silip atmaya yetti..." Bu sözleri yazdım, çünkü onlar doğrudu, yani benim için doğrudu; kafamın içinde, iç organlarımda olan biten aynen buydu, ama okurlardan nefret dolu bazı mektuplar aldım; sıradan okurlardan değil, eski mahkumlardan; açlıktan böyle bahsedebilmem onları kırmış, yaralamıştı, birkaçı benim bir zamanlar mahkum olduğumdan bile şüphe etmişlerdi, utanmasalar bana uydurucu diyeceklerdi; içlerinden biri, özellikle nefret dolu olan biri benim şüphesiz çıldırması olduğumu söylüyordu, kendisinin aylar boyunca yemek artıklarına, sebze ve meyve kabuklarına, her çeşit yiyecek çöpüne saldırıp, bunları bir çırpıda yalayıp yutmaktan kendini alamadığını söylüyordu; olabilir, belki de ben çıldırışımdır, olmayacak şey değil) Barizon ve Gerard aralık güneşinde gezinmeye çıktılar. Oparlörler bütün Ettersberg tepesinin üzerine tatlı bir müzik yayıyordu ve Gerard, Barizon'u sakinleştirmek için, kolunu onun omzuna attı. Arkadaşının arkasında, açıklığın orta yerinde, 34. bloktan bir grup Fransız'ın durduğunu gördü. Çevresindekilerden bir baş uzun olan Boris'i tanıdı gibi oldu.

"Kızma Fernand!" dedi Gerard. "Garcia, Malraux'nun Umudundaki karakterlerden biridir."

209

Barizon hemen yatıştı.

"Öyle mi?" dedi. "Bu daha çok hoşuma gitti." "Malraux, Lenin'den daha mı çok hoşuna gitti." "Başlama yine Gerard, olmaz mı? Ben Malraux'yla tanıştım: Dur sana anlatayım. Barizon Malraux'yu çok iyi hatırlıyordu. 1936 Kasımında Albacete'de kısa bir eğitim döneminden sonra, Madrid cephesinde XIV. uluslararası tugaya katılacaktı. Siyasi komiser bütün uçak mekanikçilerinin ortaya çıkmasını istemiş. O da çıkmış, çünkü Juliette'le Brötanya'ya yaptığı kaçamaktan sonra iki yıla yakın bir zaman boyunca Bloch'ta çalışmış. Ancak işin devamı hiç de hoşuna gitmemiş. Onu arkadaşlarıyla birlikte ateşe göndereceklerine, Malraux'nun filosunun motorlarını tamir etmesi için alıkoymuşlar. Homurdanıp durmuş Barizon! İspanya'ya uçak motoru tamir etmek için gelmemişti ki o, Allah kahretsin! Siyasi komiser onu dinlememiş bile. O da emirleri uyguluyormuş. Görev görevmiş! Ondan uçak teknisyeni bulmasını istemişler, o da Barizon'u bulmuş, bırakıyormuş. Ne de olsa Albacete sokakları uçak teknisyeni kaynamıyormuş., Nihayetinde Barizon şu meşhur Malraux'yla tanışmış. Bir önceki yıl da onu Mutu'da, dumanın ve şamatanın içinde uzaktan görmüş zaten. Ne konuştuğunu pek duyamamış ama homur-dandığını anlamış. Albacete'de Malraux sigara üstüne sigara içmiş ve Barizon'u dikkatle dinlemiş. Sonunda Barizon davayı kazanmış ve onun arkadaşlarıyla birlikte Madrid cephesine gitmesine izin vermişler.

"Sana söylüyorum yoldaş," dedi Barizon, "Tugaylar iş bulma kurumu değil ki! Kendi alanımda iş aramıyorum ben burada, savaşmak istiyorum. Duconneau, siyasi komiser, bana herkesin tüfek tutabileceğini ama uçak motoru tamir edebilmek için kalifiye olmak gerektiğini söyledi. Kalifiye olmaktan bana ne yoldaş, dedim. Ben burada işçi değil piyadayım. Kalifiye olduğum tek iş de faşistleri gebertmek. Elimizi kirliteceksek makine yağıyla değil kanla kirlitemeliyiz. Mekanikçileri burada, İspan-210

ya'da da bulabilirsiniz. Bulun onları, askere alın, rehin olarak alıkoymun, verimlilik ikramiyeleri ödeyin, fazla mesailer ödeyin, ücretli izinler, aile yardımları verin, ben ne bileyim, benim umurumda değil ki! İspanya'ya gelme nedenime saygı göstermeniz gerek. Ben gönüllüyüm! Malraux da bana hak verdi." "Nasıl biriydi?" diye sordu Gerard. Ulbricht portresine kararsızlıkla sabitlemişti. Kendi kendine, kimbilir belki de hiç yirmi yaşında olmadığını söylüyordun. Belki de onların hepsi bir rüyaydı. Belki henüz dünyaya gelmedin bile.

Sonra, birbirinizi tanımış gibi yaparak şundan bundan konuştunuz. Sen şimdi ne olmuşsun? August sana nazikçe ne olduğunu soruyordu. Fazla ayrıntıya girmeden anlat. Belleği ve hayatı tuhaf bir erozyona uğramış bu yaşlı adama ne olduğunu anlatman, hele fazla ayrıntıya da girmeden, çok zor bir işti. Hem zaten sen bir şey olmuş muydun? O gün August'e Buc-henwald'den sonraki hayatını özetlerken hiçbir şey olmadığını, sadece yirmi yaşındayken neysen o olmaya devam ettiğini hissetmiştin ki bu da utanç verecek kadar az diyalektik bir şeydi.

Willi Seifert bir şey olmuştu. Volkspolizefde tuğgeneral olmuştu. Eğer ona bu soru sorulsaydı cevap vermekte hiç zorlanmazdı. "Sen ne oldun Seifert?" "Volkspolizefde tuğgeneral oldum," diye cevap verebilirdi, bir saniye bile duraksamadan. Ama sen ne olduğunu sandığını özetlerken, August başını sallıyordu. Herhalde pek inandırıcı değildin. August, bir trende şirketin kontrolörüyle yaşadığı aptalca bir olayı uzun uzun anlatan bir yabancıyı dinler gibi dalgın dalgın başını sallıyordu.

Sonra bir anlık bir sessizlik oldu. August artık senin yirmi yaşındaki halini hatırlamaya çalışmıyordu, belliydi bu. Hâlâ makine gibi başını sallıyordu, sen de kendini onun yalnız belleğine değil, günlük hayatına da dalıvermiş bir davetsiz misafir gibi hissettin. Ancak yine de ayağa kalkıp oradan çıkmadan önce, ona kibarlık gösterdin. Sen de ona ne olduğunu sordun. "Ya sen August, sen ne oldun?" diye sordun. Başını sallayarak uzun

211

uzun yüzüne baktı, sanki seni görmeden. "Hayat işte, bilirsin ya," dedi, "gelir ve gider. Bazen inersin, bazen çıkarsın." Çok açıklayıcı sayılmazdı ama sen de o an için daha fazlasını öğrenmeyi istemiyordun aslında. Bazen iner, bazen çıkarsın, tabii ki. Birden August öne doğru eğildi, sesi değişti. "Biliyorsun ya İspanya'nın eskileri için burada çok zor günler oldu!" dedi. Sanki bugünkü yüzünün üstüne eski yüzünü takmaya çalışıyormuş gibi geldi sana. Sana kaygıyla bakıyordu. Eğer senin eski yüzün, Buchenwald'deki yirmi yaşındaki yüzün belleğine geri gelmiş olsaydı, sanki daha çok konuşacaktı gibi hissettin. O anda eski görüntün vücut bulabilseydi, sana daha fazla güveneceğini düşündün. Nefesini tutup bekledin. Ancak hiç ama hiçbir şey olmuyor gibiydi. Tetik çekilmedi, görüntün gölgede kaldı. Her biriniz kendi köşesine fırlatılmış, birbirinizden uzak düşmüştünüz. Sen kendi küçük ölümüne, o ise yalnızlığına.

August, seni daha uzun süre alıkoyamayacağı için özür diledi. Bitirmesi gereken bir işi olduğunu açıkladı. Aslında o gün resmi bir anma töreni vardı ve iş gününün sonunda bütün personel için düzenlenecek zorunlu toplantıda, duruma ilişkin bir konuşma yapması için parti komitesi onu görevlendirmişti. August sana bu iş nedeniyle düzeltmesi gereken, daktilodan çıkmış kâğıtları gösterdi. "Bu büyük bir onur, anlıyor musun?" dedi. "Yaşadığım onca siyasi güçlükten sonra bu görevin bana verilmesi yani." Sonra da birden tekdüze bir sesle, yapacağı konuşmadan bir bölüm okudu. Yoldaş Walter Ulbricht'in üstün nitelikleri üstüne bir bölüm. Sonra sana kısa bir bakış attı ve o anda bakışı sanki eski günlerdeki canlılığını yeniden kazanmış gibi geldi sana, ancak bu kez umutsuzca bir alaycılığın iziyle birlikte.

August'ün bakışı hemen söndü. Artık gidebilirdin.

Koridordan geçtin, sekinin basamaklarından inip sokağın nemli sıcaklığına geri döndün. Dayanılır gibi değildi. Hayır, Weimar'a, Buchenwald anıtını ziyaret etmeye gitmeyecektin.

212

Buchenwald anıtı umurunda bile değildi. Fotoğraflarını görmüştün zaten, hiç umurunda değildi. Eğer bu pis anıtı yaptırma fikri gerçekten ona aitse, yazıklar olsun Bertolt Brecht'e. Üstünde dev bir çan bulunan o mide bulandırıcı koca kule, Glockent-rum, Ettersberg Tepesi'nin üstüne dikilmiş iğrenç erkeklik organı, onu alıp münasip bir yerlerine sokabilirlerdi. Glockent-rum'un önünde duran, seçkin halk sanatçısı Profesör Fritz Cre-mer'in heykelleriyle birlikte tabii.

Buchenwald'e asla gitmeyeceksin. Nasıl olsa arkadaşların orada olmayacaklar. Josef Frank'ı bulamayacaksın örneğin, çünkü o Prag'da, kendi ülkesinde, kendi insanları tarafından asıldı ve külleri de rüzgâra savuruldu. Willi Seifert ile Herbert Weid-lich'ten başka kimseyi bulamayacaksın. Onlar yaşıyorlardı. Ama bu artık seni ilgilendirmiyordu. Onlar artık senin Buchenwald'deki arkadaşların değildiler, polis olmuşlardı. Polisler seni ilgilendirmiyordu. August'ü de bulamamıştın.

Eskiden yusuvarlak, pembe tenliydi, hiç yaşlanmaz gibiydi. Altın renginde metal çerçeveli gözlüklerinin camları ardından, bakışları şimşekler saçardı. Wehrmacht bildirilerinin, matemli bir tonla Stalin'in tanklarının Polonya ovalarında ilerlemekte olduğunu haber verişini dinler ve haykırırdı: Mancanudo viejo, mancanudo! İspanya'da savaşmış, Fransız kamplarını görmüş, Vichy hükümeti tarafından Gestapo'ya teslim edilmiş, Alman milliyetinden dışlanmıştı, Buchenwald'de o sadece kızıl bir İspanyol'du. Hiç yaşlanmayacak gibiydi. Ama sen August'ü bulamamıştın. Çünkü kendi insanların -ve senin insanların- iktidarı, Seifert'in polislerinin iktidan onu yıpratmış, başka hiçbir iktidann başaramadığını başararak onu sinikçe, umutsuzca, Walter Ulbricht'e övgüler düzmeye hazırlanan gözü açılmış, hayatı sönmüş bir moruğa dönüştürmüştü. Sekinin altında, şoseye park etmiş duran siyah limuzine baktın. Şöföre gidebileceğini, yürümek istediğini söyledin. Ama şo-213

för buna kulak asmadı. Talimat aldığı, seni partinin oteline götürmesi gerektiğini söyledi. Ona, merak etmemesini, partinin otele sağ salım gideceğini söyledin. Ama yürüyerek; canın yürümek istiyordu. Ona tartışacak zaman bırakmadan otele doğru yürümeye koyuldun. Berlin'in nemli sıcağında yavaş yavaş yürüyordun. Bir süre sonra başını çevirdin. Siyah limuzin on metre kadar geriden seni izliyordu. Siyah limuzine baktın, birden bu-lantılı bir baş dönmesi hissettin. Kaçınılmaz işaretleri tanıydın. Siyah Limuzin, senin adımlarına bağlı ölümün gölgesiydi. Sanki kendi cenaze arabasının önünden yürüyordun. İlk defa ölümün gölgesi seni izliyor, seninle ilgileniyor gibiydi. Berlin'in nemli sıcağında, kül rengi göğün altında senin insanların iktidarını haşmetle cisimleştiren siyah Limuzin, ölümün gölgesinden başka bir şey değildi. Yine de ölüm henüz oyunu tamamen kazanamamış gibiydi. Daha bu sayfalan gözden geçirdiğin gün bir kartpostal almıştın. Kartın ön yüzüne basılı olarak Frohe Weihnachtstage und GLÜCKim neuen Jahr yazıyordu. GLÜCKyani mutluluk sözcüğü, büyük ve altın rengi harflerle yazılmıştı, daha ne olsun! Yani bu kart "İyi Noeller ve yeni yılda MUTLULUK" diliyordu. Arka yüzünde sık bir el yazısıyla şunlar yazılmıştı: W ünscht seinem jungen Karnemden Jorge in dauernden Verbun-denheit, der alte Freund, August G. ADC'den gelen bu karta, August'ün imzasına, adresine bakarken titriyordun. "Eski dost" August, "genç yoldaş Jor-ge'ye" iyi bir Noel ve yeni yılda mümkün olduğu kadar MUTLULUK diliyordu. Artık o kadar da genç olmadığını düşündüm. Ancak August, yıllar önce Buchenwald'deki gençliğine sesleniyordu kuşkusuz. İşte o zaman ölümün oyunu tamamen kazanamayacağını deliller gibi ummaya başladın. Nihayet August'ün belleğinin aydınlandığını, herhalde yazmış olduğun kitap sayesinde August'ün sonunda yirmi yaş görüntünü bulup çı-214 I

kardığını düşündün. August senin Paris'teki adresini, Doğu Berlin'de hangi yoldaştan almış olabilirdi? W., K., J., Ch., St., hangisi? Bunun hiçbir önemi olmadığını düşündün. Belleğini geri kazanmıştı ya, önemli olan buydu. August'ün gönderdiği karta baktın ve düşündün; acaba Avrupa'da hâlâ yeterli sayıda Komünist var mıydı? Savaşa yeniden başlamak için, ölüme ve bir devlet kurumuna dönüşmüş örgütlü hafıza kaybına karşı saldırıya geçmek için, siyah Limuzinlere, halk polislerinin kasketlerin-deki mavi, yeşil ya da kırmızı şeritlere, yanılmaz diyalektikçilere, her türden Büyük Dümenciler'e kafa tutmak için... Deliler gibi, ölümün oyunu tamamen kazanamayacağını ummaya başladın. Merkez dosyasının, büyük masasın başındaki yerimi aldım. Walter başını gazetesinden kaldırdı.

"Geldin mi?" dedi.

Bu bir soru değil, saptamaydı. Bir şey söylemedin. Saptamaların üstüne yorum yapılmaz.

"Al, bu sana," dedi Walter.

Uzun dosya kutularının durduğu etajerin üstünden, daktilodan çıkmış birkaç sayfa alıp bana uzattı. Eskiden ölümlerin ve yaşayanların hesabını tutmak, nakilleri ve görevlendirmeleri günü gününe not etmek için defterlerimiz, kartondan kocaman kayıt tutanaklarımız vardı. Ancak Seifert bize fiş kutulan hazırlattı. Böylesi daha akılcıymış.

Walter'in bana uzattığı kâğıtları almak için kalktım. Bunlar, çeşitli kommandolann mevcut sayılarındaki değişiklikleri bildirdikleri günlük raporlardı. Çalışmaya gelmeyenler, nakiller, yeni gelenler, falan filan. Ayrıca Revier'in, yani kamp hastanesinin ve krematoryumun raporları da vardı. Ordnung muss sein.

Kesinlikle sakın bir pazardı bu, fazla iş yoktu. Bana düşen numara dilimleri içinde, işlemem gereken ancak yirmi-otuz ka-

dar fiş vardı. Her birimize birkaç bin numaralık birer dilim verilmişti. Tabii ki dosyalamada çalışan Almanlara, en düşük numara dilimleri ayrılmıştı. En eski mahkûmlarınkiler. Bu dilimlerde fazla hareketlilik olmazdı. Eskiler kommando değiştirmeyiz, nakledilmezlerdi. Hatta şaşılacak biçimde, çok az hastalanırlardı. Üstelik artık ölmüyorlardı da. Kısacası bunlar bize fazla iş çıkarmıyorlardı.

Bana ise, şu işe bakın, kırk binle yetmiş bin arasındaki numaralar düşmüştü. Bu dilimlerde hareket hiç bitmezdi. Baş döndürücü bir hızla gidenler, gelenler, ölenler...

Dosya kutulanyla oyalanmaya, her bir fişin üstündeki geçer-sizleşen bilgileri silmeye, günlük raporların belirttiği yeni bilgileri kurşun kalemle eklemeye koyuldum.

Böylelikle Daniel'in bana isimlerini ve numaralarını verdiği Fransız arkadaşlarla da ilgilenebilecektim. Katlanmış küçük kâğıt parçasını çıkarıp açtım ve kimsenin bana bakmadığından emin olarak, onu sol elimin altına sakladım. Sınavda kopya çeker gibiydim. Gözetmenlerin uyanık bakışlarını savuşturmak için kendimden emin ve işime dalmış gibi bir tavır takınmışım.

Daniel'in benden ilgilenmemi istediği üç arkadaşın numaraları arka arkaya sıralıydı. Rahatlıkla tahmin edilebilirdi. Polonya'daki kamptan nakledilmeleri kararlaştırıldığında üç arkadaş aynı vagona, bir arada yolculuk edebilmek için bir yol bulmuş olmalıydılar. Buchenwald'e vardıklarında da birbirlerinden ayrılmamışlar, dezenfekte etme ve giydirme işlemleri boyunca bir arada kalmışlardı. Aynı direniş örgütünde çalışmış, beraber tutuklanmış, nereye gönderileceklerine karar verildiğinde de birbirlerinden ayrılmamaya yemin etmiş olmalıydılar. İşte başarmışlardı, hâlâ beraberdiler, numaraları arka arkayaydı. Burada da bir arada kalacaklardı.

İlk iki fişin üstüne DIKAL yazıp, günün tarihini attım. Üçüncü fişe ise değişiklik olsun diye DAKAK yazdım ve bir gün öncesinin tarihini attım. DIKAL, Darfin kein anderes Lagerz-

ni "başka hiçbir kampa nakledilmeyecek" demekti. DAKAK ise Darf auf kein Aussenkommando yani "hiçbir dış kommandoya gönderilmeyecek."

Elbette ki fişlerin üzerine bu talimatları yazmak için hiçbir hakkım yoktu. Hangi mahkûmların DIKAL ve DAKAK sayılacağına, Berlin'in talimatıyla Politische Abteüung, yani kampı kontrol eden Gestapo kolu karar verirdi. Gestapo, mahkûmları el altında tutmak istediği zaman bize onların DIKAL ve DAKAK olarak kaydedilmeleri için emir gönderirdi. Çoğu zaman Gestapo'nun sizi elinin altında tutmak istemesi hayra alamet değildi. İşinizin henüz bitmediğini, Gestapo'nun ilgilerini tamamlamak için sizi her an çağırabileceğim gösterirdi. Öte yandan fişlerinin üzerinde DIKAL. ya da DAKAK kısaltmalarından birini taşıyan mahkûmların, Buchenwald'in asıl kamp alanında kalmaları güvence altına alınmış olurdu. Bunlar otomatik olarak bütün nakil listelerinin dışında tutulurlardı.

Böylece ben de bu arkadaşları korumak için Gestapo'nun karşı konulmaz otoritesini kullandım. Gestapo otoritesinin böyle tersine dönmesi, beni ve Daniel'i sık sık güldürdü.

Eğer Seifert ya da Weidlich çevirdiğim dolapları fark etselerdi, benim için hiç iyi olmazdı. Anında Arbeitsstatistik'ın atıldım. Hatta belki bu disiplinsizliğim nedeniyle en ağır dış kom-mandolardan birine gönderilebilirdim, Dora'ya, Ohrdruf a ya da S. IH'e örneğin. Tabii eğer İspanyol partisi Buchenwald'de kalmamı sağlamayı başaramazsa. Bunun için de araya kodamanları sokmak gerekirdi. Bu son olayda, hiçbir şey beni birkaç aylık çalışma cezasından kurtaramazdı. Taş ocağında örneğin.

Fişleri tahrif etmem, SS'ler tarafından sabotaj olarak değerlendirilirdi. Böyle bir durum için öngörülen ceza, eğer bizzat SS'lerden birine yakalanırsanız, yoklama yerinde, bir araya toplanmış mahkûmların önünde asılmaktı.

Ancak SS'lere yakalanma riski gerçekten var mıydı, yoksa bu 217

yalnızca bir varsayım mıydı? Sorunu bütün açılardan ve elimden geldiğince nesnel olarak inceledim. Sorunu bütün açılardan inceleyelim.

1944'ün bu Aralık ayında, Buchenwald kampının yönetimiyle görevli SS subaylarının stratejisini tahmin etmek kolaydı. Her ne pahasına olursa olsun cepheye gitmekten kurtulmak istiyorlardı. Arka saflarda, arpalıklarının rahatlığı içinde yaşamaya devam etmek istiyorlardı. Bu durumda da ne pahasına olursa olsun, Berlin'in dikkatini Buchenwald'in yönetilmesine çekecek ve yeni disiplin önlemleri almayı gerektirecek olayları önlemeleri gerekiyordu.

Peki bu olaylar nasıl önlenirdi? En iyi çözüm, kampın içişlerinin yönetilmesini yıllar önce sinsi ve kanlı bir mücadeleyle genel kuralları bertaraf ettiklerinden bu yana, iç idarenin anahtar mevkilerine yerleşmiş olan Alman Komünistlerine bırakmaktı. Bunun için de Alman Komünist mahkûmların belli bir özerkliği olması gerekiyordu. Böylelikle yozlaşmış ve tembel SS subayları, kendilerini tamamıyla büyük ticari alışverişlerine ve küçük ziyafetlerine adayabiliyorlardı.

Zaten kamp yönetimindeki hayati mevkilerde bulunan Alman Komünistler -Kıdemliler, kapç/lar, blok şefleri, ustabaşlar, Stubendienst, Lagerschutz- gözle görülür bir organizasyon duygusuna sahip yetenekli ve çalışkan adamlardı. İşlerin yürümesi için onlara güvenilebilirdi.

Ancak Alman Komünistlerin bütün bu nitelikleri, fabrikaları, dış kommandoları, çoğu Nazi savaş sanayiinde çalışmakta olan on binlerce mahkûmuyla kampın iyi işlemlerini sağlamak için vazgeçilmez olan bütün bu nitelikler SS'lerin asıl otoritesini giderek unufak etmekte, Buchenwald'deki uluslararası Komünist teşkilatın yeraltındaki karşı gücünü ise çok yavaş ama etkili biçimde artırmaktaydı.

En önemli idari mevkilerde bulunan Alman Komünistler, bu yeraltı teşkilatının somut zirvesini, resmi hiyerarşisini temsil edi-

yorlardı. Ancak diğer milliyetlerden Komünistler, özellikle Çekler, Fransızlar ve İspanyollar (doğudan gelmiş olan mahkûmlar ayrı bir sorundu: Rusların arasında çok az Komünist vardı, Polak-lann arasındaysa neredeyse hiç yoktu;

Yugoslavian gelince, Buc-henwald'de onların sayılan çok azdı, nedenini bilmiyorum, belki çok az Yugoslav direnişçi tutuklandığı içindir, belki de Naziler onları tutuklamak yerine hemen kurşuna dizmeyi tercih ettiği için) Çek, Fransız ve İspanyol Komünistler diyordum, Buchenwald'in yeraltı örgütünde önemli rol oynuyorlardı. Bu rol resmi idarede, hem de gözle görünür biçimde artmaktaydı. SS'lere kampın yönetimine yabancıların daha fazla katılmasını kabul ettirmek için bulunan her fırsattan yararlanılıyordu. Böylece 1944 Ağustosunda Buchenwald'in fabrikaları Amerikan uçakları tarafından bombalandıktan sonra, Alman Komünist sorumlular, yabancı mahkûmların "iyi davranışı" nı öne sürüp, bunların her türlü paniği önlediklerini, hemen yaralıların yardımına koştuklarını ve Amerikan fosfor bombalarının asıl kamp alanı içinde neden oldukları yangını söndürmeye çalıştıklarını söyleyerek, SS'lerden La^Aerschütz'un -yalnızca mahkûmlardan oluşan kamp içi polisi-kapılarını yabancılar açma izni koparmışlardı. Ama bütün yabancılar değil tabii ki. Örneğin Lajerschütz'da bir Rus'un bulunması söz konusu bile olamazdı. Ama Çekler ve Fransızlar, SS'lerin gözünde bile gerçek birer Avrupa ülkesi sayılan yerlerin vatandaşları bulunabilirlerdi. Buchenwald'i, Nazi toplama kampları sistemi içinde benzersiz bir vaka haline getiren karşı güçlerin bu sürekli, inatçı, kemirgen bir köstebek gibi çalışan ilerleyişi, Komünist teşkilatlarla da sınırlı kalmıyordu. Hiç durmadan bu sınırı da aşip gidiyordu. Komintern'in 1943'teki kendini fesheden metninde belirlenmiş olan stratejiyi uygulayan çeşitli partiler, antifaşist ulusal cephe politikasını yaymaktaydılar. Böylece de her bir ulusal topluluğun kendi nüfusunun özelliklerine göre Hıristiyan-Demokrat, toprak reformcusu, sosyalist -Fransa örneğinde DeGaul-

219

le'cü- direnişçiler, uluslararası komitenin piramit biçiminde düzenlediği çeşitli ulusal komitelerin yönetimi altında yeraltı ağlarında bir araya gelerek, kendi mahkûmlarının dayanışmasını sağlıyor ve haberler, maddi ve manevi destekler aracılığıyla günlük hayatlarını kolaylaştırmaya çalışıyorlardı.

Siyasi karşı güçlerin bu çok yavaş ama sürekli güçlenişi, bir yandan kampın iyi yönetilmesi için kaçınılmazken, ancak öte yandan da kampın fabrikalarındaki çalışma ritmini düşürüyor, sistemli biçimde düzenlenmiş bir sabotajla kampın üretimi istikrarlı ve amansız biçimde azalıyordu. Elbette ki bu da Buchenwald'deki SS yönetimiyle Himmler'in Berlin'deki karargâhı arasında çatışma riski anlamına geliyordu. Bu nedenle SS subaylarının içinde buldukları konum çok çelişkiliydi. Kampın, işgücünün, fabrikaların idaresinin düzgün biçimde yürüyebilmesi için bizi serbest bırakmaları gerekiyordu. Berlin'deki karargâhın alarma geçip, müdahale etmeye kalkmaması içinse silah fabrikalarının üretimi makul bir düzeyde tutulmalıydı. Bu yüzden de bizi tamamen kendi halimize bırakmaları olanaksızdı.

Bu çelişkinin tam göbeğinde de çalışma organizasyonu hazırlayan ve işgücünün dağıtımını yapan Arbeitsstatistik bulunuyordu. Bu yüzden de Willi Seifert ile Hauptsturmführer Schwartz arasında neredeyse her gün bir çatışma çıkıyordu. Bu, sakin dönemlerle ani gerilim anlarının birbirini izlediği, SS yönetimine karşı sürdürmek zorunda olduğumuz bir tür sinir harbiydi.

Örneğin birkaç hafta önce, Schwartz bizi bir araya toplayıp, tehdit dolu bir nutuk çekmişti. Arbeit salonunda hazır ola geçmiştik ve Schwartz bizi en ağır sözlerle tehdit etmişti. Arbeit'ta nasıl bir politika izlediğimizi, hangi türden siyasi mahkûmları koruduğumuzu, çok iyi bildiğini haykırmıştı. Bütün bunların değişmesine bizzat dikkat edeceğini haykırmıştı. Ancak işin doğrusu, dikkat etmesi çok uzun sürmedi. Her gün gelip çalışmamızı kontrol etmekten çabuk yoruldu. Hayat tekrar eski akışına geri döndü. 220

Böylece görüyoruz ki bazı yoldaşların nakledilmelerini önlemek için fişlerde tahrifat yaparken SS'lere yakalanmak, daha çok varsayıma dayanan bir riskti. Her ne olursa olsun Hauptsturmführer Schwartz'in zaman zaman yaptığı müdahaleler gerçek bir tehlike oluşturmuyordu. Yakalayabilmeleri için fiş kutularının hepsinin bir arada ve sistemli biçimde kontrol edilmesi gerekirdi. Bu da haftalar, hatta aylar alırdı. Öte yandan bizim önceden haberimiz olmadan, Buchenwald Gestaposu'nun bu türden bir operasyon başlatması neredeyse olanaksız gibiydi. Alman yoldaşlar, SS idaresinin kilit mevkilerinde bir muhbirler ağı kurmuşlardı. Komutanın ve yüksek rütbeli subayların berberleri, SS villalarında ev hizmetinde çalışanlar, yine bu villalarda ya da yerel idarelerde bakım çalışmaları yapan elektrikçi ve tesisatçılar: Çoğunlukla Bibelforscher yani inancı gereği askerliği reddeden Yehova'nın Şahitleri arasından seçilmiş bir mahkûmlar ağı, SS'lerin niyetleri ve ruh halleri üzerine bilgiler toplayıp, birbirlerine aktarıyorlardı. Berlin'le doğrudan yapılan telefon görüşmeleri bile dinleniyordu.

Bu yüzden de çelişkili biçimde, benim için asıl büyük yakalanma tehlikesi SS'lerden değil, Alman Komünistlerden geliyordu. Üstelik bu durumda bile riskleri abartmaya gerek yoktu. Bütün olası sonuçlarıyla birlikte bir rezalet çıkması için benim bir fişi tahrif ederken suçüstü yakalanmam gerekirdi. Alman arkadaşlar, uluslararası yeraltı örgütünün bazı nakliye listelerini silmesine ya da ayrıcalıklı mevkilere atama yapmasına izin veren yazılı kurallara ve teamüllere öyle bir saygı duyuyorlardı ki Daniel ve benim FTP işi ya da bireysel telafi dediğimiz işi yapmak, fişlerin üzerindeki bilgileri değiştirmek, onların aklına bile gelmezdi. Eğer Seifert ya da Weidlich üzerinde DIKAL. ya da DA-KAK yazan fişlerden birine rastlayacak olurlarsa, söz konusu mahkûmun böyle sınıflandırılması yönünde bir Gestapo emri olup olmadığına bakmak için dosyaları kontrol etmeye gerek duymazlardı. Hayır, onların bürokratik düzene saygıları vardı ve 221 bu saygıyı bizim de paylaştığımızı düşünüyorlardı. FTP işinin, hayatın tuzu biberi olduğunu bilmiyorlardı. Demek ki etrafıca düşünüldüğünde, göze aldığım tehlike çok da büyük değildi. Daha önce bundan çok daha zor işler yapmıştım. Kesinlikle.

Sonraki yıllarda, barların dumanlı atmosferinde bu sorunlar üstüne, çok akli başında -yani soyut olarak akli başında- tartışmalara katıldığım olmuştu. Buchenwald'de, 1944 Aralığı'ndaki o pazar günü Fernand Barizon'un kafasını meşgul eden o aynı sorunlar üstüne. Özellikle bir akşamı hatırlıyorum.

Mephisto'daydık, eskiden Seine Caddesi ile Saint-Germain Bulvarı'nın kesiştiği yerde bulunan, müzikli ve danslı bir de bodrum katı olan bir barda. Bugün onun yerinde bir elbise dükkânı olmalı. Eskiden bu semti çekici kılan fikir ve cazibe

alışverişlerinin yapıldığı yerlerde, bugün yalnızca elbise dükkânları var. Her neyse, bir gece geç bir saatte, Mephisto'daydık.

Danslı bodrum katadaydık, ama dans etmiyorduk. Armstrong'un trompetini dinliyorduk. Banyo edilen fotoğraf görüntülerinin gözlerinizin önünde gelişmesi, renklerin ve bulanık şekillerin yavaş yavaş belirginleşmesi gibi, bu çok gerilerde kalmış olay belleğimde yeniden cisimlenmeye başlarken; Armstrong'un bir plağını dinliyorduk, buna yemin edebilirim. Hatta belki de o gecenin, daha doğrusu o sabahın ilk saatlerinin, onca gece, onca erken sabah saati arasında belleğime böylesine kazınmış olması da Armstrong yüzündendir.

Bir kulağımla -daha dikkatli olan kulağımla- Armstrong'un trompetini dinlerken diğeriyle de çok daha az dikkatle, oturduğum masada dönmekte olan konuşmayı dinliyordum.

Aslında bu konuşma beni ilgilendiriyordu. Belki Armstrong'un müziğinden daha fazla değil ama onun kadar ilgilendirdiğini söyleyebilirim. Zaten Armstrong'un müziğinin berrak

222

ve madeni umutsuzluğuyla, masamda bilgiççe konuşulmakta olan konu arasında karanlık bir ilişki de vardı. Masamda Pierre Courtade ve Maurice Merleau-Ponty vardı. Başka pek çok insan da vardı tabii. Mephisto'nun masaları, gecenin bu son saatlerinde oldukça kalabalık olurdu. Üstelik de kalburüstü bir kalabalık. Belki masamızda "Touki" Desanti de vardı. Hatta belki Boris Vian da. Pierre Herve. Roger Vailland da bir ara görünmüş olabilirdi. Ama buna yemin edemem. Başka akşamlarla karıştırıyor da olabilirim. Vian ve Desanti, Herve ve Vailland, bitmekte olan gecenin kasvetinde bir araya gelen ve Mephisto'nun mahzeninden ya da yer altındaki başka bir anaç sığınaktan çıkıp doğmakta olan şafağın acı tadını ve bulanık ışığını birlikte karşılayan gruplara sıklıkla katılırlardı. Kısacası masamızda bir dolu insan vardı, kimileri geliyor, kimi gidiyordu. Ancak hatıramda Pierre Courtade ve Maurice Merleau-Ponty diğerlerinden ayrılarak belirginleşiyorlar; herhalde bu da konuşmayı asıl sürdürenlerin onlar olmasındandır. Konu ahlâk ve siyaset arasındaki ilişkiydi. İlk bakışta ne saat ne de mekân böyle geniş bir konuyu ele almak için uygun görünmeyebilir. Ancak bu ilk bakış, fazla kalıcı değildir. Sabahın üç buçuğuna doğru, Mephisto'da, Armstrong'un trompetinin boğuk sesi eşliğinde ahlâk ve politikadan ne diye konuşulmasın ki? Tam tersine çok iyi bir fırsat bu. Harika bir ortam. Hele 1948 yılının başında bulunuyorsak. Soğuk savaş en uğursuz etkilerini göstermeye başlamış. Direniş'in seçilmiş yakınlıkları, siyasi ittifakları, kültürel ortaklıktan, sapkınca bir kutuplaşmanın ağırlığı altında parçalara ayrılıyor. Kampa karşı kamp, sınıfa karşı sınıf, ahlâka karşı ahlâk: Onların ahlâkı ve bizim ahlâkımız. Ama bu son formül ne Courtade'a ne Merleau-Ponty'e aitti. Çok daha eskiye dayanıyordu, Troçki'den kalmıştı.

Her neyse o gece konuşmanın konusu ahlâk ve siyasetti. Herhalde öncesinde de pek çok başka şey konuşulmuştu. Ancak söz sonunda dönüp dolaşım yine ahlâk ve siyasete gelmişti.

223

Biri, kimdi hatırlamıyorum, konuşmasına örnek ya da mecaz olarak Nazi kamplarındaki direnişi göstermişti. Ancak Barizon'dan dolayı değil, orası kesin. O akşam yanımda olanlardan hiçbiri ne Barizon'dan ne de onun sorunlarından haberdardı. Courtade bile o zaman, on iki yıl sonra 1960'da, Nantua'daki mola sırasında, belleğimde Fernand Barizon'a dolaylı olarak bağlanacağını bilmiyordu. Hayır, bu kim olduğunu hatırlamadığım kişi, belki de bizzat Merleau-Ponty, konuşmasında David Rousset'nin kitaplarına atıfta bulundu. Sorunun ortaya atılmasını sağlayan Barizon değil, Rousset idi. Rousset'nin Toplama kampı dünyası üzerine denemesiyle, Ölümümüzün Günleri adlı romansı röportajıydı. Hatırlanacağı gibi Rousset, Nazi kamplarıyla ilgili yazılarında tanıklık eşliğini geçmeyi başararak genel bir perspektif oluşturmaya ve bütüncül bir çözümlenmeye girişen ilk kişiydi. Herhalde bu nedenle de Mephisto'da onun kitaplarından söz ettiğimiz o akşamdan çok kısa bir süre sonra Rus kampları konusunu, Gulag sorununu ele alacaktı. Ancak o gece Mephisto'da konu Gulag değildi. En azından doğrudan değildi. O gece konu Nazi kamplarıydı. Kampların iç idare sisteminde, Direniş'in yararına kullanılmak üzere iktidarın küçük parçalarına sahip olmak gerekli miydi? Siyasi nedenlerle hayatta kalmalarını sağlamak için bazı mahkûmları nakil listelerinden silmeye hakları var mıydı? Listedenden silinenlerin yerini mutlaka başkaları alacağına göre, birilerini kurtarıyor, başka birilerini ölüme mahkûm etmiyorlar mıydı?

O masada büyük bir yetkinlikle tartışılmakta olan sorular bunlardı. Ancak bu soyut bir yetkinlikti. En azından başlangıçta, benim yaşamış olduğum bir şeyden söz etmekte oldukları izlenimine hiç kapılmadım. Sanki önümde, 1871'de Paris Komü-nü'nün rehinelere sorunu hakkında konuşuluyor gibiydi. Ya da Troçki'nin Terörizm ve Komünizmce işlediği temalar hakkında. Sanki Simone de Beauvoir'ın Gereksiz Ağızlar oyunu üzerinde tartışılıyormuş gibiydi. 224

Yapılan konuşma beni bunlardan daha fazla ilgilendirmiyordu, en azından başlarda.

O yıllarda bunun sık sık başıma geldiğini söylemeliyim. Sık sık Nazi kamplarından, hatta bazen Buchenwald'den konuşulduğunu duyup, sanki hiç orada bulunmamışım gibi, hiç araya girmeden dinlediğim olmuştu. Unutmayı başarmıştım. Ya da daha doğrusu bu hatırayı çok derinlere bastırmayı başarmıştım. Köşemde sessizce oturup, insanların kamplar hakkında ahkâm kesmelerini pür dikkat dinliyordum. Bütün bu hikâyeler gerçekten ilgimi çekiyordu. Oldukça iyi bir dinleyiciydim.

Sonra ansızın konuşmanın bir aynntısı, belleğimin bir düğmesine basıp çözümlenmesini sağlıyordu. Çoğunlukla bu da konuşmaya katılmama, tanık ya da kurtulan olarak anlatılanlara müdahale etmeme yetmiyordu. Aslında ben oradan kurtulduğumdan da emin olamıyordum. Çoğu zaman kalkıp gidiyordum. O cesur insanları, Nazi vahşeti ve cellat-kurban ilişkisinin ideolojisi üzerine ahkâm keserlerken terk ediyordum. Bazen de çok ender olarak konuşurdum. O gece Mephisto'da, Nazi kamplarındaki direniş konusunda bilgiççe sürdürülmekte olan tartışmayı dinliyordum. Ben tartışmanın dışında duruyordum. Tek kelime etmeden, her bir tarafın öne sürdüklerini ölçüp biçiyordum. İlginçti ama soyuttu. Sonra birden anılarımın içine gömüldüm. Belleğin buğulu sulan, bendini aşmış bir barajın sulan gibi içimde sel olup yükseliyordu. Bütün bunları yapan Armstrong'un trompetiydi. Hâlâ daha dikkatli olan kulağımla dinlemekte olduğum Armstrong'un trompeti, ansızın Jericho'nun duvarlarını çökertti. Yeniden Buchenwald'de, bir pazar öğleden sonrasındaydım ve Jiri Zak, Schreibstube'den genç bir Çek Komünist bana, kampta kurulmasına yardım ettiği caz

grubunun bir çalışmasında, ona eşlik etmemi teklif ediyordu. Mephisto'da Armstrong'u dinliyordum ve aynı anda Zak'ın keşfettiği ve o pazar çalışma sırasında Star Dusfi çalmış olan Danimarkalı'yı da duyuyordum. 225 Saksofonda da Markovitch vardı. Yves Darriet ise orkestrasyon-ları hazırlıyordu.

Sonra birden konuştum.

"Bütün söyledikleriniz saçmalık!" dedim.

Bana biraz şaşkınlığa baktılar. Sonra Courtade haykırdı:

"Hassittir! Doğru ya! Sen oradaydın!"

Evet doğru, oradaydım. Üstelik yalnız bir zamanlar değil, o gece de hâlâ oradaydım. "Büyük ilkelerden yola çıkmak yerine," dedim, "somut bir durumdan hareket edelim, ister misiniz?" Başlarını salladılar. Somut durum fikri hoşlarına gitmişti. Ya da en azından buna karşı değillerdi. "Peki o halde, somut durum oldukça basit", diye devam ettim. "Bir gün SS yönetimi, ertesi perşembe sabah saat sekizde üç bin mahkûmun Dora'ya nakledilmesi için emir veriyor. Bu sadece bir örnek tabii. Ancak gefecek perşembe saat sekizde üç bin kişinin Dora'ya doğru yola çıkacağından emin olabilirsiniz. Berbat bir kamp, Dora! İngiltere'yi bombalamak için kullanılan V"1 ve V"2 -Vergeltunfun V'si, yani intikamın- Alman misilleme füzelerinin yapıldığı bir yeraltı fabrikasının tünellerinin kazıldığı bir şantiye Dora. Tam bir cehennem Dora. Cehennemın son halkası da diyebilirsiniz. Ancak Dora'ya gitmemek, kalmak gibi bir alternatif yok. Seçme şansını yok, burasını iyi anlayın! Her ne olursa olsun, belirlenen gün belirlenen saatte, üç bin adam Dora'ya gidecek. Eğer Buchenwald'de çoğunlukla Alman siyasilerin elinde bulunan iç idare -her kampın işleyişi kendine özgüdür, ben yalnız Buchenwald için konuşuyorum- bu nakli hazırlamayı reddederse (üç yıl sonra burada rahat rahat otururken, büyük ilkelerle biraz eğlenmek için yapabileceğimiz bir varsayım bu) eğer Alman siyasiler reddederse, SS yönetimi iç idare yetkisini bu kez de sıradan mahkûmlara verecektir örneğin. Ya da bu nakli ve sonrakileri de doğrudan kendi hazırlayacaktır. Yani, gelecek perşembe saat sekizde Dora'ya üç bin mahkûm gidecek. 226

Yapılabilecek tek seçim şu olabilir: Her şeyi rastlantıya bırakmak mı, yoksa bu rastlantıyı çok az da olsa etkileyebilmek için mü: dahale etmek mi? Belki de bu rastlantı değildir de kederdir. Ya da belki Tanrı. Nasıl isterseniz. Ancak bundan başka seçenek yok: her şeyi Tanrı'ya, kadere ya da rastlantıya bırakmak veya sahip olduğumuz güçle, elimizde bulunan olanaklarla müdahale etmek. Bir nakil listesi nasıl hazırlanır peki? İlk başta henüz sabit görevlerine sevk edilmemiş, belli kommandolarda görevlendirilmemiş, karantina dönemindeki mahkûmların bulunduğu Küçük Kamp'a bakılır. Proleteryanın en kolay harcanabilirleri-nin alayı burada, Küçük Kamp'ta bulunur. Varsayalım ki şu an Küçük Kamp'ta üç bin mahkûm yok. Dora'ya nakledilecek olanların listesi Büyük Kamp'taki mahkûmlardan, doğrudan savaş üretimiyle ilgili olan işlerde çalışmayanların arasından seçilenlerle tamamlanır. Otomatik filinta fabrikası olan Gustloffta. çalışan bir metal işçisinin Dora'ya gitme şansı, daha doğrusu şanssızlığı, yani riski hiç yoktur. Dora'ya nakledilecek olanların listesi böylece işgücü kaynaklarının istatistik tesadüfüne göre hazırlanır. Bir başka deyişle körlemesine. Yeraltı örgütünün çalışması ancak bundan sonra başlar. Direniş örgütlerini bir araya getiren her bir ulusal komite, nakil listesinden silinmesini istediklerini belirtir. Her bir ulusal komite diyorum ama bu tam doğru değil aslında. Almanlar hiç nakledilmezler. Daha doğrusu yalnızca kapo olarak, şef olarak, kampın bitli piyadelerini, basit mahkûmlarını hizaya getirmek için nakledilirler. Almanlar için iki olasılık vardır: Ya kendilerinin de nzası alınarak, yeraltı örgütü tarafından yeni kommandolara göz kulak olmak üzere nakledilirler; ya da Yeşiller, sıradan mahkûmlar ya da SS'lerin ispiyoncuları gibileri güvenlik nedenleriyle Buchenwald'den uzaklaştırılırlar. Çekler de nakledilmezler ya da Almanlar gibi nakledilirler. İspanyollar hiç gitmezler. Buchenwald'de İspanyol nüfus çok fazla değildir: Topu topu yüz elli mahkûm. Yeraltı örgütünün aldığı bir kararla bu nüfusun tamamını her tür nakilden 227

korunmaktadır. İspanya'daki savaşın hatırasına, işte nedeni de bu! Çünkü Buchenwald'in Komünist yöneticileri arasında uluslararası tuğaylarda çarpışmış, azımsanmayacak sayıda savaşçı var. İspanya onlar için antifaşist hatıralarının yeşil cenneti gibi. Yani nakil listelerinin çoğunluğunu oluşturanlar, sayıca çok olan Fransız ve Rus mahkûmlar diyebiliriz. Nerede kalmıştım ben? Hah, yeraltı komiteleri, kampta kalmasını istediklerinin listelerini yaparlar. Bazen kampta kalmak, hayatta kalmak demektir. Örneğin söz konusu Dora olunca, nakledilenlerin hayatta kalma olasılığı belirgin ölçüde düşer. Komitelerin hazırladığı bu listeler direnişçilerden oluşur elbette. Metafizik açıdan bakıldığında, biliyorum ki her insan diğerine eşit değerdedir. Tanrı'nın bakış açısından ve aynı zamanda insan doğasının da bakış açısından her insan bir diğerine eşittir. Her insan aynı ilahi sığata ya da insani sığata, insan türü sığatına sahiptir. Her insan cinse özgüdür, bir anlamda her insan tnsan'dır. Tanrı hiç kuşkusuz Dora'ya gidecek üç bin mahkûmu seçmeyi reddederdi. Gün geldiğinde, eğer öyle bir gün gelirse, Tanrı insanları ya da ruhları direnişteki durumlarına göre, kamplardaki tavırlarına göre, Dora'da ölmüş ya Buchenwald'de sağ kalmış olmalarına göre yargılamayacak öyle değil mi? Öyleyse Tanrı bu işe kanşmayabilir, bu onun sorunu değil. Tanrı iki üç FTP'nin hayatını kurtararak olayların akışına, dünyanın tarihine müdahale etmez. Bu çok açık. Ancak biz Tann olmadığımızı göre -ve her ne kadar bütün insanların metafizik eşitliğine inanıyor, bunu savunuyor olsak da- olayların akışına birazcık da olsa müdahale etmeyi istiyorsak, ölçüp biçmeye ve yargılamaya mecburuz. Buchenwald'de bütün insanların ağırlığı aynı değil. Bir direniş örgütündeyken yakalanmış birinin ağırlığı, karaborsa yaparken yakalanmış biriyle ya da bir saldırı sonrasında etrafı sanlan bir semtteki polis baskınında rastgele alıkoymuş biriyle aynı değil. Tanrı önünde eşit olabilirler, SS'lerin ayınm yapmadan bütün Fransızlara verdiği ve siyasi mahkûm olduklarını gösteren aynı kırmızı üçgeni taşıdıkları 228

kuşkusuz ama Buchenwald'da belli bir direniş stratejisine gö_ re ağırlıkları aynı değil. Altı ay sonra belki yine aynı ağırlıkta olacaklar. Yani altı ay sonra özgürsek ve hâlâ yaşıyorsak."

Özgürüm, hâlâ yaşıyorum. Bir yudum bira içiyor, nefesimi içime çekiyorum. Ama burada o gece Mephisto'daki tartışmayı ayrıntılı olarak tekrarlamaya çalışmayacağım. Zaten başaramam da. Üstelik ben 1948 yılına doğru Mephisto'da bir geceyi anlatmıyorum. Bu da ilginç bir hikâye olabilirdi ama ben birkaç yıl önce Buchenwald'de bir günü, bir pazar gününü anlatıyorum. Dört yıl önce.

Yine de Mephisto'daki çok uzaklarda kalmış o gecede (her bakımdan, her anlamda uzaklarda kalmış: Bugün bu satırları yazışımından, Mephisto'daki o gecenin otuz yıl sonrasında uzakta; başka biçimde de olsa Buchenwald'deki o pazardan çok uzakta; yaşanan zaman olarak daha az uzak kuşkusuz çünkü Buchenwald ile Mephisto arasında yalnız dört yıl var, ama tarihin zama-nıyla çok uzak, çünkü 1948'de adına soğuk savaş dediğimiz şeyin zirvesine ulaşmak üzereydik, bütün bu açılmış bayrakların yaldızlı ve yorucu zirvesine, Stalin döneminin yalnız epistemo-lojik de olmayan kesintisine: Yalnızca Hegel'e karşı Marx, burjuva bilimine karşı proleterya bilimi, Mendel'e karşı Lyssenko, güzel sanatlardan biri olarak görülen resme karşı Fougeron ve güzel silahlardan biri olarak görüyormuşuz gibi yaptığımız resim değil, aynı zamanda siyasi, ahlâki ve kültürel de olan kesintinin zirvesine), Mephisto'daki uzakta kalmış o gecede, aramızda birkaç anlaşma noktasına varabilmiştik.

Direnmek gerekirdi, işte ilk nokta buydu. Bu amaçla, ne kadar dar olursa olsun SS'lerin kurmuş oldukları düzenin sunduğu bütün olanaklar kullanılmalıydı, bu da ikinci nokta. O halde Buchenwald'deki Alman

Komünistler, kampın iç yönetimindeki iktidarın küçük parçalarını ele geçirmekte tarihsel olarak haklıydılar. "Bunu tartışmaya açmak," dedi içimizden kim olduğunu hatırlayamadığım biri, "örneğin ve mecazi olarak, işçi sendikalan-229 nın patronlarla -patronlar ne kadar zalim, ne kadar dediğim dedik olsalar da- yapılan ve zorunlu olarak burjuva devletin yazılı hukuk kuralları içinde -ve hatta bu kurallar onların yararına da olabilir- geçmesi gereken her türlü toplu sözleşme görüşmesinin zorunlu olarak sınıfsal durumumuza bir ihanet, ondan bir uzaklaşma olduğunu iddia etmek kadar çocukça olur."

Kıscacası mücadeleye cesaret etmek ve mücadele etmeyi bilmek gerekirdi. Bütün araçlarla, yasal araçlar da buna dahil.

O gece Mephisto'dayken, hiçbirimiz Alexandre Soljenitsin adını duymamıştık elbette. O zamanlar Soljenitsin yalnızca isimsiz bir zekî. Takımadalardaki gezisinin üçüncü yılına başlıyordu. Hâlâ cehennemin ilk halkasıydı. Ancak bugün tuhaf bir biçimde kimi ayrıntıları belleğimde capcanlı, kimileri ise tamamen bulanık olarak kalmış, o uzaktaki tartışmayı anlatırken, kendimi Soljenitsin'in Gulag Takımadaları'nın üçüncü cildinde direniş üzerine söylediklerini düşünmekten alıkoyamıyorum. Bugün Soljenitsin'i, Mephisto'daki tartışmaya seve seve dahil ederdim.

"Bugün," derdim, "Soljenitsin'in yerinde söylenmiş, haklı sözlerini ödünç alarak, bugün bu kitabı yazarken; hümanist kitaplar raflarından üzerime ışınlarım düşürüyorlar ve yıpranmış kapaklarının donuk şimşekleri, yıldızların bulutları yarıp gelen parıltıları gibi üzerime kınayıcı bir ışık gönderiyorlar: Bu dünyada şiddet kullanılarak hiçbir şey elde edilemez! Elde kılıç, hançer, filintayla, kısa zamanda biz de cellatlarımızın, bize zulmedenlerin düzeyine alçalacağız. Bunun sonu olmayacak..."

"Sonu olmayacak... Burada aklım başımda, sıcak masamda otururken, bu düşüncenin doğruluğundan kesinlikle eminim. "Ama bir hiç uğruna yirmi beş yılı tükettikten, üzerinde yazılı dört numarayla, ellerin sürekli arkada, her sabah ve her akşam kazıya götürüldükten, canın çıkıncaya kadar çalıştırıldıktan, ihbar üzerine Bour'a kapatılıp (bizde, Buchenwald'de Bour ye-230

rine bunker vardı, yani hücre) ayaklar altına alınarak yerlere serildikten sonra, işte o zaman, o çukurun dibindeyken büyük hümanistlerin bütün söylevleri size karnı tok sivillerin gevezeliğinden başka bir şey değilmiş gibi geliyor."

İşte belli bir bakış açısına göre bizim Mephisto'daki tartışmamız da karnı tok sivillerin gevezeliğinden başka bir şey değildi.

Aleksander Soljenitsin bu akli başında saptamayı, toplama kampı hayatının en hayati sorunlarından biri üzerine yapıyor: İspiyonculardan kurtulma sorunu üzerine. Hem Rus hem de Alman kamplarında, her türlü direniş işte bu noktada başlıyor. "Esaret zincirini kırabilmek için üstüne yüklenmemiz gereken halka hangisidir?" diye soruyor Soljenitsin. Cevaplıyor: "İspiyoncuları öldürün! İşte halka bu! Göğüslerine bir bıçak saplayın! Bıçaklar yapıp, ispiyoncuların boğazlarını keselim, işte halka bu!"

Lenin'in meşhur "en zayıf halka" tezinden yola çıkan Soljenitsin'in bunu anlamlı bir biçimde tersine çevirmiş olması, insanı neşelendiriyor, en azından beni neşelendiriyor. Zaten Soljenitsin'in hayatı ve yazarlık etkinliği boyunca, Leninizmin taktik bakımdan çok parlak olan kimi ilkelerini ve formüllerini alıp, Leninizm sonucunda ortaya çıkmış yeni sömürü toplumunun zorbaca gerçekliklerine dikkat çekme ve bunları açığa çıkarma stratejisinin yararına kullandığı tek durum da bu değildi.

Ancak Nazi kamplarındaki direnişle Bolşevik kamplarındaki direnişin koşulları arasındaki benzerlik burada, ispiyonculardan kurtulma gerekliliğiyle ilgili bu hayati ve bir anlamda da temel sorunda bitiyor. Geri kalanı için durum köklü farklılıklar taşıyor.

Alman kamplarıyla Rus kampları arasındaki farkları sıralamak, şu andaki amacım değil. Ben yalnızca bir noktanın altını çizmek istiyorum.

Nazi kamplarında siyasi mahkûmların durumu (bu kapsamda değerlendirilemeyecek olan Yeşillerin ve sıradan mahkûmların durumunu şimdilik parantez içine alıyorum), siyasilerin durumu oldukça açıktı: SS'ler bizim düşmanımızdı, onları ide-231

olojisinden tiksiniyorduk, bu yüzden de neden Buchenwald'de olduğumuzu gayet iyi biliyorduk. Oradaydık çünkü SS düzenini yıkmak istiyorduk, bizi buraya getirmiş olan riskleri bile bile, özgürce göze almıştık. Neden Buchenwald'de olduğumuzu biliyorduk. Bizim burada olmamız, bir yerde normaldi. Nazizme karşı silahlandığımızı göre, tutuklanışımızın yaptırımının buraya gönderilmek olması da normaldi. Ayrıca kurşuna da dizilebilirdik ve bunu da normal bulurduk. Kurşuna dizilmememizin tek nedeni, bu dünya savaşının cephelerinde silahların kaderinin Hitler Almanyası'nın aleyhine dönmüş olması ve savaş üretiminin ihtiyaçlarının daha fazla zorunlu çalışmayı -yaşlı Hegel'in deyimlerini kullanmaya devam edersek, zorunlu çalışmanın üretkenlik boyutu, eğitici boyutunun önüne geçmişti artık-gerektirmiş olmasıydı.

Ama eğer bir sonbahar günü, şafak vakti, Auxerre zindanına gelip bizi duvara yapıştırsalardı, bunun da hiçbir anormal yanı olmazdı. Ancak geri zekâlılar buna şaşırırlardı. Ya da Direniş'e sadece heyecanlı bir macera olsun diye katılmış saflarla şuursuzlar. Bunlar sırtlan duvara dönük, kurşuna dizilmeyi beklerken, kalkıştıkları için böyle bir sonuca değmeyeceğini düşünebilirlerdi. Ancak bizi hiçbir şey şaşırtamazdı. Yani Buchenwald'de, hâlâ hayatta olmanın geçici tatmininin ötesinde -elbette ki kendi adıma, hâlâ hayatta olanların adına konuşuyorum: Hiçbir şey ölümler adına konuşmama asla izin veremez, bu rolü üstlenmenin düşüncesi bile içimi nefretle dolduruyor; işte bu yüzden ben hayatta kalanlardan değilim, bu yüzden hiçbir zaman yoldaşlarının ölümüne rağmen hayatta kalmış biri gibi konuşmayacağım. Sadece yaşıyorum, hepsi bu. Belki daha az etkileyici bir deyiş ama daha doğru. Üstelik daha katlanılır- neden orada olduğumuzu çok açıkça biliyorduk. Kamplar deyim yerindeyse, bölünmüş, ikiye ayrılmıştı. Biz ve onlar vardı, SS'ler ve biz, ölüm ve yaşam, baskı ve direniş, onların ahlâkı ve bizim ahlâkımız. 232

Ama Rus kamplarında durum, işte tam da bugün beni ilgilendiren bu noktada, çok farklıydı. Meşhur 58. madde gereğince Gulag'lara kapatılanlar arasında siyasi mahkûmlar kimlerdi? Siyasi mahkûmların kalabalık kitlesi masumlardan, Sovyet rejimindeki hiçbir şeyi devirmek, hatta değiştirmek bile istemeyen insanlardan oluşuyordu. Yüz binlerce, milyonlarca kişi oradaydı, çünkü babaları bir zamanlar, üstelik de köylülerin zengin olmasının teşvik edildiği bir dönemde, zengin birer köylüydü; çünkü kardeşlerinden biri bir kez, tesadüfen ya da sadece meraktan bir sol muhalefet toplantısına katılmıştı; çünkü Leningrad'da oturuyorlardı ve bu şehrin nüfusu S.M. Kirov'un burada suikaste uğramasından sonra toplu mahkûmiyetlerle kırılmıştı, çünkü özel bir toplantıda -ancak artık özel hiçbir şey yoktu, Le-nin 1922'de Kurski'ye yazdığı mektupta bunu kesin olarak açıklıyordu- yurtdışında basılmış bir Rus romanını övmüşlerdi; çünkü bir parça sabun alabilmek için saatlerce kuyruk beklemeleri gerektiğini söylemişlerdi. Bütün bunlar karşı-devrimci faaliyetti! 58. maddenin hükümlerine göre beş, on, on beş, yirmi yıllık zorunlu, eğitici çalışma! "Ve Rus geleneğine, Rus karakterinin özelliklerine uygun olarak," diye buzdan bir alaycılıkla yorum-luyordu Varlam Şalamov Kolyma Hikâyelerinde, "beş yıla mahkûm olan dikkatsiz, on yıl almadığı için seviniyor, on yıl yiyen sersem yirmi beş yıl kalmayacağı için bayram ediyor; yargıçların yirmi beş yıla mahkûm ettikleri akılsızsa idam sehvasından kurtulduğuna şükrediyordu."

Bu masumlar yığınının içinde -sözcüğün her iki anlamıyla da masum; hem hüküm giydikleri suçları işlemediklerinden hem de ruhları masum olduğu için- Komünist partinin üyeleri de vardı. Ancak bunlar da kampları yönetimine karşı direnmek için ne moral ne de ideoloji bakımından silahlı değildiler. Güvenlik organlarının onları tutukladığı, sorguladığı -çoğu zaman işkence ettiği- ve buraya gönderdiği, dışardaki siyasi sistem; Stalin'in bitmek bilmez fısıltılı tartışmalara konu olan, olası sapırmalarına karşın, az ya da

233

çok onların eseri değil miydi? Bütün bürokratik bozulmalarına karşın devlet bir işçi devleti, onların devleti değil miydi? Onlar bizim yaptığımız gibi rahat rahat "biz ve onlar" diyemez, "biz"le "onlar"ı ayıramazlardı. Çünkü onlar da "biz"di, aynı aygıtın küçük vidaları, aynı devletin küçük çarkları, sınıf düşmanlarına, emperyalistlere, kararsızlara karşı aynı "biz": mahkûm olan "biz"ler ve gardiyan olan "biz"ler. Zamyatin'in ilk romanının adının Öteki Bizler olması da rastlantı değil herhalde. Ya da Elizabeth Poretski'nin tanıklığının başlığı: Bizimkiler. "Biz", "bizimkiler", "öteki bizler", işte idam ateşlerini tutuşturan odunların, giyotinlerin yapıldığı demir iskeletin dilinin başlıca sözcükleri.

Düşünüyorum da, İKP'de bu "biz" sözcüğü ve ondan türeyen "bizim" sıfatı, bütün resmi dili kanserli hücreler gibi ele geçirmiş. İspanyol partisinin teorik dergisinin adı -bugün 1979'da hâlâ- Nuestra Bandera (Bizim Bayrağımız), İKP'nin yayınevini adı Nuestro Pueblo (Bizim Halkımız), ve bir zamanlar bizzat benim yönettiğim kültür dergisinin adı Nuestras Ideas (Bizim Fikirlerimiz)! Tabii ki uzun yıllar boyunca baskıya karşı direnişi etkisiz kılan ve kılmaya da hâlâ devam eden, Komünistlerin bu kökleşmiş "biz" alışkanlığını, en belirgin biçimde ve her zaman gerekli intikamcı alaycılık dozuyla birlikte dile getiren de Soljenitsin olmuştur. Kısacası Nazi kamplarında ve Stalin'in kamplarında siyasi mahkûmların durumunu etkili biçimde karşılaştırabilmek için Nazi kamplarının da Hitlerlerle dolu olduğunu varsaymak gerekirdi. Örneğin Röhm SA'sının eski üyeleriyle. Eğer 1934 yılında "uzun bıçaklar gecesi" zamanında Hitler'in SA saflarında giriştiği temizlik hareketi, birkaç yüz suikastle, uykuda yapılan infazlarla sağlanmamış olsaydı ve binlerce ya da on binlerce SA üyesi, Hitler politikasının yeni muhafazakar çizgisinin aşın uçta bulunan halk tabakasından gelme muhaliflerine dönüşebilecekleri için toplama kamplarına gönderilseydi; o zaman Hitler'in kamplarıyla Stalin'in kampları arasında, en azından siyasilerin

234

durumu açısından bir karşılaştırma yapmak mümkün olabilirdi.

Bu durumda tıpkı NKVD subaylarının 58. madde uyarınca mahkûm edilenlere, çekingen bir iğrenmeyle birlikte aşağılama ve nefretle yaklaştıkları gibi, SSler de mahkûm edilen SA'lara nefretle ve çekingen bir aşağılamayla bakacaklardı. Eski SS arkadaşı, Nasyonal Sosyalist devrim mücadelesindeki yoldaşı tarafından horlanan, dövülen, sopaya çekilen SA da tıpkı cesur SBKP militanı gibi, başına gelenlerden hiçbir şey anlamayacaktı. Tıpkı o militan gibi üretiminin koşullarını yerine getirmek için canla başla çalışacaktı. Tutuklu SA, Buchenwald'in krematoryumunu rekor bir sürede inşa edecekti. Bazen, akşamları, bitmek bilmez yoklamadan sonra, boş mideyle uzandığında belki de Hitler'in bütün bu alçaklıklardan haberi olmadığı düşünenecekti. Ah, Hitler bir bilseydi!

Her neyse, Mephisto'daki o uzakta kalmış geceye dönecek olursak, o gece orada Aleksander Soljenitsin'in söyleyeceklerini dinlemek ilginç olurdu. Ancak herhalde biz onu duymazdık bile. Ben duymazdım. Çünkü o zaman sağırdım.

Uzaktaki o gece, Mephisto'da birkaç belirgin sonuç üzerinde anlaşmış gibi görüldüğümüz sırada Merleau-Ponty sakin bir sesle bu belirlenen noktaların strateji alanına girdiğini hatırlattı. "Ama ben," dedi, "yalnız stratejiden söz etmiyordum ki. Ahlâkı kastediyordum." "Verdiğim örnekte," dedim hemen, "ahlâklı olan davranış, doğru bir strateji belirlemektir."

Merleau-Ponty gülümsedi. Kesin formüllere zaafim olduğunu bilirdi.

"Formülse formül," dedi Merleau-Ponty gülümseyerek. "Ben de size bir tane öneriyorum: Haklı savaşlar vardır, haklı ordu yoktur!"

"Masum!" dedim rahatsız olmuş gibi. "Masum ordu yoktur!" 235

Merleau-Ponty kaşlarını çatıp bana baktı. "Emin misiniz?" diye sordu.

Emindim ama yanılıyordum. Ünlü cümleyi doğru hatırlayan Merleau idi. Ne yazık, ben kendi versiyonumu tercih ediyordum: Haklı savaşlar vardır, masum ordu yoktur! Pierre Courtade, her zamanki alaycı dudak büküşüyle araya girdi. "Hadi Merleau! Bize bu cümlelerin Lenin'e ait olduğunu söylemeyecek misin? Bir bu eksikti zaten, bizim yerimize Lenin'den alıntı yapman." Güldük ama bu alıntı Lenin'den değildi.

Haklı savaşlar ve masum ordular hakkındaki bu tartışma, birden aklıma bir şey getirivermişti. Geçmişte kalmış bir şey. O anı daha önce yaşamışım gibi keskin bir duyguya kapıldım.

"Nasıl, nasıl?" demişti Barizon, geçmişte kalmış o pazar günü Buchenwald'de.

Az önce söylediğim cümleyi bir daha tekrarladım.

"Haklı savaş vardır, masum ordu yoktur!"

Kuşkuyla yüzüme baktı.

"Şimdi bunun Lenin'den olduğunu söyleyeceksin!" dedi.

Olumsuz anlamda başımı salladım.

"Hayır dedim, Garcia'dan."

"O, hangi Komünistmiş bakalım?"

Barizon gardım almıştı. Kömür gibi kaşlarının altındaki bakışı kötüleşmişti. "Ne?

Garcia'yı tanımıyor musun?" Sarsılmış gibi yaptım.

"Garcia, klasiklerimizden biridir! Marx, Engels, Lenin ve Garcia!"

Öfkeden patlamak üzereydi.

"Açtırma ağzımı şimdi, Gerard!" diye gürledi.

Gerard güldü, Fernand'ı sakinleştirmek için bir elini onun omuzuna attı. 236

Güneş parlıyordu. Kuru ve keskin bir ayaz vardı. Yarım saat önce, yoklamadan hemen sonra 40. bloğun yemekhanesinde buluşmuşlardı.

"Yemekten sonra ortadan kaybolma," demişti Barizon. "Konuşmamız gerek, bana bir şeyi açıklamalısın." Yarım saat önce Gerard ısıklık çalmıştı.

"Vay canına! İşçi sınıfın entelektüeli, küçük burjuvadan açıklama istiyor ha! Bu büyük bir olay!"

Fernand Barizon buna alıştı. Hiç sarsılmadan omuzlarını kaldırdı.

"İşçi sınıfın koysun sana aslanım! Ama pazar günü olduğu için seni bağışlıyorum."

Sonra kaşlarını sertçe çattı.

"Küçük burjuva ha?" dedi. "Aniden bu beklenmedik alçakgönüllülük de nereden çıktı böyle? Çocukluğunla ilgili anlattıklarına bakılırsa sen, koduğunun büyük burjuvasının koduğu-mun oğlu değil misin?" Birlikte güldüler.

"Hem de nasıl!" dedi Gerard. "Kuzenlerim arasında bir sürü düğün ve düşes bile var."

Barizon bunun bir tek sözcüğüne bile inanmıyordu tabii ki. İspanyol, insanı uyutmak için ayaküstü hikâyeler uydururdu.

"Daha fazla ekleme aslanım," dedi Barizon. "Sosyal kökenin, şu haliyle bile yeterince üzücü." Yine birlikte güldüler. "Sorunun ne peki?" diye sordu Gerard. Barizon bir el hareketi yaptı.

"Bir dakika," dedi. "Önce sakın sakın şu boktan çorbayı tı-kınalım. Sonra konuşuruz."

40. bloğun birinci katındaki FlügelCrim yemekhanesindey-diler. Şu boktan çorbanın dağıtılmasını bekliyorlardı. Ama pazar günleri o boktan çorba, diğer günlere göre daha az boktan olurdu. Neredeyse içilebilirdi. Kötü bir hayatın çorbası olmaz -237

cu: Neredeyse size yaşama sevinci verirdi. Boktan bir tatil günü için boktan bir çorba.

Bunu neye borçluyduk? Yahudi-Hıristiyan hümanizminin Nazi sisteminin tam göbeğine sinsice yuvalanmış, çıkmak bilmez bir lekesine mi? Pazann, dedikleri gibi, Efendi'nin günü olmasına mı? Yoksa yalnızca üretim verimliliğinin zorunluluklarına mı? İşgücünün yeniden kendini bulabilmesi için böyle bir dinlenmeyi, bir pazar ikramiyesini, pazarlık bir şımartmayı gerekli gören sinsice yapılmış bir üretim zamanı hesabına mı? İşçilerin pazarını Tanrı mı icat etmişti, yoksa bizzat işin kurnaz ve Nuh nebiden kalma zorbalığı mı?

Her ne olursa olsun, Buchenwald'de pazar günleri çorba, diğer günlerden daha koyu olurdu. Zor bir şey değildi bu kuşkusuz, ama neredeyse gerçek bir çorba gibiydi. Gerçek sebzelerin gerçek parçalarıyla: gerçek şalgamlar, gerçek lahana eşelekleri. Gerçek et lifleri, hem de çıplak gözle bile görünür cinsten, tabii eğer çok aç değilseniz ya da çok aç olduğunuz için yemeğin daha uzun sürmesi umuduyla yemeğinize bakıyorsanız görebilirdiniz. Hele o gerçek hamurlar. Büyük, beyaz, doğrusu biraz yumuşak hamur topaklan.

Fernand haklıydı. Pazar gününün eriştel çorbası, önemli bir şeydi. Ciddiyetle içilmeliydi. Bir yandan gevezelik ederek olmazdı. Konuşma, dikkatimizi dağıtırdı. Sofrada sohbet etmek zenginlerin keyfiydi. Bir yandan parlak bir kültürel fikir alışverişi yaparken, bir yandan da tabağa bir çatal daldırırlardı. Eğer açsanız, eğer yoksulsanız, eğer bir zek iseniz (sittir! gazetler diyecektim) yemek keyif değil, ihtiyaçtır.

Ve ihtiyaç olduğu için de bir törene dönüşebilirdi.

Bu yüzden de Marsilya'da, Cabucelle adı verilen işçi mahallesindeki bir evde Gerard'ın, benim kafamın içinde ne düşündüğü rahatça anlaşılabilirdi. Cabucelle'de Livi ailesinin evinde pazar günleri hamur yemeğini baba yapardı. Pazar günleri Livi ailesinin babasının pişirdiği hamur yemeğinin, duruma çok yakı-238

şan, bir eldiven gibi uyan bir de adı vardı: la pasta della dome-nica. Pazar onlar için beyaz gömlek günüydü. Mutfağa el koyan babanın, bir tutam Latin ciddiyetiyle pişirdiği pastcCnva günüydü. Faşizmden önce, sürgünden önce,

Monsumano'dayken, onun babası da, babasının babası da böyle yapardı. Beyaz gömlekliler ve sepya renkli eski aile fotoğraflarındaki gibi elleri dizinde oturmuş pazar keyfi yaparak, babanın hazırlamakta olduğu hamur yemeğini bekleyen kadınlarıyla pazar gününü, Ca-bucelle'deki Livilerin evinde bir bayram günüydü.

Ama Buchenwald'de, 1944 Aralık ayında ne Gerard'ın ne de Barizon'un Livi ailesinden haberi bile yoktu. Çocuklarından birinin, yakında Yves Montand olacağını da bilemezlerdi. Yine de törenselliği ve ciddiyetiyle, kahkahaları ve birden patlatılıp hemen sonra kesilen opera ezgileriyle bu pazar yemeği hikâyesi, daha sonraki yıllarda yeri geldiği zaman birbirlerine anlatacakları ve onları birbirine yakınlaştıracak bir hikâyeydi. Tam bir sürgün hikâyesi. Ama zaten bu sürgünleri ve sürgün hikâyelerini birbirlerine daha sonraları anlattılar. Pazar yoklamasından hemen sonra, 40. blok C kanadının ye-mekhanesindeydiler. Cubucelle'de değil, Buchenwald'de bir pazar günüydü. Gerard ve Barizon, pazar gününün eriştili çorbasının dağıtılmasını bekliyorlardı.

Şu boktan çorbayı sessizce, ciddiyetle içtikten sonra (pazar çorbasını içmenin gerçekte nasıl bir şey olduğunu anlatmaya çalışmayacağım çünkü unuttum; geçmişte kalmış o anın gerçekliğini yeniden kuramayacağım, ancak uydurabilirim; ya da belki Şalamov'un, Soljenitsin'in, Herling-Grudzinski'nin ya da Robert Antelme'in yazılarında anlattıkları açlığı hatırlayabilirim; kuşkusuz onların sayesinde doğru sözcükleri, yerli yerine oturacak cümleleri bulabilirim; ancak ben, kendim unuttum; Büyük Yolculuk'ta. şöyle yazmıştım: "Tek bir gerçek yemekle, açlık hemen soyut bir şeye dönüşmüştü. Buna rağmen çevremde binlerce adam sırf bu soyut fikir yüzünden ölmüşlerdi. Vücudumdan

239

memnunum, bence o harika bir makine. Bir tek akşam yemeği bu artık gereksiz hale gelmiş, soyutlaşmış şeyin, bizi neredeyse öldürecek olan açlığın izlerini silip atmaya yetti... " Bu sözleri yazdım, çünkü onlar doğruydular, yani benim için doğrudu; kafamın içinde, iç organlarımda olan biten aynen buydu, ama okurlardan nefret dolu bazı mektuplar aldım; sıradan okurlardan değil, eski mahkûmlardan; açlıktan böyle bahsedebilmem onları kırmış, yaralamıştı, birkaçı benim bir zamanlar mahkûm olduğumdan bile şüphe etmişlerdi, utanmasalar bana uyduruk -çu diyeceklerdi; içlerinden biri, özellikle nefret dolu olan biri, benim şüphesiz çıldırılmış olduğumu söylüyordu, kendisinin aylar boyunca yemek artıklarına, sebze ve meyve kabuklarına, her çeşit yiyecek çöpüne saldırıp, bunları bir çırpıda yalayıp yutmaktan kendini alamadığını söylüyordu; olabilir, belki de ben çıldır-mışımdır, olmayacak şey değil), pazar gününün eriştili çorbasını içtikten sonra Barizon ve Gerard aralık güneşinde gezinmeye çıktılar.

Hoparlörler, bütün Ettersberg tepesinin üzerine tatlı bir müzik yayıyordu ve Gerard, Barizon'u sakinleştirmek için, kolunu onun omuzuna attı.

Arkadaşının arkasında, açlığın orta yerinde, 34. bloktan bir grup Fransız'ın durduğunu gördü. Çevresindekilerden bir baş uzun olan Boris'i tanıır gibi oldu.

"Kızma Fernand!" dedi Gerard. "Garcia, Malraux'nun Umutlu undaki karakterlerden biridir."

Barizon hemen yatıştı.

"Öyle mi?" dedi. "Bu daha çok hoşuma gitti."

"Malraux, Lenin'den daha mı çok hoşuna gitti?"

"Başlama yine Gerard, olmaz mı? Ben Malraux'yla tanıştım. Dur sana anlatayım." Barizon, Malraux'yu çok iyi hatırlıyordu.

1936 Kasım'ında Albacete'de kısa bir eğitim döneminden sonra, Madrid cephesinde XTV. uluslararası tugaya katılacakmış.

240

Siyasi komiser, bütün uçak mekanikçilerinin ortaya çıkmalarını istemiş. O da çıkmış, çünkü Juliette'le Brötanya'ya yaptığı kaçamaktan sonra iki yıla yakın bir süre boyunca Bloch'ta çalışmış. Ancak işin devamı hiç de hoşuna gitmemiş. Onu arkadaşlarıyla birlikte ateşe göndereceklerine, Malraux'nun filusunun motorlarını tamir etmesi için alıkoymuşlar. Homurdanıp durmuş Barizon! İspanya'ya uçak motoru tamir etmek için gelmemişti ki o, Allah kahretsin! Siyasi komiser onu dinlememiş bile. O da emirleri uyguluyormuş. Görev görevmiş! Ondan uçak makinisti bulmasını istemişler, o da Barizon'u bulmuş, bırakmıyormuş. Ne de olsa Albacete sokakları uçak makinisti kaynamıyormuş. Sonunda Barizon şu ünlü Malraux'yla tanışmış. Bir önceki yıl da onu Mutu'da, dumanın ve şamatanın içinde uzaktan görmüş zaten. Ne konuştuğunu pek duyamamış ama homurdandığını anlamış. Albacete'de Malraux sigara üstüne sigara içmiş ve Barizon'u dikkatle dinlemiş. Sonunda Barizon davayı kazanmış ve onun arkadaşlarıyla birlikte Madrid cephesine gitmesine izin vermişler.

"Sana söylüyorum yoldaş," dedi Barizon. "Tugaylar iş bulma kurumu değil ki! Kendi alanımda iş aramıyorum ben burada, savaşmak istiyorum. Duconneau, siyasi komiser, bana herkesin tüfek tutabileceğini ama uçak motoru tamir edebilmek için kalifiye olmak gerektiğini söyledi. Kalifiye olmaktan bana ne yoldaş, dedim. Ben burada işçi değil piyadayım. Kalifiye olduğum tek iş de faşistleri gebertmek. Elimizi kirleteceksek makine yağıyla değil kanla kirletmeliyiz. Makinistleri burada, İspanya'da da bulabilirsiniz. Bulun onları, askere alın, rehin olarak alıkoymun, verimlilik ikramiyeleri ödeyin, fazla mesailer ödeyin, ücretli izinler, aile yardımları verin, ben ne bileyim, benim umurumda değil ki! İspanya'ya gelme nedenime saygı göstermeniz gerek. Ben gönüllüyüm!" Malraux da bana hak verdi. "Nasıl biriydi?" diye sordu Gerard. "Komikti," dedi Barizon.

241

Tahta barakalan, çimentodan iki katlı bloklardan ayıran yol boyunca geri yürüdüler. "Ee sonra?" diye sordu Barizon. "Ne diyordu bu Garcia?" "Haklı savaşlar vardır, masum ordu yoktur!" Barizon birkaç saniye düşündü.

"Evet," dedi, "fena değil. Ama ben sana ahlâktan değil stratejiden söz ediyorum."

Barizon ahlâkı yok saymazdı. Tam tersine, çok keskin bir haklı ve haksız ayrımı duygusu vardı. Böyle olmaz, Barizon'un dilinin anahtar cümlelerinden biriydi. Bu haklı-haksız duygusu, Descartes'in sağduyu tanımına da benzemiyordu: Bu

dünyada en çok paylaşılan şey değildi. Barizon günlük hayatında, Gust-loff'ta çalışırken, insanlarla ilişkilerinde sürekli bir ahlâki seçim yapardı. Ancak bugün kafasını meşgul eden ve İspanyol'la tartışmak istediği sorun özelinde, kamplardaki direnişin stratejisi konusunda sorunun ahlâkla bir ilgisi olmadığını düşünüyordu.

Başka bir deyişle, direniş haklıdır; ahlâk için bu kadarı yeterli. Ancak en iyi direniş biçimi nedir? İşte bu, stratejinin konusu.

"Yine de," dedi Gerard, "o kadar da basit değil."

Sola dönüp, tepenin yokuşunu çıkan yola girdiler. Şimdi 10. ve 11. blokların arasında, aşağı yukarı yoklama yerinin ucunda bulunuyorlardı.

Barizon kuleye baktıktan sonra Gerard'a döndü.

"Sana göre hiçbir şey basit değil zaten," dedi.

"Lehinde ve aleyhinde, fazlası ve azı, çiçeği ve meyvesi, basit olmayan diyalektiktir Fernand."

Barizon bir daha kuleye baktı. Biraz daha solda, krematoryumun yoğun bir dumanla taçlanmış olan bacasına doğru baktı. Sonra da ormanın üzerindeki karlara baktı.

Gerard'a gülümsedi.

"Bu krematoryum da diyalektik mi?" dedi, alaycı bir ifadeyle. Ancak bu

Gerard'ı afallatacak bir soru değildi.

"Elbette," dedi. 242

"Açıklasana," dedi kaşlarını çatarak.

"Krematoryum ölüm demek, öyle değil mi? Ölümün heybetli bir işareti. Oysa o yine de hayatın üstünde, dışında, ötesinde değil. Ölüm de hayatın içinde, hayat bu. Bunun gibi krematoryum da kampın içinde. Bu bir simgenin ötesinde bir şey, ölüm hayatımızın tam ortasında, ölüm bizim hayatımız. Krematoryum, ölümün işareti ama aynı zamanda bizi bekleyen hayatın, olası geleceğimizin de işareti."

Barizon krematoryumun bacasına bakıp, ıslık çaldı. "Söylüyorum sana," dedi, "sen profesör olmalıymışsın. Ya da vaiz."

Sonra da kesin bir tonla ekledi:

"Krematoryum baktan başka bir şey değil." Gerard işaret-parmağını Barizon'un göğsüne dayadı. "Bok da diyalektiktir."

Ama Barizon bir hareketle onu susturdu. "Tamam, tamam. Allahaşkına bunu kanıtlamaya kalkma!" Güldüler.

Krematoryumun bacasına, kuleye, muhafız binasının uzantısı olarak inşa edilmiş olan zindanların koca binalarına baktılar. Kara baktılar, günün birinde doğanın yeni hayatı, yeniden doğan ilkbahar bu beyaz kefeni yırtıp dışarı çıkacaktı. Ancak onlar bunu göremeyebiliyorlardı.

"Sen sözümü kesmeden önce," dedi Gerard, "sana bunun o kadar basit olmadığını söyleme zevkini tadıyordum. Ahlâkla stratejiyi bu kadar kesin biçimde birbirinden ayıramayız."

Tekrar yürümeye başladılar. Sovyet savaş esirlerinin barakalan boyunca uzanan yolda yürüyerek yoklama yerinden uzaklaştılar. Piotr, Kızıl Ordu'ya ulaşabilecek miydi? "Sen de bunu pekâlâ biliyorsun," dedi Gerard. "Daha demin bana bir Nazi kampında Komünist olduğun için ayrıcalıklı olmanın canını sıkıldığını söylemiyor muydun?" Barizon onaylar gibi başını salladı.

243

O kadar basit olmadığı doğrudur.

"Yani?" dedi Barizon.

"Yani, Garcia'nın her şeyi açıklayan formülüne geri dönüyorum: Haklı savaşlar vardır, masum ordu yoktur. Şu an biz zor koşullar altında, düşünülebilecek en zor koşulların altında, Nazi sisteminin tam kalbinde haklı bir savaş veriyoruz. Ancak kaçınılmaz olarak biz de masum değiliz; çünkü bu haklı savaş bize ayrıcalıklar sağlıyor, bizi kayırıyor, bize kötüye kullanabileceğimiz güçler veriyor. Bunlar her gün olan şeyler, öyle değil mi?"

Barizon başını salladı.

"Yani?" diye tekrarladı.

"Yani," dedi Gerard, "bu şartlar altında herkes kendi bildiği gibi hareket ediyor. Bireysel bir sorun bu. Sahip olmak ya da olmamak. Ahlâka sahip olmak, cesarete sahip olmak. Zaten ahlâk çoğu zaman taşaklılık sorunudur. Eğer hiç risk almak istemiyorsan, ahlâklı davranmayı bırakırsın. Sende birinden iki tane varsa, öbüründen de bir tane olabilir. Yani iki hayvan varsa, bir ahlâkın olabilir." Bunu söylerken Gerard'ın aklında bir dolu örnek vardı. Örneğin Fritz ve Daniel.

İkisi de aşağı yukarı aynı yaşlardaydılar. Her ikisi de Komünistti. Tabii Fritz kampa çok daha uzun zaman önce kapatılmıştı. Daniel'den birkaç yıl daha fazla hapis ve kamp deneyimi vardı. Kuşkusuz bu hesaba katılmıyordu. Hiçbir şeyi temize çıkarmazdı elbette ama bir-iki şeyi açıklayabilirdi. Fritz yürürlükteki yönetmelikleri uygularken, kampın iç yönetiminde kendisine düşen kısmi iktidarı kullanırken -kamp hayatının bütünü düşünülürken küçük bir iktidar, ancak kimi zaman şu ya da bu mahkûmun hayatı söz konusu olduğunda hayati de olabilirdi- sanki bu iktidar ve bu yönetmelikler ne iyi ne de kötüymüş, tamamen nötrmüş gibi hareket ederdi. Sanki bürokratik bir makineyi, akılcılığın ve verimliliğin en uygun koşullarına göre işletir gibi.

Öte yandan Daniel aynı iktidarı kullanırken ve aynı yönetme-

244

likleri uygularken, bunları sürekli olarak tersine çevirir, verimliliklerini ve akılcılıklarını en aza indirmeye çalışırdı. Çünkü bu kavramların ikisi de Nazi savaş üretiminin yararına, mahkûm iş-gücününse zararınaydı. Bu davranışıyla tabii ki sürekli olarak, o Fritz olacak hayvandan çok daha fazla risk alıyordu. Yani bu tamamıyla bireysel bir sorundu. Bir stratejinin ahlâka uygun olabilmesi için kendisinin ilke düzeyinde haklı olması yetmezdi, onu uygulamaya koyan kişilerin de haklı ve adil olmaları, bu stratejiyi hayata geçirmek için sahip oldukları iktidarın kendilerini yozlaştırmasına izin vermemeleri gerekirdi. Çünkü herkes bilir ki iktidar bir çığ gibi büyür. Barizon'u bu taşak meselesi çok güldürmüştü. "Bak bu hiç fena

değil!" diye haykırdı. Birinden iki tane varsa, öbüründen de bir tane olabilir. Bak, bu güzel formülü tersine de çevirebiliriz aslanım! Bir ahlâk ve iki küçük taşakçık; ahlâk onları büyütecek."

"İşte bak," dedi Gerard, "tersine de çevrilebiliyor çünkü bu formül gerçekten diyalektik." Tersine çevrilebiliyor ama aşılıyorsa, aufheben, diye düşündü Gerard. Hegel diyalektiğini havada bırakan, mükemmelliği yüzünden onu geçekdişi kılan işte bu lanetli Aufhebung idi. Ama bu düşünceyi kendine sakladı. Barizon'u kızdırmaya gerek yoktu. O da tam o sırada durdu ve ona baktı. "Çok can sıkıcısın, biliyor musun?" dedi. "Biliyorum," dedi Gerard.

Dört yıl sonra Mephisto'da, tartışma karışmaya başlamıştı. En azından benim belleğimde karışmaya başlıyor. Benim belleğimde can acıtıcı bir belirginlikte kalan tek şey Armstrong'un trompeti. "Ya sen?" diye sordu bana Pierre Courtade, gecenin bulanık sonuna doğru bir ara. "Sen kamplarla ilgili hiçbir şey yazmayacak mısın?"

245

Başımı salladım.

"Hayır," dedim. "Henüz çok erken."

Courtade alaycı bir gülüşle güldü.

"Ne bekliyorsun?" dedi. "Çok geç olmasını mı? Herkesin unutmasını mı?"

Başımı salladım, canım bunu konuşmak istemiyordu. Ama zamanı geldiğinde Fernand Barizon'la 1960'da, Cenevre'de konuştuklarımı yazmayacaktım. Başka bir şey yazacaktım. Yani aynı şeyi ama başka biçimde yazacaktım.

1960'da Barizon bana sormuştu: "Nasıl anlatırdın?" "Bir pazar gününü anlatırdım," diye cevap vermiştim. Doğrusunu söylemek gerekirse onun sorusuna cevap vermemiştim. Ona nasıl anlatacağımı değil, ne anlatacağımı söylemişim. İkisi aynı şey değildi. Ama sonuçta üstelenecek bir şey değildi bu. En azından Barizon üstelememişti. Cevabımı ses çıkarmadan kabul etmişti. Şaşırtıcı ama Cenevre'deyken bulduğum bu fikir, Buchen-wald'de bir pazar gününü anlatma fikri, aklımdan o an geçmiş gibi görünen bu fikir -bak şu işe! Fikirler aklımızdan, yayaların caddeden geçtiği gibi geçiyorlar demek! Acaba fikirler yaya geçidinden de geçerler mi? Yeşil ışıkta mı?- yeniymiş gibi görünen bu fikir, sanki daha önce de varmış gibi hissettim. Buchen-wald'de bir pazar gününü anlatma fikri, bana hayal meyal başka bir şeyi hatırlatıyordu. İki gün sonra Prag'daydım.

Prag'a niçin gelmişim, amacım neydi hiç hatırlamıyorum. Ama Prag'daydım ve her ne idiyse, çok acil olan bu amaç bana biraz boş zaman da bırakmıştı. Prag Ulusal Galerisi'nde Reno-ir'in neşeli ve şehvet dolu bir tablosuna bakıyordum; altın parıltılı koyu renk bir manzaranın ortasında neşeli ve şehvet dolu bir genç kadın. Renoir'ın bu genç kadını bana neden Buchen-wald'in pazarlarını düşündürdü bilmiyorum, ama orada, o portrenin karşısında aklıma geldi bu fikir. Belki de sadece zıtlık yüzündendir. 246

Zaman zaman zıtlıklara karşı çok duyarlı olurum. Yani zıtlık beni derinden sarsar, altüst eder. Kısacası yaralar. O yıllar boyunca bu sık sık başıma gelmişti. Örneğin geçici ve aldatıcı da olsa keskin ve dokunaklı bir mutlulukla, kamptaki bir anın birden -bu mutluluk yüzünden mi?- geri gelen anısı arasındaki zıtlık. Geceleri yatakhane, gürültücü, yoğun, kıymıtlı, düşman kalabalığın içindeki bir kasvet anı. Thuringe ovasının bayağı denecek kadar güzel bir manzarası karşısındaki bir çılgınlık anı. Bir tabak eriştel çorba için ruhunuzu satabileceğiniz korkunç bir açlık anı. Ama Buchenwald'de, ruhunuzu satabileceğiniz bir şeytan yoktu. Orada yalnız insanlar vardı. Ne korkunç! Sonuçta, aldatıcı bile olsalar bugünün mutluluklarıyla, geçmişin günleri arasındaki buna benzer zıtlıklar. Tabii ki bu durum başıma geldiğinde hiçbir şey söylemiyorum, sadece bu sıkıntı onların geçip gitmesini bekliyorum. Hiç kimsenin yanlısını düzeltmiyorum, asla, neye yarar ki? İç çekişimin memnuniyetten geldiğine, iniltimin mutluluktan olduğuna inanmalarına izin veriyorum. Hatta belki de zevkten. Eğer bütün zamanımı hayatımın başka yerde olduğu anları anlatarak geçirseydim, çekilmez biri olurdu. O yüzden de hiçbir şey söylemiyorum.

Her neyse, Prag Ulusal Galerisi'nde, Renoir'ın tablosuna bakıyordum ki aklıma Buchenwald'deki pazarlar geldi.

Uzun zaman önce, Buchenwald'in pazarları hakkında zaten bir şeyler yazmış olduğumu hatırladım. O halde iki gün önce Cenevre'de Barizon'la konuşurken bu fikir aklıma yeni gelmemişti. On yıl önce, Buchenwald'deki pazarlar hakkında yazmaya başlamıştım. Adı da Güzel Pazarlar'dı. Yarım kalmış bir tiyatro oyunuydu. Yaklaşık on yıl önce. Unesco'nun o sıralar Kleber Cadde -si'nde bulunan bürosundan çıkışımı hatırlıyordum. Bu tiyatro oyunu üstünde çalışmak için, Felix-Ziem Sokağı'nda, Montmart-re mezarlığının arkasında kiraladığım mobilyalı apartman dairesine gidişimi. Her akşam çalışmak üzere bu daireye gittiğimi iddia edemem. Bu kadarı abartılı olur. Çoğu zaman akşamı, hatta ge-247 cenin de büyük bölümünü Saint-Germain-des-Pres'de örneğin, Montana ile Mephisto arasında geçirirdim. Bu bitmek bilmez gezilerde ve gece sohbetlerinde, çok heyecan verici arkadaşlanm da olurdu. Daha seyrek olarak kadın arkadaşlar da.

Demek ki bu tiyatro oyununu, Güzel Pazarlar! Felix-Ziem sokağında yazdığımı göre, bu bize kesin tarihi de veriyor. Demek ki yıl 1950'ymiş.

Felix-Ziem sokağında, 1950 EylülFünde, Fransız hükümeti İKP'nin Fransa'daki basınını ve yasal etkinliklerini yasakladığı sırada oturmuştum. Belki hatırlarsınız, bir polis baskını sırasında İKP'nin onlarca militanı ve orta kadrolarının üyeleri tutuklanmıştı. Bunların bir kısmı Korsika'ya sürülmüş, bir kısmıysa Doğu ülkelerine gönderilmişti. Ancak bu baskının haberi ve hatta tam tarihi, İKP'nin yönetimi tarafından önceden biliniyordu. Yönetim o sıralar Kleber Caddesi'nde, Unesco'nun neredeyse tam karşısında bulunuyordu ve bu da benim işimi çok kolaylaştırıyordu tabii ki. Liberal bir devlette, bu tür devletlerde sık sık gelip gittiği iyi bilinen otoriter ve baskıcı dönemlerde bile, devlet sırları çoğu zaman iyi saklanmaz. Liberal devletlerin -ya da isterseniz demokratik devletlerin diyelim; egemen azınlıkların egemenliğinin parlamenter çoğunluk sistemi yoluyla, iyiliksever görünüşlü araçlar tarafından uygulandığı devletlerin- devlet örgütlerindeki bu gözeneklilikten şikâyetim yok elbette, tam tersine. Keşke her ülkedeki bütün muhalifler, muhalefet etikleri rejim ne olursa olsun, devlet örgütünde böyle bir gözeneklilikten yararlanabilseler.

Yani Kleber Caddesi'nde -Unesco'da değil tabii, karşısındaki İKP bürosunda-, bu polis baskının yapılacağı birkaç gün önceden duyulmuştu. Biri de caddenin karşısına geçip, beni görmeye gelmişti. O sıralarda ben İspanyolca çeviri bölümünün şef yardımcısıydım. Bu haberciyi, Unesco binasının en üst katındaki büromda kabul ettim. Bu soylu kurum o tarihte, eskiden, işgal zamanında Nazi polis servislerinden bir bölümünün genel karargâh

248

olarak kullandıkları eski Majestic Oteli'nin binalarını işgal etmekteydi. Büromda bu eski otel zamanından kalma, eski bir yatak odası da vardı. Eskiden bu odanın banyosu olan yerden tuvalet tesisatı çıkarılmış, buraya klasörler ve raflı dolaplar konmuştu. Büromda oturmuş, Kleber Caddesi'ni geçip beni görmeye gelen İKP habercisini dinliyordum. Kapısı olmayan banyonun bir kısmını görebiliyordum. Klasörleri ve küvetin musluklarını görüyordum. Küvetin kendi çıkarılmış, Majestic'in eski banyolarının bu süslü püslü musluğu, gereksiz ve tuhaf bir görüntü oluşturarak duvarda kalmıştı.

Bazen önümde yığılı sayfalardan başımı kaldırdığımda, bu tuhaf görüntü beni rahatsız ediyordu. Hayalet bir küvetin, duvara sa-bitlenmiş rokoko muslukları, bazen bende tatsız bir etki bırakıyordu. Omuriliğimden bir çeşit titremenin geçtiğini hissediyordum. Bunun nedenini anlamak kolaydı. Musluklar bana, olmayan küveti hatırlatıyor ve orada olmasa bile, küvet de birkaç yıl önce bu yeri işgal etmiş olan Nazileri hatırlatıyordu. Çünkü küvet, Gestapo ile ilgili en kötü anımdı. Majestic'teki Gestapo ile hiç işim olmamıştı tabii ki, ama Auxerre'deki Gestapo da küvet kullanmayı biliyordu. Başımı işimden kaldırıyor, hayalet küvetin musluklarını görüyor ve bu arada da dilbilimsel bir sorunu düşünüyordum.

İki gün önce bir komisyon toplantısı olmuştu. Resmi belgelerde İnsan Haklarını Derechos del Hombre diye mi çevirmeliydim, yoksa Derechos Humanos diye mi? Ben hem kavramın Fransızca kökenine hem de oturmuş bir çeviri geleneğine daha uygun olduğunu düşündüğüm Derechos del Hombre formülünden yanaydım. Söz konusu dil, yani kollektif ve kültürel bir tarih ve bellek olduğu zaman, geleneği de hiçe saymamak gerekirdi. Ama Latin Amerikalılar Derechos Humanos'z sıkı sıkıya bağlıydılar. Onlar böyle söylüyorlardı ve dahası bilindiği gibi bu deyişin İngilizcesi Human Rights idi ve yine bilindiği gibi Güney Amerika'nın resmi, diplomatik ve ticari dili, her geçen gün biraz daha İngilizce'ye bağlanıyordu.

249

Daha sonraları, birkaç yıl sonra, SBKP'nin XX. Kongre -si'nden sonra bu vahşi dilbilimsel çekişmeyi hatırlayacaktım. İKP'de sürekli çalışabilmek için 1952'de Unesco'dan ayrılmıştım ancak Unesco'nun resmi dili birleştirmekle görevli ad hoc komisyonlarındaki şimdi geçmişte kalmış, bitmek bilmez tartışmalarını hatırlıyordum. Rus partisinin XX. Kongresi'nden sonra da İKP'nin merkez komitesinin yazım komisyonunda da bitmek bilmez tartışmalara girmiştik. Meşhur "kişilik kültürü"nü nasıl tanımlamamız gerekirdi? Örneğin MK'nın bütün üyelerinin katıldığı bir toplantının siyasi sonuç bildirisini hazırlamak üzere oluşturulmuş bu türden bir yazım komisyonunda ne zaman yer alsam -ki sık sık yer alıyordum- şu meşhur "kişilik kültürü"nü her seferinde "kanseri" sıfatıyla tanımlıyordum. Kesin halini almadan önce, İKP'nin üst makamlarına -ki orada da yer alıyordum-sunulacak olan müsveddeye her seferinde "kişilik kültürü kanseri" diye yazıyordum. Ve "kanseri" sözcüğü, her zaman bir tartışmaya yol açıyordu. "Hayır, 'kanseri' sözcüğünü kullanmamız olanaksız", diyorlardı bana. Bir kere "kanseri" sözcüğünün çağırışımı çok olumsuz, çok uğursuzdu. Ne olmuş yani? "Kişilik kültürü" de uğursuz bir şey değil miydi? Evet tabii ki öyleydi ama, "kanseri" sözcüğü, çoğu zaman ölümcül bir hastalığı akla getiriyordu. Oysa "kişilik kültürü" sosyalist toplum için ölümcül olmamıştı. Sosyalizm, kendi bünyesinin derinliklerinde bu "kültü" ortadan kaldıracak organik kaynakları bulup çıkarmamış mıydı? Ama böyle bir tartışmanın ince eleyip sık dokuyan girdisini çıktısını ayrıntısıyla anlatacak değilim. Diyelim ki sonuçta "tümör" sözcüğüne düşmeyi kabul etmişim. Ancak "tümör" deyişi de törenselleşmiş ve derin bir incelemenin sonucunda geri çevrilmiş. Çünkü herkes bilir ki bazı tümörler kötü huyludur. Hem zaten "tümör" sözcüğü de "kanseri" dememek için başvurulmuş bir örtmeceydi başka bir şey değildi ve sonunda en başta düşünülen ve benim kabul edilmemesi için bir onur mücadelesi -ya da onursuzluk, sonuçta diyalektik bir mücadele- verdiğim

250 sözcüğe geri döndü. Bu sözcük de "çıban"mı. Kişilik kültürü sosyalizmin sağlıklı ve dayanıklı organizmasında çıkan sağlıklı ve geçici bir çıbandı sadece ve bu organizma o çıbanı ortadan kaldırmak için gereken gücü kendi bünyesinde bulmuş ve yarayı dağlamıştı. Sorun böyle çözülmüştü. Ama biz yolumuzu şaşırılmayalım.

1950 Eylül'ünde, Unesco'daki büromdayım ve hiç de "kişilik kültürü"nü düşünmüyorum. Hangi tarihte olduğumuz ve ne iş yaptığımız göz önünde bulununca, nasıl düşünebilirim ki? İki gün önceki, Derechos del Hombre mi, yoksa Derechos Humanos mu tartışmasını düşünüyorum. Yani İnsan Hakları mı, Human Rights mı? Ad hoc komisyonun Arjantinli bir üyesiyle çekişmemizi düşünüyorum. "İnsan Hakları'yı* demişti, peki ya kadınlar?" Ona bu ifadedeki doğuştan gelen ve devredilemeyen haklara sahip olan İnsan ya da Hombre'nin türe özgü bir varlık olduğunu ve bu yüzden de çift cinsiyetli, hatta cinsiyetler üstü olduğunu açıklamaya koyuldum: İnsan Hakları'ndaki İnsan aynı zamanda hem Erkek, hem Kadın, hem de Çocuk'tu. Bu kıvrık saçlı ve oldukça ukala Arjantinli'nin aynı zamanda da ilerici olduğunu bildiğim için -onu A.lann evindeki bir akşam davetinde Madeleine Braun'la birlikte görmüştüm- ona Marksist atıflarda bulunarak, Marx'ın Gattungswesen'i m&e.n alıntılar yaparak eğleniyordum ama nedendir bilmem, bu atıflar onu daha da çok sinirlendiriyordu. Belki de bu tavrımda, teorik suç ortaklığından çok kendini beğenmişlik gördüğü içindir. Neyse, İnsan Hakları'nı düşünüyordum -ve tabii kadınları da, siz de o Arjantinli gibi beni kadın düşmanı olduğuma inandırmaya çalışmayın- ve gözüm Gestapo'nun küvetinin rokoko musluklarındaydı. Kötü anılan canlandırıyor bu. Mümkün olan bütün anılar içinde en kötülerini. Bu arada da, İKP'nin ha*) İnsan haklarının Fransızca söylenişinde "erkek" anlamına da gelen "homme" sözcüğü kullanılır, (ç.n.) 251

bercisi, bana gizli mührü altında Fransız polisinin İspanyol partisine karşı bir baskın hazırlamakta olduğunu ve sorumlu bir yoldaşı saklamak için de benim evimin güvenli bir sığınak olabileceğinin düşünüldüğünü söylemekteydi.

Hayali bir Gestapo'nun yok olmuş küvetinin üstünde duran, eski Majestic Oteli'nin süslü püslü musluklarına bakarken yaptığım bir hareketle onu onayladım. Felix-Ziem Sokağı'nda benim için Unesco'nun lojmanı görevi gören apartman dairesi kuşkusuz güvenli bir sığınaktı.

Böylece Victor Velasco ve karısı, benim düzenli aralıklarla Güzel Pazarlar adını taşıyan ve tamamlanmamış olarak kalan bir tiyatro oyununu yazmakta olduğum daireye, sığınmaya geldiler. Velasco, partinin İspanya'daki yeraltı çalışmalarını düzenleyen komisyonda Carrillo'nun yardımcılarından biriydi. Ama ben o zamanlar Carrillo'yu tanıımıyordum. Onunla ancak üç yıl sonra tanışacaktım.

Velasco'lann evime yerleşmesinden birkaç gün sonra, öngörüldüğü gibi polis baskını gerçekleşti. Yine öngörüldüğü gibi İKP'nin yönetici örgütünün zirvesi, yeraltına gömülerek baskından kurtuldu. Böylece Kleber Caddesi'ndeki mekân - Unesco'nunki değil tabii, İKP'ninki- terk edildi. Bu benim için hayatı biraz zorlaştırmıştı. O zamana kadar tek yapmam gereken caddenin karşı tarafına geçmektir. Aynı şekilde İKP'nin habercileri de bana ihtiyaç duyulduğu zaman, yalnızca caddenin karşı tarafına geçiyorlardı. Ama ben 1960 güzünde Prag'da, Sternberk Sarayı Ulusal Galerisi'nde, bir Renoir tablosunun önündeyim. On yıl öncesinde, Felix-Ziem Sokağı'nda Güzel Pazarları yazdığımı hatırladım. Adından da anlaşılacağı gibi bir pazar günü, Buchenwald'de geçen bir öyküydü. Bir muhbirin öyküsü-dü bu. Ya da isterseniz bir ispiyoncunun öyküsü, daha doğrusu onun yakalanışının ve yok edilmişinin öyküsü. Olay bir Pazar gü-

252

nü öğleden sonra, tek bir mekânda -Arbeitsstatistik barakasında- geçiyordu ve bir SS ispiyoncusunun fiziksel olarak yok edilmesini anlatıyordu. Üç birlik kuralına harfiyen uyulmuştu, bana güvenebilirsiniz. Oyun kişilerinden birinin adı da tabii ki Ge-rard'dı.

Bütün bunları, iştah açıcı bir genç kadın portresinin önünde hatırlamıştım. Demek istediğim, kadından yaşama iştahı fişkırı-yordu ve aynı zamanda Renoir'ın iştahı da; hem de bu altın pa-nitlileriyle süslü, koyu renkli, bir krematoryumun dumanının en küçük bir izinin bile görülmediği, olasılığının bile düşünülemediği manzaranın içinde. İki gün önce de Fernand Barizon'a, Buchenwald'de bir pazar gününü anlatacağımı söylerken, yeni bir şey icat etmiyordum. Yeni bir şey uydurmuyordum. Farkına bile varmadan eski bir saplantıyı uyandırıyorlardı.

Ancak şimdi on altı yıl öncesinde Buchenwald'de bir pazar günündeyim ve Daniel'in bana isimlerini ve numaralarını verdiği üç Fransız arkadaşın fişleriyle az önce oynadım. Artık onlar dokunulmaz olmuşlardı. Onları bizzat Gestapo koruyacak, zamansız bir nakille gönderilmelerini engelleyecekti. Daniel'in bana verdiği küçük kâğıt parçasını ağızıma attım ve yavaşça çiğnedikten sonra yuttum. Sağ tarafımda güneş cama vuruyordu. "Gazete ister misin?"

Walter, elinde Völkischer Beobachter'le bana soruyordu.

"Evet," dedim, "gazete isterim." Gazeteyi fiş dolabının üzerinden bana doğru uzattı. "Bu

Yunanistan hikâyesi," dedi Walter, "çok boktan!"

İlk günler bu hikâyeye inanmak istememiştik. Kuşkusuz Nazi propagandasıydı. Daha sonra, gerçekliği anlaşılınca, bizim merak ettiğimiz, İngilizlerin neden ELAS'ı ezmeye karar verdikleri değildi. Bu anlaşılabilir bir şeydi. Ama Moskova neden sessizdi? Sovyetler buna neden izin vermişlerdi? Ya da eğer Sovyetler, Hitler'e karşı ittifakın yaran için İngilizlerle herhangi bir 253

çatışmaya girmemeye karar verdilerse -bu da anlaşılabilir- Yunanlı Komünistlerin böylesine kanşık ve moral bozucu bir stratejiye girişerek, isyancı kuvvetlerin saldırılarıyla, en utanmazca uzlaşmaları birbiri ardına sıralamalarına niçin izin veriyorlardı?

Arbeitsstatistik'te biz, çeşidi milliyetlerden bir avuç Komünist, bu olayı hararetle tartışıyorlardık. Sabah akşam yoklamayı beklerken, hemen küçük bir çember oluşuyordu. Aramızda Almanlar da vardı: Walter ve August. Bazen de Georg Glücker. Tahmin ediyorum ki gençliğinde, "sınıfa karşı sınıf parolası günlerinde de böyle kesin tavırlı ve anlaşılmazdı. Bazen Jupp, bir Leh kadar iyi Lehçe konuşan Silezyalı Alman ve Jan, bir

Alman kadar iyi Almanca konuşan Silezyalı Leh de aramıza katılırdı. Bir de Çek vardı, Josef Frank. Bir Belçikalı, Jean Blume. Sonra Daniel A., Fransız yoldaş. Daha ender de olsa Seifert ve Weidlich de zaman zaman gelip tartışmalarımıza katılırlardı. Zaten katıldıklarında da fazla bir şey söylemezlerdi. Sanki kişisel fikirleri yok gibiydi.

Strateji konusundaki harareti tartışmalar -yalnız Yunanistan sorunuyla ilgili d^A değil, genelde bütün Ban Avrupa'yla ve özelde de vatansever milislerin yenildiğine ilişkin bölük pörçük haberlerini aldığımız Fransa'yla ilgili- aramızda iki akım oluşturmuştu.

Birinci akımdakilere göre önemli olan, uluslararası düzeyde Hider karşıtı ittifakı, ulusal düzeyde ise direnişin birleşik cephesini korumaktı. Özerk silahlı güçlerin denetiminin Komünistlerde bulunması, Amerikan ve İngiliz birliklerinin müdahalesine yol açardı ki bu da hali hazırdaki güç ilişkileri bakımından felaket olurdu. İngilizlerle Amerikalıların, diyorlardı bunlar, bu tür olaylardan yararlanarak Alman kurmayıyla diğerlerinden ayrı bir banş imzalayıp da çemberi SSCB üzerine daraltmayacakları ne malum?

İkinci akımdakilere -tabii ki ben de bunlara dahildim, çünkü eski iz sürücülere özgü koku alma duyusuyla Stalin'in niyetlerini daha o zamandan tahmin etmiş olan "gerçekçiler" arasında bulunmama ne yaşım ne de deneyimlerim uygundu- yani biz 254

de Avrupa'daki güç ilişkilerinin dokunulmaz bir şey olmadığını düşünüyorduk: Toplumun değiştirilmesine yönelik, Batılı bir işçi hareketinin stratejisiyle bu ilişkiler değiştirilebilirdi. Tabii ki çok geniş ittifaklarla kurulmuş ve bir özerklikle, tercihen işçi ve devrimci kuvvetlerinden oluşan bir orduyla güvence altına alınmış bir stratejiyle.

Ancak 1944'ün bu aralık sonunda, son birkaç gündür, teorinin muduluk verici aşamasına ulaşmıştık. Strateji üstündeki kanşık ve bazen şiddetli tartışmalar, artık uzaktan uzağa Hegelci bir diyalektiğin rahadancı, mayışık ılıkliğında gevşemeye başlamıştı. Sanki düşüncelerimizin hareketi ortak bir yerçekimine boyun eğmiş gibi, olayların akışına getirdiğimiz açıklamayı hepimiz aynı aldatıcı akıl yürütmeye bağlamıştık. Genel ve özelin diyalektiği, düşünmeye değer bir şeydi. Yunanistan'daki devrimin sorunları, genel bir durumun özel bir görünüşüydü sadece: Antifaşist savaş durumunun. Geri kalan her şey bu genel durumun çözülmesine bağlıydı. ELAS'la Churchill arasındaki ikincil çelişkiler, sonuçları ne kadar acı verici olsa da, Hider'in kampıyla, antifaşist kamp arasındaki temel çelişkiye kanştınlmama-ıydı. Yunan özeli, yeri geldiğinde, her ne kadar üzücü de olsa, antifaşizmin genel davası uğruna feda edilebilirdi. Dua

değirmenine dönen bu sahte diyalektiği mırıldanıp duruyorduk ve ELAS'ın ezilmesi, genel akışı tam da Tarih'in yönünde olan -ah diyalektik totolojinin harikalan!- bir tarihin özel bir kazasına dönüşmüştü. ELAS'ın ezilmesi, teorinin aydınlık alanına girmişti. Teorize edildiğine göre artık dayanılır hale gelmişti. "Bu Yunan hikâyesi çok boktan," dedi Walter, Völkischer Beobachter'i bana uzatırken. Başımı salladım.

Bütün o güzel diyalektik ahşırızmalanımıza rağmen, gerçekten de boktandı.

255

BEŞ

Kızarmış patateslerin kokusu burun deliklerimi dolduruyor. Bu koku yavaş yavaş her yanıma sarıyor. Ağzımı sulandırıyor. Kızarmış patateslerin kokusu kanımı hızlandırıyor. Neredeyse bayılacağım. Patatesleri kızartan Meiners.

Bu pazar gününün yeni bir bölümünü başlatan kızarmış patates kokusundan önce uyukluyordum. Arbeitsstatistik'm ortak salonunda, kantinindeydim, alnımı masanın üstüne, katlanmış olduğum kollarıma dayamıştım. Uyukluyordum. Henüz çevremde olup bitenlerin bilincini tamamen kaybetmemiştim. Arbeit bürosunun kapısının açıldığını ve kapandığını duyuyordum. Kapının açılış ve kapanış sesinin gerçekliğinden hiç kuşku duymuyordum. Döşemeye çarpan adımların sesini duyuyordum. Bu 25*

sesin gerçekliğinden de kuşku yoktu. Benliğimin bir kısmı bulanık bir dikkat durumu içinde yaşamaya devam ederken, bir kısmı da uyuklamanın pırl pırl düşlerinde yitiyordu.

Daha önce, Arbeit salonunda, asıl fiş dosyasının rafının önündeydim. Güneş çamlara yansıyor, krematoryumun dumanı gökyüzüne yükseliyor, biri öksürüyor, önümde açık duran Völ-kischer Beobachter'in başlığında, modern gotik karakterlerle ve altı kırmızıyla çizilmiş olarak İngiliz tanklarının ELAS güçlerini ezdiği yazıyordu. Marne Nehri ilkbaharda çok güzel olurdu, bundan bıkmıştım artık. Ayağa kalkıp çevreme bakındım.

Soba horulduyordu, her şey yerli yerinde ve dayanılmazdı. Daniel her zamanki yerinde, bizim Fritz'in, kötü kalpli bunağın yanındaydı. Daniel'in sırtı bana dönüktü, şaşkın bakışımı göre-miyordu. Ansızın bir yok olma isteği, gerçek bir yatağın serin çarşafı arasında, rüyasız, uzun bir uykuya dalıp kaybolmak için karşı konulmaz bir gereksinme duyarak, ileri doğru iki adım attım. Salonun öbür tarafına, arkasına doğru baktım ve Au-gust'u gördüm. O da her zamanki yerinde çok iyi Almanca konuşan Silezyalı Leh arkadaşıyla, çok iyi Lehçe konuşan Silezyalı Alman arkadaşın arasındaydı.

August'e yaklaşıyordum, o da başını kaldırırdı. "Que pasa viejoV diye sorardı bana Arjantin aksanıyla. "Domingos de la grim puta!" diye cevap verirdim, bakışımındaki gözle görünür sıkıntıyı açıklamak için. Allanın belası bir pazardı bu işte. Boktan bir pazar. Allanın belası, boktan bir pazardı işte. August bana karşı eski savaştı tavrı takınmazdı, onun tarzı değildi bu. Bana Buchenwald'in artık bir sana'ya döndüğünü, eski güzel günlerde pazarların altı, hatta sekiz saat süren yoklamalarıyla gerçekten Allahın belası günler olduğunu anlatmaya girişerek canımı sıkıyordu. August beni utandırmak, beni Buchenwald'in görmediğim bütün pazarlarının ağırlığı altında ez-257

mek için görmediğim bütün o Allanın belası pazarların hesabını yapıp, bunu yüzüme vurmazdı. August omuzlarını kaldırıp gülümserdi. "Asi es la vida, viejo!" derdi bana.

Elbette hayat böyleydi. Başka türlü olması için de hiçbir zorlayıcı neden yoktu. Can sıkıcı olan da buydu. Can sıkıcı olan, hayatın böyle olmasıydı.

Ama August'la bir parça sohbet etmek için onun yanına gitmedim.

Arbeit barakasının en arka tarafında, Seifert'in odasının hemen yanında bulunan ortak salona doğru yürüdüm.

Salon boştu.

Her sabah bize dağıtılan ve ortak salonda da daima bir bidon içinde bulunan siyah sudan bir çeyrek litre ısıttım. SS'lerin bize tamamen yasakladıkları el yapımı elektrikli ısıtıcılardan birini çalıştırıp ısıttığım bu çeyrek litre kahveyi içtim. Sonra bir sigara yaktım.

Isıtılmış siyah suyla bir sigarayı içmek fazla zamanımı almamıştı. Biraz önceki fiziksel çöküntüye geri dönmek üzereydim. Bu, bana bir şeyler hatırlatıyordu. Geçmişin sözcüklerini, duygularını. Belki bu türden bir kasvete daha önce de kapılmıştım, olmayacak şey değildi. Belki de bunun o an içinde bulunduğum koşullarla hiç de ilgisi yoktu. Belki böyle bir kasveti daha önce de hissetmişim, daha sonra da bir yerlerde hissedecektim. Belki de kasvet verici olan yaşamın kendisiydi, Ettersberg'in buzdan sessizliği, krematoryumun dumanı, Buchenwald'deki bu pazarın vahşi belirsizliği olmaksızın. Belki de yaşam kasvetliydi, nerede, hangi koşullar altında olursa olsun.

1942'nin baharında Contrescarpe'nin ortasında hareketsizdim. Ben mi hareketsizdim? Yoksa bahar mı? Hem

ben, hem bahar. Merkezkaç hareketsizlik, firdönen hareketsizlik. Meyda-

258

nın üzerinde polenler, bitkilerin küçücük döküntüleri uçuşuyordu. Ortadaki büyük dolgu toprağın üzerinde hareketsiz durmuş, içten gelen ateşli ama dışarıdan fark edilemeyecek bir hareketle heyecanlanmış; polenlerin, bitki döküntülerinin beni kaplamasına izin veriyordum. Birazdan kuş pislikleri de bu hareketsizlik abidesini tamamlayacaklardı. Meydanın ortasında, yakında kötü havalardan aşınmaya başlayacak, her an tuzla buz olabilecek bir heykel gibi duruyor, şehrin meydanlarından kaldırılmış bronz heykellerin yerini geçici olarak tutuyordum. Contrescarpe'nin ortasında ne kadar zamandır böyle hareketsizdim? Kafamın içinde -o boş dolabın, o ayak yolunun, o kenefin içinde- o gün yaptıklarımı sıraya koymaya çalışıyordum. Kendi kendime, "Bu sabah her zamanki saatte kalktın," dedim. Bu tanımlamanın altını çizerek: Her zamanki saatte. Artık insanın içini rahatlatmıyorken, sinsice bir tersine çevirmeyle adı konulamaz biçime dönüştüğü zaman bile her zamanki saat seni bağlıyor, serbestçe salınmanı engelliyor. Yani, dedim kendime, her zamanki saatte kalktın. Odanın iki penceresi de bir iç bahçeye bakıyor. Bu iç bahçenin gerçekliğinin de altı çizilmeli, hatta biraz da üzerinde durulmalı. Dışarıya kapalı, ama gökyüzüne açık; bazen çiçekli, yapraklı, pek de şehre özgü olmayan seslerle dolu, ortasında gri taştan, başı olmayan bir kadın heykeliyle süslü. Bazen, bol güneşli sabahlarda taştan göğüsleri sabah güneşiyle tamamen aydınlanıyor. Yani sen, dedim kendime, bir iç bahçeye bakan, iki penceresi

olan bir odada kalıyorsun ve bu sabah da orada uyandın. Bu uyanış fena değil: Bir tür başlangıç. Başlangıçla başlayalım. Ama sende bu sabah, dedim kendime, geçici, hatta boşu boşuna bile olsa hiç de bir başlangıç hali yoktu. İç bahçeye bakan, o iki pencereleli odada yeniymiş gibi parlayan hiçbir şey yoktu. Ama eskinin rahatlatıcı, müşfik köhnemişliği de yoktu. Eşyalar, mobilyalar, ışık, kitaplar, kıyı köşe, her şey sanki hem ilk kez orada duruyor gibiydi, hem de zamana bağlı olmayan ve geri

259

döndürülemez bir aşınmışlıkla yıkık dökük, çürümüş, solmuş gibiydi. Sen bile, dedim kendime, uyandığından itibaren bu hal sana da bulaşmıştı, sende de daha bu iç bahçeye bakan iki pencereleli odanın küçücük dünyasına ilk bakışından başlayarak hem orada yalnızca rastlantısal olarak bulunmanın, ilk kez ve her şeyden bağlantısız olarak bulunmanın kesinliği, hem de ezelden beri orada olmanın, anlamdan yoksun, hareketsiz ve yıldırım gibi çarpan bir ebediyetin parçası olmanın kesinliği vardı. Hemen anlamıştın ki, dedim kendime, hiçbir şey yeni başlamıyordu, olsa olsa yeniden başlayabilirdi.

1942 baharında, Contrescarpe'in ortasında, kafamın içinde yaptıklarımı sıraya, mümkünse kronolojik sıraya koymaya çalışıyordum. Ortadaki büyük dolgu toprağın üzerinde hareketsiz, belirsiz bir süreden beri bir hareket yapmaktan, yer değiştirmeye karar vermekten, içimdeki yer değiştirmelere bir yol, bir amaç, bir anlam seçmekten aciz. Hayır, bu söz konusu bile değildi. Kesinlikle düşünülemezdi.

İç bahçeye bakan, dedim kendime, iki pencereleli bir odada kalıyorsun. İki pencere arasında bir komodin var.

İki pencerenin aydınlattığı duvann iki dikey kenarından birine dayalı olarak bir masa ve kitaplar için bir raf var. İkinci dikey kenara bir yatak dayanmış. İki pencereleli duvann paralelindeki dördüncü kenarın arkasında tuvalet var. Yatağın dayalı durduğu dikey kenarın sağ tarafında, paralel kenarın üstünde, tuvalete açılan bir kapı var. Ayrıca tuvaletten dairenin koridoruna açılan ikinci bir kapı daha var. Koridordan odaya doğrudan bir giriş kapısı da olduğundan, giriş çıkışı için tuvaletten geçilen ya da geçilmeyen birden çok olasılık bulunuyor. Bugünkü gibi günlerde, bir labirentin içindeymiş gibi dönüp durma riskleri de göz ardı edilir gibi değil.

İç bahçeye bakan, dedin kendine, iki pencereleli, sıcak suyu olmayan, ayda üç yüz elli franklık, kirası önceden ödenebilen bir odada kalıyorum. Bu odayı, dedin kendine, Blainville Soka-ğ'ındaki bir evde İsviçreli, tarafsız bir çiftten kiraladım. Tarafsız

260

bir işçi ailesi: Erkek, banliyöde bir maden şirketinde mühendislik işleri yaptığını söylüyor, ama hayat tarzlarının tevazusu, karısının evin harcamalarını kuruşu kuruşuna hesaplayışı ve hatta evlerinin en güzel odasının kiraya verilmiş olması, bu mühendislik işlerinin çok da önemli olmadığını; ya da bunların sadece, İsviçreli'nin hayalini kurduğu daha yüksek bir sosyal statüye özgü olduğunu düşündürüyor. Bu tarafsız ve yorulmak bilmez işçinin, dedin kendine, benim adımla, ailemin Paris yakınlarında oturmakta olduğu köyün adıyla karıştırıp, bana hitap etmesi gereken ender zamanlarda Bay Saint-Rix diye seslenen bu İsviçreli'nin, mühendis ya da taş yıkayıcısı olması umurumda bile değil. Karısı, çocuklarının sarışın ve sığıra benzeyen annesi de aynı derecede çalışkan, hamarattır; hiç konuşmadan sürekli çarşafın değiştirir, toz alır; bazı günler birden ateşli, inatçı, şiddetli bir aceleciliğe bürünür; belli karnelerin sahiplerine pirinç, bezelye ve her çeşit kuru sebze dağıtılacağını duyurulduğu, evde bayram havasının estiği günlerde. Böyle sevinçli günlerinde, sağlam bacaklan, geniş kalçaları, heybetli ama parçalan birbirine düzgünce orantılı vücuduyla, bazen saç başı dağınık, bakımsız bir halde odama dalar, diye hatırlıyorsun, benden kendi kullanmayacağım karneleri ona vermeme ya da birkaç kahvaltı karşılığında değiş tokuş etmemi ister. Çocukları da çalışkandır, diye hatırlıyorsun, büyük bir kız ve iki küçük erkek çocuk; her biri kendi okulunda uslu, terbiyeli, ağırbaşlı, ne çok parlak, ne çok ateşli elbette; ortalama, tarafsız, çalışkan.

İç bahçeye bakan iki penceresi için seçilmiş bir odada kalıyorum, dedin kendine, bu bahçenin ağaçları için, bu ağaçların kuş-ları için, dikdörtgen gökyüzünün solgun güneşi için, taştan göğüsleri sağlam, sakat kadın heykeli için, IV. Henri Lisesi'ne yakınlığı için ve daha doğrusu Thouin Sokağ'ında bulunan ve eskiden IV. Henri Lisesi'nden sıvışmamıza yardımcı olan sokak lambasına yakınlığı için seçilmiş. Bu yıl hazırlık sınıfına başladı-261

ğım ve üç ay sonra bıraktığım bu lise, ikinci göbek bağımın kesildiği yer olarak artık benim için kutsal bir yer. Karanlık, uçsuz bucaksız, kırık dökük bir avlular, merdivenler, koridorlar, tuvaletler, yatakhaneler, vestiyerler, derslikler, etüd odaları labirenti; ağızda işığa karşı bilge gölgelerin dolaşıp durduğu bir mağara; bu mağarada bilgelik bize, Napoleon dönemi ortaöğretiminin mistik ve ışıltılı cismine parçalara bölen bir ders programının tesadüfüne göre koparılmış, sökülüp alınmış gibi duran ustaca ve karizmatik derslerle, mayasız ekmeğinin küçük dilimleri gibi dağıtılmaktaydı. İçine törenle girilen bu tımarhanede, biz hastalar, kanlı budamalar, kesip biçmelerle yeniyetmeliğin belalı kötülüklerinden, vahşi ve sinsî çılgınlığından kurtardık, kültürel eğitimle olgun yaşın yumuşak ve boyun eğen çılgınlığına hazırlanırdık. IV. Henri, vaftiz edilmeden ölen çocukların göbek bağlarını, anadillerinin köklerini, çocukluk göğünün renklerini, sözlerin ve rakamların bitkisel sınırlarını kesip atan bir baltaydı, çocukluğumun o zor döneminde, o savaş sonrası dönemde, iki savaş arasındaki, bütün savaşların arasındaki o dönemde. Bu yaşanılabilir odada, dedin kendine, sürgünün sonsuz çöllerindeki bu kapalı sürgün yerinde, iç bahçedeki ağaçların yapraklarının hareketli gölgesini, kâğıt hisirtisine benzeyen seslerini verdiği bu odada kalıyorum.

Contrescarpe Meydanı'nın ortasında, dedin kendine, suların birbirinden ayrıldığı yerde, mekanik ve hülyah bir gidişatin gevşek kıpırtısızlığıyla seni şaşırtıcı etkinliklere doğru sürükleyebilecek bir yokuşun tepesinde hareketsizsin. Oysa sen merkezi ve altüst edici bir yorgunluğun, bir tür gönüllü yorgunluğun etkisinde herhangi bir seçim yapmaktan, birinden birine karar vermekten acizsin. Kuşları ürkütüp kaçırmak ya da tam tersine, yüzü pürüzsüz bir kadının dikkatini çekip, aniden sana doğru dönerek bozguna uğramış ve sahiplenici bir tavırla, gözleri ateşle ve iştahla parlayarak sana bakması riskini göze alarak, Arta-ud'nun yıllar önce herhalde, kendi farkında bile olmadan senin

262

fiziksel durumunu -yalnız ve yalnız senin durumunu- betimlemek amacıyla yazdığı sözleri, Fiziksel bir durumun tasvirinin sözlerini; 1942 bahan boyunca hayatının büyüü ve pek çok sonuç doğuran nakaratına dönüşmüş o sözleri yüksek sesle söyledin: Yeniden kurulacak hareketler, bir tür ölüm yorgunluğu, diyordun yüksek sesle ve devam ediyordun, dünyanın başlangıcının yorgunluğu, vücudunun taşınması hissi, inanılmaz bir kırılmalık duygusu ve bu giderek mahvedici bir acıya dönüşüyor, diye devam ediyordun;

giderek daha da yüksek sesle, harekete ge-piren bir baş dönmesi, her türlü pahaya eşlik eden eğri bir göz kamaşması, kafatasını boydan boya saran ya da burada parpalara ayrılan bir sıcaklık pıhtılaşması ve bu sözleri, bu boş ve teatral mekândaki kuşlan ürkütecek kadar yüksek ve berrak bir sesle söyledikten sonra, kendinde yeniden kıvılda gücü buluyorsun. Bu bir mucize! Önce bir parmak, sonra bir el, bir kol, sağ omuz, omurga boyunca gerilmiş kaslar, bir bacak, sonra diğeri, bütün vücut, bir doğuma ya da bir bitkinin açmasına benzeyen, diyordun kendine, bir hareketle, az önceki gerilmiş ve apıktay-mış gibi kaslar, camdanmışsın, kırılabilirmişsin gibi bir duygu, hareket ve ses karşısında bir korku, bir vazgepifin çıplak kasvetini geçici olarak örten ve kuşkusuz ona bir ad veren, onu kovan ve acı çekmenin sonuna dek acısını çeken bir hareket; ve sen de kendini bu doğmakta olan harekete bırakıyor, onun seni biraz önceki anaç ve nemli hareketsizlikten söküp çıkarmasına, seni ileri doğru taşınmasına, şaşkırtıcı bir kesinlik içinde ve artık acı vermeksizin, bu ruh durumunun daha sonra da kendini tekrarlamasına, bu ölüm yorgunluğunun hayatının tuzu öberisi olmasına izin veriyordun. Ama ben iki yıl sonra, Buchenwald'deyim.

Bugün beni kasvetin gayya kuyusundan çıkararak, ona bir ad veren, onun tasvirini yapan, onu sözcüklerin tuzağına düşüren Artaud'nun metnini yüksek sele okuyuşum değil, beni kâbu-
263

sumsu bir uyuklamadan çekip çıkararak kızarmış patateslerin kokusu olmuştu.

Kapının açılıp kapandığını, kap kaçağın kullanılmakta olduğunu duymuştum. Bir gözümü açıp Meiners'in enine boyuna heybetli karaltısını gördüm. Isıtıcının başında bir şeyler yapıyordu. Bir sıçrayışta uykumdan sıyrıldım.

Meiners bana sırtını döndü. Patatesleri sobada kızartıyordu.

Aslında içinde bulunduğumuz ortak salon bunun için yapılmıştı. Uzun bir masa, iskemleler, dolaplar ve birkaç elektrikli ısıtıcı vardı. Dolaplar, fazla erzakımızı saklamamız içindi. Bu amaçla her birimizin ayrı bir gözü vardı. Benim de dolaplarda bir gözüm vardı ama hep boş durdu. Benim fazladan erzakım olmazdı. Allah aşkına nasıl olabilirdi ki? Hem zaten Daniel'in de yoktu, Lebrun'un de yoktu. Lebrun'un adı aslında Lebrun değildi, Avusturyalı Yahudi bir yoldaşı ve Fransa'da Lebrun takma adıyla tutuklanmış, Gestapo'nun önünde de bu takma adı korumayı başarmıştı. Sonuçta Lebrun'un de fazladan erzakı olmazdı. Belçikalı arkadaş Jean Blum'un de.

Fazladan erzakı olanlar Almanlar, Çekler, Polonyalılar, kısacası eskiler, kıdemliler, kampın sana'ya dönmeden önceki halini bilenlerdi. Onların erzak parçaları olurdu. Biraz margarin, biraz esmer ekmek (hatta bazen beyaz ekmek ya da yağlı çörek), birkaç patates, birkaç kutu pastörize süt, bir-iki kutu et, ne bileyim işte, böyle şeyler!

Daniel ve ben öğle aralarında kantine birer sigara içip biraz konuşmak ve hayallere dalmak için gelirdik. Her zaman hazır bulunan bir bidon siyahımsı sudan birer çeyreklik ısıtırdık. Bunun bile diğer mahkûmların durumuyla karşılaştırıldığında, usulsüz bir ayrıcalık olduğunu pekâlâ biliyorduk. Çeyrek litre siyah su, biraz sessizlik, ortalıkta SS yok, kısa bir şekerleme yapabilir, bir sigarayı paylaşabilirsiniz: Cennet sayılır bu! Bunun cennet sayılacağını çok iyi biliyorduk. Ara sıra Arbeit kantininde birlikte bir lokma yemek yediğimiz zamanlarda da bu, günlük 264

tayınımızdan arttırdıklarımız olurdu. Açlığınıza hâkim olup da sabah saat dört buçukta dağıtılan esmer ekmek ve margarinle, sabah kahvesini bir lokmada yalayıp yutmadığımız zamanlarda, ekmekle margarinin geri kalanını öğle arasında, Arbeit kantininde yedik.

Öğle arasında Almanlar, Çekler, Polonyalılar tıkmıyor olurlardı. Zaten onlar her saat tıknırlardı. Patates kızartırlar, kalın ekmek dilimleri keser, üzerlerini de kalın margarin tabakalarıyla kaplardı. Sosisler, konserve et tıknırlardı. Yumurta tozu, kaymağı alınmış süt ve unla hazırladıktan şekerli kremaları pişirirlerdi. Uzun masaya kurulup tıknırlardı. Herkes kendi yemeğini yedi. Her biri kendi köşesinde, yalnız tıknırdı. Birlikte bir yemek düzenlediklerini, hep beraber bir ziyafet çektiklerini hiç görmedik. Tuzu kuru olmayı bile paylaşmıyorlardı. Ortak bir yemeğe katıldığım tek sefer, Wili Seifert'in bizi davet ettiği bir yemektir. Hepimiz birlikte yemiştik, hatta bizler bile: Fransız, Belçikalı, İspanyol, Avusturyalı Yahudi. Yemek, köpek yahnisiydi. Halk romanlarında denebileceği gibi, ileriye atlamayalım. Seifert tarafından köpek yahnisi ziyafetine davet edilmişiz, 1944 Aralığı'ndaki bu pazann daha ilerideki akşam saatlerinde olacak, onun için ileriye atlamayalım. Zamanı geldiğinde buraya döneceğim. Kronolojik sırayı bozmamak gerek. Her neyse, eskiler tıknırlardı.

Arkadaşları ölmüş, duman olup havaya kaşmışlardı. Kendileri de ölebilirler. Kampı, krematoryumu, Totenkopf kışlalarını, ilk fabrikaları onlar inşa etmişlerdi. Güneşin altında, karın altında, sopaların altında, köpekler ve SS'ler tarafından hırpalanarak çalışmışlardı. Taşları taşıyan tren dizilerini takip edemedikleri için yoldaşlarının enselerine bir kurşun yiyerek yere serilişlerini görmüşlerdi. SS'lerin gülerken, yoldaşlarından birinin beresini, aşılması yasak olan sınırın öbür tarafına fırlatışlarını görmüşlerdi. Eğer yoldaş beresini almaya gitmezse, SS'ler onu bere giyilmesini zorunlu kılan giyim kuşam yönetmeliklerine uymadığı 265 için öldürürlerdi ve eğer yoldaş beresini almaya giderse, SS'ler onu yasak sınırı geçtiği için öldürürlerdi. Kampın vahşi ormanında hayatta kalabilmek için, yeşil renkli kimlik üçgeni taşıyan sıradan mahkûm kapolara karşı yıllar boyunca karargâhsız, sinsi bir savaş vermişlerdi. Yeşil kapoların, en iyi yoldaşlarının kafalarını, boğuluncaya kadar Küçük Kamp'ın tuvaletlerin çukuruna batırdıklarını görmüşlerdi. Kör ve sağır gecelerde, bıçaklarla, demir çubuklarla, yeşil kapoları öldürmüşlerdi. İktidara giden yolların dostlarının ve düşmanlarının cesetleriyle örtülüydü. Yeşil kapolardan daha iyi yönetici olduklarını göstermişler, kampın bütün Orta Almanya'ya yayılan fabrikaları ve dış komandolarıyla onlar olmadan işleyemeyeceğini SS'lere kanıtlamışlar ve SS'ler de Nazi savaş makinesinin iyi işlemesi, savaş düzeninin yarannın sağlanması adına iktidarın bir kısmını onlara bırakmayı kabul etmişlerdi. Onlar soğuktan, ölümden, dumandan, çılgınlıktan gelmişlerdi. Şimdi de tıkmıyorlardı. Bu hakkı, bu eski savaşçı ayrıcalığını

kazanmış olduklarına inanıyorlardı. İktidardaki paylarına, kampın alışverişlerinde, üçkâğıtlarıdaki paylarına sahiptiler. Bu alışverişlerin ve bu iktidarı onlara sağladığı kınntıları tıkmıyorlardı.

Bazen Daniel ve ben onları tıkmalarını seyredirdik. Hiçbir zaman içlerinden herhangi biri ekmeğinin en küçük parçasını, çorbasının en küçük yudumunu, sosunun en ince dilimini bizimle paylaşmazdı. Bizim günlük tayından başka bir şeyimiz olmadığını görmüyorlar mı acaba diye merak ederdim. Bazen gün içinde, ortak salon boşken, dolapları açıp eskilerin erzaklarına bakardım. Konserve kutularını, bira şişelerini, ekmeğin parçalarını seyredirdim. Bazı gözlerde ekmeğin çürüdüğünü görürdüm. Beyaz ekmeğin üzerindeki yeşil küf lekelerine bakardım. İçimden birilerini öldürmek gelirdi. Nefret dalgalarıyla birlikte.

Meiners döndü. Elinde, üzerinde patateslerin kızarmakta olduğu sobayla, dirseklerimi dayadığım masaya doğru geldi.

266

Meiners siyah üçgen taşırdı. 'Asosyal'di. Bir yasadışı ticaret olayı yüzünden içeri kapatılmıştı. Ama kesinlikle sıradan bir iş değildi bu. Mutlaka önemli bir karaborsa olayıydı. Meiners'in hiç de acınacak bir görünüşü yoktu. Yakışıklıydı, 30'lu yıllardan bir Alman sinema oyuncusunu, UFA'dan bir müzikal komedi aktörünü andırırdı. Anladığım kadıyla Meiners, Arbeitsstatis-tik'c birkaç yıl önce SS'ler tarafından, buradaki Alman Komünistlerin güçlü etkisini dengelemek için konmuştu. Ancak Meiners kısa sürede burada ağırlığı olamayacağını, Arbeitsstatis-ft&teki Komünistlerle, Arbeitseinsatz'te SS'ler arasındaki sinsi savaşta tarafsız kalmanın kendi çıkarı için en uygunu olacağını anlamıştı. Kendini her iki tarafa da unutturmuş, sonunda da tamamen önemsiz bir görevin başında gerçekten unutulmuştu ve tek derdi kendi kişisel hayatta kalma mücadelesiydi. Bunun dışın-daysa dünyanın en iyi adamıydı; sakın mizaçlı, çelebi. Meiners masaya oturdu. Tabağını, kare biçiminde küçük bir peçetenin üzerine koydu. Bir de beyaz havlusu vardı. Kızarmış patatesleri tabağına koydu. Bir kutu ezmeye, bir şişe bira açtı. Beyaz ekmeğin birkaç kalın dilim kesti. Gözü boşlukta, yavaş yavaş çiğnemeye başladı. Ben masanın öbür ucunda oturmuş, gözlerimi üzerine dikmiş, ona bakıyordum.

Ekmeği, ezmeyi ve kızarmış patatesleri çiğnerken Meiners ne düşlüyordu? Ama ben taraflı biri değilim, kesinlikle değilim. Meiners'e şu an duyduğum nefret, ezmesine, kızarmış patateslerine, üzerine kalın margarin tabakaları sürülmüş beyaz ekmeğine duyduğum nefret, beni kesinlikle tarafsız olmaktan alıkoymaz. Kuşkusuz ki Meiners'in beyninde en sefil, en aptalca düşüncelerin bulunduğu hayal etmeye, karşı konulmaz bir eğilimim vardı. Oysa belki de, neden olmasın, ince şeyler düşlüyor olabilirdi: sevdiği ve onu beklemekte olan bir kadın, Mozart'ın bir müziği, Goethe'nin bir sayfası. Büyülenmiş gibi Meiners'e bakıyorum. 267

Birden benim oradaki varlığımı fark ettiğini ve bu varlığın onu rahatsız ettiğini hissediyorum. Daha doğrusu gözümü üstüne dikmiş olmamın onu rahatsız ettiğini. Sıkınanın yerleşmekte olduğunu, onu yavaş yavaş ele geçirdiğini, hareketlerini kesikleştirdiğini görüyorum. Bana doğru hemen geri döndürülen bakışlarında hafifçe endişeli, derin bir merak var. Yemeğini bitirmek için acele ediyor sanki. Lokmaları iki kat büyüdü, artık her lokmadan sonra, biranın her yudumundan önce dudaklarını silmeyi de bıraktı. Kabaca, oburca yemeye başladı. "Bitirdin mi?"

Şaşkın şaşkın bana baktı.

"Nasıl?" dedi.

"Yemeğini bitirdin mi diye sordum," dedim. Bir tabağına, bir yüzüme baktı. "Neredeyse.

Neden?" dedi. "Ziftlendiğin şey kötü kokuyor," dedim.

Anlamamış gibi bana baktı. Sonra tabağına eğildi, burnunu çekti. Üsteledim.

"O boktan ezme bozulmamış mı?" Hoşnutsuzlukla başını kaldırdı. Çatalını oynattı.

"SS kantininden," dedi, sanki bu ezmenin mükemmel olduğuna dair çürütülmez bir kanıtıymış gibi.

"Bu ezme bok gibi kokuyor," dedim. "Bu SS'ler, ezmelerini neden yapıyorlar böyle? Küçük Kamp'in tuvaletlerinin bokundan mı? Yoksa geçenlerde Polonya'dan gelen Yahudilerin cesetlerinden mi?" İğrenerek çıkırdı. Beyaz havlusunu dudaklarına götürdü. "Ama bu harika bir ezme!" Neredeyse ağlayacaktı.

"Ezmen kokuyor," dedim. "Bir imparatorluk da verseler ona elimi sürmezdim. Kesin ishal olacaksınız."

Gözleri yuvalarından fırladı.

268

Ezmesinden kuşkulandırmaya başladı, eğilip tekrar kokladı.

"Sen kokuyu duymuyor musun?" dedim. "Benim midemi kaldırdı. Dayanmak için çok çaba harcıyorum." Ezme kutusunu eline aldı.

"Hadi at şunu," dedim. "Burada ishal hiç çekilmez!" Eli nöbet geçirirmiş gibi titredi.

"Üstelik," dedim, "bugün pazar, unutma. Öğleden sonra kerhaneye gitmek için biletin de var. Tam kızın üstüne bindiğin sırada canın sıçmak isterse görürüm seni."

Fırlamış gözlerle yüzüme baktı. Az önce sözünü ettiğim bakış açısı, onu kesinlikle rahatsız etmiş gibiydi. Bir an ağlayacağını sandım.

Ama o sırada kantinin kapısı açıldı ve Daniel içeri girdi.

Eğer gelen bir Alman olsaydı, eminim ki Meiners onu benim saldırganlığıma tanık tutmak isteyecekti. Meiners protokol konusunda çok titizdi. Buradaki dünyamızın sosyal ve ulusal hiyerarşilerine en uç noktasına kadar saygı gösterirdi. Bu özelliğini, iyi bir burjuva eğitime borçlu olmalıydı. Onun için önce Almanlar gelirdi. Ancak bunu da açıklamak gerek. Almanlar derken, Reich'in Almanları, Reichsdeutsche'yi kastediyordum. Diğer Almanlar, Reich'in komşu ülkelerindeki

Alman azınlıkların mensupları, örneğin Südet, Silezya ya da Baltık ülkelerinin Al-manlar'ı, tek sözcükle Volksdeutsche onun için ikincil değerdeydi. Söylemeye gerek var mı? Tabii ki SS yönetimi için de ikincildi bunlar. Örneğin kerhane biletleri yalnız Reichsdeutsche'yc verilir. Kerhane yalnız Reich'in Almanlar'ına özgü bir kurumdur. Ne yabancılara, ne de Volksdeutsche'ye kerhane bileti verilmezdi. Reich'in Alman'ı olmayanlar, resmi olarak düzüşmezdi.

Bu yüzden de eğer tam şu anda içeri giren bir Alman, gerçek bir Alman olsaydı, Meiners kesinlikle saldırgan davranışını ona şikâyet ederdi. Ama gelen bir Fransız'dı. Üstüne üstlük bir Yahudi. Buna daha fazla katlanamazdı Meiners. Ayağa kalktı, eşyalarını topladı ve aceleyle çıktı.

269

"Nesi var bunun böyle?" diye sordu Daniel.

"Onu kaçırdın," dedim ikiyüzlüce. "Herhalde Yahudileri sevmiyor."

Daniel güldü. .

"Yahudileri ne diye sevsin ki? Hiç Yahudileri sevene rastladın mı? Fritz, Yahudileri seviyor mu? Hem de o çok eski bir Komünist. Ya sen, Yahudileri sevdiğinden emin misin?" "Canımı sıkıyorsun," dedim tatlılıkla. Ama lafi değiştirmeye niyetli değildi.

"Ben kendim bile," dedi. "Sence ben Yahudileri seviyor muyum? Her gün, her zaman?" Ona baktım.

Aklımdan ne geçtiğini biliyordum. Bana baktı. Aklımdan ne geçtiğini biliyordu. Sessizce aynı şeyi düşünüyorduk.

Arbeitsstatistik barakasının arkasındaki boş alanda yüzlerce kişiydiler. Birbirlerine sıkı sıkıya sarılmışlardı. Belki alışkanlıktan, belki düşmemek için. Onları Polonya'daki kamplardan getiren trenlerin vagonlarında, haftalardır birbirlerine sıkı sıkıya sarılmış durumdaydılar.

O günün buzdan pusu içinde, kar yağışının altında da yine birbirlerine sıkı sıkıya sarılmışlardı. Sağa sola sendeleyerek hareket eden bu kalabalık yığından tek bir ses bile çıkmıyordu. Tek bir insan sesi bile yoktu. Ne bir konuşma, ne bir fısıltı, ne de kasvetli bir iç çekiş. Yağan kann altında, o günün sinsi nemliliğinde, sessizlik içinde donmuş gibiydiler. Yalnızca arada bir sürü sesleri duyuluyordu. Tahta nalınlarının, yumuşamış, çamurlu toprağın çakıllarına çarpınca çıkardığı ses. Hayvan panayırında, ' bir köşeye çekilmiş sürünün toynaklarını, yürüyüş yollarının kaldırım taşlarına vururken çıkardığına benzer bir ses. Bundan başka hiçbir ses yoktu.

Onları böyle, ince ve sürekli yağın kann altında, birbirlerine yapışmış olarak görünce insan, onların sonsuz sabırlarını, fela-

270

ketler karşısında, hayatın onlara acımasızca öğrettiği boyun eğmiş bekleyişi tahmin edebiliyordu. Onlar artık bu sonsuz sabırdan, bu hiçbir şeyin yok edemeyeceği boyun eğiştten başka bir şey değildiler. Onların yaşam gücü artık yalnızca bu ölümcül, kenara çekilmiş sürü zayıflığıydı. Hiçbir soru sormamış, neden böyle bir araya getirildiklerini, kendilerine ne yapılacağını öğrenmeye çalışmamışlardı. Az önce içlerinden hâlâ yürüyebilenleri, hâlâ bir adımını, diğerinin önüne atabilenleri, karantina kampındaki barakalarının önünde toplayıp buraya getirmişlerdi. Yürürken bir adımlarını, diğerinin önüne güçlükle atıyorlar, her seferinde bu atabilecekleri son adımı gibi zorlanıyorlardı. O zamandan beri buradaydılar, hiç soru sormadan, aralarında bile fısıldaşmadan, sessizce bekliyorlardı. Çimento torbalarını, ağaç kütüklerini, taşları sıraya dizer gibi dizmişlerdi onları da. Her sırada yüz kişi, toplam altı sıra. Birbirlerine sıkı sıkıya sarılmış bekleyen altı yüz kişiydiler.

Arbeit barakasının arka cephesini görüyorlar, ama bunun Arbeit barakası olduğunu bilmiyorlardı. Sadece bir baraka görüyorlardı. Barakanın pencerelerindeki camlardan içeriye, masalan, dosya dolaplarını, sobayı görüyorlardı. Soba yanıyor olmalıydı çünkü içerdeki adamlar üzerlerinde yalnız gömleleriyle dolaşıyorlardı, sıcak ve kuru. Bu onları hiç de şaşırtmıyordu. Onlar dışarıda toprağı, kan, çamuru ya da arkadaşlarının cesetlerini eşelerken, içerde sıcak ve kuru hayatlarına devam eden birileri mutlaka olurdu. Başlarını çevirirler, krematoryumun binasını, sert ve dondurucu rüzgânın zaman zaman hızlandığı yoğun dumanını gö- • receklerdi. Ama başlarını çevirmiyorlardı, buna alışkindılar. Ara sıra tahta nalınlarının, kışın kan ve yağmuruyla yumuşamış alanın keskin çakılları üzerinde çıkardığı, bir panayır alanında kapatılmış bir sürünün gürlütüsünü andıran sesi çıkararak bekliyorlardı sadece. Daniel ve ben, tek kelime etmeden onlara bakıyorduk.

271

Son birkaç hafta içinde, trenlere doldurulmuş olarak Polonya'dan gelmişlerdi. Rokossovsky'nin hücumu Eylül ayında Varşova kapılarında kesin olarak durdurulmuş, böylece Almanlar da Bor-Komorowski ayaklanmasını bastırabilmişlerdi. Şu an için Polonya cephesi hareketsizdi. Sovyet saldırısı Macaristan'da, Budapeşte yakınlarında devam ediyordu.

Ancak ölmüş bir yıldızın ışığını, uzay boşluğunu, galaksileri, ışık yıllarını aşarak yeryüzüne ulaştırması gibi; yaz ve güz ayları boyunca Polonya kamplarında Rokossovsky hücumunun yol açtığı göçler de etkilerini bize kadar ulaştırıyordu. Tıpkı ölmüş yıldızların ışığı gibi, Polonya kamplarının mahkûmlarıyla tıka basa dolu trenler haftalardır Avrupa'yı aşarak yolculuk ediyorlardı. Bazen taşıyacak canlı yolcu kalmadığı için trenler garaj yollarında ya da kır ortasında terk ediliyorlardı. Bazı trenlerse Eppers-berg Orman'ının ortasındaki Buchenwald'in özel garına kadar ulaşıyorlardı. Yolculuktan sağ çıkanlar, kartallı yol boyunca sen-deleye sendeleyerek kampın girişine doğru yol alıyorlardı.

Daniel ve ben tek kelime etmeden sağ kalanların, sağ kalanlarına bakıyorduk.

On beş kişilik gruplar halinde, Arbeit barakasının arkasına birkaç ay önce inşa edilmiş olan ek binaya alınacaklardı. Burası Fritz'in, şu bunamış, şoven ruhlu, kötü kalpli eski Komünistin alanıydı. Burada her akşam yoklamadan sonra, çeşitli komandalarda o gün sağlık nedenleriyle çalışmaya gitmemiş olan ya da işten muaf tutulmuş bulunan mahkûmları toplar, kurallara uygun olup olmadıklarını, kamp hastanesi doktorlarının verdiği Scho-nung raporlarının olup olmadığını denetlerdi. İşini çok ciddiye alırdı Fritz hayvanı. Durumları kurallara uymayan, işten kaytarmaya çalışmış mahkûmları hemen bulup çıkarırdı. Buchen-wald'de hayatın ve çalışma organizasyonunun karışıklığı içinde, en kötü niyetliler, en

cesurlar -ya da en çaresizler-işten kaytarmanın, zaman zaman kurallara aykırı olarak birkaç günlük dinlenme izni ayarlamının bir yolunu mutlaka bulurlardı. Elbette ki

272

bu izinler SS'ler tarafından konmuş kurallara aykırı olurdu. Ancak Fritz SS'lerin kurallarını kendi kurallanmış gibi benimsemişti. Bürokratlara özgü sakın görev bilinciyle, kurulu düzene son derecede titiz bir saygı gösterir, çalışmanın kurallarını olduğu gibi uygulardı. Üstelik bu boktan herif, bu eski Komünist, eski proleter, eski orospu çocuğu bize de ders vermeye cüret ederdi. Bu denetleme işinde Daniel, onun yardımcısıydı ve bu yüzden de aralarında neredeyse her gün bir çatışma çıkması kaçınılmazdı. Çünkü Daniel, Fritz'in yaptığının tam tersini yapıyordu. İşten muaf tutulmuş ya da çalışmaya gitmemiş olan mahkûmlar çağırıyor ve eğer kurallara aykırı durumda olduklarını görürse, elinden geldiği kadar fişlerle ve rapor evrakıyla oynayarak, olayı örtbas etmenin bir yolunu buluyordu. Bu da aralarında, kimileri oldukça şiddetli geçen çatışmalara yol açıyordu.

O gün Seifert, Polonya kamplarından gelen altı yüz mahkûmun sınıflandırılmasını yapmamız için beni, Daniel'i, tabii ki Fritz'i ve Georg Glucker adında başka bir Alman yoldaşı görevlendirmişti. Yapılacak iş yalnızca bunların aralarından hangilerinin Facharbeiter, kalifiye işçi olduğunu belirlemekten ibaretti. İlke olarak, SS yönetiminin emirleri doğrultusunda Polonya'dan gelen mahkûmlar, derhal, bazen kampa gelişlerinden yalnız dört-beş gün sonra dış komandalara gönderiliyorlardı. Buchenwald'in SS sorumlular, kamplanda Yahudi istemiyor gibiydiler.

Buna karşılık bu Yahudi mahkûmlardan hiç olmazsa bir kısmını kampta tutmak isteyen uluslararası yeraltı örgütü -çünkü kampta yaşama ve hatta ölme koşulları, onların genellikle gönderildikleri dış komandalardan daha iyiydi-, Buchenwald'in üretkenliği için gerekli olduklarını iddia ederek üzere bir kalifiye işçiler listesi çıkarmaya karar vermişti. SS yönetimi üretkenlik konusunda duyarlıydı; şimdiden Polonya'daki kamplardan getirilmiş mahkûmlardan birkaçını kalifiye işçi olarak Buchenwald'de tutmayı kabul etmişlerdi bile.

273

Fritz'in alanı olan ek binada, uzun bir masanın arkasına oturmuştu. Fritz denen ihtiyar salakla birlikte, Daniel ve ben vardık. Bir de Georg Glucker. Glucker de Buchenwald'de delirmiş eski Alman Komünistlerin en delilerinden biriydi. Hiç beklenmeyen durumlarda öfke cinnetlerine kapılırdı. Noele yaklaştığımız geçen günlerde, bu öfkesinin nesnesi, ormandan gizlice çam dalları getirip, küçük Noel ağaçları yaparak odalarını süslemek isteyen Çek arkadaşları. Glucker ağzından köpükler saçarak onlara hakaretler ediyor, Christenbaumsozialisten yani İsa ağaçlı ya da Noel ağaçlı sosyalistler diyordu. Gururla savurduğu bu hakaret Glucker'e çok ağır gözüküyordu; sanki deli olduğunu hepimizin bildiği Glucker'in, Noel'in gülsuyu kokan sosyalistleri olarak adlandırması Çek arkadaşları çok etkileyecekmiş gibi.

Uzun masanın arkasına oturmuştu ve Polonya kamplarından gelen mahkûmların ilk on beş kişilik grubunu içeri alacaktık.

Ek binanın kapısı açıldı ve ilk on beş mahkûm -canlı cesetler- içeri girdi. Onlarla birlikte buz gibi Aralık soğuğu da içeri girdi ve Fritz hayvanı böğürmeye başladı: Kapıyı kapatın, has-siktir, çabuk olun, bok çuvalları!

"Türe zu, Sceisse, Schnell, Scheisskerkl" Bok

çuvalları kapıyı kapatılar.

Sonra kargaşa içinde, ek binanın döşemesine çarpan tahta nalın sesleri arasında, Polonya kampından gelen mahkûmların ilk on beşi önümüzde sıraya geçip, hazır olda durmaya, topuklarını vurmaya çabaladılar ve hepsi birden aynı kesik hareketle Hitler selamı verdiler. Sonra bir sessizlik oldu.

Daniel'e bakmaya cesaret edemiyordum, o da bana bakmaya cesaret edemiyordu. Polonya kamplarından gelmiş on beş Yahudi mahkûmun Hitler selamı verişlerine bakıyorduk.

Mekanik bir hazır ol çabası içinde düz durmaya çalışan, hiç bitmeyecekmiş gibi duran bir hazır olun komik duruşu içinde donmuş bu Polonya kampı mahkûmlarına bakıyordum. Vagon-

274

ların, gaz odalarının gölgesindeki cesetlere benzer bir şekilde, donmuş gibi hareketsiz, topuklar bitişik, ayakta, Nazi selamını vermek üzere kollarını düz tutabilmek için insanüstü bir çaba harcayarak.

Gözlerimi kapamama gerek yoktu. Gözlerimi kapamadım. Polonya kamplarının on beş mahkûmu, sobanın sıcaklığının yağmurdan ıslanmış giysilerinden fışkırttığı buğunun içinde, bize Hitler selamı vermek için son güçleriyle giriştikleri bu acıklı çabayla direk gibi dümdüz olmaya çalışarak önümüzde duruyorlardı.

Sonra Fritz hayvanı sessizliği bozdu: "Aber Juden, nur Juden, das sind sie nurl!" "Yahudiler işte, sadece Yahudiler, hepsi bu," diyordu Fritz. Sonra da at kişnemesi gibi kahkahasıyla katıla kanla güldü.

Kollan hâlâ gergin duran, hareketsiz Polonya kampı Yahudileri tepki vermediler. Onlara daha önce de Yahudi muamelesi yapılmıştı, yeni bir şey değildi bu. Buna alışmışlardı. Kendilerine bir emir verilmesini, ne yapmaları gerektiğinin söylenmesini bekleyerek, hareketsiz duruyorlardı.

Fritz hızını alamayıp onlara hakaret etmeye başlamıştı. Tam o sırada Glucker araya girdi.

Ayağa kalktı, yüzünün bütün kanı çekilmiş, elleri titriyordu. Kamçı gibi bir-iki sözle Fritz'i susturdu. Sonra heceleri tane tane ayırarak ve sakın olmak için çaba harcayarak Polonya'dan gelmiş Yahudilere yanlış anladıklarını, karşılığında SS'ler ya da SS'lerin uşaklarının bulunmadığını, bizim de onlar gibi mahkûm olduğumuzu, sadece bizim onlardan biraz daha şanslı olduğumuzu, çünkü Yahudi olmadığımızı, ama Komünist olduğumuzu ve Komünistlerin de antisemitizmin kararlı düşmanları olduğunu açıkladı. Bunu söylerken de Fritz'e baktı. Georg Glucker ayakta, yüzünün bütün kanı çekilmiş, elleri titreyerek, sakın konuşmaya çaba harcayarak, sözcükleri, heceleri tane tane ayırarak açıklıyordu. Herhalde on beş yıl önce Essen ya da Wuppertalli

275

işçilerle de böyle konuşmuş olmalıydı, Glucker Ren Bölgesi'n-dendi çünkü. Ayakta, Polonya'dan gelmiş Yahudilerle konuşurken, Glucker'in kanı çekilmiş yüzüne bakıyor, şeffaf mavi, deli gözlerinde bütün o yılların çılgınlığının dizginsizce parlamakta olduğunu görüyordum. Bu çılgınlığa karşı sözleri, geçmişin inançlarının barajını aşmaya çalışıyordu. Sonunda Glucker, karşısında Hitler selamı vermekte olan, Polonya kamplarından gelmiş on beş Yahudi hayaletine yaptığı konuşmayı bitirdi.

Mahkûmlar kollarını indirmeye, gevşemeye başladılar. Birbirlerine bakıyorlar, aralarında fisılđaşarak bu yeni durumu anlamaya çalışıyorlardı. Sonunda hepsi önümüzden geçip gittiler. Biz de kalifiye işçi olarak kampta tutmaya çalışacaklarımızın bir listesini çıkardık.

Hemen yanımda, sağ tarafımda oturan Daniel'e hâlâ bakmamıştım. O da bana hâlâ bakmamıştı. Yalnızca hızlı hızlı soluk alışını duyuyordum.

Fişlere kaydetmek üzere görüştüğüm Polonya kamplarından gelme Yahudi mahkûmlardan ilk ikisi Macar'dı. Onları kalifiye işçiler listesine yazmadım. Bir kere her ikisi de kürkçüydü. Üstelik kampta kalsalar bile sağ çıkma şansları yok gibiydi. Bitkin vücutlarının, titrek ruhlarının son bir inatçı ve umutsuz çabasıyla ayakta

duruyor olmaları bile bir mucizeydi. Ölümün yapışkan gölgesi, yuvalarından uğramış gözlerinde şimdiden görülebiliyordu. Karşıma gelenlerin üçüncüsü Polonyalı'ydı. İlk ikisine göre çok daha gençti. Ya da daha doğrusu, hayal gücünüzü çalıştırıp, dikkatlice gözlemlerseniz, bunun genç bir adam olduğu sonucuna varabiliyordunuz. Benden beş ya da altı yaş büyüktü. Yani yirmi beş, yirmi altı yaşlanındaydı. Henüz çevresinde olup bitenlere olan ilgisini kaybetmemişti, neyin neresinde olduğunu bilmek istiyordu. Bana hızlı hızlı, Almanca birkaç soru sordu. Ona az önce Glucker'in söylediklerini tekrar ettim. Başını salladı, bu yeni gerçekliği içine sindirmeye çalışıyordu. Bizim burada, bu

276

sıcak ve kuru yerde, üstümüzde yalnızca gömleklerimizle çavuşlar gibi dolaşırken, SS'lerin gayretkeş uşakları olmayışımızın nasıl mümkün olabildiğini anlamaya çalışıyordu. Sonra ben de ona birkaç soru sordum. Ona az önce neden Hitler selamı verdiklerini sordum. Ama o bu soruyu anlamadı, sorum ona saçma gelmişti. Öyleydi işte, hepsi bu. Adet böyleydi, kural buydu, başka bir nedeni de yoktu. Omuzlarını kaldırdı, sorum ona saçma geliyordu. Zaten saçmaydı.

Sonra konuyu değiştirmek için ona nereden geldiklerini sordum. Aylardır yolda olduklarını ve bu arada da her türlü yerde kısa molalar verdiklerini söyledi. Uzun süre önce Polonya'dan yola çıkmış olduklarını söyledi. Czystochowa yakınlarında küçük bir kamptaymışlar ve bir gün top patlamaları, yaklaşan savaş sesleri duymuşlar. Sonra bir sabah şafak vakti, Almanlar gitmiş. Onlar yalnız kalmışlar, başlarında onları bekleyecek hiç Alman kalmamış. Gözetleme kulelerinde hiç nöbetçi yokmuş. Bunun bir tuzak olduğunu düşünmüşler. Bir araya toplanmışlar ve içlerindeki en eskiler bunun bir tuzak olduğuna karar vermişler. Sonra da bu eskilerin yönetimi altında gruplara ayrılıp, Alman-lar'ın terk ettiği bu kamptan ayrılmışlar ve birbirlerine sıkı sıkıya yapışık sıralar halinde en yakın şehre kadar yürümüşler. Kimse sıradan ayrılmamış. Şehirde doğruya doğru giden Alman konvoyların kullandıkları bir demiryolu istasyonu varmış. Gidip Almanlar'a teslim olmuşlar, bakın biz buradayız, bizi unuttular, demişler. Almanlar onları istemiyorlarmış, aralarında tartışmaları gerekmiş. Sonunda Almanlar onları da bir trene doldurup, Doğu'ya doğru göndermişler.

"Ama neden?" diye sordum şaşkınlık içinde.

Ben bir gerizekâlymışım gibi yüzüme baktı. Açıklamaya başladı.

"Almanlar gitmişti, öyle değil mi?" dedi.

"Ne olmuş yani?"

277

Başını salladı. Kesinlikle hiçbir şey anlamıyordum ben. Sakin sakin açıklamaya devam etti:

"Almanlar gidiyorsa Ruslar gelecek demektir, öyle değil mi?"

Bu bana karşı çıkılmaz gözüküyordu. Kabul etme anlamında başımı salladım.

"Evet," dedim, "ne olmuş yani?"

Aniden öfkelenmiş, rahatsız olmuş gibi bana doğru eğildi. Neredeyse ağlayacaktı. "Ruslar!" diye bağırırdı. "Ruslar'ın Yahudilerden nefret ettiklerini bilmiyor musunuz yani?" Ona baktım.

Uzaklaştı, nihayet anladığımı umuyordu.

Gerçekten de anlamıştım galiba, ifadesiz bir sesle ona mesleğini sordum. "Kürk işçisi," dedi.

Ona baktım, sıra numarasına baktım. Onu Facharbeiter, kalifiye işçi olarak kaydettim. Elektrikçi ustabaşı diye yazdım, aklıma gelen ilk mesleki uzmanlık buydu. Czystochowah Yahudileri asla unutmayacaksınız.

Yaşlanacaksınız, ilerleyen unutkanlığın, belki de aptallığın kara tülü, iç dünyanın bir kısmının üzerini örtecek. Kadınların göz kapaklarının, ağızlarının, ellerinin vahşi yumuşaklığını hiç hatırlamayacaksınız. Kendi labirentinin içinde Ariane'ın izini kaybedecek, ölümün çok yakınındaki parlak ışıktan gözlerin kör olmuş gibi orada başıboş gezinip duracaksınız. Th.'ye bakacaksınız ve belki de bir zamanlar bütün dünyanın ötesinde sevdiğiniz bu çocuğun şimdi dönüşmüş olduğu adama söyleyecek bir şey bulamayacaksınız; o ise sana acımaktan doğan bir şefkatle kanşık sürekli bir sabırsızlıkla bakacak. Yakında öleceksin dostum.

Ettersberg Tepesi'nden hafif bir bulut gibi duman olup havaya kanşmayacak, Thuringe Ovası'nın üzerinde rüzgârla dört

278

bir yana dağılmadan önce, arkadaşlara son bir veda etmek için çevrede salınmayacaksınız. Bir yerlerde toprağın altında çürüyeceksin. Nerede olduğu hiç fark etmez. Altında çürümek için bütün topraklar aynıdır. Ama asla unutmayacaksınız. Donmuş gibi ayakta durarak, Hitler selamı verebilmek uğruna kollarını gergin tutabilmek için insanüstü bir çaba harcayan

Czestochowa Yahudilerini, son dakikana dek hatırlayacaksın. Gerçek birer Yahudiye dönüşmüş o Yahudileri, yani tam tersine Yahudi'nin olumsuzlanmasına, belirli bir tarihin Yahudilere attığı imaja tamamen uygun hale gelmiş Yahudileri. Onları aşağılayarak, köklerini kazımak için Yahudileri ancak sefil ve itaatkâr yaratıklar olarak gören, açıkça antisemitist bir tarihin verdiği imaja. Ya da bazen antisemitist olduğunu bile bilmeyen ve hatta öyle olmadığını iddia eden ama Yahudileri, ancak ezilenler, kurbanlar olarak gören ve böylece köklerinin kazınmasına acıyıp, hayıflanma olanağı bulan, daha sinsî başka bir tarihin de verdiği imaja.

Bugün, 1 Mayıs 1979'da, Czestochowa Yahudilerini yeniden hatırladın.

Çalışma masanda, tamamlanmamış bir yazının verdiği huzursuzlukla oturuyordun. Birkaç haftadır bu yazıya son halini vermek için onunla uğraşıp duruyorsun, dedin kendine. Ancak bu ona son halini vermeye kalkışıp da başaramadığın ilk sefer değil. Belki de sen aslında ona son halini vermek istemiyorsun-dur. Belki de aslında bu tamamlanmamış yazı, yıllar boyunca sürekli yeniden ele alınan, yeniden yazılan, unutulmuş, tekrar keşfedilen, sanki tehlikeli biçimde özerk bir hayat süren, üzerindeki kontrolünü kaybetmiş gibi görüldüğün bu yazı aslında senin hayatındır. Kendi hayatına son noktayı koyamazdın tabii ki! Kamp anılarına son noktayı koyamazdın, bu olanaksızdı elbette. Belki de bu yazıyı hiç bitiremeyeceksin, çünkü o belki gerçekten de bitmek bilmez bir hikâyedir, belki günün birinde 'son' yazmayı basarsan bile, bu sözcük bir yazının -bir hatıra-279

nın- geçici olarak kesildiğini, yakında yeraltında veya yerüstünde, açıkça veya sinsice çalışmasına tekrar başlayacağını belirten alaycı bir ifadeden başka bir şey olmayacaktır.

Her ne olursa olsun, dışarıda ışığın değişmekte olduğunu hissederken akışını, anlamını, ihtiyaçlarını yakalamayı başaramadığın bir yazının insanı yalnız bırakan, belli belirsiz huzursuzlu-ğuyla çalışma masanda oturuyordun. Gözlerini kaldırdın ve dışarı bakıp pencerenin tam karşısına düşen meydanın ağaçlarını, baharın onların üzerine serptiği yeşil tozları ve ışığın gerçekten de değişmiş olduğunu gördün. Az önce şeffaf ve derin bir bahar ışığı vardı. Ama aniden değişmiş, griye dönüp koyulaşmış, arka planda ise hareli bir alacalanmayla renklenmişti.

1979'un bu 1 Mayıs günü, Paris'te, Saint-Germain Bulva-rı'ndaki küçük meydanın ağaçlarının üzerinde, gözlerinin önünde ani bir fırtına, kar tanelerini döndürüp duruyordu.

O zaman bir yürek çarpıntısıyla anladın ki bu kar yalnızca bir hatırlatma değil, aynı zamanda da bir kehanetti.

Otuz dört yıl önce, 1 Mayıs 1945'te Paris'e gelmiştin. 1 Mayıs yürüyüşünün üzerindeki kar fırtınasını hâlâ hatırlıyordun. Kar taneleri gösteriye katılanların omuzlarını ve saçlarını beyazlatıyordu. 1 Mayıs'ın kırmızı bayraklarının üzerine düşüyorlardı. Sanki bu bir günlük son kar -o kışın son karı, o savaşın, o geçmişin son karı- yalnızca o geçmişin, o savaşın, o kışın bitişinin altını çizmek için yağmıştı. Sanki Buchenwald yakınlarındaki ormanın kayınlarını onca zamandır örten bütün o kar erimiş, ani bir bahar fırtınası ağaçları sarsmış, kırmızı bayrakları sallayarak açılmalarını sağlamış, ağaçların üstü birden krepon kâğıtlarıyla, yası değil umudu simgeleyen parlak süslerle kaplanmıştı.

Ancak bugünkü, 1 Mayıs 1979 tarihli bu kar, yalnızca bir hatırlatma değildi. Aynı zamanda da bir kehanetti. Birkaç saat sonra bir arkadaş telefonla, Eduard Kuznetsov'un Brejnev Gu-lağ'ından serbest bırakıldığını bildirmişti. New York'a varmıştı ve bir an önce İsrail'e geçmek niyetindeydi. 280

Sen de Czestochowa Yahudilerini hatırladın.

Birkaç ay önce, 1979'un Ocak sonunda, Eduard Kuznetsov'un serbest bırakılması için Uluslararası Komite tarafından düzenlenmiş bir toplantıya katılmıştın. O toplantıya katılıp, Kuznetsov'un özgürlüğü adına mücadele eden bütün o kadın ve erkeklerin yanında yer almak için burada sıralanmasına gerek olmayacak kadar açık, bütün siyasi ve toplumsal nedenlerin yanı sıra birkaç kişisel nedenin de vardı. Öncelikle kuşkusuz, Kuznetsov'un Yahudiliği kendisinin seçmiş olması geliyordu. Yahudilik yasasının anneden geçmeyi, iç organlarda, ette Yahudiliği taşımayı gerektiren sıkı kurallarını aşmak pahasına da olsa, bu dini seçmiş ve belki de seçtiği din sembolik de olsa ideal olduğu ve bu bir seçim olduğundan dolayı her türlü yasanın karşısında da geçerli olması gerektiğinden hukukun kurallarını da aşmak zorunda kalmıştı. Ama Eduard Kuznetsov, Yahudi olmayı istemekle birlikte Czestochowa Yahudilerinin tam karşıtıydı. Hiçbir şeye itaat etmiyor, hiçbir şeyi kabul etmiyor, hiçbir şeye boyun eğmiyordu. O özgür iradesiyle, geri alınamayacak biçimde Yahudi olmuştu. Her şeye karşı Yahudi olmuştu. Kendine bile karşı, en azından kendinin önemli bir parçasına karşı.

Eduard Kuznetsov'la ilgilenmen için başka kişisel nedenler de vardı.

Bir süre önce Kuznetsov'un cezasını çekmekte olduğu özel bir kampta yazdığı ve haftalık bir Paris dergisinde yayınlanan bir mektubu okuma fırsatı bulmuştu. Bu satırların karşısında öylece kalıvermiştin: "Yaşananlar hayal edilenlerin üstünü örtüyor. Düşün içine düş karışıyor. Feleğini şaşırın bellek, kekeleyerek kafasını kaşıyor. Bütün bunlar çok eski bir zamandan gelmiyor. Gözetleme kulesinin öte yanında bulunan her şey, başka bir gezegene ait. Ama bazen kendimi çığınca sayıklamalar içinde, bana bir aydınlanma gibi görünen korkunç bir kuşkuyu açıklığa kavuşturmak

281 için çok zarif şizofrenik girişimlerde bulunurken yakalıyorum. Kamp ve onu izleyen her şey hayattaki tek gerçeklikmiş, gerisi ise bir seraptan, sulu çorbanın yol açtığı bir sanrıdan ibaretmiş. Ya da bazen, birdenbire fark ediyorum ki 1971 'in yılbaşından önceki o meşhur gün, işkence cezasına çarptırıldığım o gün aslında kurşuna dizilmişim. Ama gerçek dünyada kurşun delikle-riye kevgire dönmüş olan ben, ateş anındaki dualarımın meyvesi olarak, yanılsamacı bir boyutta bir makine gibi işlemeye devam ediyorum." Böylece bu düşü gören tek kişinin, bir düşün içinde yaşadığını, geçmişte kalmış bir ölünün düşü olduğunu düşleyen tek kişinin sen olmadığını anlamıştın. Senin Buchenwald kampını terk edişinden yirmi beş yıl sonra Kuznetsov'un yazdığı bu satırlar sana ait olan, sana özgü olan duyguları sözcüğü sözcüğüne dile getiriyordu. Bu duygunun tuhaflığını dengelemek için gerekli olan alaycı üslupla birlikte bu satırlar, senin de bir zamanlar kendini içinde yakaladığın ve hatta bundan da zevk aldığın aynı zarif şizofrenik gir isimlen, açığa çıkarıyordu. Senin durumun, tek örnek olmadığına göre o kadar da vahim sayılmazdı. Yalnız sende görülen, senden başkasına uğramayan bir ruh hastalığı, hiç kuşkusuz iyileştirilemez bir şey olurdu. Tek bir vaka için, uç noktadaki tekillik için bir tedavi yoktu. Bilim bununla ilgilenmezdi. Demek ki eğer sen tek vaka değilsen, Kuznet-sov da seninle aynı belirtileri hissetiyse -ki mektubunun az önce alıntıladığın parçası, hissetmiş olduğunu tartışmasızca kanıtıyor- en azından bir gün bir araya gelip bunun hakkında konuşabilirdiniz.

Onun özgürlüğüne kavuşması koşuluyla elbette.

29 Ocak 1979 günü, Port-Royal Bulvarı'ndaki Yahudi kültür merkezinde, bir toplantı salonunun tribünündeydin. Andre Siniavski'den sonra söz almış olan Jean-Pierre Vernant'ı dinliyordun. Vernant'ı dikkatle dinliyordun çünkü aranızdaki biyografik farklara rağmen, o da seninle aynı geçmişten, Komünizmin 282

aynı kültür ufkundan geçmişti. Ve onu birkaç hafta önce Yunan mitolojisi ve felsefesi üzerine yaptığı çalışmaların çoğunu yeniden okumuş olduğun için daha da dikkatli dinliyordun. Çünkü birkaç hafta önce Persefone'yle, onun cehenneme yaptığı yolculuğun göndermelerle dolu, baş döndürücü, efsanevi hikayesiyle yakından ilgileniyordun.

Ama bugün, bu Ocak gününde Jean-Pierre Vernant, cehenneme yapılan başka bir yolculuktan söz ediyordu. SSCB'deki Yahudilerin durumunu anlatıyordu. Vernant aşağı yukarı şöyle diyordu: "SSCB'de Yahudilerin ulusal statüsü, milliyet kavramının sahip olabileceği her türlü olumlu anlamdan soyutlanmıştır. Ya-hudiyseniz demek ki Rus değilsiniz, Ukraynalı değilsiniz, o halde bunların sahip olduğu haklara sahip olamazsınız. Ama aynı zamanda, Yahudi olduğunuz için milliyet kavramının içine giren pozitif hakları da size tanımıyoruz. Özerk bir kültürünüz yok. Diliniz resmi olarak kabul edilmiyor. Dininizi ifade edemezsiniz ve bu durumda siz Rus değilsiniz ve başka herhangi bir şey de değilsiniz demek oluyor. Siz 'hiç'siniz ya da daha doğrusu, bir şey olabilmeyen tek yolu kendinize bir vatan yaratmanız, yani Siyonist olmanız. Bu o kadar gerçek ki çok fazla sayıda insan için Yahudi olmakla Siyonist olmak tamamen aynı şey."

Jean-Pierre Vernant'ın bu sözlerini dinlerken onun haklı olduğunu, hem de bin defa haklı olduğunu düşünüyordun. Gerçekten de Siyonizm Yahudi kimliğini kabul ettirmenin, bunu geleceğe doğru yönlendirmenin, geleceğin kanıyla kök salmasını sağlamanın yollarından biri; kitlece yalnız bırakılmışlığın, bütün gezegene yayılmış infazların, soykırımların çağında kuşkusuz, başlıcasıydı. Buradaki gelecek, vaat edilmiş toprağın geleceği değil elbet; yalnızca bir toprağın, bir anavatanın -ya da kendi isteğiyle Yahudiliğin başka bir kolunu seçmiş olan Kuznetsov'un durumunda olduğu gibi babavatanın- kısacası aile ocağı olabilecek bir yerin geleceği. Bu büyük ve Önemli rolü Siyonizm geçmişte oynadı, hâlâ da oynamaya devam ediyor; ancak bu ara-283

da kendi çelişkisini de içinde taşıyarak, Yahudi halkını diğerleri gibi bir halk, diğerleri gibi bir devlet olmaya iterek kendi fikrinsel yıkılışının tohumunu da içinde barındırarak. Hiç kuşkusuz devlet, tarihsel düzlemde, dünyanın hiçbir uzlaşmanın kabul edilmediği bu ender yerlerinden birinde, her türlü saldırıya karşı savunulması gereken bir şeydir; ancak insanlıkdışılığın ya da bir tür olarak insanlığın mihenk taşı olan İsrail'in varlığı, aynı zamanda, her ne kadar sorunun bu yanı sıra an karanlık ve tozlu olsa da, bu devletin varlığı bir Arap Filistin devletinin, daha çok bir petrol ganimeti, stratejik bir bölge, büyük güçler arasında bir para değişimi alanı olacak bir Filistin vatanının, Filistinli Araplar için aile ocağı olabilecek bir yerin ortaya çıkması ve dolayısıyla da Siyonizmin devrilmesi, belirgin olarak tersine döndürülmesi olasılığının da koşulu oluyor. Ancak tarihsel düzlemde doğru olan, Yahudilerin diğerleri gibi bir devlet kurma ihtiyacı, aynı anda onlar için metafizik düzlemde ölümcül bir tehlike oluşturuyor. Çünkü Yahudi halkı, belki seçilmiş bir halk değil, bunu düşünmek pek mümkün değil, ama en azından okumuş bir halk, bir Kitap halkı olarak, sana öyle geliyor ki, özünü ve büyüklüğünü sağlayan bir çelişkiyi içinde yaşıyor. Bu çelişki onların da diğerleri gibi bir halk olmak, diğerleri gibi bir toprağa ve bir devlete sahip olmak için taşıdıkları devredilemez haklarının -her ne kadar bu hak, burada sözcüklerini dikkatle tartıyorsun, somut gerçekliğe dönüşmüş ve bu arada da Filistin toprakları kurucuların düşledikleri gibi topraksız bir halk için haksız bir toprak olmadığı, üzerinde bir halkın yaşadığı bir toprak olduğu için Araplar'ın gizli kalmış, uykuya dalmış ve bizzat Siyonistlerce uyandırılmış ama yine de tartışılmaz olan haklarına ciddi biçimde halel getirmiş olsa da- bu hakkın arka yüzündey-se, sadece diğerleri gibi bir halk olmalarının metafizik imkânsızlığını, yalnızca Menahem Begin'in değil, Pierre Goldman'ın da halkı olmalarının metafizik gerekliliği vardı. Bu gereklilik kendini, İsrail Devleti'nin içinde bulunduğu, bütün Yahudi halkını 284

içine almanın ve diasporayı ortadan kaldırmanın hem maddi hem de manevi olanaksızlığında kendini gösteriyordu; çünkü diaspora da Yahudi ulusal kimliğinin taşınmasında en az Yahudi devleti kadar rol oynuyordu.

Ama sen Jean-Pierre Vernant'ı dinliyorsun ve birden Czes-tochowa Yahudilerini hatırlıyorsun. Senden yalnız beş-altı yaş büyük olduğu halde ihtiyar bir adama benzeyen ve Facharbeiter, kalifiye işçiler listesine adını yazdığı Polonyalı Yahudi'yi düşünüyorsun. Buchenwald'den sağ çıktı mı acaba? Birden oradan sağ çıkmış olmasını deli gibi umut etmeye başlıyorsun. Adını kalifiye işçiler listesine koyarak belki de onun hayatını kurtarmış-sındır. Bunu deli gibi umut ediyorsun. Belki Hitler'in yenilgisinden sonra, Avrupa'nın dört bir yanına dağılmış olan sığınma kamplarındaki gönüllü Yahudileri İngiliz mandası altındaki Filistin'e götüren Siyonist kabilelerden birine katılmıştır. Belki Haga-nah saflarında çarpışmıştır. Belki Haganah saflarında Yahudi statüsünü, Yahudi kişiliğini bulmuştur. Belki o da Haganah'ın, Glubb Paşa Arap lejyonunun Latroun yakınlarındaki, Trappe Manastırın Notre-Dame-de-Latroun'un yakınındaki merkezine saldırısına geçmesinden birkaç gün önce, kaçak bir gemiyle yola çıkan yüzlerce Yahudi gönüllünün arasında yer almıştır. Latroun bir yer ismi değil aslında, Latince bir sözcüğün bozulmuş haliydi; çünkü manastırın kurulduğu tepenin üzerinde eskiden Templierler tarafından inşa edilmiş ve XII. yüzyılın sonlarında İyi Latron'un Şatosu (Castellum Boni Latroni) adıyla bilinen bir şato varmış. Sen de 1972 sonbaharında Latroun Manastırını ziyaret etmiş, tepenin üzerinden aşağıdaki Hıristiyan şatosunun harabelerini, yani Arap lejyonunun toprakları yerleştirmiş olduğu yeri ve İncil'de sözü edilen ovayı, yani gece karanlığında Haganah'ın Yahudi gönüllülerinin saklandıkları yeri seyretmiştin. Belki, Czes-tochowa'da bir kamptan gelmiş olan ve senin Rus birlikleri geliyor diye neden kaçtıklarını anlamamanı öfkeyle karşılayan, yirmi beş yaşındaki bakışlarında yirmi yüzyıllık ölümü ve 285

boyun eğişi taşıyan o Polonyalı Yahudi de buraya saklananlar arasındaydı; belki gelecekteki yirmi, ne yirmisi, yüzyıllar boyunca, zamanın sonuna dek koruyacağı savaşçı ve insanca bir bakışı yeniden kazanmıştır. Belki Buchenwald'de kurtardığın Yahudi, çevresindeki yüzlerce Yahudi'nin zaman zaman yaptıkları gibi alçak sesle yeni öğrenmiş olduğu birkaç İbranice sözcüğü tekrarlıyordu. Şeflerinin emirlerini anlayabilmek için mutlaka öğrenmek zorunda kaldığı bazı emir sözcüklerini. Bu sözcükleri unutmamak için kendi yaşamı, halkının zaferi buna bağlı olduğu için bunları fısıldayıp duruyordun. O gün öğrenmiş olduğu bu ilk İbranice sözcükleri söylerken de belli belirsiz titriyordun. Bu sözcükler itaatten,

boyun eğiştten söz etmiyor, savaşmayı, öldürmeyi anlatıyorlardır: İlerleyin! Ateş! Açılın! Hücum! İstedığınız kadar ateş! İleri! Süngü tak! Marş! Bu uğursuz ve keskin sözcükler, bu vahşi ve yırtıcı sözcükler, bu iğrenç sözcükler, o gece, Latroun alanının karşısında, İncil'de sözü edilen o ovada, geri kazanılan saygınlığı, olası bir kimliği, bir vatan toprağını, bir ana toprağını, Kitap'ın anlattığı süt ve bal ülkesinin nihayet bulunuşunu simgeliyordu. Bütün bu İbrance emir sözcüklerinin farklı ağızlardan arka arkaya fısıldanışları, gecenin içinde trajik ve gizemli bir koro gibi yükseliyor ve bunlardan hiçbir şey anlamayan Arap lejyonu nöbetçilerinin kulaklarına kadar ulaşıyordu. Ya da belki de bir şeyler arılıyorlardı, tuhaf ve büyük bir şey, canlı bir varlığın ana karnında hareket etmesi gibi dünya üzerinde kımıldamaya başlayan dev bir şey; bastırılmış, ezilmiş, aşağılanmış, özünden vazgeçirilmiş Yahudi'nin canlı vücudunun birden dirilişi, bu korkunç ve kutsal gecede, Oswiecim ve Birkenau'dan, Buchenwald ve Dachau'dan sağ kurtulanların göğe yükselecekleri, Yahudiye topraklarının üzerindeki yıldızlarla süslü uçsuz bucaksız gökselliğe çıkacakları, kan ve gözyaşı arasında canlarını verecekleri bu gecede yeniden dünyaya gelişi.

Ama sen 29 Ocak 1979'da, Paris'te, Port-Royal Bulvarı'nda-ki Yahudi kültür merkezinin tribününde olmalısın.

Bu kadın ve

286

erkeklerin, Eduard Kuznetsov hakkında yaptıkları konuşmaları dinliyor olmalısın. Şu anda da Marthe Robert'i dinliyorsun ama benliğinin bir parçası çok uzaklarda. Benliğinin bir parçası bulanık bir halde, Czestochowa Yahudilerinin anısı içinde geziniyor, 1972 sonbaharında İsrail'e yaptığın gezi sırasında sürekli, ısrarlı bir biçimde belleğine gelip duran o anının içinde. Ama kuşkusuz benliğinin bu Marthe Robert'in sözlerinden uzaklaşmış gibi görünen parçası, aslında ona geri dönüyor, Czestochowa Yahudilerinin anısı kuşkusuz seni Marthe Robert'in anlattıklarının özüne götürüyordu.

Uzakta kalmış bir kış günü, on beş kişilik gruplar halinde Ar-beitsstatistik barakasının ek binasından içeri alınan Czestochowa Yahudilerini, gülünç bir hazır ol konumunda, kollar gergin, Hitler selamı verebilmek için insanüstü bir çaba harcayarak sabit duran ilk on beş kişilik grubu hatırladın. Fritz buna aldanmamıştı. Şu yaşlı Fritz hayvanı, şu eski Komünist, şu eski bok. Anında onlara hakaret etmeye başlamıştı, cıyak cıyak bir sesle, isterik bir heyecanın kıyısında. Bu yaşlı Fritz hayvanı kendi kafasındaki Yahudi imajına bu kadar uygun Yahudilere çatmış olmaktan fazlasıyla mutlu olmuş görünüyordu. Eski Komünist, eski antisemitist.

Yıllar sonra İsrail'deyken de Czestochowa Yahudilerini hatırlamıştın. Latroun Tepesi'nin üstünde hatırlamıştın. Süleyman'ın Fıskiyeleri'nde, insanoğlunun yaptığı -insanoğlunun bin yıllık emeğinin, bin yıllık Yahudi emeğinin ürünü olan, Yahudilerin hâlâ bir topraklarının ve doğal kaynaklarının bulunduğu, dünyanın dört bir yanına dağıtılarak toprak sahibi olmalarının yasaklanmasından, Yahudi emeğinin kendini toprağa adamasının, toprağa sahip olmasının, toprağı eşelemesinin, işlemesinin yasaklanmasından önceki zamanlara ait olan- atalardan kalma, bu inanılmaz güzellikteki manzarada, keskin kayaların içine kazılarak, hareketli su alması sağlanmış Süleyman'ın Fıskiyelerindeyken de onları hatırlamıştın.

287

Ama birden adının söylendiğini, daha doğrusu belli bir süredir seni çağırmak için kullanılmakta olan adın söylendiğini duydun. Helene Parmelin'in şimdi senin söz alacağını, sözü sana bıraktığını söylediğini duydun. Dışarıdan görünmeyen kısa bir gülümsemeyle, bu ailenin kadınlarının kesinlikle otoriter olduklarını düşünmeden edemedin. Kesinlikle bir otoriteleri vardı. Çünkü 1979 Ocak'ındaki o akşam konuşma yapma niyetinden vazgeçmiştin. Az önce, bu akşam söz almamaya niyetli olduğunu belirten bir notu Helene Parmelin'e iletmıştin. Topluluk önünde konuşmaktan hoşlanmazdın, özellikle de koşullar gereği bir tribünün yüksekliğinde oturmuşken. Tribündeki bu yer senin için çok iyiydi, mümkün olabilecek en erişilmez yerlerden biri. Üstelik sen daha çok yeraltı konuşmalarına, kısa ve kısıtlı toplantılara alışkın bir ekolden geliyordun. Ancak asıl sorun bu değildi. Asıl sorun, o akşam Czestochowa Yahudilerinden başka hiçbir konuda konuşmayı istemiyor olman ve bunu konuşmanın da imkânsız oluşuydu. Aniden zihninde canlanmış bu kişisel anıyı topluluk önünde, ortalığa anlatmak sana olanaksız geliyordu. Bunu ahlâksızca buluyordun. Kuşkusuz o akşam, orada bulunanların pek çoğuna bu anıyı baş başayken anlatabilirdin. Ancak bunu, aynı insanlara bir araya toplanmış, varlıklarını bir kitleye dönüştürmüşlerken anlatmayı imkânsız buluyordun. Ya da ahlâksızca. Eduard Kuznetsov'dan söz edebilirdin elbette. Ama Kuznetsov orada değildi, o anda Brejnev Gulag'ındaki özel bir kamptaydı. Bu yüzden onun hakkında konuşmayı da istemiyordun. Ancak Helene Parmelin'in sesi seni ileri fırlatmış, konuşma gerekliliği içinde bırakmıştı. Bu sana geçmişteki bir olayı hatırlattı. O zaman seni sessizliğinden koparıp çıkaran Helene Parmelin'in değil, ablası Olga Wormser'in sesiydi. Yıllar önce, Sarcelles'deki gençlik ve kültür evindeydin. Gelmeni Anna Langfus rica etmişti. Burada toplama kampı deneyimleri üzerine bir çeşit konferans-tartışma düzenlemişti ve bu deneyimin tarihçesi olan

288

Olga Wormser geceye başkanlık edecekti. Büyük Yolculuktan bir-iki yıl önce yayımlamıştın ve bu küçük eğlentiye katılman hararetle önerilmişti. Reddetmeye cesaret edememiştin çünkü rica eden Anna Langfus'tü. Böylece kendini Sarcelles'deki gençlik ve kültür evinde, bir masanın başında, eski mahkûmlar olan birkaç kadın ve erkeğin arasında bulmuştu. Her biri sırayla kendi deneyimini anlatıyordu. Mükemmeldi, büyülenmiştin. Her şey kendiliğinden akıp gidiyordu. Her biri tanık rolünde son derecede rahattılar. Bunu olumsuz anlamda ya da küçümsemek için söylemiyorsun, hiç de öyle değil. Bunu şaşkın bir hayranlıkla söylüyorsun. Çünkü bütün bu eski direnişçi mahkûmlar seçkin, hem de çok seçkin kimseler. Hatta aralarında kendilerine kahraman denilenler bile var. Ama sen onları, ifadelerindeki kolaylıktan, söz söyleme yeteneklerinden, tanıklıklarındaki özgüvenden, hayatta olmalarından kesinlikle emin oluşlarından büyülenerek dinliyorsun. Onlar böyle ateşli ve belirgin konuştukça, sen giderek daha fazla karmaşık bir hiçliğe gömülmekte olduğunu duyuyor, az sonra bu insanlara ne söyleyebileceğini giderek daha az biliyorsun. Sarcelles'in cesur halkı buraya son derecede saygın hatta belki de övgüye değer bir niyetle, kamplardan hayatta kalmış bu insanların deneyimlerini

kendilerine aktarmaları için; bu deneyimin aktarılamaz olduğunu, paylaşamayacak bir şeyi paylaşmanın mümkün olmadığını bilmeden gelmişlerdi. En azından ismarlama paylaşamayacak, önceden öngörülerek, belirlenmiş bir zamanda paylaşamayacak bir şey; gong çaldı, dördüncü vu-ru£, sıra sizde! Gerçekten de konuşma sırası sana gelmiş, Olga Wormser sözü sana vermişti. Ne söylediğini, ne anlatabildiğim hiç hatırlamıyorsun. Tek hatırladığın, bir-iki dakika konuştuktan sonra birden sustuğun. Dedikleri gibi ipin ucunu kaçırmıştın galiba. Anlatıcının konudan aynlan birkaç küçük olay ve hikâyeden sonra, dinleyicilerine ve aynı zamanda kendine dönüp bir an için yolunu kaybetmiş gibi şu soruyu sorduğu, her zamanki durum: Nerede kalmıştım? Nerede kalmıştın gerçekten? İpin ucunu yal-

289

nız konuşmada değil, bütün hayatında kaçırmış gibiydin. Yalnızca hikâyenin neresinde kaldığını bilmiyor değildin, kendinin nerede olduğunu, niçin ve nasıl orada olduğunu da bilmiyor-dun. Aslında artık hiçbir yerde değildin. Anlatıcının nerede olduğunu ve hatta kim olduğunu bilmeden hikâyene nasıl devam edebilirdin? Onlara hangi deneyimini anlatabilirdin? Onlara aktarabileceğin tek deneyim ölüm deneyimiydi, yani tanımlı gereğince yaşamış olamayacağın, ancak başka birinin yaşamış olabileceği bir deneyim. Ama kimin o zaman? Neden o kişi, senin ölümünü yaşamış olabilecek ve burada başkalarıyla paylaşabilecek o başka biri, şimdi burada, senin yerinde değildi? Durumun umutsuzluğu içinde, sağında oturan ve bu sevimli toplantıyı yönetmekte olan Olga Wormser'e döndün ve alçak sesle, "Ne diyordum, nerede kalmıştım hiç bilmiyorum!" dedin. O da gözlerinin içine bakarak, yumuşak ve itirazsız bir sesle, az önceki kasvetli sessizliğe gömülmeden söylediğin son cümleyi tekrar etti. «Sen de bu geceye katılan Sarcellesliler'e dönüp, konuşmana bir makine gibi bıraktığın yerden devam ettin. Kuşkusuz yapacak başka bir şey de yoktu. Sana ipin ucunu kaçırtan bu bellek boşluğunu atlattıktan sonra, kamptan sağ kurtulan biri rolüne geri dönmekten başka yapabileceğin bir şey yoktu. Tek yapabileceğin, tanık rolünü üstlenmektir. Burada bulunmanın tek nedeni buydu. Buraya bu rolü oynamak, bunu temsil etmek için gelmiştin. Kâbuslarda olduğu gibi içine düşülüp sonuza dek inilecek bir bellek boşluğunu atlattıydın; ancak metnin son cümlesini fısıldadıklarına göre temsiline devam edebilirdin. Hepiniz, bütün o kahramanlar ve sen orada sağ kurtulan tanıklar olarak bulunuyordunuz ve bir tanığın rolü de tanıklık etmektir, hepsi bu işte. Bir tanığın rolü, romantik bir melodramda gizli merdivenler, sahte kapılar, düzenler ve kapanlarla karşılaşır, tuzakların içinde kaybolan bir kahramanın rolü değildir. Tanığın rolü sürekli konuşmaktır, sessiz kalamazsın. Theramene'in sessiz kaldığını bir düşünsene, Theramene'e atfedilen hikâyeyi anlatamadığını; 290

mümkün mü bu? Bu yüzden sen de Sarcelles'de konuştun, sağ kurtulan tanık olarak hayatını anlattın. Ölümünü de anlatabilirdin ama sonuçta bu türden konferans-tartışmalarda dinleyicilerden fazla bir şey bekleyemezsin. Onlar buraya, hayatının ve hayatta kalışının hikâyesini dinlemeye gelmiş; onları ölümünün hikâyesini dinlemek zorunda bırakman uygunsuz olurdu.

Gözlerini kaldırdın ve Port-Royal Bulvarı'ndaki Yahudi kültür merkezinin salonunu dolduran kalabalığa baktın. Elbette ki konuştun. Helene Parmelin haklıydı. Buraya kişisel düşüncelerine gömülüp yitmeye gelmemiştin. Buraya Kuznetsov hakkında konuşmak, ona sözlerinle mümkün olduğu kadar yardım etmek için gelmiştin. Onun için de konuştun.

Birkaç ay sonra, 1 Mayıs 1979'da her şeyi yeniden hatırladın. Eduard Kuznetsov'u ve bir mektupta yazdığı o sözleri hatırladın. Artık özgür olduğuna göre belki bir gün onunla bir araya gelip, ortak duygunuz, başka birinin hayatını yaşıyor olma duygusu hakkında konuşabilirdiniz. Czestochowa Yahudilerini de hatırladın. Belki bir gün Kuznetsov'a, Czestochowa Yahudilerini de anlatırdın. Sonra karı, Orta Almanya'dan, Sovyetler'in Büyük Kuzey'ine dek yayılan, kampların anısal kefenini hatırladın. 1 Mayıs 1979'un bu ani kar fırtınasının dönüp duran kar tanelerine bakarken, otuz dört yıl önceki 1 Mayıs yürüyüşünün üzerindeki hafif, bahar karının dönüp duran tanelerini hatırladın.

Otuz dört yıl önce Buchenwald'den dönüyordun. İncecik karın bir günlük saçaklarıyla süslenmiş, kırmızı 1 Mayıs bayraklarına bakıyordun. Aynı sırada Stalin'in Gulag kampları da Nazi kamplarından gelen Rus mahkûmları karşılamaya başlamıştı. 1 Mayıs'tan önceki gün, Moskova'daki Lubianka Hapishanesi'nin hücrelerindeki pencerelerden kamuflej perdeleri çıkarılıyordu. "Savaş gözle görülür biçimde sona eriyordu," diye yazacaktı sonraları Aleksander Soljenitsin.

Faşizme karşı zaferin pırlıl pırlıl masumiyeti içinde özgürlük toprağına adım attığın sırada, Aleksander Soljenitsin de cehen-

291

nemin yoluna adımını atıyordu. 1 Mayıs 1945 günü, Lubian-ka'da sessizlik hiç olmadığı kadar derindi. Ve sonra, 2 Mayıs'ta Lubianka'nın mahkûmları otuz pare top atışı duyacaklardı, "Bunun anlamı," diyordu Aleksander Soljenitsin, "Almanlar bir Avrupa başkentini daha terk etmişlerdi. Alınacak yalnız iki başkent kalmıştı: Prag ve Berlin, bunun ikisinden hangisi olduğu ise tahminimize kalmıştı." Ama eğer o gün Prag'ın mı yoksa Berlin'in mi kurtulduğunu tahmin edememişlerse bile, sorun 9 Mayıs'ta yeni bir otuz parelik top atışıyla çözülmüştü: Prag da düşmüştü ya da Berlin. Sonuç olarak, son Avrupa başkenti de Kızıl Ordu tarafından ele geçirilmişti. Ancak Soljenitsin ekliyordu: "Bu zafer bizim için son noktayı koymuyordu. Bu bahar bizim için değildi."

Bugün 1 Mayıs 1979'da, bu kar fırtınası sana âdeta Eduard Kuznetsov'un özgür kalışını haber verdiğinde, bu baharın kimin için olduğunu düşündün mü? Müttefiklerin zaferinin, Nazizmin sona erişinin, Alman kamplarının bitişinin otuz dördüncü yıldönümünü kutlamaya hazırlandığımız bu gün, Eduard Kuznetsov'un özgür kalışından sonra Brejnev Gulag'ının kamplarında kalan binlerce mahkûm, bu bahar hakkında ne düşünüyorlardı?

Bir kere daha Czestochowa Yahudilerini hatırladın. Onlar için savaşmaya devam etmek gerektiğini düşündün.

"Peki, Blum'le de karşılaştın mı?" diye sordu Daniel.

"Blume mü? Hayır," dedim. "Yalnız Spoenay'le birlikte çıktım. Jean Blume burada kaldı. Hem sen onu görmüş olmalısın." Daniel başını salladı.

"Jean değil, Leon! Leon Blum'ü kastediyorum."

Şaşkın şaşkın ona baktım.

Meiners kantinden çıktığından beri, Daniel'le benim aramda yalnız bir saniye, bir bakış ve hemen karşılığında bir başka bakış süresi kadar süren, Czestochowa Yahudilerinin hatırlanışından

292

beri, ikimiz Arbeifm arka salonunda oturmuş, öğle yoklamasını beklerken çene çalıyorduk.

Pazar sabahı bitmişti bile.

Pazar sabahları, diğer günlerin sabahlarından daha uzun sürmezdi aslında ama bitmek bilmez gibi görünürdü. Pazar sabahları da bütün diğer sabahlar gibi yedi saat sürerdi. Aşağı yukarı saat beşten, ki bu sabah yoklamasının süresine göre değişirdi, öğlen on ikiye kadar. On ikide öğle arası vardı. Zamanın bölünüşü her gün böyleydi. Ancak pazar sabahları diğerlerinden daha uzun gelirdi. Belki pazar öğleden sonrasına, bu birkaç saatlik boş zamana bir an önce ulaşmak için acele ettiğimizdendir. Neyse, ne demek istediğimi anladınız.

Ama işte bu pazar sabahı da sona ermişti.

"Jean değil," demişti Daniel. "Leon. Leon Blum'ü kastediyorum."

Yüzüne baktım. Ne demek istediğini hemen anlayamadım.

Az önce ona o sabahki gezintimi, koca kayının yanında SS'le olan olayı, Goethe'nin ağacı hakkında Hauptsturmführer Schwartz'la yaptığım konuşmayı anlatmıştım. Ona Goethe ve Eckermann'ın yürüyüşe çıktıkları hayalimden söz etmiştim. Eğer buradan sağ çıkarsam, demiştim Daniel'e, Ettersberg Üstünde Konuşmalar adında bir kitap yazacağım. Kitapta Goethe ve Eckermann'ı, 1944 Aralık'ının bir gününde, Buchenwald kampı yakınlarında bir yürüyüş yaparken göreceğiz. Ve göreceksin, her türden şaşırtıcı muhatapları olacak, demiştim.

Peki şimdi ne diye Blum'den söz ediyor?

"Blum mü? Bu hikâyenin Leon Blum'le ne ilgisi var şimdi?"

"İyi de," dedi Daniel sakin sakin, "eğer SS villalarından birinde hapis tutulduğu doğruysa, kitabın için ilginç bir karakter olurdu. Blum ve Goethe'nin birbirlerine neler söyleyebileceklerini hayal etmek hoşuna gitmez miydi?"

Bu yılın, 1944'ün Ağustos ayında Buchenwald fabrikalarının Amerikan uçakları tarafından bombalanmasının ardından, ara-

293

mızda Leon Blum'ün Falkenholfün arkasında, yalıtılmış bir villaya kapatılmış olduğu söylentisi çıkmıştı. Fosfor bombalarının yol açtığı hasarın tamirinde çalışan Fransız ve Belçikalı mahkûmların onu görüp tanıdıkları söyleniyordu. Hatta kimilerinin, bir penceredeki parmaklıkların arkasından, onunla iki çift laf ettikleri bile söylenmişti. Bu dedikodu o zamandan beri doğrulanmamıştı ama bir yandan da dedikodu hızla yayılmıştı.

"Blum mü? Falkenhofz olsa bile, onu kitabımda istemem!" dedim. "Ama onu kitabına koymak zorundasın!" dedi Daniel inatla. "Senin Blum'ün umurumda

bile değil!" Ama Daniel hiç vazgeçmiyordu.

"Bir kere o benim Blum'üm değil," dedi yine sakin sakin. "Ayrıca eğer Ettersberg'in tarihi seni eğlendiriyorsa, Blum de bunun bir parçası. O da tıpkı Goethe, Eckermann ya da Napoleon gibi, senin hikâyenin kahramanlarından biri. Onun gibi, Goethe'nin Eckermann'la Teni Konuşmaları'nı yazmış birini kitabından nasıl çıkarabilirsin? Goethe'yi ölümsüzleştirme fikrini ondan aşırıyorsun ve sonra onu kitabında istemiyorsun öyle mi? Blum'ü kitabına koymak zorundasın! Bu kadar basit!" Haklıydı, ağzım açık kalmıştı.

Blum'ün kitabını unutmuştum. Üstelik o kitabı okumuştum, Port-Royal Bulvan'nda bu kitap hakkında tartışmıştım. Ve son tahlilde kuşkusuz, 1944 Aralık ayının bir gününde Goethe'nin sevgili dostuyla beraber Ettersberg Tepesi'nde dolaşması hayalini benliğimde doğuran da bu kitabın bilinç dışı hatırasıydı. Port-Royal Bulvan, 39 numarada, Lucien Herr'in hayatının son günlerini yaşadığı ev bulunuyordu. Bayağı ve hali vakti yerinde görünüşlü, 39 numaralı apartmana girerdiniz. Bahçe kapısından girip, herhangi bir apartmanın ön bahçesinden farklı olmayan bir ön bahçeden geçerdiniz. İleride, ikinci binayı geçtikten sonra ise, alışılmadık bir yere gelir-

294

diniz: Ağaçları ve çiçekli bahçecikleri olan -en azından bahçelerin çiçekli olduğu mevsimde- yeşil bir alan, Port-Royal Bulva-n'ndaki yol açma çalışmalarından kurtarılmış birkaç köşk ve evin üzerine serpiştirilmiş olduğu bir kır alanı.

Bu evlerden biri Lucien Herr'in ailesine aitti.

1941 ve 1942 yıllarında oraya sık sık giderdim. Dimdik, siyahlar giyinen, yorulmak bilmez, kırılmış saçlarının asi tutamları yukarı doğru kıvrılmış Bayan Lucien Herr, bize münasebetsiz ama hoş kokulu bitkilerden, tuhaf çaylar yapardı. Zemin kattaki karanlık doğramalı kütüphanede, tartışmalarımız sonsuza dek uzayıp giderdi. Bayan Lucien Herr aynı anda hem ateşli hem de dalgın, sanki bir rüyanın içindeymiş gibi içeri girip çıkardı. Bazen aramızda kalır, dikkatle, oğlu Michel'in çevresini saran bu genç insanları izler, ani hareketlerle sürekli saçını düzeltir, dünyayı yeniden kurulumuzu, felsefi bilincimizi ona kanıtlamaya çalışmamızı, Hegel'i Kant'ın yüzüne nasıl çarptığımızı ya da gününe göre tam tersini nasıl yaptığımızı izlerdi. Bazen de kısaca tartışmalarımıza katılır, aynı anda hem belirgin hem de alegorik olabilecek biçimde, ilk bakışta şaşırtıcı görünen ancak her zaman anlamlı olan sözler söyler; kocası Lucien Herr'in ve onun sayesinde tanıdığı, bir kısmı kocasının dostları, bir kısmı ise öğrencileri olmuş bütün adamların, Ulm Sokağı'nın ve Fransız sosyalizminin en iyi beyinlerinin deneyimlerinden söz ederdi.

Bazı akşamüstleri -eğer ilkbahardaysak ortalık kuşların cıvıldaşmalarıyla dolu olur, sonbahardaysak bahçe bizi pas rengi bir ışık bolluğuna boğardı- Hegel ya da Gotha Programının Eleştirisi hakkında, ya da Sextus Empiricus, Korsch, Kant, Lukas hakkında son derecede bilgiç (ve aynı zamanda kendini beğenmiş tabii ki, on sekiz, yirmi yaşlanındaydık) bir tartışmanın tam ortasında, giriş kapısının zili çalardı. Bayan Lucien Herr kapıyı açmaya giderdi. Biraz sonra da yanında bir erkek ya da bir kadın, elinde mudaka biçimi bozulmuş ağır bir deri çanta ya da liflerine kadar eskimiş, sicimlerle tuttu-

295

rulmuş küçük bir bavul bulunan, beklenmeyen bir konuk olduğu halde geri dönerdi. Bayan Lucien Herr yeni geleni ya da gelenleri bize kısa ve özlü bir şekilde tanıştırdı: "Bu hanım ya da bey bir arkadaşımıdır." Hanım ya da biy başını sallar, herkese gülümser, biçimi bozulmuş çantasını ya da aşınmış bavulunu iskemlesinin altına, elinin uzanabileceği bir yere bırakır ve doğal olarak münasebetsiz ama güzel kokan çayların içilmesine ve genel fikir alışverişlerine ortak olurdu.

Hiç soru sormazdık, karşımızdakinin kim olduğunu biliyorduk çünkü. Bayan Lucien Herr'in evi bir sığınma yeri idi, bunu biliyorduk. Herhalde bu bir aile geleneğiydi. Yanm yüzyıl önce, 1897'nin Eylül'ünde Lucien Herr bisikletine atlayıp -ki bu sözünü ettiğim zamanlarda Bayan Herr'in alışveriş yaparken hâlâ kullandığı süslü gidonlu antika aletini ya ta kendisi, ya da birkaç yaş büyük ablası olacaktı- Paris yakınlarında tatilini geçirmekte olan Leon Blum'ü bulmaya gitmişti. Herr, Blum'e damdan düşer gibi sormuştu: "Dreyfus'ün masum olduğunu biliyor musunuz?" Ve Lucien Herr, Dreyfus davasında gerçeği ortaya çıkarma kampanyasının ruhu, iflah olmaz organizatörü haline gelmişti. Bugün, yanm yüzyıl sonra, Lucien Herr'in evi, onun yaşamının son yıllarını geçirdiği bu ev hâlâ ezilenler için bir sığınma yeri idi.

Bunlar çoğunlukla yasalara aykırı durumda bulunan, çoğu zaman yabancı ve dahası Orta Avrupa mültecisi olan ve yeraltı çalışmalarına, genellikle de Komünist faaliyetlere girmiş kadın ve erkeklerdi. Bu ütöpic ve kardeş yolcular, evrenselin bu isimsiz memurları, içeri girerler, çantalarını ya da bavullarını iskemlelerinin altına, ellerinin uzanabileceği bir mesafeye bırakır ve Bayan Lucien Herr'in şaşırtıcı çaylanndan tadarlardı. Dünyanın geleceği ve felsefenin reformu hakkındaki tartışmalarımızı dinlerlerdi. Zaten birkaç dakikalık dikkatli sessizlikten sonra, onlar da tartışmaya katılırlardı. Çoğu zaman dünyanın geleceği ve felsefenin reformu üzerine söyleyecek akıllıca bir şeyleri olurdu. Böylece aylar boyunca, bu isimsiz yolculardan bir bölümü 296 i

bizim için tanıdık hale geldi. Zevkleri, tutkuları, saplantıları bazen bir kitabın ya da bir olayın tartışılması sırasında gün ışığına çıkardı. Geçmişlerinin kırıntılarıyla birlikte: Bir Viyana manzarası, Prag üzerindeki bir ışık, Bavyera'da Konseyler Cumhuriyeti altında bir akşam, yeraltındaki hayatlarının pürüzsüz yüzeyinde ateşli bir kabarcık gibi patlayıverirdi.

Sonra bir gün Bayan Lucien Herr kütüphaneye girip -belki de akşamdır, belki de endişeli okumalarımızın üzerine lambalar yakılmıştır- ifadesiz bir sesle ve bir yandan saçını düzelterek, bunlardan birinin vurulduğunu ya da Gestapo tarafından tutuklandığını bildirirdi.

Bu yolcuların gerçek isimlerini o son âna kadar, o son yolculuğa kadar öğrenemezdik. Sanki kimliklerini, kökünden koparılmış varlıklarının köklerini ancak bu son yolculukta geri kazanıyorlardı. Hareketsiz duruyor, Michel'in annesine bakıyor ve bu kişinin bir süre önce bize Korsch'un Marxismus und Philosop-hifisirim bir nüshasını hediye ederken tam olarak neler söylediğini hatırlamaya çalışıyorduk. Michel'in annesine, onun narin ve hiç yaşlanmayan, uzun boylu vücuduna bakıyor ve bu kişinin bize Polonya Komünist partisinin kökünün Stalin tarafından nasıl kazındığını anlattığını hatırlıyorduk. Bunlar, mezarın ötesinden gelen mesajlardı ve bize karışık ve kanlı, bazen de adi, ancak evrensel ütopyasının hâlâ simgesel olarak geçerli olduğu bir hikâyeyi anlatıyorlardı. Simgesel ve gülünç olarak. 1941, 1942 yıllarında, Port-Royal Bulvarı'nda, Lucien Herr'in evindeydik.

Leon Blum'ün kitabını, Goethe'nin Eckermann'la Teni Ko-nu/maları'm da burada okumuştum. Bizzat yazan tarafından imzalanmış bir nüshaydı tabii ki. Hatta öyle sanıyorum ki bu, Port-Royal Bulvan'nda, Lucien Herr'in kütüphanesinde okuduğum son kitaptı. Daha sonra Michel ve ben, felsefi bilincimizle hesabımızı geçici olarak kapatarak, yeraltı çalışmasına dalmıştık. Sonra gece trenleri, silah dolu bavullar, paraşütler, Othe 297

. Ormanı'ndaki direniş hücreleri, uzun namlulu ve çok az boyalı güzel Smith-Wessonlar, hâlâ üzerimizde taşıdığımız, erkekliğimizin ek bir işareti gibi bacaklarımızın arasında duran muhteşem 11,4 3'ler gelmişti.

!

Ama ben Daniel'e bakıyordum.

"Haklısın," dedim. "Blum'ü, kitabıma koymak zorundayım."

Öğlen olmak üzereydi. Joachim her an gelebilir, Alman ve Fransız gazetelerini getirebilirdi.

Leon Blum perdeyi aralayıp dışarı baktı.

298

ALTI

Leon Blum pencereye yaklaştı, perdeyi araladı.

Pazar sabahı güzel görünüyordu. Çok solgun bir mavilikteki gökyüzü neredeyse şeffaftı. Ormanın siyah ve beyaz kaburgalarına takılmış bir cam parçası gibiydi. Blum küçük bir hareketle gözlüklerini düzeltti.

Burada insanın canı sıkılmadan seyredebileceği tek şey, gökyüzüyle ağaçların tepesiydi. Villayı çevreleyen kazıklardan duvarla, duvann ötesinde ağaçlardan oluşan sık perde ufku kapatıyordu. Gökyüzünün bugünkü gibi açık olduğu günlerde, gözleri yukarı, göğe çevirmekten başka çare yoktu. Çok solgun bir mavilikteki gökyüzünün altında kar, beyazın sonsuz tonlarıyla balkıyordu. Ağaçların altında, gölgelerin kenarlarındaki mavimsi beyazdan, güneşin alanda alacalanan göz kamaştırıcı bembem-

299

yaza kadar; bir de en yüksekteki dalların siyah budakları. İşte, doğanın bütün renkleri. Leon Blum ansızın, geçmişte kalmış bir başka pazan hatırladı. Eylül'ün hafif kızışmış yumuşaklığı Toulouse Kırılan'nın üzerine yayılmıştı. O pazar günü, 15 Eylül 1940'ta, Vichy hükümetinin polis müfettişleri oldukça kalabalık bir grup halinde, Armurier'deki kır evinin etrafını sarmaya geldiklerinde saat sabahın altısıydı. "Sabahın altısında, yasal saatte, polisler kapıya dayandılar. Tasal saate gösterdikleri saygı olağanüstü," diye düşünmüştü Leon Blum. Hemen o akşam kendini Châtel-Gu-yon'un üzerindeki, Auvergne Dağları'nda, Chazeron Şatosu'na kapatılmış olarak bulmuştu.

O zamandan başlayarak, 1943 Nisan'ının ilk günlerinde, Et-tersberg Ormanı'nın ortasındaki bu ıssız villaya kapatılışına kadar yalnızca hapisaneler görmüştü: Chazeron, Bourrassol, Por-talet kalesi. "Tapam deneyimimde hapisane eksikti.

İnsan her türlü deneyimden yararlanmalı. Bir deneyelim." Leon Blum bakışını aşağı, Ettersberg'deki villayı çevreleyen iç karartıcı kazık duvarına indirdi. Armurier'de tutuklanışının hemen ardından yazmaya başladığı anılarında, bu cümleyi yazdığını hatırladı.

Leon Blum ufkunu kapatan, onu nöbetçi kontrolleriyle sürekli gözlenen bu kapalı yere hapseden kazık duvarına baktı. İşte nöbetçiler de oradaydı zaten. Ani bir zayıflık duygusu sardı içini, gözlerinin buğulandığını hissetti, gözlüklerini çıkardı.

Bir süredir kapalı alanda, uzun kazık duvarı boyunca, ellerinde kurt köpekleriyle, düzenli olarak bekleyen nöbetçiler, Vlas-sov ordusunun Rus gönüllüleri oluyordu. Sakin, biraz ağır, köylü yürüyüşlü, uzun siyah kaputlar giymiş, köpeklerini tasmala-nndan tutarak bıkip usanmadan dönüp duran adamlar. Köpekler soluk soluğa kalıp, tasmalanna asılıyorlardı. Siyahlar giymiş Rus askerleri, görünürdeki alanda köylülere özgü ağır yürüyüşleriyle gidip geliyorlardı. Leon Blum'e, Vlassov Ruslan'nın karartılan ölümün sinsisi

300

varlığının altını çiziyor gibi geliyordu. Bu kaçışsız ölümü ona ne zaman duyuracaklardı? O yılın, 1944'ün Temmuz ayında zamanın geldiğini sanmıştı. Fransızca çıkan Alman gazeteleri, Philippe Henriot'nun bir grup direnişçi tarafından öldürüldüğünü yazmıştı. Leon Blum, bu durumu, onunla birlikte aynı Etters-berg villasına kapatılmış olan Georges Mandel'le tartışmıştı. Misilleme beklemek gerektiğine ikna olmuşlardı, Henriot'nun ruhuna karşılık Darnand ve milislerinin kurban vereceğine. Peki içlerinden hangisi? Leon Blum mü? Georges Mandel mi? Yoksa her ikisi de mi?

"Zavallı Georges Mandel yalnız gitti. Ona yapacağı söylenen uçak yolculuğu ipin bavulunu hazırlamasına ve titreyerek örtülerini toplamasına yardım ettik. Bizi, dünyanın geri kalanından ayrıran dikenli telle örtülü kazık duvarına kadar birlikte yürüdük. Onu bekleyen kader üzerine en küpük bir yanılısamaya kapılmıyordu ve en dikkatli bir gözlemci bile ellerinin hareketinde, yürüyüşünde, konuşmasında, sesinin tonlamalarında en küpük bir aksama göremezdi. Onu hip bu kadar sakın, bu kadar kendinden emin ve bu kadar akli başında görmemiştik. Onu havaalanına götürecektir olan arabayı penceremizden izlerken, günün birinde, belki de çok yakında, bizim de aynı yolu izleyeceğimize dair uğursuz bir duyguya kapılmıştık." Leon Blum, bu ani duygu baskınının etkisiyle buğulanmış olan gözlüklerini sildi.

Gözlüklerini tekrar taktığında, uzun siyah kaputlu Vlassov Ruslan gözden kaybolmuşlardı. Leon Blum, çok solgun bir mavilikteki, neredeyse şeffaf gökyüzüne baktı. Gökyüzüne uzun uzun baktı.

Yazlan -burada şimdiden iki yaz geçirmişti bile- belirli bir açıdan bakılırsa ağaçların arasındaki bir boşluktan, oldukça yakındaki bir boş alan görülebiliyordu. Herhalde ormanın içindeki bir açıklıktı bu. Leon Blum, bu bakış açısını tamamen rastlantıyla keşfetmişti. Ancak keşfettiğinden beri yazlan sıkı sık -son-

301

baharda bu bakış açısı ağaçların yapraklarını döküşü ve manza-nnın pırl pırl kızılılığıyla kapanıyor, kışınsa tek tip beyazlık, hacimleri ve şekilleri bozup yassılaştırıyordu; yaprakların arasından ormandaki açıklığın boş alanının görülebilmesi için yeşillenmenin doruğa çıktığı yaz aylarını beklemek gerekiyordu- gelip, sanki bir anahtar deliğinden mahrem bir manzarayı gözetliyor-muş gibi tuhaf bir saygısızlık hissiyle bu açıklığın küçücük ve aydınlık manzarasını izlerdi. Janotte'dan, bir İncil hikâyesini ya da bir savaş manzarasını resmeden ancak fonunda insan eli değmiş bir doğa manzarasının titiz saflığı görülen bazı Rönesans tablolarına bakarken duyulabilecek huzur verici bir mutluluk uyandıran bu görüntünün zevkini onunla paylaşmasını isterdi.

Janotte'la birlikte, bu çok yakın ama aynı zamanda çok uzak açıklığı, sık sık seyredilerdi. Bazen orada, birkaç insan da görürlerdi. Bir gün kadınlı er- kekli bir grup bir ağacın altına oturmuş gibi görünüyordu; otların üzerine yayılmış beyaz bir örtünün oluşturmuş olabileceği aydınlık bir lekenin çevresinde bir kır yemeği yiyecekleri tahmin edilebilirdi. Başka bir gün omuzlarına uzun sarı saçları dökülmüş, eyerin üzerinde dimdik ve hareketsiz duran bir genç kadın, atını zaptetmeye çalışıyordu herhalde. Bu görüntülerin dokunaklı cazibesi -çünkü onlar dışarıdaki hayata aitti- bazı yaz öğleden sonralarında Leon Blum'ü, yalnız bu gizemli orman açıklığına değil, sanki aynı zamanda kendisi iç dünyasının derinliklerine de açılan pencerenin karşısında kendi farkına bile varmadan kışkırtılmış, dizginlenmiş bir hayal dünyasının içine iterdi. Böylece ormanın sık yeşilliğiyle kesilen bu aydınlık ekrana, Leon Blum düş gücünün şekillerini yerleştirir, bazen de bu uzaktaki açık alanda Goethe'yle Eckermann'ın göründüklerini düşlerdi. Bu şekilde gençliğinin edebi fantezilerinden birini geri getirerek, bir anlamda gençliğini de nostaljiyle geri getiriyordu. Schutzstaffeln kışlarına giden yolda Goethe, birden kızı 302

durdurdu. Arabacı şaşkınlıkla frene sarılıp, dizginlere öyle bir asıldı ki kızığın arka taran kaldırımın yumuşak karı üzerinde, havaya parlak ve tozlu bir köpük sıçratarak kaydı.

"Affedersiniz," dedi Goethe bize doğru dönmüş olan arabacıya, küçük insanlarla konuşurken her zaman takındığı kibar tavrıyla. "Affedersiniz dostum, ama biz inip yola yaya devam edeceğiz. Bizi bir saat sonra anayolda bekleyiniz, rica ederim."

Arabacı üstadın söylediğini onayladı.

"Anlaşıldı ekselans, bir saat sonra kartallı yolda."

Arabadan indik.

Goethe'yi bu program değişikliğine hangi ani esinin itmiş olduğunu merak ediyordum. Ama öğrenmekte gecikmeyecektim.

"Falkenhofu bilir misiniz sevgili Eckermann?" diye sordu, daha karlı yola adımımızı atar atmaz. Cehaletimi itiraf ettim.

"Aslında ben de," diye devam etti Goethe, "oraya hiç gitmedim. Ancak bir süre önce Totenkopftzn Bavyeralı bir subay bana okumam için Rus taşrasında yazdığı günlüğü verirken, oradan uzun uzun söz etti. Gidip bir görelim bakalım!"

Konuşmasını sürdürürken Goethe, ormanın içinde tahtadan birkaç küçük evin görüldüğü bir açıklığa doğru yöneldi. Mimarilerine bakılırsa av pavyonuydu bunlar.

Bir yandan yürürken -bu arada arkadaşım ve üstadımın subay yakalı gri kaputu içindeki heybetine hayranlık duymamak elde değildi- Falkenhofun, Reichsführer SS Himler'in talimatıyla Cermenlere özgü bir etkinlik olan av için yetiştirilen şahin, kartal ve diğer av kuşlarını banndırmak için inşa edilmiş olduğunu öğrendim. Burada, bu şahinliğin çevresinde bu avlanma etkinliği ve zevki, SS'lerin ve ordunun subaylarının en seçkinlerini bir araya getiriyordu.

Bütün ayrıntılarını incelediğimiz av pavyonları, en iyi kalitede meşe kütüklerinden, görkemli bir biçimde inşa edilmişti. Merkez binasının, gotik üslupta büyük bir salonu ve o dönemin

303

bütün güzelliğini taşıyan mobilyalarıyla, bir de kocaman şöminesi vardı. Biraz daha ilerideki küçük hayvanat bahçesini de ziyaret edip geyikleri, ceylanları, Ren geyiklerini, yabandomuzla-nnı, tilkileri ve sülünleri gördük. Ayrıca mükemmel biçimde düzenlenmiş kafesler içinde, dört kahverengi ayı ve ender bulunan bir türden beş maymun vardı.

"Gezi bittiğinde fark etmiş olmalısınız," dedi Goethe. "Bütün bu hayvanlar kusursuz durumdadır. Daha ilk bakışta ne kadar iyi beslendikleri, iyi bakıldıkları hemen anlaşılıyor. Benim görmek istediğim de tam olarak buydu işte; çünkü bana öyle geliyor ki bu Alman karakterine özgü bir davranış biçimi. Bütün bu hayvanlara her gün çeyrek kilo birinci kalite et verildiğini bile söyleyebilirim. Ayılar ayrıca bal ve reçel de yiyorlar. Maymunlar da biraz şımartılıyor; sütlü yulaf parçaları ya da yağlı çörekler örneğin. Böylesi zor bir dönemde, hayvan yaşamına, doğanın gerekliliklerine böyle bir saygı bana tamamen Almanlar'a özgü bir şeymiş gibi geliyor. Fransızlar ilk yiyecek sıkıntısında bu hayvanları yerlerdi mutlaka. İngilizler de aşağı yukarı aynı yapıyı yaptı, ardından da bir basın kampanyası başlar, Times^A bu katliamı protesto eden mektuplar yağdı. Hatta belki de Avam Kamarası'na bir soru önergesi verildi. İngiliz sistemi aynen böyledir: postfestum bir demokrasi. Oysa bize özgü bu karakter özelliği -kuşkusuz bazıları bunu da 'Alman ölçüsüzlüğü' dedikleri şeye yormaktan geri kalmayacaklardır- insanla doğanın uyumlu birlikteliğinin belirleyici rol oynadığı bir dünya görüşüne daha uygunmuş gibi geliyor bana." Falkenhof'tan ayrıldık.

Basitçe söylenmiş bu sözlerinin derinliğini düşünüyorum, We-imar'a döndüğümüzde onları sözcüğü sözcüğüne not etmek için kendime söz veriyordum ki Goethe kendisi için, sevgi gösterisi zamanlarında bile alışılmadık olan bir hareketle beni kolumdan sıkıca yakaladı. Birden bana alçak sesle, kulağıma fısıldar gibi ama şaşılacak kadar ateşli bir sesle, "Size bir sır verece-304

ğim," dedi. "Çünkü sizin sohbetlerinizin içtenliğini her şeyin üzerinde tutuyorum, sevgili Eckermann'ım." Goethe'nin kullandığı ses tonunun tumturaklılığı karşısında, olduğum yerde, toprağa mihlanmış gibi kalakaldım.

"Evet," diye ekledi. "Falkenhofz. duyduğum ilginin asıl nedeni bambaşka. Siz de tahmin edersiniz ki vahşi hayata ne kadar ilgi duyuyor olsam da böyle bir zamanda, bu kadar yolu kafesteki kartalları görmek için gelmezdim. Size şunu söyleyeyim ki -ama karşımdaki siz bile olsanız sevgili sırdaşım, bu bilginin kaynağını söyleyemeyeceğim, bana güvenmeyin ne olur, bu bir devlet sırn- Falkenhof'taki pavyonlardan biri, çok yüksek rütbeli esirleri saklamak için kullanılıyormuş ve şu anda da orada, birkaç Fransız devlet adamıyla, soylu kandan bir İtalyan prensesi bulunuyormuş. Benim görmek istediğim işte buydu Ecker-mann!" Hâlâ olduğum yerde, şaşkınlık içinde hareketsiz duruyordum.

Kolumun üzerinde duran elini hem yumuşak, hem de karşı konulmaz biçimde bastırarak yanım kalan yürüyüşümüze devam etmemizi işaret etti. Ben de o sırada Şahinlik'teki pavyonlardan birinin diğerlerinden biraz açıkta ve içine girilmesini engelleyen kazıklardan bir duvarla çevrili olduğunu hatırladım. Aynı zamanda Goethe'nin o tarafa uzun uzun, dikkatli ve şimdi nedeni açıklığa kavuşmuş olan bakışını da hatırladım. "Peki Ekselanslan," dedim heyecanıma hâkim olamayarak, "orada tutulan Fransız devlet adamlarının hangileri olduğunu da biliyor musunuz?" Goethe olumlu anlamda başını salladı.

"Birkaç kişiler," dedi. "Ancak içlerinden biri beni, her şeyin ötesinde ilgilendiriyor ki nedenini siz de rahatlıkla anlayacaksınız-; Eski Konsey Başkanı Bay Leon Blum!"

Bir kez daha olduğum yerde donakaldım.

Bu inanılmaz bir şeydi, Blum Falkenboftal Goethe'nin sa-

305

bahtan beri neden bu kadar heyecanlı, bu kadar ateşli olduğunu şimdi çok iyi anlıyordum elbette. Leon Blum, Goethe'nin Ec-kermann'la Teni Konulmaları'mn yazan değil miydi? Kitap 1901 yılında yazar ismi olmaksızın Revue Blanche Yayınları tarafından ilk yayımlandığında, Goethe yalnızca kendi deyişiyle saf kan bir yazar haber veren üslubun niteliğinden değil, ?ynı zamanda üstadımdan açıkça çalınmış bazı düşüncelerin onun eserlerine tam anlamıyla hâkim olduğunu gösteren ve ender bulunur bir çözümleme inceliğine sahip olan içeriğinden de çok etkilenmişti. Şunun altını çizmeliyim ki burada sadakat kaygısıyla yalnızca Goethe'nin fikirlerini aktarıyorum. Kendi adıma ben, bu edebi korsanlık girişimine karşı ondan çok daha az hoşgörülüydüm. Yıllar sonra, yazarın ismi açıklandığı zaman Goethe'den özgün bir edebi eserin adının ve içeriğinin çalıntı oluşu nedeniyle dava açmam için bana izin vermesini istemiştim. Goethe'yle konuşmalar benim alanım, benim uzmanlığım, benim tekelim değil miydi? Haklarımı koruyamaz mıydım? Ancak hukuki dava asla açılmadı; çünkü Goethe beni bundan caydırdı. Hatta bana engel oldu bile diyebilirim. O dönemde, Goethe'nin sahte ölüm haberinin yayılmasının üzerinden oldukça uzun bir süre geçmişti olduğundan, yeniden halkın gözü önüne çıkmasını istemedi. Goethe, ölümüyle ilgili bu dokunaklı efsaneyi ne yalanlamış, ne de yadsımişti; her geçen yıl Goethe figürünün saygınlığını biraz daha artırarak ona bir efsane boyutu kazandıran bu uydurma ölümün gölgesinde, yaratıcı çalışmalarını çok daha rahat sürdürebileceğini düşünüyordu. Bu nedenle bütün rahatsızlığıma karşın Goethe, bu yüzyılın başında edebi hakların çalınmasına karşı açılacak bir davanın yaratacağı idari tasalann içine girmeyi ve yeniden toplum hayatına dönmeyi reddetmişti. Bu durumun ironisinin tadını çıkarıyordu ve benim elimden de buna saygı duymaktan başka bir şey gelmezdi; her ne kadar bu, başkalarının yaptığı işten pay çıkaran ve üstadımın gerçek büyüklüğü sayesinde kendilerini büyütme 306

çalışan edebi asalaklara karşı içimdeki öfke her geçen gün artsa da. Goethe'nin söylediğine göre iyi niyeti tartışılmaz olan Leon Blum'un yaptığını böylece yanına bıraktık. Gerçi şahsen ben bundan da o kadar emin değilim, ama neyse. Sonuç olarak Blum, Yahudi değil mi? Bu irkin sinsi ve kurnaz mizaçlı olduğunu zaten biliyoruz.

Aradan biraz zaman geçtikten sonra, 1932'nin 30 Nisan'ın-da Paul Valery, üstadımın sözde ölümünün yüzüncü yılını anma vesilesiyle ve bu vesileden kendine pay çıkarmayı umarak, Sorbonne'da ünlü Goethe'nin Onuruna Konuşmacım, okuduğu sırada, o da altüst edici Mezardan Konuşmaları'nı yazmıştı. Ancak bu süre içinde zaman oldukça değişmişti. Bugüne kadar tek ve biricik okuyucusu olduğum ve klasik ruhla Faust'vari şeytan-cılığın Goethe'ye özgü sentezinin bütün bilgeliğini taşıdığına kefil olacağım bu ışıltılı metni bitirdiği sırada, Sayın Şansölye Adolf Hider de Reichstag'dan güvenoyu almıştı. Goethe bu yeni rejime karşı bir tür anlayışlı tarafsızlık yaklaşımı benimsemişti ki mantıklı düşünüldüğünde bu, bütün yaşamı boyunca izlediği davranış çizgisiyle son derecede tutarlıydı. Ancak Thomas Mann gibi Goethe'ci düşünceye oldukça yakın bir yazar, yeni ve devrimci rejimle kısa sürede bağlarını kopararak, sürgünde yaşamayı seçiyordu. Bu durum saygıdeğer üstadım ve arkadaşımı derinden üzmüştü. Öte yandan Goethe hümanizminden oldukça uzak ve üstadımın eserlerini sürekli ihmal ederek, hep ısrarla Hölderlin'den söz ettiği arkadaşımı kızdıran filozof Martin Heidegger, Nasyonal Sosyalizme karşı ılımlı bir anlayışlılık yaklaşımı benimsemişti. Bu koşullar altında Goethe, Mezardan Konuşmalar'da özellikle hedef aldığı Fransız aydınlarının, metnin gerçekliğinden şüphe edebileceklerinden ve hatta belki de üstadımın diriliş haberinin Doktor Goebbels'in bir propaganda manevrası olduğunu düşünecek kadar ileri gidebileceklerinden endişelendi. Bu olasılıkla derinden kaygılanan Goethe, sonunda

Konuşmaları 307 yayımlamayarak, sözde bir ölümün isimsizliği içinde kalmaya karar verdi. Kararına boyun eğmekle birlikte, aslında bu kararı hiç onaylamıyordum çünkü bu eserin bütün olası yanlış anlama ve görmezden gelmelere karşın Avrupa'da tutkulu taraftarlar bulabileceğine inanıyordum.

Goethe'nin elini kolumun üzerine, yine yürümeye başlamamı bildiren bastırmasıyla, bu anılar girdabından çıkıverdim. "Ekselans!" diye bağırdım, yüzüne bakarak ve ruhumda birbirinin üzerine çıkıp duran bütün o duyguları nasıl ifade edebileceğimi bilemeden. Goethe başını salladı.

"Artık sevgili Eckermann'cıyım," dedi, "bu sabahki merakımın ve heyecanımın nedenini anlamışsınızdır. Bay Blum Falken-hoftzl Düşüncelerim hakkında yaptığı yorumlar üzerinde bire bir konuşmak için ne bulunmaz fırsat öyle değil mi? Ancak korkarım ki bu fırsat öylece kalacak ve hiç gerçekleşmeyecek. Bugüne kadar iktidara çok yakın, hatta sırdaş yollar aracılığıyla giriştiğim her türlü çaba sonuçsuz kaldı. Leon Blum'u ziyaret etmek için izin alamayacağım galiba." Ettersberg'in karlı ormanının yollarında yavaş yavaş yürüyerek konuşuyorduk. Goethe kolumu sevgiyle sıktı. "Sizin için de üzülüyorum sevgili dostum," dedi. "Ecker-mann'ın yeni kitabı, Goethe'nin Leon Blum'le Konuşmaları, savaş sonrası Avrupası'nda ne büyük bir etki yaratırdı, tabii ki edebi basan da garantili." Yavaş yavaş yürüyorduk ve ben Goethe'nin düşüncesinin nüfuz etme ve ifade gücünün zirvelerine vardığı ayrıcalıklı anlardan birinde olduğumuzu düşünüyordum. "Aslında dostum," diye ekledi Goethe, "Bay Blum'le üzerinde konuşmak istediğim konu, bugünlerde dendiği gibi, entelektüellerin siyaset ve iktidarla ilişkileri olacaktı. Benim bu konudaki düşüncelerimi biliyorsunuz. Bir entelektüelin siyasete ve iktidardakilere karşı ilgisiz kalamayacağını, onlara öğüt vermek,

308

ışık tutmak zorunda olduğunu, ancak söz konusu iktidarın doğrudan uygulanışından uzak durması gerektiğini düşünürüm. Çünkü entelektüellik ve iktidar özü bakımından birbirinden farklı şeyler. Bu yüzden ki gerçek entelektüeller ne zaman iktidarın doğrudan uygulanmasını kabul etme yanlılığına düşse-ler, her seferinde başarısızlıkla karşılaşır. Bu durumda yapabilecekleri iki şey vardır. Ya toplumsal gerçekliğin çelişkilerini entelektüel bakış açılarıyla, evrimci ve anlayışlı bir yoldan düzenlemeye çalışır ve başarısızlığa uğrarlar, çünkü gerçeğin siyaseti ve siyasetin gerçeği onları yıpratır, geri çevirir ve mahkûm eder. Ya da tam tersine, gerçeğin çelişkilerine, şu anın taktik gerekliliklerine teslim olur, bunları yüceltir, Erdem, Ütopya, ya da Tarih'in itici güçleri gibisinden karizmatik kavramlar kullanarak bunları tannallaştırırlar ve böylece zorbalığın, mutlak keyfiyetin kuramcılarına dönüşerek sonunda kendi kendilerini yiyip bitirirler. Bay Blum, elbette ki birinci kategoriye giriyor ve Falkenhof'ta üzerinde bolca düşünme olanağı bulmuş olacağı kendi deneyimi benim için çok yararlı olabilirdi. Eski Konsey Başkanı ile karşılıklı görüşmeyi çok isterdim ama heyhat! Onun karşısına çıkmak için izin alabileceğimi hiç ummuyorum."

Yürümeye devam ederken ormanın patikalarından ayrılmıştık ve şimdi birkaç yıl önce Ettersberg'in kuzeye bakan yamacına inşa edilmiş olan eğitim kampının giriş kapısının önündeki boşluktaydık. Goethe, giriş parmaklıklarının ortasında bulunan ve bulunduğumuz yerden açıkça okunabilen metal üzerine dövülmüş yazıya baktı: JEDEM DAS SEINE.

Üzüntüyle başını salladı.

"Biliyor musunuz," dedi, "gölgesinde dinlendiğimiz o ağaç kamp alanının içinde kaldı. İşte yine tam Almanlar'a özgü bir hareket, çok takdir ediyorum. Savaşın korkunç gerekliliklerine rağmen bu ağaç -garnizonun subayları ve askerleri ona hâlâ 'Goethe'nin ağacı' diyorlarmış ki bu da herhalde birden çok nedenle zavallı mahkûmların moralini yükseltiyordur-kesilmedi. Birkaç ay

309

önce o ağacın mutfaklarla giyim kuşam dükkânları arasında bir yerlerde, hâlâ gururla ve haşmetle dikilmekte olduğunu gördüm. Evet, tarihimizin anılarına gösterilen bu saygıyı takdir ediyorum. Daha 1937'de bu eğitim kampı inşa edilmeye başladığı sırada, Weimar Nasyonal-Sosyalist Kültür Derneği'nin kampa K.L. Ettersberg adının verilmesine, bu adı taşıyan yerle benim hayatım ve eserlerim arasındaki kopmaz bağlardan dolayı karşı çıkmaları, beni derinden etkilemişti. Size şunu söyleyebilirim ki Eckermann, o dönemde onların bu davranışı ve sonunda -en yüksek makamlardan, bunu çok güvenilir bir kaynaktan duydum- buraya K.L.

Buchen-wald adının verilmesine karar verilmesi beni çok duygulandırmıştı." O anda Goethe'nin gözlerinde, bir

damla yaşın nemli parlak-lılığını görür gibi oldum ve ben de duygularımdan titreyerek başımı çevirdim. Ama Goethe hemen sonra sözüne devam etti. "Kimbilir?" dedi. "Belki de bütün bu kişisel felaketler, burada her türden milliyetin birbiriyle karıştırılması, ortak bir Avrupa ruhunun oluşmasına katkıda bulunacaktır. Unutmayın ki sevgili Eckermann'ım, tarihin kurnaz hileleri pek çoktur!"

Sonra Goethe beni bir kez daha kolumdan tuttu ve kampın kapısına doğru birkaç adım yürüttü. .

"Bu yazıyı görüyor musunuz?" diye sordu. "Jedem das seine. Bu sözü kim söylemiş, bunu buraya kim yazdırmış hiç umurumda değil. Ancak özgürlüklerin yoksun edildiği, zorunlu çalışma yoluyla eğitim yapılan bir kampın giriş kapısının böyle bir yazıyla süslenmiş olmasını, çok anlamlı ve cesaret verici buluyorum. Çünkü bu söz, "herkesin borcu kendine", ne demek istiyor? Herkesin, toplumun bütününün özgürlüğünü, gerektiğinde abartılmış ve zararlı bir kişisel özgürlüğün aleyhine de olsa savunmak için düzenlenmiş bir toplumun, olağanüstü bir tanımı değil mi bu? Bunu size daha yüz yıl önce söylemişim ve siz de 9 Temmuz 1827 Pazartesi tarihli Konuşmalarımızda, yazmıştınız. Hatırladınız mı? Şansölyeyle Fransa'daki siyasi durum üze-

310

rine konuşuyorduk -Bay Hitler'le değil elbette, Şansölye Bay Meyer'le; ne çok şansölye gördük ama öyle değil mi?- yeni basın yasası hakkında. O gün size şunları söylemişim: Kısıtlayıcı yasa, eğer kısıtlamaları öze yönelmiyor, yalnızca kişileri ilgilendiriyorsa, iyileştirici bir etkiye sahiptir. Dizginsiz bir muhalefet bayağılığa gömülür. Köstekler ise, onu manevi olmaya zorlayacaktır ve bu da büyük bir kazanımdır. Baskı zekâyı harekete geçirir ve bu nedenle de daha önce de söylediğim gibi, basın özgürlüğünü sınırlayan bir yasa benim hoşuma gideri"

Goethe bütün bunları bir nefeste söylemişti ve ben de kendimi onun belleğine hayran olmaktan alamadım. Bütün bunların sözcüğü sözcüğüne Konuşmalarımda yazılı olduğuna emindim. Zaten muzip bakışları onun da benim kadar emin olduğunu kanıtlıyordu.

"Bu konudaki düşüncelerinizin sağlamlığından ve devamlılığından çok etkilendim Ekselans," dedim Goethe'ye. "Ama sanırım, eğer benim de kendi belleğimin mükemmeliyetini kanıtlamama izin verirsiniz -kuşkusuz ki onu harekete geçiren sözlerinizin soyluluğudur-, özgürlük hakkındaki düşüncelerinizin en belirgin ve sağlam dile getirilişi 18 Ocak 1827 Perşembe günü Konuşmalar'ımda yazmış olduğumdur. O gün bana şöyle demiştiniz: Özgürlük ne kadar tekil bir şeyi Herkes ona yeterince sahip zaten, yeter ki onu nerede bulacağını bilsin ve onunla yetin-sin. Onunla ne yapacağımızı bilemedikten sonra daha fazla özgürlük neye yarar? Sağlık ipinde yaşayıp, mesleğini yapabilecek kadar özgürlüğe sahip olmak yeterlidir, herkesin bu kadar özgürlüğe sahip olması da kolaydır. Hem sonra ancak belli koşulları yerine getirirsek özgür olabiliriz. İpinde doğduğu toplumsal konumun, Tanrı tarafından belirlenmiş olan sınırları ipinde kaldığı sürece bir burjuva da bir soylu kadar özgürdür. Soylu da prens kadar özgürdür, pünkü eğer sarayda zorunlu davranış biçimini birazcık gözlemlediyse kendini prene eşit sayabilir. İnsanı özgür kılan, kendinin üzerinde olan her kim olursa onu kabul etmesi

311

değil, kendinden üstün olanı kutsamasıdır. Çünkü bu saygı gösterisi sayesinde aynı düzeye yükseliriz, bir üstünlüğü kabul ederek, ipimizde bir büyüklük duygusu olduğunu ve bizi onurlandıran şeye layık olduğumuzu göstermiş oluruz."

Goethe, kendi düşüncelerinin kendine hatırlatılmasını başını sallayarak, gözle görünür bir hoşnutlukla dinliyordu.

"Görüyorsunuz ya azizim," dedi, "kendi formüllerimi unutmuşum. Ama aslında hâlâ bunların arkasındayım. İşte bu yüzden de eğitim kampının kapısının üzerindeki bu yazı, Jedem das Seine, kime ait olursa olsun, bunun içinde bir yerlerde benim de bulunduğumu, benim esinimin nefesinin de bulunduğunu düşünmeden edemiyorum. Herkesin borcu kendine, gerçekten de herkesin doğuştan, yeteneğiyle sahip olduğu, özgürlüklerin hi-yerarşisindeki, herkesin özgürlüğü için gerekli olan kişisel baskıların hiyerarşisindeki yeri kendine."

Konuşurken kampa arkamızı dönmüş, yeniden ormanın patikalarında, bugün Goethe'nin düşüncelerini esir almış ve adımlarını karşı konulmaz biçimde kendine çekiyor gibi görünen Falkenhof açıklığına doğru yürümeye başlamıştık.

Ama Leon Blum perdeyi bıraktı. Hayali insan görüntüleriyle dolu bu açıklığı seyretmekten vazgeçti. Çalışma masasına geri döndü.

Emile Faguet'nin o günlerde okumakta olduğu ve az önce, pencereye doğru gitmeden bir bölümünü not ettiği kitabını araladı. Aslında not ettiği bölüm, Emile Faguet'ye ait değildi, Pla-ton'un Yasalarından Faguet'nin denemesine alıntı yaptığı ve pek iyi anlayamadığını iddia ettiği bir bölümdü. Oysa Blum'e göre Platon'un metni, son derecede aydınlık ve belirgindi.

Leon Blum, Faguet'nin kitabını bir yana koydu ve önündeki kâğıtların arasında, birkaç ay önce almış olduğu ve şimdi bulup geliştirmek istediği bir notu aradı. Aradığını kolaylıkla buldu, kâğıtları her zaman çok düzenliydi.

312

i

22 Nisan 1943'te, Ettersberg'deki bu villaya gelişinden birkaç gün sonra Leon Blum, özgürlük üzerine aklına gelen bir çalışmayı not almıştı. "Hareket noktam, siyasi anlamıyla özgürlük fikrinin gerçekte felsefi anlamdaki özgürlük kavramı kadar karmaşık olduğudur," diye yazmıştı. "Özgürlüksün felsefi kavramını incelersek," diye ekliyordu Blum, " onu parçalarına ayırmak, daha doğrusu sıralara bölmek zorunda kalırız, çünkü özgürlüğün Kantfta, Schopenhauer'de ve günümüze daha yakın olarak Bergson'da, pragmatik ve psikolojik bir tanımlanışı var ki bunun üzerinde ahlâki bir tanım, onun da üzerinde metafizik bir tanım bulunuyor. Benim soyduğum iş, bunun siyasi özgürlük için de geçerli olup olmadığını araştırmak?"

Ancak Leon Blum'ün, düşüncelerini o günden beri üzerinde olgunlaştırdığı ve bugün de onu ilgilendiren sorun bu değil. .Aslında, bu çalışmaya vereceği biçimle ilgili bir noktayı hatırlamıştı. Aradığını, okumakta olduğu sayfanın sonunda

buldu: "Konu öyle geniş ki yalnızca gelişmeleri belirtmek ve aynı zamanda her tür anlam belirsizliğini önlemek için bir Platon diyalogunun çeşitliliğini ve dolambaçlı esnekliğini gerektiriyor." İşte, bir Platon diyalogu!

Elinde 22 Nisan 1943 tarihli bu sayfaya odanın ortasında hareketsiz duran Leon Blum, ilk esinine sadık kalarak, üzerinde notlar almayı hiç bırakmadığı özgürlük üstüne bu denemesi için en iyi biçimin gerçekten de diyaloglar olup olamayacağını düşünüyor. Az önce ormanın boydan boya beyazlığı üzerindeki, solgun mavilikte Aralık göğünü izleyerek, Goethe ve Ecker-mann'ın ormanın açıklığındaki hayali görünüşlerini hatırlayan Leon Blum, belki de bu diyaloglara Teni Konuşmalarım devamı biçimini vermenin yeterli olabileceğini düşünmüştü. Ancak bu düşünce ona biraz yetersiz göründü.

Bu özgürlük sorununa bütün yoğunluğu, bütün karmaşıklığı içinde eğilebilmek için gerçek bir diyalog gerekirdi; yani çoğul ve karşılıklı bir diyalektik çatışma. Oysa Eckermann bu türden ko-

313

nuşmalann adamı değildi. O bu iş için fazla gri, fazla donuk ve aynı zamanda da üstadının düşüncelerinin bir parçasını bile unutmadan sadakatle yazıya geçirebilme çabasıyla fazla meşguldü. Hem Konuşmalarım hem de Teni Konuşmalar'm kesintili monolog şeklindeki yapısını aşabilmesi mümkün değildi. Hayır, ona gereken gerçek bir Platon diyaloguydu. O halde öncelikle, Ettersberg Üzerinde Konuşmalarız katılanların sayısını artırmak, çemberi genişletmek gerekiyordu. Örneğin bizzat kendi de konuşmaya katılabilir, hayali bir Goethe'nin, varsayımsal bir Eckermann'ın aracılığına gerek kalmadan kendi fikirlerini gösterebilirdi. "Ben, kendim," diye düşündü Blum, "üçüncü taraf olarak konuşmaya katılabilirim. Dört yıllık hapis, beni özgürlüğün hem siyasi hem de metafizik yönü üzerinde konuşacak kadar yeterli kılıyor." Leon Blum gülümsedi.

Hâlâ odanın ortasında, elinde bir yıldan fazla zaman önce yazdığı sayfaya ayakta duruyordu. Konuşmalarım bu yeni versiyonuna, başka hangi kişilikleri sokabileceğini düşündü. Kuşkusuz hayal gücüyle yaşayan kişileri sokmak eğlenceli olurdu. Paul Valery örneğin. Yalnızca 30 Nisan 1932'de, Sorbonne'da, Goethe'nin ölümünün yüzüncü yıldönümü anısına ünlü bir konuşma yapmış olduğu için değil, hatta Valery hayatı boyunca bir düşünür olarak görülmeye çabaladığından ona kendini kanıtama fırsatı vermek adil olabileceğinden de değil; özellikle entelektüel düşünme biçiminin özdeyişli üslubu, Platon yöntemiyle yazılacak diyaloglara kusursuzca uyacağı için.

Paul Claudel de fena bir aday olmazdı. Bir anlamda aynı türden bir eser sayılabilecek Loir-et-Cher'de Konuşmalardı yazmıştı ve bu da onu bu tür bir zihin egzersizine hazırlamış olmalıydı; ancak daha önemlisi, tamamen farklı bir kültürü ve düşünceyi temsil ediyordu ve onun muhafazakar ya da daha doğrusu ve sözcüğün gerçek anlamıyla karşı-devrimci dehası, takdire değer bir diyalektik engel oluşturabilirdi.

314

"Ama, bu kitaba yaşayan kişileri dahil etmem mümkün değil," diye düşündü Leon Blum. Ne Valery, ne Claudel, ne de Goethe üzerine çok sayıda dikkat çekici makalenin yazarı ve tarih üzerine diğer bütün düşündürücü çalışmalarıyla birlikte özellikle Kitlelerin İsyanı adlı denemesiyle XX. yüzyılın özgürlük sorunlarını tartışmaya hevesli İspanyol filozof ve seçkin Cermen uzmanı Ortega y Gasset. Hayır, yaşayan hiç kimse olmazdı. Kitap yayınlandıktan sonra bir sürü karşı çıkma, polemik, düzeltme yazısı, klanların ve yakın çevrenin öfkeleri birbirini izlerdi. Konuşmalar 1 m bu yeni versiyonuna yalnızca tarih sahnesinden yok olmuş kişileri katmakla yetinmeliydi. Ölülerin diyalogu, cehennemde diyalog, ya Elize tarlalarında ya da Platon'un mağarasında: İşte bu, olması gereken bu. "Zaten ben de," diye düşündü Leon Blum, "ölü sayılmaz mıyım? Bir ayağım mezarda değil mi? Canlandırmaya çalıştığım o ünlü gölgelerin arasına karışabilecek kadar bulanık değil miyim?" Birden aklına bir fikir geldi.

Ettersberg Üzerinde Konuşmalarız. Herr'i, Lucien Herr'i dahil etmeliydi. Tabii ya bunu neden daha önce düşünememişti ki? Çok doğaldı bu! Goethe ile Schiller arasındaki Mektuplaşmalarız muhteşem bir önsöz yazmış olan Herr, Hegel felsefesinin Fransa'daki en yetkin bilgini, Ulm Sokağı'nın yeri dolduru-lamaz mayötik ustası Lucien Herr! Lucien Herr'in, hayalini kurduğu Konuşmalarda dahil oluşunu düşlerken, tuhaf bir entel-lektüel neşe Leon Blum'u öyle bir sardı ki, duyuların uyarılması ve içten gelen bir ateşle fiziksel olarak da algılanabilir hale dönüştü.

Yalnız hayalini kurduğu değil, tasarladığı Konuşmalar.

Leon Blum çalışma masasına dönüp oturdu.

Bu sabah Emile Faguet'nin, Platon'u Okuyabilmemiz İpin adlı denemesinde yaptığı Platon alıntısını okumuştü. Emile Faguet Tasalar'dzn alınmış bu parçayı anlamadığını, tamamen karanlık ve anlaşılmaz bulunduğunu söylüyordu. 315

Leon Blum bu sabah', bu kitapla ilgili aldığı notlan gözden geçirdi.

"Faguet ne derse desin, bu bölüm ne karanlık ne de çelişkili. Karanlık bir yana, ben burada bir peşit parıltı görüyorum (ki sanıyorum, az sonra nedenini de yazacağım.) Platon eşitliğin çok farklı iki kavramını birbirinden ayırıyor. Bir tarafta aritmetik bir aynılığı ifade eden ve ağırlıklar, sayı ve ölçüden oluşan denklik anlamında eşitlik var. Bu ilk anlamıyla eşitlik, bireylerin çeşitlilik ve farklılıklarını, yani doğal eşitsizlikleri görmezden gelir, yadsır ya da ortadan kaldırmaya çalışır, herkesi ister istemez aynı ölçü, sayı ve ağırlık kurallarına uygun hale getirir. Öbür taraftan sayısal bir tektipliğe dayanmayan denkserlik anlamında eşitlik; insan 'malzemesi'ni olduğu gibi kabul eder, çeşitlilik ve farklılıkları birincil bir olgu olarak tanır ve buna bağlı olarak da insan verilerinin özünde eşitsiz olduklarını kabul eder, yani eşitsiz insan verileri arasında sağlanacak adil bir oranlamaya dayanır. Büyük olana çok, küçük olana az vermeyi savunur. Adalet, diyerek sonuca bağlıyor Platon, eşitsiz şeyler arasında, doğalarına uygun olarak kurulmuş bir eşitlikten başka bir şey değildir. Bu tanımlama bana olağanüstü gözüküyor. Adalet, eşitlik, doğa ve toplum arasındaki oranı korumaya dayanır ve bu yüzden de toplumda, doğal eşitliklerin dışında kalan hiçbir eşitsizliği hoş-görmez. Hiçbir şey bundan daha açık olamaz, bu metinde anlaşılmayacak ne var? Bu fikre başka yerlerde de rastladım, örneğin Eckermann'da (işte geri döndük! diye düşündü Blum, okumasına bir an ara vererek, bu Konuşmalar konusu beni esir aldı!) çok daha sonraları, Sosyalist Olmak İç'm'de, diye okumasını sürdürdü. Her zaman eşitliği, doğal farklılığa ve dolayısıyla eşitsizliğe tam olarak saygı

göstermek olarak görmüşümdür. Eşitliğin formülü Herkes bir ölçüde ya da Herkes aynı kefedede değil, Herkes kendi yerinde ve Herkesin borcu kendine' dir.s

Leon Blum bu pazar sabahı yazmış olduğu düşünceleri okumayı bitirdi. 316
Kalemi eline aldı.

"Eşitliğin bu tanımı tamamen devrimcidir," diye yazmaya koyuldu.

Ama tam o anda uzaklardaki bir müziğin sesi, dalgalar halinde ona kadar ulaştı. Sürükleyici bir müziğin küçük parçaları. Leon Blum, birden alevlenerek çalışmasını bir kez daha kesti. Kalemi bir yana atıp ayağa kalktı ve gidip pencereyi araladı.

Evet uzaktan gelen, marş gibi bir müziğin dalgaları. Askeri bir müzik, bir sirk ya da panayır eğlencesi müziği, çok sayıda bakır üflemeli ve vurmalarıyla, çoksesli bir müzik; şen şakrak bir müzik, işte öyle bir şeydi. Leon Blum kaygılı bir merakla kapılarak bu ezgileri dinledi.

1944 Ağustos'una kadar -yani bir yılı aşkın süre- Leon Blum'un nasıl bir yere kapatılmış olduğuna ilişkin hiçbir belirgin fikri yoktu. Yalnızca dış dünyadan yalıtılmış olan bu villanın, Ettersberg ormanında bir yerde bulunduğunu biliyordu. Ancak hemen yanı başında bir toplama kampı olduğundan habersizdi. Bunu daha sonra, Buchenwald'den dönüşünde kendi de söyleyecekti: "O kadar uzun zaman boyunca birkaç yüz metre yakınımda süregitmekte olan, sözle anlatılamayacak felaketlerden habersiz oluşumuzu, ilk bakışta anlaşılabilir görünen bu gerçeği, kapatılışımızın kesinliği açıklıyordu. Bizi şaşırtan ilk belirti, çoğu akşam açık pencerelerden içeri girerek bize kadar ulaşan ve rüzgârın aynı yönde esmeye devam ettiği zamanlarda bütün bir gece yakamızı bırakmayan tuhaf kokuydu: Krematoryum fırınının kokusuymuş bu." Akşamüstü kokuları, özellikle de ilkbahar ve yaz kokuları, açık pencerelerden geçerek, Falkenhof villasının mahkûmlarına kadar ulaşıyordu. Ettersberg Ormanı üzerindeki rüzgârın taşıdığı tuhaf, yavan, biraz tiksinti verici, mayhoş biçimde mide bulandıran, o sırada Blum ve mahkûmiyet arkadaşları tarafından tanımlanamayan ancak yine de endişe verici olan bir koku. Aylar, yıllar içinde bizim için, bizim gibi neyin kokusu olduğunu 317

bilenler için tanıdık hale gelmiş bir koku. Artık başımızı döndürmeyen, zaman içinde alıştığımız bir koku. Tıpkı tuvaletlerdeki izdihama, yatakhanelerde üst üste yığılmaya -cimrice iki kişi için düşünülmüş bir yerde, barakasına göre beş ya da altı mahkûm- küçük şeflerin azarlarına ya dağummi1 lerine, sabahın dördünde uyanmaya, hiçbir zaman kalıcı olarak dindirilemeyen sürekli açlık ve uykusuzluğa -gecikmiş bir açlık ve uykusuzluk, bolca açlık ve bolca uykusuzluk her zaman vardır- toplu angarya akşamlarında bitmek bilmeyen yoklamalara, tek bir yalnızlık anının imkânsızlığına alıştığımız, tıpkı duman olup havaya karışan ve bu tuhaf kokuyu oluşturan arkadaşlarımızın ölümüne alıştığımız gibi. Bu tuhaf ve tanıdık koku, hâlâ hatırlama şansına sahip olanların hatırasında machorka'nın yakıcı kokusuyla, Küçük Kamp'ın tuvaletlerinin bok kokusuna karışarak Buchenwald'deki ölümün tuhaf ve tanıdık parfümünü oluşturuyor. İlkbahar ve yaz aylarında canlanan bu parfüm, Blum'un Falken-hoftaki villasının açık pencerelerinden ve civarda birkaç kilometre uzaklıktaki bütün açık pencerelerden, Thuringeliler'in çiftliklerinin, Weimar burjuvalarının yazlık kır evlerinin ve pazar günleri krematoryumun baş döndürücü kokusu içinde Tanrı'ya dua edilmekte olan, bütün Hıristiyan mezheplerinin büyüklü küçüklü kiliselerinin pencerelerinden içeri, karanlık bir mesaj gibi sızıyordu. Ama Leon Blum pencerenin yanındaydı. O tuhaf koku dalgalarıyla birlikte, kendini çevreleyen dünyanın endişe verici gerçekliğinin tek belirtisi olan askeri müzik ezgilerini dinliyordu.

Ancak bu müzik ve bu koku çelişkili belirtilerdi. Sürükleyici, marşimsi müzik uzaklarda neşeli ezgilerini çınlatmaktaydı. O tuhaf, yavan ve yapışkan kokuya çok başka şeyleri, başka gerçeklikleri çağırıyordu. Falkenhof'taki mahkûmiyetinin başlarında Leon Blum, bazı pazarlar, geceleri, ya da tam öğle vaktinde sık sık açık pencerenin başına gider, uzaktan gelen bu işaretlerin, bu karanlık mesajların uyandırdığı endişeye kapılarak bu 318 yavan kokunun ve bu kulağa sürükleyici gelen müziğin gizemini çözmeye çalışırdı.

Daha sonra, 24 Ağustos 1944'te Amerikan uçaklarının, Buc-henwald'in fabrika ve kışlalarını bombalamasının ardından, gizemin bir bölümü aydınlandı. Totenkopf kışlalarının alanı içindeki bazı acil onarım işleri için birkaç mahkûm seçildi. Leon Blum dikenli telle örülür kazık duvarının çevresinde dolaşmakta olanları gördü. Hatta bunlardan bazıları villanın kapalı alanının içine de girdiler ve o da birkaç Fransız ve Belçikalı ile, SS nöbetçilerine rağmen bir-iki kelime konuşabildi. Kampın varlığından ilk kez böyle haberi oluyordu.

Bugün, Aralık ayının bu pazar günü Leon Blum, aralanmış pencerenin yanında askeri marşların uzaktan gelen ezgilerini kaygıyla dinliyordu. Üşüyünce pencereyi kapattı. Tekrar çalışma masasına döndü. Yarım bıraktığı cümleyi yeniden ele aldı. Eşitliğin Platon'a göre tanımı üzerindeki düşüncesine, eşitliğin formülüne geri döndü: "Herkesin borcu kendine". Almanca olsa Jedem d as seine derdi.

Bu cümle tam da Buchenwald'in anıtsal giriş kapısındaki parmaklıkların üzerine demirden dövülmüş harflerle yazılmış olan cümleydi. Leon Blum ise bu kapıyı görmemişti. Onda Goethe'de bulunan ölümsüzlük ayrıcalığı, her an her yerde olabilme yetisi yoktu. Ayrıca, zaten Almanca bilmediği için bu yazıyı görmüş olsa bile ne yazdığını anlamayacaktı. Leon Blum hiçbir zaman yabancı diller konusunda yetenekli olmamıştı. Kendi de bunu söylemişti; bir Yahudi için oldukça tuhaf bir durum. Bir Yahudi, Falkenhof'ta istisnai bir mahkûm!

Bir yandan Goethe'nin yanında yürürken, bir yandan da bu düşünceyi kafamdan atamıyordum.

Eğitici çalışma kampının giriş kapısına arkamızı dönmüş, üzerinde Cermen İmparatorluğu'nun kartalları bulunan sütunlarla çevrili geniş yolda, yavaş yavaş yürüyorduk. Havanın so-

319

ğukluğu hâlâ çok keskindi ancak güneş tamamen açık, şeffaf mavi renkteki gökyüzünde parlıyor, yüksekte, sol tarafımızda sakin, soluk gri renkli, hafif bir duman asılı duruyordu.

"Başkan Leon Blum gibi bir devlet adamının," dedi birden üstadım ve arkadaşım, "savaş sonrası Avrupa'sında hâlâ önemli bir rol oynayabileceğini düşünüyor musunuz Eckermann?" "Ben de kendime aynen bu soruyu soruyordum

Ekselans," dedim, "ama akli başında bir cevap bulamadım." Goethe bana sevgi dolu bir suç ortağıymışçasına gülümsedi.

"Sevgili Eckermann'ncığım, sanırım size daha önceleri, bu dünyada tarihe geçmek için gereken koşulların ne olduğunu söylemişim."

"Evet Ekselans," diye yanıtladım. "Bana bu konudaki görüşlerinizi 2 Mayıs 1824'te, bugünkü gibi bir pazar günü anlatmıştınız."

"1824 ha? O kadar zaman geçti mi? O gün size ne anlatmışım azizim?"

"Şöyle demiştiniz Ekselans: Dünyada tarihe geçmek için bilindiği gibi iki şey gereklidir: İlki iyi bir kafaya sahip olmak, ikincisi ise iyi bir mirasa konmak. Napoleon Fransız Devriminin mirasına konu, Büyük Frederic Silezya Savaşının, Luther papaz takımının kar anlıkçılığının..."

"Yeter Eckermann yeter!" dedi Goethe ve bir hareketle ona eski düşüncelerini hatırlatışımı yanda kesti. "Her ne kadar iktidarın uygulanması sırasında yolunu şaşırılmış olsa da hiç kimse, Leon Blum'un iyi bir kafaya sahip olduğundan kuşku duyamaz. Peki onun konduğu miras nerede? Hükümetinin 1936'daki toplumsal çalışmaları mı? Bu onun ve arkadaşlarının, üzerinde tek başlarına hak iddia edebilecekleri bir miras değil. Bu kalıt bütün Fransız toplumunun ortak malı ve gelecekteki siyasi sistem, parlamentodaki güç ilişkileri ne olursa olsun, toplum bu reformları mutlaka günlük hayatına geçirecektir. Ücretli izinlerle insan tarihe geçemez azizim! Yani bundan başka Bay 320

Blum'un mirası ne olabilir? Sosyalist hümanizm mi? Bu da pek büyük bir miras sayılmaz, aslında evet büyük bir miras ama sözde mirasçılarının sayısı öyle çok ve bundan öyle birbirini tutmaz amaçlarla yararlanmayı isteyecekler ki sonuçta hiçbirini bunun meyvelerini gerçekten toplayamayacak. Sosyalist hümanizm biraz Bay Descartes'ın sağduyusuna benziyor: bu dünyada en çok paylaşılan şey. Çok fazla paylaşılan şeyler, iç dinamiklerini yitirir Eckermann'ncığım! Siz hiç kendi küçük toprak parçalarının sahibi olan küçük çiftçilerden oluşan bir halkın tarihe geçtiğini, devletlerin, imparatorlukların düzenini altüst ettiğini gördünüz mü? Böyle bir şey düşünülemez bile! Hayır. Bay Blum iyi bir kafaya sahip ve ondan şu son yılların tarihi üzerine çok parlak düşünceler bekliyorum. Falkenhoftaki istirahati sırasında, bunları mutlaka bol bol düşünüyordur. Ama büyük bir mirası yok. Bu yüzden de savaş sonrasında dünyasında tarihe geçemeyecek."

Goethe bir süre Sustu, ben de onun düşüncesini geliştirmeye çalışmadım. Biraz sonra onun konuşmasına kaldığı yerden devam edeceğini biliyordum.

"Görüyorsunuz ya Eckermann," dedi gerçekten de birkaç dakikalık düşünceli sessizlikten sonra, "önümüzdeki savaş sonrasında büyük mirası milliyetçilik olacak. Fransız Devrimi'nin, Ulus ve Siyaset kavramlarının devrimci tanımlarını başlattığı dönemden henüz çıkmamış olduğumuz rahatlıkla görülebiliyor. Kuşkusuz o devrim dönemini ve onu takibeden bütün dönemleri yaşamış olan benim için bu önemli veriyi anlamak zor değil. D.ünya tarihinin iki yüzyıla yakın bir süresini yaşamış olmak az şey değil! Tabii ki bu benim elimde olan bir şey değil, bir çeşit Tanrı vergisi ama bundan yararlanmakta da özgürüm. Paul Va-lery'nin, basiretini teslim etmek zorunda olduğumuz Goet-he'nin Onuruna Konuşmacında, ortaya çıkardığı gerçeklerden biri de buydu. Hatırlayacaksınız Bay Valery diyordu ki: 'Goet-he'de beni her şeyden çok etkileyen, yaşamının uzunluğu olmuştur' -üstelik gerçek uzunluğunu bilmiyordu bile- ve şöyle

321

devam ediyordu: 'Goethe'nin yaşamını sürdürdüğü bu uzun süre, birinci dereceden önemli olaylarla doluydu ve bu süre boyunca dünya ona izlemesi, üzerinde düşünmesi, maruz kalması ve bazen de aklından çıkarması için çok sayıda büyük olayla bir genel felaket, bir Zaman'ın bitişi ve başka bir Zaman'ın başlangıcını sundu.' İşte bu benim başlangıcını gördüğüm, Fransız Devri-mi'nin açtığı Zaman, milliyetçiliğin zamanıdır. Bu yargının, en azından görünüşte ne kadar çelişkili olduğunu biliyorum. İçinden çıkmakta olduğumuz zaman, Enternasyonallerin zamanı değil miydi? Tam dört Enternasyonal gördük. İlki öldü ve çiçeksiz, taçsız gömüldü. İkincisi ise 1914-1918 arasındaki Dünya Savaşı sırasında ulusların karşısında direnemedi. Üçüncü sadece bir kurgu, Rusya'nın ulusal siyaseti için bir sıkıntıydı ve bu yüzden de bizzat Mareşal Stalin tarafından bir yıl bile olmadan dağıtıldı. Dördüncüsü ise adına Bay Troçki denen ve siyasetin içinde yolunu şaşırılmış olan bir büyük yazarın -işte bir tane daha!- romansı müdahalesinden başka bir şey değildi. Hayır, Enternasyonaller dönemi henüz gelmedi. Kabul etmek gerekir ki bu esinin kaynağında bulunan fikir çok yalın ve güçlü. Hatta diyebilirim ki bu fikir büyük gerçekliklerin genişliğine sahip ama tarih şunu defalarca kanıdamıştır ki güçlü fikirler, büyük gerçeklikler olgunlaşmadan önce daima, parlak ütopyalar şeklinde ortaya çıkar. Doktor Manc'ın -yine bir Alman Eckermann, her yerde onlar karşımıza çıkıyorlar, bu da bizim geleceğe güvenle bakmamızı sağlıyor!- ütöpik düşüncesi, sonunda neye varır bilemiyorum ama doktorun teorisinin, öğrencileri ve müritleri tarafından ne zaman tarihin somut ve yoğun gerçekliklerine uygulanılmak istense, hep ulus sorunu engeline takılıp kalması çok anlamlı (tabii bir de köylü sorununa ama o da ilk sorunun belirli bir parçası zaten). Sovyet Devrimi nedir aslında? Sonrasında uluslar tarihinin yeniden akışına döndüğü karmaşık ve vahşi bir parantezden başka bir şey değil. Bugün Doğunun ovalarında neyle karşı karşıyayız? Sovyetler'in ordusuyla mı yoksa Rus-

322

ya'nın ordusuyla mı? Ama ortada duraksayacak bir şey yok azizim! Sovyetler'in ordusu bozguna uğradı, savaş rüzgârında uçuşup gitti. Zaten Mareşal Stalin büyük subay tasviyeleriyle orduya ciddi darbeler indirmişti, Şansölye Hitler de bu işi tamamladı. Bundan sonra karşımıza dikilen Suvorov'un hayaletidir; ordularımıza Napoleon'un ordularının başına gelen akibeti yaşatmak istiyor! Hatırlayın Eckermann, bu yüzyılın yirmili yıllarında, Saksonya ve Bavyera'daki kısa ömürlü Konseyler Cumhuriyetlerinin bütün gelişmelerine nasıl sükunetle, nasıl bir zihin da-ğınıklılığıyla -o sıralar Renkler Teorisfnin yeni bir versiyonu üzerinde çalışmaktaydım- katılmıştım. Başkaları şaşkına dönmüşlerdi, bunun uygarlığımızın sonu olacağını düşünüyordlardı. Ne zıvalık ama! O dönemin asil büyük sorunu, kuramcılarının çığlıklarına rağmen Konseylerin uluslararası organizasyonu değildi; sorun, Alman ulusunun bozgun nedeniyle aşığılanmış, parçalanmış, yolunu kaybetmiş olmasıydı. Çözüm önerilerini dayatan Alman ulusuydu ve Versailles galiplerinin de

maksimalist devrimcilerin de girişimleri, Alman ulusunun üzerinde kırılmıştı. O zamanki zihin dağınıklığına buna bağlıyorum. Haksız çıkmadığını itiraf edin Eckermann. Bugün ulusal bayrağı ilk açanların, yurtseverlik ruhunu tekeline almayı isteyenlerin maksimalistler olduğunu görüyoruz. Yalnızca Mareşal Stalin, Üçüncü Enternasyonal'i bizzat dağıtmakla kalmadı, üstelik gelecekte de -ve bunu bir kehanet olarak da görebilirsiniz azizim- Komünizm bu dönemi ancak ulusal olgusunun onaylanmasına hizmet ettiği sürece etkileyebilecektir. Komünizm ancak Evrensel Sovyetler Cumhuriyeti fikrine arkasını dönüp özellikle Mareşal Stalin'in gerçekçiliği sayesinde Rusya'nın eski uluslarının çevresinde bir araya geldikleri ve şimdiye kadar tebaa ya da sömürge durumundaki yeni ulusların da bundan sonra kaçınılmaz olarak bir araya gelecekleri, berraklaştıncı bir unsura dönüşebildiği için ayakta kalmıştır. Komünizmin oynayabildiği tek tarihsel rolün, ilk baştaki devrimci hayallerini bir yana bırakarak, Ulus davasını ele al-

323 ması, Fransız Devrimi'nin yeni burjuvazisinin davasını ele alması oluşu büyük çelişki, öyle değil mi? Tarihin buna benzer büyük çelişkilerle dolu olduğu çok doğrudur. Tıpkı bunun gibi çokuluslu Komünist imparatorluğa da yine bu Ulus fikri ortaya çıkaracak."

Goethe'nin söylediklerini, bana aktardığı güçlü fikirlerin, zengin düşüncelerin girdabından başım dönerek dinliyordum. Konuşmasına küçük bir ara verdiğinde ben de sessiz kalıyor, az önce söylediklerini belleğime kazımaya çalışıyordum. Bir kez daha, böylesine büyük bir adamın can yoldaşı olmama izin veren şansa şükrediyordum.

"Hayır azizim," diye ekledi Goethe, sabırsızlıkla düşüncelerinin devamını beklemekte olduğumu görerek. "Bay Marx'ın güçlü fikri, müritlerinin kendi iktidarlarının bekaası için ihanet etmek zorunda kaldıkları asil esini, Ulus fikrinin tararında bulunmuyordu. Maksimalistler yalnızca tanıma gereği, burjuva niteliğinde olan Fransız Devrimi geleneğini sürdürerek, o tarafa kendilerini zincirlemekle kalmadılar; aynı zamanda ulusal bağımsızlık ve ulusal büyüklüğe karşı şu an duydukları coşkun onlan taşıyabileceği anlık zaferler ne olursa olsun, kendilerini düşmanlarının gerisinde kalmaya ve onları merhametine sığınmaya mahkûm ettiler. Ulus işçilerin işi değil, orası kesin. Bay Marx'ın düşüncesi, bu gerçekten olumlu sonuçlar çıkarmaktı, bense bunda aşağı sınıfların belirleyici bir tarihsel rol oynamaları daha uzun bir süre engelleyecek nesnel -ve tabii ki kültürel- sınırlamaların bir kanıtını görüyorum. Doktor Marx'ın güçlü fikri, sivil toplumu ve onun anatomisi olan siyasi ekonomiyi eleştirmektir. Bu araştırma için de eski dostum Profesör G.W.F. Hegel'in çalışmalarından esinlenmişti. Ancak ne yazık ki profesörün diyalektiğinden de esinlendi. Sevgili Eckermann'ım, Diyalektiğin Zararları Hakkında, yıllardır üzerinde düşündüğüm şu kısa deneme projesini bir sonuca bağlamamı hatırlatınız... " Ancak konuşmamız birden marş gibi bir bando müziğine ke-

324

sildi. Bu müziğin, gezintimizin geliş gidişleri içinde şimdi yeniden giriş kapısına doğru yürüdüğümüz ve kapısındaki yazı: -Je-dem das Seine! az önce Goethe'yi uygulandırmış olan eğitici çalışma kampının sert ama adil yaşam koşullarından yararlanmakta olan bütün mahkûmlara pazar tatilini duyurduğunu biliyorduk. İşte Fernand Barizon.

Tam Leon Blum'un yeniden çalışmaya koyulduğu ve az önceki uzaktan gelen müziğin ezgilerinin araya girmesinden hemen önce yazdığı son cümleyi, "Eşitliğin bu tanıma tamamen devrimcidir"! yeniden okuduğu anda; Anlatıcı'nın bulanık hayal gücünde canlanmış olan Goethe ve Eckermann'ın bir kez daha ortadan kaybolarak, kamp sınırlarının elektrikli dikenli tellerle çevrilmiş alanına dönmekte olan dış kommandolara kendilerinden daha gerçek bölüklerine yol açtıkları anda; kampın giriş kapısında Lagerkctpelle'mn, kamp orkestrasının bakır üflemelileri, ve alacalı bulacalı üniformalarıyla hem kulağa hem göze hitabeden bir debdebe ve cafcay yayarak bando müziğini başlattıkları bu öğle anında; kartallı yolda mahkûm sıralarının kampın kapısında kendilerini bekleyen yazıya, herkesin en muhtemel kaderi olan ölüm karşısındaki basit eşitlikten başka bir şeyi ifade etmediği için artık kimsenin dikkatini çekmeyen Jedem das Seine yazısına doğru uygun adım yürüyerek yaklaştıkları bu öğle anında; işte Fernand Barizon.

Gustlojfun sıkışık sırası içinde, karın üstünde uygun adım yürürken, bir yandan da kara kaşlarının altındaki keskin bakışlarıyla biraz uzakta ayakta, her pazar durduğu yerde duran ve copunu sıkça kullandığı için herkesin iyi tanıdığı Untersturmführer SS hayvanına baktı.

Fernand'ın, Buchenwald'in kapısında duran bu gülünç ve boktan yazıyla, Herkesin borcu kendine ile ilgilendiğini mi sanıyorsunuz? Barizon bunun gibisini çok görmüştü. Çünkü o, bütün kamu binalarının ön cephesinde -nedendir bilinmez, kulü-325

belir buna dahil değildir- gülünçlük bakımından hiç de fena olmayan Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik ibaresinin küstahça yazılmış olduğu bir ülkede büyümüşü, bu yüzden de Jedem das Seine Barizon'un umurunda bile değildi.

Herhalde Barizon'un Leon Blum'un Platon'a göre eşitlik hakkında yazdıklarını okuma fırsatı olsaydı, buna karşılık söyleyecek bir şeyler mutlaka bulurdu. Bir kere, bir sosyal demokratın düşüncelerine karşı söylenecek bir şey mutlaka bulunmalıydı; Barizon'un kolay kolay vazgeçemeyeceği eski bir ilkeydi bu. Sonra, ne olursa olsun, İspanyol'la üzerinde konuşmasına bile gerek kalmadan Barizon, Blum'un yazdığı cümlelerden bir kısmına hayatta tepkisiz kalmazdı. Örneğin şu: "Adalet, eşitlik, doğa ve toplum arasındaki oranı korumaya dayanır ve bu yüzden de toplumda, doğal eşitliklerin dışında kalan hiçbir eşitsizliği hoşgörmez." Bu yargıyı kuşku bulacaktı Barizon! Önce şu 'doğal' eşitsizlikler; Barizon bunun ne anlama geldiğini pek iyi bilemiyordu. Tabii ki doğada sağır ve dilsizler, hatta sağır-dil-sizler ve bir de öyle olmayanlar vardı. Ancak bununla birlikte doğal gibi görünen, kökeni aslında toplumsalken sonradan doğala dönüşmüş olan bir yığın başka eşitsizlik de bulunabilirdi. Aynı yaşta, aynı sınıfta okuyan bir prolo çocuğu bazı dersleri izlemekte, bir avukat ya da bir doktor çocuğundan daha fazla zorlanabilirdi. Doğal eşitsizlik mi yoksa toplumsal çevre farkından doğan edinilmiş eşitsizlik mi? Haydi Leon, haydi! Bizim ağzımızı açtırma! Hem sonra doğal eşitsizliklerin toplumda korunması gereken oranının ne olduğunu kim belirleyecek? Hangi ölçüte göre? Bunu kontrol etme gücü kimde olacak?

Ama Barizon, Leon Blum'un bütün bu Platon esinli, hassas ve soylu düşüncelerinden habersizdi. Üstelik umurunda bile olmazdı. Onun tek düşündüğü, her pazar aynı yerde durup, yüzünü beğenmediği mahkûmları copleyan bu

Untersturmführer hayvanının önünden dayak yemeden geçip gidebilmektir. SS'ten kurtulmanın en iyi yolu, beşerli sıralar halinde kartallı yolda yü-

326

rümekte olan kafilenin tam ortasına saklanmaktadır. Ancak bugün fabrikanın avlusunda sıralar oluşturulurken, dalgınlığına gelmiş olacak ki Gustloff'un yürüyüş sırasının en dış ucunda bulmuştu kendini. Demek ki SS astsubayının ancak birkaç santim uzağından geçecekti.

Bu herifin özel bir sadizme sahip olduğunu çoktan fark etmişti Barizon. En zayıf gözükene, en arkada kalan, üstü başı en dökülenlerin üstüne saldırmaz, tam tersine daha çok en sağlam gözükene, işten kaytaran, en ışıltılı olanları seçerdi. Barizon bu SS'in Ruslar'la da neredeyse hiç ilgilenmediğini fark etmişti. Oysa genel olarak türdeşlerinin canı, birilerini haklamak istediği zaman, ilk önce genç Rus mahkûmların üstüne çullanırlardı. Ancak bu öyle değildi. Her pazar öğle vaktinde, görünüşe bakılırsa kartallı yolun çevresindeki SS garnizonunun idari binalarından birinden çıkıp gelen ve aynı noktada bekleyen bu herif, Ruslar'la hiç mi hiç ilgilenmezdi. Onların rahat rahat geçip gitmelerine izin verirdi. Onun işi neredeyse tamamen Batılılar'laydı.

İşte tam Leon Blum'un Platon'un eşitlik tanımını devrimci bulduğunu yazdığı sırada, Fernand Barizon'un başındaki dert buydu: SS'in ani, soğuk ve hayvani öfkesini uyandırmak için aşağı yukarı bütün ölçütlere uygunken, onun önünden dayak yemeden nasıl geçecekti? Kendini olabildiğince küçültmesi, sırtını kamburlaştırıp, bakışını öte tarafa çevirmesi mi gerekirdi? Sanki bütün varlığı bundan ibaretmiş, zindan mahkûmu olarak Gustloff'ın çalışıp, kendi üzerinde ölüm ve yaşam hakkına sahip olan üniformalı heriflerin önünden geçmekten oluşuyormuş gibi dünyanın en doğal havasını mı takınmalıydı? Ya da hiçbir şey yokmuş gibi hafif hafif ısıklık olarak işten dönmüş, SS de La Courneuve Meydam'nın dört yol ağzında görev yapanlar gibi kartallı yolda duran bir trafik polisinden başka bir şey değilmiş gibi mi geçmeliydi? Yoksa tam tersine bütün vücuduyla dümdüz durup, bir i harfi gibi dimdik, hızlıca geçip gitmeli miydi? Gustloff'un avlusunda kommando beşerli sıra olurken, kafi-

327

lenin tam ortasına saklanmayı ustaca bir sanatla alışkanlık haline getirmiş olan Barizon, bugün bu alışkanlığını unutmuş olduğu için kendine kızarak işte bu sorunla başa çıkmaya çalışıyordu. Ama bu, Fernand'ın bugünkü dalgınlığından olmuştu. Juliet-te'i ve on yıl önce Juliette'le birlikte yaptıkları Brötanya kaçamağını düşünüyordu. Neden Brötanya'ya gitmişlerdi? Birdenbire akıllarına esmiş, birkaç gün baş başa kalmak üzere yola koyulmuşlardı. Tıpkı bir yürek çarpıntısı gibi. Tamam, ama niye Brötanya? Beaumont-du-Gâtinais'de, anneannesiyle dedesinin çiftliğinde, bir resimli dergi koleksiyonu vardı, o da bir yaz bunlara uzun uzun bakmıştı. Sekiz yaşındaydı. O yıl bütün bir yazı, hangi nedenle anneannesiyle dedesinin yanında geçirdiğini hatırlamıyordu. Çiftliğin büyük mutfağının arkasındaki, karanlık ve serin bir odada bu resimli dergileri tek başına karıştırmıştı. Bir gün, çıplak ya da yan çıplak kadın resmi bulma umuduyla ve büyük bir titizlikle incelemekte olduğu bir Modanın Küçük Yankısı dergisinin içinde, herhalde orada unutulmuş ya da oraya yanlışlıkla konmuş, küçük yeşil bir kitapçık buldu. O zaman bile oldukça eskimiş olan, 1894 tarihli bir Brötanya gezi rehberi. Küçük Fernand, bu rehberi büyük bir zevkle okumaya başladı. Kısa sürede bütün sayfalarını ezberledi. Yalnızca Brötan-ya'nın geçen yüzyıl sonundaki durumu hakkında her şeyi değil, oraya gidiş yollarını ve rehberin tanıttığı, yol üzerindeki yakın şehirleri de ezberledi. Yıllar sonra bile bunları hâlâ hatırlıyordu. 1938'de İspanya'dayken, bir devriyede XIV. uluslararası tugaydan, Chartres'lı bir adamla birlikte bulunmuştu. Barizon bu kentin katedralini, karşısındaki hayretler içinde bırakan bir coşku ve kesinlikle anlatmıştı. Fernand, koro yerinin sağında bulunun Meryem Ana tasvirine geldiği sırada karşısındaki alınıvermişti. Doğduğu kentin güzellikleri hakkında kendisine ders verilmesine bozularak Barizon'a siyasi bir taş atmıştı. "Baksana Fernand," demişti, "partiden bir arkadaş olarak kiliselerle biraz fazla ilgilisin!"

328

Ama bu Chartres'lı tam adamına çatmıştı. Çünkü Barizon birkaç hafta önce yapılan Arles Kongresi'nde Thorez'in sunduğu raporu içeren bir FKP broşürünü daha yeni okumuştur. Bu raporun kimi yerleri, aramızda kalsın, Barizon'un kafasını biraz karıştırmıştı. Örneğin Maurice'in raporunda İspanya'ya ayırdığı kısa bölümü fikir ve ifade gücü bakımından biraz yetersiz, zayıf ve üstelik göz yaşartıcı derecede pasifist bulmuştu. Çünkü zorunlu ama yetersiz olan, duygulandıran selamlamalar ve zafer dilekleri bir yana, Maurice'in söylediklerinin özü, Barizon'un ilk okuduğunda yerinden sıçramasına neden olan şu cümlede özetleniyordu: "İspanyol halkının bahtsız talihinden Fransa'yı ve diğer ulusları korumanın zamanıdır." İşte bu, Barizon'u yerinden sıçratmıştı. Bahtsız talih mi? Faşist bir devlet darbesine karşı silahla ayaklanarak kaderin akışını değiştirmek, bahtsız bir talih miydi yani? Her ne kadar savaşın çıkması halk kuvvetlerinin aleyhine olmuş olsa da -Barizon zafer olasılığından ciddi biçimde kuşkulananmaya başlamıştı- başka ne yapılabilirdi ki? Savaşın felaketlerinden kurtulmak için faşizme teslim mi olunacaktı yani? Hayır, bu 'bahtsız talih' Barizon'un boğazında tıkanıp kalmıştı. Ancak şimdi konu bu değildi. Şimdi konu, bu kıçımın Chartres'lısının ağzını kapatmaktı. "Eh sen de," demişti Barizon, "bir parti üyesi olarak genel sekreterimizin konuşmasıyla yeteri kadar ilgili değilsin!" Aslında Barizon bu kadar resmi bir adam değildi. Genel sekreter yerine Maurice demeyi tercih ederdi. Ama Maurice demek, şu an çok etkileyici olmayacaktı. Kanıt: Karşısındaki endişeyle gözünü dikmiş ona bakıyordu. Barizon istifini bozmadan devam etti: "Arles raporunu okuman gerek aslanım. Biz Komünistlerin ulusal geleneklere saygı ve sadakatimiz hakkında. Chartres Katedrali de ulusal bir gelenek, sence de öyle değil mi?" Chartres'lı hiçbir şey diyememişti.

Ancak bu hikâyeye, Juliette'le Brötanya kaçamağından birkaç yıl sonra olmuştu. Başka pek çok sabah olduğu gibi, bu sabah

329

da Gustloff kommandosu, kartallı yolun kan üzerinde uygun adım yürüyerek kampa geri dönmek üzere beşerli sıra olmaya başladığı sırada Barizon, bu Brötanya kaçamağına hatırlamıştı.

Gâtinais'deki, geçmişte kalmış o yaz boyunca küçük Fer-nand, hayali yolculukların zevkine dalıp gidiyordu. Sonunda Brötanya'yla ilgili, ya da en azından XIX. yüzyıl sonundaki Brö-tanya'yla ilgili her şeyi öğrenmişti. Ancak tarihsel sırası karışmış bu bilgi, 1934 yılında ona, bazı sorunlar çıkarmaktan geri kalmamıştı. Örneğin Pouliguen'da Juliette'le birlikte Yabancılar Oteli'ne girer girmez -bu oteli rehberden Barizon'un belleğine kazınmış olan bir cümle "burada her odada elektrikli zil" bulunduğunu söyleyen bir cümle nedeniyle seçmişlerdi- Barizon yine, çocukluk hayallerini mutlu etmiş olan küçük yeşil kitapçıktan hatırladığı; bu oteli 1894'te işletmekte olan dul Bayan LeB-reton'dan haberleri olup olmadığını dikkatsizlik ederek sorduğunda, personel arasında esrarlı bir çalkantıya neden olmuştu. Öyle görünüyordu ki en azından Fernand'la Juliette, bu masum sorunun ateşlediği baş başa fışıldışmalardan, telaşlı fiskoslardan şu sonuca varmışlardı: Bu dulun adı, geçmişte kalmış ve bula-nıklaşmış da olsa bazı can sıkıcı olayları hatırlatıyordu. Ne olursa olsun, otelde kaldıkları yirmi dört saat boyunca Fernand ve Juliette kendilerini sürekli olarak, biraz kuşkulu, hatta korkulu bir saygıyla dört bir yandan sarılmış olarak bulmuşlardı. Bu deneyimden sonra Juliette, çılgın kaçamakları boyunca konaklayacakları otel ve benzeri yerlerde, rehberin tavsiye amacıyla yazmış olduğu isimleri bu yerlerin yeni sahiplerine ya da işletmecilerine söylemenin münasebetsiz bir davranış olacağına karar vermişti.

Bu sabah Gustloffun avlusunda Fernand Barizon, o yeşil rehberi anımsamıştı. Dul Bayan LeBreton hikâyesinin Juliette'e attığı çılgın kahkahaları anımsamıştı. Bu çılgın kahkahalardan bolca yararlanmıştı Fernand; çünkü Juliette aşk oyunlarında hiçbir zaman bu sınırsız neşe anlarında olduğu kadar serbest ve coşkulu olmazdı. İspanyol'a bu yeşil rehber hikâyesini anlatma-

330

lı, diye düşünmüştü. İspanyol, Juliette'le ilgili neredeyse her şeyi biliyordu ama bu yeşil rehberden haberi yoktu. Bu henüz İspanyol'a anlatmamış olduğu bir hikâyeydi ve Barizon bu hikâyenin onu eğlendireceğinden emindi.

Her neyse, bütün bu anılara dalıp gitmiş olan Fernand Barizon, sonunda kendini kommando kafilesinin en dış sırasında buluvermişti. Nerede durduğunu fark ettiğinde, yer değiştirmek için çok geçti. İşte bu yüzden şimdi, kartallı yolun karı üzerinde yürürken Barizon, her pazar kendine sakladığı ölçütlere göre seçtiği birilerini copleyan SS astsubayının önünden geçerken, cop darbelerinden kurtulmak için nasıl bir tavır benimsemesi gerektiğini düşünüyordu.

Yine de yeşil rehberin anısı, bugün onu bir kez daha güldür: müştü. Yemekten sonra bunu İspanyol'a mutlaka anlatmalıydı.

Ama Barizon bu Brötanya gezi rehberi hikâyesini İspanyol'a o gün, o pazar günü anlatmadı. Çok daha sonra, yıllar sonra anlattı. Tam yirmi yıl sonra. Hatta 1960 yılında, Nantua, Cenevre ve Zürih'le birlikte pek çok hayali yerde, belleğin birçok yerinde duraklayarak yaptıkları, sözü daha önce de edilen, daha sonra da edilecek olan gezi sırasında bile değil. Gerçi Nantua'da Juliet-te'den söz etmişlerdi. Belki Cenevre ve Zürih'te de onun hakkında konuşmuş olabilirlerdi. Zürih Gölü üzerinde, itirafların, açıklamaların biraz soluk soluğa kalmış karışıklığı içinde, karmakarışık yığınla şeyden söz etmişlerdi. Zürih Gölü üzerinde gezinti yapan gemide, Ruslar'dan söz etmişlerdi, örneğin. Hatta Buc-henwald'in Ruslar'ından da değil, SSCB'nin Ruslar'ından.

"Onlar dünyadaki son Hıristiyan halk," demişti İspanyol, Barizon'a. "Sonsuz bir tevekkül içinde olan, akıl sır ermez ve ara sıra da ani, kör isyanlarla sarsılan bir halk. Zaten bu isyanlar da giderek seyrekleşiyor. Hem unutma Fernand, Rusçada 'Hıristiyan' ve 'köylü' sözcükleri aynı kökten gelir. Hiç oraya gittin mi? Onlarca yıldır sanayileşme hakkında, beş yıllık planlar hak-

331

kında bağıra çağıra söylediklerimizin hepsi yanlış! En azından kısmen yanlış. Yani yüzeysel. Sosyalizm, demişti Lenin, Sovyetler ve elektrikleştirme demektir. Artık hiç Sovyet yok, elektrikleştirme de yok gibi bir şey, eğer bu deyim gerçek bir modernliğin simgesi olarak alırsan. SSCB'de modernlik yüzeysel, yalnızca askeri sanayii ile uzay araştırmalarına bağlı olan birkaç sektörü kapsıyor. Stalincilik, Sovyetlerin kökten yok edilmesi ve köylülüğün atalardan kalma, eski değerlerine teslim olmak anlamına geldi. Şimdi bana bunun boktan bir çelişki olduğunu, parlak ve cilalı formülleri hâlâ sevdiğimi söyleyeceksin. Tamam, Stalincilik her şeyden önce köylülerin kökünün kazınmasıdır; ancak burada kökü kazınan köylülüğün modern, sözcüğün tarihsel anlamıyla kapitalist ve dinamik kısmı. Taşrada geri kalmışlığı temsil eden şey kapitalist ziraat şirketi değil, kolhoz. Ama bu da başka bir sorun! Ruslar, Fernand, son Hıristiyan halk. Hatta öyle bile değil! Onlar Hıristiyan bir halk değil, Hıristiyanlaştınlmış bir halk, ne demek istediğimi anlatabiliyor muyum?" Barizon çok iyi anlıyordu. İspanyol yine o her zamanki doğaçlamalarından birine dalmıştı. Geçen onca yıla, saçlanndaki aklara ve deneyime karşın, bu çocuğun bu kadar az değişmiş olması tuhaf şeydi. Barizon, somut sorularını sorabilmek için fırtınanın geçip gitmesini bekledi.

Sonuç olarak 1960'da, Zürih Gölü üzerinde gezinen gemide İspanyol Barizon'a bir dolu şeyden söz etmişti. Ona, Kremlin polikliniğinin koridorlarında Viaçeslav Mika-iloviç Molotov'la tesadüfen karşılaşmasını anlatmıştı. 1958 ya-zındaymış. İspanyol, orada karısıyla birlikteymiş. Soçi'ye tatile gitmeden önce zorunlu bir tıbbi kontrolden geçmeleri gerekmiş. Onlar bir analizin ya da radyoskopinin sonuçlarını beklerken birdenbire ortalık karışmış. Kapılar çarpılmış, bütün bürolar boşalarak içlerindeki herkes Sovyet politik bürokrasisinin zirvesiyle, soylu yabancı konuklara ayrılmış olan bu polikliniğin koridorlarına çıkmışlar. Doktorlar, hemşireler beyaz önlükleri

332

üzerlerinde uçuşarak, koridorun girişine doğru çılgınca atılıp koşmaya başlamışlar. Çünkü, İspanyol'la karısının bir bankın üstünde uslu uslu oturarak beklemekte oldukları bu koridorun öbür ucunda, bütün bu gürültü patırtının nedeni belirmiş: Kır-çılımsı bıyıklan, çelik çerçeveli gözlükleri, inanılmayacak kadar mat ve gri teniyle hemen tanınabilen kısa boylu bir adam. Mo-lotov'muş bu. Doktorlar ve hemşireler onun elini sıkılamak, giysilerine dokunmak, ona ön adı ve baba adıyla seslenebilmek için birbirleriyle yarışıyorlarmış. Viaçeslav Mikailoviç! XX. SBKP Kongresi'nden ancak iki yıl sonraymış. Kruşçev'in Molotov'u aralarına Şepilov'un da eklendiği dörtler çetesiyle birlikte -Molotov'la birlikte, Malenkov, Kaganoviç ve Voroşilov- kutsal formülle görevden almasının üzerinden bir yıl geçmiş. En yüksek iktidar uğruna verilen

bu mücadelede, Molotov'un Sovyet bürokrasisinin en gerici unsurlarını temsil ettiğini ve onun Stalin-ciliğin başka adlar altında devam etmesinin bir simgesi olduğunu herkes biliyormuş. Ama yine de personeli, Stalin terörünün son saldırılarından birine, 'beyaz gömlekli komposu' olayına uğramış olan Kremlin kliniğinin doktorları ve hemşireleri Viaçeslav Mikailoviç'i kutlamak, onun eline dokunmak için içten ve korkunç bir şevkle, açıkça içten olduğu için korkunç olan bir şevkle birbirleriyle yarışıyorlarmış. Gri yüzlü, gri bıyıklı, gri bakışlı, gri takım elbiseli bu kısa boylu adam, bu kısa boylu ölüm bürokratu, daha sonra aralarında konuşacakları ve bir kere daha aynı tepkiyi vermiş olduklarını anlayacakları, dehşete kapılmış bir şaşkınlık duygusu içinde, hiç kımıldamadan, oturdukları yerde donmuş gibi duran İspanyol'la karısının yanından geçip gitmiş. Viaçeslav Mikailoviç Molotov, yanında Nazi savaş suçlularının, hiç olmazsa çoğunluğunun, çirak gibi hatta onlar tarihin kötü tarafına, yenilenlerin tarafına düştüğüne göre ancak büyücü çırağı gibi kalacağı, Terör'ün bu donuk memuru; sağa sola gülücükler dağıtarak, kölece ve sefil bir şevkle pohpohlanarak yanlarından geçerken, bankın üstünde oturmakta olan bu çift

333

kısa bir bakış atmış ve karşılığında onun zamanında orada bulunmayan, onun zamanından olmayan bu yabancılardan buz gibi bir bakış almış. Bunun üzerine bulantılı bir çeşit baş dönmesi, baş dönmeli bir çeşit bulantı içindeki İspanyol, yani ben, günün birinde Stalin'in canlanarak Kremlin'in koridorlarında, ağır ve yavaş adımlarla, bir eli askeri ceketinin iki düğmesi arasında gidip gelerek, her şeyi yeniden iktidarı altına almak üzere bürosuna doğru yürüdüğünü hayal ettim. Her neyse, Zürih Gölü'nün üzerinde Barizon'a pek çok şeyden söz etmişim. İki yıl önce Molotov'la tesadüfen karşılaşmamdan ve bir de o yıl, 1960'ta Suslov'la hiç de tesadüfi olmayan karşılaşmamdan. Ancak o gün Barizon bana, Brötanya gezi rehberi hakkında hiçbir şey söylememişti. Bundan tam dört yıl sonra 1964'te, Yardımlaşma Kurumu'nun çıkışında Fernand Barizon'la son kez karşılaştığımızda bana, üzerinde hâlâ sayfalarca konuşabileceği bu rehberden söz etmişti. Bir gün, bütün bunlardan, bütün bu yolculuklardan, bütün bu hatırlamalardan çok sonra, canlı ve pırıl pırıl aydınlık bir Haziran günü, Foues-nant Meydanı'ndayken, Barizon'un, Yardımlaşma'nın yakınlarındaki bir kahvede benimle konuşurkenki sesini hatırlamıştım. Bana gezi rehberi hikâyesini o gün anlatmış ve bir cümlesini de ezbere söylemişti. Neden o cümle? Hiçbir nedeni yok, gelişigüzel, ama cümle şuydu: "Solda 2,776 nüfuslu, bütün Finistere'de kadınlarının güzelliği ve süslülüğüyle ünlü ve bir de XIII. yüzyıl kilisesine sahip bir ilçe olan Fouesnant yolu..." Fouesnant Meydanı'nda, XIII. yüzyıl kilisesinin önündeydim ve Fernand Barizon'u hatırlıyordum. Juliette ve o Fouesnant'a gitmemişlerdi. Genç kadın, buranın kadınlarının güzelliği ve süslülüğüyle ilgili cümleyi duyduktan sonra varsayımsal ve ileri görüşlü bir kıskançlık krizine kapıldığı için değil, sadece tek metelikleri bile kalmadığından Paris'e dönmeleri gerektiği için. Fouesnant'day-dım ve gezi rehberinin, gerçekliğini elbette ki garanti edemeyeceğim ama metne uygunluğunu, ya da bir başka deyişle Fer-

334

nand'ın bana 1964'te aynen böyle alıntıladığını garanti edebileceğim cümleyi tekrar ediyordum. Ancak biz yirmi yıl öncesinde, Buchenwald'deyiz.

Arbeitsstatistik bürosundayım, öğle yoklaması başladı. Hoparlörlerden yoklamanın seyrini takip ediyoruz. Bizim ayrıcalıklarımızdan biri de-ki bu da az şey değil- yoklama sırasında çalışma yerimizde kalmamız. SS astsubayı geldi bile; bizi saydı, hesap tamamdı; bizim gibi çalışma yerlerinde kalan mahkûmların toplam sayısını bildirmek üzere Rapportführer'e gitti. Pazar gününün eriştili çorbasının dağıtılacağı bloğa doğru koşmaya başlamadan önce yoklamanın tamamlanmasını beklememiz gerekiyordu. Koşanlar daha çok Daniel ve benim gibi günlük, her zamanki tayından başka yiyecek bir şeyi olmayanlardı. Diğerlerinin, gerçek ayrıcalık sahiplerinin, Prominente'lç.nn koşmaya hiç ihtiyaçları yoktu. Ya blok şefi onların çorba payını onlar gelinceye kadar saklardı, ya da onlar çorbaya dokunmaya bile tenezzül etmeden kendi paylarını kendilerinden biraz daha az ayrıcalıklı olan diğer ayrıcalıklılara verirdi.

Merkez fiş dosyası dolabının önündeki yerimde otuyordum. Hiçbir şey yapmıyordum. Bomboş ve dalgındım. Az önce birinin verdiği Das Reich haftalık dergisini bile okumuyordum. Yalnızca Rapportführer'm sesinin hoparlörden gürleyerek, yoklamanın bitişini duyurmasını bekliyordum. Dalgın dalgın krematoryumun bacasına bakıyordum; sabahki hafif, gri dumanın koyulaşmış olduğunu fark ettim.

Tam o sırada Jiri Zak'ı gördüm. Arkadaşı Josef Frank'ı görmeye gelmiş olacaktı. Jiri Zak Schreibstube'de çalışan genç bir Çek Komünistti. Ağırbaşlı, sakin bir adamdı, hiçbir zaman sesi yükselmezdi. Çelik çerçeveli gözlüklerinin ardında, keskin ba-kışları vardı. Evet, işte gelip hemen önümde, işgücü dosyasının öbür tarafında oturmakta olan Frank'ın yanına oturdu. Beni görünce, bana doğru bir el hareketi yaptı. Frank da bana doğru dönüp küçük bir selam işareti yaptı. 335

I

L

Öğle güneşi barakanın öbür tarafında, yoklama yeriyile krematoryumun tarafında camlara vuruyordu.

Yıllar sonra Prag'da, Ulusal Galeride, bir Renoir tablosunun, önündeydim. 1960 yılıydı. Bir gün önce

Fernand Barizon'la birlikte Zürih Gölü'nün üzerinde gemiyle gezmiştik.

Şaşılacak şey ama bu Prag yolculuğundan hatırladığım tek anı, Renoir'ın bu genç kadını ve onun karşısında düşüncelere dalışım. Neden Prag'da olduğumu, bu yolculuğun acil nedenini tamamen unuttuğum. Prag'da kaldım mı yoksa Prag da yolculuğun duraklarından biri miydi, bunu bile hatırlamıyorum. Ama ne olursa olsun, o yolculuğun sonunda Moskova'ya gitmediğimi biliyorum. Bütün hayatım boyunca Moskova'ya üç kez gittim. 1958'de yaz tatili için, 1959'da yine yazın Moskova yakınlarındaki Uspenskoye'de bir haftalık bir iş toplantısı için ve son olarak da yine yazın, yine tatil için ve yine 1960 yılında, Barizon'la yolculuğumuzdan birkaç ay önce.

Ama belki de Doğu Berlin'e gitmişimdir? Ya da Bükreş'e?

Her ne olursa olsun bu görüntü, Prag Şatosu'nun sınırları içinde bulunun Sternberk Sarayı'nın salonlarından birindeki Ulusal Galeride, bir Renoir tablosunun önünde duruşum; bir gece karanlığıyla sarılmış olarak, belirsiz bir hiçliğin içinde tek başına duruyor. Bu müzeyi iyi bilirim, daha önce de gitmişim. Hatta Daubigny'nin tuvalerini de ilk kez bu müzenin

salonlarından birinde görmüştüm. Yanlış hatırlamıyorsam, Barbi-zon'daki bir okulun resmiydi bu. Belli bir dönemde Paris'te, Daubigny Sokağı'nda oturmuştum. Ancak bu ressamın eserlerini ilk kez Prag'da görmüştüm. Daha sonra da yine bir ressamın adını taşıyan Felix-Ziem Sokağı'nda oturmuştum. Ancak Prag'daki müzede Felix Ziem'in eserleri yoktu. Renoir'ın bu genç kadın portresi vardı ve ben de onun karşısında hareketsiz duruyordum. Gerisi ise hayal gücüme kalıyordu. Prag'da hep aynı yerlerde kalırdım. Bu yüzden Sternberk Sa-

336

rayı'na hangi yoldan gelmiş olduğumu kolayca hayal edebilirdim.

Eğer bu sefer Hradcany'nin güneyindeki modern semtin villalarından birinde kalmışsam -hatta belki de birkaç kez olduğu gibi Cepiska villasında, Gottwald'in damatlarından birinin gözden düşmeden önceki görkemli evi olduğu için onun adını taşıyan ve o ülkeden kovulduktan sonra (belki de eski sahibinin günahını böyle bir uluslararasılık kandırmacasıyla silmeye çalışarak) kardeş partilerin konuk yöneticilerinin kullanımına sunulan villada kalmışımdır- Hradcany'nin sınırlan içine, doğrudan içinde İspanyol Salonu'nun bulunduğu avluya çıkan köprüden geçerek gelmişimdir.

Ancak 1960 güzünde, Prag'da, Cepiska villasında kalışımı haklı çıkaracak bir İKP yönetim toplantısı olmadığından kesinlikle ve kesinlikle eminim.

O halde, Çek partisinin konuklarına ayrılan ve şehrin tam göbeğinde bulunan ve Barutçu kulesinden de çok uzak olmayan, eski Steiner Oteli'nde kalmış olmalıyım. Ancak otelin adı, Grand Hotel Steiner, artık yazılı değildi. İsmi olmayan bir oteldi bu. Bu yüzden biz kendi aramızda, iletişim kolaylığı sağlamak için bu otele Otel Praga derdik; ama bu durumu bilmeyenleri yanıltabilecek bir adlandırmaydı, çünkü şehirde gerçekten bu ismi taşıyan bir otel de vardı. Bu adı taşıyan, ismi açıkça ve resmen Hotel Praga olan kuruluş ise turistlerin, partiden olmayanların kolayca düşebilecekleri bir tuzaktı aslında. Teşkilatın kuvvetlerinden bir ajana, Otel Praga'da kaldığınızı söylemeniz, ya da bunu belirli bir biçimde söylemeniz, karşınızdaki memur ya da nöbetçinin gerçek Otel Praga'dan yani üzerinde bu adı taşımayan ve gerçekdışı ya da en azından gizli varlığı, sahte Otel Praga'nın, yeri geldiğinde herkesin ziyaret edebileceği otelin gerçek varlığı tarafından korunan otelden söz ettiğinizi hemen allaması için yeterli olurdu.

Eğer eski Steiner Oteli'nden yola çıkmışsam -otelin son ger-337

çek adı bu olsa bile, bu adı hiç kullanmamak gerekirdi, çünkü otelden bu adla söz ettiğinizi duyan her kim olursa olsun kuşkulu bir şaşkınlığa düşerdi; oysa otele Otel Praga takma adıyla atıfta bulunduğunuzda, en kötü olasılıkla, hiçbir öfkeli sonuç doğurmayacak geçici ve önemsiz bir yanlış anlamaya yol açardınız- eğer partinin konuklarına ayrılan isimsiz otelden çıkmışsam, Eski Kent'i ve Charles Köprüsü'nü geçerek Mala Strana yokuşundaki, Hradcany teraslarına çıkan sokaklara gelmiş ve Sternberk Sarayı'na bu yolla varmış olmalıyım.

Ama hiç hatırlamıyorum.

Yalnızca Renoir'ın tablosunu, güler yüzlü, tombul genç kadının yaşamaktan duyduğu göz alıcı mutluluğu hatırlıyorum. Ulusal Galerî'deki mobilya kokusunu, arkamda yürüdüğünü tahmin ettiğim bir ziyaretçinin adımlarından çıkmış olması gereken bir parke döşemenin çitirtisini hatırlıyorum. Bir pencereden görünen, yapraklan dökülmüş bir ağaç dalını hatırlıyorum. Renoir'ın çizdiği bu güler yüzlü ve altın parıltılı koyu renkli genç kadının karşısındaki nostaljik duygulanışımı hatırlıyorum. Kadının boynunun kıvrımını, omzunda bir kumaş parçasının katlanışını, omzunun tahmin edilen beyazlığını, kumaşın içindeki göğsünün düzgün yuvarlaklığını hatırlıyorum. Renoir'ın tuvalinin karşısında birden aklıma gelen fikri, Milena'nın da bu resme bakmış olması gerektiği fikrini, yürek çarpıntısıyla, avuçlarım terleyerek hatırlıyorum. O gün, 1960 yılında Milena Je-senska'nın birdenbire canlanıveren anısını hatırlıyorum. Milena'nın bir defadan fazla tam burada, aynen benim durduğum noktada hareketsiz durarak Renoir'ın resmini seyretmiş olması gerektiği fikrinin bende yarattığı titremeyi hatırlıyorum. Projektörlerin ışığında dönüp duran kar tanelerinin pınlınlı anısını hatırlıyorum; dokunaklı bir anı bu, Milena'nın, Ravensbrück'teki bir toplama kampında ölmüş olan Milena Jesenska'nın anısını buzdandan bir ateş gibi aydınlatıyor. Bir Renoir tablosunu seyrederken, Milena Jesenska'nın küllerinin üzerine düşen karın anı-338

sini hatırlıyorum. Krematoryumun dumanıyla rüzgâra savrulan Milena Jesenska'nın güzelliğini hatırlıyorum. Renoir'ın, bu genç kadınının, otuz yıl önce Milena'nın kendisini seyreden bakışlarını seyretmiş bakışlarındaki canlılığı hatırlıyorum. Yakında kamp barakalarından başka hiçbir şeyin olmadığı ıssız bir manzaranın içindeki bir krematoryum dumanı kadar hafif ve gerçekdışı olacağını bilmeden, sırtını arkaya doğru eğerek Renoir'ın tablosunu seyretmekte olan genç ve kibirli Milena Jesenska'nın; yakın geleceğin bu genç ölüsünün yüzünü seyretmiş olan genç kadının gözlerindeki sonsuza dek canlı kalacak bakışı hatırlıyorum. Milena'nın yüzünün duman olduğunu, rüzgâra kaşarak silinip gittiğini hatırladığımı hatırlıyorum. Bir Renoir tablosunun karşısında, Milena'nın anısının içinde canlanan bir Buchen-wald pazarını hatırladığımı hatırlıyorum. Sanki Ravensbrück'te bir Pazar günü, benim yirmi yıl sonra Sternberk Sarayı'na yapacağım geziyi ve burada onun hiç kuşkusuz çok iyi bildiği bir Re-noir tablosuna hayran olacağımı, Milena rüyasında görüyormuş gibi Milena'nın anısı içinde silik olarak kendimi haürladığımı hatırlıyorum. Milena'nın benim varlığımı gördüğü bir rüyasını hatırlıyorum. Buchenwald'in Pazar günlerini ve Josef Frank'ın, barakanın öbür yanındaki, krematoryum tarafındaki camlardan yansıyan güneşin pınlıtısıyla bir an için halelenen, bana doğru dönmüş yüzünü hatırlıyorum.

Bir gün önce Zürih Gölü üzerinde Fernand Barizon'la gezinti yapmıştık. "Gerard,

şu meşhur gizli rapor, gerçek mi değil mi?"

Barizon bu soruyu ansızın sorduğunda, Wadenswil Kö-yü'nün tam karşısındaydık. "Yani şu,"

dedim, " 'Kruşçev'e atfedilen rapor' mu demek istiyorsun?" Ama Fernand'ın canı şaka

yapmak istemiyordu. "Gerçek mi değil mi, Gerard?" dedi kupkuru bir sesle. Olumlu anlamda

başımı salladım.

339

Dört yıl önce, 1956 Haziran'ında Madrid'de, Kibele Mey-danı'ndaydım. Saat sabahın beşiydi.

Taksi şoföründen beni Kibele Meydanı'nda, merkez postanesi binasının önünde bırakmasını istemiştım. Ücreti ödedim, taksiye gitmesini söyledim. Haziran güneşi Madrid'in üstünde yükselmekteydi. Yürümeye başladım. Evime dönüyordum ve pek yakınında değildim. Ancak üç yıldır, taksiyi yeraltı evlerimden biraz uzakta durdurarak yürümeyi alışkanlık haline getirmiştım. Zaman zaman yolu değiştirerek, ara sıra bir kahvenin tezgâhında biraz durup, izlenip izlenmediğimi kontrol ederek eve yürüyordum. Bunları yaparken de hiç üzerinde düşünmüyordum, hepsini mekanik bir biçimde yapıyordum.

Çevremdeki şehir manzarasında benden başka kimse yoktu, meydan bomboştu. Tanrıça Kibele ile baş haşaydım. Meydanın ortasındaki kaidesinin üstünde, üzerine çeşmenin sularının aktığı bir havzanın içinde duruyordum.

Birden, bu Haziran şafağının sessizliği içinde, bir su sesi duydum gibi geldi. Kibele heykelinin çevresindeki çeşmenin sularının sesini. Kalbim çarparak durdu. Bu meydanla, bu çeşmeyle ilgili bir anımı hatırlamıştım. Daha önce de bu capcanlı su şırıltısını duymuştım. Çok uzun zaman önce.

Bir çocukluk anısıydı bu.

Tıpkı bugün gibi sessizdi ortalık. Ancak bu kez bir Haziran şafağında değil, 1934 yılında, bir Ekim öğleden sonrasındaydım. Bu yüzden de çeşmelerin şırlı tısının hafif sesini duymamı sağlayan sabahın erken saatlerinin sessizliği değildi. Daha ağır bir sessizlikti. Dedikleri gibi, ölüm sessizliği. Bu kez sözcüğün gerçek anlamıyla hem de. Geçmişte, otomatik silahların gürültüsünü izleyen bir ölüm sessizliğiydi bu. Bir ceset meydana yığılıp kalmıştı. Mavi işçi tulumu giymiş bir adam Sivil Savunma'nın tüfekleriyle delik deşik olmuştu. Düşerken ayakkabısının teki uzağa yuvarlanmıştı.

340

f

1934 Ekim'inde, o ölüm sessizliğinde de, Madrid'deki Tanrıça Kibele'nin kaidesini çevreleyen çeşmelerin şırıltısını duymuştım.

Ancak mününden seçilmiş bu çocukluk anısını anlatacak değilim.

Yirmi iki yıl sonra, 1956 Haziran'ında bu anı, Haziran göğünden hafif bir bulut gibi kayıp geçmişti. Geçip gitmesine izin vermiştim. Hiçbir sorun yaratmayan bu silik anının yitip gitmesine göz yummuşum. Bu anıda iyiler iyi tarafta, kötülerse kötü taraftaydı. Bir tarafta cellatlar, bir tarafta kurbanlar vardı. Bir tarafta polisler, bir tarafta bir proleter. Hiçbir sorun çıkarmadığı, hiçbir soruya yol açmadığına göre bırakalım bu anı yine yitip gitsin. Dilsiz bir anı bu, onu yine dilsizliği içinde bırakalım. Yeri geldiğinde hatırlanmak üzere, orada sıcakta bekleyecektir.

Yirmi iki yıl sonra ben, Kibele Meydanı'nda taksinin arkasından bakarken; Le Monde, Kruşçev'in SBKP'nin XX. Kongresi'ndeki gizli raporunu yayınlamayı iki gün önce bitirmişti. Madrid'de her akşam üst üste, bu Paris gazetesine abone olan bir yoldaşın evinde bu raporu okumuş, her seferinde okumaya uzun uzun dalıp gitmiştim. Doğruluğundan bir saniye için bile kuşkuya düşmemiştim. Bu apaçık, barbar gerçeği, yeraltı çalışmaları sırasında çevremde bulunan İKP kadrolarından saklamayı bir saniye bile düşünmemiştim. Bugün, zamanında emperyalizm tarafından, sınıf düşmanları tarafından, Tanrı bilir daha kimler tarafından 'Kruşçev'e atfedilen' bu raporu şiddetle inkâr etmiş olan Komünist partilerde bile, raporun açıkça belli yetersizliklerinin altını çizmek, kibarca bir davranış olarak görülmeye başladı. Marksist bakış açısından, diyorlar bugün bilgiççe, Kruşçev'in gizli raporunun belirgin biçimde yetersiz olduğu çok açıktır. Böylece bu siktüğimin raporu önce hiç söz edilmezken, sonradan Marksist olmamaya başladı, bu da var olmamanın en sinsi biçimlerinden biri tabii, en azından teorik olarak var olmamanın.

341

Peki Kruşçev'in gizli raporu neden Marksist olmak zorundaydı ki? Marksizm nedir? Bugün Marksizm adına konuşan metinlere inananak olursak ve Doktrin'in çeşitli yorumları arasındaki farklar ne olursa olsun, Marksizm -Brejnev'inki gibi Linhart'inki de, Deng Ziapong'unki gibi Althusser'inki de, Lecourt'unki gibi Marchais'ninki de- temel işlevi gerçeği gizleyebilecek, tarihi mit-leştirebilecek, tarihsel olayları devasa etkisini ortadan kaybedebilecek kavramlar üretmek olan bir ideolojik etkinlik olarak görülüyor. Bugün Marksizm, olayların akışını haklı çıkarabilme becerisi ve sanatı olmaya indirgenmiş gibi duruyor. Marksizmin hâlâ bir araştırma ve teorik bilgi aracı olabileceği yegâne ülkeler, bir komünist partisi olmayan ya da güçlü bir KP'si bulunmayan ülkeler. Sanki Marksist teori artık Komünist -bir kitle pratiğinin gereklilikleriyle bağdaşmıyormuş gibi ki bu da işin en başındaki Marksist projenin olumsuzlanması anlamına geliyor. Kısacası, Marksizm ancak toplumsal ve siyasi düzlemde hiçbir gerçek uygulamaya esin vermediği zaman bir teori olarak var olabiliyormuş gibi görünüyor. Marksizm ancak, Marksizmin öngörülerinin olumsuzlanmasında mümkün olabiliyor.

O halde daha önce sorduğumuz soruyu tekrarlayabiliriz: Eğer Marksizm şu bildiğimiz akademik çirkeften, şu sefil ideolojik afyon dumanından, bu kavramlar karnavalından başka bir şey değilse, Kruşçev'in gizli raporu neden Marksist olmak zorunda olsun? Gerçek olması yeterli değil mi?

Bu raporun doğruluğundan bir saniye bile kuşku duymamıştım.

Haziran ayıydı, güneş Madrid'in üzerinde yükseliyordu. Meydanın ortasında, çeşme sularının şınladığı bir havzanın ortasında Tanrıça Kibele, iki aslanın tuttuğu bir kaidenin üzerinde duruyordu. Hayatta bazen öyle anlar olur ki gerçek sizi, kafanızdaki fi-

342

kirlerin, içinizdeki duyguların kargaşası içinde hoyratça yakalar. Bir şimşek iç dünyanızı, içinizdeki evreni aydınlatır ve her şey değişir. Gerçek birdenbire örtülerinden soyunur. Bir tür ideolojik yıldırım çarpmasıdır bu. Ancak bazen de gerçek bir yıldırım gibi gürlemeden, şimşek gibi çarpmadan, bir tür bütünlük anında gelir. Baştan beri orada, gecenin içinde gizli olan şafak ışığı gibi yavaşça yayılmaya başlar. Bir çiçek gibi açar, bir meyve gibi olgunlaşır, zaten başından beri oradadır, goncanın -die Knopsel- içindeki çiçek gibi, çiçeğin içindeki meyve gibi.

1956'daki o Haziran şafağında, Madrid'de Kibele Meydanı'nda, işte bu anlardan birini yaşadım.

Kuşkusuz bulunduğum yerlerdeki büyücü işleri, bu bütünlük hissine yabancı değildi. Çünkü çocukluğumun manzaralarından birindeydim.

Yirmi iki yıl önce, bir Ekim öğleden sonrasının gücünü yitirmekte olan güneşi altında bir adam koşarak bu meydanı geçmeye çalışmıştı. Ayakkabıların tabanı ipten örme olduğundan koşarken ayak sesi duyulmuyordu. Mavi işçi tulumu giymiş bir adam kaçmaya çalışıyordu. Meydanın eski taşları, güz güneşinden mi altın gibi parlıyordu? Yoksa bu meydanın dekorunun uy-garlaşmış, çok az barok güzelliğinden mi? İlk bakışta sahne çok da trajik sayılmazdı. Mavi işçi tulumu giymiş, ufak tefek bir adam, hızlı ve küçük adımlarla koşarak, Kibele Meydanı'nın karşı tarafına geçiyordu. Harold Lloyd ya da Harry Langdon, sinemanın kesik kesik görüntülerinde aynı böyle koşmuş olmalıydılar. Sonra Akala Sokağı'nın ucunda, Godoy Sarayı'nın köşesinde bir Sivil savunma kamyonu görüldü. Aracın üstü açıktı ve muhafızlar platformun üzerinde, korkuluklara tutunarak ayakta duruyorlardı. Koşmakta olan mavi küçük adamın karaltısı üzerine ateş etmeye başladılar. Daha ilk tüfek sesleriyle birlikte, her zamanki gibi Tannça Kibele'nin omuzlarına, ellerine, aslanların yelelerine konmuş olan güvercinler bir hamlede uçuşup dağıldılar. Sonra adam, herhalde ilk kurşunu yemiş olacak ki sen-

343

deledi. Yine de belki atılışının etkisiyle birkaç metre daha koşabildi, topallayarak ve tuhaf, paytak bir şekilde; çünkü az önce ayakkabılarından biri ayağından çıkıp, uzağa doğru yuvarlanmıştı. Sonra adam, ikinci bir tüfek ateşiyle birlikte yere yığıldı. Meydanın uçsuz bucaksız dekorunun ortasında, yalnızca sefil bir mavi giysi yığınıydı artık.

Sonra Kibele Meydanı, Tanrıça Kibele, Kibele'nin çeşmenin sularıyla çevrili ve iki aslan tarafından taşınan kaidesi eski sessizliklerine geri döndüler. Kanat çırpışlarının boğuk sesleri içinde güvercinler, her zamanki yerlerine yeniden kondular.

İşte tam bu anda, şeffaf havada onlarca güvercin kanadının çıkardığı sesin hemen ardından Tanrıça Kibele'nin etrafında akmakta olan suyun şırıltısı duyuldu.

Yirmi iki yıl sonra, 1956 Haziran'ında, taksi şafağın serinliği içinde gözden kaybolduktan sonra, çeşmelerin ezeli şırıltısını bir kez daha duydum.

Çocukluğumun şehrinin tam ortasında, kendi kendimin tam ortasıydım. Hayatımın tam ortasında ayakta duruyorum gibi geliyordu bana.

İki gün önce Le Monde, Kruşçev'in gizli raporu adı altındaki, Stalin döneminin içyüzünü açığa çıkaran tefrika romanı yayınlamayı bitirmişti. Doğruluğundan bir saniye bile kuşkulanmamıştım. Tarih sonunda akılcı hale gelmişti. Mantıklı demiyorum, çünkü mantıklı değildi. Hem tarih neden mantıklı olsundu ki? Neden mantığın ışıklarına doğru yavaş ama karşı konulmaz bir yükseliş olsundu? Hayır, en kötü körlük anlamında bile bu gölge oyununa inanmamıştım. Ancak tarih mantıklı hale gelmiyor, gürültülü patırtılı bir deli saçması olmaya devam ediyorsa da sonunda akılcı hale geliyordu. Demek istediğim: Çok uzun sürse, parça parça tanımlanmış olsa, bitmek bilmeden sürekli kendini yenilese bile genel bir kavrayış girişimine izin verir hale geliyordu.

Stalin'in suçları, Rusya'nın tarihine, Komünist hareketin ta-

344

rihine tutarlı bir ussallaştırma olanağı veriyordu. Çünkü sonunda, akıl için katlanılmaz olan, her ne kadar zorbalığını, en azından bir kısmını, tarihsel açıdan gizli bir biçimde sürdürmüş olsa da Stalin'in bir zorba olması değildi. Tarih zaten zorbalı ve despotlarla doluydu ve bunların her biri de kendinden bir öncekine göre çok az gelişmişti, çünkü her birinin yerine getirmesi gereken farklı tarihsel görevi, tarihin kanlı at gezintisinde eyere bindirecek yeni bir sını olmuştur. Akıl için katlanılmaz olan, Stalin'in bir zorba olması değil, Troçki'nin Gestapo'nun hizmetine girmiş olabilmesi, Buharin'in sabotajlar ve terör suçları düzenleyebilmiş olmasıydı. Katlanılmaz olan, bu şizofrenik inanışın buzdan ışığında yaşamış olmak, ahlâki ve teorik bilincin sapkın ve hadım edici biçimde birbirinden ayrılmasının içinde yaşamış olmaktı. Gizli rapor bize bu çılgınlığın, aklın bu uykusunun sırrını açıklıyor ya da hiç olmazsa açıklama olanağı veriyordu.

Kuşkusuz raporda ne Troçki'ye ne de Buharin'e doğrudan bir atıfta bulunuluyordu; bunları olası birçok ismin arasından, örnek olabilecek birer kaderleri olduğu için seçtim. XX. Kongre'nin gizli raporu, SBKP'nin üst kadrolarının, Stalin döneminin birkaç yöneticisinin itibarlanmı iade etmekle yetiniyordu. Bu konuda Althusser ne derse desin, ne düşünürse düşünsün, gizli rapor liberal burjuvaziyle sol muhalefetin eskiden ya da yakın zamanda Stalin dönemine bir bütün olarak yönelttiği sözlü ve edimsel suçlamalardan kendini sıyırmak için özen gösteriyordu. Terörün biri iyi ve biri kötü iki dönemi arasına, iyi suçlularla kötü suçlular arasına, masum kurbanlarla, hak ettiğini bulmuş olanlar arasına açık ve belirgin bir sınır çizgisi çekiyordu. Bu sınır, 30'lu yılların ortasına doğru, Büyük Tasfiye'nin, Stalin'in partisinin ta kendisini, kendi kadrolarını ve Stalinci toplumun seçkinlerini kırıp geçirmeye başladığı dönemde çiziliyordu.

Gizli raporun içindeki bu sınırın anlamak kolaydı. Partiye, yani Stalin sonrası dönemin toplumunun mallarının, fikirlerinin ve

345

kurallarının üretimine yön verecek olan siyasi bürokrasinin yönetici çekirdeğine seslenirken, Kruşçev'in iki yönlü bir amacı vardı.

Öncelikle sistemde yapılacak her türlü reformun yılmaz düşmanları olan Molotov ve Kaganoviç'in çevresinde toplanmış olan eski Stalincilerin muhalefetini kırması gerekmişti. Bu amaçla, bütün delegelerin belleklerinde az çok bastırılmış olarak duran olayları hoyratça canlandırarak Kongre'nin üzerinde bir şok, bir travma etkisi yaratması gerekmişti. İrin toplamış bu yarayı yarması gerekmişti. Bu açıdan bakıldığında gizli rapor, bir çeşit güç darbesi, bir yumruk darbesi, hatta fiili olarak bir tür devlet darbesi idi. Ahlâki ve teorik bozulmanın derecesi, Stalin döneminden miras kalan siyasi aygıtın zirvesinde, iktidarla taraftarları arasındaki entrikalı ilişkilerin kaba çıplaklığı göz önüne alınınca, bundan başka çözüm yolu yoktu kuşkusuz. Demokratik tartışmaya, halk kitlelerinin fikrine başvurmaya dayanacak bir çözüm yolu yoktu. Yani sonradan birçoğu, özlenen Başkan Mao'nun çelişkinin doruk noktası olan diyalektiğinin, Stalinciliği 'soldan' aşarak, kendini bürokratik ve manipülatör düşüncenin aşın sağında bulmanın, alçaltıcı -onlara öyle gelmiyordu elbette- cazibesine kendilerini bırakan o dönemin çok soylu beyinlerinin hayal etmekten çok hoşlandıkları, 'solcu' bir çözüm yolu yoktu.

Aslında Stalin öldüğünden beri iktidarın zirvesinde her şey kaba kuvvede, komplolar ve suikastlerle yürüyordu. Beria'nın ve polis teşkilatının üst düzey şeflerinin ortadan kaldırılışı bu yöntemi çok iyi açıklıyor. Tabii ki Lavrenti Beria'nın kaderine gözyaşı dökülecek değilim. Stalin'in ölümünden kısa zaman sonra, bir Prezidyum toplantısı sırasında, bir köpek gibi katledilip, cesedinin bir halıya sarılarak, Kremlin'den gizlice çıkarılması umurumda bile değil. Sadece bu olay, Stalin sonrasının sorunlarının çözümünde bu yollara başvurmak için, SBKP'nin yönetici zirvesinde alçaklık, keyfiyet ve dizginsiz çıplak gücün ne dereceye ulaştığını çok güzel özetliyor. 346 I

Böylece Kruşçev'in XX. Kongre'deki gizli raporu, bir dizi kaba kuvvet gösterisi ve keyfi eylemin devamında ortaya çıkarak, çelişkili bir biçimde -ya da belki diyalektik biçimde, bunu Mark-sizmin Kutsal Kilisesi'nin ilahiyatçılarına sormak gerek-SSCB'deki iktidar organlarının demokratik diyemem, yok hayır, çok gülünç olur bu, ama düzenli işlemlerini sağlamayı amaçlıyordu. Amacı, o zamana kadar partinin kendi zirvesi tarafından düzenli biçimde ihlal edilmekte olan, tek parti otoriter sisteminin kısıtlı yasallığını yeniden yürürlüğe koymaktı. Daha fazlası değil.

Ancak Stalin'in suçlarından bazılarını egemen bürokrasinin Komünist kadrolarına ve 'kardeş partilerin' başta gelen yöneticilerine açık ederek Kruşçev, onlara kendi iktidarlarının kanlı, keyfi -kısaca gayrimeşru-kökenlerini de en azından kısmen hatırlatıyordu. Gerçekte hepsi de Stalin'in mirasçılarıydılar. Hepsi onun dalkavuklarıydılar. Her biri Parti-Devlet Büyük Mekanizması'nın 'küçük vidaları' ve 'küçük çarkları' idiler. Onların iktidarı, Stalin'in yaydığı terör sayesinde inşa edilebilmişti. Oysa SBKP'nin yeni efendisi için -hâlâ yeri çok sağlam değildi, hâlâ güçlü Molotov-Kaganoviç grubunun yılmaz muhalefetiyle karşı karşıyaydı-yönetici bürokrasiye iktidarlarının kanlı gayrimeşru-iyetini açıkça hatırlatmak çok tehlikeliydi. Bu yüzden de bu bürokrasinin içini rahatlatmak gerekiyordu. İşte, Kruşçev'in iki yönlü amacının öbür yüzünde bu vardı. İşte Kruşçev'in, Stalin'in etkinliğini farklı dönemlere ayırmak için çizdiği, kutsanmış bir bıçakla kesilmiş kadar belirgin ve adil, Althusser'in en karanlık düşlerine layık sınır çizgisi bu amaca hizmet ediyordu. Thermidor'un filizlendiği noktada (eğer Komünist solun kullana kullana eskittiği, tartışmalı bir tarihsel mecazı kullanmaya devam etmek istersek, Thermidor ancak ve ancak o anda filizlenir-di), 'halk düşmanlarına', 'karşı devrimcilere, milliyetçi burjuvalara' yöneltilmiş olan şiddetin haklı olduğunu; ancak kitlesel olarak partinin kendine, onlarca yıldır iktidarı sağlamış olan 347

bürokratik sınıfa, bir Rus Thermidoru olasılığına -hatta gerekliliğine- döndüğü anda haklılığı savunulamayacak bir teröre dönüştüğünü, Thermidorculara açıkça anlatmak gerekiyordu. Yani bu dönem, kabaca 1934 yılında, Kirov'un, olası Thermidor-cular dizisinin liderinin öldürülmesiyle başlıyordu. Bu sahneyi gözümüzde canlandırabiliriz.

XX. Kongre'nin yapılmakta olduğu, Kremlin'in büyük salonunu gözümüzde canlandırabiliriz. Delegelerin yaş ortalamasını, giyim kuşamlarını rahatlıkla hayal edebiliriz. Zaten delegelerin yaş ortalaması için hayal gücüne de ihtiyacımız yok, rakamsal verilerimiz var. Rus siyasi sisteminin bir ihtiyarlar despotizmi olduğu iyi bilinir -ama rejimin bu özelliği, Stalin'in ya da Brejnev'in fazla Platon okumuş olmalarından kaynaklanmıyor; yok hayır, hiç ilgisi yok! Tamamen bir iç sosyolojik zorunluluktan ileri geliyor- rakamsal veriler de bunu doğruluyor. 1956 Şubat'tındaki XX. SBKP Kongresi'nde, vekiller komisyonu adına Aristov'un sunduğu rapora göre, delegelerin %79,7'si kırk yaşın üstünde, bunun %55,7'si kırk ila elli yaş arasında, %24'ü ise elli yaşın üzerindeymiş. Bu da demek oluyor ki XX. Kongre delegelerinin çok büyük bir çoğunluğu, 1936 yılında, terör, partinin kendine dönmeye başladığında, Stalin'in güç sahibi Thermidor-cular ortadan kaldırması ve halk düşmanlarıyla mücadelede güvenlik organlarının Stalin'e göre dört yıllık gecikmelerinin arasını kapatması için NKVD'nin başına Yejov'u geçirdiği sırada (hiç Yejov'un bir portresine rastladınız mı? acılı yüzü ve çilgin bakışlarıyla Dostoyevski'nin Ecinniler'inden fırlamışa benzeyen halini hiç gördünüz mü?) en az yirmi yaşındaymışlar.

Yani terör, Kremlin'in büyük salonunda bir gece, özel bir kapalı oturum için bir araya gelmiş bu olgun yaştaki kadın ve erkekler için hiç de tarih öncesi sayılamazdı. Hiç kuşkusuz onu hatırlıyorlardı. Onların kendi hikâyelerinin, yetişkinlik deneyimlerinin bir parçasıydı bu. Dahası, eğer yine Aristov'un öne sürdüğü rakamlara inanacak olursak aralarından %70'e yakını 348

SBKP'ye 1931'den sonra üye olmuşlar. Yani delegelerin çoğunluğu Stalin terörünün yeni sömürü toplumunun aralarında Thermidor ufkunun filizlenmeye başladığı kendi seçkinlerine ve kendi kurumlarına doğru döndüğü sırada, yalnızca olgun yaşa, yetişkinlik yaşına erişmiş olmakla kalmamışlar, aynı zamanda SBKP'ye de tam bu dönemde üye olmuşlar.

Hepsi Kremlin'in büyük salonunda sessiz, çok çabuk bunalmış, kimileri bilincini yitirerek, kimileriye sıcak gözyaşları içinde kalarak 'Kruşçev'e atfedilen' raporu dinliyorlardı. Stalin'in partisine onun, baskının kırmızı demiriyle açtığı oyukları doldurmak için üye olmuş erkek ve kadınlardı onlar. Stalin'e sözcüğün gerçek anlamıyla mutlak iktidarını, yani her türlü kararlılıktan ekonomi yoluyla, yeni Rus toplumunun sınıf yapılan yoluyla en son mercilerde bile (ah Marksist inanışın doğruluktan ayrılmaz doktorları!) mutlak olarak kopmuş iktidarını kurmasına yardım etmiş erkek ve kadınlardı onlar. Kuşkusuz Stalin'in kişisel iktidarı, yeni egemen sınıfın egemenliğini yerleştirmek için yararlandığı araçlardan biriydi - tarihsel faktörlerin benzeşmez çokluğu içinde, bu toplumsal dokulara en kestirme yoldan giden, aceleci ifadeyi kullanmamı bağışlayın, çünkü aslında 'sınıf az çok işlemsel bir kavram olduğuna ve kavramlar da ne kadar işlemsel olurlarsa olsunlar hiçbir araçtan yararlanamayacaklarına ve hiçbir egemenlik yerleştiremeyeceklerine göre tamamen gerekli olan teoriyi yeniden kurma işleminde bunları yapan insanlar ve kendi tarihleridir- ancak bunu söyledikten sonra lan kısa keselim; tarihi, az pişmiş bir butu keser gibi dilimlere ayırarak göze aldığımız bütün basitleştirme risklerinin farkında olarak, lafi kısa keselim ve Stalin'in, başlangıçta yeni egemen sınıfın bir aracı olan kişisel iktidarının 30'lu yılların sonunda, bu sı-nıftan görelilik olarak özerk hale geldiğini yineleyelim. Bu özerkliğin en belirgin işareti de sözcüğün gerçek anlamıyla mutlak hale dönüşmüş bulunan söz konusu kişisel iktidarın; içinden çıkmış olduğu ve bütün bir tarih dönemi boyunca temsil ettiği

349

bürokrasiye karşı harekete geçebilmiş olması ve birbirini izleyen aralıksız terör dalgaları yoluyla yalnız bürokrasinin hepten boyun eğişini değil, aynı zamanda bu bürokrasinin içinde seçkinleri sürekli ve mekanizmayı işlemez hale getirecek bir yıkma ve yeniden kurma sürecine maruz bırakarak, toplumsal hareketliliği de sağlamış olmasıdır. Kısacası

belli bir zamandan sonra bürokrasinin içinde toplumsal konuların, değerlerin ve ödüllendirmelerin dolaşımını terör sağlamıştır. Kruşçev'in 1956'daki şu meşhur Şubat akşamında, XX. Kongre'nin bir gizli oturumunda bütün bu erkek ve kadınlara duyurduğu da bu dönemin, bürokrasinin gelişmesi için dışarıdan gelen, alçaltıcı bir itici güç olarak terörün sona erişidir. Bundan böyle, diye açıklıyordu onlara, yeni bir akılcılık, Stalin'in özel ve mutlak iktidarının sapkın ve öngörülemez akılcılığının yerine, onların sınırının -tabii ki bu sözcüğü kullanmıyordu, yalnızca bir bütün olarak Rus halkının, Rus ulusunun ve Rus devletinin çıkarları söz konusuydu- genel çıkarlarının akılcılığı, ayrıcalıkların ve arpalıkların dağıtılmasına, güç ve iktidar ilişkilerinin kurulmasına yön verecekti. İşte gizli raporun mesajı, Rus tarihinin buzdan derinliklerinden gelmiş olan yüzlerce delege için tamamıyla anlaşılır olan mesajı buydu.

Kuşkusuz sahneyi gözümüzde canlandırabiliriz.

Nikita Sergeyeviç tribündeydi. Cümlelerini heceleyerek, iyice vurguluyordu. Bazı anlarda bağılıyor, tizlerde sesi çatlıyordu. Korkunç gerçekleri birbiri ardına ortaya seriyordu. Ancak belleklerinde bulanmalara yol açan bu ürkütücü ses, bu kez uzaktaki, erişilmez, her şeye gücü yeten bir Baba'nın tekdüze ve öğretici sesi değildi; Bu ses onların kendi sesiydi. Nikita Sergeyeviç onlardan biriydi ve orada, bu uğursuz ve törensel amaçla bir araya gelmiş bütün o erkek ve kadınlar kendilerini onunla öz-deşleştirebilirlerdi. Tıpkı onun gibi, her türlü muhalefetin kırılmasına katkıda bulunmuşlardı. Tıpkı onun gibi, partinin kendisini kırmışlardı. Tıpkı onun gibi Stalin'e övgüler düzmüşlerdi. İçlerinden 1939 Mart'ında, SBKP'nin XVIII. Kongresi'ne katı-

350

lanlann sayısı herhalde oldukça fazlaydı. Kruşçev'in 13 Mart 1939'da, yine Kongre tribününe çıkarak, Komünizmin Ukray-na'daki başarılarını anlattığını da hatırlıyorlardı belki. Uzaklarda kalmış o 13 Mart 1939 günü, tam da İspanya'daki savaşın en başta Stalin'in zararlı siyaseti yüzünden, Komintern danışmanlarıyla İKP'nin yöneticiler grubunun körleştirme çabalan yüzünden kan, bozgun ve kargaşa içinde sona erdiği sırada, Nikita Sergeyeviç'in söylediği şu sözleri hatırlıyorlardı belki de: "Bu basanlar kendiliğinden olmadı," diye açıklıyordu Kruşçev, "XVIII. Kongre'de, onlar işçi ve köylü sınıfının düşmanlarına, bütün halkımızın düşmanlarına karşı verilen zorlu mücadelenin sonucunda elde edildiler; faşist casusluk servislerinin ajanlarına, Troçkicilere, Buharincilere ve burjuva milliyetçilerine karşı verilen mücadelenin sonucunda." Belki de en azından bazılan, 1939 Mart'ında Kruşçev'in konuşmasını nasıl bitirdiğini de hatırlıyorlardı: "Yaşasın insanlığın en büyük dehası, bize Komünizm'in yolunda zaferle öncülük eden Üstad ve Şef, yaşasın sevgili Stalinimiz!"

Sevgili Stalin'i mutlaka hatırlıyorlardı. Hatırladıkça, hâlâ saygılı ve korkulu bir nefretle titriyorlardı.

Ama ben Prag'da, Ulusal Galeride, bir Renoir tablosunun karşısındayım. Neden

Prag'dayım?

Belki de sadece bir Renoir tablosunun karşısında hareketsiz durmak için. Belki de bu Prag yolculuğunun diğer bütün neden ve koşulların unutmamış olmamın sebebi, önemli olan tek şeyin bu Renoir tablosuna uzun uzun bakışım olmasıdır. Her şeyin tek sebebi Renoir değil kuşkusuz. Belki bir Vermeer ya da Velasquez ya da Greco tablosu da aynı işi görürdü. Demek istediğim, önemli olan yalnızca bakılan tablo değil, bu uzun süreli bakışın kendisidir. Bakma ediminin kendisidir belki de. Ama ben Prag'da, Sternberk Sarayı'ndaki Ulusal Galeride-

351

vim. Toledo'da, Santo Tome Kilisesi'nde Orgaz Kontu'nun Cenaze Töreninin karşısında değilim. Ya da Prado'da, Meninler'm karşısında. Ya da Mauritshuis'de Delft Manzarasının karşısında. Bu tabloların çevresinde yaşamımı yeniden kurmam mümkün olabiliirdi.

Çünkü benim yaşamım bir ırmağa benzemiyor, hele sürekli değişen, içinde iki kez yıkanamayacağınız bir ırmağa hiç benzemiyor. Benim yaşamım sürekli, daha önce görülmüşlerden, daha önce yaşanmışlardan, bükünncaya dek tekrarlamalardan oluşuyor. Aynılık sonunda başkalağa, tuhaflığa dönüşünceye dek. Yaşamım zaman içinde ileri doğru bir akış, akıcı ama kurulu bir süre değil, çok daha kötüsü: Kendi kendini kuran, kendi kendini yapan bir eylem. Yaşamım sürekli olarak bozuluyor, devamlı bir bozulma, bulanıklıklaşma, duman olup havaya karışma halinde sürüyor. Yaşamım, devinimsizliklerin, anlık görüntülerin, geçici anların sırasız olarak art arda gelişinin, sonsuz bir gecenin içinde geçici olarak parıldayan görünüşlerin rastlantısal bir dizilişinden ibaret. Oraya buraya saçılmış bütün bu çalı çırpıların, çer çöpleri bir arada tutmak ya da en azından bir arada tutarmış gibi yapmak için ancak insanüstü bir çaba, tam anlamıyla delicesine bir umut gerekiyor. Hayatı bir ırmak gibi, bir akış gibi düşünmek bir romancı uydurması. Anlatıcının şeytan kovması, Ego'nun sonsuz ve zamansız varlığına başkalarını inandırmak -geçen, yi-ten ve yeniden bulunan zaman sapıklığı biçiminde olsa bile- ve kendi biyografisine, kendi kendinin romancısına dönüşerek, kendi kendini buna ikna etmek için bir hilesi. Yaşamım bu Renoir tablosundan, bu tabloya bakışımından başka bir şey değil.

Ama artık 1960 yılının güzünde, Fernand Barizon'la SBKP'nin XX. Kongresi hakkında konuştuğumuz günün ertesi gününde değiliz. Bir hiçlik havası, sanki hiçbir şey olmamış gibi, sanki onca zaman hiç geçmemiş, bir ırmağın sulan misali akıp gitmemiş gibi; yine ben, başka bir devinimsizlik içinde ba-

352

kıyorum: aynı devinimsizlik. Başka bir ben, aynı ben. Başka bir tablo, aynı tablo. Buchenwald'de bir Pazar günü, Josef Frank'ın aynı hatırası.

1969 yılında, Nisan ayının başlanndayız. Dün Jiri Zak'la buluştum.

Güneş, içinde bulunduğumuz odanın camlarını sözcüğün tam anlamıyla okşuyordu, ama bahan müjdelemiyordu. Jan Pal-lach kendini vurmuş ve birkaç gün sonra da Alexandre Dubcek, elinde kalmış olan bir parça iktidardan da uzaklaştırılmıştı. Artık her şey normale dönmeye başlayabilirdi; Doğru Düşünce'nin, eğitici çalışmanın, bürokratik düzeltmenin yeniden kurulmasına başlanabilirdi. Güzel havalan müjdeliyormuş gibi görünen parlak güneşe karşın, o yıl bahann gelmeyeceğini biliyorduk elbette.

Saçları bembeyaz olmuş Jiri Zak'a bakıyordum. Ona eşlik eden altmışlarındaki kadına, Josef Frank'ın dul eşine bakıyordum.

Prag'a, 1969 yılının bu bahar başlangıcında, İtirafları, olayların gerçekte yaşanmış olduğu yerlerde çekme olasılığının peşinden koşan Costa Gavras'la birlikte gelmişim. Sonra da Prag'a bundan sonra hiç gelmeyeceğimi bildiğim için, Prag anılanın bütün ayrıcalıklı yerlerini uzun uzun ziyaret etmişim. Ertesi gün uçağa binmeden hemen önce de Ulusal Galerî'ye gidecek ve hayatımın çok derinden bağlı olduğu o Renoir tablosuna son bir kez bakacaktım.

Ama şimdi Jiri Zak'a ve Josef Frank'ın dul eşine bakıyordum. Tıpkı gecenin çökmesi gibi, sıkıntının çökmesi gibi, üçümüzün üstüne sessizliğin çöktüğü anda, bir kez daha anıları canlandırmayı, fotoğraflara bakmayı bitirdiğimiz sırada, birdenbire belleğimdeki o resim, inanılmaz bir berraklıkla geri geldi: Arbeitssta-tistik bürosunda Josef Frank, herhalde Jiri'nin o dostça hareketi kime yaptığını görmek için, bana doğru dönüyor, beni görüyor, o da bana bir selam işareti yapıyor, hemen kaybolan kısacık bir gülümsemeyle birlikte. Onun arkasında, bana doğru yarı dö-

353

nük yüzünün arkasında, barakanın öbür tarafındaki camları parıldatan Aralık güneşini görüyorum. Bir de krematoryumun taştan bacasını görüyorum. Tam o sırada Willi Seifert gelip ortamızda dikiliyor.

"Çocuklar!" diyor ortaya. "Bu akşam saat altıda hepiniz burada olun! Köpek yahnisi hazırladım, herkese yetecek kadar var!"

Onaylama ve hoşnutluk çığlıklarının gürültüsü ortalığı kaplıyor.

Seifert'in bakışı Jiri Zak'ı yakalıyor.

"Sen bizden değilsin. Ama yine de gelebilirsin! Davetlimiz-sin!"

Jiri başını sallıyor.

"Köpek eti sevmem," diyor.

"Hiç tattın mı?" diye soruyor Seifert.

Jiri Zak başını olumsuz anlamda sallıyor.

"Köpek yeme fikrini sevmiyorum," diyor kestirmeden.

Zamyatin de köpek yeme fikrini sevmemiş. Paris'te sürgünde ölen yazar Eugene Zamyatin'i kastetmiyorum. Kolyma'da mahkûm bir Ortodoks papazı olan başka bir Zamyatin'den söz ediyorum. Daha doğrusu ondan Kolyma Hikâyeleri'nde Varlam Şala-mov söz ediyor. Her neyse, Peder Zamyatin, barakadaki sıradan mahkûmların 'düzenledikleri' köpek yahnisinden bir parça yiyor. Yemeğini afiyetle bitirdikten sonra serseri Semyon, papaza yediğinin sandığı gibi koyun değil köpek eti olduğunu söylüyor. Papaz Zamyatin de karın üzerine kusuyor. O da Jiri Zak gibi köpek eti yemenin fikrini sevmiyor yani. Yoksa köpek etini severek yemiş. Yahninin tadının güzel olduğunu, bunun iyi bir koyun olduğunu söylemiş. Onu kusturan köpek eti yemiş olma fikri.

Ama Willi Seifert gülüyor.

"İyi de biz fikri yemiyoruz ki eri yiyoruz!" diyor. "Köpeğin eti de haşlanmış sığıra benzer."

Kolyma serserisi Semyon'dan çok, Willi Seifert'e hak verdiğimi söylemeliyim. Köpek eti ya da en azından o

Pazar Arbeit-

354

statistik'te. yediğimiz gibi kıvamlı bir sos ve sebzelerle yapılmış köpek yahnisi, koyun etinden çok haşlanmış sığıra benziyordu. "Elimde değil," diye cevap verdi Jiri Zak, yumuşak bir inatla. "Köpek yeme fikrini sevmiyorum."

Tabii ki ben, o sırada, ögle yoklamasının sona erdiği, kamp orkestrasının müzisyenlerinin yeniden trompet, klarnet ve tuba-larını çalmaya hazırlandıkları o anda, Leon Blum'ün, eşitliğin Platoncu tanımını üzerine bir deneme yazmakta olduğunu bilmiyordum. Köpek eti yeme fikrine o ne derdi onu da bilmiyordum, ayrıca eşitlik fikri üzerine ne dediğini de o sırada bilmiyordum. Zaten bilseydim bile buna çok önem vermezdim. 1944 yılında Platon'un siyasi ütopyalanyla pek ilgilenmiyordum. Oysa on yıl sonra çok özel bir nedenle Platon'la ilgilenmek zorunda kalacaktım. Platon da benim için biraz futbol gibi; felsefe ve hazırlık sınıflarındaki anılan bir yana, beni Platon'la ilgilenmeye iten yeraltı siyasi etkinliklerim oldu. Gerçekten de ellili yılların ortasında Madrid'de, Platon'u yeniden okumaya başlamam gerekti. Şunu söylemeliyim ki buna hazır değildim. Büyük bir titizlikle Wetter'in, Calvez'in, Bochenski'nin yani Cizvitlerle Katoliklerin tarihsel materyalizmle ilgili tezlerini tartışmaya hazır-lanmışım. Tomasçılığın, gelenekçi filozofların İspanya'da yay-dıkları, sulandırılmış versiyonu üzerinde saatlerce tartışmaya hazırdım. Düşüncesi Marbourg ekolüyle, deneyci eleştirelliğin kesişme noktasında yer alan Ortega y Gasset'in bütün fikirlerini noktası noktasına çürütmeye hazırdım. Franco karşıtı harekete ilgi duyan ancak Politzer'e, o dönemde Marksizm üzerine ulaşabilecekleri başlıca bilgi kaynağı olan el kitabına, temel versiyonunda olsun, Besse et alrı tarafından zenginleştirilmiş versiyonunda olsun kuşkuyla yaklaşan -of hem de nasıl! derdim bugün olsa- Madridli üniversitelerle yapacağım tartışmalarda dolaylı da olsa Platon'la boğuşmak zorunda kalacağımı hiç düşünmemiştim. Aslında, tahmin edilebileceği gibi doğrudan Platon'la değil, Kari Popper'in Platon üzerine görüşleriyle boğuşmak zo-

355

fı[^]

randa kalmıştım. Aşağı yukarı Blum'ün Buchenwald'de Fagu-et'yi okuduğu ve en azından eşitlikle ilgili kısmını devrimci bulduğu Platon'un siyasi düşünceleriyle heyecana geldiği sırada Karl Popper de The Open Society and Its Enemies adlı kitabını yazmayı tamamlamış ve 1954-55 yıllarına doğru İspanyolca'ya çevrilen bu kitap nedeniyle, Popper'in denemeleri ilerici üniversite öğrencileri arasında azgın öfkelerle yol açıyordu. Bu yüzden de Popper ve Platon üzerinde çalışmaya koyulmam gerekmişti. (Hegel ve Marx için teşekkürler, o iş çoktan yapılmıştı! Hatta Marx'ın Grundrisse'ierimn 1953 tarihli Doğu Berlin baskısını keşfetmiş olduğum için bir parça ileride bile sayılırdım.)

Ayrıca, oldukça alaycı bir şaşkınlıkla, Madrid'deki uygulamalı alıştırılmalarımdan yirmi yıl sonra, Paris'te Büyük Düşünürler üzerine bir tanşmanın çıkışına tanıklık ettim. Bu tartışma sırasında herkes aradan geçen zaman içinde adı Sir Karl

Popper olarak değişmiş olan Popper'in çok uzun zaman önce bu yolu açmış, bu yeniliğin bahçelerini adımladığını unutmuş gibi yapıyordu.

Ama ben 1944 yılında Buchenwald'deyim ve henüz Kari Popper hakkında hiçbir şey bilmiyorum. Eğer o dönemde . Blum'un, Platon'a göre eşitlik üzerine fikirlerini tartışmam ge-rekseydi, herhalde Marx'in Gotha Programının Eleştirisi olarak bilinen, Michel Herr'le birlikte okumuş ve üzerinde çalışmış olduğum ve bana göre doğal eşitsizliklerin adil oranlanmasını sağlayacak ütopyik bir toplumsal eşitlik kavramını eleştirmek için gerekli unsurları veren metnine bağlı kalırdım.

Yine de şu an eşitlik fikrini düşünmüyorum. Köpek yeme fikrini düşünüyorum. Şunu söylemeliyim ki köpek yeme fikri bayağı hoşuma gidiyor. Seifert'in bu akşam için 'düzenlemiş' olduğu köpek yahnisi fikri hoşuma gidiyor. Engels'in ünlü bir özdeyişini taklit edersem, köpeğin kanıtı onu yememizdir, işte bu kadar! Bu iç rahatlatan gerçeği haykırmak geliyor içimden.

Tam o sırada, sanki praxis felsefesinin bu iyimser çözümleni-

356

sinin altını çizmek istermiş gibi, Rapportführer'm yoklamanın bitişini belirten hazır ol "emrini veren sesi hoparlörden gürledi: Das Ganze, Stand! Hegelci bir sözcük bu, Das Ganze, Herkes. Belki de bu kamp hoparlörlerinden duyulan ses Mutlak Ruh'un sesidir. Herkes'in sesi, bizim hepimizle konuşmuş, bizi hazır olun ceset gibi hareketsizliği içinde hepimizi tek bir hale getirmiş, krematoryumun dumanının üzerinde süzülmekte olduğu solgun Aralık göğünün boşluğuna bakan tek bir biçimde sabit-leştirmiştir. "Herkes, Hazır ol!" diye bağırıştır Mutlak Ruh, yoklama yerinden.

Ancak benim Pazar günü saçmalıklarımı çok ciddiye almamak gerek. Beni böyle saçmalatan şey köpek yeme fikri. Yani köpek yahnisi fikri! Ne gün ama çocuklar! Ne güzel bir pazar, Barizon'un dediği gibi! İlk önce bize birkaç dakika içinde dağıtılacak olan eriştel çorba fikri, saat altıda ise köpek yahnisi fikri! Hiç kuşku yok ki dünyayı böyle fikirler döndürüyor.

357 YEDI

"Manzarayı mı seyrediyorsunuz?" dedi Yehova. Daha

doğrusu şahidi: Yehova'nın Şahidi.

Küçük Kamp'ın sınırında, karantina barakalarıyla revir binalarının yani Revier'in arasındaki küçük koruda, kar üstünde adım sesleri duydum, birinin yaklaştığını anladım. Kar üstündeki ayak sesini duyunca bir saniye için başımı çevirdim. Herhangi bir SS Blockführer'in münasebetsizce gelivermesinden korkmuyordum. Bunların Pazar öğleden sonraları kamp içinde dolanmak gibi bir âdetleri yoktu. Görev başında olanlar, gözetleme kulelerinde ya da nöbetçi kulübelerinde, sıcakta dururlardı. Görevde olmayanlarsa SS kantininde bira içerek, nöbet sıralarının gelmesini beklerlerdi. Ya da Weimar'a gidip kızlara asılırlardı. Ama bu gelenin bir SS olması pek mümkün olmadığına

göre, aylağın biri olabilirdi. Beni takip edip deri çizmelerimi çalmaya gelmiş bir genç Rus mahkûm. O yüzden arkamda kar üstündeki ayak sesini duyunca başımı çevirdim. Bıçaklı ya da cop-lu bir Rus aylağına yakalanmak istemiyordum.

Ama gelen bir Rus aylağı değil, Yehova idi. Uzun boylu karaltısını ve beyaz saçlarını hemen tanıdım. Galiba gerçek adı Johann'dı. Ama hiç emin değilim. Bu yüzden de bu yazıda ondan her söz edişimde Yehova demeye karar verdim. Bir kere Johann ya da Yehova ne fark eder ki. Hatta Ye-hova'yı akılda tutmak daha kolay bence. Hem sonra, hiç kuşku yok ki o gerçekten de bir Tanrı adamıydı. "Manzarayı mı seyrediyorsunuz?" dedi Yehova.

Karantina kampının ötesinde, boş alanın, gözetleme kulelerinden makineli silah üzerine doğru uzandığı sınır alanının hemen öncesindeki küçük koruda durduğum yere, yanıma geldi. Evet, manzarayı seyrediyordum.

Buchenwald'de her Pazar bu manzarayı seyredirdim. Aşağı yukarı her Pazar. Belki Buchenwald'deki yetmiş iki Pazarımın hepsinde değil. Belki mutlaka, bazı Pazarlar bir kar fırtınası ya da sağnak yağmur beni, Küçük Kamp'ın sınırına kadar giderek, buradan Thuringe manzarasını seyretmekten alıkoymuştur. Olabilir, aksine yemin edemem. Ancak böyle birkaç istisnai Pazar bir yana, Buchenwald'deki diğer bütün Pazarlarımda bu manzarayı seyretmiştim.

Öğleden sonraları, tabii ki Pazar öğleden sonrasının birkaç saatlik boş zamanında. Güneşli havalarda buraya güneşin batış saatinde gelirdim, batış saati mevsime göre kaç olursa olsun. Güneş neredeyse tam karşımda, kendime seçtiğim bu gözlem noktasının hafifçe solunda batardı. Güneşin Thuringe Ovası'nın üzerinde, orada, en batı uçta, Thuringe Dağları'nın mavi çizgisinin arkasında heybetle batışını izlerdim. Kışın, Thuringe Dağları'nın mavi çizgisi beyazlaşır; güneşe tıpkı kullanıla kullanıla aşınmış, parlak-laşmış bir gümüş para gibi solgun ve kırılğan görünürdü.

359

Yehova yanımda durup benimle birlikte, Austerlitz güneşi gibi kısa süreli ama zafer kazanmışçasına son ışıklarını göndermekte olan Aralık güneşinin altındaki kış manzarasını izlemeye koyuldu. "Manzarayı mı seyrediyorsunuz?" demişti. Çok yerinde bir soru değildi bu elbette. Manzarayı seyrettiğimi görüyordu zaten. Orada durmuşken manzarayı seyretmekten başka bir şey yapıyor olamazdım. Thuringe Ovası'nı, uzaktaki köyü, krematoryumdan çıkmamış olan sakin ve gri dumanları seyrettiğim açıkça görülüyordu; dışarıdaki hayatı. Herhalde asıl sormak istediği, "Niçin bu manzarayı seyrediyorsunuz?" olmalıydı. Ya da, "Bu manzara sizin için ne ifade ediyor?", "Bu manzara sizde en tarif edilemeyecek kasvetlerle birlikte, hangi anlık ve vahşi mutluluğu uyandırıyor?" Bu türden bir şeyler işte. Ama o bütün yalınlığıyla, "Manzarayı mı seyrediyorsunuz?" demişti. Yehova bile gerçek soruları açıkça dile getirmekte zorluk çekebiliyordu. O bile günlük konuşmanın bayağılığına düşebiliyordu demek.

Bense hiçbir şey söylemedim, çünkü Yehova gerçek soruyu sormamıştı. Biraz sinsice bir merakla başka bir şey söylemesini bekliyordum.

Aslında Yehova'nın, bütün konuşmalarını İncil'den alıntılarla açmak gibi bir alışkanlığı vardı. Onu ilk tanıdığımdan ve ara sıra konuşmaya başladığımızdan beri konuya böyle girmek bir tür törene dönüşmüştü. İncil'den alınan sözler her zaman yerinde olur, hep konuya uygun düşerdi. Ben de bu duruma sinir olmaya başlamıştım. Ama bugün, Thuringe Ovası'yla Etters-berg üzerindeki bu kar manzarasının karşısında İncil'den nasıl bir alıntı yapabileceğini merak ediyordum. İncil'de kara atıfta bulunan çok fazla söz olmamalıydı.

Ben de bu yüzden biraz sinsice bir merakla bekliyordum. Yehova bu işin içinden nasıl çıkacaktı? Bana doğru döndü ve biraz rengi atmış gibi duran mavi gözleriyle yüzüme baktı:

360

"Yehova, sesini muhteşem bir gök gürültüsü gibi gürletti. Bizim anlayamadığımız büyük şeyler yaptı ve kara dedi ki: 'Yeryüzüne in!' ve taklitçi yağmurlara da dedi ki: 'Yağın!' Bütün insanların üzerine mührünü gönderdi ki hepsi O'nun eserini tanısınlar... "

Cümlelerini çok yüksek bir sesle, vurgulayarak söylemişti.

Şimdiyse gülümsüyordu:

"Eyüb'ün Kitabı, 37,5!"

Başımı hayranlıkla ve biraz bozularak salladım. Sonra başımı Thuringe Ovası'nı kaplayan kara, artık İncillenmiş, ölümsüzleşmiş olan kara doğru çevirdim.

Yehova'yı -daha doğrusu şahidini: Yehova'nın Şahidi'ni- birkaç ay önce tanıdım.

. Nazi kamplarında Yehova'nın Şahitleri ya da resmi adlandırılmalarıyla Bibelforscher, mor renkli bir kimlik üçgeni taşırlardı. Askerlik hizmetini yerine getirmeyi ve Alman bayrağı önünde eğilmeyi reddettikleri için kapatılmışlardı. Buchenwald'de Yehova'nın Şahitleri özellikle işkence görmüşlerdi. Başlarda zorunlu olarak disiplin birliklerine gönderilmişlerdi. Pek çok kez SS yönetimi, onları ilkelerinden vazgeçirmeye çalışmıştı. Örneğin 1939 Eylül'ünde savaşın başlamasından kısa süre sonra, hepsi yoklama yerinde bir araya getirilmişler ve SS komutanı onlara eğer içlerinden biri, içlerinden yalnızca biri bile olsa, orduya katılmayı reddederse hepsinin kurşuna dizileceklerini söylemiş. Yehova'nın Şahitleri iki SS savaş birliği tarafından kuşatılmış durumdaymış. Ama içlerinden biri bile Almanya için savaşmayı kabul etmemiş. Sonunda dayak yemişler ve geriye kalan en son kişisel eşyaları da ellerinden alınmış ama SS yönetimi infaz tehdidini yerine getirmemiş.

1944'te ben Buchenwald'e geldiğim sırada Bibelforscher'den hayatta kalanlar, çoğunlukla kamp hastanesinde hastabakıcı olarak ya da SS subaylarının villalarında ev hizmetinde çalışıyorlar-

361

di. Bu sessiz, fedakar, yorulmak bilmez adamlar sabırla, 1914'te Şeytan'ın yeryüzüne inmesiyle başlayan milenyum'un kıyamet benzeri felaketlerinin bitmesini ve yakındaki, belirsiz bir gelecekte Yeni Dünya'nın kapılarının açılarak, gökyüzündeki yerlerinden incek olan Seçilmişler'in yeryüzünü yönetmeye başlamalarını bekliyorlardı.

Ancak kampların bu son zamanlarında bile, Yehova'nın Şahitleri hâlâ toplu angaryaların kurbanı oluyorlardı. 1944 baharında, bir kazıyı yürütmek için yoklama yerine çağırıldıklarını hatırlıyorum. Bu sırada SS müfrezeleri, onların odalarında ve çalışma yerlerinde dini nitelikte ya da rejim düşmanı el ilanları bulmak için arama yapmaktaydılar.

Yanlış hatırlamıyorsam Yehova'yla 1944 Eylül'ünde, Eylülün başlarında tanışmıştım. Birkaç gün önce, akşam yoklamasının ardından kampta bir dedikodu, başta fısıltıyla, sonra giderek yükselen seslerle ve sonunda sessiz sevinç patlamalarına, içte tutulan bir çığlık ve şarkı şamatasına dönüşerek dolaşmaktaydı: Paris özgürdü, Paris kurtulmuştu! Bir bloktan diğerine koşuyor, arkadaşlarımızı bularak neşemizi onlarla paylaşmak istiyorduk. Benim bloğumun tam karşısındaki 34.'de tam bir bayram havası vardı. Orada Taslitzky ile Leroy'yı buldum. Christian Pineau da onlara katılmıştı ve galiba Roger Arnould da oradaydı. Blok şefi Fransızlar'ın çıkardığı şamatayı duyuyor ama bu seferlik ses çıkarmıyordu. Kulübesinden çıkıp Fransızlar'ın pis, disiplinsiz, tembel boklar olduğunu, nur Scheisse, ancak bok olabileceklerini, krematoryumdan başka bir yerde olmayı hak etmediklerini haykırmıyordu.

Herkes bilir ki Nazi kamplarında Fransızlar hakkında pek iyi şeyler düşünülmezdi. SS'leri kastetmiyorum elbette, Fransızlar'ın onların gözünde iyi bir üne sahip olmamasının hiçbir önemi yok. SS'lerin Fransızlar hakkında iyi ya da kötü düşünmesi kimin umurunda? Ama diğer mahkûmlar arasında Fransızlar ya da daha doğrusu Fransa için iyi şeyler düşünülmezdi. Avrupa'nın 362

bütün uluslarının antifaşistleri, Fransa'ya başka nedenlerle birlikte en çok İspanya'ya müdahale etmeme politikasından dolayı kızarlardı. Polonyalılar, antifaşist olsun ya da olmasın -ve çoğunlukla antifaşist değillerdi, en azından Komünist söylemin bu deyişe yüklediği anlamda- her türden siyasi eğilime sahip bütün Polonyalılar, Fransa'ya 1939 Eylül'ünde kendilerini yalnız bıraktıkları için kızıyorlardı. Bir de Polonyalı ve Almanı, Çeki ve Rusu, hepsi, Fransa'ya 1940'ta Nazi ordusuna bu kadar kolayca yenildiği için kızıyorlardı.

Fransa'ya ve Fransızlar'a karşı bu çok yaygın ve hırçın küçümseme düşüncüğüne uğramış bir aşkı aslında. 1940'ta Fransa'dan bir mucize, savaşın kaderini değiştirmesi bekleniyordu. Nazizm'e esir düşmüş bütün Avrupa, ikinci bir Marne Savaşı mucizesi bekliyordu. Bu yüzden de esir düşmüş, ancak Fransa bu yeni Marne Savaşı'nı kazandığına göre esareti fazla uzun sürmeyecek olan Avrupa'da bir baştan bir başa, bütün erkek ve kadınlar, Pasifik'teki adasında Suzanne'ın yaptığı gibi gece karanlığında Marne'in zafer şarkısını fısıldayacaklardı!

Her ne olursa olsun Paris'in özgür kaldığı haberi, mahkûmlardan çoğunun ve özellikle de Alman kapolarıyla, blok şeflerinin, kışla bürokrasisi kadrolarının Fransızlar'a karşı tutumunu kökünden değiştirmişti. Haberin bize ulaşmasının ertesi günü Buchenwald'e genel bir neşe hali egemen oldu. Sanki hepimizde bundan sonra ne olursa olsun, Paris'in kurtulduğunu görecektik kadar yaşayabildiğimize göre hiçbir şeyin boşa gitmediği duygusu uyanmıştı. Yaz şafağının bulanık ışığında, geceyle gündüzün arasında, kayın ormanının sabah sesleri içinde, Fransız mahkûmlar o gün, omuz omuza, uygun adım yürüyerek -her zaman serseri, her zaman disiplinsiz olan onlar- üstelik bu sabah SS'lerin emrine uyarak değil, zafer yürüyüşüne uygun olarak -Marne'ı kaybetmiştik ama Paris bizimdi- hepsi birbirine yapışık, gözleri doğuda krematoryumun taştan bacasının ötesinde yükselmekte olan güneşe sabitlenmiş olarak yoklama yerine gelmişlerdi. 363

Gustav Herling de buna benzer bir hikâye anlatır. O da Paris'le ilgili bir hikâye. Ama onunki neşeli bir hikâye değildir, çünkü Paris'in özgür kalışıyla değil, düşüşüyle ilgilidir.

Bir gün, 1940 Haziran'ında bir gün, Vitebsk Hapishanesi'n-de Gustav Herling'in içinde bulunduğu hücrenin kapısı açılmış ve zaten aşın kalabalık olan içeriye yeni biri girmiş. Adam, mahkûmların bakışları arasında hareketsiz durarak mırıldanmış: "Paris düştü..." Arkasından Vitebsk Sovyet Hapishanesi'nin bu hücresinde, 1940 Haziran'ında bir iç çekiş gibi, bir keder fisıltısı duyulmuş. "Paris düşmüş! Paris, Paris... Bu hücredeki en basit insanların, Fransa'yı hayatlarında hiç görmemiş olanların bile Paris'in düşüşünü son umutlarının ölümü gibi Varşova'nın işgalinden çok daha büyük bir bozgun olarak hissetmiş olmaları inanılmazdı. Bütün Avrupa'yı kara bir bulut gibi kaplamış olan esaretin karanlığı, hücremizin parmaklıkları arasından görülen kareli gökyüzü parçasım da karartmıştı," diyor Gustav Herling. Ama siz belki de Gustav Herling'in kim olduğunu bile bilmiyorsunuz. Doğrusunu söylemek gerekirse ben de fazla bir şey bilmiyorum.

Herling'in kitabı, A World Apartı Josef Czapski sayesinde öğrenmiştim. Kitabın İngilizce adını vermem, dilbilgimi gösteren bir züppelikten değil, bu kitabın Fransızca'ya çevrilmemiş olmasından. Ancak 1951 yılında Londra'da yayımlanmış olan A World Apart özentisizliği, ölçülü merhameti ve anlatımının her türlü süsten arınmış söylem mükemmelliğiyle, hiç kuşku yok ki Stalin kampları üzerine yazılmış en etkileyici eserlerden biridir. Üstelik de, 1940-1942 yıllarında Stalin'in Gulaglar üzerine tamamen denetimli bir genel görüşle birlikte, belirgin ayrıntılar da veren, birinci sınıf bir tarihsel belgedir.

Şimdi belki bazı seçkin Marksistler, hâlâ bu Gulag sözcüğünü, pek de bilimsel olmayan biçimde kullandığım için bana kızacaklar. Alın işte Alain Lipietz, seçkin bir Marksist. Üstelik bir de ekonomist. Kendi kuşağının bütün Fransız aydınları gibi o

364

da Althusser'in sarayında yetişmiş. Ancak bazı arkadaşlarından farklı olarak teorik yeniyetmelik dönemini aşabilmiş ve Efen-di'sinin düşüncelerinin büyüünden kurtulmuş gibi görünüyor. Bu sayede Marx'ın Grundrisse'lenni, Hegelci bir suçluluk kompleksine kapılmadan okuyabilmiş ve ondan kendi çalışmaları için yararlanabilmiş. Kendini Marksist sayan bir ekonomist için bunun kaçınılmaz olduğunu söyleyeceksiniz. Yine de çok yaygın olmayan bir gerçeğin altını çizmeliyim. Tek sözcükle Alain Lipietz, kendini okutuyor. Hatta yazılarının orasında burasında, kimi haklı noktalara, aydınlatıcı bakış açılarına bile rastlayabilirsiniz; en azından bir çözümlemenin teorik somutunda kaldığı, maocu diyalektiğin çocukça baş dönmelerine kendini kaptırmadığı zamanlarda.

Oysa son denemesi, Kriz ve Enflasyon, Neden ?de işletmelerdeki kapitalist despotizme ayrılmış bir paragrafta şu zirvayı yazıyor: "Despotizm sözcüğü ancak, hiç fabrikada çalışmamış, proleter olmayan kişileri, Billancourt ve Javel gözlerini oyunca komşusunun gözüyle yalnız Gulaglar görenleri, sarsabilir." Zırva mı demiştim? Bu sözcük çok hafif kaçtı. İlk başta 'hiç fabrikada çalışmamış, proleter olmayan kişiler'e yapılan saldırının kaba deneyciliğini ortaya çıkarabiliriz. Bildiğimize göre Lenin, hiçbir zaman fabrikada çalışmadı. Lenin örneğini kişisel bir saygı duruşundan vermiyorum, Lipietz ona hâlâ çok değer veriyor gibi görüldüğü için veriyorum. Ama Marx da hiçbir zaman fabrikada çalışmamıştı. O çalışmalannı, hem de uzun uzun, kütüphanelerde yapardı. Ancak bu, onun işletmelerin kapitalist despotizmini tanımlamaktan ve somut tanımını vermekle kalmayıp, ona bir de teorik kavram sağlamaktan alıkoymamıştı. Buna karşılık milyonlarca, ne diyorum ben, on milyonlarca işçi de fabrikalarda çalıştıkları halde -hem de yıllarca, hayadan boyunca, işletmenin despotizmine ömür boyu mahkûm olarak çalıştıkları halde- bu despotizmi tanımayı, tanımlamayı ve dolayısıyla da ona karşı etkin biçimde mücadeleye geçmeyi bilemiyorlar. Kısacası

365 hiçbir anlamı olmayan bir cümlecik: Yalnızca iki-üç yakın arkadaşları hoşnut eden, kendi kendini hoşnut eden, Parisli entelektüeller arasında, hele özlenen başkan Mao'nun diyalektiğinin sanrı uyandıran erdemlerine hayran olanlar arasında oldukça yaygın olan popülist bir duyurluluğu okşayan bir cümlecik. Daha kötüsü de var üstelik. Cümlenin öbür yanı: "Billanco-urt ve Javel gözlerini oyunca, komşusunun gözüyle yalnız Gu-laglar'ı görenler! Şu BiUancourt'un sırtı ne kalınmış. Herkes onun adına ne çok saçmalık söyledi! Alain Lipietz'e Gulaglar'ın, yani toplama kamplarının işletmenin despotizmini, SSCB'deki sosyal bürokratik Kapital'in despotizmini hiçbir zaman ortadan kaldırmadığını hatırlatabilir miyiz? Rus işçisi, özücü bir ayrıcalıkla iki baskı gördü; Gulaglar'ın baskısı ve yanında kapitalist sistemin peri masalı gibi kalacağı bir işletme despotizminin baskısı. Alain Lipietz'e şu en basit stratejiyi; SSCB'de, Çin'de ve iktidarın proleteriyayı sessizliğe mahkûm ederek onun adına konuşan bir Tek Parti'nin tekelinde bulunduğu bütün ülkelerdeki Gulaglar'ın varlığını işçi sınıfından saklayarak ya da bunun gibi cümlelerle onları ucuzlaştırarak Javel ve BiUancourt'un Kapital despotizmini ortadan kaldırmanın hiçbir yolu olmadığını hatırlatabilir miyiz? 1944 Eylül-Pünün başlarında, Buchenwald'de, kamp kütüphanesinin girişindeydim. Bu kütüphane Arbeitsstatistik ve Schre-ibstube'yle, yani sekreterlikle aynı barakada bulunuyordu. Kütüphanenin girişinde, baraka koridorlarıyla asıl kütüphanenin arasındaki daracık yerdeydim. Bulduğum yerden kütüphanenin kabul gişesini ve ötesindeki kitap dolu rafları görebiliyordum. Kapı açılıp Yehova içeri girdiği sırada ben, kütüphaneci Anton'un ondan istediğim kitabı getirmesini bekliyordum. Yehova elinde bir kitapla yanımda durdu. "Mahlzeit!" diye selam verdi. Merakla başımı çevirdim. 366

Buchenwald'de selamlama sözcüklerinin, vedalaşma ve nezaket kalıplarının sıklıkla kullanıldığı söylenemezdi. Size şarkı söyler gibi "Zmw/"lannı yollayarak sizi selamlayan Avusturyalılar vardı ama onlar istisnaydı. Buchenwald'in konuşma dili, nezaket formülleri bakımından oldukça kısıtlıydı. Ben de ölçülü ama sıcak bir sesle "MMzeif diyen bu adama başımı çevirdim.

Mor üçgen taşıyordu, saçları beyaz ama yüzü hâlâ gençti. Hâlâ yaşayan bir yüzdü. Bir maske değildi. Bakışı mavi, biraz rengi atmış gibi, şeffaf ve neredeyse çekilmez bir keskinlikteydi. "Mahlzeit!" dedim ben de karşılık olarak. O sırada kütüphaneci gişeye doğru geldi ve istemiş olduğum kitabı gişenin üzerine bıraktı. Kartonla kaplanmış kalın bir ciltti. Yehova, kitabın adına baktı. Bu adı yüksek sesle okurken sesi hafifçe, belki de şaşkınlıktan titriyordu ya da sevinçten. Sevinçli bir şaşkınlıktan belki de. "Absalom! Absalom!" diye bağırdı. Kitabın adı buydu.

Bir kez daha merakla Yehova'ya doğru döndüm. Yehova bana bakarak, berrak ve kendinden emin bir sesle konuşuyordu.

"Absalom, Davut'un oğlu, Tamar adında çok güzel bir kız-kardeşi vardı, sonra Amnon, Davut'un oğlu, ona aşık oldu..." Yanda kesti ve bir parmağını havaya kaldırdı. "Samuel'in ikinci kitabı, 13!" dedi. Biraz şaşkınlıkla başımı salladım.

Absalom'un hikâyesinin Samuel'in ikinci kitabında bulunduğunu hatırlayacak kadar sadık bir İncU okuru değildim. Hem zaten orada bulunmuş, Krallann Kitabı'nda ya da Paralipome-neler'de olmuş benim için hava hoştu. Çocukluğumdaki Kutsal Tarih derslerimin anılannnda Absalom'un çok belirgin bir görünüşü vardı: Bir meşe yâ da zeytin ağacının alçak daUanndan birine saçlarından asılmış ve silahlı düşmanlannm kılıç ve mızrak 367 darbeleriyle delik deşik ettikleri bir savaşı. Belleğimde Absa-lom'la ilgili ilk görüntü: bir ağacın dallarına saçlarından asılmış, paramparça bir süvari. Kısacası benim için Absalom, Samson gibi bir şeydi. Her ikisi de saçları yüzünden başı derde girmiş adamlar.

Ancak kamp kütüphanesinden 'Absalom! Absalom/’u istemiş olmamın nedeni, bu çocukluk anılarını canlandırmak değildi. Mavi gözlü bir genç kadın yüzündendi. 1942 Haziran'ında Sorbonne'daydım.

Psikoloji sertifikası alabilmek için gireceğimiz sözlü sınavda, profesör Guillaume'un karşısına çıkmak için beklemekte olduğumuz salona girmiştii. Çoğu benim için yabancı olan diğer adaylarla birlikte bekliyordum. O yıl derslere pek sık devam etmediğimi söylemeliyim.

O içeri girdiğinde ben Sorbonne'un tozlu salonunun küf kokusu içinde dalgın dalgın beklemekteydim. Sonraları, bu genç kadının güzelliğinin nereden geldiğini kendime çok sordum. Örneğin 1944 Eylül'ünde Buchen-wald'de, Yehova bana Samuel'in ikinci kitabından bir bölüm alıntılarken, birden bir kalp sıkışmasıyla bu güzelliği anımsamış-tım. Bu güzelliğin ışıltılı gizemi bir kez daha beni sarmıştı.

Kamp kütüphanesinin karşılama gişesinin önündeydim, Ye-hova'nın, Absalom'un İncil'deki hikâyesinin başlangıcını yüksek sesle anlatışını dinliyordum ve iki yıl önce Sorbonne'un bir sınav salonunun harap ve boşu dekoru içinde karşıma çıkmış olan bu genç kadının tuhaf güzelliğini hatırlıyordum. Onu düşünmeden edememiştım tabii ki. Bana Faulkner'in en sevdiğim romam Sartorifi, tanışmamızı sağlayan psikoloji sertifikası sözlüsünden birkaç hafta sonra ödünç veren o, yani Jacqueline B. olmuştu. İki yıl sonra

Buchenwald kütüphanesinin gişesine dayanmış, elimde 'Absalom! AbsalomPun Almanca çevirisinin karton kapaklı kalın cildiyle duruyor ve 42 yazında, birlikte Faulkner hakkında konuştuğumuz, mavi gözlerinin tuhaf ışığı gözle -368 rimi kamaştırıran o genç kadını düşünmeden edemiyordum.

Bir önceki akşam, kamp kütüphanesinin kataloguna bakarken Faulkner'in bu romanıyla karşılaşmıştım. Katalogu öylesine, hiçbir şey beklemeden kanştınıyordum. Aslında içimde bu seferlik kütüphaneden bir Hegel, Nietzsche ya da Lange cildi yerine kurgusal bir şeyler almak isteği yok değildi. Birdenbire gözlerim Faulkner'in ismine ve bu romanına, Absalom! AbsalomPz takıldı. Kataloga daha önce de bakmıştım ama bu roman hiç gözüme çarpmamıştı. Herhalde onu aramadığım, burada bulmayı beklemediğim içindir. Birdenbire Faulkner'in adını ve romanın adını, Absalom! Absalom Tu gördüm. Birden kalbim duracak gibi oldu. Faulkner'in ya da henüz okumamış olduğum bu romanın yüzünden değil elbette. Yalnızca Faulkner'in yüzünden değil yani. Daha çok, o genç kadının, Jacqueline B.'nin ansızın geri gelen anısı yüzünden. Böylece bu roman -kütüphanedeki diğer bütün kitaplar gibi yalnız Alman mahkûmların parasıyla değil, aynı zamanda onların hazırladıkları listelere göre alınmıştı; SS yönetimi ise Alman gazetler'lcv tarafından toplanan paraların bir bölümünü, zorunlu olarak Hitler'in Mein Kampfı ile Rosenberg'in Mythos des XX Jahrbunderti'inden ellişer nüsha ve Moeller van den Bruck başta olmak üzere Nazi Reich binyılının diğer önemli kuramcı-larınm bazı eserlerinden daha az sayıda ama yine de önemli miktarda alınması ve kütüphaneye yerleştirilmesi için kullanmakla yetinmişti- Faulkner'in bu romanı kampın kütüphanesinde tesadüfen -neden ve sonuçların karanlık ve belki de içinden çıkılmaz bir dizisine tesadüf dersek-bulunuyordu.

Bu kitabı kim istemişti? Günün birinde adını alınacaklar listesine ekleyen Alman tutukluya hangi anılan hatırlatıyordu bu roman? Bu kitap, kütüphanenin raflannndan Alman olmayan bütün yazarları ve bütün kuşku, karamsar eserleri temizlemeyi amaçlayan SS yönetiminin emrettiği sürekli tasfiyelerden nasıl kurtulmuştu? 369

Bunları hiçbir zaman bilemeyeceğim. Ancak her ne olmuş olursa olsun, kitap oradaydı. Hatta bana öyle geliyordu ki Absalom! AbsalomFun Buchenwald kütüphanesinde bulunuyor olmasının tek nedeni -tek önemli nedeni demek istiyorum, elimizin tersiyle itemeyeceğimiz tek nedeni- bakışımın katalogda ya-zann ve romanının adlarına takıldığı anın öngörüsüydü -ki bu an da aslında, mantığın temel bakış açısına göre öngörülemezdi.

Başka bir deyişle kitap benim kaderimdi.

Bu yüzden de Samuel'in ikinci kitabı umurumda bile değildi. Yehova'ya baktım, kibarca bir veda sözü mırıldandım ve elimde Faulkner'in, bana mavi gözlü bir kadını hatırlatan romanıyla oradan uzaklaştım. Önceki hayatı hatırlatan, dışarıdaki hayatı.

Ancak birkaç gün sonra kütüphaneci Anton, beni görmek için Arbeitsstatistik salonuna geldi. Akşamdı, ışıkları söndürme düdüğüne çok az kalmıştı. Ben o akşam gece ekibinde, Nachtsch-hichfte bulunuyordum ve işimin başına geçmişim bile. Aslında bu da lafin gelişi, çünkü Arbeit*. gece ekibinde olduğumuz zaman çalışmazdık. Herkes kendi zevkine göre okuyabilir, hayallere dalabilir ya da uyuyabilirdi. Seifert, gece ekibini bunun için icat etmişti.

Ben okumak niyetindeydim. Faulkner'in romanı masamın bir köşesinde, bir tomar rapor kağıdıyla üstü örtülerek, dikkatlice saklanmış olarak duruyordu.

Birden kütüphaneci Anton görünüp yanıma yaklaştı. Bana doğru bir paket uzatıyordu, yüzüneyse tarif etmesi güç bir gülümseme vardı. Yine de alaycı diyebilirim. "Bu sana," dedi Anton.

Şaşırmış olmalıyım ki ısrar etti. Alaycılığı da artırıyordu. "Evet, evet, sana dedim ya! Senin Yehova Şahidinden."

Aslında 'Yehova Şahidi' dememişti. Okuma kolaylığı açısından basitleştiriyorum. Daha önce de söylediğim gibi Buchen-

370

wald'in resmi adlandırmasında Yehova'nın Şahitleri'ne Bibel-forscher deniyordu. Anlamı 'İncil arayıcıları', ya da 'araştırmacıları'. Ama Anton Bibelforscher de dememişti. Bibelliehaber yani 'İncil heveslisi' ya da 'İncil âşığı' -bilerek böyle

söylemişti kuşkusuz ama o an bunu anlamamıştım- demişti. Kısaca İncil düşkünü. Bu da tamamen mantıklıydı. Yehova'ya, İncil düşkününden başka ne denebilirdi ki? Biraz şaşırarak başımı salladım ve Anton'un uzattığı paketi aldım. Anton birkaç yorum daha yapacak gibiydi. Ama bir şey söylemeden omuzlarını kaldırıp gitti. O anda Lagerschutz devriyelerinin, ışıklan söndürme vaktinin geldiğini belirten düdüklere kamp sokakları boyunca yankılandı.

Paketi açınca bir İncil nüshasıyla karşılaştım. Solmuş ipekten bir sayfa şeridi, Samuel'in İkinci Kitabının 13. Bölümü'nün bulunduğu sayfayı işaret ediyordu: "Amnon'un Ensesti".

Sonra Amnon Tamar'a dedi ki: "Çörekleri yatağa getir de senin elinden yiyeyim." Tamar da hazırlamış olduğu çörekleri alıp, yataktaki kardeşine götürdü. Tesin diye çörekleri onun önüne koyduğu sırada Amnon onun elinden tutup şöyle dedi: "Gel kardeşim, benimle yat..."

Şeridin işaret ettiği sayfanın birkaç satırını makine gibi okudum. Sonra İncil'i kapadım ve onu Faulkner'in romanının yanına, işlemem gereken dosyaların altına koydum. Biraz sinir olmuş gibiydim. Ne bileyim, belki içim sıkılmıştı. Belli belirsiz bir rahatsızlık duygusu beni sarmıştı yani. Benden ne istiyordu bu Yehova? Ne diye beni takip ediyordu? Ama belki de bunun Ye-hova'yla bir ilgisi yoktu. Belki de bu tuhaf iç sıkıntısı, az önce Henri Frager'le yaptığımız konuşmadan ileri geliyordu. Gece ekibindeki işimin başına geçmek üzere Arbeit'a. gelmeden önce 42. bloğun önünden geçmiştim. Frager'i mutlaka görmem gerekiyordu.

371

Henri Frager, direniş şebekemin patronuydu. İşin doğrusu adının Henri Frager olduğunu bilmiyordum. Ben onu yalnızca 'Paul' takma adıyla tanıyordum. Beni 'Jean-Marie' şebekesine sokan da, 1943 yazında bir gün 'Paul'le tanıştıran da Michel Herr'di. Niel Caddesi'nin kaldırımında, Birleşik Dükkânlar'ın karşısında tanışmışnk. Irene'in Yonne'daki, paraşütçülerin kabulü, Alman iletişim hatlarının sabotajı ve bölgedeki direniş hücrelerinin kurulmasından sorumlu olan grubuna resmen katılmaya gidiyordum. Niel Caddesi'nin kaldırımında adı 'Paul' olan Henri Frager ve adı 'Jacques' olan Michel Herr'le birlikte yürüyordum. O sırada Paul'ün adının Henri Frager olduğunu bilmiyordum. Sadece ve doğal olarak, Jacques'in adının Michel Herr olduğunu biliyordum. Bu randevu bir anlamda benim bir süredir Michel ve Irene'le birlikte etkinliklerine zaten katılmakta olduğum şebekeye girişimi resmileştirecekti.

Paul'le Paris'te iki-üç kez daha görüşmüştüm. Daha sonra da Irene'in Joigny'deki evinde Gestapo tarafından tutuklanmışım. Ama irene, Bergen-Belsen'den henüz dönmemişti.

Her neyse, Paul'le son randevumdan bir yıl sonra, Buchen-wald'de Arbeit'Yi büromdaydım. Bana kaydetmem gereken bir raporu verdikleri sırada, işgücü merkez dosyasının üzerinde çalışıyordum. Bir gün önce 17 Ağustos 1944'te kampa gelenlerin listesiydi bu. Ancak kırk kadar kişi nakledilmişti. İstisnai bir nakil olduğu hemen anlaşılıyordu. Bir kere listedeki mahkûmların hepsi, özel bir karantina barakası olan 17. bloğa gönderilmişlerdi. Gerçekte bu bir yalıtım barakasıydı. Sonra yeni gelenlerin hepsi Berlin'in emriyle, Gestapo tarafından DIKAL (Darf In Kein Anderes Lager) olarak sınıflandırılmışlardı. Bu mahkûmların kampta, Gestapo'nun elinin altında tutulmaları gerekiyordu. Son olarak isimlere biraz yakından bakıldığında -Dod-kin, Peuleve, Hessel örneğin- bunların karışık olarak Fransız ve İngilizler olduğu anlaşılıyordu. Bütün bu verilerden, yeni gelenlerin Buckmaster ve savaş ha-

372

Ündeki Fransa'nın istihbarat ve eylem şebekelerinin önemli subayları ve şefleri oldukları anlaşılıyordu. Yeni gelenlerin işlerini işlemeye başladım. Birden Schreibstube'rim rapor kâğıdının üzerinde bu ismi gördüm: Frager, Henri. Mesleği mimar olarak belirtilmişti. 'Paul'ün mimar olduğunu biliyordum. Onun hakkında bildiğim tek şey buydu. Apansız bir sezgiyle Frager, Henri, mimarın işini kurşun kalemle doldururken Buchenwald'in 17. bloğuna gelen bu adamın, şebekemin şefi Paul olduğunu düşündüm. Ancak bu sezgiyi doğrulamak için yapabileceğim hiçbir şey yoktu. 17. blokta kaldığı sürece Frager'le iletişim kuramazdım.

Birkaç hafta sonra, Eylül'ün ilk günlerinde bu özel naklin üyelerinden on beş kadarı, aniden kampın kapısına, kontrol kulesinde bulunan Rapportführer bürosuna çağırıldılar. Ertesi gün, Buchenwald Gestapo'sundan, Politische Abteilung'dan gelen idari bir kâğıt, bütün ilgili servislere bu adamların serbest bırakıldıklarını bildiriyordu. Entlassen, diye yazıyordu Gestapo raporunda. Ama Alman yeraltı teşkilatının edindiği haberler çok farklı bir versiyonu işaret ediyordu. Bu adamlar krematoryumun mahzenine götürülerek, orada asılmışlardı.

Henri Frager, bu grubun içinde değildi.

Bir süre sonra da Ağustos ayındaki özel naklin hayatta kalan mahkûmları, asıl kamp alanının içine alınarak, Buchenwald'in normal yaşamına katılmışlardı. Henri Frager de 42. bloğa gönderilmişti. O akşam, yoklamadan sonra, koşa koşa 42. bloğa gittim. Stubendienst'lerden birine, yatak odalarında çalışan heriflerden birine, mahkûm Frager'i getirmesini söyleyip, onun sıra numarasını verdim. Yanlış hatırlamıyorsam yetmiş bin civarında bir rakamdı bu. O sırada ona ayrılmış olan kulübesinde, kalabalıktan, içeride yatakhane üst üste yığılmış mahkûmların gürültü patırtısından uzakta, sakın sakın çorbasını içmekte olan Polonyalı Stubendienst, herhalde Arbeitsstatistik'te çalışıyor olmam-

373

dan kaynaklanan, kolayca kuşku duyulamayacak otoritenin etkisiyle, istemeye istemeye de olsa Henri Frager'i getirmeye gitti.

Biraz sonra o karşımdaydı. Hiç kuşkusuz bu oydu. Yani bu adam hiç kuşkusuz 'Paul'dü.

Sakin havası ve keskin bakışıyla oydu. Gözleri iyice keskindi, çünkü ondan ne istediğimi merak ediyordu.

Görünüşe bakılırsa Frager, beni tanımamıştı.

"Korkmayın," dedim. "Ben dostum."

Herhalde korkmuyordu zaten ama uzakta duruyordu. Soğukkanlıydı. Devamını bekliyordu. Ona gülümsedim.

"Aslında," dedim, "sizin için çalışmıştım."

Dikleşti. Mavi gözü karardı.

"Çalıştınız mı? Ne için?" dedi kuru bir sesle.

"Bir ara adınız Paul'dü öyle değil mi?"

Sol gözkapağı oynadı.

"Benim her türden adım oldu," dedi.

İçini rahatlatmak için başımı salladım.

"Paraşütçüler için özel mesaj hep şöyle başladılar," dedim: "PauPün mobilyaları şu gün gelecek." Gözle görünür biçimde ilgilenmeye başladı.

"Sizinle nerede karşılaşmıştık?" dedi. "Eğer karşılaşmış olduğumuzu farz edersek?" "İlk

olarak Niel Caddesi'nde, Birleşik Dükkânlar'ın karşısında." Bana daha da dikkatli baktı.

İşaretparmağını göğsüme doğru uzattı. "Mercier ile mi birlikteydiniz?" dedi heyecanlı bir sesle. Başımı salladım.

"Evet," dedim, "Jacques Mercier ile."

Parmağını göğsümden çekip sağ elini sol omzuma koydu.

"Gerard!" diye bağırdı. "Öyle değil mi?"

Evet öyle. Gerard.

374

"Joigny'de, irene Chiot'nun evinde tutuklanmıştınız," dedi.

Chiot, Irene'in kızlık soyadıydı. Evlendikten sonra soyadı Rossel olmuştu. Michel ve ben bu kadar gözüpük olan, üstüne üstlük de Rossel soyadını taşıyan bir kadınla çalışmayı çok eğlenceli bulurduk. İşte, birbirimizi tanımıştık.

Ancak Frager'in bakışı yine kuşkulu bir hal aldı. Belki kuşkulu değil, ama kesinlikle kaygılı. "Beni bulmayı, tanımayı nasıl başardınız?" diye sordu.

Ona gerçeği anlattım. Schreibstube raporunda adını gördüğüm anda içimi kaplayan mantıkdışı kesinlik duygusundan söz ettim.

Böylece 1944'ün bu Eylül ayı boyunca Henri Frager'le sık sık sohbet ettik. Geçmişini konuşarak, Yonne-Cote d'Or bölgesindeki şebekenin işleyişiyle ilgili bazı sorunları aydınlattık. Özellikle de 'Alain' sorununu. Frager bana Alain'in sonunun nasıl olduğunu anlattı. Yoklamadan sonra 42. bloğa onu görmeye giderdim. Ya da o, Pazar öğleden sonraları Arbeit'z beni görmeye gelirdi. Yağmur yağmıyorsa kampın sokaklarında yürüyüşe çıkardık. Bu yürüyüşlerden biri sırasında beni, Jean-Ma-rie şebekesinde benimkinden başka bir kolda çalışmış olan ve Buchenwald'de tutuklu olarak bulunan Julien Cain ve Maurice Hewitt'le tanıştırdı. Bir akşam 42. blokta, Frager bana uçak mühendisi Bloch'tan söz etti. Onu bana uzaktan gösterdi. Onun için bir şey yapılması gerektiğini söyledi. Maurice Bloch'un iyi bir direnişçi olduğunu söyledi. Ancak iyi bir kommandoda görevlendirilmemişti ve her an nakledilmesi riski vardı. Benim için Frager'in sözü yeterli bir garantiydi. Ben de Bloch'un durumunu -adı sonradan Bloch-Dassault, daha sonra ise kısaca Dassault oldu- Fransız komitesinin yoldaşlarına bildirdim. Onlar Maurice Dassault'nun Buchenwald'de hayatta kalabilmesi için gerekeni yaptılar. Yani Maurice Dassault, Frager'in sayesinde hayatta kalmak için daha 375

fazla şans sahibi oldu. Belki bütün şansını ona borçluydu. Artık Frager ölmüş olduğuna ve bunu kendi söyleyemeyeceğine göre benim söylemem herhalde iyi olmuştur.

Çünkü Henri Frager sonunda Buchenwald'de öldü. Sonunda Gestapo onu infaz etti. Ekim ayındaki son infazların sonunda ancak üç kişi hayatta kaldı. Ağustos ayının özel nakil grubunu oluşturan kırk civarında adamdan yalnızca üçü. Yeraltı örgütünün, Avusturyalı mahkûm Eugen Kogon'un hayati müdahalesi sayesinde, kendilerine tifüsten ölmüş üç mahkûmun kimliklerini vererek kurtarmayı başardığı üç adam. Bu üç adam, Fransız Stephane HessePle iki İngiliz, Peuleve ve gerçek adı Yeo-Thomas olan Dodkin'di. 1945'in Nisan ortalarına doğru, Buchenwald'in serbest kalışından birkaç gün sonra, SS Totenkopf bölümündeki kışla ve askeri binaların çevresinde nöbete çıkan bir müfrezenin sorumlusuydum. Buchenwald kampının bu dış bölgesini, Amerikalılar devralıncaya kadar biz bekliyorduk.

O gün binalardan birini kolaçan ederken, SS idaresinin tutukluların dosyalarını sakladıkları odaya rastladım. Kendi halinde bütün evrak dolapları gibi alfabetik sıraya göre düzenlenmiş olan dolaba baktım. Kendi dosyama buldum. Haftlings-Perso-nal-Karte diye yazıyordu kocaman harflerle. Sağ üst köşede dikdörtgen bir çerçeve içinde, ucu aşağı dönük bir ikizkenar üçgen vardı. İçine sıra numaram yazılmıştı: 44 904. Numara siyah kalemle yazılmış, üçgenin kırmızı kalemle renklendirilmişti. Üzerinde bir de daktiloda yazılmış siyah bir S vardı. Geri kalanı alışıldık kimlik bilgileri idi.

Benimle ilgili bütün verilerin yazılı olduğu fişe bakarken, kırmızı çerçeve içine alınmış şiirsel ve gizemli bir sözcük dikkatimi çekti. Sözcük anlamı açık olduğu halde, burada neyi ifade ettiği ilk bakışta gizemliydi. Meerschäum: Deniz köpüğü. Bunun bir kod adı olduğunu düşündüm. Daha sonra bu düşüncem doğ-

376

fr

rulandı. Bu kod adı 43 yılının sonlarında ve 44'ün başlarında Compiègne'de Almanya'ya gönderilecek olan Fransız tutukluların toplandığı operasyonu tanımlıyordu. Daha sonraları, bizimkini takip eden operasyonun kod adının da Friihlingswind: Bahar rüzgârı, olduğunu öğrendim.

Ben bu şiirsel isme, Meerschäum^A bakarken, odanın kapısı açıldı.

Başımı çevirdim, gelen bir İngiliz subayıydı.

Kuşkulu bir tavırla bana baktı.

"Burada ne yapıyorsunuz?" dedi kuru bir sesle.

"Ya siz?" diye sordum aynı tonla.

Hazırlıksız yakalanmış gibi gözlerini kırıştırdı.

"Ben bir İngiliz subayım," dedi.

Bir harekede sözünü kestim.

"Belli oluyor, biliyor musunuz?" dedim. "Tersini söylemeniz inandıramazsınız. Ama tekrar ediyorum: Ne istiyorsunuz?"

Bu sefer hepten şaşaladı.

"Size şunu söylemeliyim ki bu binadan ben sorumluyum," dedim, "müttefiklerin yetkilileri devralmaya gelinceye dek. Görev emriniz var mı?"

Askerleri kendi kurallarıyla tuzağına düşürmekten daha eğlenceli bir şey olamaz. Hoş, bu bütün meslekler için de geçerlidir ya. Dilbilimciyi sözcüklerin, ressamı ışığın, Marksisti diyalektiğin tuzağına düşürün, görün bakın ne kadar eğleneceksiniz.

İngiliz subayı bunu eğlenceli bulup bulmayacağını hâlâ bilemiyordu. Bir parça çaresizlikle, elimde tuttuğum fişe, SS fiş dolabına baktı. Elimde tuttuğum fişi salladım.

"Meerschaum," dedim. "Kendi fişimi buldum. Bana Meerschaum olduğumdan başka bir şey öğretmedi. Almanca biliyor musunuz? 'Deniz köpüğü' demektir bu." Almanca bildiğini söylemek ister gibi başını salladı.

377

"SS'ler için toprak tortusu olduğumuzu sanırdım," dedim. "Ama değilmiş! Deniz köpüğümüştüz. Bayağı rahatlatıcı değil mi?"

Bana yaklaştı. Ona uzattığım fişe baktı. Sonra bana baktı.

"Eğer bu binanın sorumlusuysanız," dedi nazik bir sesle, "belki sizden talimat isteyebilirim. Görev emrim olmasa bile."

İngiliz mizahının taklit edilemez tonuna geri dönmüştü. Mizah duygusu olan askerleri severim. Marksistleri de. Ancak ne dersiniz deyin, mizah duygusu Marksistler arasında, askerlerden daha az bulunuyor. Subay iki parmağını yazlık ceketinin dış cebinin içine kaydırıp katlanmış küçük bir kâğıt çıkardı. "Bazı insanları bulmaya çalışıyorum," dedi.

Kâğıdı aldım. Bir isim listesiydi bu. Listedeki ilk isim de Henri Frager idi. Hayat ne kadar salak. Ölüm kadar salak. Hiç şaka yapma isteğim kalmamıştı. İngiliz subayına baktım. "Geç kaldınız," dedim. "Çok geç kaldınız."

Eylülün son pazarında, yani bitmekte olan savaşın son kışından birkaç ay önce, Henri Frager'i son kez görmüştüm. Revirle karantina kampı arasında, Ettersberg Yokuşu'nun Thuringe Ovası'na bağlandığı yerdeki küçük fundalıkta yürüyüş yapmıştık. Frager'e bir yıl önce Tabu'da başıma gelmiş bir olayı anlatmıştım. Bir yıl daha erken ya da bir yıl daha geç; bakış açısına göre değişir. Sonuç olarak 1943 Eylülündeydi. Julien'le birlikte Tabu'ya gitmiştim. Tabu'nun direnişçilerine, şimdi hangisi olduğunu hatırlamadığım bir sabotaj operasyonu için bir sürü plastik götürüyorduk. Tabu'nun açıklık alanındaydık, hava kara-rıyordu. Biraz uzakta tek başıma oturmuş, Umut'tan bir bölüm okuyordum. Her gün çantamda taşıdığım bir kitaptı bu. Plastiğin mide bulandırıcı, çıkmak bilmez kokusu her tarafına sinmişti. O akşam ben Umufu okurken birkaç genç direnişçi -doğru ya şimdi aklıma geldi: Ben de gençtim, onların çoğu gibi ben de 378

on dokuz yaşındaydım; ama bunları yaşlılığın sınırında ya da en azından yaşlanmanın sınırındayken yazıyorum ve bu da beraberinde tuhaf bir şeyi getiriyor: Belleğimdeki bütün diğer insanlar gençliklerini, o zamanki yaşlarını korurlarken, ben yaşlanıyorum; kendi belleğimde ben onların genç yaşları arasında beyaz saçlarım ve yaşama bezginliğimle dolaşıyorum- birkaç genç direnişçi gelip okuduğum şey hakkında sorular sordular. Biraz sonra onlardan bir düzine kadarıyla Umut hakkında ve İspanya savaşı hakkında konuşuyorduk. O sırada Tabu'nun küçük şeflerinden biri araya girdi. Bağırıyordu, hiç mi hiç hoşnut olmamıştı. Hücresinde siyaset istemediğini haykırıyordu. Malraux, onun için siyasetti. Ben de onu kızdırmak için, Umutun bir sayfasını, Toledo bölümünün sonunda, Hernandez'in kurşuna dizildiği yeri yüksek sesle okudum. O sayfayı okudum ve arkasından büyük bir sessizlik oldu. Tabu'da siyaset istemeyen küçük şef, hiçbir şey söylemedi.

Ama yine de sonuçta kaybeden taraf ben oldum. Çünkü Umuf'un yanımdaki nüshasını Tabu'nun direnişçilerine bırakmam gerekti. Hepsi kitabı okumak istiyorlardı, onlara karşı çıkamadım. Benim oradan geçişimden birkaç hafta sonra SS'ler Tabu'yu yıkıp, hücre kampının kulübesini ateşe verdiklerinde, benim Umut da hücreyle birlikte yanıp gitmiş olmalıydı. İngiliz subayına geç kaldığını söylemişim. "Çok geç," demiştim. Kaygıyla bana baktı.

Henri Frager nasıl ölmüştü? Bir zindan hücresinde ensesine bir kurşun yiyerek mi infaz edilmişti? Krematoryumun mahzeninde mi asılmıştı? Bir gün önce krematoryuma gitmişim. Görmüştüm. Yoldaşlarımı astıkları krematoryum mahzeninin nasıl bir yer olduğunu artık biliyordum. Ama daha oraya gelmedik. 379

Hâlâ Eylül ayında, kütüphaneci Anton'un bana, Samuel'in İkinci Kitabı'nda, Amnon'un ensestini anlatan sayfası ipek bir şeritle işaretli İncil'i getirdiği o akşamdayız.

"Senin İncil düşkününden," demişti, açıklanamaz, alaycı bir gülüşle.

Bütün gecemi Faulkner'in bir romanıyla, Samuel'in İkinci Kitabı'nı çaprazlama okuyarak, Absalom ve Henry Sutpen'in, Tamar ve Judith Sutpen'in, Charles Bon ve Amnon'un birbiriyle kesişen yaşam ve ölümlerinin karanlık noktalarını çözmeye çalışarak geçirecektim, bütün bir geceyi. (Ama bu aynı zamanda yıllar sonraki bir geceydi. Sanki bu iki gece arasında bir ömür vardı. 1944 Eylül'ünde Buchenwald'de Politische Abteilung'un yani kamp Gestaposu'nun bazı DIKAL mahkûmlann durumu^A nu öğrenmek istediği günün gecesi. Ama bürokratik emir Berlin'den gelmiş olmalıydı, çünkü Politische Abteilung'un listesinde Ağustos ayında özel nakille gelenlerden zaten infaz edilmiş -resmi raporun sinik üslubuyla entlassen 'serbest bırakılmış'-olan, söylendiğine göre birkaç hafta önce krematoryumun mahzeninde asılmış olan bazı mahkûmlar da vardı. Hayatta olanlardan bazıları da: Henri Frager örneğin. Gestapo neden Henri Frager'in durumunu öğrenmek istiyordu? İşte bu sorunun verdiği endişeyle Gerard 42. bloğa Paul'ü bulmaya gitmişti. Ama Paul'ün bundan haberi vardı zaten. Herhangi bir dış komman-doyla kamptan uzaklaşıp firar etmenin

yollarını aramak daha iyi olmaz mıydı? Ama Paul tek başına karar veremeyeceğini, bir gruba bağlı olduğunu söylemişti. "Biraz daha beklemeli," demişti Paul. Çok huzurluydu Paul. Boyun eğmiş değildi ama huzurluydu. "Hem zaten," diyordu gülümseyerek, "Gestapo bana elini sürdüğü anda kurşuna dizilmeliydim. Böylesi her zaman birkaç ay kazandırıyor." Bu aynı zamanda yıllar sonraki bir geceydi. Aradan bir ömür geçmişti ve onun adı artık Gerard değildi. Adı artık Salagnac, Artigas ya da Sanchez de değildi. Artık bir adı yoktu. Aslında artık sadece kendi adı vardı ama bazen bi-

380 ;
ri ona kendi adıyla seslendiğinde, sanki bu ad bir başkasınınmış, kimliğini aldığı birininmiş gibi hemen cevap vermiyordu. Artık kendinden başka bir şey değildi. "Kendim," diye düşünüyordu, hınzır bir gülümsemeyle, bir otel odasında, New York'ta, Algonquin" &c, tek başına, 1970 güzünde yirmi altı yıl sonra, New York'ta Algonquin Otelinin bir odasında, hava kararırken, Kırk İkinci Cadde'nin rüzgânıyla gazete kâğıtlarının, yağlı kâğıtların uçuşmaya başladığı bu saatte neden Absalom'u, Yehova'nın Şa-hidi'ni ve Henri Frager'i hatırlamıştı? Odasının kapısı vuruldu, genç bir kadın içeri girdi. Belli ki oda hizmetçisi, tipik bir oda hizmetçisi kılığında. Ancak bu siyah, uzun bacaklı bir ceylanın esnek güzelliğine, güçlü bir panterin yırtıcı güzelliğine sahip bir oda hizmetçisiydi. Neyse hayal kurma, sadece yatak yapmaya geldi. Sonra kızın işi bitince kapıda ona bahşiş verdi. Kız isteksizce gülümsedi, ona doğru yaklaşımdan uMy name is Clytie," dedi, "if you need something ring me please?" Mesafeli, dümdüz, kendinden emin, derinden gelen bir sesle konuşarak ve mükemmel bir diksiyonla heceleri birbirinden ayırarak. Ama kapı tekrar kapanmıştı bile ve o kalbine bir yumruk gibi saplanmış bu ismin tiz sesiyle baş başa kalmıştı. Clytie! Ayakta, hareketsiz, bu yabancı otel odasının ortasında titreyerek. Clytie! Kısa süre sonra bulantılı bir başdönmesiyle her şeyi hatırladı. Clytemnestra Sut-pen, Thomas Sutpen'in gayrimeşru kızı ve siyah bir köle Henry Sutpen'in gayrimeşru kızkardeşi, baba bir ana ayrı beyaz ağabeyini Charles Bon'u öldürmek suçuyla yargılamak üzere yakalamasınlar diye eski ve çürümüş Sutpen's Hundred malikânesini ateşe veren Clytie. Her şeyi bir kerede hatırlamıştı. Absalom! Absalom! Kırk İkinci Cadde'nin buz gibi rüzgânıyla gazete kâğıtlarının, yağlı kâğıtların uçtuğu, gecenin başlamak üzere olduğu bu saatte, hava deliklerinin beyaz buharının ve para makineleriyle elektronik oyunların kulaklan delen zil sesleri arasında her şeyi hatırlamıştı. Bu eski metni, aradan geçen yıllara rağmen hâlâ sözcüğü sözcüğüne ezbere biliyordu ve eski metnin söz-

381

cüklerini yüksek sesle tekrarlamaya başladı: "Peki siz kimsiniz?" "Henry Sutpen." "Peki ne kadardır buradasınız?" "Dört yıldır." "Peki neden eve döndünüz?" "Ölmek için." "Ölmek için mi?" Evet, ölmek için.

Peki ne kadardır buradasınız? Dört yıldır? Peki siz kimsiniz? Henry Sutpen." Faulkner'in sözcüklerini yüksek sesle tekrarladı, sonra ani bir itkiyle harekete geçip, başucu masasına gitti ve çekmeceyi açtı! Tabii ki içinde bir İncil vardı. Samuel'in İkinci Kitabı'nın sayfasım buldu ""And Tamar took the cakes which she had made and brought them into the chamber to Amnon her brother. And when she had brought them unto him to eat, he took hold of her, and said unto her, Come lie with me, my sister..?" Gel benimle yat kardeşim! Kardeşim, ceylanım, güvercinim. Adın her neyse Tamar, Judith ya da Clytie!

(Onca yıl sonra, New York'ta her şeyi, bütün hatıraları bir başdönmesiyle birlikte hatırlamıştı) Genç kadın çıkmıştı.

Odanın kapısını kapattım. Belleğimin içinde uzak bir yerlerde bir şeyler kımıldıyordu. Sanki belleğim geniş ve viran bir evdi, en azından terk edilmiş bir ev ve sonbaharda ziyarete geldiğinde adımların çıkardığı ses, sönmüş yankılan karanlık anıları uyandırıyor; bu terk edilmiş evde dolaştıkça buraya daha önce gelmişlik, hatta burada daha önce yaşamışlık duygusu yavaş yavaş yerleşerek sonunda bir saplantıya dönüşüyordu. Sonuçta belleğimin derinliklerinde bir şeyler kımıldıyordu. Clytie ha?

Bu Clytie adının bana bir şey hatırlatması gerektiğini biliyordum. Clytie'nin siyah olmasının rastlantı olmadığını da biliyordum. Otel odasının ortasında yalnız ve hareketsiz duruyordum. Bir sigara yaküm. Belleğimde atlar koşuyordu. Neden? Bu Clytie adının atlarla ne ilgisi vardı? Neden atlı adamlar? Daha doğrusu tahta evli küçük bir şehrin sokaklarında atlı bir adam: Bir doğu filminden bir sahne olabilirdi. Sonra birden başka anı-382

lara doğru döndüm. Atlı Adam Drieu'nün bir romanının adıydı. Bir gün Buchenwald'in kütüphanecisi Anton, bir Fransız mahkûmlar konvoyunda bulunmuş olan birkaç roman getirmişti bana. Birini okumak istiyor, benden tavsiye bekliyordu. Ona yığının içinde bulunan Drieu'nün Atlı Adam'ın okumasını söylemişim. Diğerleri önemsiz şeylerdi. Anton!

Drieu'nün romanıyla ilgili bu hikâyenin sonunu hatırladığımda, önemli olanın bu olmadığını da anlamıştım. Aslında Drieu'nün romanı hakkındaki bu küçük hatıra, asıl olanın ortaya çıkmasına aracılık ediyordu. Aslolan da bizzat Anton'du. Daha doğrusu asıl olan, Anton'un hatırası sayesinde Clytie adının bana ne hatırlatması gerektiğini bulmuş olmamdı. Aslolan, bir Drieu romanıyla ilgili bir olayın hatırlanması aracılığıyla Clytemnestra Sutpen'e, Absalom! AbsalomPz ulaşmış olmamdı.

Bunun üzerine yatağın başucundaki masaya doğru yürüdüm. Çekmecede bulunan İncil'i aldım. Elim hafifçe titriyordu. "Samuel'in İkinci Kitabı, 13!" demişti Yehova, yirmi altı yıl önce, Buchenwald kütüphanesinin girişinde. Yirmi altı yıl sonra New York'ta, Algonquin Otelinde, yatağın başucundaki masanın çekmecesinde duran İncil'i aldım. Kara kapağın üzerinde altın renkli harflerle Holy Bible yazıyordu. Bir başka altın renkli yazı ise, bu kitabı -Kitap'- görünürde bırakacak kadar nazik olmamızı istiyordu. Kindly leave this book in view, diyordu altın renkli yazı.

Yehova, Buchenwald'de, Aralık ayının o Pazar günü Samuel'in Kitabı'ndan değil, Eyüb'ün Kitabı'ndan alıntı yapmıştı. Thuringe Ovası'nın üzerindeki kara bakarken, Yehova'nın bu işin içinden nasıl çıkacağını merak ediyordum. Eyüb'ün Kitabı sayesinde gayet iyi çıkmıştı. Hayranlıkla ve biraz bozulmuş olarak ona bakıyordum.

"Kısacası," dedim, "tarihsel ya da doğal her türlü olay için İncil'de uygun bir alıntı var."

383

Omuzlarını kaldırdı.

"Bu sizi şaşırtıyor mu?" dedi Yehova. "Oysa bunun ne olduğunu biliyor olmalısınız. Siz de tamamen aynı şeyi yapıyorsunuz." Anlayamadan ona baktım.

"Ben mi?"

"Siz, Marksistler," dedi Yehova.

Bir süredir konuşmalarımızda genel sorunları ele alıyorduk. Yehova ısrar etti.

"Alıntılar," dedi, "sizin de her zevke göre alıntılarınız var!"

Omuzlarımı kaldırdım.

Bu konuda Barizon'un da bana bozulduğunu söylemeliyim. Kuşkusuz Fernand'ın bakış açısı Yehova'nınkiyle hiç de aynı değildi. Kesinlikle değildi. Hatta ikisinin bakış açıları tamamen karşıt olmalıydı. Yine de Barizon'da bende yankı uyandıran alıntılar yapmaya düşkünlüğüm yüzünden kızardı. Bunların iyi düzenlenmiş diyalektik bir kanıtlanmanın tuzu biberi olduğuna pek inanmıyor gibiydi. Ya da belki iyi düzenlenmiş diyalektik kanıtlamalara karşı kuşkuluydu. Ya da belki alıntılarımıza karşı kuşkuluydu.

Konuştuğum konunun gereklerine göre bunları uydurduğum hissine kapılıyordu. Zaten her zaman haklı değildi.

Her neyse, Yehova'yla genel fikirler hakkında konuşmaya başlamıştık. Ve elbette ki Yehova için fikirlerin en geneli Tanrı fikriydi. Yehova'yla Tann hakkında konuşmaya başlamıştık. Örneğin geçen Pazar Tann'dan söz etmiştik.

Ben 62. bloktan çıktığımda Yehova, açıklık alanında beni bekliyordu. Görünüşe bakılırsa oradan geçişimi gözetliyordu. Bir süredir, Pazar günleri öğleden sonra, Thuringe manzarasını seyretme alışkanlığım olduğunu öğrenmişti ve karantina kampının aşağı tarafındaki küçük koruya giden yoldan geçmemi bekliyordu.

Anlaşılan Yehova da buranın müdavimi olmaya başlıyordu.

Birkaç gün önce, aldığım bazı kitapları geri götürmeye gittiğimde Anton bana, bu kez alaycıdan çok endişeli görünen bir bakışla bakmıştı. Sanki Anton benim için kaygılanıyor gibiydi.

384

"Senin İncil düşkünü ne âlemde?"

Senin sözcüğünü özellikle vurguluyordu tabii ki Anton.

Ama ona cevap vermeme fırsat bırakmadı:

"Hem o," dedi, "İncil düşkünü mü, yoksa sadece İspanyol düşkünü mü? Aber, ist er Bibelliebhaber öder einfach Spanierli-ebba-ber?"

Kütüphaneci gerçekten de benim için kaygılanıyor gibiydi. Sanki en iyi müşterilerinden birinin, çoğu zaman edebi ve felsefi zevklerini paylaştığı birinin, erdemin doğru yolundan ayrılmasından korkuyor gibiydi. İnsanların çoğunun doğru yolun, doğru cinselliğin sapmalarından korkuyor olması çığınca bir şey. Bütün bunları onunla tartışmayı hiç canım istemiyordu. Bir sözcükle onu rahatlattım. İçi rahat olabilirdi, Yehova yüzünden erdemin doğru yolundan ayrılacak değildim. Yani Yehova'nın Şahidi yüzünden. Hareketsiz zamanın ve sürekli açlığın çöllerine gömüldükçe her geçen gün biraz daha belirsiz ve şaşırtıcı hale gelen rüyalarla bulanık sefil cinselliğimizin yaygın ve zorunlu erdeminde kalacaktım. Yaşamsal bitkinliğin, erdemin uygulanmasını, tek kişilik de olsa, kolaylaştırdığı bilinen bir şeydir. Hem sonra, benim hayal kahramanım Yehova'dan çok Juliette'ti. Anton'a bakıp, onu bir sözcükle rahatlattım.

Ancak bu arada, onun da kerhaneye giden Almanlar'dan olup olmadığını merak ettim. Kerhanedeki kızların patronu ve pezevenği olan SS astsubayının izniyle ve yine onun denetimi altında bu kızlardan birine tecavüz etmenin normal ve erdemli olduğunu düşünüp düşünmediğini merak ettim. Kerhanenin kızlarına ve aynı zamanda SS astsubayına, her şey yolunda gitsin diye zorunlu, küçük hediyeler vermeyi, ancak kampın alışveriş sistemine katılarak, yani ayrıcalıkların mahkûmlara verilen günlük tayından, erdemleri ve normallikleri sayesinde arttırabildikleri payı satışa çıkararak elde edebilecekleri konserve ve margarin kutularını, parfüm şişelerini hediye etmeyi normal ve erdemli bulup bulmadığını merak ettim. 385

Kampın kerhanesinde belli alışkanlıkları var mıydı, yoksa kızlardan önüne geleni mi alıyordu? Bunu merak ettim. Kimi düzüyordu? Stahleber'i mi, yoksa en çok tercih edilenlerden biri olan Bykowski'yi mi? Kuşkusuz Buchenwald kerhanesinin -Sonderbau: özel bina-kızlarının gerçekten de bilmediğim ön adlarını ya da en azırtan soyadlarını gerçekten biliyor muyum, yoksa uydurdum mu diye düşünceksiniz. Elbette ki hiçbir şey uydurmadım. Gerçek isimleri, gerçek isimlerden bazılarını verdim. Buchenwald kerhanesinin diğer bütün kızlarının gerçek isimlerini de verebilirdim. En azından 1944'ün Aralık ayında, bu hikâyede sık sık sözü edilen ayda, burada normal ve erdemli biçimde -yani erkekçe erdemleri yozlaştırmadan- etkinliklerini sürdüren bütün kızlarının. Bu konuda hiçbir şeyi uydurmuyorum.

Bu hikâyede bazı başka şeyleri uydurduğum oldu. Birazcık uydurmadan gerçeğe asla ulaşamayız, herkes bilir bunu. Eğer gerçeği bir parça uydurmazsak tarihin, özellikle de kendi yaşadığımız tarihin içinden, Fabrice'in Waterloo Savaşı'nın içinden geçip gittiği gibi geçer gideriz. Tarih, gerçeğin uydurulması, hatta hep yenilenebilecek biçimde sürekli olarak uydurulmasıdır. Zaten Fabrice de Beyle'in bir uydurmasıydı. Ancak bu konuda hiçbir şeyi uydurmuyorum. 1944 Aralık ayında Buchenwald'in Sonderbau'sunda çalışan Stahleber ve Bykowski -bu ikincisi, Düsedau ve Mierau ile birlikte kerhanenin normal ve erdemli müşterileri tarafından en çok tercih edilenlerden biriydi- adlı kızların isimlerini uydurmuyorum. O sıralar bu isimleri bilmiyordum tabii ki. O akşam Anton'a bakarken ve onun sadece İspanyol düşkünü de olabilecek İncil düşkünü ile ilişkim konusunda benim için kaygılanışını dinlerken bu isimleri bilmiyordum. Onları çok daha sonraları öğrendim.

Çok daha sonraları, 1965 ilkbaharında Toplama Kampları Dünyası hakkında bir dizi radyo programının yapımına katılmıştım. Bu diziyi France-Culture adına Alain Trutat yönetiyordu.

386

Ben SS Ekonomik Sistemi üzerine bir program hazırlıyordum ve bu vesileyle yığınlarca arşiv belgesini karıştırırken, Buchen-wald'den -yirmi yıldır görmemiş olduğum- eski arkadaşlarla yeniden temasa geçerken,

Buchenwald kerhanesinin muhasebesiyle ilgili bir belgeye rastladım. Kâğıt 17 Aralık 1944 tarihliydi ve bir gün öncesinin girdisini içeriyordu: Einnahme im Sonderbau am 16-12-1944. Bir önceki gün kerhaneye, o zamanın parasıyla 45 mark girmişti. Muhasebe belgesinin başka bir sütununda ise o gün 45 kişinin geldiği yazılmıştı, yani matematik dehasına gerek kalmadan, giriş fiyatının bir mark olduğu sonucu rahatlıkla çıkarılabiliyordu. Ve bu belgenin ilk sütununa da kızların adı yazılmıştı. On üç kişiydiler. Ancak bunlardan dördü, 16 Aralık günü çalışmamıştı. İkisi, Rathmann ve Dryska -belge, kızların ön adlarını vermiyordu-anlamı ve kaçınılmazlığı yüzyıllardır insan türünü rahatsız eden, hatta başına musallat olan kanlı ve periyodik bir olaya maruz kaldıkları için çalışmamalardı. Yani o gün, Rathmann ve Dryska iş başında değillermiş. Diğer ikisi Giese ve Jubelt'e gelince, bunlardan ilki gözetmenlik ya da bir tür patro-niçelik yapmış (Diğer kızların her birinin o gün kabul ettikleri müşteri sayısının yazılı olduğu ve buradan altışar müşteri almış Düsedau, Bykowski ve Mierau'nun her biri ancak dört ya da beş müşteri almış diğer kızlar arasında en çok tercih edilenler olduğunu çıkarmamıza izin veren sütunda onun adının karşısında Aufsichtyazıyordu.) ve ikincisi de kasada durmuş: Kassierer'in. Görüldüğü gibi hayal edilecek bir şey yok.

Kerhanedeki bir çalışma günün, girdisini gösteren sıradan ve renksiz bir muhasebe belgesi. SS komutanı ve Buchenwald'in yöneticisi tarafından imzalanmış. Bu ikincisi, aslı Berlin'e gönderilmiş olacak, kopya kâğıdının üzerine imzasıyla birlikte bir de Gefangenengeldverwaltung'un mürekkepli kaşesini koymuş: Mahkûmların Mali Yönetimi. Çünkü Buchenwald'de her şey yönetilir, sınıflandırılır, çizelgelenir, dökümlendirilir ve imzalanırdı: mahkûmların parası, fabrikalarda üretilen bozukluklar, ça-387

Işıma saatleri ve boş zamanlar, yaşayanlar ve ölümler, krematoryumun işleme masraftan, eşcinseller ve çingeneler, yeni gelenlerin kol saatleri ve saçları, nakledilen mahkûmların mesleki uzmanlıkları ve üniversite cursus'İzn, kantine alınan bira ve machor-ka'Xzx ve bir de kerhane ziyaretleri. SS imparatorluğunda bürokratik düzen hüküm sürerdi.

"Bürokrasi, elinden kimsenin kurtulamayacağı bir çemberdir. Bu hiyerarşi bir bilgi hiyerarşisidir... Bürokrasi devletin varlığını ve toplumun manevi varlığını kendi mülkiyeti altında tutar, bu onun özel mülkiyetidir. Bürokrasinin genel ruhu gizli oluşu, gizemli oluşudur..." Ama burada Marx'ın, Port-Ro-ya'ld'e, Lucien Herr'in evinde, üzerinde uzun uzun çalışmış olduğumuz metinlerinden birinden alınmış bu cümleleri hatırlatacak değilim. Yehova olsa, her konuda tam yerine uygun düşen alıntılarım nedeniyle bana sitem ederdi. İşte Yehova.

Geçen Pazar günündeyiz, yani burada ayrıntılı olarak hikâyesini anlattığım Pazardan önceki Pazar gününde. Yehova, Küçük Kamp'ta, umumi tuvaletlerin binasıyla içinde mahkûmların, eğer bu sözcüğü kullanmaya cüret edersek, yaşadığı son barakaların arasında bulunan açıklık alanda duruyordu. Kerhane uzakta değildi, hemen Kino'nun arkasındaydı (Ama Buchenwald'in Kino'sunu geçenlerde New York'ta hatırlamıştın. Sonbahardı, neşeli bir güneş vardı, hava kuru ve keskindi. Aslında Buchenwald'in sinemasını Gustav Herling'in anısı aracılığıyla hatırlamıştın. Tabii ki Herling kitabı A World. Aparftz Buchenwald'i hatırlayamazdı, Yerşevo kampının 'öz-yönetimsel yaratıcı etkinlikler' barakasını hatırlıyordu. Herling'in betimlediği Stalin kampının kütüphanesi de bu barakanın içinde bulunuyordu. Yerşevo Kampı'nın kütüphanesinde Mein Kampf bulunmazdı elbette. Buna karşılık orada Stalin'in Leninizm'in Sorunları'ndzn onlarca, siyasi propaganda broşür-lerindense yüzlerce nüsha bulunabilirdi. Ayrıca 'Pasionaria'nın

388

konuşmalarını içeren bir cilt de vardı. Gustav Herling, Dolores Ibarruri'nin, 1936'da Madrid savunması sırasında yaptığı konuşmalardan birinin bir cümlesinin, sonradan çok ünlü olmuş bir cümlemin altını kurşun kalemle çizdiğini anlatıyordu: 'Dizler üstünde yaşamaktansa ayakta ölmek daha iyidir!' Sonra da bu altı çizili cümle, kitabı Yerşevo adlı Stalin kampının mahkûmları arasında öyle popüler hale getirmişti ki sonunda bu ani popülerlikten endişelenmiş olacak bir NKVD komisyonu, Pasionaria'nın kitabını kamp kütüphanesinden çıkarttırmıştı. Ama sen Gustav Herling'in kitabını anlatmıyorsun. Onun yerine konuşamazsın. Sadece 1970 güzünde, Costa Gavras ve Yves Mon-tand'la birlikte İtiraf filmini sunmak için Birleşik Devletler'e gittiğin sırada, New York'ta A World Aparftz okuduğunu söylüyordun. Herling'in kitabında Yerşevo'daki bir sinema seansını, Strauss'un yaşamı üzerine Büyük Vals adlı bir Amerikan müzikalinin gösterimini anlattığı bölüme gelmiştin. Sen de aslında pek sık hatırlamadığın, Buchenwald'in Kino'sunu hatırlamıştın. Zaten bu son zamanlarda Buchenwald'i, yalnızca Stalin kamplarının eski zek'İcrmin çoğu seninkilere benzeyen anıları aracılığıyla hatırlıyordun. Sen de Buchenwald'de bir keresinde bir müzikal filmin gösteriminde bulunmuşsun. Büyük Vals değildi ama filmin adı Vuelan mis canciones'ü. Tabii ki Buchenwald'de gördüğün müzikal filmin adının İspanyolca olduğunu iddia edecek değilsin. Kesinlikle Almanca bir adı vardı, çünkü bu bir Alman müzikal komedisiydi. Belki bir Avusturya filmiydi, adının hangi dilde olduğu konusunda bu da bir şey değiştirmezdi. Ama sen bu filmi daha önce, çocukluğunda, 30'lu yıllarda İspanya'da görmüştün. Madrid'de, Opera Meydanı'ndaki bir sinemada görmüştün, Fraulein Grabner seni ve kardeşlerini size hiç danışmadan seçtiği bu müzikal filmi izlemeye götürmüştü. Filmin yıldızları Jan Kiepura ve Martha Eggerth'ti ve adı da en azından İspanya'da ve 30'lu yıllarda, Vuelan mis canciones idi, "Şarkılanm Uçuyor!" Şarkılanm uçması bir mucizeydi. Ancak

389

işin aslı sen, bu filmin İspanyolca adından başka hiçbir şeyini hatırlamıyordun. Üstelik filmde belirgin ve sıkıcı bir anı olarak hatırladığın tek sahne, Jan Kiepura ile Martha Eggerth'in bir dağ gölünde, gırtlak patlatan titreşimlerle dolu ve kuşkusuz aşktan söz eden bir düete dalmış olarak yaptıkları sandal sefası sahnesi de bir çocukluk arasıydı. Kısacası bu filmle ilgili sahip olduğun tek anı, 30'lu yılların Madrid'inin anısıydı. Bu filmi Buc-henwald'de bir kez daha görmem de bir işe yaramayacak, daha yakın tarihli olduğu halde bu ikinci anı, çocukluk anısı tarafından silinecekti. Ama Herling ve Yerşevo'daki sinema seansı nedeniyle Buchenwald'in Kino'sunu hatırlamıştın) Kino'nun tam arkasında kerhanenin bulunduğunu söylüyordum. Her neyse, Yehova beni bekliyordu.

62. bloğa girdiğimi görmüştü herhalde. Oraya, şimdi ne olduğunu hatırlamadığım bir sorunu çözmek amacıyla, İspanya'da Tugaylarda çarpışmış bir Hollandalı olan Stubendiest Leo'yu görmek için gitmişim. Oradan çıkışında da küçük koruya, Thuringe manzarasını seyretmek için her Pazar gittiğim alışıldık mekanıma inmeye niyetliydim. Ama Yehova beni açıklık alanda bekliyordu.

Yehova tarafından böyle gözetlenmek, izlenmek, takip edilmek beni rahatsız ediyordu tabii ki. Ancak yanlış anlamayın. Be: ni rahatsız eden bu takibin olası cinsel yönü değildi. Eğer Yehova yalnız karşı cinsle ilgileniyor olsaydı, kararlı ve yorulmak bilmez bir kadın düşkünü olsaydı, bütün boş zamanlarını Sonder-bau'da, resmi istatistiklere göre -16 Aralık 1944 akşamı her birinin altı müşteri aldığı resmen kayıtlıydı- en çok tercih edilen ya da en aktif olan kızlardan Düsedau, Bykowski ya da Mierau'dan biriyle ya da kayıtları tutulmuş olan, günde beşer müşteri almış olan Stahleber, Rafalska ya da Heck'ten biriyle veya yalnızca dört müşteri almış Ehlebracht, Sinzig ya da Plumbaum'dan biriyle, hatta belki, neden olmasın, söz konusu o gün en azından cinsel anlamda çalışmamış olan patroniçe Giese ya da kasiyer Jubelt'le

390

iş tutarak geçirseydi, kısacası Yehova bir Frauenliebhaber olsaydı bile; ısrarcılığı sonunda beni rahatsız edecekti.

Ne olursa olsun, kütüphaneci Anton'un imalı cümlelerle ortalığa yaydığı dedikoduyla bir yana bırakacak olursak, Yehova'nın -yani şahidinin: Yehova'nın Şahidi'nin- eşcinsel olabileceğini gösterebilecek tek belirti, edebi nitelikteydi. Yani tamamen dolaylı nitelikte. Çünkü Yehova hiçbir zaman kuşku uyandıracak ya da daha doğrusu kuşkuya yer bırakacak bir hareket yapmamış, bir söz etmemiş, bir gülümseme göstermemişti. Buna karşılık, Absalom! Absalom! hakkındaki, onunla tanıştığımız gün kütüphaneden aldığım Faulkner romanı hakkındaki yorumu oldukça anlamlıydı. Çünkü ona göre romanın ana örgüsünü oluşturan ensest teması, eşcinsel aşk temasıyla birlikte işlenmişti. Ye-hova'ya göre Henry Sutpen'in Charles Bon'u öldürmesinin tek nedeni, onun kızkardeşi Judith'le yatmasını engellemek değildi. Onu öldürmüştü, çünkü bilinç dışında ona aşıkı. Sonunda kendini öldürmek pahasına da olsa Henry ensest yaşama fikrine hazırdı, ancak Charles Bon'un -damarlarında zenci kanı taşıyor olması daha da ilginçti- her ikisinin de kızkardeşi olan kadınla yatması fikrine tahammül edemezdi. Kendi içinde saflıktan uzak olan, bağışlanamaz ve metafizik olarak sakıncalı olan fikir, bir kadınla tensel ilişki fikriydi.

Ancak bugün, ani bir kar fırtınasına yakalanınca sığınmak zorunda kaldığımız Küçük Kamp'in umumi tuvaletlerinin binasında, Absalom! Absalom! hakkında konuşmayacaktık. Yehova ve ben Tanrı hakkında konuşacaktık.

uHe sealth up the hand of every man; that all men may know his work... "

Yıllar sonra, bir ömür sonra, New York'ta Algonquin Ote-li'ndeki odamda elimde İncil var. Eyüb'ün Kitabı'ndan Thuringe'in karlı ovasının karşısında Yehova'nın alıntılıdığı bölümü -37,5 demişti berrak bir sesle- okuyorum: "Bütün insanların

391

üzerine mührünü gönderdi ki hepsi onun eserini tanısinlar... "

Ben daha çok tersini düşünüyorum tabii ki. Bence her insanın üzerine mührünü koyan Tanrı değil, bence insan her şeyin, en başta ya da en sonda da, Tann'nın üzerine izini bırakıyor. Bugün New York'ta böyle düşünüyorum; Buchenwald'de, geride kalmış o Pazar gününde, Efendi'nin insana değil, insanın Efendi'ye ayırdığı günde de böyle düşünüyordum.

Genel tuvaletlerin binasındaydık ve oldukça şaşkın gözükken Yehova'ya Tann'yla ilişkimi açıklıyordum. Marx'in ateizmi, demiştim ona, yan yolda kaldı. Kuşkusuz Tann'nın insanlığının, düşsel ve ideolojik doğasının maskesini düşürdü. Ancak bu gidişin en son sonuçlarına ulaşmayı başaramadı. Belki de bir Yahudi için -özellikle de Yahudiliğini reddeden ve ona karşı isyan eden bir Yahudi için- ateizmin sonuna, Tann'nın sonuna kadar gitmek olanaksızdır. Her ne olursa olsun eğer Tanrı insani ise, insanın kendisiyle arasındaki mesafeyse, her türlü temel sorgulamaya açık olarak -yani kuşkuya yer bırakmayan bir cevabı olmayan sorulara- tam da bu nedenle, O sonsuzdur. Ya da en azından ölümsüzdür, tıpkı insan gibi. İnsandan fazla değil, ama insandan az da değil. Tann'yı hayal edebilecek, bu hayale yaşamsal bir ihtiyaç duyan bir insan olduğu sürece, bu insan sadece Paul Claudel bile olsa Tanrı var olmayacaktır kuşkusuz; çünkü O bir Varlık değildir -çünkü Varlık yoktur- ama bulunacaktır.

Tabii ki Almanca olarak, Buchenwald'in Küçük Kamp'inin genel tuvaletlerinin bulunduğu binada, sakatlar barakasından çıkan ve biraz sıcaklık, belki bir sanmlık machorka -ya da en azından bir nefeslik, bir tanecik, yaşamının bütün mutluluğu! Mac-horka'â.zn bir nefes- bulmaya gelen hayaletlerin, başka hayaletlerle iki çift laf etmeye gelen hayaletlerin (Karantina barakalarında kalan ve kampa yeni gelmiş olanlarla, daha birkaç hafta sağlıklı ve semiz görünecek olan ancak üzerlerindeki, karantinada kendilerine verilmiş ve hiçbiri birbirine uymayan çaputlarla fiziksel durumları arasındaki fark ya da zıtlığın gülünç abartısı yüzünden

392
hepsinden daha tedirgin edici görünenlerle itişip kakışan hayaletlerin; aynı zamanda tuvaletleri ayrıcalıklı bir randevu yeri, bir çeşit pazar yeri olarak kullanılan ve burada aralarında alkollü içki, bıçak, pornografik fotoğraf, oğlan, ekmek ve gülücük alışverişi yapan Küçük Kamp'in genç Rus Stubendiens leriyle de itişip kakışan hayaletlerin) dışkılann pis kokulu sıvıların içine aktığı -yüz-numara çukuru dedikleri- derin, geniş çukurun üzerine çıkıntı yapan tahta kirşin üstünde çömelip oturmuş, bu her yaştan hayaletin ortasında; bazen yırtıcı bir keder, hatta korku çığılığıyla kesilen bütün bu karmakanşık gürültü patırtının içinde ve Almanca olarak Tann'dan söz etmek kuşkusuz daha kolaydı: Gott ist kein Sein, nur cin Dasein! demiştim Yehova'ya. Yeryüzünde insanlar, insani olan, toplumsal olan bulunduğu sürece O da bulunacaktır; bu buğulu görünüşlü ama tarihin örgüsünün bile dokusunu oradan aldığı takımyıldızın; ideolojinin takımyıldızının içinde bulunacaktır. Böylece Marx'in yan Yahudi, yan Hegelci çelişkilerini aşmak isteyen tutarlı bir ateizm işe aslında, insanın kendi endişe ve kavrayışsızlık uçurumuna döndürülmüş halinden başka bir şey olmayan Tann'nın varoluşunu, orada oluşunu, ilahi mevcudiyetini öne sürerek başlamalıdır.

Ama ben, bir ömür sonra New York'tayım ve İncil'i yeniden yatağın başucundaki masanın çekmecesine koyuyorum.

Bu öğleden sonra, Yale Üniversitesi'nde bir genç kız gözünü dikmiş bana bakıyordu. Kuşkusuz Yves'e ya da Costa'ya da bakıyor olabilirdi. Yale Üniversitesi'ne, İtirafı tanıtmak için, Montand ve Gavras'la birlikte gitmiştik. Bu genç kız pekâlâ

arkadaşlanmdan birine de bakıyor olabilirdi. Ya da belki her ikisine de, ayrıntıya ne gerek var? Kadın bakışları açısından uçumuz fena bir topluluk oluşturmuyorduk. Bir Yunanlı, bir İtalyan ve bir İspanyol, üç tamamen yabancı, üç ebedi sürgün. Aramızda, dışardan da hissedilebilecek, neşeli bir tür suç ortaklığı vardı. Bir genç kadın bakışının hissedebileceği.

393

Ancak Yale'deki bu genç kadın, öğrencilerle itiraf üzerine yaptığımız tartışma boyunca ne Yves'e, ne de Costa'ya bakıyordu. O sonbahar Cumartesisinde Yale'de hiçbir genç kadının Yves'e ya da Costa'ya bakmadığını söylemiyorum. Bu çok saçma olurdu. Yale'deki genç kadınların çoğu Costa'ya ve Yves'e bakmış olmalıydılar, ama ben sadece, o kadının sürekli bana baktığını söylüyorum.

Genel tartışma bittikten sonra küçük çemberler oluştu. Konuşmalar bir kurulup bir dağılan grupların düzensizliği içinde devam etti.

Dikkatle bana bakan o genç kadın yanıma geldi.

Blucin ve yuvarlak beyaz yakalı bir kazak giymişti, ince, sansın ve kısa saçlıydı. Bana onda, sanki biraz Slav havası varmış gibi geldi. Bunun olağanüstü bir durum olmadığını söyleyeceksiniz. Bir Amerikalı'da eğer Slav havası yoksa, ya İskandinav havası, ya Macar havası ya da Napoliü havası vardır. Aileden gelen bir hava kısacası. Ama bunda yalnızca Slav havası da yoktu. Polonyalı olmalıydı, yemin bile edebilirdim. Polonyalı kadınlara özgü kafa biçimi, boynu, isteksizce kıvrılan kalça kemiği, dar ve iştahlı dudakları, dikkatli ve içindekini belli etmeyen bakışları vardı. Bence Polonyalı kadınlann bu aristokratik neşeliliği, vücutlarının bu zarafeti, doğu ülkelerinin şekilsiz tekdüzelğine karşı bir tepki verme biçimiydi. Bence Polonyalı kadınlann görünüş biçimlerindeki bu özgürlük, Stalin sonrası Komünizminin renksiz ve donuk Avrupa'sında, onları ruhanndaki farklılığın bedenselleş-mesiydi. Ancak şunu da söylemeliyim ki Polonyalı kadınlann bu zarafeti, bu zarif vücut biçimlerini evrenseldir. Bu onlara üretken ve bürokratik Doğu'da olduğu kadar, üretken ve sendikacı Uzakdoğu'da da farklılıklarını koruma olanağı veriyor olmalı. Ama o gerçekten Polonyalı mıydı?

Ondan önce davrandım ve daha o benimle konuşmadan ben sorumu sordum. Ne olursa olsun bu fena bir taktik değildir.

"Polonya kökenli misiniz?"

394

Yüzünden güneş ışığıyla aydınlanmış bir gölge geçti.

Güneş dedim, çünkü yüzü içeriden aydınlatılmış gibi parlamıştı. Gölge dedim, çünkü bakışı anında kararmıştı. Sanki Polonyalı olmak birbirine karışmış haldeki neşeyi ve acıyı beraberinde getiriyordu. "Evet," dedi küçük bir gülümsemeyle. "Babam Buchen-wald'de öldü," diye de ekledi, bakışında sonsuz bir gölgeyle.

İşte bundan kuşkulandım.

Deneyimlerim, bana biri sana baktığı zaman çoğunlukla aslında baktığının sen olmadığını öğretmiş olmalıydı. Bu da olurdu elbette ama, istisna olarak. Genellikle sende baktıkları başka bir şeyin, başka birinin, kimi zaman tamamen hayali birinin görüntüsüdür. Bugün de sende baktıkları bir hayatta kalanın gö-rüntüsüydü. Genç Polonyalı kadına bakıyordum. Yirmi beş yaşından çok büyük değil gibiydi. Hızlı hızlı o 1970 sonbaharıyla, geçmişte kalan 1945 ilkbaharını ayıran zaman süresini hesaplıyorum. Evet, tabii ki olabilir. Babasının tutuklanmasından sonra doğmuş olmalıydı. "Ben ne hakla yaşıyorum? Sorunuz bu mu?"

Bir an yüzüme baktı. Gözleri yaşla doldu gibi geldi bana. Başını önüne eğip yüzünü sakladı. Sonra başını tekrar kaldırdı, tam bir Polonyalı gibi gururlu ve dimdik.

"Babam öldü, bana hiçbir zaman anlatamazdı," dedi tuhaf biçimde ince bir sesle. "Nasıl olduğunu anlamak için yapabileceğim tek şey kitabınızı, Büyük Tolculuk'ı okumaktı." Gözlerimin içine baktı.

"Ben de zaman zaman hayatta kalanlardan nefret ediyorum," dedi düşünceli bir sesle. Başımı salladım.

"11 Nisan 1945 günü doğmuşum ben," dedi, "Buchen-wald'in özgür kaldığı gün." Elimi onun alnında, elmacık kemiklerinde, kulak memesin-

395

de, omzunda gezdirdim. Kımıldamadı, geri çekilmek için hiçbir tepki vermedi. Hareketimin erkekçe olmadığını, dedikleri gibi cüretkar olmadığını, hiçbir sahiplenme ya da cinsellik iması taşımadığını anlamış olmalıydı. Elimin önceden düşünmeden, kendiliğinden bir hareketle hem neşeli, hem üzgün olarak ölümümüzün son gününde dünyaya gelmiş bu tene dokunmaktan, bizi ölümümüzden ayıran mesafenin ölçüsü olan, yaşamın ölümümüz üzerindeki zaferi olan bu vücudu hafifçe okşamaktan başka bir şey istemediğini anlamış olmalıydı.

"Nisan ayını severim," dedim.

Ama sonra, az önce söylediğine geri döndüm.

"Ne olursa olsun, şunu bilmelisiniz ki, asla çocuklarımıza anlatamayız!"

Gözümün içine bakıyordu.

"Siz de mi?" diye sordu.

Olumsuz anlamda başımı salladım.

"Hayır," dedim. "Eğer bir oğlumuz varsa, oğlumuzla hiçbir şey anlatamayız. En iyi, yabancılara anlatabiliriz, çünkü o zaman daha az ilgili, daha az resmi oluruz. Hem sonra, babanız size ölümünü zaten anlatamazdı. Oysa ben anlatabilirim!"

Gözleri büyüdü. Belki de bütün vücudu titredi.

"Buchenwald'de mi öldü, yoksa tahliye sırasında mı?" diye sordum.

Şaşırdı, irkildi.

"Tahliye edildiğini nereden biliyorsunuz?"

Kampın III. Amerikan ordusunun birlikleri tarafından serbest bırakılmasından bir hafta önce SS yönetimi bütün dış kommandoları, en azından yakında olanları kamp alanının içine toplamıştı. Artık yoklama yoktu, erzak da yok gibi bir şeydi. SS yönetimi, Berlin'den kampın tahliyesi emrini almıştı. Uygulamaya çalıştılar. Böylece SS yönetimiyle içinde, elbette ki Almanlar'ın büyük rol oynadığı yeraltı Direniş örgütü arasında bir hafta sürecek zorlu mücadeleler, kâh apaçık, kâh üstü kapalı çatışmalar 396

başladı. Yeraltı örgütünün amacı, Amerikan birliklerinin getireceği özgürlüğe ancak birkaç gün kaldığı o günlerde, mümkün olduğunca çok direnişçi mahkûmu kampta tutabilmektir. Bu nedenle de örgüt, SS'lerin aldığı her türlü tahliye önlemini sabote etme ya da hiç olmazsa olabildiğince dizginleme emri verdi. Bunun sonucunda da SS'ler bu işe kendileri girişmek zorunda kaldılar. Birkaç kez silahlı müfrezelerle kampı işgal ederek mahkûmları talan etmeyi denediler. Kimi zaman bazı blokları kuşatarak, içindekileri nakledilmek üzere yoklama yerine topladılar. Ancak bu önlemlerin hiçbiri kesin sonuç vermedi. Mahkûmların çok küçük bir azınlığı tahliyenin alçaltıcı yollarına atıldılar.

Bu genel durum içinde bazı milliyetlerin grupları, tahliyeden yana çıktılar. Böylece, özel bir barakada tutulan ve SS'ler tarafından kolaylıkla kuşatılabilecek olan Sovyet savaş esirleri, göç yolu üzerinde toplu firar girişimlerinde bulunmak üzere, hep birlikte, düzenli ve derli toplu bir blok halinde kamptan ayrılmaya karar verdiler. Göreceli olarak sonuç veren bir taktik oldu bu. Yani kısa vadede sonuç verdi. Sovyet savaş esirleri gerçekten de başlarındaki bekçi SS'leri adanıp, kitleler halinde kaçmayı başardılar, ama yine de çok kısa bir süre sonra Stalin'in Gulag kamplarına gönderilmekten kurtulamadılar.

Polonyalılar da aynı tavrı benimsediler. Onlar da tahliye emrini, özgürlüğe gidebilecek bir çıkış yoluna dönüştürmeyi denediler. Bu karar almalarında kuşkusuz, kampın sonunda bir fare kapanına dönüşeceği, SS'lerin giderken kampta kalan bütün mahkûmları ateşe verecekleri yolundaki, mahkûmlar arasında oldukça yaygın olan görüşün de etkisi olmuştu. Yeraltı örgütü ise bu görüşü paylaşmıyor ve savaşın kaderinin değişmesi yönünde hiçbir umudun kalmadığı bu anda; Berlin'e itaat etme zorunluluğuyla, kendi geleceğini düzene koyma arzusu arasında kalmış olan yerel SS yönetiminin içinde bulunduğu çelişkili durumu daha gerçekçi ve daha incelikli bir çözümlemeyle değerlendiriyordu.

397

Her ne olursa olsun Polonyalılar, tahliyeden yana çıkmaya karar verdiler. SS'lerin isteği üzerine yoklama yerinde bir araya gelerek askeri kadrolaşma yapısına göre gruplara ayrıldılar. Üstelik yaşlılar kafileye alınmadılar. Buchenwald'den göçün Polonyalı kafilelerini yalnızca gençlerle, gücü yerinde olan orta yaşlılar oluşturdu. Ve son olarak da Polonyalılar kamptan bagaj-sız olarak, elleri kolları serbest, her an kaçmaya ya da dalaşmaya hazır olarak ayrıldılar.

Polonyalıların gittikleri gün ben yoklama yerinin sınırında, yeraltı askeri savunma grubundan birkaç İspanyol yoldaşla birlikteydim. Oluşturdukları disiplinli gençlik bölüklerini izliyorduk. Kampın kapısına doğru yürürken oluşturdukları o yığından tuhaf, neredeyse vahşi, mantıksız bir neşe hali yükseliyordu. Her an şarkı söylemeye başlayabilirmiş gibiydiler. "İşte babanızı sizin doğumunuzdan birkaç gün önce kamptan ayrılırken böyle gördüm," dedim, yirmi beş yıl sonra, Yale'deki genç kadına. Gözleri parlıyordu, sanki uzağa, uçsuz bucaksız yoklama yerinin öte yanındaki, babası olan ve savaşa gidermiş gibi ölüme gitmekte olan o genç adamın karaltısına bakıyormuş gibi bütün vücuduyla doğruldu.

"Biz Polonyalılar her şeyi işte böyle öğreniriz," dedi üzgün, belki de umutsuz bir kibirle.

Sonra da hiç duraksamadan, omzunda taşıdığı asker bezinden yapılmış çantaya elini daldırıp, içinden kırmızı ciltli bir kitap çıkardı.

"Grudzinski'nin kitabını biliyor musunuz?" dedi.

Bana uzattığı kitap A World Apartti, Gustav Herling'in benim de o sıralarda okumakta olduğum kitabı. Bir an ne olduğunu anlayamadım. Daha sonra, kızın anlattıklarından çıkardığıma göre Herling'in gerçek adı Grudzinskiymiş ya da tam tersi, şimdi hatırlamıyorum. Herling-Grudzinski adı altında, Lehçe başka kitapları da yayımlanmış.

Grudzinski'nin kitabını biliyordum.

398

Bunu ona söyledim. New York'taki otel odamda, yatağımın başucunda Herling-Grudzinski'nin kitabının durduğunu söyledim. Ona İncil'den söz etmedim, çünkü bunun için çok erkendi. Aslında biraz sonra, o Cumartesi gününün sonunda, genç zenci kadının adı, My name is Clytie! anılarımı uyandırıp, bana ansızın Yehova'yı ve Absalom! AbsalomPu anımsattığında İncil'i karıştıracaktım.

Birkaç yıl sonra onu hatırladın. Yale Üniversitesi'ndeki Polonyalı genç kadım hatırladın.

11 Nisan'daydı, yani onun doğum gününde ve otuzuncu doğum gününde çünkü o günün tarihi 11 Nisan 1975'ti. Otuz yaş, yıllar sayılmaya başlıyor. Onun için, Yale Üniversitesi'ndeki, adını hâlâ bilmediğin o Polonya kökenli genç kadın için, yıllar sayılmaya başlıyordu, ama senin için de öyle. Eskiden dedikleri gibi, yaşama dönüşünden beri otuz yıl. Peki ya bu yaşama dönüş değildiyse? Ölümünün son gününden beri otuz yıl, diye düşünmüştün, sen kendin. Peki ya bu ölümünün son günü değildiyse? Ya bu tam tersine, yeni bir ölümün ilk günüydüyse? En azından başka bir düşün?

Ama sen onu 11 Nisan 1975'te, Buchenwald'in özgür kalışının otuzuncu yıldönümünde hatırladın.

Fransız televizyonunda, kitabı Meşe ve Dana'nın yayımlanışı vesilesiyle Aleksander Soljenitsin'in çevresinde birkaç Parisli entelektüeli bir araya getiren bir edebiyat programını izliyordun.

Bir süre önce yine Soljenitsin hakkında, ama bu kez kendisinin katılmadığı başka bir program izlemiştin. Çok tanınmış bir edebiyat eleştirmenin yüzünü görmüştün televizyon ekranında. Büyük harflerle konuşuyordu: "Hayır, bakın," diyordu, Gulag Takımadaları başarılı bir kitap değildir! Edebi açıdan elbette!" Her zamanki mürekkep sıçratan ve kartları karıştıran ahtapot stratejisiydi bu. Kruşçev'in XX. Kongre'deki raporu da onlarca

399

yıldır Marksizmi sulandırmış, piç etmiş, Marksizmin içine sıçmış ve Stalin hayatta ve iktidardayken ona karşı, Marksist nitelikte bile en küçük bir eleştiri yöneltmeye cesaret edememiş insanlar tarafından, Marksist bakış açısına göre yeterince ciddi olmamakla suçlanmıştı. Şimdi de yine ayrıları ya da onlann benzerleri, kardeşleri, Gulag Takımadalarının iyi yazılmadığını, edebi açıdan başarılı olmadığını söylüyorlardı. Her iki vakada da aslolan, tartışmanın fonunu karartmak, içeriğin gerçekliğini kapatmaktı. Çünkü Kruşçev'in raporu Marksist değilse bile -marksizm var olmadığına göre, nasıl Marksist olabilirdi ki zaten?- en azından gerçeği anlatıyordu. Ve Gulag Takımadaları da iyi yazılmamış olsa bile -meleklerin cinsiyeti gibi zamanın sonuna dek tartışılacak bir konu- en azından iyi düşünülmüştü. Ve iyi söylenmişti. Hatta şahane söylenmişti. Beyinleri sulandırılmış binlerce isimsiz tanığın kafasıyla düşünülmüş, sonsuza dek dilsizleştiril-miş binlerce tanığın sesiyle söylenmişti.

1974 Mart'ında, göz kamaştırıcı bir metinle İtalyan Franco Fortini, hâlâ hiçbir şey öğrenmemiş ve hiçbir şey anlamamış, belli bir Avrupalı entelektüel sol kesimin, Takımadaların ya-yımlanışından sonra Soljenitsin'e karşı ürkekçe mesafe alışının itiraf edilen ya da itiraf edilemeyecek nedenlerini çözümledi. Del disprezzo per

Soljenitsin adlı bu metinde Fortini, "Soljenit-sin'in eserlerinin niteliği üzerine çekince koyarak, tarihsel ve siyasi içeriklerini parantez içine almaya çalışanların söylemindeki ikiyüzlülük"ü gösteriyordu. 11 Nisan 1975'te, Bernard Pivot'un programının yayınlandığı akşam, ekranda edebiyat eleştirmeni yoktu. Aleksander Soljenitsin'in muazzam ve göz alıcı gerçeği vardı. Solun entelektüellerinin çoğu için (şağınkilerse, liberal sağdan bile olsalar bu konuda seni hiç ilgilendirmiyorlar, çünkü onlar her ne kadar Gulag gerçeğini, Komünizm gerçekliğinin bu yoğun ifadesini, sizden bile önce -buradaki siz lafın gelişi elbette- anlamış ve açıklamış olsalar da, söz konusu Gulag'ların, 400

yani zorba görünümüyle Komünizmin yıkılması için somut bir strateji geliştirmekten acizdirler, kınama bakımından her zaman gerekli, hatta çoğu zaman vazgeçilmez bir biçimde müttefikler; ancak iş düzeltmeye geldi mi neredeyse hiçbir işe yaramazlar; oysa bugün için düşünülemez olan, varsayımsal bir devrimci Marksizmin görevi Gulaglar'ı ve bürokratik zorbalığın ülkelerini yorumlamak değil, bunları değiştirmektir) kuşkusuz rahatsız edici ve nahoş olan Soljenitsin gerçeği, belki içten gelen bir istekle, belki umut mazoşizmiyle çemberi kareye dönüştürmeye, solun birliği ve zaferi perspektifini açık tutmaya -bu da, FKP ile ilgili gerçekçi ve eleştirel bir yargıyı, Ekim devriminin ve bir kamplar kampı olan sosyalist kamp dedikleri şeyin ülkelerindeki devrimlerin bunu takip eden bozgunlarından sonra ortaya çıkmış olan toplumun bütünüyle ilgili her türlü yargıyı (burada bozgun derken, başıra çağıra kendisini temsil ettiklerini söyledikleri işçi sınıfının tarihsel bozgununu gizleyen -ve karşıtlama yaparak ya da sadece hep daha fazlasını istedikleri için kendilerine Bolşevik diyen- devrimci azınlıkların teknik ve taktik zaferini kastediyorum) tarafsızlaştırmak, parantez içine ya da askıya almak anlamına geliyor- çalışan solcu entelektüellere anlaşılmasız geliyor; öte yandan bu solcu entelektüeller aynı zamanda, etik olduğu kadar taraftarlarıyla da ilgili bir takım nedenlerle ve parametrelerini, bunlar SSCB ile FKP'nin mizacına ve taktiklerine bağlı olduğu için sürekli beklenmedik biçimde ve keyfi olarak değiştiğinden hiçbir zaman bilemedikleri yazgısal bir kopuş eşiğini aşmayacak şekilde, FKP ve SSCB üzerine kısmi de olsa bazı gerçekleri söylemekten de geri duramazlar. Ama sen 11 Nisan 1975'te, Buchenwald'in özgür kalışının otuzuncu yıldönümünde ve aynı zamanda Yale Üniversitesi'nde kısa bir süreliğine tanıştığın, bir yandan hayatta olduğun için sana kızan ama aynı zamanda da bunun için sevinen, çünkü böylelikle babasını, doğumunun öncesinde kaldığı halde bütün hayatını etkilemiş olan bir geçmiş, kendi hayatında bir türlü izin-

401

den kurtulmadığı gerilerde kalmış bir ölümü ona anlatabileceğini düşünen Polonyalı bir genç kadının da doğum gününde, Aleksander Soljenitsin'i izliyorsun. Onun, Parisli entelektüellerin hassas ya da incelikli, bir suçluluk duygusunun mührünü incellekle taşıyan bütün itirazlarını genişçe bir vücut hareketiyle ve etobur bir gülümsemeye -o akşam seni çok etkileyen şey bu eski zek'in canlılığı ve yıkıcı mizah duygusu olmuştur- silip atışını izliyorsun, bu nahoş gerçeklerin bir onun, bir bunun yüzüne çarpışını izliyorsun. Onun, solun tamamen şizofrence bir çabayla Gulaglar'ı mahkûm ederken öncüllerini -yani bütün bir yüzyıl boyunca halkları emperyalist egemenlikten kurtardıktan sonra Tek Parti'nin köleliğine fırlatan devrimci savaşları-onaylamaya devam eden yüksek ruhlarına, erdemli vicdanlarına kabul edilemez gelen gerçekleri bir bir sıralayışını dinliyorsun ve Franco Fortini'nin asla çürütülemeyecek metnini, Del disprezzo per Sol-genitsin\ düşünüyorsun: "Soljenitsin'e karşı hoşgörüsüzlüğün bu kadar yaygın, küçümsemenin bu kadar sık olmasına şaşırılmaması gerekir. Çünkü bugünkü Sovyetler Birliği ya da KP'nin politikası üzerine siyasi bir yargıda bulunmak yetmez. Tarihsel bir felaket fikrini kabul etmenin, kendini savunmaya yönelik bir inkârı söz konusu. Komünizmin düşmanlarıyla karıştırılma korkusuyla uzun yıllardır Komünizm yeniden tanımlanamakta, tarihini reddetmekte ısrar ediyoruz. Kendi umutlarımızı gerçeğe tercih ediyoruz. En gençleri aldatmayı başarıyoruz, çünkü kendimize yanılısamalar icat etmeye devam ediyoruz." Daha fazlasını söylemeye gerek olmadığını sanıyorsun.

11 Nisan 1975'te televizyondaki o edebiyat programı sırasında kimse, o gün çifte bir yıldönümü kutlandığını hatırlamadı. Tabii ki Yale Üniversitesi'ndeki genç Polonyalı'nın doğum günü kimseyi ilgilendirmiyordu. Demek istediğin, kimse bunu bilemezdi. Dolayısıyla da buna atıfta bulunulması söz konusu değildi. Diğer yıldönümü, Buchenwald'in özgür kalışı ise yalnız seni ilgilendiren bir şey değildi. Örneğin Soljenitsin'in zorunlu 402

ve eğitici çalışma kampındaki, diğerleri gibi, diğerlerinden farkı bir gününü betimlediği İvan Denisoviç'in arkadaşı Senka Klevşin'i ilgilendiriyordu. Eğer bu 11 Nisan 1975 günü hâlâ ha-yattaysa, Senka Klevşin bu yıldönümünü hatırlamış olmalıydı. Gerçek adı ne olursa olsun Senka Klevşin bu yıldönümünü hatırlamıştır. Eğer hâlâ hayattaysa, belki daha sonradan, mahkûmiyetten arkadaşı, zek Soljenitsin'in, 11 Nisan 1975 günü, Fransız televizyonunda bir edebiyat programına katıldığını öğrenmiştir. Bu tesadüf onu gülümsetmiş olmalı. "Bak şu işe!" demiştir. "Bu, tam da Buchenwald'in özgür kaldığı gün." Bunun anlamlı bir tesadüf olduğunu düşünmüştür.

Sonra Senka Klevşin'i hatırlıyorsun ve bu açıkça Parisli televizyon programını, Senka Klevşin'in gözleriyle izlemeye başlıyorsun. Hem zaten Aleksander Soljenitsin'in kitabında bu adın arkasına saklanan ve birkaç yıl öncesinde Buchenwald'de bir ka-zettler olarak senin yanında bulunan bu Rus zek'mi belki de ta-nıyorsundur. Tanışmış olabilirsiniz.

Buchenwald'de pek çok Rus tanıdım. Ne olursa olsun, kampın özgür kalışından sonra silahlı Direniş birlikleri Weimar'a hareket ederken, bu şehrin yollarında yan yana bulunmuş olmalısınız. Ruslar ormanda, yolun sağ tarafından yürüyorlardı. Ama Senka Klevşin'in orada olup olmadığını bilemezsiniz. Onun hakkında kesin olarak bildiğin tek şey, Soljenitsin'in İvan Denisovfin Bir Gün'ü'ndü yazdıkları: "Senka (bu adamda ne görmüştü ki!) neredeyse hiç konuşmaz. Konuşulanları dinlemez ve hiçbir konuşmaya karışmaz. Hakkında çok fazla şey de bilmiyoruz, tek bildiğimiz Buchenwald'de bulunmuş olduğu, yeraltı örgütünde yer aldığı ve ayaklanma için kampa silah soktuğu."

Ama bu doğru, diyorsun bugün -11 Nisan 1975'te değil, hayır, bugün bu satırları yazarken- böyle bir efsaneye inanacak kadar saf olan bazı insanların Buchenwald'deki bu isyanı yadsıdıkları, Senka Klevşin'e, Soljenitsin'e ve son olarak sana da hiçbir zaman yaşanmamış olan bu isyandan söz etme hakkını tanı-403

madıkları doğruydular ama bize hatırlama hakkını da mı tanımıyorlar? Senka, Gustloff'teki yoldaşlar tarafından gizlice, parça parça kampa sokulan otomatik filintaların hatırasını taşıyamaz mı? Kampın" Amerikalılar tarafından bombalandığı 1944'te, o Ağustos günü SS'ler tarafından bırakılan ve yeraltı savunma gruplarındaki yoldaşlar tarafından 'organize' edilen -bu kez sözcük tam yerine oturdu- silahlı hatırlanamaz mı? Ya senin, senin de hatırlamaya hakkın yok mu? Az sonra, birkaç dakika içinde, burada hikâyesini anlattığın -ama belki de anlatan sen değil-sindir, belki de Anlatıcı'yla tamamen özdeşleşemezsin- o Aralık Pazarı bittiği anda, grup şefi seni çağırarak. Bu gece bir askeri alarm alıştırması, bütün müfrezelerin -tabii ki silahsız- kamp içinde, kamp karanlığında gözetleme kulelerindeki nöbetçi SS'lerin gözetimini adatarak, varsayımsal savaş mevkilerine gitmek üzere yer değiştireceği bir tür tatbikat olacak ama bu anıyı anlatmaya hakkın olacak mı? Bazıları -ve tarihsel olarak en sonuncusunun seçkin psikiyatru Bruno Bettelheim olduğu anlaşılıyor- Buchenwald'de silahlı bir isyanın varlığını yadsıdıklarına göre, 11 Nisan öğleden sonrasının ilk saatlerinde, İspanyol şok gruplarının sorumlusu Palazon'un -gerçek adı Lacalle'di- kolları tüfeklerle dolu olarak 40. bloğun önünde görüldüğü ve Gru-pos a formar! diye gürlediği ve saatlerdir bloğun içinde onlara önceden bildirilmiş olan görev mevkilerine gitmek için tüfek toplamaya çalışmış olan şok grupları İspanyollar'ının, tıpkı bir Harold Lloyd filmindeymiş gibi bloğun bütün pencerelerinden dışarı fırladıkları bu anıyı hatırlama hakkın olacak mı?

Kuşkusuz Buchenwald'deki silahlı isyanın bir askeri zafer olduğunu, savaşın akışını altüst ettiğini iddia edecek değilsin ama eğer Paris isyan etmeseydi, savaşın akışı altüst olacak mıydı, savaş bir gün olsun, yalnızca bir tek gün olsun daha kısa mı sürecekti? Gayet iyi biliyorsun ki ve Bruno Bettelheim da neredeyse senin kadar iyi biliyor olmalı ki bu türden silahlı İsyanların siyasi ve ahlâki bir anlamı vardır. Bu nedenle, Paris isyanı savaşın

404

akışını değiştirmediyse bile, Fransa tarihinin siyasi ve ahlâki akışını derinden etkiledi. Buchenwald için de aynı şeyin geçerli olduğunu söylüyorum. Önemli olan düzinelerce esir almak, SS'lerin gözetleme kulelerini ve kışlaları süratle boşaltmaya başladıkları anda -yani mahkûmların kanının boş yere, sırf küçük şefler böbürlenebilsin diye dökülmesi riskinin en az olduğu, neredeyse sıfıra indiği, yeraltı askeri örgütü tarafından mükemmelen hesaplanmış o anda- toprak işgal etmek değildi; önemli olan birkaç saatliğine bile olsa, köleliğin ve boyun eğişin yazgısallığını kırmaktı. O gün Buchenwald'de, iktidar, tüfeklerinizin ucunda değildi, bunu çok iyi biliyorsun. Tüfeklerinizin ucunda olan şey saygınlıktı. İşte bu saygınlık için, insan türünün bu fikri için hayatta kalmıştınız siz.

Sen, seçkin Yahudi psikiyatru ve eski Dachau mahkûmu Bruno Bettelheim'in, Hayatta Kalmak adlı denemesinde bunu anlamamış gibi görünmesinin tuhaf buluyorsun. Çünkü Bettelheim (Bruno), Buchenwald'deki isyan gerçeğini karanlık siyasi nedenlerle reddedenlerin arasında yer almıyor ya da belki çok açık nedenlerle, açık ve yalın anti-komünizm nedeniyle. Ayrıca o, görebilecekleri yerde olmadıkları için hiçbir şey görmemiş olan ve kendi bakışlarından kaçmış olan gerçeği inkâr eden tanıklar arasında da yer almıyor.

Hayır, Bruno Bettelheim onlardan değil. Sana öyle geliyor ki denemesi- Hayatta Kalmak- boyunca izleri oldukça açık olduğu üzere, onun sorunu hayatta kalmış olduğu için kendini ba-ğışlayamamak. Bir Nazi toplama kampından sağ çıkmış olan belki tek Yahudi, belki de çok az sayıdaki -onları saymak için bir elin parmaklarından fazlasına ihtiyacımız olur muydu?- Yahudi'den biri olduğu için kendini bağışlayamıyor. Bu duyguyu an-layabiliyorsun. 1945 baharında Politische Abteilung, yani Buchenwald Gestapo'su, Arbeitsstatistik\cny sıra numarası 44 904 olan mahkûm hakkında bilgi istemişti. Bu sıra numarası sana aitti. Kısa bir süre sonra Politische Abteilung, sana Franco'nun

405

Berlin'deki elçiliğinden gelen ve Bay de Lequerica'nın senin akıbetinle ilgilendiğini ve Alman makamlarıyla olumlu bir sonuca ulaşmayı umduğunu bildiren bir mektup verdiler. Kuşkusuz aileden biri de Lequerica için araya girmişti. Ailende Franco rejimi tarafından iyi gözle bakılan pek çok önemli kimse vardı. Ama senin anlatmak istediğin bu değil. Anlatmak istediğin bu girişimlerin gerçekten de olumlu sonuç vermesi ve sonunda senin özgür kalmanı sağlayacak olabilmesi fikrinin verdiği iç sıkıntısı. Yoldaşlarını terk etme, bir anlamda onlara ihanet edebilme, onlar olmadan, belki de onlara karşı önceki hayata, dışarıdaki hayata dönebilme fikri korkunç ve utanç verici bir kasvetle içini sıkıyordu. Ama neyse ki İspanyol makamlarının bu girişimleri sonuçsuz kaldı.

Her ne olursa olsun bu anı senin, Bruno Bettelheim'in, Vi-yanalı Yahudilerin soykırımından sağ kurtulan bu Viyanalı Yahudi psikiyatru toplama kamplarındaki hayatta kalış koşullarından söz ederken, ruhunu saplantılı biçimde kaplayan suçluluk duygusunu anlamayı sağlıyor. Onu gayet iyi anlıyorsun ama Buchenwald'in özgür kalışı hakkında satmaya çalıştığı saçmalıkları da bağışlamıyorsun.

11 Nisan 1975 günü, Bruno Bettelheim'ı düşünmüyorsun, Senka Klevşin'i düşünmüyorsun. Senka Klevşin'le karşılaşabilmek için ömründen birkaç yıl verebileceğini düşünmüyorsun. Onunla, Buchenwald'deki eski kader arkadaşınla, oradaki Ruslar'ın davranışlarının sende uyandırdığı sorular kesin olarak aydınlatılabildin. Ona kendi fikrini anlatabilir, onun gözlemlerini dinleyebildin. Sonunda şunu anlamıştın ve Gulag Takımadaları'ı m okuduğun zaman da bu fikrin doğrulanmıştı: Ruslar Buchenwald'in dünyasında tamamen rahattılar, çünkü içinden çıktıkları toplum onları buna

hazırlamıştı. Topluları keyfiyetiyle, zor-balığıyla, ayrıcalıkların katı biçimde hiyerarşiye tabi tutulmasıyla, yasaların dışında kalarak hayatta kalma alışkanlığıyla, adaletsizlik alışkanlığıyla, onları buna hazırlamıştı. Ruslar Buchen-406 wald'de garip bir gezegende değil, evlerinde gibiydiler. Çünkü -ve bu sonuç hiçbir ideolojik önyargın olmadığını düşündüğün halde sana pahalıya mal olmuştu- Nazi toplama kamplarındaki toplum, uzun yıllar boyunca sandığın gibi kapitalist toplumsal ilişkilerin yoğunlaştırılmış ve bu nedenle de zorunlu olarak biçimi bozulmuş bir ifadesi değildi. Bu fikir, özü itibarıyla yanlıştı. Kapitalist toplumsal ilişkilerin aslı, sınıfların, kendi dinamizmini kuran bir sistem içinde bölünmesi, mücadelesi ve çatışmasıydı. Oysa toplama kampı, bu nitelikteki her türlü dinamizmi kendi iç alanında ortadan kaldırıyor ya da en azından askıya alıyordu. Elbette ki Buchenwald'de sınıf farkları ya da en azından derece farkları, yaşamak için gerekli olan malların tüketim farkları da vardı. Ancak bu tabakalaşma, kapitalist toplumda olduğu gibi mücadele, alışveriş ve mülkiyete dayanmıyordu. Daha çok piramit şeklindeki bürokratik bir yapı içinde herkesin oynadığı role, gördüğü işleve dayanıyor ve buradan da farklı bir sahiplenme biçimi ortaya çıkıyordu, tıpkı Sovyet toplumunda olduğu gibi. Gerçekte Nazi kampları, kapitalist toplumun şekilleri bozan bir aynası değil -her ne kadar sınıf mücadelesinin bir ürünü ya da daha doğrusu bu mücadelenin faşist keyfiyet tarafından vahşice askıya alınmasının bir sonucu olsa da- Stalin toplumunun oldukça sadık bir aynasıydı. Buchenwald gibi siyasi mahkûmların, özellikle de Komünistlerin suyun başını tuttuğu bir kampta bu görüntünün sadakati, sana çok daha ürkütücü geliyordu.

11 Nisan 1975 günü Fransız televizyonunun ekranındaki Aleksander Soljenitsin'i izliyorsun ve her bir yanında görüntüler beliyor. Senka Klevşin'in hayali görüntüsü, otuz yıl önce o gün doğmuş olan genç Polonyalı kadının görüntüsü, Yerşevo kampında Dostoyevski'nin Bir Ölünün Evinden Hatıralarımı okumakta olan Herling-Grudzinski'nin görüntüsü. Halbwachs ve Maspero'nun içinde yaşadıkları ve öldükleri 56. bloğun Rus Stubendiesfi Nikolay'ın pırıl pırıl çizimleri ve NKVD kasketiy-le -genç Rus serserilerinin bu mavi şeritli başlıklara neden bu ka-

407

dar değer verdiklerini şimdi anlıyordun; toplumlarının gerçek ve karanlık iktidarını, Buchenwald'in Küçük Kamp'ı denen vahşi ormanda, onların da ilham aldıkları o iktidarı simgeliyordu bunlar- Şef Nikolay'ın görüntüsü, Ladislav Holdos'un görüntüsü, Daniel A.'nın ve o yenilmez gülümsemesinin görüntüsü ve o Aralık Pazarının gecesinde Fernand Barizon'un görüntüsü. Fernand Barizon, Yardımlaşma'nın çıkışında beni bekliyordu. Biraz önce, toplantının sonunda kalabalığın arasında belirmişti. "Gerard!" demişti.

Saçları kırılıyordu, kaşları da, ama hâlâ eskisi kadar gür ve çalı gibiydiler.

Gülümseyerek başını sallamıştı.

"Gerçek adına asla alışamayacağım," dedi.

"Ama benim gerçek adım Gerard," dedim.

Güldü, güldük.

Yardımlaşma'nın tribününün altında yanımdan insanlar gelip geçiyordu. Aydmhk'tan arkadaşlar ve tartışmaya katılmış olan yazarlar beni, bir kadeh bilmem ne içmeye davet ettiler. "Git Gerard, bana aldırma," dedi Barizon.

Ona aldırımıyordum, ikimize aldırımıyordum. Yani, dostluğumuza. Yirmi yıl önce beraber bir yolculuğa başlamıştık. Onu beraber bitirmemiz gerekiyordu. "Acelen mi var?" dedim. Olumsuz anlamda başını salladı. "Artık hiç acele yok Gerard," dedi.

Ben de biraz sonrası için Saint-Victor Sokağı'ndaki bir barda ona randevu verdim. "Aydınlık" tan arkadaşlarım Pierre Kahn, Yves Buin ve Bernard Kouchner'in yanına giderken, Barizon bana doğru döndü: "Artık partide değilsin, değil mi?" Kuşku belirten bir hareket yaptım.

408

"Prensipite," dedim, "hâlâ MK'ye üyeyim. Aslında galiba artık partide değilim. Günün birinde bunu elbet öğreneceğim."

Ona baktım, hiç tepki vermemişti.

"Artık yağlı biri olmamam canını mı sıktı?" dedim, dört yıl önce Paris'ten Zürih'e yaptığımız ve Nantua'da da hayati bir mola verdiğimiz o yolculuk sırasında kullandığı deymi hatırlatarak. Gökgürültüsü gibi bir kahkaha kopardı: "Yağlı olup olmaman umurumda bile değil!" İşaretparmağını bana doğru uzattı.

"Konuşmaya başlamadan önce bilmeni istediğim bir şey var Gerard," dedi ciddi bir sesle. "Geçen baharda sizin evden, yani İspanyol partisinden birkaç çocuk beni görmeye geldiler. Bana senin aşağılık bir herif olduğunu, yani şüpheli olduğunu ve eğer benden herhangi bir şey istemeye gelersen, kapıyı suratına kapatmam gerektiğini söylediler. Ben de onları siktir ettim. Hepsi bu kadar. Birazdan konuşuruz." Sırtını dönüp kalabalığa karıştı.

Bunu Fernand'a yapmış olmaları beni niçin iğrendirmişti? Aslında İKP'nin daha Bohemya krallannın şatosundaki toplantı biter bitmez, ben 1964 Nisan'ında Yürütme Komitesi'nden ihraç edilir edilmez, yeraltı faaliyetleri sırasında görüştüğüm bütün Fransız yoldaşlarla temasa geçtiklerini ve onları bana karşı uyardıklarını gayet iyi biliyordum. Uyanıklık dedikleri şey bu olsa gerekti. Ama neden bunu Fernand'a da yapmış olmaları, beni özellikle sarsmıştı? Buchenwald yüzünden mi? Geçmişteki Juliette'li ve Zarah Leander'li Pazar günlerimiz yüzünden mi?

Hiçbir şey benim o Pazarları Fernand'la yaşamış olmamı engelleyemezdi. Onları yaşayan bendim, Carrillo değildi. Belleğimi asla elimden alamazlardı. Buchenwald'in anılarına silemezlerdi. Zarah Leander'in aşkın sonsuz ve umutsuz mutluluğunu anlatan sesini duyan Carrillo değildi. Zarah Leander'i duyan bendim. Buchenwald'de Juliette'in hayalini kuran da Carrillo değildi. O hayali Fernand ve ben kurmuştuk.

409

Barizon'un kalabalığa karışarak uzaklaşmasını izledim. "Neden hâlâ Komünistiz?"

Bu soruyu Barizon bana Zürih'te, 1960 yılında sormuştu.

Damdan düşer gibi ama yanlış bir zamanda sormuştu. Tam ayrılacağımız anda. Cevabım her ne olursa olsun ona cevap vermeye zamanımın olmadığı bir anda. Hatta bu soruyu gerçekten sormaya, sorgulamayı genişletmeye bile zamanımız

yoktu, ama belki de tam bu yüzden Barizon, bu soruyu o çok münasebetsiz anda sormuştu. Belki de bu münasebetsiz soruya bir cevap istemiyordu aslında. Belki sadece bu sorunun gelişigüzel sorulmuş olmasını istemişti.

Her neyse, Zürih havaalanının kalkışlar salonundaydık. Hoparlörden gelen bir kadın sesi Prag'a gidecek Swissair uçağının kalkmak üzere olduğunu duyurdu. Fernand Barizon'un elini sıktım. En yakındaki polis kontrol gişesine doğru yürüyecektim. Çok acil olduğu anlaşılan bu Prag yolculuğunun, bütün nedenlerini unutacağımı henüz bilmiyordum. Bu Prag yolculuğundan aklımda kalacak tek anının, bir Renoir tablosuna bakışım olacağını henüz bilmiyordum. "Neden hâlâ Komünistiz Gerard?"

Barizon bu soruyu tam ben arkamı dönmek üzereyken sormuştu. Olduğum yerde donup kaldım. Ramon Barreto olmam, yolculuğumun bu son kısmında Ramon Barreto adını taşıyan meçhul bir Uruguaylı'yi canlandırmam gerekirken, bana yüksek sesle ve anlaşılabilir olarak Gerard dediği için Barizon'u azarlamak aklımdan bile geçmedi.

"Ama, iyi de!" dedim salakça, olduğum yerde donmuşken. Tabii ki çok geçti. Bu soru için de, başka herhangi bir soru için de çok geçti.

O sabah Zürih Gölü'nün üzerinde gezinti yapmış ve Kruş-çev'in gizli raporundan söz etmiştik. Wadenswil'de, yani Wadenswil'in karşısına geldiğimizde Fernand bana ilk sorusunu, yani bu raporun gerçek olup olmadığını sormuştu. Ya da daha

410

doğrusu gerçekten var olup olmadığını ve içeriğinin doğru olup olmadığını. Daha sonra Küsnacht'ın karşısında, gemi Küsnacht iskelesinden ayrılırken Barizon'a, Kruşçev ve diğerlerinin Be-ria'yı nasıl ortadan kaldırdıklarını anlatmıştım. Bu olayın hikâyesini, Carrillo'dan dinlediğim kadarıyla anlatmıştım tabii ki. "Hassiktir!" diye mırıldanmıştı Barizon. Bütün sabah boyunca yaptığı tek yorum bu olmuştu. Geri kalan zamandaysa bana kısa sorular sormakla yetinmiş ve böylece anlatıklarımı geliştirmiş, belleğimde, yüreğimde, kursağımda ne varsa hepsini, kendi kendime çok fazla söylemediğim her şeyi söylemişti bana.

Sonra birden, yolculuğumuzun sonunda, kimbilir ne kadar süre birbirimizi görmemek üzere ayrılacağımız sırada, Barizon o münasebetsiz soruyu sormuştu. Yani sorulduğu yer ve zaman bakımından münasebetsiz olan o soruyu. Üstelik en münasebetsiz soruyu. Hatta tek münasebetsiz soruyu. "Neden hâlâ Komünistiz Gerard?"

Bu akşam Yardımlaşma'da, Komünist öğrenciler gazetesi Aydınlık'm düzenlediği Edebiyat Ne Tapabilir? konulu tartışmada, Fernand Barizon'un bu sorusuna cevap vermeye çalışmıştım.

"İşçi hareketinin durumu biraz basitleştirerek ama daha iyi anlaşılmasını sağlamak için adına Stalincilik diyeceğim geçmişine karşı alınabilecek en uygun Marksist tavır, bence, ne olmalıdır?" 1964'ün bu güz akşamında, Yardımlaşma'daki kalabalığın karşısında kendime bu soruyu yüksek sesle sorarken, aklımda Barizon vardı. Aydınlık adına bu tartışmayı yöneten Yves Bu-in'in solunda oturuyordum. Yanımda Simone de Beauvoir ve Jean Ricardou vardı. Yves Buin'in öbür tarafında, sağında ise Jean-Pierre Faye, Yves Berger ve Jean-Paul Sartre oturuyorlardı.

"Bana öyle geliyor ki," diye cevap vermişim kendi soruma, "bu tavrın temel bir öğesi var. Sorumluluğumuzun bilinci ya da isterseniz ortak sorumluluğumuzun bilinci diyelim. Burada ger-

411

çek ya da sahte cehalet hiçbir işe yaramaz, hiçbir şeyi aklamaz. Bilmenin ya da en azından sorgulamanın bir yolu her zaman vardır. Bu aldatici mekanizmaların bahanelerini kendi çıkarımız için sahiplenmek üzere, örneğin Yahudilerin kökünün kazanması konusunda sağlam bilincin, kötü niyetin yöntemlerini fazlasıyla ifşa ettik.

"Zaten gerçekten cahil bile olsak, bu ortak sorumluluğa dahiliz, çünkü bu geçmiş bizim ve hiçbir şey bunu değiştiremez. Bu geçmişi reddedemeyiz. Ama inkâr edebiliriz, yani onu sonuna kadar anlayıp, hâlâ devam eden yanlarını ortadan kaldırabilir ve böylece geleceğin köklü bir biçimde farklı olmasını sağlayabiliriz. "Demek ki ihtiyacımız olan şey, sorumluluğumuzun etkin olan ve mutsuz olmayan bilincidir. Bu geçmişten sorumluyuz, çünkü geleceğin sorumluluğunu, dünya ölçeğinde bir devrimin sorumluluğunu kabul ediyoruz." Bu birkaç cümleyi okuyunca, 1964 güzünde hâlâ, ne dereceye kadar tutarsız bir yanılısamın içinde bulunduğumu anlamak kolay. Komünist partiye, hatta Komünizmin kendine rağmen, Komünizmin değerlerini korumak ve geliştirmek yanılısamının... Stalinciliğin sonuçlarının, bir de üstelik 'dünya ölçeğinde' olacak bir devrimle ortadan kaldırılabilirliği yanılısamının! Kuşkusuz o zaman da Komünist parti içinde, varlığı sürmemesi gereken şeyin Komünist parti olduğunu biliyordum; ancak henüz başka hiçbir devrimci kuvvetin, öncü gücün de partinin yerini alamayacağını bilmiyordum, en azından kesin olarak bilmiyordum. Bu bakış açısından belirsiz bir süre boyunca, hatta belki sonsuza dek, yani öngörülebilir bir sonu olmaksızın, tarihin tıkanmış olduğunu bilmiyordum. Stalinciliğin, devrimin bozguna uğramasının sonuçlarından biri olduğunu biliyordum -ki bunu bilmek için de çok zeki olmak gerekmiyordu!- ama Stalinciliğin aynı zamanda devrimin yinelenmesinin tarihsel olanaksızlığını ifade ettiğini, Stalinciliğin her ne kadar tozu alın-

mış, yüzeysel olarak Stalincilikten arındırılmış da olsa, dünya ölçeğinde bir devrimin olanaksızlığını da içinde taşıdığını henüz bilmiyor ya da belki -bağlan koparma korkusuyla, belki 'dönek' yerine konma korkusuyla-bilmek istemiyordum.

Kısacası, dünya devriminin de evrensel sınıfla aynı türden bir tarihsel efsane olduğunu henüz bilmiyordum -ama öğrenmekte gecikmeyecektim. Her ikisi de birbirinden etkili ve birbirinden sahte iki efsane. Tıpkı birbirine tutunan bir kör ve bir felçli gibi.

"Baksana aslanım," dedi Barizon biraz sonra, "hani şu dört yıl önce Nantua'da sözünü ettiğin kitabı yazmadın!"

Gerçekten Nantua'da mıydı? Cenevre'de, Cornavin Garı'nın büfesinde değil miydi? Saint Victor Sokağı'nda, bulduğumuz barda Barizon'un yüzüne bakıyordum.

Ne olursa olsun, Nantua'da ya da Cenevre'de ona sözünü ettiğim kitabı yazmamıştım.

"Geçen yıl," diye devam etti Barizon, "kitabının üstünde resmini gördüğüm gün, benim için nasıl bir şoktu aslanım! Bir kere sonunda gerçek adını öğrenmiştim!"

"Benim gerçek adım Gerard," dedim sözünü keserek. "Gerçek adım Sanchez, Artigas, Salagnac, Bustamante, Larrea!" Yüzüme bakıp başını salladı.

"Tamam aslanım," dedi düşünceli bir havayla. "Gerçek adın bir takma ad. Hücre, yeraltı, mücadele... Bütün bunlar için bir takma ad! Yine de eğer bundan sonra mutsuz olmak istemiyorsan unutmaya çalış." Kuşkusuz haklıydı.

"Neyse, sen bana Buchenwald'de bir Pazar gününü anlatacağını, hikâyene beni de Barizon adıyla koyacağını söylemiştin. Ben de bir koşu gidip kitabını aldım ve okudum, bir bok yok! Hiçbir şey yok! Ne Pazar, ne Barizon!" dedi Barizon. Birlikte güldük.

"Her neyse," dedim, "bu kitabı yeniden yazmam gerek!"

413

Kaşlarını çatıp bana baktı. Ne demek istediğimi anlamamıştı. En azından henüz anlamamıştı. Bir yıl önce, bir yılı biraz aşkın zaman önce, 1963 Nisanında, Lyon Garı'nda, projektörlerin ışığında kar taneleri dönüp duruyordu. Bulantılı bir aydınlanmayla İvan Denisovif'in Bir Günü'nü hatırlamıştım. İlk bakışta, SBKP'nin XXII. Kongresi'nde Stalin'e yönelik eleştirilerin yalnız sürdürülmekle de kalmayıp halka açıklanışının ardından, Soljenitsin'in kitabının yayımlanışı ve bu kitapla ilgili olarak Sovyet resmi makamlarının yaptıkları övücü konuşmalar; bütün bu gelişmeler Kruşçev'in tezlerinin kesin zaferini kanıtıyor gibiydi. Sovyet siyasi sisteminin, zirveden başlayarak aşamalı olarak düzeltilebilme olasılığı gözüküyor gibiydi. Daha sonra Meşe ve Dana'da Aleksander Soljenitsin, bu dönemden çok çarpıcı ifadelerle söz edecekti: "XX. Kongre'nin açmış olduğu harika perspektifleri tek sözcük etmeden gömen, renksiz ve sönük XXI. Kongre'den sonra; Kruşçev'in XXII. Kongre'ye sakladığı, Stalin'e karşı, ani, gümbürtülü ve öfkeli saldıran tahmin etmek olanaksızdı... Sonuçta kongre yapıldı ve XX. Kongre gibi gizli de değil, gün ışığında! Çok uzun zamandır XXII. Kongre'nin konuşmalarından daha ilginç bir şey okuduğumu hatırlamıyorum." Ancak bu görünüş aldatıcıydı. SSCB'deki ve uluslararası Komünist hareketin organlarındaki iktidar mücadelesinin Kruşçev'i, Soljenitsin'in yazdıklarından yararlanarak iç ve dış düşmanlarına karşı yeni bir darbe indirmeye zorlayan koşullarının bakımını bulandırmasına izin vermezsek; Soljenitsin'in eserinin, Stalin sonrası siyasi sistemin düzeltilemez olduğunu açıklıkla kanıtlamakta olduğunu görebiliriz. Gulag'ın ülkesi hiçbir zaman sosyalizmin ülkesi olamaz; İvan Denisovif'in Bir Günü'nden kaçınılmaz olarak çıkardığım sonuç buydu. Ve bir gece, bu birkaç düzine sayfayı okumam, 1956'dan beri, onca yıllık deneyimin, onlarca saatlik tartışma ve okumaların kesin bir biçimde aydınlatmama yeterli olmadığı 414 şeyleri görmemi sağladı. Kuşkusuz artık kanılacak bir yanılsama olmadığını anlamamı sağlayan şey, bu zek'm deneyimine bir ka-zettler olarak bakışımdı. Kampların görünüşü bir anda, ideolojik düzmecelemlerle, aşağı yukarılarla, az çok tarihsel olan uzlaşmalarla, 1956'dan beri İKP'deki sorumluluklarım nedeniyle, İspanyol yeraltı örgütünde çalışan hepsini tanıdığım, bazılarını sevdiğim, çoğuna saygı duyduğum insanlarla dayanışmam nedeniyle içlerinde gezindiğim bulanık ve bulandırıcı fikirlerle dolu bir iç dünyanın örtüsünü açıyordu. Hayır, ben Pierre Daix'nin, Soljenitsin'in kitabına yazdığı önsözde belirttiği düşüncesine katılmıyorum, "İvan Denisovif'in Bir Günü devrimi, kendisini lekeleyen suçlardan temizlemek için güncel bir çabaya girişiyor ama kuşkusuz ki daha derinlerde, bu kitap devrime gerçek anlamını vermeyi amaçlıyor." görüşüne katılmıyorum. Ben Soljenitsin'in bambaşka bir çabaya giriştiğine ve Rus devrimine tarihsel bir felaket olduğu anlamını verdiğini düşünüyorum.

1962 bahandan başlayarak İKP'nin Yürütme Komitesi içinde, az çok kargaşayla açılan tartışmada ben de bundan kendi sonuçlarımı çıkarmıştım. Çıkardığım sonuçlar öyle keskindi ki 1964 güzünde, Aydnltk'm düzenlediği, edebiyatın gücüyle ilgili tartışmaya katıldığım sıralarda, kendimi partinin dışında bulmuşum -en azından bir ayağım dışındaydı, daha iyi ayağım, daha iyi gözüm, resmi olarak ve her iki ayağımla da dışına çıkmayı bekliyordu-. Yardımlaşma'daki o toplantı sırasında Soljenit-sin'den de söz etmişim elbette. "Soljenitsin," demiştim, "ilk önce çok hoşumuza giden o masumiyeti yıktı. Nazi kamplarından dönüyorduk, biz iyi olanlardık, kötülerse cezalarını bulmuşlardı, Adalet ve Akıl bizim yanımızda yürüyordu. Ancak aynı sırada yoldaşlarımızın bazıları (ve belki de onları tanıyorduk, belki onlarla on beş gram esmer ekmeğimizi paylaşmıştık) İvan Denisoviç'in yanına, en kuzeyde bir yerlerde, orada karın altında, beton iskeletlerin terk edilmiş hayaletlerini çekiştirerek, gülünç bir Sosyalist Site inşa etmeye gidiyorlardı. Bu kitaptan son-

415

ra, Marksist bir dünya görüşü içinde yaşamak -gerçekten yaşamak- isteyen biri için hiçbir masumiyet mümkün değildi." Bugün olsa, 'marksist bir dünya görüşü' kısmının üstünü çizerdim, çünkü kimse bunun ne olduğunu bilmiyor, ancak bunun dışında 1964'te yaptığım bu açıklama üzerine bugün söyleyecek başka bir sözüm yok. Ama bir yıl öncesinde Lyon Garı'nda, taneleri projektörlerin ışığında dönüp duran kar fırtınasında Fernand Barizon'u hatırlamıştım. Son tahlilde Büyük Yolculuktan onun yüzünden yazmıştım. Onun ve Manolo Azaustre'nin, Madrid'de Concepci-on-Bahamonde Caddesi'nde tanıştığım ve 1962'de Julian Gri-mau ile aynı zamanda tutuklanmış olan Mauthausen'de bulunmuş İspanyol'un sayesinde. Bir anlamda onların yerine anlatmıştım. Ama Nantua'da ya da Cenevre'de Barizon'a sözünü etmiş olduğum kitabı yazmamıştım. Buchenwald'de bir Pazar gününü anlatmamıştım. Zaten ne anlatmıştım ki? O gün Lyon Garı'nda bana sanki henüz hiçbir şey anlatmamışım gibi gelmişti. En azından asıl olanı anlatmamıştım. İvan Denisovif'in Bir Günü'nü okuduğum sırada kitabım baskıdaydı. Bu yüzden daha kitabım çıkmadan, günün birinde onu yeniden yazmam gerekeceğini anlamıştım. Belleğin o masumiyetini bozmam gerekeceğini anlamıştım. Aynı anda Rus kamplarının, Stalin'in Gu-lagları'nın var olduğunu bilmenin umutsuzluğuyla Buchen-wald'deki bütün deneyimimi, saat saat yeniden yaşamam gerekeceğini anlamıştım ve ayrıca bu deneyimi yeniden yaşamamın tek yolunun, onu bu kez durumun bilincinde olarak, yeniden yazmam olduğunu da biliyordum. Kolya kamplarının projektörlerinin gözleri kör eden ışığının, Buchenwald anılarımı aydınlatacağını da. Kısacası henüz hiçbir şey yazmamıştım.

En azından asıl olan, gerçek olan hiçbir şeyi yazmamıştım. Eğer Komünist olmasaydım bu gerçeklik yeterli olurdu. Eğer Hıristiyan, sosyal demokrat ya da milliyetçi -ya da sadece, Othe

416

ülkesinin köylülerinin dediği gibi, yurtsever- olsaydım, tanıklığının gerçekliği yeterli olurdu, ama ben Hıristiyan ya da sosyal demokrat değil, Komünisttim. Büyük Yolculuktaki bütün anlatım, sessizce, altını çizmeden ve bunu büyük bir olaya dönüştürmeden, Komünist bir dünya görüşüne dayanıyordu. Tanıklığının bütün gerçekliği apaçık ama zorlayıcı bir referans olarak yabancılaşmadan kurtulmuş bir toplumun ufkunu gösteriyordu: Kampların düşünülebilmesinin bile mümkün olmayacağı sınıfsız bir toplum. Tanıklığının bütün gerçekliği, bu üstü kapalı sağduyunun kutsal sularında yüzüyordu, ama Komünizmin ufuğu, sınıfsız bir toplumun ufku değildi; yani gerçek, tarihsel ufku. Komünizmin ufku kaçınılmaz olarak Gulag'ın ufkuydu. Bu nedenle de kitabımın bütün gerçekliği yalana dönüşüyordu. Yani benim için öyleydi. Komünist olmayan bir okuyucunun bu gerçekliği sorgulamadan, yeri geldiğinde tanıklığının gerçekliği içinde rahatlıkla yaşamasını kabul edebilirdim. Ancak ne ben ne de herhangi bir Komünist okur -en azından, Komünizmi ahlâki bir evren olarak benimsemiş, yani bir kuşun bir ağaç dalına konduğu gibi, üzerine konmamış olan hiçbir okur-dünyada bir tane kalmış olsa bile hiçbir Komünist okur ya da ben kendim, Nazi kampları üzerine tanıklığının gerçekliğini olduğu gibi kabul edemedik.

Yıllar sonra Yale Üniversitesi'nde, 11 Nisan 1945'te doğmuş olan o Polonyalı genç kadın bana Büyük Yolculuk'un söz ettikten sonra, Herling-Grudzinski'nin kitabı A World Apartı göstererek bana bunu anlatmaya, kendi de bunu anlamaya çalışıyordu kuşkusuz.

1964 güzünde Saint-Victor Sokağı'ndaki barda, Fernand Barizon'a bu genç Polonyalı kadından söz etmemiştim, çünkü henüz onunla karşılaşmamış olmak gibi geçerli bir nedenim vardı. Ona basitçe -yani elimden geldiğince basit konuşmaya çalışarak- o kitabı neden yeniden yazmam gerektiğini açıklıyordum. Barizon beni büyük bir dikkatle dinliyordu. 417

"Peki," dedi başını sallayarak, "o halde kitabı tekrar yaz. Ama bu sefer içine beni de koymayı unutma! Böylece her ne olursa olsun bir arada kalmış oluruz!"

Birer yudum bira içtik -ya da beyaz şarap ya da konyak, gerçekten hatırlamıyorum- ve aramızda uzun bir sessizlik oldu. "Görüyorsun ya Gerard," dedi Barizon uzun sessizliğin ardından, "komünizm dünyanın gençliği değilmiş, anlaşıldı artık ama yine de bizim gençliğimizdi!" Sessizce gençliğimize kadeh kaldırdık.

"Saat saat anlatılan bir Pazar günü, fena fikir değil," dedi Barizon biraz sonra, ağzının içinden, sanki kendi kendine konuşur gibi.

Ona bakıyorum, yirmi yıl önce 1944'te Buchenwald'deki o Aralık Pazarının gecesindeyiz.

"Söylesene, bu sabah, 'Çocuklar, ne güzel bir Pazar!' diye bağırarak koşarken aklından ne geçiyordu?"

40. blok yemekhanesinin masasında oturuyoruz. Işıkları söndürme düdüğü birazdan çalacak. Birkaç dakika önce İKP yeraltı örgütünün askeri sorumlusu bana, o akşam bir alarm tatbikatı olacağını, ışıklar sönmeden hemen önce talimatların verileceğini bildirmişti. Fernand Barizon da kendi tarafından aynı talimatı almıştı.

Ama ben bunu bilmiyordum. Çok başka bir şeyden konuşuyorduk. Biraz sonra, savaş gruplarının alıştırmalarının sonunda, yine birbirimizi göreceğimizi bilmiyorduk.

Yemekhanenin masasında oturuyorduk ve karşılıklı olarak bir machorka sigarasından birer nefes çekiyorduk.

"Bu sabah mı?" dedi Barizon. "Hatırlamıyorum."

"Çocuklar, ne güzel bir Pazar! diye bağırarak koşmaya başladın. Ne düşünüyordun?"

"Koduğumun Pazarını herhalde," dedi Barizon omuzlarını kaldırarak. "Bu düzdüğümün karı yağıp dururken ne düşüneyim istiyorsun ki?"

"Örneğin, Marne'ı düşünmüş olamaz mısın?"

418

Barizon'un gözleri faltaşı gibi açıldı.

"Hangi Marne'ı?" dedi. "Marne Savaşı'nı mı?"

Her şey anlaşılıyordu, kahkahalarla gülmeye başladım, bacaklarıma vura vura. Barizon'sa kendi şakasını o kadar da komik bulmamış olacak ki şaşkınlıkla bana bakıyordu.

Sabahtan beri aklımdan çıkmayan, Barizon'un belleğinden hayalini kurduğum Marne'in nereden aklıma geldiğini bulmuştum. Giraudoux'dan gelmişti tabii ki.

Gülmeyi kestim ve oldukça yüksek bir sesle Giraudoux'nun metnini okumaya başladım. Barizon'un ağzı bir karış açık kaldı ve hâlâ yemekhanede dolanmakta olan az sayıdaki mahkûm da dönüp bize baktı. "Savaşla ilgili her şeyi, çözülemeyen tek bir cümle kalmayacak kadar anlamıştım ve her makalede aynı nehrin adı, konuyla ne ilgisi olduğu bile anlaşılmeden geçiyordu. Almanlar bize geldiler, diyordu ilk gazeteci, peki ama Marne hakkında ne diyorlar? Bu yıl Fransa'da üzüm var, diyordu ikincisi, Marne Fransızlarca yeter.

Edebiyat sayfasında kübistlerin zararlarına karşı aynı panzehirle avunuluyordu: Bağımsızlarh ziyaret ettik, diyordu Bay Clapier, eleştirmen, neyse ki Marne var..."

Ama Barizon sözümü keserek hiç de hoşnut olmayan bir tavırla bağırdı:

"Sen kafa üstü falan mı düştün?"

Hayır kafa üstü düşmemiştim. Geçmişteki hayatın, dışarıdaki hayatın, Marne'in olduğu, Ondine'i görmeye gideceğimiz Atina Tiyatrosu'nun olduğu, Juliette'in olduğu, hem Barizon'un, hem Giraudoux'nun Juliette'lerinin olduğu, kısacası hayatın olduğu yere düşmüştüm. Peki ya bu sabahki ağaç, o yüce kayın, o da dışarıdaki hayatın bir parçası mıydı?

Biraz önce, Küçük Kamp'ın ucunda, Thuringe Ovası'nın karları üzerinde güneşin batışını seyrederken Yehova iyi bir pazar geçirip geçirmediğimi sormuştu. Neredeyse gerçekdışı bir

419

I

güzelliği olan o ağacı düşünmüştüm. Yoldan ayrılıp o ağacı yakından görmeye gitmiştim. Çok önemli bir gerçeği keşfediyor-muş gibi anlık bir duyguya kapılmışım. Bu ağacın gerçeğini, çevresindeki bütün ağaçların, bütün ormanın,

bütün ormanların, bakışına hiçbir ihtiyacı olmayan dünyanın gerçeğini. Birden hızla akmaya başlamış olan kanımın bütün gücüyle hissetmişim ki ölümüm bu ağacı ışıltılı güzelliğinden yoksun bırakmayacaktı, bütün dünya yalnızca benim bakışımdan yoksun kalacaktı. Kısacık bir sonsuzluk anında, bu ağacı ölümümün ötesinde bir bakışla, kendi ölümümün gözleriyle görmüştüm. Ağaç yine aynı güzellikteydi. Ölümüm bu ağacın güzelliğini bozamıyordu. Daha sonraları Kafka'nın, o sabah Buchen-wald'in kayın ağacının karşısında karışık ama yoğun duygularla hissettiklerimi, mükemmel bir açıklıkla dile getiren bir özdeyişini okuyacaktım: "Senle dünya arasındaki karşılaşmada, dünya ikinci geldi." "Evet," demiştim Yehova'ya, "çok güzel bir Pazardı."

Güneş orada, Thuringe Dağları'nın çizgisinin ardında gözden kaybolmuştu. Karanlık birdenbire kurşundan ya da buzdan bir cüppe gibi çöküvermişti. Çocukluğumda, Lekeito'da, güneşin okyanusun üzerinde batışını izlerdik. Lekeito, deniz fenerinin hemen yanındaki uçurumun kenarında dururduk. Okyanusun içine gömülmekte olan güneşin kırmızımsı tekerini çılğınca bir dikkatle izlerdik ya da belki okyanus, alçalmakta olan güneş tekerini dalgalarıyla kaplamaktaydı. Her ne olursa olsun, güneş okyanusun ufkunda gözden kaybolduktan sonra bir saniyeliğine yeşil bir ışığın parıldadığı görünürdü. Neredeyse gözleri kör edecek, kısacık bir yeşil ışık parlaması.

Thuringe Ovası'nın üzerinde güneş battığı zaman, buna benzer bir şey olmazdı. Yalnızca gece ve soğuk gelirdi.

Birden aklıma bir şey geldi ve koşmaya başladım. "Nereye gidiyorsunuz?" diye sordu Yehova, endişeli bir sesle. Hiçbir yere gitmiyordum, sadece gidiyordum, hepsi bu. Aklıma gelen, Yehova'nın biraz sonra İncil'den duruma uygun bir cümle söyleyeceğiydi. İncil'de karanlığın inmesiyle ilgili, duruma uygun bir dolu güzel cümle olmalıydı. Ama ben Yehova'nın gecedeki söz eden sesini duymak istemiyordum.

Onun yerine Giraudoux'u tercih ediyordum. Jean Giraudoux da Bellac kıyısında karanlığın inmesini çok güzel anlatıyordu. Bu Pazan onunla bitirmek istedim.

bir rüya mıydı? Ya da tam tersine, Buchenwald'den sonraki hayatım mıydı rüya olan Bu tüyler ürperten soru, ölüm

sessizliğinde anlatılan bir kamptan soruluyor... 2. Dünya Savaşı'nın en büyük toplama kamplarından biri: Buchenwald.

Krematoryumun hiç sönmediği, gaz odalarının boş durmadığı, ölüm yutan bir sessizliğin hüküm sürdüğü bir kamp...

Soruyu soran yeraltındaki İspanya Komünist Partisi eski başkanı Jorge Semprun. Takma adlarıyla Sorel, Salagnac, Sanchez ya da Artigas... Sürgünde olduğu Fransa'da Direniş Hareketi içinde çarpışırken Gestapo tarafından Eylül 1943'te tutuklanıp Buchenwald'e kapatılan ve orada 1945 yi ayına kadar kalan/kalmayı başaran çok az insandan biri

Ne Güzel Bir Pazar, Nazizm, Stalinizm, yaşam, ölüm, yazmak ve devrim üzerine sorulan en ağır soruların ve düşülen en aydınlık notların roman tadında çok etkileyici bir özeti. Hayatın en karanlık ve kanlı yerinden yarına ve umuda atılan en 'güzel' bakış...

1395"

BITTİ